1

SOVYET RUSYA TARİHİ 1917-1923

BOLŞEVİK DEVRİMİ

E.H.Carr

metis

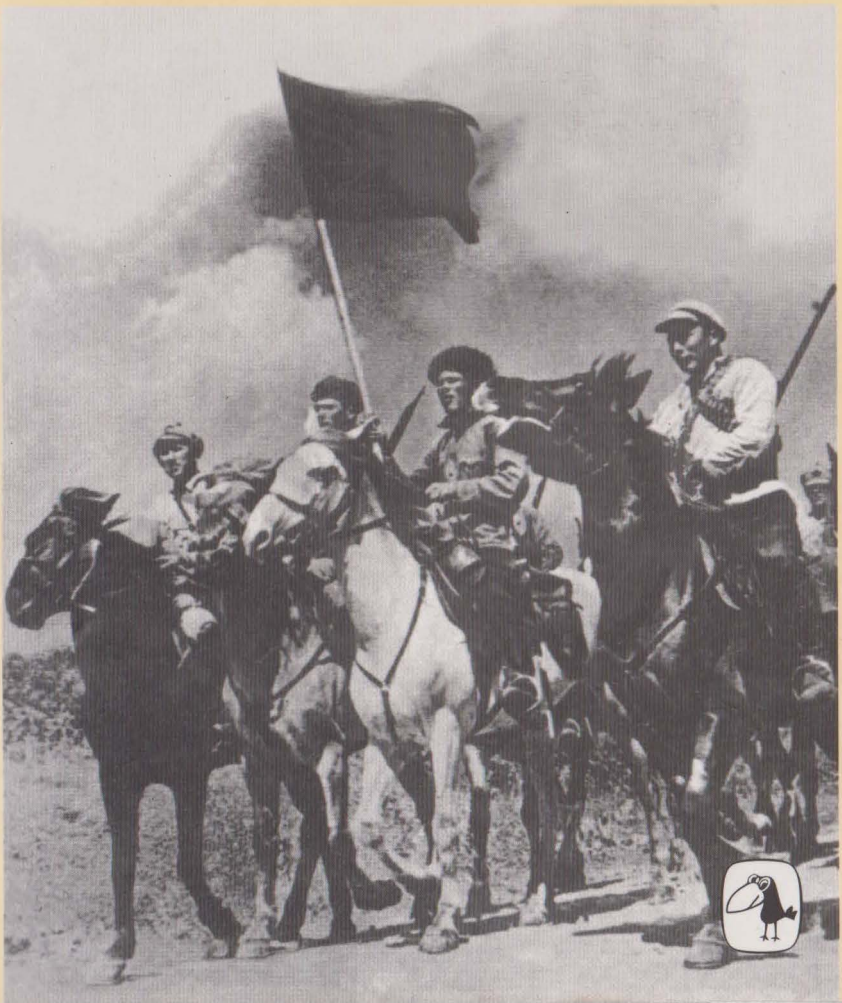
SOVYET RUSYA TARİHİ

BOLŞEVİK DEVRİMİ 1

1917-1923

E.H.Carr

Çeviren: Orhan Suda

METİS YAYINLARI

BOLŞEVİK DEVRİMİ

1917-1923, CİLT I

Edward Hallett Carr 1892 yılında Londra'da doğdu. Merchant Taylors School ve Cambridge Trinity College'da öğrenim gördü. 1916'da Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. 1927'de Moskova'ya ilk gezisini yaptı. 1936'da Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrıldı ve 1936-47 arasında Aberstwyth'deki Wales Üniversitesi'nde uluslararası politika profesörü olarak ders verdi. 1941-46 arasında *The Times* gazetesinin yayın yönetmeni yardımcılığını yaptı. 1953-55 arasında Oxford Üniversitesi'ne bağlı Balliol College'da, 1955'ten sonra da Trinity College'da çeşitli akademik görevler üstlendi. Birçok kitabı arasında başlıcaları şunlardır: *The Romantic Exiles* (1933), *The Twenty Years' Crises, 1919-1939* (1939), *Conditions of Peace* (1942), *The Soviet Impact on the Western World* (1946), *The New Society* (1951), *What is History?* (Tarih Nedir?) (1961) ve *Sovyet Rusya Tarihi* adlı dizide *The Bolshevik Revolution 1917-1923* (3 cilt), *Interregnum 1923-1924* (1 cilt) ve *Socialism in One Country 1924-1926* (3 cilt).

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

BOLŞEVİK DEVRİMİ 1917-1923, CİLT I
Özgün Adı: The Bolshevik Revolution 1917-1923

İlk İngilizce Basımı: Macmillan 1952
Diğer Basımları: Pelican Books, 1966-77
© Edward Hallett Carr, 1950

© Metis Yayınları, 2005
Akçalı Ajans aracılığıyla
E.H. Carr'ın eserlerini temsile yetkili
Curtis Brown Group Limited, Londra ile yapılan
sözleşme temelinde yayımlanmıştır.

İlk Basım: Kasım 1989
Dördüncü Basım: Ocak 2012

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197-203
Topkapı, İstanbul Tel: 212 5678003
Matbaa Sertifika No: 11931

Takım No. ISBN-13: 978-975-7650-19-5
Cilt No. ISBN-13: 978-975-342-299-4

SOVYET RUSYA TARİHİ

BOLŞEVİK DEVRİMİ 1917-1923

CİLT I

EDWARD HALLETT CARR

Çeviren: Orhan Suda

METİS YAYINLARI

ÖNSÖZ

1917 Ekim Devrimi'ni esas alarak Rusya'nın tarihini yazmaya kalkışmanın cüretli bir iş olduğu şüphesiz herkesçe açıktır; bu girişime göz yumanlar eserdeki kusurları hoş görsünler. Sovyet Rusya tarihinin, ne Marksist kökenden gelen, ne de Rus asıllı olan bir İngiliz tarafından yazılması büsbütün cüretli bir iş olarak görülebilir. Fakat, bu alanda doldurulacak boşluğun çok geniş oluşu böyle bir cüreti bağışlatır sanırım. Batı ya da orta Avrupa hakkında İngiltere'de ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde yayımlanan eserlerin yazarları, Fransa, İtalya, Almanya gibi ülkelerin politika ve kurumlarının, örneğin, İngiltere ya da Amerika ile kurulacak benzerlikler sayesinde açıklanabileceği gibi bir inanç taşırlar çoğu zaman. Aklı başında hiç kimse, Lenin, Troçki ve Stalin'in Rusyası'nı, MacDonald, Baldwin ve Churchill'in İngilteresi'nin ya da Wilson, Hoover ve Franklin Roosevelt Amerikası'nın arşınıyla ölçmeye kalkışmayacaktır. Sovyet Rusya tarihçisi, çalışmasının her aşamasında, ciddi her tarihçiye düşen çifte bir görevin; kahramanlarının görüş ve amaçlarını imgelem gücüyle kavramakla, onların gerçekleştirdiklerinin evrensel anlamı hakkında temel bir değerlendirmeyi birleştirme gereğinin son derece bilincinde olmalıdır.

Devrim olaylarının tarihini yazmak değildi istediğim (daha önce birçokları tarafından anlatıldı bu olaylar); Devrim'in yarattığı siyasal, sosyal ve ekonomik düzeni yazmak istiyordum ben. Amacım bu olduğu için, Lenin 1923 ilkbaharında (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin temellerinin atılışı ile hemen hemen aynı tarihte) siyaset sahnesinden kesinlikle çekilmeden önce kurulmuş olan Sovyet toplumunun yapısını tahlil edeceğim uzun bir giriş bölümü tasarladım önce. Ama konuya eğilince, bu çerçevenin Lenin'in gerçekleştirdiği şeyin büyüklüğünü ve onun gelecek üzerindeki etkisini belirtmekte gülünç denecek kadar yetersiz olduğu ortaya çıktı. Bu bölüm tek bir cilt olarak yeniden planlandı ve *Bolşevik Devrimi, 1917-1923* adıyla üç ciltte tamamlanacak olan daha geniş kapsamlı bir eser haline gel-

di. Bunun I., II. ve III. kısımları ilk cildi oluşturdu.[1]

Bolşevik Devrimi, 1917-1923 kendi içinde bir bütün oluşturmakla birlikte, daha geniş kapsamlı bir esere giriş olma görünümünden bir şeyler taşımaktadır gene de. Kapsadığı dönemin olaylarının tam bir anlatımı olmaktan çok, gelecekteki gelişmelerin ana hatlarını meydana getiren olayların bir tahlilini içermeyi amaçlıyor. Örneğin, iç savaşın seyrini ve sonuçlarını, özellikle III. Kısım'da birçok vesileyle tartışmış olmama ve V. Kısım'da da ele alacak olmama rağmen okur, bunun ayrıntılı bir hikâyesine rastlamayacaktır bu kitapta. Öte yandan, ilk bölümlerimi, doğrudan sonuçları önemsiz görünse de, devrim tarihinin son bölümünde büyük bir rol oynayan 1917 öncesi olaylarına ve polemiklerine ayırmakta tereddüt etmedim. John Reed' in *Ten Days that Shook the World* (Dünyayı Sarsan On Gün, 1919) ve M. Philips Price'ın *My Reminiscences of the Russian Revolution* ("Rus Devrimi Anılarım", 1921) adlı kitapları devrimi tüm canlılığı ile yansıtmaktadır; iç savaş dönemini tam olarak anlatan İngilizce bir kitap arayanlar, W.H. Chamberlin'in iki ciltlik *History of the Russian Revolution, 1917-1921* ("Rus Devrimi Tarihi", 1935) adlı eserine başvurabilirler.

Çağdaş tarihi yazmanın rizikoları vardır. Fakat bunların, uzak bir geçmişi anlatan tarihçinin karşılaştığı rizikolardan daha tehlikeli olduğuna inanmadım hiçbir zaman. Çünkü zamanın, bir ayıklama ve aşınma sürecinden geçirerek, gerçeği daha erişilebilir boyutlara indirgediği ama geriye en güvenilir olanlarının kaldığını hiçbir şekilde garanti etmediği kanıtlarla yüz yüzedir uzak bir geçmişi anlatan tarihçi. Sovyet Rusya tarihçisinin, kaynakların azlığından ya da güvenilir olmayışından ötürü, olağanüstü güçlüklerle karşılaştığına inanılır genellikle. 1928'den sonraki dönem için haklı görülebilecek olan bu inanış, bizim ele aldığımız, gerek olgular, gerekse fikirlerin dile getirilişi açısından belgelerin bir bütün olarak az rastlanan bir içtenlik taşıdığı bu dönem için hiç de geçerli değildir. Sovyet makamları, kendi ülkelerinin tarihini ve kurumlarını incelemek isteyen komünist olmayan kişilerin Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmelerine ve oradaki kitaplıklarda çalışmalarına imkân tanımamakta ayak dirediklerinden, ağırlıklı olarak diğer ülkelerin kitaplıklarından yararlanmak zorunda kaldım. Bunlar arasında kaynaklar yönünden en zengin olanları Birleşik Devletler kitaplıklarıdır. Bu

1. IV. Kısım'ı içeren ikinci cilt ("Ekonomik Düzen") ve V. Kısım'ı içeren üçüncü cilt ("Sovyet Rusya ve Dünya") 1952-1953 yıllarında; bu dizinin *İktidar Boşluğu, 1923-1924* başlıklı ikinci kitabı 1954'te; *Tek Ülkede Sosyalizm, 1924-1926* başlıklı üçüncü kitabı ise, üç cilt halinde, 1958, 1959 ve 1964'te yayımlandı.

bakımdan, 1948'de Birleşik Devletler'e gitmemi ve ülkenin büyük bölümünü ziyaret etmemi sağlayan Princeton'daki Institute for Advanced Studies'e, Columbia ve Standford Üniversitesi yöneticilerine derin bir minnettarlık duyuyorum. Columbia, Harvard, Standford Üniversiteleri'nin kitaplıkları, New York Public Library ve Library of Congress, Sovyetler'le ilgili belgeler bakımından son derece zengin; bu kitaplıkların görevlilerine ve çalışanlarına yardımlarından dolayı yürekten teşekkür ederim.

Bununla birlikte, çalışmanın büyük bir bölümü İngiltere'de gerçekleşti. Başlıca üniversitelerimizde, Sovyetler'le ilgili çalışmalara gerekli kolaylıkların sağlanması için daha yapılacak çok şey var ise de, dostların cömert yardımlarından yararlanma şansına sahiptim; onların farklı görüşleri, çoğu zaman, benim görüşlerimin açıklığa kavuşmasına katkıda bulundu. Sayın Isaac Deutscher müsveddelerin tamamını okudu, onun derin bilgisinden, olgulara ve yorumlara ilişkin birçok konuda tavsiyelerinden yararlandım. Londra Üniversitesi'ne bağlı School of Slavonic and East European Studies'de öğretim üyesi A.Rothstein bazı bölümleri okudu, değerli eleştirilerde ve yorumlarda bulundu. Glasgow Üniversitesi Department for the Study of the Social and Economic Institutions of the USSR'dan Dr. R.Schlesinger Bolşevik kendi kaderini tayin hakkı öğretisine ilişkin bölümün, sayın Rachmilevich ise, erken dönem parti tarihi hakkındaki ilk bölümün okunmasında aynı işi üstlendiler. Sayın Jane Degras bütün bir cildin provalarını okudu, esasa ve şekle ait birçok düzeltmeler önerdi. Vaktiyle London School of Economics kitaplığında görevli, şimdiyse, University College, Leicester'da öğretim üyesi Dr. Ilya Neustadt, kitaplığın muazzam kaynaklarından yararlanmamda paha biçilmez yardımda bulundu. British Museum'dan J.C.W. Horne, School of Slavonic Studies'den kitaplık yönetmeni Dr. L.Loewenson ve Royal Institute of International Affairs kitaplık görevlileri hiç yüksünmeden sürekli yardımcı oldular bana. Onların hepsine bu önsözde yeterince ödeyemeyeceğim bir minnet borcum olduğunun bilincindeyim. Ama bu vesileyle, belirtmeden geçemeyeceğim bir nokta, benden yardımlarını esirgemeyenlerin ya da bana tavsiyelerde bulunanların hiçbirinin hatalarımdan ya da görüşlerimden sorumlu olmadığıdır: onların hiçbirinden yazdığım her şeye katılmalarını bekleyemem. Gene de derin ve içten bir minnettarlık duyuyorum kendilerine. Bu uzun vadeli girişimi mümkün kılan yayımcılarıma da teşekkür etmek isterim bu vesileyle.

Belirtilmesi gereken bazı teknik ayrıntılar kalıyor geriye. Rusya hakkında yazanlar için daima ürkütücü olan iki sorundan biri takvim, biri de transkripsiyon sorunudur. Rusya'da 25 Ekim/7 Kasım 1917'den önce meydana

gelen olaylar o dönemin Jülyen takvimine göre belirtilmiştir bu kitapta. Rusya dışında meydana gelen olaylarda ise Batı takvimi esas alınmıştır. Karışıklığa yol açabilecek her durumda hangi takvime göre tarih düştüğümü belirttim. Rusya'da 25 Ekim/7 Kasım 1917 ile (Rusya'nın Batı takvimini kabul ettiği) 1/14 Şubat 1918 arasında cereyan eden olaylar her iki takvime göre belirtildi. 1/14 Şubat 1918'den sonra meydana gelen olaylar için Batı takvimi esas alındı. Hiçbir transkripsiyon sistemi, bu sistemi icad eden filolog dışında, hiç kimseyi tam olarak tatmin etmez; benim kabul ettiğim sistem, birkaç ayrıntı dışında, Library of Congress'in uyguladığı sistemi izliyor yaklaşık olarak. Özel isimleri yazarken, acayiplikten kaçınmak için, sistemden vazgeçtiğim oldu bazen. Örneğin, Gertsen yerine Herzen [Türkçe metin: Herzen], Aksel'rod yerine Axelrod [T.m. Akselrod], Zinov'ev yerine Zinoviev [T.m. Zinovyev] ve Ordzhonikidze yerine Orjonikidze [T.m. Orjonikidze] diye yazdım. Kimi zaman da bilinen biçimleri koruma adına tutarlılıktan vazgeçtim: Jugashvili ya da Dzhugashvili yerine Djugashvili kullandım [T.m. Cugaşvili] ve Zhordania yerine Jordania [T.m. Jordanya]. Dzerzhinsky adını da yazarın Latince metinlerinde kullandığı ve muhtemelen adının Polonya dilindeki karşılığı olan Dzierzynski'ye yeğledim [T.m. Cerjinzki]. Bu tip durumlarda tutarsızlığımda bile tutarlı davranamamış olsam da, yalnızca böyle güçlüklerle hiç uğraşmamış olanların beni anlayışsızlıkla karşılayacaklarını düşünüyorum.

Bolşevik Devrimi, 1917-1923 için başvurduğum kaynakların bibliyografyası üçüncü ciltte yer alıyor. Bu cilde kadar dipnotların, konuyu yeterince aydınlattıklarını umuyorum. Marx ve Engels'in eserlerinin, Almanca tam basımı mevcut değil, *Historisch-Kritische Gesamtausgabe,* Marx-Engels-Lenin Enstitüsü'nün desteği ile, I. Kısım'ın (İlk Yazılar) sadece ilk yedi cildini; III. Kısım'ın (Marx-Engels, Mektuplaşmalar) dört cildini yayımladı. Olabildiğince başvurdum bu eserlere. Öte yandan, bu eserlerin, gene Marx-Engels-Lenin Enstitüsü'nce hemen hemen tamamı yayımlanmış Rusça çevirilerinden yararlandım. Lenin'in eserlerine gelince, henüz tamamlanmamış olan ve değerli notların tümünün yer almadığı dördüncü basımının yerine, ikinci basımını kullandım (üçüncüsü bunun tekrar basımıdır). Kitabımın ilk cildi baskıya girdiğinde, Stalin'in eserlerinin ilk oniki cildi (onaltı cilt olarak tasarlanmıştı) hazırdı. Troçki'nin eserlerinin, 1925 ve 1927 yılları arasında, Moskova'da yapılan toplu basımı tamamlanmamıştı. Ama ben, bu basımda yer alan yazıları kullandım. Lenin ve Stalin'in parti ya da Sovyet kongrelerinde vb., yaptıkları konuşmalar, sıradan araştırıcının daha güç erişebileceği kongre resmi tutanaklarından değil, toplu

eserlerden alındı. Kontrol ettiğim kadarıyla, transkripsiyonların doğruluğuna güvenilebilir. Diğer konuşmacılar resmi tutanaklara göre belirtildi. Rusça gazeteler İngiltere'de eksiksiz bulunamadığı (bazen de okunamaz halde oldukları) için, doğruluğunu araştırmaksızın, ikinci elden aktarmak zorunda kaldım çoğu kez. Marx, Engels, Lenin, Troçki ve Stalin'in toplu eserleri dışında, başvurduğum kaynakların yayım tarihlerini belirttim. Yayım yeri, bir şüpheye yol açabilecek durumlarda belirtildi ancak. Aksi belirtilmedikçe ya da eserin içeriği bir belirtmeyi gerektirmedikçe (örneğin, resmi *Foreign Relations of the United States* gibi) İngilizce eserlerin Londra'da yayımlanmış olduğu varsayıldı. Sovyet kurumlarının adlarını kısaltmalarla vermek (örneğin, VTsIK, Komintern gibi), vazgeçilemeyecek kolaylıklar sağlıyor. Fakat bir kurumdan ilk kez söz ettiğimde adını tam olarak belirttim daima ve kitabın sonuna kısaltmaların bir listesini ekledim.

E.H.CARR

20 Nisan 1950

İÇİNDEKİLER

KISIM I
İnsan ve Aygıt

1	BOLŞEVİZMİN TEMELLERİ	15
2	BOLŞEVİKLER VE MENŞEVİKLER	36
3	1905 VE SONRASI	53
4	ŞUBAT'TAN EKİM'E	75

KISIM II
Anayasal Yapı

5	İKİ DEVRİM	105
6	RSFSC ANAYASASI	122
7	DİKTATÖRLÜĞÜN TAHKİM EDİLMESİ	145
8	PARTİNİN ÜSTÜNLÜĞÜ	174
9	PARTİ VE DEVLET	200
	Not A. LENİN'İN DEVLET TEORİSİ	216

KISIM III
Dağılma ve Yeniden Birleşme

10	POLİTİKA, ÖĞRETİ, AYGIT	235
	(a) *Politikanın Anahatları*	235
	(b) *Gelişen Öğreti*	241
	(c) *Aygıt*	254
11	UYGULAMADA KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI	264
	(a) *Batı Sınır Bölgeleri*	264
	(b) *Doğu Sınır Bölgeleri*	289
	(c) *Orta Asya*	302
	(d) *Transkafkasya Cumhuriyetleri*	310
	(e) *Sibirya*	320

12 KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKININ BİLANÇOSU 333
13 İTTİFAKTAN FEDERASYONA 347
14 SSCB ANAYASASI 364
Not B. BOLŞEVİK KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI ÖĞRETİSİ 373
(a) *19. Yüzyıldaki Arka Planı* 373
(b) *1917'den Önce Bolşevik Öğreti* 381
KISALTMALAR LİSTESİ 393
DİZİN 394

KISIM I

İNSAN VE AYGIT

BÖLÜM 1

BOLŞEVİZMİN TEMELLERİ

İleride "Rusya Komünist Partisi (Bolşevik)", daha sonra da "Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik)" adını alan örgütün geçmişi, dokuz kişinin Mart 1898'de toplanıp "Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi"ni[1] kurdukları küçük kongreye kadar uzanır. Bu dokuz delege Petersburg, Moskova, Kiev, Ekaterinoslav yerel örgütlerini ve yaygın olarak "Bund" denen Rusya ve Polonya Yahudi İşçiler Genel Birliği'ni temsil ediyorlardı. Kongre üç gün (1-3 Mart 1898) devam etti ve merkez komiteyi seçerek bir parti gazetesi yayımlamaya karar verdi. Ancak kongreye katılanlar, başka bir şey yapmaya vakit bulamadan tutuklandı. Öyle ki, bu ilk girişimden geriye birkaç örgüt ve yerel komitenin kullandığı ortak bir addan başka bir şey kalmadı. Bunların da ne bir merkez organı, ne de aralarında bağlantıları vardı. Minsk'teki kongreye katılan bu dokuz delegeden hiçbiri, ileride parti tarihinde önemli bir rol oynamayacaktı. Kongre dağıldıktan sonra yayımlanan "Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi manifestosu" Marksist aydın Piyotr Struve tarafından kaleme alınmıştı. Kongrenin gelecek nesillere bıraktığı en önemli miras bu oldu.

Manifesto, elli yıl önce Avrupa üzerinde esmiş olan "bereketli 1848 Devrimi"ne değindikten sonra, Rus işçi sınıfının, "diğer ülkelerdeki yoldaşlarının serbestçe ve rahatlıkla yararlandıkları haklardan; devlet yönetimine katılma imkânından, düşündüklerini söyleme ve yazma özgürlüğünden, toplanma ve örgütlenme özgürlüğünden tamamen yoksun olduğunu" belirtiyordu. Bunlar, işçi sınıfının kendi nihai kurtuluşu ve sosyalizm için özel mülkiyete karşı mücadelesinde gerekli araçlardı. Batı'da burjuvazi bu özgürlükleri elde etmişti. Rusya'da ise şartlar farklıydı:

Avrupa'da Doğu'ya doğru gidildikçe, burjuvazi siyasi bakımdan zayıflamakta, daha aşağılık ve korkak bir kimliğe bürünmekte, proletaryadan beklenen kültürel ve siyasi görevler de daha büyük bir önem kazanmaktadır. Siyasi özgürlüğün elde edilmesinin yükünü Rus işçi sınıfı güçlü omuzlarında taşımak zorundadır ve taşıyacak-

1. Etnik bir Rusya'nın değil, Rus İmparatorluğu topraklarının tamamının söz konusu olduğunu belirtmek için *Russkaya* yerine *Rossiiskaya* denmektedir.

tır da. Bu, insanın insan tarafından sömürülmeyeceği yeni bir sosyal düzenin inşası uğruna proletaryaya düşen muazzam tarihi görevin gerçekleşmesi yolunda atılacak önemli bir adımdır, ama yalnızca bir ilk adımdır.[2]

Böylece bu belge, devrimin, elli yıl önce Komünist Manifesto'da ifade edilmiş iki aşamasını, burjuva demokratik devrimi ile proleter sosyalist devrimi açıkça kabul ediyordu. Belgenin temel önemi, Rus devriminin temel ikilemini, yani Rus burjuvazinin kendi devrimini yapmada yetersiz kaldığını ve bundan dolayı burjuva demokratik devriminde proletaryanın önderlik rolünün arttığını ilk kez belirtmiş olmasıydı. Proletarya diktatörlüğünden söz etmemiş ya da proletaryanın kendi tarihi görevini gerçekleştirmesine imkân verecek yolları göstermemiş olması, bu belgeye sonradan yöneltilecek başlıca eleştiriydi. Manifesto bir eylem programı olmaktan çok akademik bir çalışma olarak kalıyordu.

Minsk'teki kongre Rusya toprakları üzerinde Marksist bir parti yaratmak için birlikte yapılmış bir ilk girişimdi. Geçmiş otuz yıl boyunca başlıca Rus devrimciler *narodnikler*'di. *Narodnik* kelimesi, köylü devrimi teorisine inanan ve otokrasi taraftarlarına karşı terör uygulanmasını kabul eden devrimci gruplar için ortak bir ad olarak kullanıldı. 1870'li yılların sonunda Plehanov adında genç bir devrimci, boş bir çaba olarak gördüğü bireysel terörizm konusunda *narodnikler* ile anlaşmazlığa düştü, yurt dışına kaçtı ve Marksizm'i kabul ederek 1883'te İsviçre'de "Emeğin Kurtuluşu" adlı Rus Marksist bir grup oluşturdu. Sonraki on beş yıl boyunca, Plehanov ve arkadaşları, ki aralarında en faal olanları Akselrod ile Vera Zasuliç idi, devrimin, ancak kapitalizmin gelişmesi sayesinde ve sanayi proletaryasının eseri olarak gerçekleşebileceği şeklindeki Marksist tezi Rusya'ya uygulayarak, makalelerinde *narodnikler*'le sürekli bir mücadeleye giriştiler. O yıllarda, sanayinin ve fabrikaların Rusya'da hızla gelişmesi ve sanayi sektöründeki ilk grevler, başlangıçta gerçekçi değilmiş gibi görünebilecek bir programın anlamlı görünmesine yol açtı. Çekirdek halindeki Marksist gruplar, 1890' larda Rusya'da da görülür oldu ve 1895 yılında Petersburg'da, İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği kuruldu. Bu birliğin üyeleri arasında, Plehanov'u yürekten destekleyen genç Vladimir İlyiç Ulyanov da vardı.

Vladimir Ulyanov, 1870'te Simbirsk'de (uzun yıllar sonra Ulyanovsk adını alacaktı) doğmuştu ve alt dereceden bir devlet memurunun oğluydu. Ailenin genç oğulları devrimci geleneğin etkisinde yetişmişlerdi. Vladimir on yedi yaşındayken, ağabeyi Aleksandr, Çar III. Aleksandr'ı hedef alan bir

2. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.3-5.

komploya karıştığı gerekçesiyle idam edilmişti. Vladimir Ulyanov, Kazan Üniversitesi'nde okudu, bu üniversitedeyken Marksist oldu ve devrimci faaliyetlerinden dolayı buradan atıldı. 1890'lı yılların başında avukatlık yapmak ve Marksist öğrenimini tamamlamak amacıyla Petersburg'a gitti. İlk yazıları Plehanov'un *narodnikler*'e karşı başlattığı polemiklerin devamıydı ve 1894-95 kışı boyunca, Plehanov'un yeni eseri *Monist Tarih Anlayışının Gelişmesi Sorunu Üstüne*'yi[3] genç Marksistler'den oluşan bir hayranlar grubuna açıklıyordu.

Genç Ulyanov, 1895 yazında üstadın kendisini İsviçre'de görmeye gitti ve Petersburg'a döndüğünde İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'ne katıldı. Ancak bu birlik, sadece teoriyle ilgilenmiyordu. Birliğin diğer üyeleri gibi Ulyanov da, fabrika işçilerine devrimci bildiriler dağıtıyordu. Her ne kadar bu faaliyeti 1895 yılı sonunda tutuklanarak aylarca hapis yatmasına ve Sibirya'ya sürülmesine yol açtıysa da, polis yönetmeliğinde kesin bir hüküm bulunmadığından, hakkındaki mahkûmiyet kararı yazı yazmasını engellemedi. Sibirya'da sürgündeyken, yurt dışında çıkarılıp gizlice Rusya'ya sokulan bir gazete etrafında bir parti örgütlenmesine gidilmesi amacıyla tasarılar kuruyordu kafasında. Bu tasarılarını, Sibirya'ya gelen ve sonradan kendisiyle evlenen Nadejda Krupskaya ile sürgün arkadaşı sosyal demokrat Krjijanovski ve Sibirya'da başka bir yerde sürgünde bulunan Potressov ve Martov ile tartışıyordu.[4] Ulyanov, Potressov ve Martov, 1900 yılı başında Sibirya'dan tahliye edilince, binbir güçlükle sağlamış oldukları parayla Cenevre'ye gittiler ve Plehanov'dan birlikte çalışmalarını istediler. Hemen bir anlaşmaya varıldı. "Emeğin Kurtuluşu" grubunu temsil eden Plehanov, Akselrod ve Zasuliç'le Ulyanov, Potressov ve Martov'un yönetiminde *Iskra* (Kıvılcım) adlı haftalık bir halk gazetesi ve *Zarya* (Şafak) adlı yetkin bir teorik gazete çıkartılacaktı.

Iskra'nın ilk sayısı 1 Aralık 1900'de Stuttgard'da[5], *Zarya*'nın ilk sayısı ise 1 Nisan 1901'de yayımlandı. Rus Marksistleri'nin en yaşlısı olarak Plehanov'un nüfuzu ve yarattığı saygınlık, onu hem kendi gözünde hem diğerlerinin gözünde bu girişimin koruyucu dehası haline getiriyordu. Rusya'da

3. Eser Rusya'da sansürün onayı ile resmen yayımlandığı için, bu tumturaklı başlık, içeriği hakkındaki şüpheleri dağıtmak amacıyla seçildi. İngilizce çevirisi (1947) daha açıklayıcı bir başlık olan *In Defense of Materialism* (Materyalizmi Savunma) adıyla yayımlandı. Yazarı Beltov takma adını kullanmıştı.

4. N.K.Krupskaya, *Memories of Lenin* (Lenin'den Anılar), c. I (İng. çev. 1930), s.39.

5. Diğer sayıları Aralık 1903'e kadar Münih'te basıldı, bu tarihten sonra yayıma Cenevre'de devam edildi.

Ulyanov tarafından yapılmış bir taslağa[6] dayandığı anlaşılan *Iskra*'nın çıkış bildirisinde adları belirtilen geleceğin üç yazarı, sadece "Emeğin Kurtuluşu" grubunun üç üyesiydi ve *Zarya*'nın baş sayfasında gene sadece aynı üç kişinin –Plehanov, Akselrod ve Zasuliç'in– adları yer alıyordu. Üç genç yazarı ise hiç kimse tanımıyordu ve kendi değerlerini ispat etmeleri gerekiyordu. İçlerinde en verimli yazar olan Ulyanov ilk eserlerini "İlin" ve "Tulin" takma adlarıyla yayımlamıştı ve Rusya'yı terkettiğinden beri Petrov ve Frei kimliğine bürünmüştü. Aralık 1901'de *Zarya*'da yayımlanan bir makalede "Lenin" imzasını kullandı ilk kez. Sembolik bir önemi vardı bunun. Hemen hemen bu sıradadır ki Lenin, tükenmez enerjisi ve görüşlerinin berraklığıyla diğer yazarlar arasından öne çıktı ve sivrildi. Ne istediğini gerçekten bilen bir tek o vardı: Herkesçe kabul edilen bir devrim öğretisi saptamak ve örgütlü bir devrimci parti kurmak. Bu hedeflerden ilki *Iskra*'nın sütunlarını yazıyla doldurmanın yanı sıra, bir parti programının resmen yayımlanmasını gerektiriyordu. İkinci hedef ise, 1898'de başlanmış ve bir yana bırakılmış girişimin gerçekleştirilmesi için parti kongresinin toplantıya çağrılmasıydı. *Iskra*'nın amacı, ilk çıkış bildirisinde de belirtildiği gibi, dağınık haldeki Rus Sosyal Demokrat hareketinin "fizyonomisini ve örgütlenmesini kesin hatlarla belirlemekti":

> Birleşmeden önce ve birleşmek için, ilkin kesin ve net bir sınır çizgisi çekmemiz gerekir. Aksi halde, birleşmemiz bugünkü karışıklığı maskeleyen ve buna köklü bir şekilde son verilmesini önleyen bir hayal olacaktır sadece. Yayın organımızı çeşitli fikirlerin yer aldığı bir gazete haline getirmek niyetinde olmadığımız iyice bilinmelidir. Aksine, biz yayın organımızı kesin bir şekilde belirlenmiş bir siyaset anlayışı ile yöneteceğiz.[7]

1902 ortalarına doğru *Iskra*, okurlarına, Plehanov'un daha ılımlı daha ihtiyatlı fikirleri ile, Lenin'in daha cüretli ve daha uzlaşmaz görüşlerinin dengeli bir karışımından oluşan bir parti programı taslağı önerebilecek durumdaydı. Aşağı yukarı aynı anda Lenin devrimci öğreti ve devrimci örgütlenme üzerine ilk büyük özgün eserini, *Ne Yapmalı?*'yı yayımladı. 1903 başında hazırlıklar, aynı yılın Temmuz ayında Brüksel'de bir parti kongresi toplayabilecek kadar ilerlemişti.

6. Lenin, *Soçineniya* (Toplu Eserleri), c. IV, s.37-41; *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.7-10. Martov, bu orijinal taslağın varlığını doğruluyor (Lenin, *Soçineniya*, c. IV, s.554). Son basımında, bunun ne kadarının yer aldığını belirleyecek herhangi bir kanıt yok.

7. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.9; Lenin, *Soçineniya*, c. IV, s.39-40.

Aşağı yukarı yirmi yıl kadar sonra şöyle yazacaktı Lenin: "Bolşevizm, siyasal düşünce akımı ve siyasal parti olarak, 1903'ten beri mevcuttur.[8]" Bolşevizm'in niteliği, içinde gelişip doğduğu dönemin tartışmaları tarafından belirlenmişti; bu tartışmalar, uzak görüşlü dehası, kendine güveni ve tartışmacı mizacı sayesinde Lenin'e önemli bir rol kazandırdı. Kongrenin yapılmasından önce, üç ideolojik mücadele verilmiş ve kazanılmıştı. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi *narodnikler*'e karşı, yaklaşan devrimin önder gücünün köylülük değil, proletarya olduğunu ileri sürüyor; "Legal Marksistler"e karşı devrimci ve sosyalist eylemi öneriyor, "Ekonomist"lere karşı ise, proletarya adına, hem ekonomik hem siyasal talepleri dile getiriyordu.

Narodnikler'e karşı açılan kampanya Plehanov'un en önemli başarısıydı. 1840'ların öncülerinin attıkları düşünce temelleri üzerinde boy veren 1860'ların ilk Rus devrimcileri, 18. yüzyıl Aydınlanmacılığı anlamında materyalist, Fransız devrimi geleneğine bağlılık bakımından radikaldiler; gerek Rus köylüleri gerekse Rus fabrika işçileriyle hiç temasları yoktu. 1870'li yılların Rus devrimcileri, Rus köylülüğünü ve onun şahsında Rus devriminin gelecekteki öncüsünü keşfettiler; böylece Rus devrimi, ilk kez, hem sosyal hem düşünsel bir içerik kazanmış oluyordu. Bu devrimcilerin bazıları Bakunin'in tilmizleriydiler ve anarşizme, terörizme yöneliyorlardı. Bazılarıysa (eserleri Rusya'ya 1870'li yıllarda girmeye başlamış olan) Marx'dan etkilenmekle birlikte, onun öğretisini Rusya özeli içinde yorumlayarak, köylülüğün ağır bastığı bir ülke olan Rusya'nın, Batı'daki burjuva kapitalizmi aşamasından geçmeyeceğini ve tamamen Rusya'ya özgü köy komününün, geçmişin feodalizmiyle geleceğin komünizmi arasında doğrudan doğruya bir geçiş oluşturacağını iddia ediyorlardı. 1860'ların radikal devrimcileri ile 1870'lerin *narodnikler*'i arasındaki ayrılık, Rus düşünce hayatının diğer alanlarında Batıcılar ve Slavcılar arasında başlayan ünlü tartışma ile bazı benzerlikler gösteriyordu. Batıcılar, Batı'dan öğrenmenin ve Batı'nın ilerlemesini halihazırda belirlemiş olan aynı safhalardan ve aynı süreçlerden geçmesinin geri bir ülke olan Rusya'nın kaderi olduğunu savunuyorlardı. Slavcılar, kuşkusuz geri, ancak gençliğe has bir dinçlikle dolu ve bu anlamda, şimdiden çürüyen Batı'dan üstün olan Rusya'nın, Batı Uygarlığı'nın tipik kötülüklerini aşmasını sağlayacak kendine özgü bir geleceği olduğuna inanıyorlardı.

Lenin'in *narodnikler*'i hedef alan ilk yazıları hemen hemen Plehanov'un savlarını gündeme getirmekten ibaretti. Bu yazıların ilkinde proletaryaya

8. *A.g.e.*, c. XXV, s.174.

beslediği devrimci inancı bir gençlik coşkusuyla dile getiriyordu:

Sosyal demokratların bütün faaliyet ve dikkatlerini üstünde topladıkları nokta sanayi proletaryasıdır. Bu sınıfın ileri unsurları, bilimsel sosyalizm fikirlerini ve Rus işçisinin tarihteki rolünü dile getiren görüşü özümledikleri, bu görüşler yaygınlaştığı ve işçiler bugünkü dağınık ekonomik savaşı bilinçli bir sınıf mücadelesi haline getirecek istikrarlı örgütler yarattığı vakit, işte o zaman, bütün demokratik unsurları peşinden sürükleyerek ayaklanan Rus *işçisi* mutlakiyeti devirecek ve RUS PROLETARYASINI (BÜTÜN ÜLKELERİN proletaryasının yanı sıra) *komünist bir devriminin zaferine* doğru açık bir siyasal mücadelenin yoluna sevkedecektir.[9]

19. yüzyılın son on yılı boyunca, Witte ve yabancı kapitalistler, Rus sanayinin ve proletaryasının gelişmesini hızlandırmaya ve böylece Lenin'e ve Plehanov'a hak verdirecek şartları yaratmaya başladılar. Devrim semalarında sanayi işçisinin yıldızı parlarken köylülüğün yıldızı sönüyordu. Ancak 1905'tedir ki, köylülüğün devrim planlarındaki yeri parti için tekrar hayati bir sorun haline geldi.

Legal Marksistler, 1890'ların ortalarında, Marksist öğretiyi, Rusya'daki sansürün hışmına uğramayacak şekilde kaleme aldıkları kitaplarda ve makalelerde açıklamaya koyulan küçük bir aydınlar grubuydu. O tarihte, Rus aydınlar arasında Marksizm'in hızla yayılmasının nedeni, Rusya'da sanayinin yayılması ve Batı liberalizminin rolünü Rusya'da oynayabilecek bir burjuva geleneğinin ya da burjuva siyaset felsefesinin bulunmayışıydı. Marx, kapitalizmin feodal şartlar içinde gelişmesini ilerici bir güç olarak görmüştü. Tıpkı daha sonraları, "geri kalmış" Asya ülkelerindeki yükselen kapitalist sınıfın, yabancı emperyalizme karşı mücadelede Marksizm'i kendine bir müttefik olarak görmesi gibi, doğmakta olan Rus orta sınıfına da Marksizm, feodalizme ve otokrasiye karşı mücadelede ideolojik bir destek olarak kabul edilebilir geliyordu. Ancak orta sınıfa mensup Rus aydın, Marksizm'i kabul ederken onu bütün devrimci özünden soyutluyordu, öyle ki, başlıca devrimci parti olarak gördükleri *narodnikler*'den ödü kopan resmi makamlar, programlarında yakın hiçbir tehlikenin bulunmadığı görülen bu amansız *narodnik* düşmanlarına hoş görülü davranmaktan çekinmiyorlardı. Legal Marksistler'in en dikkate değer kişisi, Minsk kongresi manifestosunun yazarı Piyotr Struve'ydi. Onun 1894'te yayımlanan *Rusyanın Ekonomik Gelişmesi Üstüne Eleştirel Notlar*'ı bu grubun ilk programını oluşturuyor ve sosyalistlere "gökten inme" hayali tasarılarla uğraşacaklarına kendilerini "kapitalizm ekolünde yetiştirmelerini"[10] söyleyen ünlü uyarı ile son

9. *Soçineniya*, c. I, s.194.

buluyordu. Sonradan ortodoks Hıristiyanlığı kabul edecek olan Bulgakov ile Berdyayev ve Rusya'daki fabrikalar hakkında klasik bir eserin yazarı olan Tugan-Baranovski de Legal Marksistler'dendi. *Narodnikler*'in taban tabana karşıtı olan Legal Marksistler, burjuva kapitalizminin gelişmesini, sosyalizmin nihai zaferi için gerekli ilk aşama olarak gören Marksist tezi kayıtsız şartsız kabul ediyorlar ve bu bakımdan, Rusya'nın Batı'yı örnek alması ve aynı yoldan gitmesi gerektiğine inanıyorlardı. Lenin bu noktaya kadar onlarla aynı görüşteydi. Fakat Legal Marksistler'in, burjuva kapitalist aşamanın gerekliliği üzerinde ısrarla durmaları, kısa sürede onların bu aşamayı mutlak bir amaç olarak görmelerine ve sosyalizmin nihai zaferine devrim ile değil, reform ile ulaşılacağını kabul etmelerine yol açtı; böylece, Bernstein'ın ve Marksizm'in Alman "revizyonistleri"nin görüşlerine öncülük etmiş oluyorlardı. Lenin'in çok sonraları özetlediği gibi, "bunlar, *narodnizm*'den kopmayı, bizim durumumuzda olduğu gibi küçük burjuva –ya da köylü– sosyalizminden proleter sosyalizmine bir geçiş değil, burjuva liberalizmine geçiş olarak anlayan burjuva demokratlardı."[11]

"Ekonomistler"le olan anlaşmazlık ise daha önemliydi. Bunlar, on dokuzuncu yüzyılın sonuna doğru bütün Marksist hareketi geniş ölçüde etkileyen bir Rus sosyal demokrat grubuydu. "Ekonomistler"in görüşlerindeki ayırdedici özellik, ekonomi ile politika arasına kesin bir sınır çizmeleriydi. Ekonomi işçilerin; politikaysa parti önderi aydınların işiydi. Bu teze göre, işçiler siyasi amaçlarla değil, sadece ekonomik amaçlarla ilgilenmeliydiler. Onlara göre, sınıf mücadelesi bir tür sendikacılıktan, yani mevcut sosyal düzen içinde daha iyi çalışma şartları ve sosyal ilerlemeler için patronlara karşı mücadele etmekten ibaretti. Politika aydınların işiydi; fakat, o dönemde Rusya için düşünülebilecek tek siyasi program, burjuva reform programı olduğu için, aslında aydınlar, liberal burjuvalarla aynı amaçlarla yetiniyorlar ve onlardan farklı bir yanları kalmıyordu. Sonuçta, grubun manifestosu olarak kabul edilen *Credo*'da şöyle denmekteydi:

> Bağımsız, siyasi bir işçi partisi kurulmasına ilişkin tartışmalar, yabancıların hedeflerini ve gerçekleştirdiklerini ülkemize aktarmanın sonucundan başka bir şey değildir... Tüm tarihi şartlar Batılı Marksistler gibi olmamızı engellemekte ve bizden, Rusya şartlarına uygun, bu şartlar içinde gerekli olan farklı bir Marksizm istemektedir. Rus vatandaşların tümünde eksik olan siyasi duyarlık ve sağduyu, ne siyasi tar-

10. Struve bir süre belirsiz bir tutum takındı ve *Iskra*'nın ilk sayılarında yazıları çıktı. 1902'den sonra, parti ile ilişiğini kesti ve sonraki yıllar boyunca devrimin amansız bir düşmanı kesildi.

11. Lenin, *Soçineniya*, c. XII, s.57.

tışmalarla, ne de mevcut olmayan bir kuvvete seslenmekle aşılabilir. Bu siyasi sağduyu ancak bir eğitimle, yani Rusya gerçekliğinin bize sunduğu bu hayata (her ne kadar Marksist olmasa da) katılmakla edinilebilir... Rus Marksist için bir tek çıkış yolu vardır: proletaryanın ekonomik mücadelesini desteklemek ve liberal muhalefetin faaliyetlerine katılmak.[12]

1899 yazında tüm bu sapmalar, yayımladıkları bir karşı manifestoda bunları, "siyasi özgürlüğü elde etme görevinin" doğrudan doğruya Rus işçisinin "güçlü omuzlarına" yüklendiğini belirten[13] bir yıl önceki parti manifestosuna göre bir gerileme olarak gören Lenin ve onun Sibirya'daki bir grup sürgün yoldaşı tarafından ortaya döküldü. Ertesi yıl Plehanov kendi önsözüyle yayımladığı belgelerden oluşan derlemede "Ekonomizm"i nihai olarak teşhir etmeyi amaçlıyordu.[14] Siyasi taşlama alanında gerçek bir yetenek olan Martov da *Son Rus Sosyalizmine İlahi*'yi yazdı:

Emekçi kitlelerin demagogları, politikanızla avutmayın bizi, kafa şişirmeyin kendi komünizmlerinizle; *Caisses d'assistance*'ın (Fr. yardım fonları) sonsuz gücüne iman ediyoruz biz.[15]

Bu tartışma *Iskra* döneminde de devam etti ve yeni gazetenin sütunlarında yer aldı. Lenin'in *Ne Yapmalı?*'sı da, "Legal Marksistler"e karşı bir çıkıştan sonra "Ekonomizm"in her türlüsüne şiddetle hücum ediyordu:

Bir sosyal demokratın ideali, sendika sekreterliği değil, *halk hatipliği*'dir... İşçi sınıfının sendika politikası, işçi sınıfı adına bir *burjuva politikasıdır* sadece.[16]

Kitlelerde sınıf bilincini oluşturmak için ekonomik planda olduğu kadar siyasi planda da bir ajitasyon gerekiyordu. Aslında, bu ikisini birbirinden ayırmak imkânsızdı, çünkü her sınıf mücadelesi, esas itibariyle, siyasi bir mücadeleydi. Aslında Marksist terimlerle bezenmiş burjuva politikalarını savunan bir burjuva grubundan başka bir şey olmayan "Legal Marksistler"in aksine "Ekonomistler", işçiler adına, ekonomik bir ajitasyon ve sosyal reform politikası güdüyorlardı ve bu bakımdan, gerçek bir işçi partisiydiler. Fakat "Legal Marksistler"le aynı pratik sonuca, proletaryanın devrimci sosyalist mücadelesini belirsiz bir tarihe erteleme ve bu arada burjuva-

12. Lenin, *Soçineniya*, c. II, s.479-80. Belgenin yazarı Kuskova'ya göre, yayımlanmak için yazılmamıştı bu ve buna *Credo* (*lat.* amentü) diyen de kendisi değildir (*A.g.e.*, c. II, s.638-9). Yayımlanmasına sebep, Lenin ve Sibirya'daki yoldaşlarının, "Ekonomizm"e hücum için bunu hedef seçmeleriydi.

13. *A.g.e.*, c. II, s.483-6. 14. G.V.Plehanov, *Soçineniya*, c. XII, s.3-42.

15. Aktaran E.Yaroslavski, *Istoriya VKP(B)*, c. I (1926), s.252.

16. Lenin, *Soçineniya*, c. IV, s.423-6.

ziyle ittifakı öneren reformcu bir demokrasi programına ağırlık verme sonucuna varıyorlardı. Lenin, bu bakımdan daha sonraki yıllarda, onların Menşevizm'in temel ilkesini önceden ortaya koymuş olduklarına dikkat çekmekten geri kalmadı.[17]

"Legal Marksistler"le "Ekonomistler"e karşı girişilen tartışmanın altında yatan sorun, Rus devriminin tarihi boyunca varlığını sürdürecekti. Ayrıntılı bir biçimde tasarlanmış olan *Komünist Manifesto*, devrimin ardarda gelen aşamalarla gerçekleşeceğini öngörmekteydi. Her şeyden önce, burjuva devrimi feodal düzenin ve siyasi mutlakiyetin kalıntılarını ortadan kaldıracak, burjuva demokrasisi ile burjuva kapitalizmini ve bunun yanı sıra ortaya çıkacak olan sanayi proletaryası olgusunu yaratacaktı; sonra burjuva demokrasisinin sağladığı şartlar içinde örgütlenen proletarya, burjuva kapitalizmini yıkıp sosyalizmi inşa edecek olan nihai devrimi gerçekleştirecekti. Bununla beraber, kendi burjuva devrimini bekleyen fakat doğuş halinde bir sanayiye ve tam gelişme halindeki bir proletaryaya sahip olan 1840 yılları Almanya'sında, İngiltere ve Fransa tarihinden esinlenerek yapılmış mükemmel bir genellemenin ürünü olan bu planın uygulanması konusunda Marx'ın kendisinin de bazı kuşkuları vardı. 1844'te Marx, yaklaşmakta olan Alman devrimini, "evin temel direklerini ayakta tutan" bir burjuva devriminin sınırları içinde devam ettirmenin mümkün olup olmadığını sorgulamış ve Almanya'nın ancak devrimci proletarya sayesinde kurtulabileceğini belirtmişti.[18] *Komünist Manifesto*'da Marx, çağdaş Almanya'nın "ilerlemiş şartları" ve "gelişmiş proletaryası" sayesinde Alman burjuva devriminin "yakın bir proleter devrimin" başlangıcı olacağını bildiriyordu. 1848 yenilgisinin Alman burjuvazisinin güçsüzlüğünü ortaya koymasından sonraysa Marx, Almanya'da burjuva devrimi ile proleter devrim arasında daha da yakın bir bağ kurdu. Marx, Mart 1850'de Komünist Birlik'e seslenirken 1848 yenilgisinin Alman işçilerine ikili bir görev yüklediğini ileri sürdü. Bu görevlerden ilki, burjuvaziyi, feodaliteye karşı demokratik mücadelesinde desteklemek ve bu yolla mücadeleye en yoğun şeklini vermek; ikincisi ise, burjuva demokratik devrim gerçekleştiği andan itibaren, burjuva kapitalizmine karşı sosyalist mücadeleyi yeniden başlatmaya hazır bağımsız bir par-

17. *A.g.e.*, c. XII, s.69.

18. "Almanya'nın dirilişi için işaret Galya horozunun ötüşüyle verilecektir" öngörüsüyle son bulan *Hegel'in Hukuk Teorisi*'nin *Eleştirisi Üzerine* adlı denemede yer alan ünlü sonuç bölümünün özetiydi bu (*K. Marx-F. Engels: Historisch-Kritische Gesamtausgabe,* Ier Teil, 1. Bölüm, c.I, s.617-20).

tikurmaktı. Dahası bu ikili görev, teorik bakımdan birbirinden ayrı olmakla birlikte, işçilerin çıkarı bu sürecin sürekliliğini sağlamakta yatmaktaydı:

Demokrat küçük burjuvazi, devrimi mümkün olduğu kadar çabuk bitirmek isterken... bizim çıkarımız ve görevimiz hemen hemen bütün hâkim sınıflar iktidardan alaşağı edilinceye, proletarya devlet iktidarını ele geçirinceye ve proleterlerin birliği sadece tek bir ülkede değil, dünyanın belli başlı bütün ülkelerinde, proleterler arasındaki rekabeti ortadan kaldıracak ve en önemli üretim güçlerine el koyacak derecede gelişinceye dek devrimi sürekli kılmaktır.

Uzun açıklamasını şu cümleyle bitiriyordu Marx: "Onların savaş sloganı 'sürekli devrim' olmalıdır."[19]

Böylece 1890'lı yıllarda Rus Marksistleri'nin önünde iki yol vardı. Rusya'nın henüz burjuva devrimini tamamlamamış olduğunu hepsi kabul ediyordu; bundan, "Legal Marksistler"le "Ekonomistler"in yaptığı gibi, şu sonuç çıkartılabilirdi: Bu aşamada proletarya, sosyalist devrim söz konusu olduğu sürece ancak bir bekleyiş içinde bulunabilirdi ve bu süre boyunca, burjuvazinin, feodalizmi ve otokrasiyi devirmesine ilişkin programında yardımcı müttefiki olabilirdi. Bunun alternatifi Marx'ın Almanya için önerdiği şemanın bir benzerini Rusya'ya uygulamaktı; Lenin, 1898'de Sibirya'da yazdığı "Sosyal Demokratların Görevleri" başlıklı makalesiyle, bu uygulamayı yapan ilk kişi olarak görünmektedir. Burada Lenin, Rus sosyal demokratların görevinin proletaryanın sınıf mücadelesine, mücadelenin "her iki somutlanış biçimi içinde" –proletaryanın burjuvazinin bir müttefiki olduğu mutlakiyete karşı demokratik mücadelede ve proletaryanın tek başına savaşacağı kapitalizme karşı sosyalist mücadelede– önderlik etmek olduğunu ileri sürüyordu. "Bütün sosyal demokratlar Rusya'da siyasi devrimin, sosyalist devrimden önce gelmesi gerektiğini kabul ederken", şurası bir gerçektir ki, demokratik görev "sosyalist göreve çözülmez bir şekilde bağlıdır", öyle ki, "Rusya'daki bütün *sosyalistler, sosyal demokrat*... gerçek ve tutarlı bütün *demokratlar* da *sosyal demokrat* olmalıdırlar."[20] Lenin iki

19. Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. VII, s.483, 489. Bu ünlü cümlenin kökeni kesin değil. Marx bu cümleyi, ilk kez, 1844 tarihli bir makalesinde kullandı. Bu makalesinde, Napolyon'un "sürekli devrim yerine sürekli savaşı ikame ettiğini" belirtiyordu (*K.Marx-F.Engels: Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Ier Teil, c. III, s.299); 1850'de Marx, bir "sürekli devrim bildirisini" Blanqui'ye maletti (Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. VIII, s.81).

20. Lenin, *Soçineniya*, c. II, s.171-8. "Çözülmez bağ" tezinin Rus düşüncesinde saygıdeğer bir atası vardır. Haklı olarak *narodnikler*'in babası diye kabul edilmesine rağmen, zaman zaman Marx'ın etkisinden izler taşıyan Herzen 1868'de şöyle yazıyordu: "Tıpkı kendini bir sonuç olarak gören bir geçiş gibi, sosyalizme ulaşmayacak olan bir cumhuriyet de bize saçma

devrim arasında kesin bir teorik ayrım gözetiyordu: Rusya'nın 1848 Almanyası'nın nisbeten ileri bir nitelik taşıyan sınai gelişmesinden yoksun olduğunu bildiği için, Marx'ın burjuva ve proleter devrimlerinin hemen birbirini ardısıra geleceğine ilişkin öngörüsüne bel bağlamaktan çekiniyor; bu iki devrim arasındaki zaman aralığından söz etmemeyi yeğliyordu. Fakat Rus sosyal demokrasisinin iki görevi arasındaki "çözülmez bağ", onu Marx'ın Almanya için sürekli bir devrim sürecinin söz konusu olduğu görüşüne yaklaştırıyordu. Lenin'in makalesi, Cenevre'de "Emeğin Kurtuluşu" grubu tarafından coşkuyla karşılandı ve orada Akselrod'un makaleyi parti manifestosunun doğru bir "yorumu" olarak övdüğü bir önsözüyle birlikte yayımlandı.[21]

Proletaryanın demokratik ve sosyalist nitelikli ikili görevinin kabulü parti örgütlenmesi bakımından bazı etkiler yaratıyordu. Ekonomistlerle olan tartışmanın önemli noktalarından biri, işçi hareketinin "kendiliğindenliği"[22] sorunuydu. *Komünist Manifesto*, ütopyacı sosyalistlere hücum ederken, onların "kendi icat ettikleri toplumun örgütlenmesi" görüşlerine karşı, "proletaryanın sınıf olarak tedricen ve kendiliğinden örgütlenmesini" ileri sürmüştü. Öte yandan, *Manifesto*'nun "tedricen" ve "kendiliğinden" gelişme üzerinde önemle durması, siyasi eylemin gerekliliğini inkâra kadar varabilirdi. Bu bakımdan, "kendiliğindenlik" Ekonomistler'in başlıca sloganlarından biri oldu; çünkü Ekonomistler halk kitleleri arasında girişilecek ekonomik eylemin (sendikalizm, grevler, vb.) onları devrim için, "kendiliğinden" olgunlaştıracağını iddia ediyorlardı. Hem Plehanov ve "Emeğin Kurtuluşu" grubu hem de Lenin tarafından temsil edilen ortodoks sosyal demokratlar ise, işçileri ekonomik olduğu kadar siyasi de olan taleplerde bulunmaya teşvik etmek gerekeceğini ileri sürmekle kalmıyorlar, aynı zamanda işçilerin, kendi devrimci amaçlarının da bilincinde olmalarının onla-

görünmektedir; siyasi özgürlükten ve hak eşitliğinden vazgeçmeye kalkışacak bir sosyalizm, hızla otoriter bir komünizme dönüşüp soysuzlaşacaktır" (*Polnoe Sobranie Soçinenii i Pisem*. Der: M.K.Lemke, c. XX (1923), s.132; çok belirgin bir noktalama hatası düzeltildi). III. Aleksandr'ın içişleri bakanlarından D.Tolstoy da, farklı bir görüş açısından şöyle diyordu, 1880 yıllarında: "Batı'nın parlamenter hükümet şekillerini Rusya'ya sokmak için yapılacak her girişim başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Çarlık rejimi... devrildiği takdirde, bunun yerini, kısa bir süre önce Londra'da ölen ve teorilerini dikkatle, ilgiyle incelediğim K.Marx'ın saf, katıksız komünizmi alacaktır." (Bernhard von Bülow, *Denkwürdigkeiten* (1931), c. IV, s.573.)

21. Bu önsöz, Lenin, *Soçineniya*, c. II, s.603-5'te de yayımlanmıştır.

22. Rusça *stikhiini* ve *stikhiinost* kelimeleri, genellikle, fakat kelimenin tam anlamını vermeden, "kendiliğinden" ve "kendiliğindenlik" diye çevrilmiştir. Bu kelimeler, aynı zamanda, içten gelen, doğuştan (özünden) gelen ve esasa ilişkin anlamında da kullanılırlar.

rı bilinçli bir şekilde örgütlenmiş devrimci eyleme yönlendirmenin gerekeceğini de iddia ediyorlardı. "Bilinçlilik", "kendiliğindenliğe" karşı ileri sürülen bir slogan olarak kabul edildi.[23] Lenin'e göre, yüzyıl sonunda Rus işçi hareketinin güçsüzlüğü, "kendiliğinden" öğelerin, "bilinçlilik" üzerinde ağır basmasından ileri geliyordu. Rusya'daki hızlı sınai gelişme, fabrikalardaki dayanılmaz çalışma şartlarına karşı grevlerin patlak vermesine yol açmıştı, fakat işçilerin protestosuna hiçbir devrimci bilinç ya da hiçbir devrimci teori kılavuzluk etmemişti.

"Kendiliğindenlik" ve "bilinçlilik" hakkındaki teorik tartışma, devrimci bir partinin niteliğinin ve işlevinin ne olması gerektiğine ilişkin hayati önem taşıyan pratik sorunu maskeliyordu. En sonunda bu sorun Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni ikiye böldü. Bir gün Bolşevik öğretiye dönüşecek olan akım, 1903'teki kaçınılmaz kongreye kadar, parti içinde ciddi çatışmalara meydan vermeksizin yavaş yavaş gelişti. Sadece Lenin tarafından geliştirilmemişti bu öğreti. Plehanov'un, partinin hâlâ biricik teorisyeni olmak gibi bir saygınlığı vardı ve Lenin, onunla boy ölçüşemiyordu henüz. Fakat, *Iskra*'nın yayım hayatına atılmasından itibaren, Lenin gitgide parti içinde ilerici fikirlerin öncüsü oldu; parti öğretisinin evriminin en açık izlenebildiği yer onun yazıları oldu. Partinin niteliği hakkında *Iskra*'da devamlı bir şekilde açıklanan görüş, Lenin'in ısrarla üzerinde durduğu iki önermeye dayanıyordu. Birinci önerme şuydu: "devrimci teori olmadan devrimci hareket olmaz"[24]. "Sosyal demokrat bilincin" ya da siyasi sınıf bilincinin" "kendiliğinden" gelişemeyeceği ve işçilere ancak "dışardan" verilebileceği ise ikinci önermeydi.[25] Bu iki önerme, partiyle tüm proletarya arasındaki ilişkiyi tanımlıyor ve uzun vadeli kapsamı hemen farkedilmeyen sonuçlar yaratıyordu.

Teorinin büyük önemini belirten birinci önerme, aydınlar tarafından kurulmuş ve hiç değilse başlangıçta, esas itibariyle aydınlardan meydana gelmiş bir partiyi gerektiriyordu. Lenin'in görüşüne göre bu, tarihî bir zorunluluktu:

> Bütün ülkelerin tarihi tanıklık etmektedir ki, işçi sınıfı kendi gücüyle sadece sendikalist bir bilince, yani sendikalar halinde birleşmek, patronlara karşı mücadele etmek, hükümetten işçilerin yararına olan kanunları çıkartmasını talep etmek gerekti-

23. Bu tartışma, Stalin'in 1901 tarihli ilk makalelerinden birinde yer alıyor. Şöyle yazıyordu Stalin: "Sosyal demokrasi, işçilerin bu bilinçsiz, kendiliğinden ve örgütsüz hareketine el atıyordu." (*Soçineniya*, c. I, s.14)

24. Lenin, *Soçineniya*, c. II, s.184; c. IV, s.380.

25. *A.g.e.*, c. IV, s.384, 422.

gi mancına erişebilir. Sosyalizm öğretisi ise, hâkim sınıfların seçkin temsilcileri, aydın zümresi (*entelijensiya*), tarafından ortaya konmuş felsefi, tarihi ve ekonomik teorilerde doğmuştur. Çağdaş sosyalizmin kurucuları Marx ve Engels, sosyal kökenleri bakımından, burjuva aydın zümreden geliyorlardı. Aynı şekilde, Rusya'da sosyal demokrasinin teorik öğretisi de, işçi sınıfının kendi kendine gelişmesinden tamamen bağımsız bir şekilde ve devrimci sosyalist aydın zümrenin zihinsel gelişmesinin doğal, kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.[26]

Lenin Alman sosyal demokrasisinin henüz saygınlığını yitirmemiş teorisyeni Kautsky'nin "çok doğru ve son derece anlamlı sözleri"ni anıyordu:

Çağdaş sosyalist hareket, derin bir bilimsel bilgi temeli üzerinde yükselebilir ancak... Bu bilginin taşıyıcısı proletarya değil, *burjuva aydın zümredir*; çağdaş sosyalizm bu sosyal sınıfa mensup bazı aydınların zihninde doğmuştur.[27]

Bu tutumda, Plehanov'a özgü ve o dönemde Lenin'in yazılarında hiç de eksik olmayan bir alçakgönüllülüğün belirtisini görmemek mümkün değildir. *Iskra*'nın Ekonomistler'e karşı mücadeleyi devam ettirmek amacıyla kurulduğunu bildiren manifesto, "salt bir işçi edebiyatını" küçük görüyordu.[28] Ve Lenin daha sonraları bu dönemi anlatırken, diğer her yerde olduğu gibi, Rusya'da da kitlesel bir işçi hareketinin büyümesinin Marksist cephede "oportünist" sapmaların ortaya çıkmasına yol açtığını belirtiyordu.[29] Lenin ve onun ilk çalışma arkadaşları su katılmamış aydınlardı, uzak görüşlülüğün ve yoğun bir bilginin ürünleriydi onların yazıları. Zinovyev, ilk parti örgütlerine tek tük bazı işçilerin girmiş olmasından "tekil olgular"[30] diye

26. Lenin, *Soçineniya*, c. IV, s.384-5. Lenin'in bu nokta üzerinde ısrarla durması, onu Marksist açıdan şüpheyle karşılanacak "tamamen bağımsız" sözünü kullanmaya yöneltmiştir. Lenin, bir başka yazısındaysa, her siyasi öğretinin zorunlu sosyal kökenlerini vurguluyordu. Aynı eleştiri, ilk yazılarında, proletaryanın devrimin gerçekleştirilmesinde, "felsefenin maddi silahı" olduğunu belirten Marx'ın ünlü sözü için de geçerli olabilir. (K.Marx-F.Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Ier Teil, 1. Bölüm c. I, s.619-20.)

27. *A.g.e.*, c. IV, s.390-91.

28. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.10.

29. Lenin, *Soçineniya*, c. XVII, s.344. Marx, "işçilerin, çalışmayı bırakıp profesyonel *littérateurs* [yazarlar] olduklarında, daima 'teorik' karışıklık yarattıklarına" işaret etmişti (Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. XXVI, s.484-5). Bu sorunu, Almanya ve İtalya tecrübelerini esas alarak tartışan R.Michels, "işçi yüksek bir mevkiye erişince, işçiler ordusu için, önderliğin toplumun diğer sınıflarına mensup bireylerde olması durumuna kıyasla kendine daha az güvenli ve kendi amaçlarına daha az uygun bir önderlik temsil ettiği" sonucuna varmıştı ve açıkça şöyle diyordu: "Alman sosyal demokrasisi içindeki reformist eğilimin arkasındakiler revizyonist aydınlardan çok sendikalist hareketin yöneticileridir, yani proleter kökenden gelenlerdir" (*Zur Soziologie des Parteiwesens* (2. basım 1925), s.391, 408).

30. G.Zinovyev, *Geschichte der Kommunistischen Partei Russlands* (1923), s.85.

söz ediyordu. Ancak 1905 devrimiyle ilk kez, çok sayıda işçinin parti saflarına katılması imkânı ortaya çıkmıştır.

Partiyi *élite* devrimcilerin, işçi kitlelerine "dışardan" devrimci bilinç aşıladıkları bir grup olarak gören ikinci önerme, proletarya ile parti arasında kesin bir ayrım çiziyordu. Sınıf, ekonomik bir birim, partiyse siyasi ya da ideolojik bir birimdi[31] ve partinin, ancak sınıfın bir parçası[32], öncüsü ve çıkarlarının savunucusu olabileceği eşyanın tabiatı gereğiydi. Parti ile proletarya arasındaki ilişkiyi ifade etmek için, "hegemonya" kelimesini *Iskra*'nın sütünlarında kullanan Plehanov olmuştu: "Sınıf" kavramı ile "parti" kavramının birbirine karıştırılmasına karşı çıkıyor ve "işçi sınıfının bir bütün olarak" başka şey, sadece işçi sınıfının önder müfrezesini (ki başlangıçta sayıca çok azdı) temsil eden sosyal demokrat partinin ise bir başka şey olduğunu belirtiyordu.[33] Küçük bir *élite* devrimciler grubunun devrim yapabileceğini aklı başında hiçbir Marksist asla düşünmedi; bu "Blanquizm"in aykırılığına[34] saplanmakla sonuçlanırdı. Halk kitleleri olmaksızın, ciddi hiçbir siyasi eylemin mümkün olmayacağı konusunda hiç kimse Lenin'den daha güçlü bir tarzda ısrar etmemişti. Fakat parti, Lenin tarafından asla bir kitle örgütü olarak düşünülmedi. Parti, kapsamaktan çok, dışarda bırakmaya eğilimli olması olgusundan güç alıyordu; amacı nicelikten çok, nitelikti. Partinin işlevi kitlelere önderlik etmekti. "Proletaryanın kendiliğinden mücadelesi, devrimcilerin güçlü bir örgütü tarafından yönlendirilinceye kadar gerçek bir 'sınıf mücadelesi' haline gelemeyecektir."[35] Bu önderlik rolünü inkâr eden kendiliğindenlik öğretisi "kuyrukçuluk" olarak adlandırıldı, çünkü partiyi işçi hareketinin kuyruğuna takılmaya mahkûm ediyordu.

31. Fransız sosyalist Lagardelle'in ifade ettiği gibi, işçi sınıfı *lien de nécessité* (zorunluluk sonucu) parti ise *lien de volonté* (irade sonucu) birbirine kenetlenmiştir (H. Lagardelle, *Le Socialisme ouvrier* (İşçi Sosyalizmi), 1911, s.166-67.

32. Bu, kelimenin kökenine de bağlanmıştır: " 'Parti' kelimesi, Latince *pars*'dan [parça, kısım] gelir ve biz Marksistler bugün, parti, belirli bir sosyal sınıfın bir parçasıdır diyoruz." (G.Zinovyev, *Geschichte der Kommunistischen Partei Russlands* , 1923, s.10)

33. G.V.Plehanov, *Soçineniya*, c. XII, s.80-1.

34. 19. yüzyıl devrimcilerinin dilinde "Blanquizm", devrimci suikastlara ya da hükümet darbelerine bel bağlamak, sistemli bir örgütlenmeyi küçümsemek anlamına geliyordu. Lenin şöyle yazıyordu 1917'de: "Askeri bir darbe, *eğer* belirli bir sınıfın partisi tarafından örgütlenmemişse ve *eğer* örgütleyenler genel olarak siyasi etkenleri, ve özel olarak uluslararası etkenleri göz önünde tutmamışlarsa, ve *eğer* objektif şartlar uygun değilse, 'Blanquizm'dir" (Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.347). Lenin 1917'de Blanquizm'in daha kısa, ama belki daha az ciddiyeti olan bir tanımını yapıyordu: "Bizler Blanquist değiliz, iktidarın bir azınlık tarafından ele geçirilmesini kabul etmiyoruz" (*A.g.e.*, c. XX, s.96).

35. *A.g.e.*, c. IV, s.465.

Kendiliğinden işçi hareketine kılavuzluk ve önderlik yapan devrimci teori ve devrimci bilinci her şeyin üstünde tutan parti öğretisi, Lenin ve çalışma arkadaşları tarafından *Iskra*'da yoğun bir tartışma havası içinde açıklandı. Bununla beraber, parti öğretisi, Marksizm adına sağlam bir garantiye sahipti. Üyelerinin sayısı hiçbir zaman birkaç yüzü geçmeyen 1840'lı yıllardaki ilk Komünist Birlik'e bu türden bir öğreti ilham vermişti ve en azından *Komünist Manifesto*'nun bir paragrafında şöyle iz bırakmıştı:

> Pratikte, komünistler bütün ülkelerin işçi sınıfının en kararlı ve en ilerici kesimidir... teorik bakımdan ise komünistlerin, proletaryanın büyük bir bölümüne oranla, proleter hareketin içinde bulunduğu şartların, gelişme yönlerinin ve genel sonuçlarının bilincine erişmiş olmak gibi bir avantajları vardır.

Öte yandan, *Komünist Manifesto* bir başka bölümde proleter hareketi "büyük çoğunluğun bilinçli bağımsız hareketi" olarak tanımlamıştır ve daha sonraki yıllarda, kısmen 1848 yenilgilerinin, kısmen de İngiliz çevrelerinin etkisiyle Marx ve Engels, bir proleter devrimin zorunlu başlangıcı olarak, kitleleri bilinçlendirme döneminin gereğine inanmışlardır. Marx'la Engels'in İngiltere'ye gelişlerinden sonra kurma girişiminde bulundukları tek örgüt olan Uluslararası Emekçiler Birliği (I. Enternasyonal) devrimci bir parti değil, bir kitle kuruluşuydu ve onların gençlik dönemlerindeki Komünist Birlik'ten oldukça farklı bir biçimde tasarlanmıştı.

Komünist Birlik döneminin Marx'ıyla I. Enternasyonal'in Marx'ı arasındaki böylesine bir fark, öğretideki bir evrimin sonucu değil, 1840'lı yılların Prusyası'nın polis devletiyle orta dönem Viktorya İngilteresi'nin burjuva demokrasisi arasındaki *milieu* [çevre] değişikliğinin sonucuydu. Bundan dolayıdır ki, Lenin'in geç dönem Marx'dan çok, erken dönem Marx'ın tilmizi olması mantıklıydı. Lenin, devrim teorisi anlayışı başlangıçtan itibaren, Rusya'nın ihtiyaç ve imkânlarıyla şekillenmiş gerçekçi bir Rus devrimcisiydi. Aydın zümreyi (*entelijensiya*) proleter devrimin öncüsü yapma tasarısı, Rusya şartlarına Almanya şartlarından daha da uygun düşüyordu; bunun nedeni sadece güçsüz ve geri kalmış Rus proletaryasının böyle bir önderliğe Alman proletaryasından, Batı Avrupa proletaryasından daha çok ihtiyaç duyması değil, Rus aydın zümrenin, Batı Avrupalı aydın zümreden farklı olarak, ticaret burjuvazisi içinde sosyal köklere sahip olmaması ve bu yüzden yerleşmiş derin bir burjuva sadakatinin bulunmamasıydı. Ekonomik kökenlerden yoksun Rus aydın zümresi, kendi soyut devrimci zihinsel kapasitesinin, sosyal devrimin siyasi gerçekliğini nasıl kavrayabileceğini zaten göstermişti: 1870'li yılların "halka gitme" hareketi, özellikle, halkın

en geri kesimine, köylülüğe, yönelerek fiyaskoyla sonuçlanmıştı. Ama kitlelerle devrimci aydın zümre arasındaki uçurumu kapatma yolunda Donkişotça ve umutsuz bir ilk girişim olarak tarihte bir yeri vardı; şimdi bu hareket, proleter kitlelerle tekrarlanabilirdi. Bununla beraber Lenin, özellikle parti örgütlenmesinin ayrıntıları üzerinde durmaya başlayınca Rusya'ya özgü bu şartlar düşüncesini daha açık biçimde etkiledi. Rusya'nın devlet yapısı, Batı modeli her türlü sosyalist, hatta demokratik partinin kurulmasını yasaklıyor ve her demokratik ya da sosyalist hareketi yeraltına ve gizliliğe itiyordu. İyi niyetli amatörlerin oluşturduğu, tecrit edilmiş durumdaki devrimci işçi ve öğrenci grupları Çarlık polisi için kolayca ele geçirilen kurbanlar oluyorlardı. Bu türden kahramanlıklar, "ellerinde sopalarından başka silahları olmayan köylülerin modern bir ordunun üzerine hücum etmesine"[36] benziyordu. O dönemde Lenin şöyle yazıyordu:

> Rusya'nın geniş yeraltı dünyasının altında üstünde kendilerine barınak arayan bu küçük sosyalist grupların karşısına, sosyalizmi ve demokrasiyi ezmek için bütün gücünü seferber etmiş, dev gibi güçlü bir devlet aygıtı dikiliyor. Sonunda, bu polis devletini ezeceğimize inanıyoruz... Fakat, hükümete karşı sistemli bir şekilde mücadele yürütebilmek için, devrimci örgütümüzü en yüksek mükemmellik derecesine ulaştırmamız gerekiyor.[37]

Rusya'da devrim yapmak profesyonel devrimcilerin işiydi; partinin örgütlenmesine ilişkin tartışmalarda sadece Lenin'de değil, Plehanov'da ve *Iskra*'nın diğer yazarlarında da sık sık "askeri mecazlara" rastlanması hiç tesadüf değildi.

Parti örgütlenmesi teması, sonunda Lenin tarafından, Ekonomistler'e karşı girişilmiş kampanyadan sonuçlar çıkarttığı *Ne Yapmalı?* adlı eserinde, 1902 yazı sırasında geliştirildi. Lenin, bu somut konuyu işlerken *Iskra*'daki çalışma arkadaşlarından, önceki konularda olduğundan daha da ileri çıktı. Ekonomistler'in tutumunu, Almanya'daki revizyonistlerin, Fransa'daki "possibilist"lerin ve İngiltere'deki Fabianlar'ın tutumuyla karşılaştırdı. Sosyal demokrat hareket içinde, sosyal reformistlerin demokrat partisiyle, gerçek devrimcilerin sosyalist partisi arasındaki derin bir bölünmenin belirtisiydi bu.[38] Bunlardan ilki, kendini bir "işçi örgütü", ikincisi ise "devrimci bir örgüt" olarak görüyordu. Aralarında temel bir farklılık vardı:

36. Lenin, *Soçineniya*, c. IV, s.439.
37. *Leninskii Sbornik*, c. III, (1925), s.26.
38. Lenin, *Soçineniya*, c. IV, s.366-7.

Bir işçi örgütü, her şeyden önce mesleki; ikincisi, mümkün olduğu kadar geniş; üçüncüsü, mümkün olduğu kadar az gizli bir örgüt olmalıdır... Buna karşılık, devrimci bir örgüt, her şeyden önce ve asıl olarak mesleği profesyonel devrimcilik olan insanları toplamalıdır... Bu örgütün çok geniş olmaması, mümkün olduğu kadar gizli bir örgüt olması zorunludur.[39]

Lenin bu tür bir örgütün "demokratik ilke"yle çelişki içinde olduğu suçlamasına hiç aldırmadı. Bu suçlama Rusya gerçekliğini bilmeyen yabancı çevrelerden gelebilirdi ancak. Genellikle yorumlandığı şekliyle "demokratik ilke", "tümüyle açık olmayı" ve "bütün görevlere seçim yoluyla gelinmesini" gerektiriyordu. "Bizim otokrasimizin sınırları içinde" faaliyet gösteren devrimci bir parti, bu gerekli iki şartın hiçbirini yerine getiremezdi. Lenin şu sonuca varıyordu:

Bizim hareketimize katılmış işçiler için, başlıca örgütlenme ilkesi en kesin anlamda bir gizlilik, üyelerin titizlikle seçimi, profesyonel devrimcilerin yetiştirilmesi olmalıdır. Bu nitelikler bir kez bir araya gelince, demokrasiden daha fazlası garantiye alınmış olacaktır: devrimciler arasında tamamen yoldaşça bir güven... Gerçekten "demokratik" bir denetimin mümkün olmamasının, devrimci bir örgütün üyelerini sorumsuz kılacağına inanmak, çok büyük bir hata olacaktır. Gerçek bir devrimci örgütün, kendisine lâyık olmayan bir üyeden kurtulmak için hiçbir şeyden yılmayacağını örgüt üyeleri deneyimleriyle bildiklerinden, *sorumluluklarına* tam anlamıyla sahip çıkarlar.[40]

Şu ilke örgütün bütün kademelerinde eşitlik içinde uygulanacaktı:

Alttaki fabrika grupları *dahil*, salt işçi nitelikli ya da salt sendikalist tipteki sosyal demokratik örgüt geleneğiyle ilişkimizi tamamen koparmalıyız. Fabrika grubu, ya da fabrika komitesi... Sosyal demokrat partinin fabrika içindeki tüm faaliyeti ile ilgili emirleri ve yetkileri *doğrudan doğruya merkez komitesinden* alan, çok az sayıda *devrimciden* meydana gelmelidir. Fabrika komitesinin bütün üyeleri kendilerini [merkez] komitenin elemanları olarak görmeli, bütün talimatlarına bağlı kalmalı, saflarına katıldıkları ve komutanlarının izni olmaksızın terkedemeyecekleri bu "seferi ordu"nun "yasalarına ve töreleri"ne uymalıdırlar.[41]

Böylece bütün vurgu, öncüsü sıfatıyla proletarya adına hareket eden güçlü bir merkezi önderlik altında küçük, sıkıca kenetlenmiş bir parti üstünde toplandı. Daima değişiyordu devrimci mücadele yöntemleri ve zaman zaman deneyime dayanarak yeniden belirlenmeleri gerekiyordu. Değişmeyen ve mutlak olan bir şey varsa, o da, sağlam bir teorik temel üzerine inşa edil-

39. *A.g.e.*, c. IV, s.447. 40. *A.g.e.*, c. IV, s.466-9.
41. *A.g.e*, c. V, s.185-6.

miş ve son derece örgütlü, disiplinli, merkezi olarak yönlendirilen, profesyonel devrimcilerin partisinin kitlelerin desteğiyle birlikte uyguladığı merkezi plandı.

O sırada, otuzunu biraz geçmiş olan Lenin, zihinsel imkânlarının doruğuna erişmişti. Sibirya'dan sürgünden döndükten sonra geçen üç yıl yoğun ve kesintisiz bir zihinsel çalışma dönemi oldu. "Bir siyasi düşünce akımı ve bir siyasi parti olarak" Bolşevizm'in temellerinin atıldığı yıllardı bunlar. Araç, yapımcısı olan insanın damgasını taşıyordu: Yaratıcısının sadeliğini, sarsılmaz gücünü ve her şeyden çok, tek bir hedefe yönelmişliğini yansıtıyordu. Lenin'in mizacının en belirgin niteliği olan tek bir hedef üstünde bu ustaca yoğunlaşmaya Krupskaya'nın anılarının ünlü bir bölümü tanıklık etmektedir. Lenin öğrenciyken, paten kaymayı seviyordu, fakat, bunun kendisini yorduğunu ve hemen uykusunun geldiğini farketmişti. "Bu durum çalışmalarımı engelliyordu, bu yüzden, paten kaymaktan vazgeçtim." Sibirya'dan döndükten sonra, satranç oynamayı bıraktı, çünkü "satranç, insanı çalışmaktan alıkoyuyordu". Bir ara Latince'ye merak sarmıştı, "ama, çalışmalarımı engellediği için bundan da vazgeçtim".[42] Devrimden sonra şöyle demişti Gorki'ye:

> Sık sık müzik dinleyemem. İnsanın sinirini bozuyor; budalaca, duygusal şeyler söylemek, bu iğrenç cehennemde böylesine güzellikleri yaratmayı başarmış insanların başlarını okşamak duygusu uyandırıyor. Oysa şimdi kimsenin başını okşamamak gerek –elini ısırırverirler çünkü.[43]

Lenin'in insanları yönetebilmesinin, onlara hâkim olabilmesinin nedeni, kendisinin de bütün hayatı boyunca, olağandışı bir ölçüde, tek bir düşünce ve tek bir hedefin hâkimiyeti altında kalmış ve böyle yönlenmiş olmasıdır. Bir fikre kendini bütün benliğiyle adama duygusu, onun herkesce bilinen sadeliğini, alçakgönüllülüğünü ortaya koyuyordu. Parti için, uzun süre standart oluşturan bir ciddiyet ve fedakârlık örneği oldu. Stalin, onun bu niteliğini "yeni kitlelerin yeni önderi olarak Lenin'in en güçlü yanlarından biri"[44] diye belirtirken kuşkusuz haklıydı. Onun, benliğine derinden işlemiş bu tutumunda hiçbir hesaplılık yoktu.

Bu yürekten sadelik ve dürüstlük, Lenin'in düşüncesine de damgasını vurmuştu. Engin bilgisi, tahlil gücü, olguları ve kanıtları sıralayışındaki zi-

42. Krupskaya, *Memories of Lenin*, c. I (İng. çev. 1930), s.35.
43. M.Gorki, *Days with Lenin* (İng. çev. [? 1932]), s.52.
44. Stalin, *Soçineniya*, c. VI, s.55.

hinsel üstünlük, akla kara arasındaki daha ince tonları fazla umursamaksızın kendini gösteriyordu; her şey kesin, aydınlık ve belirleyiciydi. Buharin'in, Lenin'in yaşamının son yılında dediği gibi:

> Lenin dâhi bir strateji uzmanıydı. Eklektik bir şekilde gölgelerle savaşmak yerine, baş düşmanı vurmak gerektiğini biliyordu.[45]

Tartışırken tek taraflı vurgulamalar kullanma eğilimindeydi, hasmına ancak onunkine benzer bir tek taraflılıkla saldırabileceğini düşünüyordu:

> Ekonomistlerin bir tarafa doğru eğip büktükleri sopayı, [diyordu ikinci parti kongresinde *Ne Yapmalı?*'yı savunurken] doğrultmak için aksi yönde bükmek gerekiyordu; benim yaptığım da budur.[46]

Bununla birlikte, devletin zamanla ortadan kalkması ya da bürokrasinin yerini, vatandaşların kendi işlerini kendilerinin görecekleri bir sistemin alması gibi görüşlerinde olduğu gibi, düşünceleri naiflik ölçüsünde ütopik olabiliyordu. Düşünce ve karakterdeki bu temel sadelikle tavırdaki bağımsızlık ve eylemdeki sertliğin birleşmesi güçlü bir şekilde Robespierre'i hatırlatıyordu. Lenin'in, inancının doğruluğuna duyduğu güven, kendini beğenmişlikten arınmış olduğu için ürküntü vericiydi. Hasımlarını teşhir etmek, onların zihinsel miyopluklarını ahlaki yoksunluklarına bağlamak, Belinski'den beri Rus geleneğinin ve en azından Marx'dan bu yana, devrimci geleneğin bir gereği olagelmişti. Fakat geleneksel bir kökeni olsa da, Lenin'in bağnazlığı bir gerçekti ve devrimci yoldaşları bile onun, sapmaları lanetlerken takındığı katı tutum karşısında afallıyorlardı. Lenin'in "kendininkilerden farklı düşünceleri hazımedemeyecek yaratılışta olduğunu"[47] söyleyen baş hasımı Potressov sonunda, "ciddi Marksist eğitimden geçmiş bir sekter, Marksist bir sekter," diyordu onun için. Fakat Lenin, sadece bir devrim teorisyeni değildi. Onda düşünce, hiçbir zaman eylemden ayrılmamıştır. Lenin devrimin bir uygulayıcısıydı; öğreti olarak ne söylenirse söylensin, devrimin pratiği hiçbir merhamete, hiçbir istisnaya izin vermiyordu.

Lenin'in çok yönlü bir kişilik olmasının ve eşsiz büyüklüğüyle tanınmasının nedeni, teori ile pratik arasında kurduğu bu bağdır. Troçki, ünlü bir pasajında, teori adamı Marx ile, eylem adamı Lenin'i karşılaştırıyordu:

45. *Dvenadtsatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* (1923), s.563.
46. Lenin, *Soçineniya*, c. VI, s.23. On beş yıl sonra yazılmış *Devlet ve Devrim*'de aynı tutum görülür (Bkz. Not A).
47. A.N.Potressov, *Postmertnyi Sbornik Proizvedenii*, Paris (1937), s.294, 299.

Bütün Marx, *Komünist Manifesto*'da, [*Ekonomi Politiğin*] *Eleştirisi*'ne önsözünde ve *Kapital*'de ortaya çıkar. Marx, I. Enternasyonal'in kurucusu haline gelecek yaratılışta olmasaydı bile, gene de her zaman için, bizim bugün bildiğimiz şahsiyet olarak kalacaktı. Öte yandan bütün Lenin, devrimci eylemde ortaya çıkar. Onun bilimsel eserleri, bu devrimci faaliyete bir hazırlıktır sadece. Lenin tek bir eser bile yazmamış olsaydı, tarihe gene aynı Lenin olarak; proleter devrimin önderi ve III. Enternasyonal'in yaratıcısı olarak geçerdi.[48]

Bu değerlendirmenin, özellikle ilk dönem söz konusu olduğunda, şüphesiz bazı bakımlardan gözden geçirilmesi gerekir. Fakat bizzat Lenin Nisan 1917'de şunları yazıyordu: "Teori gridir dostum, oysa ölümsüz hayat ağacı yemyeşildir".[49] Ve aynı Lenin, Kasım 1917'de, "devrim deneyiminden geçmek, devrim hakkında yazmaktan daha güzel ve daha yararlı"[50] diyordu, rahat bir nefes alarak. Bu tarihten sonra, partisinin teorisyenleriyle sürekli anlaşmazlığa düşen Lenin şunları yazıyordu:

> Devrimci olmak ve genelde sosyalizmi savunmak yeterli değildir. Bütün zincirin yerli yerinde durması ve bir sonraki halkaya mutlaka erişmeye hazırlıklı olunabilmesi için, her an zincirin vargüçle kavranacak halkasının nasıl bulunacağını bilmek gereklidir.[51]

Üç yıllık devrim deneyiminden sonra, şöyle bağırabiliyordu: "Pratik, herhangi bir toriden, yüz kez daha önemlidir"[52] – şüphesiz, tartışmanın en hararetli yerinde rasgele söylenmiş bir sözdü bu. Lenin'in dehasının tam bir dökümü yapıldığında, onun siyaset stratejisi ve siyasi taktikçi olarak taşıdığı öneme en başta yer verilmelidir. Zaptedilmez ileri mevzilerin oluşturulmasındaki uzakgörüşlülüğü, nerede, nasıl ve ne zaman hücum edileceğini ya da beklemek gerektiğini ona fısıldayıveren garip içgüdüsüyle birleşiyordu.

Bununla birlikte Lenin, her ne kadar büyük bir devrimciydiyse de –belki de bütün devirlerin en büyük devrimcisiydi– dehası yıkıcı olmaktan çok yapıcıydı. Çarlığın devrilmesinden Lenin'in ve Bolşevikler'in katkısı pek azdı. Geçici Hükümet'in devrilmesinden Lenin ve Bolşevikler sadece bir dış etken olarak sorumlu tutulabilirler. Geçici Hükümet'in devrilmesi Temmuz 1917'den beri kaçınılmaz bir hal almıştı: Halefinin ortaya çıkmasını bekliyordu sadece. Bolşevizm boş bir tahta oturdu. Şubat ve Ekim devrimleri arasındaki dönemin en belirleyici anları Haziran'daki birinci Tüm Rusya

48. L. Troçki, *O Lenine* (1924 ?), s.148.
49. Lenin, *Soçineniya*, c. XX, s.102.
50. *A.g.e.*, c. XXI, s.455.
51. *A.g.e.*, c. XXII, s.466.
52. *A.g.e.*, c. XXVI, s.71.

Sovyetleri Kongresi'nde Lenin'in, Bolşevikler'in iktidarı almaya hazır olduklarını ilan etmesi ve Eylül'de yine Lenin'in bunu gerçekleştirme vaktinin geldiğine karar vermesidir. Lenin'in asıl başarısı, Ekim 1917 Devrimi'nin kansız zaferinden sonradır; yapıcı büyük bir devlet adamı olarak yaptıklarıdır. Lenin'in bütün hata ve sevaplarıyla birlikte inşa ettiği şey, çok uzun bir zaman önce atılmış temellere dayanıyordu; onun başarısını tam olarak anlayabilmek için bu temeller hakkında az çok bilgi sahibi olmak gerekir. Bu temellerin ilki, Lenin taraftarları ikinci parti kongresinde ayırdedici isimlerini almazdan önce, *Iskra* dönemi denen dönemde atılmıştı.

BÖLÜM II

BOLŞEVİKLER ve MENŞEVİKLER

Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi ikinci kongresinin Temmuz-Ağustos 1903'te Plehanov'un başkanlığında (önce onun polis takibi korkusuyla taşınmış olduğu) Brüksel'de sonra Londra'da toplanması, esas itibariyle, *Iskra* grubu'nun yaptığı hazırlık çalışmasının sonucuydu. Partinin gerçek kuruluş kongresiydi bu; fakat Bolşevikler ile Menşevikler arasında gittikçe genişleyip derinleşen, 1912'den sonra da tam ve resmi bir ayrılmaya dönüşen ünlü bölünme bu kongrede patlak vermişti. Tanınmış yirmi beş sosyal demokrat örgüt katılmıştı bu kongreye; her birinin iki oy kullanma hakkı vardı, partinin özerk bir seksiyonu olan Yahudi işçiler örgütü Bund, birinci kongrede kabul edilmiş özel statü gereğince üç oy kullanma hakkına sahipti. Bazı örgütler sadece bir tek delege yolladıkları için, aslında kongre toplam 51 oya sahip 43 delegeden meydana gelmişti. Ayrıca, çeşitli örgütlerden, oy kullanma hakkı olmayan 14 delege gözlemci olarak katılmıştı. Tam yetkili delegeler arasında otuzdan fazlası *Iskra*'nın üyesiydiler ve kongreye tamamen *Iskra* grubu hâkimdi. *Iskra*'cılar arasındaki birlik devam ettiği sürece kararlı tek muhalefet, hemen hemen sadece milli azınlıkların haklarını ve parti içindeki özerk durumlarını korumakla ilgilenen Bund delegelerinden ve Yurt Dışı Rusya Sosyal Demokratlar Birliği'ni temsil eden "Ekonomist" eğilimli iki delegeden, Akimov ile Martinov'dan geldi, *Iskra*'yı partinin merkez yayın organı olarak tanıyan karar, aleyhte sadece iki oyla kongre başlangıcında kabul edildi.[1]

Kongreyi bekleyen en önemli görevler bir parti programının ve bir tüzüğün kabul edilmesiydi. Plehanov 1880'lerde, Lenin ise 1890'larda bir program hazırlamayı denemişlerdi; *Iskra* grubu güçlenmeye başlayınca parti programı talebi, yeni, canlı bir kongrenin toplanması talebiyle aynı zamanda kendini gösterdi. 1902'nin ilk ayları boyunca devam eden tartışmalar, canlılıktan yana ve her türlü oportünist tavize karşı olan Lenin'i, devrim mücadelesinde daha geleneksel olmayı ve ihtiyatlılığı öğütleyen Pleha-

1. *Vtoroy S"ezd RSDRP*, (1932), s.155.

nov'a karşı bir tutuma yöneltti. Plehanov tarafından yazılan ilk program taslağını Lenin, "pratik mücadeleye atılmış bir partinin programı değil –sanki öğrenciler için kaleme alınmış– bir ilkeler bildirisi"[2] diyerek ciddi biçimde eleştirdi ve kendisinin yazdığı bir karşı taslak sundu. *Iskra* grubunun diğer üyelerinden oluşan bir komisyon, iki taslak arasında bir sentez yapmakla görevlendirildi ve şaşılacak derecede iyi başardı bu işi. Plehanov hâlâ büyük bir otorite olarak kabul ediliyordu ve otuzunu henüz biraz geçmiş olan Lenin –hayatında hemen hemen son kez– teorik bir sorun üstünde uzlaşmaya hazırdı. Rusya'da kapitalizmin kaçınılmaz sosyal devrim zirvesine doğru ilerleyişi hakkındaki kendi değerlendirmesine oranla daha az kesin olan bir değerlendirmeyi kabul etti. Fakat, Plehanov'un hazırladığı taslakta tümüyle dışarıda bırakılmış bir konu olan ihtiyatlı bir tarım reformu programının da yer almasını sağladı. *Iskra*'nın 1 Haziran 1902 tarihli sayısında yayımlanmış ve bir sonraki yıl, parti kongresine sunulmuş olan program taslağında Lenin'in yer yer sert ifadelerle bezediği teorik ilk bölüm, esas itibariyle, Plehanov tarafından kaleme alınmıştı; Lenin'in yazdığı pratiğe ilişkin ikinci bölüm ise yer yer Plehanov tarafından yumuşatılmıştı.[3]

Programın teorik bölümü, üretim ilişkileri gelişerek şimdi artık öyle bir noktaya gelmiştir ki, bu noktada burjuva kapitalizmi daha fazla ilerlemeye ayak uyduramayacaktır şeklindeki ortodoks Marksist görüşle başlıyordu. Burjuva kapitalizminin çelişkileri arttıkça, "proleterlerin sayısı ve aralarındaki dayanışma[4] artıyor ve sömürücülere karşı giriştikleri mücadele şiddetleniyor"du. Böylece teknik gelişme, gittikçe daha hızlı bir biçimde "kapitalist üretim ilişkilerinin yerini sosyalist ilişkilerin almasının maddi imkânını" yani "toplumun sınıflara bölünmesini ortadan kaldıracak" ve "bir sosyal sınıfın bir başka sosyal sınıf tarafından sömürülmesinin bütün biçimlerine son verecek" bir sosyal devrim imkânını yaratmaktaydı. "Siyasi iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi" diye tanımlanan proletarya diktatörlüğü bu sosyal devrimin kaçınılmaz koşuluydu. Bu, proletarya diktatörlüğünün resmi olarak bir parti programında ilk kez yer alışıydı. Programın

2. Lenin, *Soçineniya*, c. V, s.18.

3. Lenin'in kendi katkıları, *Soçineniya*'da yer alıyor: c. V, s.1-51. Bütün tartışmanın yararlı kısa bir özeti için bakınız: *A.g.e.*, c. V, s.398-9, not 1.

4. Martinov, Kongre'de bu paragrafın, "proleterlerin sayısı, aralarındaki dayanışma ve bilinçleri artıyor" (*Vtoroy S"ezd RSDRP*, 1932, s.116) şeklinde değiştirilmesini önerdi. Bu öneri, kendiliğindenlik ve bilinçlenme hakkındaki tartışmanın yansımasıydı ve proletarya içinde kendiliğinden her sosyalist atılımı inkâr etmekle suçlanan *Ne Yapmalı?*'ya karşı sert bir çıkıştı. Plehanov, Martov ve Troçki Lenin'i destekledi, değişiklik önerisi reddedildi.

pratik ve özellikle Rusya ile ilgili bölümü acil hedefleri öngörüyordu; *Komünist Manifesto*'da belirtildiği gibi, bu hedefler doğal olarak bir ülkeden diğerine değişiklik gösterecekti. Acil hedefler üç gruba ayrılıyordu: siyasi amaçlar (eşit ve genel oy hakkı, düşünce, konuşma ve basın özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, yargıçların seçimle gelmeleri, kilise ve devletin ayrılması, parasız ve genel eğitim), işçilerin ekonomik talepleri (işgücünün sekiz saate indirilmesi, çocukları çalıştırmanın yasaklanması, kadınları çalıştırmanın sınırlandırılması, yaşlılar ve sakatlar için devlet sigortası, ayni ve para cezalarının kaldırılması), köylülerin ekonomik talepleri (özellikle toprak köleliğinin kaldırılması sırasında ellerinden haksız yere alınmış topraklarının kendilerine geri verilmesi). Şüphesiz, bütün bu talepler, programı kaleme alanlar tarafından, devrimin ilk aşamasında radikal burjuvazinin desteğini sağlama zorunluğuyla bağdaşabilen azami talepler olarak görülmüştü. Bu yakın hedeflerle nihai sınıfsız toplum hedefi arasındaki bağlantıya değinilmemişti. Program, "Rusya'nın mevcut sosyal ve siyasi düzenine karşı girişilecek her muhalefetin ya da devrimci hareketin" parti tarafından destekleneceğini bildirerek son buluyor ve amaçlarının gerçekleşmesi yolunda ilk adım olarak "*otokrasinin devrilmesini* ve bütün halk tarafından serbestçe seçilmiş bir *kurucu meclisin* oluşturulmasını" talep ediyordu. Program kongrede tüm ayrıntılarıyla tartışıldı ve bazı küçük değişiklikler yapıldı. Sonunda sadece Akimov aleyhte oy kullandı[5] ve program 1919'a kadar hiçbir değişikliğe uğramadı.

Parti tüzüğü görüşülürken, partiye üye olabilme şartlarını belirleyen ilk madde hemen geniş tartışmalara yol açtı. Taslağı hazırlamış olan komisyon, bir prensip konusunda ikiye ayrılmış, biri Lenin'in, diğeri de Martov'un olmak üzere, kongreye iki metin sunmuştu. Lenin, partiye üye olma şartlarını şöyle tanımlıyordu:

> Parti programını kabul eden, parti örgütlerinden birine şahsen katılan ve paraca destekleyen kimse parti üyesidir.

Martov ise şunu öneriyordu:

> Parti programını kabul eden, parti örgütlerinden birinin önderliği altında düzenli işbirliği içinde olan ve paraca destekleyen kimse Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi üyesidir.

İki taslak arasında şeklen pek az fark vardı. Lenin'in, üzerinde ısrarla durduğu bu daha kesin tanımlama, profesyonel devrimcilerden oluşan örgütlü,

5. *Vtoroy S"ezd RSDRP*, (1932), s.258-9. Kabul edilen program metni için aynı cildin 417-23. sayfalarına ve *VKP(B) v Rezolyutsiyak*, (1941), c. I. s.19-23'e ve diğer sayfalara bakınız.

disiplinli küçük bir parti olarak *Ne Yapmalı?*'da açıkladığı kendi görüşünün ifadesiydi. Lenin, kasıtlı kullanmıştı bu kışkırtıcı ifadeyi – herkes de bunun farkındaydı. Hava gerginleşti: *Iskra*'cılar arasında bu tartışma yüzünden başgösteren "keskinler" ve "yumuşaklar"[6] ayrımı, Bolşevik-Menşevik kavgasının başlangıcı oldu. Martov ve Akselrod, "örgüt" ile "parti" arasında bir fark görüyorlardı. Gizli bir örgütün zorunlu olduğunu kabul etmekle beraber, bunun, geniş bir sempatizanlar partisinin çekirdeğini oluşturduğu takdirde bir anlam taşıyacağını ileri sürüyorlardı. Lenin, "gevezeler" ile "işçiler" arasında kesin bir sınır çizilmelidir; Martov'un tasarısı partinin kapısını herkese ardına kadar açıyor, diye cevaplandırdı. Plehanov, isteksiz bir biçimde Lenin'den yana oldu. *Iskra* yazı kurulunun diğer üyeleri, Potressov ve Zasuliç, seslerini çıkarmadılar; fakat Akselrod ile Martov'un görüşlerini paylaşıyorlardı. Troçki, beklenenin aksine, Martov'dan yana çıktı.[7] Uzun ve sert bir tartışma sonunda Lenin'in taslağı 23'e karşı 28 oyla reddedildi. Martov'un önerisi ise 22'ye karşı 28 oyla kabul edildi.[8] Tüzüğün diğer maddeleri fazla bir güçlükle karşılaşmadan kongreden geçti. Partinin epey hantal olan merkezi örgütlenmesi, parti öğretisinin koruyucu merkez yayın organının (*Iskra*) yazı kurulundan, parti faaliyetini yerel örgütler kanalıyla yönetmekle yükümlü bir merkez komitesinden ve bu iki organın her birinden ikişer delegenin bulunduğu, başkanı kongre tarafından seçilen toplam beş üyeli bir parti konseyinden oluşuyordu; konsey, en yüksek denetleme organıydı ve sadece, iki yılda bir toplanan kongreye karşı sorumluydu.[9]

Parti tüzüğünün ilk maddesiyle ilgili son derece önemli oylamanın sonucu tartışmalara yol açtı. Kongrede çoğunluk, "yumuşak" *Iskra*'cılardan, Bund delegelerinden ve *Iskra* ile hiçbir zaman ilişki kurmamış diğer yan örgütlerden oluşuyordu. *Iskra* grubunun kendi içinde ise Lenin hâlâ bir çoğunluğu yönetiyordu. Parti tüzüğü konusundaki tartışma, Bund ile parti arasındaki ilişkiler konusunda bir karara varılmasını gerektirdi. Bund'un, "yahudi proletaryasının tek temsilcisi olarak kalmak" şeklindeki talebinin

6. Lenin, daha sonra bunları "tutarlı" ve "tutarsız" *Iskra*'cılar diye nitelendirdi (Lenin, *Soçineniya*, c. V, s.269).

7. Troçki, Lenin'le Ekim 1902'de Londra'da tanışmış ve yazarlık yeteneğiyle Lenin'in hemen dikkatini çekmişti. 1903 ilkbaharı boyunca Lenin, yazı kuruluna Troçki'nin katılmasını iki kez önerdiyse de Plehanov'un kesin vetosu ile karşılaştı (Krupskaya, *Memories of Lenin* (İng. çev. 1930), c. I, s.85-6, 92). Krupskaya'ya göre Lenin, "kongrede Troçki'nin kararsız bir tutum takınacağını aklına bile getirmiyordu" (*A.g.e.*, s.99).

8. *Vtoroy S"ezd RSDRP*, (1932), s.263-85.

9. Bu tüzük metni için bakınız: *A.g.e.* (1932), s.423-5 ve *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.24-25.

ezici bir çoğunlukla reddedilmesi, Bund delegelerinin kongrenin 27. oturumundan sonra (kongre toplam 37 oturum oldu), salonu büyük bir öfkeyle terketmelerine yol açtı.[10] Bir sonraki oturumda partinin, sadece bir tek "dış" örgütünün, *Iskra* ile sıkı bir işbirliği içinde bulunan ve (kongrede Lenin tarafından temsil edilen) Devrimci Sosyal Demokrat Birlik'in tanınması ve bunun tüzüğe geçirilmesine ilişkin karar,Yurt Dışındaki Rus Sosyal Demokratlar Birliği'ni oy hakkından yoksun bıraktığı için, Martinov ile Akimov çekimser kaldı.[11] Bu kararlar alınırken hâlâ bütün *Iskra*'cılar birlikte hareket etmişlerdi. Ancak parti üyeliğinin nitelikleri hakkındaki oylamada "yumuşaklar"la birlikte oy kullanmış yedi delegenin çekimser kalması, oy dengesinin "keskinler" lehine kayması sonucunu yarattı. Böylece görüldü ki, gündemin en önemli maddesi –parti örgütlerine seçilme– görüşülürken Lenin, bir çoğunluğun başında bulunacak ve bu avantajı, kendi görüşlerinin zaferini daha ileri götürmek için kullanacaktı. Bunun anlaşılması, kongrenin havasında, başka herhangi bir olaydan çok daha ani bir değişiklik yarattı. 30. oturumdan sonra tartışmalar son derece gergin bir hava içinde geçti.

Gerçekten de söz konusu olan çok önemli bir sorundu. Bununla beraber, belirtmek gerekir ki, *Iskra* grubunun bütünü tarafından kaleme alınıp kongreye sunulan parti tüzüğünün maddeleri, partinin yerel örgütlerinin, merkezi otorite tarafından hemen hemen sınırsız biçimde denetlenmesini mümkün kılıyordu ve Lenin'in merkezileşmiş ve disiplinli bir parti anlayışına karşı sonradan duyulan öfke, çatışmanın başlangıcı olmaktan çok, sonucuydu. Kongrede Lenin ile Martov'un birbirlerini karşılıklı suçlamalarının da gösterdiği gibi, Lenin'in, *Iskra* yazı kurulu üye sayısını yeni kararlar gereğince altıdan üçe indirmeyi ve parti merkez komitesi üyeliğini üç kişiyle sınırlamayı öngören tasarısı kongreden önce yazı kurulunda görüşülmüş ve prensip bakımından herhangi bir itirazla karşılaşmamıştı. Ancak bu tasarı, *Iskra* yazı kuruluna Plehanov, Lenin ve Martov'un atanması (iki "keskin" bir "yumuşak") ve merkez komitesine ikinci dereceden kişilerin seçilerek partinin, yazı kurulunun denetimi altına girmesi şeklinde somut bir öneri olarak kongreye sunulunca, muhalefet çığrından çıktı; Martov ilk kez bu kongrede "tek tek gruplar için olağanüstü yasalar" çıkartılarak "parti içinde sıkıyönetim" uygulanmak istendiği suçlamasında bulundu. Bu suçlama, sonraki çatışmalarda etkin bir rol oynayacaktı.[12] Tartışmaların bundan sonrası bir dizi oylama ve protestoyla geçti. *Iskra* yazı kuruluna üç üye seçmekle ilgili karar 2 aleyhte, 17 çekimser oya karşı 25 oyla kabul edildi. Bu-

10. *Vtoroy S"ezd RSDRP*, (1932), s.324-5. 11. *A.g.e.*, s.334. 12. *A.g.e.*, s.373.

nun üzerine, çoğunluk Plehanov, Martov ve Lenin'i bu göreve seçti; Martov, yazı kurulunda kendisine önerilen görevi kabul etmedi ve azınlık bundan sonra seçimlere katılmayı ret kararı aldı.[13] Merkez komitesi tamamen "keskinler"den oluştu ve Plehanov parti konseyi başkanlığına getirildi. Bu sonuçlara göre, kazananlara "Bolşevikler" (çoğunluk), muhaliflere "Menşevikler" (azınlık) denildi ve iki taraf da tarihe bu adlarla geçtiler.

Ne var ki bu, öykünün sonu değildi. Plehanov, kongre boyunca hep Lenin'i desteklemişti. Delegelerden biri Lenin'in görüşleriyle onun görüşleri arasında bir fark olduğunu belirtmeye kalkışınca, onu "Napolyon, mareşallerini karılarından ayırmıştı, oysa beni Lenin'den hiç kimse ayıramaz"[14] diye gururla cevaplandırmıştı. Fakat, başlangıçtaki programla ilgili tartışma, yaşlı Marksist'in uysalca davranışına karşı, genç Marksist'in kolaylıkla nasıl insafsızca davranabildiğini göstermişti. Plehanov kısa sürede Lenin'in zafere ulaşmak için gösterdiği uzlaşmazlık karşısında şaşkınlığa düştü. Lenin'in saf dışı bırakmaya niyetlendiği Menşevikler'in büyük bir kısmı, Plehanov'un eski dostları ve mücadele arkadaşlarıydı. Plehanov, Lenin'in sıkı parti disiplinini ilke olarak onaylamıştı, ama uygulama söz konusu olunca bu disiplin anlayışının uzun yıllar Batı'da yaşamaktan dolayı, siyasi örgütlenme hakkında farkına varmaksızın edindiği daha az katı görüşlerine aykırı olduğu ortaya çıktı. Lenin'in bütün beklentilerinin aksine Plehanov, muhaliflerle uzlaşmaya gidilmesinin sözcülüğünü yapmaya koyuldu. 1903 yılı sona ermeden Lenin *Iskra* yazı kurulundan istifa ettiği için,[15] Plehanov kongrenin reddettiği, hepsi Menşevik olan eski üyeleri, yazı kuruluna almış, böylece, *Iskra* bir Menşevik yayın organı haline gelmişti. Kongrenin eline teslim ettiği parti aygıtından atılan Lenin için Bolşevik yoldaşlarını bağımsız bir fraksiyon içinde örgütlemekten başka bir şey kalmıyordu.

Aradan geçen on iki ay boyunca Plehanov ve *Iskra*'daki eski arkadaşları Lenin'i şiddetle eleştiren makaleler yayımladılar. Plehanov, *Ne Yapmalı?*'nın bazı pasajlarını daha ilk okuyuşunda doğru bulmadığını, ancak Lenin'in görüşlerini değiştirmiş olduğu izlenimini edindiğini ileri sürerek –yavan bir mazeretti bu– ikinci kongrenin sonuna kadar Lenin'i desteklemiş olmak-

13. *A.g.e.*, s.376. Kongre'deki bölünmeden doğan iki fraksiyon, o andan itibaren, ayrı toplantılar düzenledi (Lenin, *Soçineniya*, c. VI, s.56)

14. *Vtoroy S"ezd RSDRP*, (1932), s.138.

15. Plehanov'a göre, çağdaş İngiliz politikasında bir örnek aramıştı Lenin: "Chamberlain, durumunu güçlendirmek için, bakanlıktan ayrıldı. Ben de aynını yapıyorum" (G.V.Plehanov, *Soçineniya*, c. XIII, s.44).

tan duyduğu mahcubiyeti hızla yendi.[16] Lenın şimdi "sekter bir kast"[17] zihniyetini desteklemekle suçlanıyordu. *Merkeziyetçilik mi, Bonapartizm mi?* başlıklı makalede Lenin, "proletarya diktatörlüğü ile proletarya üzerinde diktatörlük kurmayı birbirine karıştırmak" ve "devrim-öncesi eski tarz monarşi değilse bile, Bonapartizm"[18] uygulamakla suçlanmıştı. Onun, profesyonel devrimciyle kitleler arasındaki ilişkiye dair görüşü, Marx'ın değil, Bakunin'in görüşüydü.[19] Martov, kongrede ileri sürdüğü görüşü işleyerek *Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nde Sıkıyönetim Yasasına Karşı Mücadele* adlı bir broşür yayımladı. Vera Zasuliç, Lenin'in parti anlayışının, XIV. Louis'nin devlet anlayışıyla aynı olduğunu yazdı.[20] Artık Menşevikler'in denetimine geçmiş olan parti basımevi Troçki'nin *Siyasi Görevlerimiz*[21] adlı sövgü dolu bir broşürünü yayımladı; Troçki'nin Menşeviklerle olan yakın ilişkileri, broşürün ithafkısmında açıkça görülüyordu: "Aziz üstadım Pavel Borisoviç Akselrod'a." Troçki bu broşüründe Lenin'in yöntemlerine "Jakobenler'in trajik uzlaşmazlığının soluk bir karikatürü" diye saldırıyor ve "partinin yerini parti örgütünün, parti örgütünün yerini merkez komitesinin ve nihayet merkez komitesinin yerini diktatörün alacağı" bir durumun ortaya çıkacağını öngörüyordu. Son bölüm "Proletarya Üzerinde Diktatörlük"[22] başlığını taşıyordu. Bir süre sonra Plehanov, *Bir Sosyal Demokratın Günlüğü*'nde şöyle yazacaktı: "Bolşevik görüş hâkim olsaydı, son tahlilde, her şey bütün iktidarı *ex providentia* kendi şahsında toplamış tek bir adamın çevresinde dönecekti."[23]

Bölünmenin yankıları, "revizyonistler" arasındaki hizipleşmeden dolayı kendi başı da dertte olan Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne kadar ulaştı. Rusya Sosyal Demokrat Partisi'nin tanınmış ve öndegelen üyelerinin hemen hepsi –Lenin'in yoldaşları, sıradan insanlardı, içlerinden pek azının adı

16. *A.g.e.*, c. XIII, s.135-8. 17. *A.g.e.*, c. XIII, s.7.
18. *A.g.e.*, c. XIII, s.90-1. 19. *A.g.e.*, c. XIII, s.185.
20. *Iskra.*, No. 70, 25 Temmuz 1904.
21. N.Troçki, *Naşi Politiçeski Zadaçi* (Cenevre, 1904). Troçki, takma adının önüne, önceleri N. baş harfini koyuyordu, sonradan asıl adının baş harfi olan L.'yi koymaya başladı. Lenin de bazen N. baş harfini kullanmıştı.
22. Troçki'nin otuz yıldan fazla bir zaman sonra bu tartışmahakkındaki son hükmünü burada hatırlatmak yerinde olur: "Lenin'in, yazılarında 'uzlaştırılamaz' ve 'amansız' kelimelerini sık sık kullanmış olması boşuna değildir. Ancak bütün aşağılık kişisel sorunlar bir yana bırakılıp büyük bir gerilimle amaca ulaşmaktan başka bir şey düşünülmediği takdirde böyle bir insafsızlık haklı görülebilir. Onun tutumu bana, kabul edilemez, dehşet verici, isyan ettirici görünüyordu. Bununla beraber, bu tutum siyasi bakımdan doğruydu ve dolayısıyla, örgütlenme açısından gerekli bir tutumdu" (L.Troçki, *Moya Jizn* (Hayatım) (Berlin), 1930, c.I, s.187-8).
23. G.V.Plehanov, *Soçineniya*, c. XIII, s.317.

duyulmuştu– Menşevikler'e neredeyse genel bir destek kazandırdılar. Kautsky, Lenin'in Bolşevik görüşü savunan bir makalesini Alman Sosyal demokrat dergi *Neue Zeit*'ta yayımlamayı reddetmekle kalmadı, aynı zamanda, Lenin'in tutumunu açıkça yeren bir mektubu yayımlanması için Menşevik *Iskra*'ya yolladı.[24] Lenin'e en şiddetli saldırı Rosa Luxemburg'dan gelmişti. Rosa, Temmuz 1904'te *Neue Zeit*'ta yayımlanan bir makalesinde Lenin'in "aşırı-merkeziyetçiliğini" bürokratik olmakla ve demokratik olmamakla suçluyordu. Rosa, Lenin'in tasarısında tamamen Rusya'ya özgü bir nitelik görüyor ve sert bir dille, "başaşağı durduğu halde, kendini tarihin en güçlü yeni hâkimi" olarak ilan eden "şimdi Rus devrimcinin 'ego'su biçiminde yeniden canlanan, Rus mutlakiyetçiliği tarafından ezilmiş ve parçalanmış bir 'ego'dan" söz ediyordu; Lenin'in parti önderliğinde mutlak güç görüşünü kıyasıya eleştiren Rosa, bu tutumun "bu tür her örgütün bünyesine sinmiş muhafazakârlığı en tehlikeli biçimde azdırabileceğini"[25] söylerken yeni bir tartışma açmış oluyordu. Nihayet, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin yöneticilerinin en kıdemlisi Bebel, arabuluculuk yapmayı önerdi. Menşevikler tarafından hemen kabul edilen bu öneriyi Lenin, kesinlikle reddetti.[26]

Görünüşe bakılırsa, bütün bu saldırılar Lenin'i pek sarsmadı.[27] Diğer Alman devrimcilere saldırdığı için yapılan eleştirileri kendi gazetesinde cevaplandıran Marx'ı örnek alarak, otoritesinden destek buluyordu:

> Görevimiz, bilinen düşmanlarımızdan çok, doğrudan doğruya sözde "dostlar"ımızı hedef alan kıyasıya bir eleştiriden ibarettir. Böyle hareket etmekle, ucuz demokratik bir popülerlikten seve seve vazgeçiyoruz.[28]

Daha kongrede Martov'a verdiği cevapta, kendi uzlaşmaz tutumunu hararetle savunmuştu Lenin:

> Sıkıyönetim yasası, kişilere ya da özel gruplara karşı olağanüstü yasalar, vb. büyük laflardan hiç ürkmüş değilim. İstikrarsız ve hasım unsurlar söz konusu olunca sadece "sıkıyönetim yasası" uygularız; uygulamadan edemeyiz. Kongre tarafından kabul edilen parti tüzüğümüzün tümü ve "merkeziyetçilik" siyasetinin tümü, bu bir

24. *Iskra*, No. 66, 15 Mayıs 1904.

25. *Neue Zeit*, c. XXII (Viyana, 1903-4), c. II, s.484-92, s.529-35.

26. Bu olay hakkında Lenin'in eserlerinde ayrıntılı bilgi bulunmaktadır: *Soçineniya*, c. VII, s.450-52, not 44; *Leninskii Sbornik*, c. V (1926), s.169-76, 182-3.

27. Krupskaya anılarında, Martov ile bozuşmanın Lenin'i çok üzdüğünden bahseder (*Memories of Lenin*, c.1 (İng. çev. 1930), s.108). Fakat bu, Lenin'i hiçbir siyasi kuşkuya düşürmemiştir.

28. Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. VIII, s.445.

sürü siyasi disiplinsizlik kaynağına karşı çıkarılmış bir "sıkıyönetim yasası"ndan başka bir şey değildir. Siyasi disiplinsizliğe karşı özel yasalar, hatta olağanüstü yasalar gerekir. Kongrenin almış olduğu karar, *böyle* yasalar ve *böyle* tedbirler için sağlam bir temel yaratması bakımından doğru bir siyasi tutum olmuştur.[29]

Ertesi yıl Cenevre'de, "Partimizdeki Kriz Üstüne" alt başlığıyla yayımlanan *Bir Adım İleri, İki Adım Geri* adlı uzunca bir broşüründe Lenin, Jakobencilik suçlamalarının kendisini yıldırmadığını söylüyordu:

> Sınıf çıkarlarının *bilincinde* olan bir proletaryanın *örgütü* ile çözülmez biçimde birleşmiş Jakoben, *devrimci sosyal demokrat*'ın ta kendisidir.[30]

Lenin, kongre çalışmalarının derin bir tahlilini yaparak, "yumuşak" *Iskra*'cıların, hem *Iskra*'nın hem herhangi bir merkeziyetçi parti örgütünün düşmanı olan Bund delegeleri türünden delegelerle sürekli utanılacak bir ittifak içinde bulunduklarını gösteriyor ve nihilizm dahil, onların her türlü *narodnizmin* ataları olan "beyefendi-anarşistler"le düşünsel akrabalıklarını ortaya koyuyordu:

> Bu aristokratik anarşizm her zaman, Rus nihilistlerine özgü olmuştur. Parti örgütü, ona korkunç bir "fabrika" gibi görünür. Parçanın bütüne ve azınlığın çoğunluğa tâbi olması ona bir "kulluk" gibi gelir... merkezi bir otoritenin önderliği altında işbölümü onu, insanlar "civata ve somun" haline sokuluyor diye traji-komik çığlıklar atmaya yöneltir.[31]

Menşevikler onu, demokratik ilkeye karşı bürokratik ilkeyi desteklemekle suçlayınca da ürkmedi. Eğer bürokrasi merkeziyetçilik, demokrasi de "özerklik" anlamına geliyorsa o halde, devrimci sosyal demokrasi ikinciye karşı ilkini savunacaktı.[32] Menşevikler'in bu görüşlerinin arkasında eğer herhangi bir ilke varsa, o da "anarşizmin ilkesi"ydi.[33]

Devrimin aracı olarak merkeziyetçi ve disiplinli bir parti kavramı Lenin'in düşüncesinin temel taşıydı. *Iskra*'nın yayımlanması, böyle bir partinin odak noktasını oluşturmak içindi. Kitlelere parti önderliği öğretisini ilk kez açıkladığı *Ne Yapmalı?*'da bu kavramdan esinlenmişti. Daha sonraları, Lenin kendi savunduğu parti disiplini sistemine "demokratik merkeziyetçilik" adını verdi; önderlerin denetleyeceği "merkeziyetçilik", tabanın denetimi anlamına gelen "demokrasi"den daha çok göze battığı için, kolayca alay konusu oluyordu. Fakat bu merkeziyetçi eğilimlerin Rusya Sosyal Demok-

29. Lenin, *Soçineniya*, c. VI, s.36.
30. *A.g.e.*, c. VI, s.303.
31. *A.g.e.*, c. VI, s.310.
32. *A.g.e.*, c. VI, s.313.
33. *A.g.e.*, c. VI, s.321.

rat İşçi Partisi'ne ya da bu parti içinde Lenin'e özgü olduğunu düşünmenin bazı tehlikeleri vardır. Her yerde geniş ölçekli örgütlenmelerin hızla yayıldığı bir dönemdi bu; etkinlik ve iktidar kaygısı her yerde sürekli bir artış göstererek otoritenin merkezileşmesini davet ediyordu. Siyasi partilerin bu tür eğilimlerden arınmış olduğu hiçbir büyük ülke yoktu. Proletarya partileri, bu etkilere özellikle açıktılar: Parti üyelerinin, kendileri tarafından seçilmiş kendi yöneticilerine itaat etmeleri gerektiği ve eleştiriyi hoşgörüyle karşılamanın partiye bağlılıkla bağdaşmadığı görüşünün bu partilerde sık sık ileri sürüldüğü görülüyordu.[34] Şimdi Lenin'in amansız düşmanı kesilen Plehanov da vaktiyle aynı görüşü savunuyordu:

> Bize, sosyal demokrasinin, kendi üyelerine tam bir düşünce özgürlüğü tanıması söylendiğinde, partinin bir bilimler akademisi olmadığı unutuluyor... Parti içinde düşünce özgürlüğünün sınırları olabilir, kesinlikle olmalıdır da, çünkü bir parti, aynı düşünceye sahip insanların kendi rızalarıyla kurdukları bir birliktir. Düşünce birliği ortadan kalkınca, çözülme kaçınılmaz hale gelir.[35]

Bu zorunlu ve yararlı sınırlamalardan ürken, proletarya değil burjuvazidir, diyordu Lenin. Menşevikler "burjuva-aydın bireyciliğini", Bolşevikler ise "proleter örgütü ve disiplini" temsil ediyorlardı.[36]

Lenin'in, Menşevikler'in eleştirisine cevabı sözlerle sınırlı kalmıyordu. *Iskra* ile bozuşmasının neden olduğu tecrit edilmişlikten hiçbir şekilde yılmayan, muhalefet ya da partiden ayrılmalar karşısında kılı kıpırdamayan Lenin, 1904 Ağustosu'nda, sadık 22 Bolşevikle Cenevre'de bir toplantı düzenledi ve yeni bir Bolşevik merkez örgütü olarak görev yapacak bir "çoğunluk komiteleri bürosu" kurdu. Aynı yılın sonunda, dönek *Iskra*'nın yerini almak üzere *Vperyod* ("İleri") adlı yeni bir gazete yayımlanıyordu. Onun tek kaygısı Bolşevik öğretinin saflığını ve bağımsızlığını tehlikeye düşürebilecek ve onu Menşevizm'in sapmalarıyla lekeleyebilecek zamansız bir yeniden birleşme hareketini önlemekti. O dönemde, parti yazışmalarında "her yerde ve kesinlikle hizip, hizip, hizip"[37] istiyordu. Ayrıntılar üzerinde

34. R.Michels, *Zur Soziologie des Parteiwesens* (2. Basım 1925, s. 278-80); Alman, Belçika ve Fransız kaynaklarına dayanarak, bu duyguları dile getiren ilginç alıntılar veriyor. "Demokratik merkeziyetçilik" terimini öylesine kullanıyor ki, terimin 20. yüzyılın başlangıcında Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde yaygın olarak kullanıldığını düşündürüyor.

35. G.V.Plehanov, *Soçineniya*, c. XII, s.455.

36. Lenin, *Soçineniya*, c. VI, s.213.

37. *Leninskii Sbornik*, c. V (1926), s.149, "*Hizipleşme*" (İng. schism) dini anlaşmazlık, ayrılık anlamına gelen Rusça *raskol* kelimesini karşılamak için en uygun çeviri olarak görünüyor.

bile olsa, partide bölünmeye yol açarak muhalifleri parti saflarından atmak; işte Lenin'in uyguladığı ve haleflerine devrettiği ilke buydu. Onun otoriter ve kendine güvenen kişiliğine tamamen uygun, derin bir zihinsel inancın sonucuydu bu. Uzlaşma kaygısıyla bazen vazgeçmiş gibi göründüğü anlarda bile, tekrar tekrar bu yola başvuruyordu. 1903'ten sonra Menşevikler'e karşı kullanılan taktiklerin iç kriz anlarında partiye örnek olan bir model haline gelmesi ya da "Menşevik" kavramının daha sonra, parti saflarında ortaya çıkan herhangi bir muhalefeti damgalamaya yetecek kadar geniş bir kullanım esnekliğine büründürülmesi hiç tesadüf değildir. Partinin şimdi artık tümüyle Menşevikler'den oluşan eski merkez örgütlerini hiçe sayarak Nisan 1905'te Londra'da yeni bir parti kongresi toplandı. Hepsi de Bolşevikler'den oluşan bu kongre, Cenevre'de kendi kongrelerini yapmakta olan Menşevikler tarafından boykot edildi. Bozuşma sonuç aşamasına kadar götürülmüştü.

Partinin her iki kanadı parti programını birlikte kabul ettikleri ve sadece tüzük konusunda ayrıldıkları için, ikinci kongredeki ilk bölünme olayı sanki parti öğretisi sorunuyla değil de, yalnızca örgüt sorunuyla ilgiliymiş gibi bir izlenim bırakmıştı. Durum ilk başta böyle olsaydı, bölünme hızla derinleşip yayılırdı. Marx'ın öğretisi, *Komünist Manifesto*'dan itibaren, hem evrimci, bilimsel ya da objektif unsurları, hem de devrimci, propagandaya dayalı ya da öznel unsurları içeriyordu. Marksizm, hem sosyal ve ekonomik gelişme yasalarının açıklanmasıydı, hem de bu yasaların gerçekleşmesini sağlamak amacıyla, aynı zamanda hem şiddet-dışı eyleme, hem de şiddete başvurmayı öngörüyordu. Sosyal olayların sürekli bir evrim sürecinden geçtikleri, fakat bu sürecin, bizzat kendisinin temel bir parçasını oluşturan ve zaman zaman başgösteren kesintili devrimci eylemler olmaksızın gerçekleşmeyeceği görüşü göz önünde tutulduğunda, Marksizm'in bu iki niteliği birbiriyle bağdaşabiliyordu. Bununla beraber, bu apaçık çelişki, tarihsel gelişmeye ilişkin bu iki karşıt görüş arasında vurgu kaymalarına yol açtı; şüphesiz, bizzat Marx'ın eserlerinde de bu tür kaymalar bulunmaktaydı. Marx'ın Rus tilmizleri arasında bölünmeyle sonuçlanan tartışmada Menşevikler, Bolşevikler'i, Rusya'nın gelişmesinin bu burjuva aşamasında, objektif şartları mevcut olmayan bir proleter devrimi, gizli ve tedhişçi yollardan gerçekleştirmeye kalkışarak, Marksist evrimci şemayı atlamakla suçluyorlardı; Bolşevikler ise, Menşevikler'i, devrimi, önceden hazırlanmış bir plana göre bilinçli örgütlenmiş bir şey olarak değil, bir "tarihi gelişme süreci" olarak ele almakla suçluyorlardı.[38] Devrimin seyrini tahlil eden ve onun akı-

şının değiştirilemeyeceğine ya da bilinçli bir eylemle hızlandırılamayacağına inanan Menşevikler, her şeyden önce teorisyendiler, Bolşevikler'in dilinde onların adı *raisonneurs*, "arşiv fareleri", "parti aydınları"ydı[39]. Bolşevikler, kendilerini legal ve illegal yollardan devrimin örgütlenmesine adamış eylemcilerdi; Bolşevizm'in kurucusu ve sözcüsü Lenin, Menşevikler'in aksine, başlangıçtan beri, evrim teorisinden çok, devrimci pratikle ilgilenmişti. Marx'ı dogmatik değil, diyalektik bir tarzda yorumlamak gerektiği üzerinde Lenin'in ısrarla durması boşuna değildi. Teori ile pratik bir bütün oluşturduğuna göre teori, ancak belli bir yerde ve zamanda pratikte kendi ifadesini bulduğu ölçüde bir anlam taşıyabilirdi, Marx'ın ünlü *Feuerbach Üstüne Tezler*'ini hatırlatan Lenin, Menşevikler'i sadece "dünyayı farklı şekillerde yorumlayan" filozoflarla karşılaştırıyordu. Oysa gerçek Marksistler olan Bolşevikler dünyayı değiştirmeye çalışıyorlardı.[40]

Bolşevikler ile Menşevikler arasındaki tartışma, her ne kadar Marksist öğretinin ancak belirli bir grup tarafından anlaşılabilen noktaları üzerinde yoğunlaşmış gibi görünüyorsa da, Rus devriminin tarihi bakımdan bazı temel sorunlar yaratmaktaydı. Marx'ın, burjuva demokratik ve proleter sosyalist devrimler şeklindeki özgün sıralamasına bağlı kalan Menşevikler, Lenin'in 1898'den beri savunduğu, bu iki devrim arasında çözülmez bir bağ olduğu varsayımını aslında hiçbir zaman kabul etmediler. Önce burjuva devrimi gerçekleşmeliydi; Rusya'da kapitalizm, ancak burjuva devriminden geçerek gelişmesinin doruğuna erişebilirdi; bu gelişme gerçekleşmedikçe Rus proletaryası, sosyalist devrimi yapmaya kalkışacak ve onu başarıya ulaştıracak gücü kendinde bulamazdı. İki devrim arasındaki bu kesin ayrım, teorisyen için ne kadar tatmin edici olursa olsun, Menşevikler'den daha pratik olan devrimcileri güç durumda bırakacak bazı sonuçlar yaratıyordu. Menşevikler kendilerini burjuva devrimiyle sınırladıkları için, siyasi programlarında herhangi bir sosyalist ya da proleter çağrıya yer vermekte güçlük çekiyorlardı. Burjuva devrimi proleter devriminin zorunlu ve kaçınılmaz öncüsüydü ve bundan dolayı, uzun vadede proletarya için hayati bir önem taşıyordu. Fakat bunun ilk ve doğrudan etkisi, proletaryayı ezenleri, yani proletaryanın yine uzun vadedeki baş düşmanlarını, iktidara getirmek

38. Lenin'in Şubat 1905'te yayımlanan *Devrimi Örgütlemeli miyiz?* (Lenin, *Soçineniya*, c. VIII, s.122-9) adlı makalesi bu tartışmayı ele almaktadır.

39. Bu sonuncu deyim, Aralık 1908'de yapılan beşinci parti konferansı kararlarından birinde gerçekten yazılıdır (*VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941, c. I, s.125); diğerleri için bkz. Lenin, *Soçineniya*, c. VIII, s. 49-50.

40. *A.g.e.*, c. VIII, s.52.

oluyordu. Menşevikler'in bu ikilemden kurtulmaları ancak şöyle mümkün olabilirdi: Otokrasiyi devirmek ve burjuva devrimini tamamlamak amacıyla, burjuvaziyi desteklemeyi ve bunun sonucu olarak kurulacak devrimci burjuva hükümete, ileri kapitalist ülkelerde sosyal politikanın temelini oluşturan bazı hakları (sendikaların tanınması, sekiz saatlik iş günü, sosyal sigorta, vb.) proletaryaya tanıması için baskı yapmayı hedef alan kısa vadeli bir politika gütmek.

Bu yüzden Lenin'in de sık sık işaret edeceği gibi, Bolşevikler'in Menşeviklere karşı giriştikleri polemik, içerik bakımından, tüm partinin birlik halinde Legal Marksistler'e ve Ekonomistler'e karşı açtığı polemiğin bir tekrarı olduğu gibi, Alman Sosyal Demokrat Partisi'ndeki "revizyonistler"e karşı başlatılan polemiğin de bir uzantısıydı. Rusya'nın sosyalist bir devrimin değil, bir burjuva devriminin eşiğinde bulunduğunu ileri süren tezde ayak direyen Menşevikler, devrim teorisine ağırlık vererek ve devrimci eylemi sürekli daha uzak bir geleceğe erteleyerek Legal Marksisler'e ayak uydurmuş; ekonomik sınıf kavramını siyasi temelli parti kavramına yeğleyerek[41] ve içinde bulunulan aşamada işçilere gösterilecek tek somut hedefin, onların ekonomik durumlarının düzeltilmesi olduğuna inanarak Ekonomistler'in yolundan gitmiş; ve burjuva hükümetini devirmeyi amaçlayan devrimci bir eylem yerine, işçilerin yararına olan reformları gerçekleştirmesi beklentisiyle bu burjuva hükümete parlamento yoluyla baskı yapılmasını öne sürerek Alman revisyonistlerin görüşlerine katılmış oluyorlardı. Menşevizm tekil ve rasgele ortaya çıkmış bir olgu değildi. Menşevikler, Batı Avrupa sosyalizmi pratiğinin aşina olduğu bir dizi düşünceyi savunma noktasına gelmişlerdi: legal bir muhalefet, devrim değil, reform yolunda ilerleme, diğer parlamenter partilerle uzlaşma ve işbirliği, sendikalar aracılığıyla ekonomik ajitasyon. Batı düşüncesinde ve geleneğinde Menşevizm'in derin kökleri vardı (her şey bir yana Marx bir Batılı'ydı). Rus *narodnikler* de, tıpkı Slavcılar gibi, Rusya'nın gelişmesinin benzersizliğini savunmuşlardı. Batı'nın aksine Rusya, kapitalist aşamadan kaçınmalıydı. *Narodnikler*'in iddialarını çürüten Plehanov bütün öğretisini Rusya'nın, Batı'daki gelişmenin tümüyle aynını geçirmesi gerektiği önermesi üstüne kuruyordu. Bu bakımdan o da gerçek bir Avrupalı'ydı ve Menşevikler Plehanov'un tilmiziydiler. Menşevikler, Batılı sosyal demokrat önderler arasında

41. Eski Menşevik önder Dan'ın iddiasını oluşturuyor bu. Dan'a göre, Bolşevikler, "hareketin genel demokratik ve siyasi eğilimlerini", Menşevikler ise, "sınıfsal ve sosyalist eğilimlerini" temsil ediyorlardı (F. Dan, *Proiskojdeniye Bol'şevizma* (New York, 1946) s.291).

Bolşevikler'den çok daha kolay sempati topladılar ve anlayış gördüler. Yıllar sonra Radek, "Batı Avrupa Menşevikler'le başlar"[42] diyecekti alaycı bir dille.

Bu çelişkinin belirgin yanı şuydu: Partinin Bolşevik ve Menşevik kanatları Rusya içinde de açıkça farklılaşınca (yurt dışında bulunanlar arasındaki farklılaşmadan daha sonra meydana gelen ve daha az keskin bir farklılaşmaydı bu), Menşevikler kendi üyelerini en kalifiye ve en örgütlenmiş işçiler arasından, basın işçileri, demiryolu işçileri ve güneyin modern sanayi bölgelerindeki çelik işçileri arasından buldular. Oysa Bolşevikler'i Petersburg bölgesindeki köhnemiş ağır sanayide çalışan nisbeten vasıfsız işçiler ile Petersburg ve Moskova dokuma fabrikalarındaki işçiler destekliyorlardı. Sendikaların büyük bir kısmı Menşevik'di. Ekonomistler, Batı'nın eğitilmiş işçilerinin siyasi bir görüşü benimseyebileceklerini, buna karşılık Rus "fabrika proleterleri" kitlesinin, ancak ekonomik bir ajitasyonla kazanılabileceğini iddia ediyorlardı.[43] Ve Lenin, "proletaryanın en alt ve en az gelişmiş kesimlerine" seslenmek gerektiğini ileri süren Ekonomistler'in görüşünü kabul etmiş görünüyordu.[44] Bununla beraber bu teşhis, hem Batı tecrübesiyle (çünkü I. Enternasyonal günlerinden beri işçilerin en ileri kesimini oluşturan İngiliz sendikacıları ekonomik mücadeleyi siyasi mücadeleye yeğliyorlardı), hem de çağdaş Rusya gerçekleriyle çelişiyordu. En kalifiye, en bilgili, en örgütlü ve en ayrıcalıklı Rus işçiler, yani Batı'nın örgütlü işçilerine en çok benzeyen işçiler, devrim çağrısından en az etkilenen ve burjuvazinin hâkim olduğu bir siyasi düzen içinde kendi kaderlerinin ekonomik bakımdan düzelebileceğine inanmaya en yatkın işçilerdi. Batı sanayi proletaryasının en alt kesiminden bile her bakımdan daha alt seviyede bulunan vasıfsız Rus fabrika işçileri kitlesinin "zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri yoktu" ve bu işçiler, Bolşevikler'in, ekonomik durumu düzeltecek tek çare siyasi bir devrimdir çağrısına katılmaya en hazırlıklı olanlardı.

Menşevizm'in, hem trajik olayların hem de boş yere çabalamanın damgasını taşıyan başarısızlığı, Rusya şartlarına yabancılaşmasının sonucuydu.

42. Günümüz resmi tarihine göre, Menşevikler "Rusya'da, diyelim ki, Alman ya da Fransız sosyal demokrat partisine benzer bir parti istiyorlardı" ve "Bolşevikler ile mücadele etmelerinin nedeni, onlarda yeni bir şey, Batı'nın sosyal demokratlarında görülmeyen, farklı bir şey hissettikleri içindi sadece" (*History of the Communist Party of Soviet Union* (İng. çev. 1939), s.139-40). Hatırlatmak gerekir ki, 1903'te Rusya'da, kelimenin Batılı anlamıyla siyasi bir parti yoktu; bu tür partiler ancak 1905'ten sonra ortaya çıktılar.

43. Bu sav, Kuskova'nın *Credo*'sunda ileri sürülmüştür (Bkz. bölüm I, dipnot 12).

44. Lenin, *Soçineniya*, c. II, s.552.

Rusya'nın sosyal ve siyasi düzeni, burjuva demokratik bir rejimin serpilip gelişebileceği hiçbir imkân sağlamıyordu. Tarih nadiren tekrarlanır; Marksizm'in devrimin birbirini izleyen aşamalarının bütün dünyada Batı Avrupa modeline tamamen uygun bir tarzda gerçekleşeceği şeklindeki yorumu, determinist ve dolayısıyla yanlış bir yorumdu. Almanya'da 19. yüzyılın son yarısında, burjuva demokratik devrimi klasik biçimiyle gerçekleştirmenin imkânsız olduğu ortaya çıkmıştı; 1848 yenilgisi Almanya'nın sosyal ve siyasi gelişmesinin özünü değiştirerek, sekteye uğratmıştı. Rusya'da Menşevikler amaçlarına ulaşsaydı, 1848 Alman devriminin iflasını, 1905'in iflas edişi izleyecekti. Bunun sebebi, 1848'in Alman burjuvazisi ile 1905'in Rus burjuvazisinin kendi amaçlarını gerçekleştiremeyecek kadar güçsüz ve az gelişmiş olması değildi sadece. Güçsüz oldukları inkâr edilemezdi. Ancak onların tereddütlerinin daha önemli bir nedeni vardı; o da, bir proleter devrimin kendileri için yaratacağı büyük tehlikenin bilincine varmış olmalarıydı.[45] Tarihin tekrarlanmayışının sebeplerinden biri, kişilerin piyesin ikinci kez sahneye konuluşunda, sonucun ne olacağını önceden bilmeleridir. Marksist devrim şeması, feodal düzenin burjuvazi tarafından ortadan kaldırılmasını, bizzat burjuvazinin proletarya tarafından ortadan kaldırılmasının başlangıcı olarak gerekli görüyordu. Bu şemanın zayıflığı burjuvazinin bunun bilincine vardığı an, artık başarıya ulaşmanın mümkün olmayacağını hesaba katmamasıydı.[46] Burjuva demokrasisi, sosyalizme doğru bir sıçrama tahtası olarak kabul edildiği zaman, ancak sosyalizme inananlar tarafından varedilebilirdi. Burjuva devriminin gerçekleşmesine ancak proletaryanın öncülük edebileceğini ileri sürerken Lenin'in dile getirdiği derin gerçek buydu. Sorun, Rusya şartlarının Batı'daki devrim dramını oynamaya henüz elvermemesi değil; dramın önce Batı'da oynanmış olması ve artık başka bir yerde yeniden oynanamayacağıydı. Rusya'da şartların olgunlaşmasını bekleyen Menşevikler'in umutları boşa gitmeye mahkûmdu.

45. Troçki, ilginç bir cümlesinde 1848 Alman burjuvazisinin "Fransız burjuvazisinin tecrübesinden adamakıllı ders aldığını" belirtir (*Perspektivi Russkoy Revolyutsii*, Berlin (1917 ?), s.27).

46. O dönemde Lenin keskin bir ifadeyle şöyle yazıyordu: "Avrupalı burjuvalar Cumhuriyet uğruna barikatlarda savaştılar, sürgünde yaşadılar, daha sonra özgürlüğe, devrime ihanet ettiler ve meşruti monarşinin hizmetine girdiler. Rus burjuvalar 'tarihten ders almak' ve 'gelişme aşamalarını kısaltmak' istiyorlar; özgürlüğe ihaneti hemen yerine getirmek için hemen devrime ihanet etmek istiyorlar. Kendi aralarındaki özel konuşmalarında İsa'nın Yahuda'ya söylediklerini tekrarlıyorlar: 'Ne yapacaksan çabuk yap!' " (*Soçineniya*, c. VII, s.359). Ancak burjuvalar, kazandıkları zaferin, bizzat kendilerinin proletarya tarafından ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanacağını bildikten sonra, barikatlarda niçin savaşsınlar?

Rusya'nın özgül şartlarını daha çok göz önünde tutmalarına ve böylece kendilerini yenilginin ezikliğinden korumuş olmalarına rağmen, Bolşevikler'in tutumu da iç çelişkilerden arınmış değildi; Bolşevikler'e göre, burjuva demokratik devrim, köylülüğün desteğiyle proletarya tarafından gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, gene de burjuva niteliğini koruyordu. Daha sonra gerçekleşecek olan proleter sosyalist devrim ile karıştırılmaması gereken zorunlu bir aşamaydı bu. Bu şartlar altında gerçekleştirilmiş bir devrimin, aslında, sosyalist olmayan ve ancak burjuva kapitalizmiyle bağdaşan birçok tedbir –işgününün sekiz saate indirilmesi, toprağın köylülere dağıtılması ya da devletle kilisenin birbirinden ayrılması– aldığı ve almak zorunda kaldığı inkâr edilemezdi elbet; bu ve buna benzer diğer tedbirler partinin asgari programında yer alıyordu. Ancak Lenin'in "proletarya ile köylülüğün gerçek özgürlüğüne giden tek yol" olarak tanımladığı o "burjuva özgürlüğü ve burjuva ilerlemesi"ni,[47] burjuvazinin karşı çıktığı ya da etkin bir şekilde karşı koyduğu bu tür bir devrimin sağlayacağı görüşünün güçlükleri, öyle görünüyor ki, Lenin tarafından da ciddi biçimde düşünülmemişti. Lenin daha sonraları, konuşmalarında ve yazılarında "burjuva özgürlüğünü" boş bir komedi diye adlandırarak, sık sık kınadı. Bir tutarsızlık yoktu onun bu davranışında; iki farklı dönemden söz ediyordu çünkü. Burjuvazi, ortaçağın ve feodalizmin kalıntılarına karşı saldırıya geçen devrimci bir güç oluşturduğu sürece, burjuva özgürlüğü gerçek ve ilerici bir özgürlüktü; iktidarını sağlamlaştıran burjuvazi, sosyalizmin ve proletaryanın yükselen güçleri karşısında kendini savunmaya geçtiği andan itibaren, "burjuva özgürlüğü" gerici ve sahte bir özgürlük haline geliyordu. Buradaki sözel çelişki, gerçek sorunun maskesini sıyırıyor. Bolşevik tez, Rusya'da hiçbir sosyal kökeni bulunmayan ve bulunması imkânsız olan (çünkü, burjuvazinin desteği olmaksızın gerçekleşmesi gerekiyordu bunun) burjuva özgürlüğünün ve burjuva demokrasisinin sağlanmasını öngörüyor ve bunda bir başarısızlığa uğramanın, sosyalizmin sağlayacağı daha büyük bir özgürlüğe giden yolu tıkayacağını öne sürüyordu. Burjuva özgürlüğün, Rus burjuvazisi tarafından sağlanmasını bekleyen Menşevikler'in teziyse, bu özgürlüğün, proletarya ve köylülüğün devrimci diktatörlüğü tarafından gerçekleştirilmesini öne süren Bolşevik tezden daha hayalciydi.

Rus devriminin trajik ikilemi (ki çözümlenebilmesi ne Menşevikler ne de Bolşevikler tarafından sağlanabilirdi), özgün Marksist şemadaki bir öngörü hatasına dayanıyordu. Marx, burjuva kapitalizminin her yerde, ger-

47. *A.g.e*, c. VIII, s.34.

çekleştiği andan başlayarak, kendi yolunu izleyeceğine ve kendi iç çelişkilerinden dolayı çürümeye başladığında, sosyalist bir devrim tarafından alaşağı edileceğine inanıyordu. Gerçekleşen ise kapitalizmin, en bütünlüklü ve güçlü geliştiği ülkelerde, sanayi proletaryasının çok geniş bir kesimini kapsayan "kazanılmış" haklar ağıyla çevresini örtmesi ve bu yolla kendi çöküş süreci başladığı zaman bile, uzun süre ve büyük bir güçlükle karşılaşmadan, devrimci güçlere karşı koyabilecek gücü bulabilmesiydi; ilk devrimci saldırıyla kolayca yıkılıverense, yeni doğmuş ve olgunlaşmamış bir kapitalizmdi. Önceden tasarlanmış şemadan sapmanın yarattığı ekonomik sonuçlar açıkça görülüyordu: Genç devrimci hükümet, gelişmesinin doruğuna ulaşmış bir kapitalizmin etkin sanayi örgütlenmesini ve kalifiye işgücünü devralmak yerine, sosyalist düzeni inşa etmek için geri kalmış bir ülkenin yetersiz kaynaklarına dayanmak zorunda kaldı; öyle ki, bu yeni sosyalizm, Marksistler'in daima umdukları bir bolluk rejimi olmak şöyle dursun, aksine, bir darlık rejimi olmanın çaresizliğine ve utancına katlanmak zorunda kaldı. Bunun siyasi sonuçları da bir o kadar şaşırtıcı oldu: Siyasi iktidarın yeni emanetçisi, burjuva anayasası çerçevesi içinde, genel oy hakkını kullanarak ve sendikalarda, işçi örgütlerinde birleşerek edinilen bir eğitim ve siyasi tecrübeden geçmemiş bir proletarya ile büyük çoğunluğu cahil olan ve siyasi bilinçten hemen hemen tamamen yoksun bir köylülüktü. Bu durumun yarattığı güçlükleri ve sebep olduğu hayal kırıklıklarını Menşevikler, Bolşevikler'in Marksist devrim şemasını kasten terketmelerine yordular. Ne var ki bu şema, devrimin kapitalist ülkelerin en geri olanında patlak verdiği durumda başarısızlığa uğramaya mahkûmdu. Bunlar gelecekte ortaya çıkacak güçlüklerdi henüz, ama Bolşevikler'le Menşevikler arasındaki temel anlaşmazlığın özünde varlığını sürdürüyordu ve 1905'te ilk Rus devriminin patlak verişi, bu güçlükleri bütün çıplaklığıyla ortaya koyacaktı.

BÖLÜM III

1905 VE SONRASI

Bolşevikler ile Menşevikler arasındaki ayrılma, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin, 1905 ilk Rus devrimini güçsüz ve bezgin karşıladığı anlamına geliyordu. İki fraksiyondan hiçbiri, bu öldürücü mücadeleyi kazanmış olmakla öğünemezdi. 1905'in başında şöyle yazıyordu Lenin:

> Bölünme fiilen gerçekleşince, *maddi olarak çok daha güçsüz* olduğumuz açıkça görülüyordu... Menşevikler'in dahaçok parası, daha çok yayını vardı, ulaşım araçları, ajanları, ünlü "isimleri", yandaşları daha çoktu. Bunu görmemek bağışlanmaz bir çocukluk olacaktı.[1]

Bununla beraber, Petersburg'taki Menşevik yayınların ve örgütlenmenin hiçbir etkisi olmadığını, birkaç ay sonra bir Menşejik ajan gizli bir mektupta oldukça küçümseyici bir dille belirtiyordu.[2] Rusya'da devrimin 1905 yazı boyunca güçlendiği bir sırada, Bolşevikler Londra'da üçüncü parti kongresi dedikleri –ki tarihe de bu adla geçecekti– sadece Bolşevikler'in katıldığı bir kongre düzenliyorlardı. Bu kongrede Lenin'in en yakın arkadaşları olan Bogdanov ve Lunaçarski, bundan üç yıl sonra ondan ayrılacaklardı. Lunaçarski partiye 1917'de döndü; ayrıca üçüncü kongre Ekim Devrimi'nden sonra birinci derecede rol oynayacak üç delegenin –Litvinov, Krasin ve (beş Kafkasya delegesinden biri olan) Kamenev'in– ilk kez ortaya çıktıkları yer oldu. Lenin hariç ilk partideki seçkin yöneticilerin tümünün – Akselrod, Potressov ve Martov gibi kayıtsız şartsız da olsa, Plehanov ile Troçki gibi yarı gönüllü de olsa– Menşevikler'in saflarına katılmaları, Lenin'i tek otorite haline getiriyordu. Üçüncü kongrede Lenin'den bağımsız hareket ettiği görülen ve o sırada Rusya içinde başlıca Bolşevik örgütleyici olan tek şahsiyet Krasin'di; Lunaçarski, "Leninist Sol kanat Bolşevikler ile Krasin'in yönlendirdiği Sağ kanat Bolşevikler arasındaki bütünleşme"yi bu kongrenin en önemli başarısı olarak kabul ediyordu.[3] Fakat Lunaçarski'nin, silahlı ayaklanma hakkında kongreye sunduğu raporla ilgili kendi anıların-

1. Lenin, *Soçineniya,* c. VII, s.101. 2. *A.g.e.*, c. VIII, s.500, not 120.
3. *Proletarskaya Revolyutsiya,* No. 11 (46), 1925, s.53.

da Lenin'in baş yardımcılarına daima ikinci derece bir rol düştüğü anlatılmaktadır:

> Vladimir İlyiç, raporun bütün temel tezlerini verdi bana. Ancak bununla da tatmin olmayıp, konuşmanın tümünü önceden yazıp ona okuması için vermemde ısrar etti. Raporu okuyacağım oturumdan bir önceki gece Vladimir İlyiç, yazdıklarımı baştan sona dikkatle okuyarak, önemsiz birkaç noktayı düzelttikten sonra bana geri verdi – hatırlayabildiğim kadarıyla, Vladimir'in son derece kesin ve ayrıntılı bilgilerini hareket noktası olarak aldığımdan buna pek şaşmamak gerek.[4]

Doğuş halindeki devrim karşısında Menşevikler'le Bolşevikler'in tutumları arasındaki fark, Cenevre konferansında ve Londra kongresinde alınan kararlarda ortaya çıkıyordu. Kongre, "proletaryayı, otokrasiye karşı silahlı bir ayaklanma yoluyla hemen bir mücadeleye girişecek şekilde" örgütlemenin acil bir ihtiyaç olduğu kararını alıyor ve ortaya çıkacak geçici bir devrim hükümetine katılmanın, "her türlü karşı devrimci girişimle amansızca mücadele edilmesi ve işçi sınıfının bağımsız çıkarlarının savunulması bakımından," kabul edilebilir olduğunu ileri sürüyordu. Bu karar, 12 yıl sonra birtakım sorunlar yaratacaktı.[5] Menşevikler'in konferansı ise partinin, "iktidarı ele geçirmeyi ya da geçici bir hükümet içinde iktidara ortak olmayı bir amaç haline getirmemesi, en devrimci muhalefet partisi olarak kalması gerektiğini"[6] öngörüyordu.

Parti içindeki bu mücadele, Rusya'da meydana gelen olaylarda hiçbir rol oynamadı. 9 Ocak 1905'te Kışlık Saray önündeki kıyımla patlak veren devrim, ilkbahar ve yaz boyunca artan karışıklıkların etkisiyle gitgide hızlandı ve Ekim'de her yanı saran bir grev dalgası, Çar'ın liberal bir anayasa vadetmesi ve nihayet ilk İşçi Temsilcileri Sovyetleri'nin kurulmasıyla en yüksek noktasına ulaştı. İlk kez görülen bu kurumların en erken olanları grevdeki işçi gruplarının kendiliğinden eyleminin sonucuydu. Bu hareketin ilk başladığı yer bir sanayi şehri olan İvanovo-Voznesensk'di[7]; birkaç hafta içinde, hemen hemen bütün büyük sanayi merkezlerinde az çok örgütlenmiş Sovyetler ortaya çıktı. İlk kurulanlardan biri olan Petersburg Sovyeti, aynı zamanda diğerleriyle kıyaslanamayacak ölçüde önemli bir Sovyet'ti. Sovyet kurumunun tarihi Petersburg prototipi ile başlamış oluyordu.

Petersburg İşçi Temsilcileri Sovyeti, 14 Ekim 1905'te kuruldu ve elli gün devam etti. İlk başkan, bu dönemde Sosyal Demokrat Parti'nin Menşe-

4. *Proletarskaya Revolyutsiya,* No.11 (46), 1925, s.54.
5. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.45; bkz. s.77.
6. *Iskra,* No.100, 15 Mayıs 1905 (*Prilojeni*).
7. *Proletarskaya Revolyutsiya,* No.4 (39), 1925, s.125-37.

vik kanadına katılan radikal hukukçu Krustalev-Nossar'dı.[8] Hızla örgütlenen Sovyet, *İzvestiya Soveta Raboçik Deputatov* adlı haftalık bir gazete yayımladı (bu gazete, daha ünlü bir gazete olan, 1917'nin *İzvestiya*'sının atası sayılır). Bu Sovyet'te, en hızlı döneminde 250.000 işçiyi temsil eden 550 delege yer aldı. Petersburg Sovyeti saflarında yer alan en önemli sosyal demokrat Troçki'ydi. Troçki, kısa zamanda etkin ve çok yetenekli bir lider olduğunu gösterdi ve Krıstalev-Nossar Kasım 1905 sonunda tutuklanınca,[9] Sovyet'in son günlerinde başkan oldu. Troçki'nin daha sonra belirttiği gibi, Sovyet'in zayıflığı "tamamen bir kent devrimi olmasından doğan bir zayıflıktı". Aralık başında hükümet kendini Sovyet'e karşı harekete geçecek kadar güçlü hissetti. Troçki ve diğer önderler tutuklandılar; duruşma boyunca Troçki'nin yaptığı parlak ve cüretli savunma, hem kendisinin hem de Sovyet'in itibarının artmasını sağladı. Petersburg Sovyeti, tamamen değilse bile büyük ölçüde sosyal demokratlardan oluşmuştu ve parti içindeki bölünme göz önünde tutulursa ya tarafsız ya da Menşevik'ti. Rusya'nın hiçbir yerinde, 1905 Sovyetleri'nde yer alan Bolşevikler'in rolü önemli ve dikkat çekici olmadı. Lenin ihtiyatlı bir dille Sovyetleri "işçi parlamentosu ve proleter öz-yönetim organları" olarak değil, "belirli hedeflerin gerçekleşmesi için mücadele örgütü" diye nitelemişti.[10] Böyle nitelendirildikleri için, partinin devrimci mücadelesinde ancak parti-dışı yardımcı kuvvetler diye kabul edilebiliyorlar ve hatta bunlara, biraz kıskanılan rakip bir örgüt gözüyle bakılabiliyordu.[11] Lenin Petersburg'a 1905 Kasımı başında gelmişti. Ancak Petersburg Sovyeti'ne gelip gelmediği belli değil; yine de çalışmalarında öncü bir rol oynamadığı bilinmektedir.[12]

8. L.Troçki, *1905* (2. basım, 1922), s.198.

9. Troçki, *Soçineniya,* c. II, s.303.

10. Lenin, *Soçineniya,* c. VIII, s.409. Petersburg Sovyeti'nin ilk toplantısı için Troçki, "bir parlamentodan çok, savaş konseyiydi" demiştir (*1905* (2. basım, 1922), s.106).

11. Bir parti tarihçisine göre, "özellikle Petersburg'daki bazı Bolşevikler Sovyetler'i partinin rakipleri olarak görme eğilimindeydiler" (N.Popov, *Outline History of the Communist Party of the Soviet Union* (Sovyetler Birliği Komünist Partisi Kısa Tarihi), İng. çev. tarihi belirsiz, c. I, s.163).

12. Lenin'in eserlerinin ikinci basımında, tanınmamış bir yazarın 1922'de yayımlanan anıları esas alınarak, 14 Kasım 1905'te yürütme komitesince kabul edilen bir lokavt kararının yazarı olarak Lenin gösterilmektedir (*Soçineniya,* c. VIII, s.391-2). Bu kararın Troçki'nin eserlerinde yer alması (*Soçineniya,* c. II, Kısım I, s.298-9), yazarının Troçki olabileceğini düşündürmektedir ki, bu çok daha muhtemeldir. Lenin'in bu konuda, kararın ertesi günü *Novaya Jizn*'de yayımlanan ve *Naçalo*'da Troçki tarafından olumlu karşılanan (Troçki, *Soçineniya,* c. II, Kısım I, s.313) makalesinin bu yanılgıya sebep olmuş olması mümkündür. Öte yandan, Lenin'in eserlerinin ikinci basımında (*Soçineniya,* c. VIII, s.513, not 175) yayımlanmamış anıla-

Devrimcilerin pratik faaliyetleri, kahramanlıkları ve trajik yenilgileri, devrimi yönetmeyi amaçlayan partinin, kendi içindeki bölünmeyi bütün çıplaklığıyla göstermektedir. Cenevre ve Londra'daki bölünme, partinin Rusya'daki geniş tabanına ulaşmamıştı henüz.[13] 1905 Rusyası'nın dört bir yanında, Sosyal Demokratlar kendi aralarındaki anlaşmazlıkları söz konusu etmeksizin, parti yöneticileri arasındaki bölünmeleri bir yana bırakarak birlikte çalıştılar. Yaz boyunca her iki taraf da birleşme girişimlerinde bulundu; hareket, 1905 Ekim anayasasının vadettiği nisbi özgürlük ortamında geliştikçe, partililerin partinin girdiği bu çıkmaz nedeniyle gittikçe artan sabırsızlığından, Lenin de etkilendi.[14] Kısa bir süre sonra Lenin şöyle yazıyordu: "Devrim öncesi dönemin geçmiş anlaşmazlıklarının yerini, pratik sorunlar etrafında dayanışma aldı."[15] Petersburg Sovyeti'nin düşmesinden hemen önce, Bolşevikler'le Menşevikler anlaşmazlıkları bir yana bırakıp, üç sayı süren *Severniyi Golos* adlı ortaklaşa bir gazete çıkardılar. Aralık 1905'te Finlandiya'da Tammerfors'da Bolşevikler'in bir konferansı –bu, aynı zamanda Stalin'in bütün Rusya çapındaki bir parti konferansı ya da kongresinde ilk kez göründüğü ve Lenin'le tanıştığı tarihtir– ortak bir parti kongresi düzenlemek amacıyla, her iki kanadın merkez komitelerinin bir araya gelmesini kararlaştırdı.[16] Yeni birleşik komite 1906 Ocak ve Şubatı'nda, Nisan'da Stockholm'da toplanacak kongre için gerekli hazırlıkların yapılmasını ilan edebilecek bir duruma geldi.[17] Daha sonraki literatürde dördüncü kongre denmesine rağmen (Menşevikler 1905'teki üçüncü kongreyi, sa-

ra dayanılarak ileri sürülen ve Lenin'in yürütme komitesinde bu karar hakkında söz aldığını ileri süren görüş inandırıcı olmaktan büsbütün uzaktır. Krupskaya, "Vladimir İlyiç'in, İşçi Temsilcileri Sovyeti önünde konuştuğunu hatırlamamakta"dır (*Memories of Lenin*, c. I, İng. çev. 1930, s.154); Lenin'in yürütme komitesi üyesi olmadığı da kesindir.

13. Krasin, Petersburg Bolşevikleri'nin Menşevikler'le tam bir anlaşma içinde Şubat 1905'e kadar birlikte çalıştıklarını açıkça belirtmektedir. (*Proletarskaya Revolyutsiya,* No. I (36), 1925, s.83-4.)

14. Lenin, *Soçineniya,* c. VIII, s.379.

15. *A.g.e.,* c. IX, s.123.

16. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.57-8. Bu konferanstan hiçbir tutanak kalmamış; ancak ilgili anılar *Trudi, Pervoy Vsesoyuznoy Konferentsii Istorukov-Marksistov*'da (1930) topluca yayımlanmıştır (c. I, s.210-47). Bir delege, Lenin'in birleşme konusundaki tutumunu şöyle anlatıyor: "iki fraksiyonu birbirinden ayıran sınır çizgisini devrim adeta silmişti ve birçokları buna inanıyordu. Fakat Lenin inanmıyordu buna. Birleşmenin kitlelerin arzusu gereğince ve resmi zorunluluklar açısından kaçınılmaz bir hale geldiğini kabul etmekle beraber, kendisi buna istemeyerek razı oldu ve birleşmeyi ciddiye almadı" (*A.g.e.,* c. I, s.234-5). Fakat bu, *ex post facto* bir görüş olarak da yorumlanabilir.

17. Komitenin yayımladığı iki duyuru *Çetvertyi (Ob"edinitel'niyi) S"ezd RSDRP* (1934), s.572-6'da yer alıyor.

dece Bolşevikler katıldığı için geçersiz saydığından) bu kongre resmen "Birlik" kongresi diye adlandırıldı, o dönemdeki parti kongrelerinin numaralandırılmamış olanıydı; sonraki yeni ortak kongre ise Nisan-Mayıs 1907' de Londra'da düzenlendi (buna da sonradan beşinci kongre dendi.) Nisan 1906'daki Stockholm "Birlik" kongresi, Ekim anayasasının ve ilk Duma' nın toplanmasının getirdiği iyimserlik havası içinde yapılmış ve Menşevikler çoğunluğu sağlamıştı. Menşevikler'le Bolşevikler arasındaki sayı dengesi her ne kadar daha küçük gruplara bağlı idiyse de, Londra kongresinde, Bolşevikler sayıca çoğunluktaydı ve 1903'ten beri ilk kez kongrede görülen Troçki, "fraksiyonlar dışında" kalacağını söylüyordu.

1907 Londra kongresinden hemen önce Bolşevikler ile Menşevikler yeniden birbirlerinden yakınmaya başlamışlardı. Lenin, Dan'ı ve diğer Menşevik önderleri Duma seçimlerinde Kadetler'le pazarlığa girişmekle ve "işçilerin oylarını satmış olmakla" suçluyordu. Bu yüzden partili arkadaşlarına iftira etmekle suçlanarak kendini savunması için parti disiplin kuruluna çağrıldı.[18] Londra kongresinin dağılmasından on beş gün kadar sonra Petersburg'da ikinci Duma'nın feshedilmesi, sözde anayasa gereğince kurulmuş hükümete son verdi ve Stolipin'in gerici baskı dönemini açtı. Şekli birlik Aralık 1908 sonunda Paris'te yapılan parti konferansıyla sürdürüldü[19]; sonraki yıl boyunca *Sotsial Demokrat* adlı yeni bir parti gazetesinin birkaç sayısı yayımlandı. Yazı kurulunda Martov, Lenin, Kamenev ve Zinovyev yer alıyordu. O dönemde Lenin'in Menşevikler'le uzlaşmak istemesi, partinin Bolşevik kanadı içindeki görüş ayrılıklarıyla ilgisiz değildi kuşkusuz. Bogdanov ve Lunaçarski, sosyalizm ile dini bağdaştırmaya çalışan "idealist" bir sapmanın önderleriydiler. Lenin, tek büyük felsefi eseri *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de bu idealist sapmayı kıyasıya eleştirdi. Lenin'e göre bu sapma, üçüncü Duma'nın Sosyal Demokratlar tarafından boykot edilmesini talep ettiği için, siyasi bir sapmayı da kendi bağrında taşıyordu; sonradan alışılmış bir fenomen haline gelen "Sol muhalefet"in[20] parti tarihindeki ilk örneğiydi bu. Lenin bütün hasımları ile yılmadan mücadele etti. Eğer bu yıllar boyunca Bolşevikler tutarlı ve örgütlü bir grup olarak ayakta kalabildilerse bunu tamamen bir tek insanın azmine ve özgüvenine borçludurlar. Bu arada, Paris'te Ocak 1910'da yapılan parti merkez komitesi top-

18. Lenin, *Soçineniya,* c. XI, s.216-18.

19. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s. 125-32.

20. 1920'de Lenin 1908 dönemiyle on yıl sonraki Brest-Litovsk tartışması arasında bir benzerlik kuruyor ve bunu parti içindeki "Sol" sapmanın başlıca iki örneği olarak gösteriyordu (*Soçineniya,* c. XXV, s.182).

lantısında, Bolşevikler'le Menşevikler arasında uzlaşma zemini üzerinde sağlanacak bir parti birliği, bu sefer Lenin'in aleyhte oyuna rağmen, bir kez daha vurgulandı.[21]

1906'dan 1911'e kadar zar zor sürdürülen şekli parti birliğinin ardında, zamanla derinleşen görüş ayrılıklarının ve yenilgilerin yarattığı hayal kırıklığı vardı. 1905'te zafer umutlarının boşa gitmesi, partiyi derinden yaralamıştı. O yıl içinde olup bitenlerin ciddi bir tahlili, fraksiyonlar arasındaki görüş ayrılıklarının birbiriyle ne kadar bağdaşmaz olduğunu göstermektedir. Bu fraksiyonların kendileri de parçalanmaya başlıyordu, öyle ki, kesinlikle belirlenmiş iki karşıt kamptan söz etmek mümkün değildi artık ve belki de apaçık bir bölünmeyi önleyen şey temelde bir görüş birliğinden çok, bu genel karışıklıktı. Menşevikler, bir eylem programı çevresinde değil, daha çok ortak bir felsefe etrafında birleşmiş, geniş ama oldukça gevşek bir yapıya sahip bir grup olarak varlık sürdürüyordu. Bolşevikler daha tutarlıydılar ve daha açıkça tanımlanmış bir politikaları vardı; fakat bu üstünlüklerini sadece önderlerinin otoriter kararlılığına borçluydular. Bu başlıca iki fraksiyondan herhangi birine dahil olmayanlar arasında, herhangi bir örgütlü destekten yoksun olmasına rağmen, entelektüel kavrayışı sayesinde, hem Bolşevikler'den hem de Menşevikler'den bağımsız bir tutum takınabilen en önemli kişilik Troçki'ydi. Bu yıllar boyunca, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi içinde 1905'in dersleri ve Rus devriminin geleceği üstüne tartışmalar, Marksist öğretinin, Menşevikler, Bolşevikler ve Troçki tarafından önerilen üç farklı yorumu ya da uygulaması çevresinde dönüyordu.

1905 tecrübesi, Marksist tahlilin Rus devrimine uygulanmasına ilişkin temel sorunu dokunmadan bir kenara bırakmışsa da, yeni sorunlar doğurmuş, eski sorunları farklı bir açıdan aydınlatmıştı. Kautsky 1905'i, "burjuva ideallerinin artık iflas ettiği, burjuva demokrasisinin kendine olan inancını yitirdiği ve ideallerin ancak sosyalizm zemini üzerinde serpilip gelişebileceği, heyecanın ve enerjinin ancak bu zemin üzerinde yeşerebileceği bir dönemde gerçekleşen bir burjuva devrimi"[22] olarak tanımlamıştı. Devrimin devindirici gücü işçilerden ve zaman zaman da köylülerden geliyordu. Devrimin gerçekleştirmeye kalkıştığı şeyler (bir anayasanın ve Duma'nın

21. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.154-60. Lenin'i en çok kızdıran, bu uzlaşmanın bağımsız Bolşevik "merkezin" ve *Sotsial Demokrat*'ın karşıtı olarak yayımlanan *Proletarii* gazetesinin kapanmasını gerektirecek olmasıydı.

22. *Çetvertyi (Ob"edinitel'niyi) S"ezd RSDRP* (1934), s.594.

kabul edilmesi, siyasi partilerin kurulması) burjuva bir nitelik taşıyordu. Devrim vaktinden önce doğmuştu –1908'de devrimden hemen hemen hiçbir şey kalmamıştı– çünkü burjuvazi, sadece devrimi gerçekleştirmede değil, başkalarının onun için yaptığı bir devrimin meyvalarını toplamakta da yetersiz olduğunu göstermişti. Rus burjuvazisinin bu yetersizliği bütün gruplar tarafından ortak olarak kabul ediliyordu. Ancak bu kabulden çıkartılacak sonuçlar üstünde görüşler derin biçimde ayrılıyordu. Bu durum, sosyalist devrim ile burjuva devrimi arasındaki teorik ilişkinin ve dolayısıyla siyasi bakımdan, proletarya ve onun partisiyle burjuvazi arasındaki ilişkinin yeniden değerlendirilmesini mi gerektiriyordu? Rus devriminin gelişmesi boyunca Marksist şemaya aynen uyulacak mıydı? Yoksa, ister Rus ekonomisinde köylülüğün hâkim rol oynaması ve toprak sorununun özel niteliğinden ötürü olsun, ister daha ileri Avrupa ülkelerinde sosyalist devrimin olgunlaşmasından dolayı olsun, Marksist şemada bazı değişiklikler mi yapılmalıydı? Nihayet, öteden beri süregelen eski sorun; partinin yapısı, işlevleri ve örgütlenme sorunu, sürekli gündeme geliyor ve bu sorun yeni şartlar içinde de sertliğinden hiçbir şey yitirmiyordu.

Bu üç grup içinde, 1905 tecrübesinden en az etkilenen Menşevikler'di. O yıl Rusya'da olup bitenlerin hiçbiri onların Marksizm'in temel görüşü saydıkları şeye olan bağlılıklarını sarsamazdı. Sosyalist devrim ancak güçlü bir proletaryanın eseri olabilirdi; Rus proletaryası, Rus kapitalizminin gelişmesi içinde güçlenebilirdi ancak; Rus kapitalizmi ise ancak burjuva devriminin zaferiyle gelişebilirdi. Bu kıyaslama, sadece iki devrim arasında – bütün grupların kabul etmeye hazır oldukları– teorik bir ayrım getirmekle kalmıyor, aynı zamanda, bu iki devrim arasında bir zaman aralığını da öngörüyordu. Bu görüş, sosyalist bir devrim için derhal bir hazırlık yapılmasını öngören her türlü politikayı bir yana bırakıyor ve içinde bulunulan aşamada, proletaryayı, burjuvazinin yardımcı bir müttefiki rolünü oynamaya mahkûm ediyordu. Menşevikler, Rus proletaryasının köylü kitleleriyle ittifak yaparak, Marksizm'in çizdiği yolu vaktinden önce katedebileceğine inanmıyorlardı. Menşevikler'e göre köylülük, esas itibarıyla karşı devrimci bir güç olarak kalıyordu; köylülüğün desteğine güvenen her devrim politikası, köylü devrimine bel bağlayan *narodnik* sapmaya dönüş demekti. Bu görüş, 1848 tecrübesiyle, Marx ve Engels'in eserlerindeki sayısız pasajlarla ve bizzat Troçki'nin, proleter devrim "köylü ordusunun süngüleriyle"[23] bozguna uğratıldı dediği 1905 devrimi ile de pekiştirilebiliyordu. Menşe-

23. L.Troçki, *1905* (2. basım, 1922), s.267.

vikler Mayıs 1905'teki konferanslarında Avrupa devriminin perspektifleri konusunda şu karara varmışlardı:

> Sadece bir tek durumda; sosyalizmin gerçekleşmesi için gerekli şartların belirli bir olgunluğa eriştiği ileri Batı Avrupa ülkelerinde devrim zafere ulaştığı takdirde, sosyal demokrasi kendi inisiyatifiyle bütün gücünü iktidarı ele geçirmeye ve mümkün olduğu sürece onu elinde tutmaya yöneltmelidir. Bu durumda, Rus devriminin sınırlı tarihi çerçevesi son derece genişleyebilecek ve sosyalist dönüşümler yolunda ilerlemek mümkün olacaktır.[24]

Lenin'in, bağışlanmaz bir kötümserliği içeriyor diye kınadığı[25] "belirli bir olgunluğa" ifadesi, Menşevik ihtiyatlılığın tipik örneğiydi. 1905'in geleceğine henüz gölge düşmediği bir zamanda kabul edilmiş olan bu karar Menşevikler'in konu üstündeki tek bildirisi olarak kaldı; üstelik Menşevikler, Avrupa devriminin yakın olduğunu asla düşünmedikleri içindir ki, bu devrim onların düşüncesinde hiçbir zaman belirgin bir yer tutmadı.

Bundan dolayı o dönemde Menşevizm, bir tür kötümser yorumlama içindeydi. Akselrod'un Stockholm kongresinde dile getirdiği gibi:

> Rusya'da sosyal ilişkiler, henüz sadece bir burjuva devrimi için elverişlidir; bizzat tarihin akışı işçileri ve devrimcileri, esas itibariyle sosyalist olan, taktik ve örgütlenme bakımından proletaryanın siyasi üstünlüğünü hazırlayan bir devrimciliğe yöneltmekten çok, her ikisini de burjuvazinin gönülsüz hizmetkârları haline getiren burjuva devrimciliğine doğru büyük bir kuvvetle itmektedir.[26]

Martinov aynı kongrede, partinin o dönemdeki işlevini "siyasi hayata burjuva demokrasisini getirmek, bu demokrasiyi geliştirmek ve burjuva toplumu radikalleştirmek"[27] diye tanımlıyordu. Partinin örgütlenmesi bakımından gizliliğe, silahlı ayaklanma hazırlıklarına ve dolayısıyla Lenin'in profesyonel devrimcilerden oluşan parti anlayışına karşı sürekli muhalefet anlamına geliyordu bu. Menşevikler'i küçümseyen Lenin "onların kesin bir zaferin şartlarının nasıl belirlenebildiğini bilmeksizin ya gerilediklerini ya da yerlerinde saydıklarını"[28] söylüyordu.

Bolşevikler'in 1905 ile ilgili saptamaları ve bundan çıkardıkları dersler tamamen farklıydı. 9 Ocak 1905 kıyımı, hem otokrasiyi hem de burjuvaziyi gölgede bırakacak olan "üçüncü kuvveti", proletaryayı, Rusya'nın politika sahnesine çıkarmıştı:

24. *Isra*, No: 100, 15 Mayıs 1905 (*Prilojeni*).
25. Lenin, *Soçineniya*, c. VIII, s.83.
26. *Çetvertyi (Ob"edinitel'niyi) S"ezd RSDRP* (1934), s.260.
27. *A.g.e.*, s.204. 28. Lenin, *Soçineniya*, c. VIII, s.99.

Proletarya, sadece otokrasiyi ezme arzusu duyan bir güç değil, onu *gerçekten ezebilecek bir güç* olduğunu gösterdi. 9/22 Ocak'tan beri, işçi hareketimiz, gözlerimizin önünde milli bir harekete doğru *gelişiyor*.[29]

Tıpkı Menşevikler gibi, Lenin de, doğuş halindeki bu devrimin burjuva bir nitelik taşıdığını ve sosyalizm yolu üzerindeki burjuva demokratik evreyi aşmanın zorunluluğunu açıkça kabul ediyordu:

Siyasi demokrasiden vazgeçerek, başka herhangi bir yoldan sosyalizme ulaşmak isteyen bir kimse, kaçınılmaz olarak hem ekonomik hem de siyasi bakımdan, yersiz ve gerici sonuçlara varır... Biz Marksistler, proletarya ve köylülüğün gerçek özgürlüğe kavuşması için burjuva özgürlük ve ilerleme yolundan başka bir yol olmadığını, olamayacağını bilmek zorundayız.[30]

Bununla beraber Lenin, Rus burjuvazisinin, sadece güçsüzlüğünden dolayı değil, devrimi "tutarsızca, bencilce ve korkakça" desteklediği için de, kendi başına burjuva demokratik devrimi tamamlayacak kapasitede ve bilinçte olmadığını ileri sürüyordu; proletaryadan korkusu nedeniyle burjuvazi yarı yarıya karşı devrimciliğe sürüklenmişti. Menşevikler'in bekle gör politikası, devrimin perspektiflerini geliştirmek şöyle dursun, burjuvazinin direncini artırmaktan başka bir sonuç vermeyecekti. Bundan böyle, biricik gerçek devrimci sınıf proletarya oluyordu: "Sonuna kadar o gidebilir ancak, çünkü kendini demokratik devrimin çok ötesine gitmeye hazırlamıştır." O halde, her şeyden önce, burjuva devriminin tamamlanması görevini onun üstlenmesi gerekecekti.[31]

Kendi sosyalist devrimini gerçekleştirmeye bir başlangıç olarak proletaryanın omuzlarına yüklenen bu görev, burjuva demokratik devrimi tamamlama görevi, iki şarta bağlı olarak yerine getirilebilirdi; Lenin'in 1905 yazında yayımlanan *Demokratik Devrimde Sosyal.Demokrasinin İki Taktiği* adlı temel eserinin ana teması da bu iki şartın incelenmesine ayrılmıştı. Şartlardan ilki, proletaryayla köylülüğün ittifakıydı. Köylülük, her ne kadar *narodnikler*'in kastettikleri anlamda, kapitalizme düşman devrimci bir sınıf değilse de, "şu anda özel mülkiyetin kayıtsız şartsız savunucusu olmaktan çok, bu mülkiyetin temellerinden birini oluşturan toprakları, büyük toprak sahiplerinin ellerinden almaya bakıyordu".[32] Böylece proletarya bu aşamada, köylülükten müttefik olarak yararlanabilirdi; bu da, proletaryanın, otokrasiyi devirmesini ve burjuvazinin seyirci kalmasına ya da muhalefetine rağmen, burjuva demokratik devrimin tamamlanmasını mümkün kılacaktı.

29. *A.g.e.*, c. VII, s.109-10.
30. *A.g.e.*, c. VIII, s.41, 104.
31. *A.g.e.*, c. VIII, s.94.
32. *A.g.e.*, c. VIII, s.94.

Bu zafer, proletaryanın sosyalist diktatörlüğü ile değil, "proletarya ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü"[33] ile sonuçlanacaktı. Bununla beraber Lenin, bundan daha da ilerisini görmeye eğilimliydi. Bu ittifak sayesinde burjuva devrim gerçekleşince, köylülüğün tümü devrimciliği bırakacak ve sosyalist devrime ilerleyişinde artık proletaryaya destek olmayacaktı. Bu aşamada, proletarya için, önderliği ele geçirerek köylülüğü bölmek ve büyük toprak mülkiyetinin bölünmesinden tam anlamıyla yararlanan zengin köylülere karşı yarı-proleter unsurların, yani yoksul ve topraksız köylülerin, desteğini sağlamak kaçınılmaz olacaktı. Bu programın tamamı, *Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*'nde italik dizilmiş şu pasajla özetlenmişti:

Proletarya zor kullanarak otokrasinin direncini kırmak ve burjuvazinin tutarsızlığını felce uğratmak için köylü kitleyi kendisine bağlayarak demokratik devrimi başarıya ulaştırmalıdır. Proletarya, burjuvazinin direncini zor kullanarak kırmak ve hem köylülüğün hem de küçük burjuvazinin tutarsızlığını felce uğratmak için halk arasındaki yarı-proleter kitleyi kendisine bağlayarak sosyalist devrimi gerçekleştirmelidir.[34]

İkinci şart, birinci şart gibi uzun tartışılmadı; bunun nedeni muhtemelen Lenin'in her zamanki gibi, kendi öğretisini polemik tarzında açıklaması ve ikinci şartın, birinci şartın aksine Menşevik hasımları tarafından tartışma konusu yapılmamış olmasıydı. İkinci şarta daha önce, Nisan 1905 tarihli makalesinde değinmiş ve bunu *Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*'nde iki pasajda yeterince açık biçimde tekrar işlemişti. Demokratik devrimin sonuçlarından biri, "devrim yangınını Avrupa'ya sıçratmak" olacaktı ve Rusya'da "zafere giden yolu başka hiçbir şey böylesine güçlü biçimde kısaltamazdı". "Proletarya ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü"nün kurulması "bize Avrupa'yı ayaklandırma imkânını verecek ve burjuva boyunduruğundan kurtulan Avrupa sosyalist proletaryası da sosyalist devrimi tamamlamamızda bize yardım edecektir".[35]

Sosyal Demokrasinin İki Taktiği'nde Lenin, devrimin bu iki aşaması arasındaki teorik ve pratik ayrımı belirtmeye çok özen gösteriyordu. Hatta "bu demokratik devrimin, burjuvazinin egemenliğini azaltmaktan çok pekiştireceğini"[36] bile yazmıştı. Kapitalizmin ilerdeki gelişmesi bakımından iki aşama arasında uzun bir zaman aralığı bulunduğunu ileri süren Menşevik-

33. Bu cümle Lenin tarafından ilk kez Nisan 1905 tarihli bir makalede kullanıldı (*A.g.e.*, c. VII, s.196-203) ve *Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*'nde birçok kez tekrarlandı.
34. *A.g.e.*, c. VIII, s.96. 35. Lenin, *Soçineniya*, c. VII, s.191; c. VIII, s.62, 83.
36. *A.g.e.*, c. VIII, s.37.

ler'in görüşüne katıldığı izlenimini veren bir öngörüydü bu. Ne var ki, Lenin demokratik aşamadan sosyalist aşamaya geçişte iki öğenin; köylülüğün yarı-proleter kesiminin ve Avrupa'da patlak verecek sosyalist bir devrimin desteğine gerek olduğunu kesin bir dille belirtiyor ve bu iki öğenin ilk aşamayı taçlandıracak olan devrimci demokratik diktatörlükten nasıl doğabileceğini gösteriyordu. Bunun içindir ki Lenin, bu iki aşamayı sürekli bir süreç olarak düşünüyordu. Üç ay sonra, Eylül 1905'te yayımlanan *Köylü Hareketi Karşısında Sosyal Demokrasinin Tutumu* adlı kısa makalesinde Marx'ın 1850'deki ünlü sözlerini hatırlatıyordu:

> Demokratik devrimden hareket ederek, derhal gücümüzün –bilinçli ve örgütlü proletaryanın gücünün– yettiği ölçüde, sosyalist devrime geçişi hazırlayacağız. Biz kesintisiz bir devrim istiyoruz. Yarı yolda durmayacağız.[37]

Öyle görünüyor ki, Lenin bu alıntıyı bir daha hiç kullanmadı. Fakat bu düşünce varolmakta devam etti. 1905 sonunda kaleme aldığı ve yirmi yıl sonra ilk kez yayımlanan notlarında Lenin, devrimin aşamalarını mantıksal akışı içinde yeniden anlatıyordu. Köylülükle ittifak halindeki proletarya, burjuva devrimini tamamlayacaktı. Bu başarı yeni bir aşamaya ulaşacak ve bu aşamada yoksul köylülerin desteklediği proletarya, "demokratik zaferini, sosyalist bir devrimin çıkarları doğrultusunda korumak için" savaşırken, zengin köylülerin ve "orta köylülüğün önemli bir kısmı" burjuvazinin saflarına katılacaktı. "*Sosyalist Avrupa proletaryası* Rus proletaryasının yardımına koşmadığı *takdirde*" umutsuz bir mücadele olacaktı bu. Nihai zaferin düğüm noktası buradaydı. "Avrupalı işçiler 'bize nasıl yapılacağını' gösterecekler, biz de onlarla birlikte sosyalist devrimi yapacağız."[38]

Bütün sosyal demokrat önderler arasında, 1905 devriminin olaylarında önemli bir rol oynayan tek önder Troçki'ydi. Bu yüzden 1905 tecrübesinden son derece etkilenmiş olması doğaldı. Bu bakımdan Troçki, Menşevik-

37. Lenin, *Soçineniya*, s.186. Marx "sürekli Devrim" ("permanente Revolution") diye yazmıştı; Rus yazarlar bazen "permanentnaya", bazen de, "kesintisiz" anlamındaki gündelik Rusça kelimeyi "neprerivnaya"yı kullanıyorlardı. Sonraki tartışmalarda, Troçki'nin savunduğu "sürekli" devrim ile, Lenin'in kullandığı "kesintisiz" devrim arasında bir ayrım yapılmaya kalkışıldı. Fakat terminolojideki bu farklılıkların herhangi bir önemi yok.

38. *A.g.e.*, c. VIII, s.424-7. Sosyalist devrim konusunda Doğu ile Batı arasında karşılıklı bir etkinin varolduğunu ileri süren görüşün atası tanınmış bir Rus'tu. Herzen 1855'te Proudhon'a şöyle yazıyordu: "Savoia'dan daha az kibirli olan Rusya, *farà da se* (kendi kendine yetinebilir) değildir, onun Avrupa halklarının dayanışmasına ve yardımına ihtiyacı vardır. Fakat öte yandan benim inancım odur ki Rusya, Petersburg çarının paralı askeri olarak kaldıkça, Batı'ya özgürlük gelmeyecektir" (*Polnoe Sobranie Soçinenii i Pisem*, der. M.K.Lemke, c. VIII (1919), s. 196).

ler'e tamamen ters düşüyordu. 1903'te, örgütlenme sorunu üstünde Lenin'le bozuştuktan sonra Menşevikler'le yaptığı işbirliği kısa sürmüştü. Menşevik öğretinin pasif yanı hiç hoşuna gitmiyordu. 9 Ocak 1905'ten hemen sonra şöyle yazıyordu:

Devrimci mücadelemiz, devrim hazırlığımız, hem kitleleri etkilemek, hem de proletaryanın devrimdeki önder rolü bakımından, liberalizme karşı amansız bir mücadele olacaktır. Bu mücadelede büyük bir kuvvet, devrimin kendi mantığı, bizimle beraberdir.[39]

Şubat 1905'te Troçki Rusya'ya aktif bir devrimci olarak döndü. Aynı yılın güzünde, Petersburg Sovyeti'ndeki çalışmalarının doruğundayken, teorisinin ana hatlarını, Lenin'in Eylül'deki "kesintisiz devrim" formülüne kesinlik getirecek tarzda açıkladı:

İşçi sınıfının devrimdeki öncülüğü, işçi sınıfı ile devrimci kır kesimi arasındaki doğrudan bağlantı, onun ordu üzerinde yarattığı etki, bütün bunlar, işçi sınıfını kaçınılmaz bir şekilde iktidara itmektedir. Devrimin tam zaferi proletaryanın zaferi demektir. Bu da, devrimin gelecekteki kesintisiz ilerleyişi anlamına gelir. Proletarya, demokrasinin temel görevlerini yerine getirir ve kendi siyasi üstünlüğünü korumak için giriştiği doğrudan mücadelenin mantığı belirli bir anda salt sosyalist sorunların ortaya çıkmasına yol açar. Sosyal demokrasinin asgari programı ile azami programı arasında devrimci bir süreklilik yer alır. Bu, ne tek başına bir darbedir, ne de bir gün, bir ay meselesidir; bütün bir tarihi dönem sorunudur.[40]

Troçki, 1906 başında tutuklandıktan sonra, *Sonuçlar ve Olasılıklar*'ı yazdı hapishanede. Derin bir tahlile dayanan bu eseri için, "devrimin gelişmesi hakkındaki görüşlerimi oldukça sistemli açıkladığım tek çalışmamdır"[41] diyecekti sonraları.

Troçki'nin görüşüne göre, kapitalist sanayinin, dış güçlerin baskısı altında ve devlet himayesinde gelişmiş olması Rusya'nın sosyal yapısının özgünlüğünü oluşturuyordu. Bunun içindir ki, Rusya'da girişimci, bağımsız bir burjuva sınıfı olmaksızın proletarya ortaya çıkmıştı. Bu nedenle, "eko-

39. Troçki, *Soçineniya,* Kısım I, c. II, s.57.

40. Ekim 1905'te *Naçalo*'da yayımlanmış bir makaleden Troçki tarafından aktarılmıştır (*Permanentnaya Revolyutsiya,* Berlin, 1930, s.58, 90-1).

41. L.Troçki, *Permanentnaya Revolyutsiya* (Berlin, 1930), s.39. *Sonuçlar ve Olasılıklar* (*Itogi i Perspektivi* başlığı, Parvus'un ilerde s.67'de aktardığımız bir makalesinden alınmıştı). Troçki'nin denemelerinin yer aldığı *Naşa Revolyutsiya* adlı bir kitapta, ilk kez 1906'da Petersburg'da yayımlanmıştı. Bu eserin orijinalini ya da Ekim Devrimi'nden sonraki bir baskısını sağlamak mümkün olmadı. 1917 sonunda Berlin'de bu denemenin tek başına, *Perspektivi Russkoy Revolyutsii* adıyla Rusça bir yeni basımı yapıldı. Savaşın Avrupa'da sosyalist bir devrimle sonuçlanacağını öngören ve bunun, Rus devriminin sosyalist zaferi için gerekli olduğu-

nomik bakımdan geri bir ülkede proletarya, ileri kapitalist ülkeler proletaryasına oranla, daha önce iktidara gelebilirdi" ve "Rusya'da, 'işçi', 'patron' dan önce iktidarı ele geçirebilirdi".[42] Troçki'nin bunu mümkün görüşü sadece teorik bakımdan değildi. 1905 tecrübesi ona bunun fiilen gerçekleşeceği inancını vermişti. İş gününün sekiz saate indirilmesini talep edenlere Rus fabrika sahiplerinin lokavtla karşılık verdiklerini görmüştü. İşçiler, burjuva devriminin bu meşru ve gerekli talebini, fabrikaları ele geçirerek yerine getirebilirlerdi ancak. "Proletarya kendi konumunun doğal akışı gereğince bir kez iktidara geldi mi, ister istemez ekonomiyi bir devlet işi olarak yönetmek durumunda kalacaktı."[43] Sosyal demokratlar'ın burjuva devrimini gerçekleştirerek yönetimi ele alacaklarını sonra da, "meydanı burjuva partilerine bırakıp" geri çekileceklerini varsaymak, "ütopyacılığın en kötüsüydü, bir tür kaba devrimci ütopyacılıktı"; proletarya bir kez iktidara geldi mi, "iktidarda kalmak için sonuna kadar mücadele edecekti".[44] Burjuva devriminin tamamlanması, kendiliğinden sosyalist bir devrime geçişi getirecekti. Troçki, 1909'da yayımlanan daha sonraki bir makalesinde ise Bolşevikler'in ve Menşevikler'in, kendisi tarafından yapılan tahlilden ayrıldıkları noktayı belirliyordu:

> Menşevikler "*devrimimiz, burjuva* devrimidir" soyutlamasından hareket ettikleri için, devlet iktidarı ele geçirilinceye kadar, proletaryanın bütün taktiğinin liberal burjuvazinin tutumuna göre ayarlanması gerektiği sonucuna varıyorlar. Bolşevikler ise, aynı şekilde, salt bir soyutlamadan; "*sosyalist diktatörlük* değil, *demokratik diktatörlük*" soyutlamasından hareket ettikleri için, iktidarı ele geçirecek olan proletaryanın burjuva demokratik devrimle kendini sınırlandırması gerektiği görüşüne varıyorlar. Doğrudur, bu açıdan ele alınınca, iki görüş arasındaki fark çok büyüktür. Menşevizm'in karşı devrimci yanları şimdiden bütün çıplaklığıyla ortaya çıktığı halde, Bolşevizm'in karşı devrimci eğilimleri ancak devrimin zafere ulaşması halinde çok büyük bir tehlike oluşturacaktır.[45]

nu belirten son bölüm ve sondan bir önceki bölümün son iki satırı Alman sansürü tarafından kitaptan çıkarıldı. Aşağıda dipnotlardaki kaynakça, eserin bu basınına ilişkindir. Troçki'nin 1906'da yayımlannuş bu eserinin kısaltılmış İngilizce baskısı 1918'de *Our Revolution* (Devrimimiz) adıyla yayımlandı (New York, 1918). Bu kısaltılnuş basım, denemenin büyük bir kısmını (s.73-144) ve Berlin basımında çıkarılnuş kısımların büyük bölümünü içeriyor.

42. L.Troçki, *Perspektivi Russkoy Revolyutsii* (Berlin, tarihi belirsiz, [1917?], s.36, 40).

43. *A.g.e.*, s.41. 44. *A.g.e.*, s.51, 55.

45. L.Troçki, *1905* (2. basım: 1922), s.285. Troçki, eserin 2. basınunda, son cümleye bir not ekleyerek, bunun gerçekleşmediğini, çünkü "Bolşevizmin, 1917 ilkbaharında kendi ideolojik dağarcığını, Lenin'in önderliğinde (yine de bir iç mücadele sonucu) geliştirdiğini" belirtiyordu.

Lenin'in 1917 Nisanı'nda dönüşünden önce, Petrograd'daki Bolşevik önderlerden çoğunun takındığı tavrı, Troçki'nin bu makalede şaşılacak bir önseziyle çok öncesinden haber verdiği yadsınamaz; "kendini sınırlandırma" görüşüne Lenin'in Şubat Devrimi'ne kadar bağlı kaldığı ise aynı kolaylıkla iddia edilemez. Lenin'in bu meselede Troçki kadar açık ve kesin bir tutum takınmadığı gerçektir; Şubat 1917'den sonra Bolşevik saflardaki karışıklığın nedeni de asıl olarak onun bu başarısızlığında yatmaktadır. Lenin 1906'dan sonra, Troçki'nin "sürekli devrim" teorisini çeşitli polemiklerde iki üç kez eleştirmişti. Troçki, Lenin'in sadece Martov'un bir makalesine dayanarak, ikinci elden aktardığı *Sonuçlar ve Olasılıklar*'ı asla okumamış olduğunu söylerken herhalde haklıydı[46]; sonuçta bu iddialar Lenin'in kendi tutumunu yeterince aydınlatmaya yetmiyordu. Troçki kadar Lenin de, burjuva devrimden doğrudan doğruya sosyalist devrime geçişin mümkün olduğunu inkâr etmiyordu. Fakat Troçki devrimin mantığı gereğince geçişin hemen ve kaçınılmaz olarak gerçekleşeceğine inandığı halde, Lenin, burjuva devriminin *terra firmasi*'na sıkıca tutunuyor ve sosyalizmin 1905'te açıkladığı iki şarta; köylülüğün ve Avrupa sosyalist devrimin desteğine bağlı olduğunu ileri sürüyordu. O sırada Lenin'le Troçki arasında öğreti konusundaki temel farklılık Lenin'in sosyalizme geçişe başlayabilmenin şartlara bağlı olduğunu söylemesi, Troçki'nin ise bu şartları ancak sosyalizmin nihai zaferi için gerekli görmesiydi.

Köylülüğe gelince, onun devrimci bir parti kuramayacağı hakkındaki Marksist görüş, Plehanov'un *narodnikler*'e karşı giriştiği polemiğin başlangıç noktasıydı ve bu görüş parti öğretisinde iyice yer etmişti. Troçki 1905'in arifesinde köylülüğü "çok büyük bir devrimci enerji kaynağı"[47] diye nitelemişti. O dönemde, bir sosyal demokratın gidebileceği en uzak sınırdı bu. Troçki'ye proletaryanın devrimdeki rolünün parlak bir tahlilini esinlendirmiş olan 1905 tecrübesi, onda köylülüğün rolü konusunda kötümser bir görüşün yer etmesine yol açmıştı. Yer yer patlak veren köylü ayaklanmaları, devrimci hareketin ilk aşamalarını desteklemişti. Fakat kritik an gelip çattığında, Çar'a ve onun subaylarına bağlı kalarak kent proletaryasının devrimini ezen de üniforma içindeki köylü olmuştu. Troçki bu belirtiden kendi sonuçlarını çıkarıyordu. Köylü ayaklanmalarının, proletar-

46. Lenin, *Soçineniya,* c. XIV, s.44-7; L.Troçki, *Permanentnaya Revolyutsiya* (Berlin, 1930), s.39-40.

47. Troçki, *Soçineniya,* c. II, Kısım I, s.20. 1926'da yayımlanan tam basımında deyim italik olarak belirtilmiş oysa ilk basımında böyle değil. (N.Troçki, *Do Devyatogo Yanvarya* (Cenevre, 1905), s.18.)

yanın temel görevinin yardımcısı olarak vazgeçilmez bir önem taşıdığını kabul ediyordu. Fakat köylülüğün proletaryayla bağımsız bir siyasi güç olarak eşit bir zeminde müttefik olmasını gerektirmiyordu bu; doğru formül burjuva devrimini "köylülüğün desteklediği ve köylülüğe önderlik edecek olan"[48] proletaryanın yapacak olmasıydı. Lenin bu formülün öz bakımından, tıpatıp kendi formülü olduğunu daha sonraları kabul etti.[49] Troçki, Lenin'in bu devrimden doğacak hükümete ilişkin formülünü; "proletarya ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü" formülünü de kabul etmiyor, *Sonuçlar ve Olasılıklar*'da "gerçekleşemez" diye reddediyordu bunu.[50] Proletarya önderliğindeki bir devrim, ancak bir "işçi" hükümetiyle yani doğrudan doğruya işçi temsilcilerinin "egemen ve yönetici" olacakları bir yönetimle sonuçlanabilirdi.[51] Proletarya ile köylülük arasındaki ittifakın sosyalist devrimi gerçekleştirebilecek bir araç olarak düşünülmesi daha da zordu. Çıkarlar arasındaki temel zıtlık, tam birlikte harekete geçileceği sırada işbirliğini bozacaktı; çünkü devrim hükümeti kendi tarım politikasında "kooperatif üretimin örgütlenmesini ya kamu denetiminde ya da doğrudan doğruya devlet hesabına gerçekleştirmek zorunda kalacak"[52] ve bu sosyalist tedbirleri köylülüğe dayatması gerekecekti. Böylece Troçki, Lenin'in burjuva devrimini gerçekleştirmek için köylülüğün tümüyle; sosyalist devrimin başarılması için de köylülüğün "yarı proleter" unsurlarıyla ittifaka gidilmesine ilişkin ikili önerisinin her iki kısmına (aralarındaki bu anlaşmazlığın ilerde çok abartılacak olmasına rağmen) karşı çıkıyordu. Ona göre her iki aşamada da temel sorumluluğu proletarya üstlenecekti.

48. Troçki, *Soçineniya*, c. II, Kısım I, s.448.

49. Lenin, *Soçineniya*, c. XIV, s.42.

50. L.Troçki, *Perspektivi Russkoy Revolyutsii* (Berlin, tarihi belirsiz [1917?], s.48).

51. *A.g.e.*, s.43. Rus asıllı Alman sosyal demokrat Parvus, Troçki'nin *Do Devyatogo Yanvarya* adlı broşürüne Ocak 1905'te yazdığı önsözde "eğer sosyal demokrasi, Rus proletaryasının devrimci hareketinin başında yer alırsa, bu hükümet [yani, 'geçici devrim hükümeti'] sosyal demokrat bir hükümet olacaktır" diyor ve şöyle devam ediyordu: "geçici sosyal demokrat hükümet Rusya'da sosyalist devrimi başaramaz. Fakat otokrasinin tasfiyesi ve demokratik cumhuriyetin kurulması siyasi faaliyete uygun bir zemin hazırlayacaktır". Bu pasaj, Troçki'nin "sürekli devrim" teorisinin çekirdeğini oluşturuyordu. Aynı önsözde Parvus, köylüler için şunları söylüyordu: "onlar, ülkede siyasi anarşiyi körüklemekten ve böylece hükümeti yıpratmaktan başka bir sonuç vermeyecek olan bir tutum içindeler, tutarlı bir devrim ordusu oluşturamazlar". Parvus'un aynı doğrultudaki bir makalesi, *Itogi i Perspektivi* adıyla *Iskra*'nın 27 Ocak 1905 tarihli 85. sayısında yayımlandı. Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra, Troçki, 1905'teki kendi görüşlerinin, "tamamen aynı olmamakla birlikte, Parvus'un görüşleriyle son derece yakın bir sınırda olduğunu" söylemişti. (*Permanentnaya Revolyutsiya* (Berlin, 1930), s.64-5).

52. L.Troçki, *Perspektivi Russkoy Revolyutsii* (Berlin, tarihi belirsiz [1917?], s.54).

Rusya'da sosyalist devrimi tamamlamanın, Avrupa sosyalist devriminin gerçekleşmesine bağlı olduğu şeklindeki ikinci şart konusunda Menşevikler, Bolşevikler ve Troçki aynı görüşteydiler. Troçki, bu şartı *Sonuçlar ve Olasılıklar*'ın sonuna doğru açıkça ortaya koydu:

> Avrupa proletaryasının doğrudan devlet gücüyle desteği olmaksızın Rus işçi sınıfı iktidarda kalamayacak ve kendi geçici üstünlüğünü sürekli bir sosyalist diktatörlük haline getiremeyecektir. Bunda bir an bile şüphe etmiyoruz. Öte yandan, hiç şüphe yok ki, Batı'da sosyalist bir devrim, işçi sınıfının geçici üstünlüğünü doğrudan doğruya sosyalist bir diktatörlük haline getirmemize imkân verecektir.[53]

O dönemde Lenin daha da ileri gidiyordu. Rus proletaryasının Avrupa proletaryasının desteği olmaksızın Rusya'da sosyalist bir devrime –sürdürmek bir yana– kalkışabileceğine bile inanmıyordu. Lenin de Troçki de, Rusya'da sosyalizmin nihai zaferinin, Avrupa'da sosyalist devrimin gerçekleşmesine bağlı olduğuna kesinlikle inanıyorlardı. O sırada her ikisi de, Rusya'da sosyalist devrimin, Avrupa sosyalist devrimi olmaksızın zafere ulaşacağı görüşüne bel bağlamayı düşünmüyordu.

Bununla beraber Troçki, öğreti sorunlarında Lenin'inkinden pek az farklı bir tutum takındığı halde, örgütlenme konusunda 1903'teki bölünmeden beri Menşevik görüşe bağlı kalmıştı. Lenin'in tepeden tırnağa örgütlenmiş ve son derece disiplinli küçük bir parti görüşüne katılmadığı için, bölünmeyi haklı görmemekteydi ve "fraksiyonlar üstü" uzlaştırıcı bir rol oynayarak parti birliği için çalışmakta ısrar ediyordu. Aralarındaki teorik bütün görüş ayrılıklarına rağmen bu tutumu Troçki'yi daima, kitle partisinin farklı düşüncede olanları da kendi içinde barındırabileceği görüşünü savunan Menşevikler'in müttefiki haline getirdi ve parti birliği konusundaki görüşleri 1903'ten beri değişmemiş olan Lenin'le sürekli bozuşmasına neden oldu. 1909'dan 1914'e kadar devam eden bu dönem boyunca Troçki'nin, fraksiyonları aynı çatı altına çekmek için sarfettiği çabalar, örgütün teorik-arınmışlığı ve etkinliği adına Lenin tarafından birçok kez kıyasıya eleştirildi; ve bu anlaşmazlıkta ısrar edilmesi, karşılıklı suçlamaların şiddetlenmesine ve ikisinin de birbirlerine bol bol hakaret etmelerine yol açtı. 1903-1904 yıllarında, bu söz savaşında Troçki saldırgan konumundaydı.[54] Sonra, 1911-1914 döneminin sert tartışmalarında Troçki'nin "parlak fakat içi boş

53. L.Troçki, *Perspektivi Russkoy Revolyutsii* (Berlin, tarihi belirsiz [1917?]) bu alıntının ilk cümlesiyle sona ermektedir (bakınız, bu bölümde not 41). Diğer iki cümle L.Troçki'nin *Our Revolution* adlı kitabından (N.Y., 1918, s.137) alınmıştır.

54. Bkz. s.41-2.

cümlelerini"[55] ve "inandırıcı olmayan tumturaklı sözlerini"[56] dile dolama sırası Lenin'e gelmişti. Parti disiplinine uymayı reddetme, görüşlerde tutarsızlığa neden oluyordu. "Troçki ile, temel bir konuda tartışmak imkânsız, çünkü konu hakkında fikri yok", "herhangi bir tartışmanın kıyısından köşesinden girip ordan oraya koşturuyor".[57] O sırada Troçki genel tartışmalarda Lenin'den daha az keskin görünüyordu, fakat Gürcü Menşevik Çekidze'ye 1913'te yazdığı kişisel bir mektupta bir hayli ileri gidiyor ve şöyle diyordu: "şu anda Leninizm'in bütün temeli yalan ve tahrifat üzerine kurulmuştur ve kendi çöküşünün zehirini kendi bağrında taşımaktadır."[58] 1917'deki barışma, bu zehir zemberek mektupların anısını Troçki'nin partideki hasımlarının belleğinden hiçbir zaman silemedi.

Lenin, Ocak 1912'de Prag'da, Rusya ve Batı Avrupa'dan taraftar ve sempatizanlarıyla küçük bir konferans yaptığında, parti içi tartışmalar böyle şiddetlenmiş, partinin şansı epey azalmış durumdaydı. Bu konferans, ikisi dışında hepsi de Bolşevik olan ve oy hakkına sahip sadece 14 delege katılmış olmasına rağmen, kendini "parti genel konferansı" ve "partinin en yüksek organı" diye ilan etmişti. Konferans uzun zamandan beri "partide aktif bir merkezin" bulunmayışının yarattığı artan karşı devrimci baskı altında, "parti örgütlerinde meydana gelen parçalanma ve çöküşün" hüzün verici bir hal aldığını ortaya koyuyordu; Bolşevik eylem ve örgütlenme politikalarını kabul etmeyenleri "tasfiyecilikle" suçluyor ve "Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin illegal örgütlenmesini yeni baştan sağlamak için yoğun bir çalışmanın zorunluluğu" üzerinde ısrarla duruyordu. Öte yandan, legal faaliyet imkânlarını da ihmal etmiyor, dördüncü Duma'nın yaklaşan seçimleri için –hepsi de burjuva devriminin sınırları içinde kalan– sloganlar ortaya atıyordu: "demokratik cumhuriyet, işgününün sekiz saate indirilmesi ve tüm toprak sahiplerinin ellerinden toprakların alınması". Fakat Prag konferansında atılan en anlamlı adım partinin örgütlenmesiyle ilgiliy-

55. Lenin, *Soçineniya,* c. XV, s.11. Aynı cümleye daha sonra da rastlanmaktadır (*A.g.e.,* c. XVIII, s.381).

56. *A.g.e.,* c. XV, s.546. Rusça *klestakovşina* sözü, Gogol'ün *Müfettiş* adlı komedisinin kahramanı sahtekâr *Kleştakov*'dan türetilmiş ağır bir deyimdir. O dönemde Gorki'ye yazdığı bir mektupta Lenin, Troçki'den "numaracının biri" diye söz ediyor (*A.g.e.,* c. XXVIII, s.523).

57. *A.g.e.,* c. XV, s.304, c. XVII, s.469.

58. *Lenin o Troçkom i o Troçkizme,* der. M.Olminski (2. basım: 1925), s.217-19. Sansür tarafından ele geçirilen bu mektup, devrimden sonra arşivlerde bulundu ve Lenin'in ölümünden sonra Troçki aleyhinde açılan kampanya sırasında yayımlanarak sansasyon amacıyla kullanıldı.

di. 1907 Londra kongresinde seçilen ve bu kongredeki çeşitli grupları temsil eden merkez komitesi iki yıldan beri toplanmamıştı ve hayatiyetini fiilen yitirmişti. Konferans, bir parti kongresiymişçesine, aralarında Lenin, Zinovyev ve Orjonikidze'nin bulunduğu altı kişilik bir merkez komitesi ve Bubnov ile Kalinin'in dahil olduğu beş yedek üye seçti. Tüzük dışı bir adımdı bu, fakat Bolşevikler'in bütün "tasfiyecileri", Menşevikler'i ve diğerlerini dışarıda bırakarak Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni tek başlarına kurmaya kararlı olduklarını açıkça gösteriyordu. 1905'teki üçüncü kongredeki girişim tekrarlanıyordu. Bu kez, atılan adımdan geri dönmek mümkün değildi. Bundan böyle, Bolşevikler artık parti içinde bir fraksiyon değil, partinin bizzat kendisiydi.[59]

Konferansta parti tüzüğünde yapılan bir değişiklik, merkez komitesine ek üyeler atama imkânı sağlıyordu. Bu düzenleme altında konferanstan az sonra merkez komitesine Stalin atandı[60] ve doğrudan doğruya Rusya'da faaliyet göstermekle yükümlü yeni bir "Rus bürosu"nun üyesi oldu. Son derece kritik bir andı bu. 4 Nisan 1912'de, askeri birlikler Lena altın madenlerindeki grevci işçilere ateş açıyorlardı; 500'den fazla ölü ya da yaralı vardı. 9 Ocak 1905'ten beri en dehşet verici katliam olan bu olay sanayi kesiminde yeni bir kaynaşma ve huzursuzluk döneminin başlangıcı oldu. Partinin yeni faaliyetinin belirtilerinden biri, Petersburg'da yeni bir Bolşevik gazetenin, *Pravda*'nın çıkarılmasıydı; ilk sayısı 22 Nisan 1912'de yayımlandı. Bir başka belirti de, eylem alanına daha yakın olmak amacıyla, Lenin'in Paris'ten ayrılıp Avusturya Polonyası'ndaki Krakov'a yerleşmesiydi. Sonraki iki yıl boyunca Rusya'da sürekli artan gerilim, sadece Rusya içinde devrimci faaliyet imkânlarını ve ihtimalini artırmakla kalmadı, aynı zamanda Bolşevikler ile Menşevikler arasındaki bozuşmayı da büsbütün pekiştirdi. Lenin'in Prag'da takındığı otoriter tutum, partinin diğer gruplarını öfkelendirdi. Fa-

59. Bu konferansta alınan kararlar bir broşür halinde (*Vserossiiskaya Konferentsiya Ros. Sots.-Dem. Rab. Partii 1912 goda*, Paris, 1912) yayımlandı ve *VKP (B) v Resolyutsiyak*'da (1941, c. I, s.177-91) yer aldı. Güvenlik tedbirlerinden dolayı, merkez komitesine seçilen üyelerin ve yedek üyelerin listesini içermiyordu. Fakat 1930'lu yılların başlangıcına kadar bütün parti tarihlerinde birkaç isim değişikliği hariç, aynen yer almaktadır. Örn. N.Popov, *Outline History of the Communist Party of Soviet Union* (İng. çev., tarihi belirsiz, c. I, s.274) ve Lenin, *Soçineniya*, c. XV, s.651-4, not 167.

60. Bir önceki dipnotun sonunda belirtilen kaynaklarda ve Krupskaya'nın *Memories of Lenin*'inde (İng. çev. 1932, c. II, s.79), Stalin'in "toplantıdan kısa bir süre sonra" atandığı belirtilmektedir. 1938'de yayımlanan resmi tarih (*History of the Communist Party of Soviet Union (Bolsheviks)*, İng. çev. 1939, s.141) önceki bütün kayıtları hiçe sayarak, Stalin ile Sverdlov'u konferansta merkez komitesine seçilen üyeler arasında göstermekte ve resmi tutanaklar da bunu izlemektedir.

kat hiçbir şey onun bağımsız bir yol izlemekteki kararlılığını sarsmadı. Troçki, farklı eğilimleri temsil eden bütün Rus sosyal demokratları, birliği sağlamak amacıyla Ağustos 1912'de Viyana'da toplantıya çağırdı. Fakat bu toplantı Bolşevikler'in suçlamalarına ve alaylarına hedef oldu, öyle ki, "Ağustos Bloğu" Bolşevikler'e karşı, Menşevikler, Troçkistler ve daha önemsiz diğer gruplardan oluşan geçici bir koalisyon haline geldi. Bu da Lenin ile Troçki arasındaki ilişkileri büsbütün bozmaktan başka bir sonuç vermedi. Her ikisi de hiçbir zaman Ağustos konferansını takip eden 18 ay boyunca birbirleri hakkında sarfettikleri kadar ağır ve suçlayıcı ifadeler kullanmamışlardı.

1914 Birinci Dünya Savaşı'nın devrim tohumlarının yeşermesine zemin hazırlayacağı bekleniyordu, oysa savaşın ilk etkisi, devrimcilerin görevini son derece zorlaştırmak ve sahip oldukları gelişmemiş birkaç örgütü dağıtmak oldu. Petersburg'da, Duma'daki Bolşevik ve Menşevik milletvekilleri savaş kredilerinin kabul edilmesine karşı koymak amacıyla tüm Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi adına yayımladıkları ortak bir bildiride geçici olarak bir araya geldiler. Hükümetin ilk icraatı, *Pravda* dahil hükümet aleyhtarı gazeteleri kapatmak oldu. Batı Avrupa'da bile, propaganda özgürlüğü sadece bir avuç tarafsız ülkeyle sınırlıydı. Avusturya'da tutuklanan ve hapse atılmakla tehdit edilen Lenin, İsviçre'ye sığındı ve Zinovyev'le buluşarak Bern'e yerleşti; bu da Bern'in kısa zamanda Bolşevizm'in yönetim merkezi olarak tanınmasına yol açtı.

Partinin savaşa karşı tutumu üstüne Lenin'in hiç şüphesi yoktu. 1907'deki Stutgard kongresinden beri II. Enternasyonal Lenin'in etkisiyle sosyal demokratlara "kapitalist sınıf tarafından uygulanan sınıf egemenliğinin yıkılmasını çabuklaştırmak için, bir savaş durumunda, savaşın sebep olduğu ekonomik ve siyasi krizden yararlanılmasını"[61] duyuruyordu. Batı Avrupa sosyalistleri ile sosyal demokratlarının Ağustos 1914'te tek bir vücud gibi, kendi milli hükümetlerini desteklemeleri ihanetlerin en katmerlisi oldu, fakat Lenin'in inancını sarsmadı bu. 5 Eylül 1914'te Bern'e geldi ve gelişinin ertesi günü, Bern'de toplayabildiği küçük Bolşevik grupla bir toplantı yaparak onlara savaşla ilgili tezlerini okudu: "işçi sınıfı ve Rusya'daki bütün halk kitleleri açısından, çarlık monarşisinin ve ordularının yenilgisi ehveni şer olacaktır" diyor ve sosyal demokratların sahip çıkmaları gereken sloganları sıralıyordu bu tezlerde:

61. Partinin savaşa karşı tutumu V. bölümde incelenecektir.

Sosyalist devrim için; silahların diğer ülkelerdeki ücretli köle kardeşlere değil, bütün ülkelerin gerici ve burjuva hükümetlerine karşı doğrultulması için, orduyu ve askeri harekât oyunlarını da hedef alan genel bir propaganda. Bu propagandanın her dilde yapılması için bütün ülkelerin orduları içinde gizli hücreler ve gruplar kurmanın kesin bir şart olduğu. Ayrım gözetmeksizin, bütün ülkelerdeki burjuvazinin şovenizmine ve vatanseverliğine karşı kararlı bir mücadele.[62]

1915 Şubatı'nda Bern'de, aralarında Buharin, Krilenko, Piyatakov, Lenin ve Zinovyev'in de bulunduğu ve sayıca daha çok Bolşeviğin katıldığı bir konferans aynı doğrultuda alınan bir dizi karar yayımladı.[63] Fakat bunlar tecrit bir grup olarak kaldılar. Plehanov milli savunmanın reform için gerekli bir başlangıç olduğunu savunuyor, böylece II. Enternasyonal'e bağlı sosyal demokrat ya da işçi partilerinin Lenin tarafından "sosyal şovenlikle" suçlanan tutumlarından farklı olmayan bir tutum takınıyordu; Menşevik görüş, Plehanov'un bu "Sağ" tutumuyla, enternasyonalist olduğunu ilan eden ve "emperyalist savaş"ın kınanması konusunda Lenin'e katılan Martov'un "Sol" tutumu arasında yalpalıyordu. Bununla beraber, Bolşevizm'le bu Sol Menşevizm arasında temel bir fark vardı. Lenin, savaşın Avrupa ülkelerinin tümünde, Rusya'nın burjuva devriminden doğrudan doğruya sosyalist devrime geçmesini sağlayacak bir sosyalist devrimle sonuçlanmasını bekliyordu. Martov ise, savaşın milletlerin kendi kaderini tayin hakkı temelinde, toprak ilhakı ve savaş ödeneği talep etmeyecek bir burjuva demokratik barışla sonuçlanmasını ümit ediyordu; Rusya'da yaklaşan devrimin burjuva niteliği hakkındaki inceliksiz dogmayı kabul eden hiçbir Menşevik'ten daha ileri bir tutum beklenemezdi. Hem Martov hem Lenin, savaş aleyhtarı enternasyonalist sosyalistlerin 1915 Eylülü'nde yaptıkları ünlü Zimmerwald konferansına katılmıştı. Aralarındaki fark, "Zimmerwald çoğunluğu" ile "Zimmerwald Solu" arasındaki farktı.

Rusya'da Bolşevikler ile Menşevikler arasındaki işbirliğinin ilk perdesinden sonra, olayların ve görüş farklılıklarının baskısı iki grubu yavaş yavaş birbirinden ayırdı; polis takibinden dolayı son derece sınırlanmış olmasına rağmen faaliyetini asla durdurmayan üst düzeydeki gizli Bolşevik örgüt kendi adına çalıştı. 1914 Eylülü sonunda, Duma'daki beş Bolşevik milletvekili ve Rusya'nın çeşitli bölgelerinden diğer Bolşevik delegeler Finlan-

62. Lenin, *Soçineniya,* c. XVIII, s.44-6. Bu tezler düzeltilip geliştirilmiş bir halde parti gazetesi *Sotsial Demokrat*'ın 1 Kasım 1914 tarihli sayısında bir makale halinde yayımlandı (*A.g.e.,* c. XVIII, s.61-6).

63. Lenin, *Soçineniya,* c. XVIII, s.124-8; Krupskaya, *Memories of Lenin,* c. II (İng. çev. 1932), s.156-7.

diya'da gizli bir konferans topladılar. Bunlar, Lenin'in 24 Ağustos/6 Eylül 1914 tezlerinden esinlenerek hükümeti ve savaşı yeren –aslında, biraz genel terimlerle yapıyordu bunu– bir karar aldılar. Bir ay sonra, Bolşevik milletvekillerle bir başka konferans için bir araya gelen ve içlerinde Kamenev'in de bulunduğu diğer bazı önder Bolşevikler tutuklanarak 1915'in başında Sibirya'ya sürüldüler.[64] Duruşmadaki sorgulamada Kamenev ve iki milletvekili, Lenin'in partinin savaşta milli bir yenilgi için çalışmasını öngören tezlerine katılmadıklarını ileri sürdüler.[65] Fakat Bolşevikler kararsızlığa düşerken, Rusya'daki Menşevikler hemen hemen tümüyle dağıldı ve savaş karşısında vatanseverce davranıp "demokratik" reform taleplerinde bulunan diğer "ilericilerden" ayırdedilemez bir hale geldiler.

Belli başlı tüm Bolşevikler'in Petrograd'dan –savaş öncesinden beri Sverdlov, Stalin ve Orjonikidze'nin sürgün cezalarını çekmekte oldukları– Sibirya'ya sürülmeleri Rusya'daki Bolşevik merkez örgütünün fiilen parçalanmasına neden oldu. Merkez komitesinin "Rusya bürosu" denen kolu faaliyetini on sekiz ay durdurdu. 1916 baharı ya da yazı boyunca bu büro Şliyapnikov adlı parti çalışanı tarafından tekrar faaliyete geçirildi; savaş başlangıcında Paris'te yaşayan Şliyapnikov, 1915 Bern konferansına katılmış ve daha sonra parti yayınlarının Rusya'ya gizlice sokulmasını sağlamak için Lenin onu İskandinavya'ya göndermişti. Oradan Petrograd'a dönen Şliyapnikov, o tarihe kadar pek göze çarpmadıkları için baskı ve takip altında olmayan partili iki gençle, Zalutski ve Molotov'la (Molotov, asıl adı Skiriabin olan Kazanlı genç bir aydındı ve parti faaliyetine 1912'de *Pravda* yazı kurulunda başlamıştı) işbirliği yaparak yeni bir "Rusya bürosu" kurdu.[66] Fakat yapılacak pek az şey vardı. Birkaç büyük merkezin yerel komiteleri gizli propaganda faaliyetine devam ediyorlardı. Bununla beraber, İsviçre'deki merkez komitesi ile bağlantılar kesintili ve ilkeldi, özellikle bütün savaş boyunca Lenin tarafından düzensiz aralıklarla yayımlanan parti gazetesi *Sotsial Demokrat* ancak zaman zaman Rusya'ya ulaşabiliyordu. Savaş başında *Pravda* kapatıldığından, partinin Rusya'da hiçbir yayın organı kalmamıştı.

Bu arada, Lenin İsviçre'de yazmaya devam ediyor, olup bitenleri gözlüyor ve bekliyordu. 1916'nın başlangıcında Bern'den Zürih'e geçti; orada savaş yıllarında yazılmış başlıca eseri *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* için gereken malzemeyi kolayca buldu. Savaş konusunda itilaf

64. E.Yaroslavski, *Istoriya VKP (B)*, c. III (1929), s.220-3.
65. Lenin'in bu davranışı yerinesi konusunda bkz. *Soçineniya*, c. XVIII, s.129.
66. E.Yaroslavski, *Istoriya VKP (B)*, c. III (1929), s.234-5.

devletleri tarafından ön plana çıkarılan ve partinin görüş birliğine varamadığı sorun üstüne, milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı konusunda, sosyalistlerin tutumuna ilişkin birçok yazı yazdı. 1916 Nisanı'nda Zimmerwald grubunun Kienthal'de yapılan ikinci konferansına katıldı. Konferansın seyri savaş aleyhtarı sosyalistlerin tutumunda sola hafif bir kayma olduğunu gösterir gibiydi, fakat gerçekte hiçbir görüş ve hedef birliği sağlanamadı. Lenin'in kendi inançlarının doğruluğuna güveni hiç azalmamıştı. Fakat yaşadığı hayatın çok monoton oluşu ve eylemde bulunmanın imkânsızlığı iyimserliğini biraz sarsıyordu. 1911 sonbaharı boyunca gericiliğin en karanlık ânı olarak görünen noktada, Lenin, "sözde barışçı burjuva parlamentarizmi yönetiminin sona ermekte olduğunun ve yerini burjuva düzenini yıkıp, komünist düzeni kuracak olan, Marksist görüş içinde örgütlenmiş, eğitilmiş bir proletarya için devrimci mücadeleler dönemine bıraktığının"[67] artan belirtilerini görüyordu. Ocak 1917'de, İsviçreli dinleyiciler önünde yaptığı bir konuşmada "biz yaşlıların (o sırada 46 yaşındaydı) ilerleyen devrimin kesin savaşlarını görecek kadar yaşayabileceklerinden emin değilim"[68] diyordu. Aradan altı hafta kadar geçtikten sonra Rusya'da devrim patlak verecekti. Kaygıyla ve yorucu görüşmelerle geçen bir aylık bekleyişten sonra Alman makamlarının razı olması üzerine dışarıyla her türlü irtibatı kesilmiş bir vagonda Lenin, aralarında Zinovyev, Radek, Sokolnikov ve Safarov'un da bulunduğu yirmi kadar Bolşevik'le birlikte Almanya ve İsveç'i geçerek[69] 3 Nisan 1917'de Petrograd'a ulaştı.

67. Lenin, *Soçineniya,* c. XV, s.265.

68. *A.g.e.,* c. XIX, s.357.

69. Görüşmeler ve yolculukla ilgili belgelerin tamamı Fritz Platten'in *Die Reise Lenins durch Deutschland* (tarihi belirsiz, 1925?) adlı kitabında yer alıyor. Şartlar, ilerde inandırılmak istendiği kadar dramatik ve kötü değildi. Bir süre sonra, çok daha kalabalık bir Rus göçmen kafilesi, ki esas itibariyle Martov yönetimindeki Menşevikler'den oluşuyordu, aynı şartlar altında aynı yolculuğu yaptı.

BÖLÜM IV

ŞUBAT'TAN EKİM'E[1]

Romanov hanedanını deviren 1917 Şubat Devrimi, savaşın neden olduğu yoksunlukların ve ödenen bedelin paylaşımında açıkça görülen eşitsizliğin çileden çıkardığı bir halkın kendiliğinden isyanıydı. Burjuvazinin ve devlet memurlarının, otokratik hükümet sistemine, özellikle Çar'a ve onun danışmanlarına güvenini yitirmiş büyük bir kesimi bu devrimi hoş karşıladı ve bundan yararlandı. Geçici Hükümet halkın bu kesiminden oluştu. Devrimci partiler devrimin oluşturulmasında doğrudan bir rol oynamadılar. Böyle bir şey beklemiyorlardı ve ilk başta buna biraz şaştılar. Devrim sırasında, Petrograd İşçi Temsilcileri Sovyeti'nin kurulması, merkezi bir yönlendirme altında olmayan işçi grupların kendiğinden hareketinin sonucuydu. 1905 devrimi boyunca kısa fakat şanlı bir rol oynamış Petersburg Sovyeti'nin yeniden dirilişiydi bu; Petrograd Sovyeti de, tıpkı 1905 Petersburg Sovyeti gibi, fabrika işçileri tarafından seçilmiş parti dışı bir örgüttü, Sosyalist Devrimciler (SD'ler), Menşevikler ve Bolşevikler, hepsi bu örgütte temsil ediliyordu. Petrograd Sovyeti başlangıçta hükümet olmak istemedi; bunun nedeni kısmen önderlerinin o zamana kadar Rusya'nın sosyalist devrim için değil, sadece burjuva devrimi için olgunlaşmış olduğu görüşüne inanmış olmaları, kısmen de kendini hükümet olacak kadar yetkili ve hükümet etmeye hazır hissetmemesiydi. Çok sonraları Lenin, Sovyet'in tutumunu "devlet iktidarının burjuvaziye ve *onun* Geçici Hükümeti'ne *gönüllü* olarak terkedilmesi"[2] diye niteledi. Bununla beraber, her gün artan sayıda işçi ve asker tarafından tanınması Sovyet'e kendisine rağmen gözardı edilemeyecek bir otorite gücü verdi; bu, Şubat Devrimi'nin getirdiği "ikili iktidar"ın pratik ve hemen hemen rastlantısal temeli oldu. Hükümet yönetimi, birbir-

1. Bu hayati dönemin tarihinin yazılmasına şiddetle gereksinim var. Resmi belgeler dışında, *Revolyutsiya 1917 goda: Kronika Sobitii* (çeşitli derlemeler halinde 6 cilt, 1923-30) paha biçilmez bir kaynak kitaptır. İlk elden yazılmış başka birçok malzeme var; özellikle kendi görüşleri açısından, Milyukov'un parlak denemesi *Istoriya Vtoroy Russkoy Revolutsii* (Sofya, 1921) ve Troçki'nin *Rus Devrim Tarihi*.

2. Lenin *Soçineniya*, c. XX, s.114. V.Çernov, *The Great Russian Revolution* (İng. çev., New York, 1936), s.99-109'da benzer bir tahlil vermektedir.

lerine karşı takındıkları tutumla rekabet ve işbirliği arasında yalpalayan iki örgüt tarafından, Çar hükümetinin yasal halefi olan ve dış ülkelerce de öyle tanınan Geçici Hükümet ve kendiliğinden oluştuğu için devrimci bir nitelik taşıyan İşçi Temsilcileri Sovyeti tarafından gerçekleştiriliyordu. Petrograd Sovyeti'nin ardından Moskova'da, diğer büyük kentlerde ve bir süre sonra bazı kırsal bölgelerde Sovyetler kuruldu ve bu olgu, Mart 1917 sonunda Sovyetler'in ilk "Tüm Rusya konferansı"nın yapılmasına yol açtı.

Başlangıçta, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin iki fraksiyonu içinde Şubat Devrimi'nden daha kazançlı çıkan Menşevikler oldu. Tıpkı 1905'teki gibi, anayasal bir hükümet Menşevikler'in programlarını haklı çıkarmış göründüğünden, onlara Bolşevikler'den çok daha fazla bir üstünlük sağladı. Burjuva kapitalizmi bütün imkânlarını tüketinceye ve sosyalist devrim yolu açılıncaya kadar saygın Marksistler'in eleştirel desteğine sahip bir burjuva devrimci rejim; işte Menşevikler'in, devrim sürecinin ilk aşaması için çizdikleri tablo tam da buydu. Gerçekte, burjuva hükümetiyle proleter "yasal muhalefet" arasında anayasal bir ortaklık olarak kabul edilen "ikili iktidar" asıl olarak Menşevik bakış açısından kaynaklanıyordu. Menşevikler için can sıkıcı nokta savaş karşısındaki tutumlarıydı, çünkü kendi aralarında görüş birliğine varamıyorlardı. Ancak hangi yollara ve araçlara başvurulacağının ayrıntılarına girmeksizin, savaşa son vermek amacıyla burjuva hükümet üzerinde baskı kurmaktan ibaret bir politika, o an için tüm gereksinimleri karşılar görünüyordu. Menşevikler Petrograd Sovyeti içinde hızla üstün bir duruma geçtiler; Gürcü Menşevik Çekidze Sovyet'in ilk başkanı oldu. Menşevikler'in başlıca rakipleri Sosyalist Devrimciler'di. "İşçi Temsilcileri Sovyetleri"nin, "İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri"ne dönüşmesi çok uzun bir zamanı gerektirmedi; ordular çözülerek, barış ve toprak isteyen, kendi özlemlerinin gerçekleşmesi için köylü devriminin geleneksel partisi Sosyalist Devrimciler'e güvenen mücadeleci köylü kitleler haline gelirken doğal olarak Sosyalist Devrimciler'in yıldızı yükselmeye devam ediyordu.

Bolşevikler en az kazançlı çıkmış görünüyorlardı. Devrim birdenbire bastırdığı için, Bolşevikler'in politikasının saptanması, sadece İsviçre'deki parti merkezinden değil, Sibirya'nın çeşitli yerlerine sürülmüş diğer deneyimli parti önderlerinden de ayrı düşmüş –ikisi genç ve tecrübesiz– üç kişinin eline kalmıştı. Güç bir durumdu bu. Bir yandan, Lenin'in 1914 tezlerinin ve o tarihten beri yazdığı her şeyin etkisinde kaldıklarından, iç savaşı ve ulusal bozgunculuğu savunarak ortalığı ayağa kaldıran (Bolşevikler'in birçoğu tarafından bile hoş karşılanmadığı bilinen) bir politikaya bel bağla-

mışlardı. Öte yandan, 1905 tarihli parti kararı, demokratik devrimin sonucu olarak bir geçici hükümet kurulmasını göz önünde tutarak, Bolşevikler'in böyle bir hükümetle işbirliği yapmasının, "her türlü karşı devrimci girişimle amansızca mücadele edilmesi ve işçi sınıfının bağımsız çıkarlarının savunulması" bakımından uygun karşılanabileceğini kabul etmişti.[3] Merkez komitesi Rusya bürosu temsilcileri Şliyapnikov, Zalutski ve Molotov, sadece bunların verdiği esinle 26 Şubat 1917'de, el ilanı şeklinde yayımlanan bir parti manifestosu kaleme aldılar. Bu manifesto, iki gün sonra, Petrograd Sovyeti'nin yayın organı *İzvestiya*'nın ilk sayısının eki olarak yayımlandı.[4]

Bütün olup bitenler göz önünde tutulursa, övgüye değer bir çabaydı bu. Henüz hiçbir geçici hükümet ilan edilmediği için, böyle bir hükümetle olan ilişkilerin tanımlanması sorunu da ortaya atılmamıştı. Manifesto, cumhuriyeti kuracak ve işgününün sekiz saate indirilmesi, büyük toprakların kamulaştırılması, gizli oya dayanan genel seçimlerle bir kurucu meclisin toplanması, yiyecek maddeleri stoklarının halka dağıtılması gibi demokratik reformları uygulayacak ve "bütün dünya halklarının kendi sömürücülerine ve efendilerine karşı, devrimci bir mücadeleye girişmesi... sömürge halklarına reva görülen kanlı kıyıma son verilmesi için savaş halindeki ülkelerin proletaryası ile görüşmelere başlayacak" bir "geçici devrimci hükümet" kurulması için işçi sınıfına ve devrim ordusuna çağrıda bulunuyordu. Fabrika işçilerinden ve isyancı ordu birliklerinden, bu geçici devrimci hükümet için temsilcilerini seçmeleri isteniyordu. Bildiri, "devrimin kızıl bayrağını", "demokratik cumhuriyeti", "devrimci işçi sınıfını", "devrimci halkı ve isyancı orduyu" selamlayarak son buluyordu. O sırada İsviçre'de, Rusya'ya yapacağı yolculuğun hazırlıkları içinde olan ve bu manifestonun Alman basınında yayımlanmış bölümlerini okuyan Lenin, "merkez komitesinin, barış yolunun, savaş halindeki bütün ülkelerin proleterleri ile kurulacak ilişkilerden geçtiğini" vurgulayan "bu tamamen doğru görüşünü" son derece "önemli ve güncel" diye nitelendirdi.[5]

Şubat Devrimi –insan gücü eksikliği dışında– parti gazetesinin yeniden yayımlanmasını engelleyen bütün güçlükleri çözümlemişti. *Pravda* 5 Mart 1917'de yeniden yayımlandı; yazı kurulunda merkez komitesi üyesi olarak başlıca sorumlu Molotov ile o dönemde, zihinsel yeteneklerinden çok, köylü kökenli bir parti üyesi olarak prestijine önem verilen Kalinin (daha sonra

3. Bkz. s.54.
4. Metin için bkz. Lenin, *Soçineniya*, c. XX, s.600-1 ve *A.g.e.*, c. XX, s.634.
5. Metin için bkz. *A.g.e.*, c. XX, s.31.

da böyle değerlendirildi) ve 1912'de *Pravda*'da çalışmışlığının dışında, hakkında pek az şey bilinen Eremeev yer alıyordu.[6] *Pravda*'nın ilk sayısı parasız dağıtıldı, ikinci sayı 100.000 sattı.[7] Yeni *Pravda*'nın ilk yedi sayısında açıklanan görüşler, ana hatları itibariyle, parti manifestosundaki görüşlerdi; mevcut geçici hükümet, "kapitalistlerin ve büyük toprak sahiplerinin" hükümeti diye yeriliyor ve "demokratik bir cumhuriyet" kurmak için Sovyet'in bir kurucu meclisi toplantıya çağıracağı umuluyordu. *Pravda,* 10 Mart 1917'de Rusya bürosunun savaş üstüne bir kararını yayımladı. Açıkça milli bozgunculuğun sözünü etmemekle beraber bu karar, egemen sınıfların boyunduruğu altındaki halkların kurtuluşu ve emperyalist savaşın bir iç savaşa dönüştürülmesi için çağrıda bulunuyordu. Ancak karar eski hatalardan arınmış değildi. Bu kararın yer aldığı sayıda Olminski'nin bir makalesi yayımlanmıştı. Makale şu sonuçları çıkartıyordu:

> [*Burjuva*] devrim tamamlanmış değil henüz. "Birlikte vuruşmak" sloganı döneminde yaşıyoruz. Parti sorunları, her partinin kendisini ilgilendirir; ama ortak dava uğruna hep birlikte mücadele etmeliyiz.

İlk kez yasal bir kimliğe kavuştuğu için birçok yeni üyeyi kendi saflarına çeken ve şaşırtıcı bir görüş çeşitliliği içeren Petrograd yerel parti komitesinin yeniden faaliyete geçmesiyle birlikte karmaşık bir durum ortaya çıktı. Genellikle Petrograd komitesi, Rusya bürosundan daha Sağ'daydı. 5 Mart 1917'de genç Molotov, büroyu temsilen oturumlardan birine katıldığında, Geçici Hükümeti karşı devrimci olmakla suçlayan ve onun yerine demokratik bir devrim programını uygulayabilecek bir hükümetin gelmesini öneren bir karar metni sundu. Fakat "proletaryanın ve halkın geniş demokratik kesiminin çıkarlarına uygun hareket ettiği" sürece Geçici Hükümet'e karşı çıkılmaması ile ilgili bir metni kabul eden komite çoğunluğunu ikna etmeyi başaramadı.[8]

Zaten karmaşık olan durum, Sibirya'dan dönen Kamenev, Stalin ve Muranov'un 13 Mart 1917'de –*Pravda*'nın yedinci sayısının yayımlandığı gün– Petrograd'a gelişleriyle büsbütün karıştı. Kamenev'in uzun bir yazarlık deneyimi vardı ve 1912 Prag konferansı tarafından parti merkez yayın organının –o sırada bu *Raboçaya Gazeta*'ydı– yazı işleri müdürlüğüne atanmıştı;

6. A.Şliyapnikov, *Semnadtsatyi God,* c. II (1924), s.178.
7. *A.g.e.*, c. II, s.114.
8. *Pervyi Legal'niyi PK Bol'şevikov* (1927), s.18-19. Çar hükümeti tarafından 1914'te "şoven bir niyetle" yapılmış ad değişikliğini kabul etmeyen parti komitesi, Petersburg adını kullanmayı sürdürdü. (*A.g.e.*, s.5).

1912'den beri parti merkez komitesi üyesi olan Stalin, Petrograd'da, partinin baş örgütleyicisi sıfatıyla Şliyapnikov'un yerini aldı. Muranov, Dördüncü Duma'daki Bolşevik milletvekillerinden biriydi. Vaktiyle üçü de, eski *Pravda*'da çalışmışlardı.[9] Bunlar, Şliyapnikov'un ve genç meslektaşlarının yetkilerine derhal son verdiler. 15 Mart 1917 tarihli *Pravda*, Muranov'un gazetenin yöneticiliğine atandığını ve Stalin ile Kamenev'in yazı kuruluna katıldıklarını duyurdu. Yazı kurulunun eski üyeleri, sözüm ona görevlerine devam ediyorlardı, fakat nüfuzları ve yetkileri kısıtlanmış olarak.

Bu değişiklikler zor koşullar içinde görevlerini hakkıyla yerine getirmiş olan geçici yöneticiler için ne kadar can sıkıcı olursa olsun[10] doğaldı ve eğer yeni gelenler gazetenin politikasında tartışma götürür bir değişiklik yapmamış olsalardı pek az ilgi uyandıracaktı. Stalin'in 14 Mart 1917 tarihli *Pravda*'da yayımlanan kısa bir makalesi, söylediği şeyden çok söylemediği şeyler bakımından ilginçti. Stalin işçileri, köylüleri, askerleri, "Rusya devrim güçlerinin birlik ve iktidarının örgütleri olan" Sovyetler'e katılmaya çağırıyor, fakat ne Geçici Hükümet'e, ne savaşa değiniyordu; "elde edilen başarıları, eski iktidarlara kesinlikle son verilmesi ve Rus devriminin ileri götürülmesi uğruna savunmak" için yaptığı ihtiyatlı çağrı, başa geçmeyi savunan Bolşevik görüşe değil, daha çok burjuvaziyi arkadan iteklemeyi öneren Menşevik görüşe yaklaşıyordu.[11] *Pravda*'nın, ertesi gün yayımlanan ve yazı kurulunda yapılan değişiklikleri haber veren sayısının baş sayfasında Petrograd Sovyeti'nin "Bütün Dünya Halklarına" başlıklı bir bildirisi yer alıyordu. Bildiride, "özgürlüğümüzü yılmadan savunacağız" ve "Rus devrimi saldırganların süngülerine boyun eğmeyecektir"[12] diye belirtiliyor, ardından Kamenev'in bir makalesi geliyordu:

> Bir ordu bir başka ordu ile savaştığı zaman, bu ordulardan birine silahlarını bırakıp evine dönmesini önermekten daha ahmakça bir politika olamaz. Özgür bir halkın nefretle reddedeceği bir kölelik politikasıdır bu, bir barış politikası değil.

9. N.Popov'a göre, (*Outline History of the Communist Party of the Soviet Union* (İng. çev., tarihsiz) c. I, s.277) üçü de 1912'nin yazı kurulu üyeleriydi. Stalin ilk sayının hazırlanmasında çalıştı (Stalin, *Soçineniya,* c. V, s.130) ve gazetenin yayımlandığı gün, 22 Nisan 1912'de tutuklandı. Kamenev, *Pravda*'yı yönetmek üzere 1914 başında Petersburg'a gönderilmişti (Krupskaya, *Memories of Lenin*, c. II (İng. çev., 1932), s.126).

10. Şliyapnikov aslında değerli olan anılarında haksızlığa uğradığı duygusunu açığa vurdu; Molotov ise sesini çıkarmadı – meslek hayatı boyunca, ona daima büyük yardımı dokunan bir alışkanlıktı bu.

11. Stalin, *Soçineniya*, c. III, s.1-3.

12. A.Şliyapnikov'un, *Semnadtsatyi God* (1924, c. II, s.291) adlı eserinde tekrar yayımlandı.

Özgür bir halk, "kurşuna kurşunla, mermiye mermiyle" karşılık verebilirdi ancak. Ulusal savunmaya bu kayıtsız şartsız bağlılık, Kamenev'in iki yıl önce duruşma sırasında, Lenin'in tutumuna katılmadığına ilişkin sözlerini açıkça doğruluyordu.[13]

Bu noktada başvurabileceğimiz tek kaynak olan Şliyapnikov'a göre, *Pravda*'da yapılan yeni değişiklik, Bolşevik fabrika işçileri arasında şaşkınlık yarattı; bunun üzerine büronun, Petrograd komitesinin ve Sibirya'dan dönen sürgünlerin temsil edildiği bir toplantı yapıldı. Tartışmalar boyunca Stalin ve Muranov, "genel karara uyan ve örgüt içinde 'ılımlı bir tutumu' benimseyen"[14] Kamenev'in görüşlerine katılmadılar. Tartışma bir uzlaşmadan çok, bir çıkmazla sonuçlanmışa benziyordu. Gerçekte *Pravda*, milli savunma siyasetini Kamenev'in makalesi kadar açıkça destekleyen makaleler yayımlamamakla beraber, Geçici Hükümet'e ya da onun savaş politikasına doğrudan doğruya hücum etmekten de kaçınıyordu.[15] Daha yaşlı ve daha ihtiyatlı bir yazı kurulu, *Pravda*'nın ilk sayılarındaki cüretli atılganlığı dizginlemiş ve daha temkinli bir konuma çekilmişti. Birinci Tüm Rusya Sovyetleri konferansında izlenmesi gereken siyasi tutumu saptamak üzere Mart 1917 sonunda yapılan bir parti konferansında Stalin'in "Geçici Hükümet'in, ancak işçi sınıfının ve devrimci köylülüğün taleplerini yerine getirdiği ölçüde desteklenmesine" ilişkin önerisi, Sovyetler konferansında Menşevik çoğunluğun kabul ettiği öneriden özü bakımından pek az farklıydı ve milli "savunmacılığa" karşı olan Menşevikler'le birleşmenin, "Zimmerwald-Kienthal'da kararlaştırılan politika doğrultusunda" mümkün olduğunu dile getiren Stalin'in görüşüne çoğu Bolşevik katılıyordu.[16]

Bundan yedi yılı aşkın bir zaman geçtikten sonra, Troçki ile olan anlaşmazlığının en üst noktasında Stalin, o dönemdeki hatasını itiraf ediyordu.

13. Bkz. s.73; Lenin, *Soçineniya*, c. XX, s.601-2'de bulunmaktadır.

14. A.Şliyapnikov, *Semnadtsatyi God*, c. II (1924), s.185.

15. Yazı kurulunun diğer üyeleri ile Kamenev arasındaki fark, onların Geçici Hükümet'i ne onaylayan ne de karşı çıkan tarafsız bir tutum takınmalarıydı; oysa Kamenev, bu tutumun "imkânsız" olduğunu söylüyor ve hükümetin açıkca desteklenmesini istiyordu. (*Pervyi Legal'niyi PK Bol'şevikov* (1927) s.50'deki konuşmasına bakınız.

16. Tüm Rusya Sovyetleri konferansındaki tartışmalar Şliyapnikov tarafından anlatılmış ve konferans kararları kitabında yer almıştır (*Semnadtsatyi God*, c. III (1927), s.211-49 ve *A.g.e.*, c. III, s.360-74). Parti konferansının tutanakları hiçbir zaman resmen yayımlanmamıştır. Fakat Troçki'nin 1925'te Zinovyev ve Kamenev'den elde ettiği ve *Stalinskaya Skola Falsifikatsii*'de (Stalin'in Tahrifatçılık Okulu, Berlin, 1932, s.225-90) yayımladığı kısmen eksik tutanakların doğruluğundan şüphe etmek için hiçbir sebep yoktur. Toplantıda ana raporu sunmuş olan Stalin'in açıklaması ile ilgili alıntılar için bkz. *A.g.e.*, s.235, 265-6.

Stalin partinin, Sovyetler ile Geçici Hükümet arasındaki yakın ilişkiden dolayı ne Geçici Hükümet'i devirmeye yönelik bir eyleme girişebildiğini, ne de onu destekleyebildiğini, çünkü emperyalist bir hükümet olduğunu belirttikten sonra, şöyle devam ediyordu:

Parti, barış sorununda Sovyetler'in Geçici Hükümet üzerinde bir baskı politikası uygulamasını çoğunlukla kabul etti, fakat proletarya ve köylülüğün diktatörlüğüne ilişkin eski slogandan yeni slogana, iktidar Sovyetler'e sloganına, geçilmesi için hemen bir karar almadı. Bu yarım yamalak politika, Sovyetler'e, somut barış sorunlarında Geçici Hükümet'in emperyalist özünü meydana çıkarmasını ve böylece, ortadaki sorunları bu özden arındırabilmesine fırsat vermeyi amaçlayan bir politikaydı. Fakat son derece yanlış bir tutumdu bu. Çünkü pasifist hayaller besliyor, savunmacılığın ekmeğine yağ sürüyor ve kitlelerin devrimci ayaklanmasını gizliyordu. Bu yanlış tutumu diğer partili yoldaşlarla birlikte ben de benimsedim ve bundan ancak Nisan ortalarında Lenin'in tezlerini kabul edince tamamen kurtuldum.[17]

İnandırıcı olmaktan uzak bir kanıttır bu ve aslında tam bir kafa karışıklılığının sonucu olan bir şeyi iyi niyetliliğe yormaktır. Fakat Petrograd'da 1917 Martı boyunca tutarlı bir Bolşevik politika oluşturmaya çalışan bu insanları anlayışla karşılamak mümkündür. Rus devriminin bir burjuva devriminden başka bir şey olmadığı ve olamayacağı görüşünü henüz hiç kimse tartışmıyordu. Politikanın mutlaka ayak uydurması gereken somut ve kabul görmüş öğreti buydu işte. Şüphesiz, burjuva bir hükümet olan Geçici Hükümet'i hemen reddetmek ya da iktidarın esas itibarıyla proleterlerden oluşan Sovyetler'e geçmesini istemek, hele "demokratik" bir barış arayışını kınayarak içsavaşı ve milli bozgunculuğu salık vermek için bu çerçeve içinde inandırıcı bir sebep bulmak güçtü. İmkânsızı denemeye kalkışmaktı bu. Şaşkınlıkla bakan taraftarlarının gözleri önünde bu çerçeveyi kırmak Lenin'e düşüyordu.

Lenin'in 3 Nisan 1917 akşamı Petrograd Finlandiya garına gelişi en az dört görgü tanığı tarafından anlatılmaktadır.[18] Merkez komitesi Rusya bü-

17. Stalin, *Soçineniya*, c. VI, s.333-4.

18. *İzvestiya*, 5 Nisan 1917; A.Şliyapnikov, *Semnadtsatyi God*, c. III (1927), s.257-9; Raskolnikov, *Proletarskaya Revolyutsiya*, No. 13, 1923, s.220-6; N.Sukanov, *Zapiski o Revolyutsii*, (Berlin, 1922), c. III, s.14-15. Şliyapnikov'un anlattıklarında, karşılama töreninin düzenlenişinde başlıca rolü kendisinin oynadığını belirtmek ve Kamenev'i dışlamak istediği görülüyor; Raskolnikov ise aslında sıradan bir Bolşevikti. Sukanov, çok geveze olmasına rağmen, Menşevik eğilimli parlak bir yazardı ve devrimin dışardan görünüşünü en canlı ve ayrıntılı bir şekilde anlatmıştı. Krupskaya, *Memories of Lenin*'de, c. II (İng. çev., 1932), s.211, Beloostrov'daki karşılamayı anlatır. Raskolnikov ve Zalejski (*Proletarskaya Revolyutsiya*, No. 13,

rosunu temsil eden Şliyapnikov yönetimindeki bir grup, Beloostrov'da (Petrograd'dan önceki son istasyon) Lenin'i karşıladı. Lenin trende, Şliyapnikov'a "parti sorunları hakkında... *Pravda*'da milli savunmaya dönüşün sebepleri hakkında, şu ya da bu yoldaşın tutumu hakkında" sorular yağdırdı. Lenin'i, Petrograd'a gelişinde merkez komitesi ve Petrograd parti komitesi üyeleriyle *Pravda* yazı kurulu karşıladı. Aralarında Kamenev'de vardı. Lenin, "*Pravda*'ya şu sıralar yazdıklarınız nedir öyle? Makalelerinizden bazılarını gördük, açık söyleyeyim, hakkınızda iyi şeyler konuşmadık" diye tatlı tatlı azarladı Kamenev'i. Aleksandra Kollontay'ın sunduğu çiçek buketini Lenin nasıl taşıyacağını bilemedi ve grup, önceden inparatorluk bekleme salonu olan yere doğru ilerledi. Lenin orada, Petrograd Sovyeti başkanı Çekidze tarafından resmi olarak karşılandı. Çekidze, "devrimimizi" savunmak için "bütün demokrasi saflarının sıklaştığını" görmek umudunu, dikkatlice seçilmiş birkaç cümleyle dile getirdi. Lenin, dışarda bekleyen kalabalığa seslenmek için partili gruptan biraz uzaklaştı: "Sevgili yoldaşlar, askerler, denizciler ve işçiler", şahsınızda "muzaffer Rus devrimini selamlıyorum" diyen Lenin, "emperyalist yağma ve talan savaşı"nın bütün Avrupa'da iç savaşın başlangıcı olduğunu belirterek sözlerini şöyle tamamladı:

> Bugün değilse yarın; tüm Avrupa emperyalizminin çökmesi her an beklenebilir. Sizler tarafından gerçekleştirilen Rus devrimi, bu süreci başlattı ve yeni bir devrin başlangıcı oldu. Yaşasın dünya sosyalist devrimi.[19]

Suhanov'un belirttiği gibi, Çekidze'nin konuşmasına bir cevap değildi bu. "Rus devrimi'nin, destekleyen ya da bizzat içinde yer alan herkesin kavradığı 'içeriği'ne" de uygun düşmemişti bu konuşma. Lenin konuşmuştu ve ilk sözleri burjuva devrimine değil, sosyalist devrime ilişkin olmuştu.

Gar meydanında Bolşevikler'in bir kitle gösterisiyle karşıladığı Lenin, parti bayrağının dalgalandığı, gösterinin başını çeken zırhlı bir arabanın içinde ayakta duruyordu. Coşkun kalabalığa aynı şeyleri söyledi ve aynı günün akşamı parti genel merkezinde partili dinleyiciler önünde iki saat boyunca konuştu. Bu sözler karşısında, diğer parti önderlerinin gittikçe artan şaşkınlığını bir görgü tanığı on yıl sonra şöyle anlatmıştır:

1923, s.155), Kollontay'ın karşılayanlar arasında bulunduğunu belirtmişlerdir. İlk tutanakların herhangi birinde, yolcuları karşılayanlar arasında Şliyapnikov, Kamenev ve Kollontay'dan başka tanınmış Bolşeviklerden birinin adı geçmemektedir.

19. Çekidze'nin konuşması 5 Nisan 1917'de *Izvestiya*'da yayımlandı. Lenin'in konuşması ise verilmedi, bu da, Lenin'in, Çekidze'den sonra değil, önce konuştuğunu düşündürüyor.

Vladimir İlyiç gelecek ve merkez komitesinin Rusya bürosunu, özellikte, Geçici Hükümet'e karşı uzlaşmaz, düşmanca bir tutum almış olan yoldaş Molotov'u uyaracaktı. Beklenen buydu. Oysa tam tersi oldu. Herkesin içinde İlyiç'e en yakın düşenin Molotov olduğu görüldü.[20]

Ertesi gün Lenin'in kız kardeşinin evinde ve Pravda'nın yayın merkezinde başka tartışmalar oldu;[21] Lenin öğleden sonra Sovyet'in oturumlarının yapıldığı Tauride sarayında, Bolşevikler, Menşevikler ve bağımsızlardan oluşan sosyal demokrat bir topluluk önünde konuştu. Görüşlerini özetlediği ünlü Nisan Tezleri'ni bu vesileyle okudu ilk kez. Bogdanov, "Sayıklama, bir delinin sayıklamaları bu" diye bağırarak Lenin'in konuşmasını kesti; eski bir Bolşevik olan Goldenberg, "Lenin, otuz yıldan beri boş olan Avrupa tahtına, Bakunin'in tahtına, adaylığını koyuyor" dedi; kısa bir süre sonra Bolşevikler'e katılacak olan *İzvestiya* baş yazarı Steklov, Lenin'in konuşmasının "soyut sözlerden" ibaret olduğunu, Rusya'daki durumu öğrenince bunlardan kısa zamanda vazgeçeceğini söyledi. Lenin'in konuşmasına her yandan eleştiriler yağıyordu, konuşmayı sadece Kollontay savundu; Lenin cevap hakkını kullanmadan salonu terketti.[22] Aynı akşam, Bolşevik yöneticiler önünde tezlerini tekrar okudu ve bir kez daha yapayalnız kaldığını gördü.[23] *Bugünkü Devrimde Proletaryanın Görevleri* başlıklı tezler, *Pravda*'nın 7 Nisan 1917 tarihli sayısında yayımlandı.[24]

Lenin'in tavrının kilit noktası ikinci tezdeydi:

> Rusya'da şu anki hareketin en temel özelliği, proletaryanın bilinç ve örgütlenme düzeyinin yetersizliği sonucu devrimin, iktidara burjuvazinin gelmesi ile sonuçlanan birinci aşamasından, iktidarı proletarya ve köylülüğün en yoksul kesiminin eline verecek *ikinci aşama*'ya *geçiş* olmasıdır.

Bundan çıkan negatif sonuç, Geçici Hükümet'in ve savaşa verdiği desteğin reddedilmesi ve "bu hükümetin, kapitalistlerin hükümetinin, emperyalist olmayı *bırakmasını*" isteyen aptalca talebin terkedilmesiydi. Pozitif sonuç ise, kitlelere "İşçi Temsilcileri Sovyetleri'nin *mümkün olan tek* devrimci hükümet biçimi olduğu"nun açıklanmasıydı. Sovyet "burjuvazinin etkisin-

20. *Proletarskaya Revolyutsiya*, no.4 (63), (1927), s.157.
21. A.Şliyapnikov, *Semnadtsatyi God*, c. III (1927), s.264.
22. N.Sukanov, *Zapiski o Revolyutsii* (Berlin, 1922), c. III. s.28-42; Ayrıca bkz. Lenin, *Soçineniya*, c. XX, s.99.
23. N.Sukanov, *Zapiski o Revolyutsii* (Berlin, 1922), c. III, s.49-51; Lenin'in bu konudaki gözlemleriyle notları korunmuş ve *Soçineniya*'da (c. XX, s.76-83) yer almıştır.
24. *A.g.e.*, c. XX, s.87-90.

de kaldığı" sürece, yani Bolşevik olmayan bir çoğunluğu içerdiği sürece, bu kitleleri eğitme çalışması partinin başlıca göreviydi. Ancak amaç açıktı:

> Parlamenter bir cumhuriyet değil –İşçi Temsilcileri Sovyetleri'nden sonra tekrar buna dönmek bir adım geri atmak olurdu– bütün ülkede, tabandan tavana yükselen bir İşçi, Yoksul Köylü ve Köylü Temsilcileri Sovyetleri'nin cumhuriyeti.

Lenin kitlelerin eğitilmesi sayesinde, Bolşevikler'in Sovyet'te çoğunluğu sağladığı anın, devrimin ikinci aşamasına, sosyalist aşamaya geçiş ânı olacağını ima ediyordu. Bu ima, bütün toprakların kamulaştırılmasını ve büyük malikânelerin, Sovyet denetiminde örnek çiftliklere dönüştürülmesini, mevcut bankaların bir milli banka içinde bütünleştirilmesini (bankaların millileştirilmesinin daha yumuşak bir ifadesiydi bu) öneren ekonomik tezlerde de sürdürülüyor ve şu üçüncü nokta ekleniyordu:

> *Acil* görevimiz sosyalizmin "başlatılması" değil, sadece İşçi Temsilcileri Sovyeti' nin sosyal üretim ve ürünlerin dağıtılması üstünde denetimine acilen geçiştir.

Tezler, parti programının gözden geçirilmesine, partinin adının "sosyal demokrat" yerine "komünist" olmasına ilişkin önerilerle ve bir devrimci Enternasyonal yaratılması talebiyle sona eriyordu.

Lenin'in ihtiyatlı sözlerinde, pratikte sosyalizme geçişin kesinlikle hangi anda olacağı konusunda bir belirsizlik vardı; ancak bu geçişin temel hedef olduğu konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmıyordu; hemen çatışmaya yol açan nokta da bu olmuştur. Tezlerin yayımlandığının ertesi günü *Pravda*' da, yazı kurulunun açıklaması olduğu anlaşılan bir yazı yer alıyordu. Kamenev imzalı bu yazıda tezlerin, sadece Lenin'in "kişisel görüşünü" yansıttığı belirtildikten sonra şöyle deniyordu:

> Lenin'in çizdiği genel şema bize kabul edilebilir görünmüyor; çünkü bu şema burjuva devriminin *tamamlandığı* varsayımından hareket etmekte ve bu devrimin hemen bir sosyalist devrime dönüştürülmesini istemektedir.[25]

Aynı gün Petrograd parti komitesi Lenin'in tezlerini tartışarak 13 karşı oyla reddetti, iki üye lehte oy kullanmış, bir üye çekimser kalmıştı.[26] 14 Nisan 1917'de "bütün kenti kapsayan" Petrograd parti konferansında ve bu tarihten on gün sonra yapılacak olan Tüm Rusya konferansında da eleştirilere göğüs germek gerekiyordu. Bu arada Lenin, *Pravda*'da çıkan yeni bir makalesinde ve ikincisi ancak birkaç ay sonra yayımlanabilen iki kitapçıkta

25. Lenin'in toplu eserlerinde tekrar basılmıştır: *Soçineniya*, c. XX, s.607-8.
26. *Pervyi Legal'niyi PK Bol'şevikov (1927)*, s 83-8.

görüşlerini geliştiriyordu.

Lenin'in tahliline göre, "ikili iktidar" birbirinden ayrı iki hükümet şeklinde ortaya çıkıyordu: Geçici Hükümet *burjuvazinin* hükümetiydi; Sovyetler ise, "proletarya ve (askeri üniforması içindeki) köylüler"[27] tarafından kurulmuş bir diktatörlüktü. Madem ki iktidar bir kez bu ikili otoriteye devredilmişti, gerekli bütün burjuva demokratik reformlar henüz gerçekleştirilmemiş de olsa, "sadece bu ölçüde" olmak üzere, "burjuva devriminin ya da burjuva demokratik devrimin *tamamlanmış* olduğu doğruydu; "proletarya ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü gerçekleştirilmişti". Lenin bir dipnotunda ihtiyatlı bir dille, "belirli bir tarzda ve belirli bir dereceye kadar"[28] diye ekliyordu. Durumun özelliği, Geçici Hükümet'in burjuva iktidarı ile Sovyetler'in (fiili değilse bile potansiyel) devrimci diktatörlüğünün "iç içe geçmiş" (Lenin, bu kelimeyi birçok kez kullanmıştır) olmasıydı. Gelecek, burjuvaziyle protetaryanın köylü kitleler için mücadelesine bağlı olacaktı.[29] Şu anda, "burjuvazi ile köylülük arasındaki" *sınıf* işbirliği olgusu belirleyiciydi; Sovyetler, Menşevik görüş tarafından da kabul edildiği gibi, "burjuva hükümetinin bir eklentisi" idi henüz. Ama eğer köylülük toprakları kendi hesabına ele geçirirse (bunun sınıfsal terimlerle anlamı, köylülüğün burjuvaziden ayrılıp devrimci proletarya ile ittifak içine girmesi; siyasi terimler ile anlamıysa, Bolşevikler'in Sovyetler'de çoğunluğu sağlamasıdır) "o zaman bu, burjuva demokratik devrimin yeni bir aşaması olacaktı".[30] Lenin'in ileri sürdüğü bu güçlü önerme, lafı yarıda kesip, açıkça söylemese de bir kez daha sosyalizme geçişi ima ediyordu. Geçici Hükümet'in devrilmesi talebini hâlâ olgunlaşmamış bir slogan olarak görüyor, fakat "ikili iktidar"ın iki kamptan birinin zaferi ile sonuçlanacak mücadelede geçici bir aşamadan başka bir şey olamayacağını belirtiyordu. "Bir devlette iki iktidar bir arada *varolamazdı.*"[31] İşbirliği konusundaki Menşevik görüş hiçbir sonuç vermeyecekti. Sovyetler, er geç ya Geçici Hükümet'i devirecekler ya da kendileri yok olup gidecekti.

Petrograd parti konferansı Tüm Rusya parti konferansının bir tür genel provası gibiydi, öyle ki sorunlar aynı taraflarca önce küçük, sonra daha büyük bir topluluk önünde iki kez tartışılmış oldu ve aynı sonuçlara ulaşıldı.

27. Lenin, *Soçineniya*, c. XX, s.94. 28. *A.g.e.*, c. XX, s.100-1.

29. Lenin birkaç ay sonra şöyle yazıyordu: "Köylülüğü işçi sınıfının sosyalizme mi götüreceği, yoksa liberal burjuvazinin kapitalizm ile mi uzlaştıracağı sorunu, Rusya'nın siyasi tarihi boyunca hep tartışılmıştır, son yirmi yılda yapılan da budur." (*A.g.e.*, c. XXI, s.109-10.)

30. Lenin, *Soçineniya*, c. XX, s.102-3.

31. *A.g.e.*, c. XX, s.114.

Tartışmalar, Lenin'in parti üzerindeki gücünün ne kadar büyük olduğunu bir kez daha gösterdi. Onun bu gücü, konuşma sanatındaki ustalığından değil, durumu derinlemesine kavradığı izlenimini veren uzak görüşlü, keskin tartışmacılığından ileri geliyordu. Petrograd konferansında bir delege, "Lenin'in gelişinden önce, tüm yoldaşlar karanlıkta el yordamı ile yürüyorlardı"[32] demişti. Nisan Tezleri'nin okunmasına geçilmeden önce, Petrograd' daki tüm ileri gelen Bolşevik önderlerin kabul ettiği politikanın tutarlı bir savunmasını yapan sadece Kamenev oldu. Hükümeti devirmek diye yorumlanabilecek her şeye Kamenev şiddetle karış çıktığından, temel sorun, partinin Lenin'in önerdiği gibi, iktidarı Sovyetler'e devretmek için mi çalışacağı, yoksa Kamenev'in isteği doğrultusunda Geçici Hükümet üzerinde Sovyetler aracılığı ile "son derece uyanık bir denetim" mi uygulayacağı sorusunda düğümlendi. Belirleyici olan son oylamada, Kamenev'in önerisi 6 lehte ve 9 çekimser oya karşı 20 oyla reddedildi.[33]

Tüm Rusya parti konferansı (parti tarihine "Nisan konferansı" diye geçmiştir) bir hükümet krizinin gölgesinde, on gün sonra yapıldı. Milyukov, Çar hükümetinin İtilaf Devletleri'ne karşı bütün yükümlülüklerine bağlı kalacağını belirten 18 Nisan tarihli notası şiddetli protestolara yol açtığından istifa etmek zorunda kalmıştı. Konferansta Lenin lehine daha da kuvvetli bir hava esiyordu. Stalin kısa, Zinovyev ise uzun bir konuşmayla Kamenev'e karşı Lenin'i destekledi.[34] Lenin belli bir noktada her ne kadar Geçici Hükümet'i devirmek gerekliyse de, "bunun hemen ya da normal şartlarda yapılamayacağını"[35] söyleyerek Kamenev'e bir zeytin dalı uzattı. Başlıca kararlar 150 delegenin ezici çoğunluğuyla kabul edildi. Konferans sadece 7 çekimser oyla, Geçici Hükümet olgusunun, Rusya'nın savaşa katılışının emperyalist niteliğinde "hiçbir şeyi değiştirmediğini ve değiştiremeyeceğini", "savaşa katılmış bütün ülkelerde tüm devlet iktidarının devrimci proletaryaya devredilmesi için" çalışılacağını karara bağladı. Bunun ardından, 3 delegenin karşı, 8 delegenin ise çekimser oy kullandığı bir karar alındı. Bu karar, Geçici Hükümet'in, "burjuva ve büyük toprak sahipleri karşı devrimi" ile "açıkça işbirliği" yapmasını kınıyor, "tüm devlet iktidarının derhal İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri'ne ya da (yerel özyönetim organları,

32. *Sed'maya ('Aprel'skaya') Vserossiiskaya i Petrogradskaya Obşçegorodskaya Konferentsii RSDRP (B),* (1934), s.11.

33. *A.g.e.*, s.29.

34. *A.g.e.*, s.87, 89-91; Stalin, *Soçineniya,* c. III, s.48-9.

35. *Sed'maya ('Aprel'skaya') Vserossiiskaya i Petrogradskaya Obşçegorodskaya Konferentsii RSDRP (B),* (1934) s.97-8; Lenin, *Soçineniya,* c. XX, s.253.

kurucu meclis, vb. gibi) doğrudan doğruya halk çoğunluğunun iradesini dile getiren diğer organlara devredilmesini" sağlamak için, "kırdaki ve şehirlerdeki proleterler" arasında aktif hazırlıklara başlanılmasını istiyordu.[36] En ciddi muhalefet, "güncel durum" tahlili içeren karara karşı yapıldı; çünkü uzun zamandan beri yakın hedef olarak, bir burjuva devrimi kavramını benimsemiş olan parti, Lenin'in önerdiği politikayı kabul ettikten sonra bile, devrimin sosyalist aşamasına geçişi ilan etmeyi bir türlü göze alamıyordu. Bu karar, "sosyalist devrimin ileri ülkelerde hiç şüphesiz varolan objektif şartlarının ortadan kalkmadığını, savaşın varlığında daha da olgunlaştığını ve son derece hızlı bir biçimde olgunlaşmaya devam edeceğini"; "Rus devriminin, savaşın kaçınılmaz bir sonucu olarak patlak verecek proleter devrimlerinin ilkinde sadece bir ilk aşama olduğunu; ve farklı ülkelerin işçilerinin girişecekleri ortak eylemin dünya sosyalist devriminin en bütünlüklü biçimde gelişmesi ve kesin başarısı" için biricik güvenceyi oluşturduğunu duyuruyordu. Karar daha sonra, eski bir görüşü tekrar dile getirerek, "sosyalist dönüşümün" hemen gerçekleşmesi Rusya'da her ne kadar mümkün değilse de, proletaryanın yine de burjuvaziyi desteklemekten vazgeçmesi ve burjuva devriminin tamamlanması için zorunlu somut reformların başarılmasında öncülük etmesi gerektiğini söylüyordu. Bu karar 39 aleyhte, 8 çekimser oya karşı sadece 71 oy çoğunlukla kabul edildi.[37] Sadece Rikov'un ortaya attığı şu soruya ise kimse cevap vermemişti:

> Sosyalist devrim güneşi ne zaman, nerede doğacak? İçinde bulunduğumuz şartlarda ve bizim hayat standardımızla sosyalist devrime kalkışmanın bize düşmediğini sanıyorum. Ne bunu gerçekleştirecek gücümüz var, ne de bunun objektif şartları.[38]

Pek yakın bir devrimci eylemi dile getirmemesine rağmen, "tüm iktidar Sovyetler'e" sloganının Nisan konferansında kabul edilmesi, Bolşevik devrim şemasına ilk kez somut bir içerik ve anayasal bir görünüm veriyordu. Lenin'in 1905'te Sovyetler'e karşı takındığı oldukça kayıtsız tutum, Sovyetler'in halk kitlelerinin harekete geçirilmesinde etkili ve başarılı olması, hatta yıkılışlarından sonra bile saygınlıklarını yitirmeyişleri karşısında değişmişti. Lenin, 1906 Baharı'nda Sovyetler'i, "*devrimci iktidarın* yeni organla-

36. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.226-9. 37. *A.g.e.*, c. I, s.236-7.

38. *Sed'maya ('Aprel'skaya') Vserossiiskaya i Petrogradskaya Obşçegorodskaya Konferentsii RSDRP(B)*, (1934), s.93. Konferans aynı zamanda dokuz kişilik yeni bir merkez komitesi seçti: Lenin (104 oy), Zinovyev (101 oy), Stalin (97 oy), Kamenev (95 oy), Milyutin, Nogin, Sverdlov, Smilga, Federov (*A.g.e.*, s.190).

rı" olarak gösteriyordu:

> Bu organlar, sadece ve sadece, halkın *devrimci* kesimi tarafından kuruldular; tüm yasa ve tüzüklerin dışında, halkın saf yaratıcılık gücünün eseri olarak, halkın bağımsız eyleminin bir görünümü olarak, tamamen devrimci bir tarzda kuruldular.[39]

Bu yüzden Sovyetler, Lenin'in proletarya ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü kavramına bir yakınsama sayılabilir ve "bir Geçici Hükümet'in *de facto* başlangıcı" olarak kabul edilebilirdi.[40] Fakat sonraki gericilik ve yılgınlık dönemi boyunca Sovyetler unutulmaya yüz tutmuş ve parti içi tartışmalarda onlardan pek az söz edilir olmuştu. Lenin Ocak 1917'de İsviçreli dinleyiciler önünde 1905 devrimi konusunda yaptığı uzun konuşmasında Sovyetler'e yalnızca üç dört cümlede değinmiş, yine de bazı bölgelerde "gerçekten yeni bir devlet iktidarı gibi iş gördüklerini"[41] teslim etmişti.

Sonuçta, Petrograd Sovyeti'nin Şubat 1917'de yeniden dirilişinin, saflarında Menşevikler'in ağır basmasından ötürü, başkentteki Bolşevik grup içinde ilk anda büyük bir coşkunluk yaratmamış olması anlaşılabilir bir şeydi. 26 Şubat'ta yayımlanan ilk Bolşevik bildiride Petrograd Sovyet'inden söz edilmedi bile. Bu noktada Marx ile Lenin arasında ilginç bir benzerlik var; Marx'ın "proletarya diktatörlüğü", ilk ortaya atışını izleyen yirmi yıl boyunca, yani Marx, çoğunluğu yandaşı olmayan insanlar tarafından yaratılmış ve başlangıçta içten içe şüpheyle baktığı bir kuruluşta, Paris Komünü'nde, bu diktatörlüğün somutlaştığını keşfedinceye dek boş, soyut bir kavram olarak kaldı. Lenin, kendi devrim teorisinin esasını, daha Sovyetler'in sözü edilmeden önce geliştirmişti; –parti dışı olan, daha kötüsü bir Menşevik işi olan– ilk Petersburg Sovyeti'ne karşı Lenin'in takındığı tutum, Marx'ın Paris Komünü karşısındaki tutumu kadar kuşkucuydu. Bununla beraber 1905'te otokrasiye meydan okumada doruk noktasına ulaşan Sovyetler, 1917 Baharı'nda Lenin'in hayal ettiği devrimci iktidarın mukadder koruyucuları oldular. Mart 1917'de İsviçre'den yazdığı *Uzaktan Mektuplar*'ın ilkinde (Petrograd'a gelişinden önce yayımlanmış tek mektuptu bu) Lenin Petrograd Sovyeti'ni "proletaryanın ve şehirlerdeki, köylerdeki tüm yoksul halkın çıkarlarını temsil eden yeni, henüz nispeten güçsüz, gelişmemiş ve gayri resmi bir *işçi hükümeti*" olarak selamlıyordu; bu görüş, Lenin'in de farkettiği gibi, durumun, "devrimin ilk aşamasından ikinci aşama-

39. Lenin, *Soçineniya*, c. IX, s.116. 40. *A.g.e.*, c. X, s.18.
41. *A.g.e.*, c. XIX, s.353.

sına geçilmek"[42] üzere olduğunu gösteriyordu. Yeni "tüm iktidar Sovyetler'e" sloganına açıkça bağlantılı bu geçiş aşamasını kabul eden Nisan Tezleri'nin yolu böylece açılmış oluyordu. Lenin'in Sovyetler'in "1871 Paris Komünü ile *aynı türde* bir iktidar" olduğunu ilan edişi tam bu sıradadır; bu iktidarın kaynağı, "önceden bir parlamento tarafından görüşülüp kabul edilen yasalar değil, fakat halk kitlelerinin doğrudan doğruya aşağıdan gelme inisiyatifi, yaygın deyişle iktidarı doğrudan 'gasbetmesi'"ydi.[43] Lenin böylece Marx'la kendisi ve Sovyet ile komün arasında görkemli bir bağ kuruyordu. Sovyetler sadece "devrimci demokratik diktatörlüğün" gerçekleşmesi değil; tıpkı komün gibi Marksist proletarya diktatörlüğünün de bir ön belirtisiydi.[44]

Bununla beraber, partinin tutumu bir noktada belirsiz kalmıştı. 1903'te kabul edilen ve 1917'de henüz değişmemiş olan parti programının sonuç bölümü, "tüm halk tarafından seçilmiş bir kurucu meclisi" gerekli görüyordu; 1905'teki tümü Bolşevik üçüncü parti kongresi de bir kez daha "devrim yoluyla tek dereceli, genel ve gizli oyla bir kurucu meclis oluşturulmasını" tasarlamıştı.[45] Aslında Lenin, bir kurucu meclisin "hemen gerçekleşeceğine" inananlarla alay ediyor ve "silahlı ayaklanma olmadan, kurucu meclisin bir hayal, boş bir laf, bir yalan ve Frankfurt parlamentosu gibi bir lafazanlık kulübü olacağını"[46] söylüyordu. Bununla beraber, esas itibariyle burjuva demokratik bir nitelik taşıyan bu kurum, Lenin'in devrim şemasında baş yeri tutmaya devam etti. Nisan 1917'de, parti programındaki bu maddeye, burjuva devriminin henüz uzakta göründüğü bir döneme ait olduğu ve Şubat Devrimi'nin patlak vermesiyle hükmünü yitirdiği şeklinde bir itiraz ge-

42. Lenin, *Soçineniya*, c. XX, s.18.

43. *A.g.e.*, c. XX, s.94. Aynı benzerlik daha uzun yayınlanmıştı (*A.g.e.*, c. XX, s.107). *Proletarii*'nin Temmuz 1905'teki sayısında Lenin'in sonsözüyle birlikte yayımlanan ve yazarı bilinmeyen bir makalede de bu benzerliğe değinilmişti (*A.g.e.*, c. VIII, s.467-70). Lunaçarski uzun bir süre sonra, 1905'in son günlerinde "Paris Komünü'nün en iyi geleneğinin" Petersburg Sovyeti'nde "yeniden canlandığını" görmenin Lenin'i nasıl heyecanlandırdığını ve "Rusya'yı baştan başa önce İşçi, ardından İşçi ve Köylü Temsilcileri Sovyetleri ile donatmanın komünün, Marx'ın da onayladığı en önemli siyasi planlarını gerçekleştirmek olduğunu" söylediğini hatırlamıştı (*Proletarskaya Revolyutsiya*, No. 11 (46), 1925, s.56-7). Fakat, Lenin'in ölümünden sonra kaleme alınmış bu sözlerin, çağdaşı tanıklar tarafından doğrulanması güçtür.

44. Lenin'in bir keresinde, Paris komününden hüküm verircesine, "demokratik bir devrimin öğeleriyle sosyalist bir devrimin öğelerini birbirinden ayırdedemeyen" ve "cumhuriyet uğruna mücadele etmenin görevleriyle sosyalizm uğruna mücadele etmenin görevlerini birbirine karıştıran" bir yapı diye bahsetmiş olması ilginçtir. (*Soçineniya*, c. VIII, s.81).

45. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.45.

46. Lenin, *Soçineniya*, c. VIII, s.195, 242.

tırmek mümkündü. Fakat bu kanıt hiçbir zaman kullanılmadı, çünkü hiç şüphesiz ne Lenin ne de –hele– taraftarları burjuva devriminin tamamlanmış olduğunu kabul etmeye hazır değildi. Nisan konferansında alınan karar, hem Sovyetler'i hem de kurucu meclisi, görünüşte aralarında hiçbir fark gözetmeksizin, iktidarın potansiyel koruyucuları diye belirtmişti; 1917 Şubatı'ndan Ekim'e kadar olan dönem boyunca Bolşevikler diğer bütün Sol gruplarla ortak olarak, ısrarla bir kurucu meclis talebinde bulundular; ve "tüm iktidar Sovyetler'e" sloganı ile bu talep arasında tutarsızlık görmeden, Geçici Hükümet'in kurucu meclisi toplantıya çağırmakta ağır davranmasını yermekten geri kalmadılar. Bu tutarsızlık –ya da iki talep arasında bir tercih yapamayış– kökenlerine dek incelenmiş olsaydı, Nisan Tezleri konusunda parti içinde ortaya çıkan o ilk anlaşmazlıklar aydınlığa kavuşturulabilirdi. Bununla beraber, o sırada bu tutarsızlık bir görüş ayrılığını değil, akmakta olan devrim sürecinin niteliği üstünde, Lenin dahil bütün parti önderleri arasındaki kararsızlığı ve görüşlerin açıklığa kavuşmamışlığını yansıtıyordu. Durumu ancak olayların gelişmesi açıklığa kavuşturacaktı.

Nisan konferansından itibaren, siyasi satrançtaki her hamle Bolşevikler'in lehine çalışıyor ve sanki Lenin'in en cüretli hesaplarını bile haklı çıkarıyordu. Milyukov'un 18 Nisan tarihli notası, Bolşevikler'den çok, bir yandan barışın iç savaş ve milli bozgun sayesinde sağlanacağı şeklindeki Bolşevik politikayı reddederken, diğer yandan "emperyalist" niyetlerden vazgeçilmesi, "demokratik" bir barışın gerçekleştirilmesi için hemen çaba gösterilmesi şeklindeki umutlarında ısrar eden ılımlı Sovyet delegelerinin yüzüne atılmış bir tokat oldu. Milyukov'un istifası hükümetin devrilmesini getirdi. İlk Geçici Hükümet'te tek sosyalist bakan Keresnki'ydi. Konumunun belirsizliği, diğer bakanların uygulamalarından sorumlu tutulmamak için yaptığı sık girişimlerle açığa çıkmıştı. Mayıs ayı başında, yeni bir hükümet kuruldu. Bu hükümette Lvov başbakan olarak kalmasına rağmen, Sovyet'i temsilen 6 sosyalist bakan yer alıyordu; SD'ler 2, Menşevikler 2 ve bağımsız sosyalistler 2 temsilci bulunduruyordu.

Açıkça görülüyordu ki, bu yeni düzenlemenin amacı, hükümet üzerindeki denetimini geliştirerek Sovyet'in gücünü ve itibarını artırmaktı. Sonuç tamamen farklı oldu. Burjuvazinin ve eski devlet memurları sınıfının egemenliğindeki yönetim aygıtının etkisinden kurtulamayan, müttefikler tarafından iyice sıkıştırılan ve bir türlü çözülemeyen demokratik barış sorunuyla karşı karşıya kalan yeni hükümet, savaşın sona ermek üzere olduğuna dair bir güvence istemekte gittikçe daha fazla ayak direyen askerlerle işçileri tatmin edebilecek pek az şey yapabiliyordu. O zamana kadar Sovyet, burju-

vaziye karşı işçilerin çıkarlarını savunan bir sosyalist partiler koalisyonu olmuştu. Şimdi güçlü bir şekilde temsil edildiği bir burjuva hükümetini hırpalamakla, işçilerin gözünde itibar kazanamazdı artık.[47] SD ve Menşevik partilerde sosyalist bakanları destekleyenlerle eleştirenler arasında ayrılmalar başgösterdi. Hepsinden önemlisi Bolşevikler şimdi, güçsüz bir burjuva-sosyalist koalisyona katılmakla kendini yıpratmayan ve ne pahasına olursa olsun açık seçik bir barış politikası güden tutarlı tek parti olarak kalmıştı. Şimdi Bolşevikler için, askerler ile işçilerin büyük çoğunluğunun güvenini kazanmalarına ve Sovyetler'de üstün güç haline gelmelerine imkân veren bir süreç başlamıştı.

Mayıs ayı başında önemli bir olay daha yaşandı. Şimdi gittikçe artan sayılarla ülkeye geri dönen sürgünler arasında Troçki de vardı. Birleşik Devletler'den gelen Troçki, Britanya makamlarınca beş hafta alıkonulduktan sonra Petrograd'a ulaşmıştı. Geldiğinin ertesi günü Petrograd Sovyeti'nde konuştu ve ilk 1905 Sovyeti'nin önemli şahsiyeti olarak itibarı, onu bir anda geleceğin önderlerinden biri haline getirdi.[48] Troçki, (daha çok *Mejrayonka* diye bilinen), Petrograd'da 1913'ten beri faaliyet gösteren ve hem Bolşevikler hem de Menşevikler'e karşı bağımsızlığını ilan etmiş "birleşik sosyal demokratlar" adlı küçük bir sosyal demokrat gruba katıldı. Mizacı ve işlek zekâsı, geçmişte bütün parti yöneticileriyle bozuşmasına neden olmuştu. Fakat şimdi eyleme susayan Troçki hem SD'lerle Menşevikler'i, hem de Lenin'in çağrısına cevap vermekte tereddüt etmiş yüreksiz Bolşevikler'i küçümsediği için, devrim sahnesinde tek eylem adamı olarak Lenin'i görüyordu. Petrograd'a geldiği andan itibaren, bir birleşmenin gerçekleşeceği açıkça belli olmuştu. Nisan konferansı, "gerçekten enternasyonalizme bağlı bütün gruplar ve hareketler arasında bir yaklaşımanın ve birliğin" önemini kabul etmişti.[49] Lenin 10 Mayıs 1917'de *Mejrayonka*'nın bir toplantısına bizzat katılmış, onlara *Pravda*'nın yazı kurulunda ve parti kongresini hazırlamakla görevli organizasyon komitesinde yer almalarını önermiş ve aynı önerinin Martov'un "enternasyonalist" Menşevikler grubu için de geçerli olduğunu söylemişti. Lenin'in o dönemle ilgili notlarına göre Troçki, "Bolşevizm kendini enternasyonalistleştirdiği ölçüde" öneriyi kabul ettiğini

47. Hükümetten ayrıldığına pişman olan Milyukov iğneleyici bir dille "ılımlı sosyalistlerin, burjuvazinin terkettiği burjuva demokrasisi ilkesine sahip çıktıklarını" belirtiyordu (P. N. Milyukov, *Istoriya Vtoroy Russkoy Revolyutsii* (Sofya, 1921), c. I, s.57.

48. *Revolyutsiya 1917 goda*, c. II (der. N. Avdeev, 1923), s.108, iii-2.

49. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.234.

söylemiş, fakat mağrur bir tavırla eklemişti: "Bolşevikler kendilerini Bolşevik olmaktan çıkardılar, ben de kendime Bolşevik diyemem. Birbirimizden Bolşevizm'i kabul etmemizi istemek imkânsızdır."[50] Toplantı hiçbir sonuç vermedi. Aslında eski genel uzlaşma eğilimine bağlı kalan Troçki, grupların eşit haklarla ve yeni bir ad altında birleşmesini istiyordu. Lenin'in ise kendi yaratmış olduğu aygıtı güçsüz bırakmaya ya da sulandırmaya hiç niyeti yoktu; partinin üstünlüğünü ve arınmışlığını yitirmemesi zorunluydu. Bekleyebilirdi Lenin.

1917 yazı Petrograd'da sürekli konferanslarla geçen bir dönem oldu. Mayıs'taki Tüm Rusya Köylü Kongresi SD'lerin üstünlüğünde geçti ve kongre kesin bir biçimde Geçici Hükümet'in desteklenmesini kabul etti. Öte yandan, aynı ayın sonunda yapılan Petrograd fabrika işçileri konferansı, Bolşevikler'e çoğunluk sağlayan ilk temsili örgüt olmuştu; sonraki gelişmelerin bir ön habercisiydi bu. Haziran başında ilk Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi yapıldı. Oy hakkına sahip 822 delegenin 285'i SD, 248'i Menşevik ve 105'i de Bolşevik'ti. 150'ye yakın delege çeşitli küçük gruplardandı ve 45'i partisizdi; bu durum, birçok Sovyet'in uzak bölgelerdeki siyasi uzantılarının henüz kararsız olduğunun belirtisiydi. Kongreye Bolşevik önderlerin hepsi katılmıştı. Troçki ve Lunaçarski, üç hafta devam eden kongre boyunca, Bolşevikler'i tamamen destekleyen "birleşik sosyal demokratlar"ı temsil eden on delege arasında yer alıyordu.

Kongrenin en dramatik ânı, ikinci gün Menşevik Posta ve Telgraf Bakanı Çereteli'nin konuşması sırasında ortaya çıktı, resmi tutanaklarda şöyle anlatılıyor:

> Şu anda hiçbir siyasi parti, "iktidarı bize verin, siz gidin, yerinizi biz alacağız" diyecek durumda değildir. Rusya'da böyle bir parti yoktur. (Lenin, oturduğu yerden seslenir: "vardır".)[51]

Bu iddia ya da tehdit pek ciddiye alınmadı. Bolşevikler, kongrede küçük bir azınlıktı ve Lenin asıl konuşmasını yaparken sözleri sık sık kesilmişti. Kongre, "tüm devlet iktidarının, Tüm Rusya İşçi Asker Köylü Temsilcileri Sovyeti'ne devredilmesini"[52] talep eden bir Bolşevik öneriyi reddederek, Geçici Hükümet'e olan güvenini onayladı. Bu kongrenin aldığı en önemli

50. *Leninskii Sbornik*, c. IV (1925) s.301-3.
51. *Pervyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1930), c. I, s.65.
52. *A.g.e.*, c. I, s.285-9.

kararlardan biri de kendine bir tüzük hazırlama kararıydı. Kongre her üç ayda bir toplanacaktı. Yürütme amacıyla "Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi" adlı bir "merkez organı" kuruldu (*Vserossiiskii Tseltral'niy Ispolnitel'niy Komitet*, kısaltılmışı: *VTsIK*).[53] Bu merkez organının kararları, kongreler arasındaki dönemlerde tüm Sovyetler için geçerli olacaktı. VTsIK üyeleri derhal nisbi temsil temelinde seçildiler: 250 üyenin 35'i Bolşevik'ti.[54]

Lenin'in, Bolşevikler'in iktidarı devralmaya kararlı olduklarını iddia etmesi, Geçici Hükümet'e karşı bir savaş ilanıydı ve Lenin'in kastı da buydu. Koalisyon otoritesini yitiriyordu: Troçki'nin "ikili iktidarsızlık"[55] dediği dönemdi bu. Bundan sonraki adım, Petrograd'daki işçi ve askerlerin düşüncelerini öğrenmek için bir deneme yapılmasıydı. Bolşevikler, kendi sempatizanlarını 9 Haziran 1917'de bir sokak gösterisine çağırdılar, fakat kongrenin buna karşı çıkması üzerine gösteriyi iptal ettiler. Daha sonra bizzat kongre Sovyetler'i desteklemek amacıyla 18 Haziran 1917'de büyük bir sokak gösterisi düzenledi. Ancak Geçici Hükümet'e güven dile getirenler bir avuç göstericiyi geçmiyordu, atılan sloganların yüzde 90'ının Bolşevik olduğu söyleniyordu.[56] Hükümet, İtilaf Devletleri'nin baskısı altında Galiçya'da büyük çapta bir askeri saldırıya girişilmesini emrettiği sırada, 3 Temmuz 1917'de, daha ciddi bir halk ayaklanması başladı. Gösteriler dört gün sürdü ve çok ürkütücü bir hal aldı. Parti önderlerinin, kendiliğinden patlak veren bir gösterinin söz konusu olduğunu ve bunu dizginlemeye gayret ettiklerini söylemelerine rağmen, bunun, iktidarı ele geçirmek için bizzat Bolşevikler tarafından girişilen bir hareketin başlangıcı olduğuna inanılıyordu; Lenin ise, "Menşevikler ile SD'lerin küçük burjuva, kapitalist güdümlü politikasına"[57] hâlâ inanan bir çoğunluk olduğu sürece, harekete geçmenin imkânsız olduğunu vurguluyordu. Ne var ki bu kez, hükümet saldırıya geçti. Çarlık birlikleri başkente sevkedildi, *Pravda* kapatıldı ve önde gelen üç Bolşevik yöneticinin tutuklanması emredildi. Kamenev tutuklandı; Lenin ve Zinovyev saklandılar ve Finlandiya'ya kaçtılar.

Birkaç gün sonra, Galiçya saldırısı ağır kayıplara malolan bir yenilgiyle sonuçlandı; yeni bir hükümet krizi Lvov'un istifasına ve Kerenski'nin başbakanlığa atanmasına yol açtı. Troçki ve 4000 kişi kadar gücüyle *Mejra-*

53. *A.g.e.*, c. II, s.62,70.
54. Üyelerin tam listesi için bakınız: *A.g.e.*, c. II, s.423-426.
55. Troçki, *Soçineniya*, c. III, Kısım I, s.61.
56. Krupskaya, *Memories of Lenin*, c. II (İng. çev., 1932), s.225.
57. *Lenin, Soçineniya*, c. XX, s.551.

yonka Bolşevikler'e katıldı[58]; bir dizi yeni tutuklama daha oldu, Troçki, Lunaçarski ve Kollontay tutuklananlar arasındaydı. Temmuz 1917'nin sonunda, Lenin ve diğer önderler hâlâ gizlenmekte ya da hapiste iken, Petrograd'da altıncı parti kongresi düzenlendi. 1907 Londra kongresinden sonraki ilk kongreydi bu. Başkan Sverdlov'du ve başlıca siyasi raporları kongreye sunmak Buharin ile Stalin'e düştü.[59] Lenin, saklandığı yerde yazdığı *Sloganlar Üstüne*[60] adlı bir broşürde nasıl hareket edilmesi gerektiğini göstererek "tüm iktidar Sovyetler'e" sloganının kullanılmamasını öneriyordu. Bu slogan, proletarya ve köylülüğü temsil eden Sovyetler'e iktidarın barışçı yoldan devredilmesinin henüz mümkün göründüğü bir sırada tasarlanmıştı. Temmuz karışıklıklarından beri, burjuvazinin karşı devrime soyunduğu ve savaşmaya hazır olduğu açıkça görülüyordu; varolan Sovyetler, burjuvazinin araçlarıydı. Stalin tarafından, bu konuda baş gösterecek belirli bir muhalefete karşı ustaca yönetilen kongre, "tüm iktidar Sovyetler'e" sloganının, "devrimin barışçı yoldan gelişmesini ve iktidarın, burjuvazinin elinden işçi ve köylülere, kan dökülmeksizin devrini öngören bir slogan" olduğunu ve şimdi karşı devrimci burjuvazi tamamen tasfiye edilmedikçe hiçbir şeyin yeterli olamayacağını ilan etti. Nogin, Nisan konferansında Rikov'un dile getirdiği kuşkuyu söz konusu ederek, ülkenin "gerçekten iki ayda sosyalizme hazır hale gelecek kadar sıçrama yapıp yapamadığını" sorunca Stalin, bir an kuşku duymadan, "Rusya'dan, Avrupa 'başlayıncaya' dek 'beklemesini' ve ancak ondan sonra sosyalist dönüşüme girişmesini istemek münasebetsiz bir ukalâlıktır" ve "Rusya'nın sosyalizm yolunu gösteren ülke olması ihtimali bir tarafa atılamaz" cevabını verdi; Troçki'nin 1906'daki tezini kabul etmek demekti bu. Aynı zamanda Stalin, "vakitsiz bir savaşa" kışkırtılmaya karşı uyarıda bulunuyordu.[61] önderlerin her biri bir yana savrulduğu ve bizzat parti her an resmen kapatılmakla tehdit edildiği için, kongre sadece yerinde saymış oldu.

58. Bu katılışın özel niteliği sonradan bir tüzükle kabul edildi; bu tüzüğe göre, *Mejrayonka* için belirli bir kıdemliliği gerektiren sorumluluklar söz konusu olduğunda, kendi örgütlerinde çalıştıkları süre parti üyeliğinde geçmiş gibi hesaplanacaktı (Bkz. *Izvestiya Central'nogo Komiteta Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* No. 33, Ekim 1921, s.41).

59. Troçki, tutuklanmadan önce, siyasi durum hakkında bir rapor yazmakla görevlendirilmişti. Sonunda bu rapor Buharin tarafından hazırlandı (*Protokoli S"ezdov i Konferentsii VKP (B) Şestoy S"ezd* (1927), s.9).

60. Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.33-8.

61. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.255-6; Stalin, *Soçineniya*, c. III, s.174, 186. Stalin, sonradan bu durumdan, Sovyetler'in değerini küçümsemekte çok acele etmiş olan Lenin'e karşı partinin haklı olduğunu vurgulamak için söz etti. (*A.g.e.*, c. VI, s.340-1).

1917 Ağustosu'nun başlıca olayı, ülkenin durumu hakkında bilgi vermek için bütün partilerin Kerenski tarafından Moskova'da bir "devlet konferansı"na çağrılmasıydı. Çeşitli örgütleri ve kamu kuruluşlarını temsilen 2000 delegenin katıldığı bu toplantı tam bir fiyaskoyla sonuçlandı. Ağustos sonunda, bu toplantının ardından, Sağ'dan gelen tek askeri darbe girişimi Kornilov isyanı oldu. Alçakça bir girişim olarak kalan bu plan yürümediyse de, bütün sol parti ve gruplar için bir alarm oldu ve tedirginlik yarattı. Hatta Lenin, Menşevikler'e ve SD'lere bir uzlaşma önerdi; burjuva partileriyle ilişkilerini kestikleri takdirde Bolşevikler onları Sovyetler'de destekleyeceklerdi. Fakat bu öneri hiçbir sonuç vermedi.[62] Menşevikler ile SD'ler Moskova'daki "devlet konferansı"na benzer bir "demokratik konferans" düzenlediler; kurucu meclis toplanıncaya kadar meydana gelecek boşluğu kapatmak amacıyla bir "cumhuriyet konseyi" kuruldu ("ön-parlamento" olarak adlandırıldı). O sırada Bolşevikler'in yıldızı hızla yükseliyordu. Kornilov isyanından sonra, VTsIK'da Menşevikler'in ve SD'lerin egemen olmalarına rağmen Bolşevikler, Petrograd ve Moskova Sovyetleri'nde çoğunluğu sağladılar. Kendi kendilerini terhis eden askerlerin dönüşü ülkede toprak ihtiyacını artırıyor ve köylüler yer yer isyan ediyordu. Büyük arazileri yağmalama olayları gitgide sıklaşan bir hal alıyordu. SD'ler hiçbir şey yapmadıkları için itibarları her geçen gün biraz daha azalıyor ve her şeyi vadeden Bolşevikler'e karşı sempati artıyordu. Devrimin Lenin tarafından Nisan Tezleri'nde önceden dile getirilmiş olan ikinci aşamasına geçişi haklı gösterecek şartlar hızla olgunlaşmaktaydı.

Lenin'in ilk tepkisi, "tüm iktidar Sovyetler'e" sloganını yeniden güncelleştirmek oldu. Eylül başında yazılan ve 14 Eylül 1917 tarihli *Raboçii Put*'ta yayımlanan bir makalede gerçekleştirdi bunu.[63] Sonra, saklanmak zorunda kaldığı yerde sabrı taştığından, parti merkez komitesine 12, 13 ve 14 Eylül'de üst üste, Bolşevikler için iktidarı silahlı güç ile ele geçirme zamanının geldiğini bildiren iki gizli mektup yolladı.[64] Eylül ortasında serbest

62. Lenin'in bu önerisi, 1 Eylül 1917'de Finlandiya'da yazılan bir makale halini aldı; 6 Eylül 1917'de, parti gazetesi *Raboçii Put*'ta yayımlandığında şöyle bir dipnot eklenmişti: "Belki de bir uzlaşma önerisi için çok geç kalınmıştır. Belki de barışçı bir gelişmenin *hâlâ* mümkün olduğu günler de *gerilerde* kalmıştır. Evet her şey, bu günlerin geride kaldığını göstermektedir." (Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.132-6.)

63. *A.g.e.*, c. XXI, s.142-8.

64. *Bolşevikler İktidarı Almalıdır* ve *Marksizm ve Ayaklanma* başlığı altında ilk kez 1921'de yayımlanan bu mektuplar Lenin'in toplu eserlerinde yer alıyor (*Soçineniya*, c. XXI, s.193-9). Bu mektupları 15 Eylül 1917'de alan merkez komitesinin konuyla ilgili tartışmaları *Protokoli Central'nogo Komiteta RSDRP* (1929), s.64-5'te kısaca anlatılmıştır. Kamenev, Lenin'in

bırakılan Troçki, Bolşevik militanlığın odağı haline gelen Petrograd Sovyeti'ne başkan seçildi. Bütün ay boyunca, Nisan Tezleri konusundaki tartışmalar, yeni içeriklere bürünerek tekrarlandı. Merkez komitesi içindeki ilk çatışma "demokratik konferans"a katılma konusunda patlak verdi. Kamenev ile Rikov bu toplantıya katılmaktan yanaydı. Troçki ve Stalin toplantının boykot edilmesini istiyordu. Sonunda katılma kararı alındı. Lenin, bu kararı sert bir dille yerdi ve Troçki'nin tutumunu vargücüyle destekledi.[65] 1917 Eylülü sonuna doğru gittikçe sabırsızlanan ve kararını vermiş olan Lenin, harekât sahasına daha yakın olmak amacıyla, Helsingfors'dan Viborg'a geldi. *Raboçii Put*'ta yayımlanan *Kriz Olgunlaşmıştır* başlıklı kısa bir makalesi önceki savlarını, bunlara bir yenisini ekleyerek ele alıyordu: Savaşmış ülkelerdeki artan karışıklığın ve Alman ordu ve donanmasında ayaklanmaların başlamış olmasının "dünya çapında bir proleter devriminin eşiğinde olduğumuzu"[66] açıkça gösterdiğini söylüyordu. Bununla beraber, makalenin en anlamlı kısmı, yayımlanmak için değil, merkez komitesi üyelerine iletilmek için yazılmış bir dipnottur. Lenin, merkez komitesi üyelerini, önceki uyarılarını göz önünde tutmamakla suçluyor ve parti saflarında dilediğince ajitasyonda bulunmak için merkez komitesine istifasını veriyordu: "çünkü derin inancım odur ki, eğer Sovyetler kongresini 'bekler' ve karşımıza çıkan fırsatı kaçırırsak, devrimi dağıtmış olacağız".[67]

Lenin'in savurduğu tehdit merkez komitesini bir kez daha sıkıntılı bir sessizliğe itmiş görünüyor: Lenin'e merkez komitesince cevap verildiğine dair hiçbir kayıt yok. Lenin'in başvurduğu bu kişisel etki, süregiden uyuşukluğu ya da şüpheciliği sarsmak için gerekliydi. Lenin 9 Ekim 1917'de Petrograd'a başka bir kimlik altında geldi ve ertesi gün merkez komitesinin tarihi bir toplantısına katıldı. Toplantıya katılmış olması ve "ayaklanma sorununa kayıtsız kalındığını" kınaması dengeyi bozmaya yetti. Merkez komitesi 2 aleyhte oya karşılık (Zinovyev ve Kamenev, ilk kez böyle yenilgi getiren bir işbirliğine kalkışıyorlardı) 10 lehte oyla (Lenin, Troçki, Stalin, Sverdlov, Uritski, Cerjinski, Kollontay, Bubnov, Sokolnikov, Lomov) silahlı ayaklanmaya hazırlanmaya ve bunu gerçekleştirecek bir "siyasi büro"

önerilerinin reddedilmesi için uğraştı. Çok güç durumda kalan merkez komitesi, Kamenev'in önergesini reddetmekle beraber, sorunun tartışılmasını da erteledi.

65. *Protokoli Central'nogo Komiteta RSDRP* (1929), s.70-1; Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.219. Troçki ilk toplantıda muhalefet ettiği için Bolşevikler ön-parlamento'dan çekildiler (Troçki, *Soçineniya*, c. III, Kısım I, s.321-3).

66. Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.235-6.

67. *A.g.e.*, c. XXI, s.241.

oluşturmaya karar verdi. Bu "politbüro" (ki ilerde sürekli bir kurum haline gelecek şeyin ilk çekirdeğiydi) yedi kişiden oluşuyordu: Lenin, Zinovyev, Kamenev, Troçki, Stalin, Sokolnikov ve Bubnov.[68] Karar aleyhinde oy kullanmış iki kişinin yürütme komitesinde yer alması, o dönemde parti önderleri arasındaki dayanışmayı ve parti disiplininin gereklerini göstermesi bakımından ilginçtir. Altı gün sonra Petrograd Sovyeti, başkan Troçki'nin yönetiminde bir "askeri devrimci komite" kurdu ve Podvoyski, başkan yardımcısı oldu. Ayaklanma ile ilgili askeri hazırlıkları, partinin "politbüro"sundan çok, bu komite yaptı.[69]

Bununla beraber mücadele henüz kesinlikle kazanılmamıştı. 11 Ekim 1917'de Kamenev ve Zinovyev, "silahlı ayaklanma"[70] kararını protesto eden bir mektubu başlıca Bolşevik örgütlere ulaştırdılar. 16 Ekim'de, merkez komitesinin düzenlediği ve Petrograd parti komitesinden, Petrograd Sovyeti askeri örgütünden, sendikalardan ve fabrika komitelerinden Bolşevikler'in katıldığı genişletilmiş bir toplantıda Lenin, iktidarın derhal ele geçirilmesi gerektiği tezini bir kez daha açıkladı. Kornilov olayından beri, kitlelerin partiyi desteklediklerini söylüyordu Lenin. Ve sorun şekli bir çoğunluğa sahip olmak değildi:

> Durum açıktır. Ya Kornilov'un diktatörlüğü, ya da proletarya ve köylülüğün en yoksul kesiminin diktatörlüğü. Kitlelerin ruh halinden rehberlik bekleyemeyiz, çünkü bu değişkendir ve hesaba gelmez. Devrimin objektif bir tahlili ve değerlendirilmesidir bize yön verecek olan. Kitleler Bolşevikler'e güvenlerini belirttiler ve onlardan laf değil, eylem beklemektedirler.

Uluslararası durumdan söz eden Lenin, özellikle Almanya'daki durumun kendi görüşünü doğruladığını belirtiyordu: "Şimdi harekete geçtiğimiz takdirde bütün Avrupa proletaryası yanımızda olacaktır." Tartışmanın ortaya koyduğu gerçek şuydu: Merkez komitesi bütün tereddütüne rağmen, her ne

68. *Protokoli Central'nogo Komiteta RSDRP* (1929), s.99-101.

69. Petrograd Sovyeti'nin, bir "askeri devrimci komite" kurulmasına ilişkin kararı merkez komitesinin 10 Ekim tarihli kararından öncedir; silahlı ayaklanma hazırlıklarına girişmekle ilgili olmayan bu karar, aslında Menşevikler tarafından alınmıştı. 10 Ekim'den sonra, Bolşevikler kararı, kendi paylarına ve kendi amaçları için yeniden ele aldılar. Bu komite resmen 16 Ekim 1917'de seçildi ve dört gün sonra göreve başladı; o sırada, Sol SD'lerden tek bir kişi dışında, komite üyelerinin hepsi Bolşevik'ti. (Troçki, *Soçineniya*, c. III, Kısım II, s.91-2; *Istoriya Russkoy Revolyutsii*, II (Berlin, 1933), c. II, s.121-2; bu son yapıta göre (*A.g.e.*, c. II, s.171) merkez komitesi tarafından atanan "politbüro" hiç toplantı yapmadı).

70. *Protokoli Central'nogo Komiteta RSDRP* (1929), s.102-8, Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.494-8.

kadar Lenin'in etkisinde kaldıysa da, Kamenev ve Zinovyev'in kaygıları partinin hâlâ geniş bir kesiminde paylaşılıyordu. Zinovyev ve Kamenev itirazlarını yinelediler, Stalin ve merkez komitesinin diğer üyeleri Lenin'i desteklediler.

İki yol var önümüzde, [diyordu Stalin]: Biri devrimin zaferine giden ve Avrupa'ya dayanan yol; diğeri devrime inanmayan ve muhalefet etmekten başka bir şey düşünmeyen yol. Petrograd Sovyeti, birliklerin geri çekilmesini reddetmekle, ayaklanmaya giden yolu şimdiden seçmiştir.[71]

Bu tartışmada gerçeğe aykırı bir şey vardı. Petrograd Sovyeti ve onun askeri devrimci komitesi etkin hazırlıklara girişmişti. Ancak askeri hazırlıklar böyle bir toplantıda tartışılamazdı; orada bulunuyorduysalar bile, Troçki de Podvoyski de söz almadı. Zinovyev'in, Tüm Rusya Sovyetleri'nin 20 Ekim' de (sonradan 25 Ekim'e ertelenmiştir) yapılacak ikinci toplantısının beklenmesine ilişkin önerisi 6'ya karşı 15 oyla reddedilirken, derhal silahlı bir ayaklanma hazırlığına başlanması kararı 2'ye karşı 19 oyla kabul edildi.[72] Toplantı sona erince merkez komitesi ayrıca toplanarak Sverdlov, Stalin, Bubnov, Uritski ve Cerjinski'den meydana gelen, Petrograd Sovyeti'nin askeri devrimci komitesinin bir parçasını oluşturacak, bir "askeri devrimci merkez" atadı.[73] Parti ve Sovyet kurumları arasındaki kaynaşmanın garip bir ilk örneğiydi bu. Döneme ait arşivlerde bu merkezle ilgili başka bir kayıta da rastlanmıyor: Şüphesiz ayrı bir örgüt olmaktan çok, bir irtibat grubu olarak tasarlanmıştı ve tıpkı bir hafta önce atanmış olan "politbüro" gibi ölü doğmuş sayılırdı.

16 Ekim 1917 tarihli toplantının sonunda, Kamenev merkez komitesi üyeliğinden istifa etti.[74] İki gün sonra, Sol'un parti dışı bir gazetesi olan *Novaya Jizn*'de kendisi ve Zinovyev adına bir kez daha karara karşı bir protesto mektubu yayımladı. Bu mektup sadece parti disiplinini çiğnemekle kalmıyor (çünkü Kamenev hâlâ parti üyesi idi) parti kararını da herkese açıklamış oluyordu; ancak Geçici Hükümet'in dağınıklık ve acz içinde olduğu bir durumda ona karşı bir ayaklanma hazırlığı yapıldığının bu şekilde açığa vu-

71. Geçici Hükümet'in, Petrograd garnizonunun bazı birliklerini, cepheye yollama girişimiyle ilgilidir bu atıf: Petrograd garnizonu, devrimin başından itibaren Petrograd Sovyeti'ne bağlı olduğunu bildirmiş ve tarafından imzalanmamış emirlere uymayı reddetmişti.

72. *Protokoli Central'nogo Komiteta RSDRP* (1929), s.111-125. Bu toplantının tutanakları her zamankinden daha bütünlüklüdür, fakat tıpkı diğer tutanaklar gibi, sekreterlerin tuttukları notlardan ibarettir, bütünlük ve metinsel tutarlıktan yoksundur.

73. *A.g.e.*, s.124.

74. *A.g.e.*, s.125.

rulmasının yaratacağı sonuç, etkili karşı tedbirlerin alınması olabileceği kadar büyük bir panik de olabilirdi. Parti, kendi kaderini en büyük denemeden geçireceği kesin eylemin arifesinde ciddi bir iç kriz geçiriyordu. Lenin, 16 Ekim toplantısından sonra bir kez daha gizlendi. Fakat 18 Ekim'de, *Novaya Jizn*'in yayımlandığı gün, parti üyelerine yolladığı bir mektupta Zinovyev ile Kamenev'i "grev kırıcıları" ve "caniler" diye niteleyerek, onları artık yoldaş kabul etmediğini belirtiyor ve partiden atılmalarını istiyordu. Bu mektubun ardından ertesi gün, merkez komitesine aynı anlama gelen fakat daha ayrıntılı bir mektup gönderdi.[75] Troçki Petrograd Sovyeti'nde, silahlı ayaklanmaya geçmek için bir karar alındığını açıkça yalanlayarak Kamenev'in boşboğazlığını örtbas etmeye çalıştı.[76] Troçki'nin kendi görüşlerine katıldığına inanan ya da inanmış görünen Kamenev, onun bütün sözlerini benimsediğini bildirdi; Zinovyev ise parti gazetesi *Raboçii Put*'a aynı görüşte bir mektup yolladı. Bu mektup gazetenin 20 Ekim 1917 tarihli sayısında yayımlandı. Aynı sayıda Lenin'in, Zinovyev ve Kamenev'i, adlarını belirtmeksizin şiddetle eleştirdiği bir makalesi yer alıyordu[77]. Stalin, yazı kurulunun bir notunu, makalenin sonuna ekleyerek, meseleyi tatlıya bağlamaya çalıştı:

> Kendi payımıza, Zinovyev yoldaşın demecinden sonra (ve Kamenev yoldaşın, Sovyet'teki demecinden sonra) meselenin kapanmış olduğunu umuyoruz. Lenin yoldaşın makalesinin sert ifadesi, meselenin özünde aynı görüşte olduğumuz gerçeğini hiçbir şekilde değiştirmez. [78]

Merkez komitesi, 20 Ekim 1917'de Lenin'in gıyabında toplandığında gergin bir hava esiyordu. Sverdlov, Lenin'in mektubunu okudu. Tartışmalardan sonra Kamenev'in istifası 3'e karşı 5 oyla kabul edildi. Zinovyev ve Kamenev'e, merkez komitesinin ya da partinin kararlarına karşı hiçbir demeç vermemeleri için özel bir uyarı verildi. Lenin'in onların partiden ihraçlarına ilişkin talebine ise hiç değinilmedi. Bu arada Troçki, sadece Zinovyev ve Kamenev'in demeçlerini değil, *Raboçii Put* yazı kurulunun onları suçsuz gösterme çabasındaki notunu da protesto etti. Sokolnikov, yazı ku-

75. Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.350-6. Bu mektuplar ilk kez 1927'de yayımlandı.

76. Troçki, *Soçineniya*, c. III, Kısım II, s.31-33. Troçki, bu demeci hangi sebeplerden dolayı verdiğini merkez komitesinde açıkladı (*Protokoli Central'nogo Komiteta RSDRP* (1929), s.123); sonradan Lenin, onun bu davranışını doğru bulmuştur. (*Soçineniya*, c. XXI, s.353)

77. Zinovyev'in mektubu *Protokoli Central'nogo Komiteta RSDRP* (1929), s.137'de, Lenin'in makalesi *Soçineniya*, c. XXI, s.334-49'da yer alıyor.

78. *Protokoli Central'nogo Komiteta RSDRP* (1929), s.137. Bu not, Stalin'in *Toplu Eserleri*'nde yer alınıyor, fakat onun tarafından yazıldığı hakkında şüphe yoktur.

rulu üyesi olmasına rağmen, istifasını istemiş olduğunu belirtti. Merkez komitesi, ihtiyatlı davranarak, bu meseleyi tartışmamaya ya da istifayı kabul etmemeye karar verdi ve diğer konulara geçti.[79] Geleceğin rakipleri arasında ilk açık çatışmaydı bu. [80]

Kritik an çok yakındı artık: Tüm Rusya Sovyetleri kongresinin 25 Ekim'deki ikinci toplantısından önce darbeyi indirmeye karar verildi. Kararlaştırılan günden bir gün önce, merkez komitesi bazı hazırlıkları son kez gözden geçirmek üzere toplandı: Kamenev, –dört gün önce alınmış karar geri alındığından ya da unutulduğundan– merkez komitesindeki yerini aldı. Troçki, posta, telgraf ve demiryolu ulaşımı ile ilgilenmek ve Geçici Hükümet'i denetim altında tutmak için, komite üyelerinin Petrograd Sovyeti'nin askeri devrimci komitesine bağlı olmalarını istedi. Demiryollarına Cerjinski, posta ve telgrafa Bubnov bakacak, Geçici Hükümet'in denetim altında tutulmasından Sverdlov sorumlu olacaktı. Milyutin ise levazım işleriyle uğraşacaktı. Parti komitesi içinde çekirdek halinde bir hükümet şekilleniyordu. 25 Ekim 1917'de sabah erkenden, Bolşevik kuvvetler harekete geçtiler. Kentin kilit noktaları işgal edildi. Geçici Hükümet üyeleri tutuklandı ya da kaçtı. Öğleden sonra, Petrograd Sovyeti'nin bir toplantısında Lenin, "işçi ve köylü devriminin" zaferini ilan etti[81] ve aynı günün akşamı, Tüm Rusya Sovyetleri 2. kongresi, Rusya'da tüm iktidarın İşçi Köylü Asker Temsilcileri Sovyetleri'ne devredildiğini duyurdu.[82] 26 Ekim 1917 akşamı, kongrenin ikinci ve son toplantısında, barış ve toprak sorununa ilişkin kararnameler kabul edildi ve yaygın olarak, Sovnarkom adı verilen ve ilk İşçi ve Köylü Hükümeti olan Halk Komiserleri Konseyi'nin kurulması onaylandı.

25 Ekim-7 Kasım zaferinin hemen hemen hiç kan dökülmeksizin gerçekleşmesini Petrograd Sovyeti ve onun askeri devrimci komitesi sağladı. Askeri devrimci komite Geçici Hükümet'in gevşek ellerinden düşen iktidarı, ele geçirdi ve bütün dünyaya devrimin zaferini ilan etti.[83] Stalin'in sonradan belirttiği gibi, Sovyetler kongresi "iktidarı Petrograd Sovyeti'nin elin-

79. *Protokoli Central'nogo Komiteta RSDRP* (1929), s.127-9.

80. Stalin, 1912 sonbaharı boyunca Lenin ile Troçki arasındaki tartışmaya hararetle katılarak *Pravda*'nın sütunlarında Troçki'yi "yalancı pehlivan" ve "komedyen" diye niteledi (Stalin, *Soçineniya*, c. II, s.260). "Yalancı pehlivan" deyimini birkaç hafta sonra gene kullandı (*A.g.e.*, c. II, s.279). 1907 Londra kongresinde delege olmalarına rağmen, ikisi arasındaki ilk karşılaşma 1913 başlangıcında Viyana'da gerçekleşti. Troçki, Stalin'in "sarı gözleri"nde "düşmanca bir parıltı" gördüğünü uzun yıllar sonra anlatacaktır (Troçki, *Stalin*, New York, 1946, s.244).

81. Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.4-5.

82. *A.g.e.*, c. XXII, s.11-12.

83. *A.g.e.*, c. XXII, s.3.

den *almaktan* başka bir şey yapmamıştı".[84] Dönemin bütün tanıkları, Troçki'nin o dönemdeki enerjik tutumunu, yetkinliğini ve devrim davasına yaptığı hizmetleri övmektedirler. Fakat devrimin genel stratejisini, seçtiği araçla, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Bolşevik kanadıyla Lenin yönetmişti. Zafer, "tüm iktidar Sovyetler'e" sloganı altında kazanılmış olmasına rağmen, sadece Sovyetler'in değil, Lenin'in ve Bolşevikler'in de zaferi olmuştu. Lenin ve parti, insan ve aygıt, şimdi birbirinden ayrılmaz tek bir şey haline gelmişti. Partinin zaferi, neredeyse tümüyle, Lenin'in kendi iradesini partiye aşılamakta ve çekimser yoldaşlarını peşinden sürüklemekte gösterdiği başarı sayesinde gerçekleşmiş gibiydi. Lenin adının saygınlığı kök salmıştı; temeller, parti içinde tek bir önderin üstün kişiliği üzerine kurulmuştu.

Rus devriminin ortaya koyduğu daha geniş sorunlar ile Lenin'in politikası arasındaki ilişki sonsuz bir tartışma açacak niteliktedir. Lenin'in Nisan Tezleri'nde ortaya çıkan kararı ve bu kararın altı ay sonra iktidarın, sosyalist bir program ve tamamlanmamış bir burjuva devriminin esasları çerçevesinde yine onun girişimiyle ele geçirilmesi yolunda sürdürülmesi ciltler dolusu yoruma ve tartışmaya konu oldu. Her ne kadar, Petrograd Bolşevikleri, Şubat Devrimi'nin karışıklığı içinde ve liderlerinin aralarında bulunmayışından dolayı geçici bir sapma gösterdilerse de, parti tarafından 1903'ten beri ısrarla sürdürülen Marksist çizginin bir devamı olarak kabul edildi bu karar: resmi görüş buydu. Öte yandan, aynı karar, Marksist çizginin Lenin ve Bolşevikler tarafından terkedilmesi ve Marksist öğretiye meydan okurcasına, kendini önceleyen bir burjuva devrimini temel almayan bir sosyalist devrim serüvenine atılmak diye de nitelendirildi; Menşevikler'in görüşü buydu. Aynı karar Marksist devrim şemasının şekli esaslarına aşırı bir bağlılığın sonucu olan ve uzun süre devam eden bir sapmanın, gerçek Marksist ilkelere göre, Lenin tarafından son anda giderilmesi olarak kabul edildi; bu da Troçki'nin görüşüydü. Bu farklı görüşler, Marx'ın değişik metinlerine, onun ne demek istediğiyle ilgili değişik yorumlara ve Marx'ın Rusya koşullarına uygulanmasında gerekli görülen değişik çıkarsamalara dayandığı için tartışma hiç tüketilemeyecek ve sonuçlanamayacak gibi görünüyordu. Sonraki yıllar boyunca Menşevikler'le Bolşevikler arasında hararetle tartışılmış olan soru; Lenin'in takip ettiği yol, sosyalizme götürebilir miydi / götürmüş müydü? sorusu tek bir yorumlama noktası etrafında düğümleniyordu; sosyalizmden anlaşılanın ne olduğu.

84. Stalin, *Soçineniya*, c. VI, s.347.

Fakat geleneksel Marksist terminoloji içinde yer alan bu tartışmaların ardında Ekim Devrimi'ni yapanların karşılaşacakları gerçek sorun yatıyordu. Şubat Devrimi'nin hızla bölünmelere yol açmasının da ortaya koyduğu gibi, Menşevikler'in istedikleri ve bekledikleri Batı modeli burjuva demokrasisi ve burjuva kapitalizmi Rusya topraklarında kök salamazdı; günün ampirik şartları içinde Lenin'in politikası, Rusya'da mevcut politikalar içinde düşünülebilecek yegâne politikaydı. Bunu, zamansız görerek reddetmek, Lenin'in dediği gibi, "köylülerin özgürlüğe hazırlıklı olmadıklarını söyleyen büyük toprak sahiplerinin"[85] iddialarına sarılmak demekti. Ne var ki, bu politikanın gerektirdiği şey, en geri siyasi ve ekonomik bir düzenden, doğrudan doğruya en ileri bir siyasi ve ekonomik düzene geçmekti. Siyasi bakımdan program, burjuva demokrasisinin bütün kusurlarıyla birlikte Batı'ya kazandırmış olduğu uzun vatandaşlık deneyimi ve eğitiminden geçmeksizin, otokrasi ile sosyalist demokrasi arasındaki derin uçuruma köprü kurulmasını gerektiriyordu. Ekonomik bakımdan program, ne sermaye donanımının kaynaklarına, ne de gelişmiş bir kapitalist düzenin eğitilmiş işçilerine sahip olan bir ülkede sosyalist bir ekonominin yaratılması anlamına geliyordu. Muzaffer Ekim Devrimi bu çetrefilli engelleri aşmak zorunda kalacaktı. Devrimin tarihi, devrimin bu uğurdaki başarı ve başarısızlıklarının tarihidir.

85. Lenin, *Soçineniya*, c. XX, s.120.

KISIM II

ANAYASAL YAPI

BÖLÜM V

İKİ DEVRİM

Ekim Devrimi, Bolşevikler bu devrimin kapsamı konusunda hâlâ anlaşamamışken ve devrimin burjuva demokratik bir devrim mi yoksa proleter sosyalist bir devrim mi olduğu konusunda kararsızlık içindeyken zaferle sonuçlanmıştı. Devrim, Geçici Hükümet'i devirmekle, Sovyetler'in devrimci iktidarın yüce emanetçileri olduğunu ortaya koymuştu. Ama bu, burjuva demokrasisinin niteleyici organı olan ve ilk toplantısına Bolşevikler'le Geçici Hükümet'in eşit düzeyde katıldıkları bir kurucu meclisin nihai otoritesini inkâr etmeyi gerektirmiyordu. Halk Komiserleri Konseyi'nin kurulduğunu bildiren 26 Ekim/8 Kasım 1917 kararnamesi, bu konseyi, "Kurucu Meclis toplanıncaya kadar" otoriteyi sağlayacak "geçici bir işçi ve köylü hükümeti" diye tanımlıyordu; toprak reformu ile ilgili kararname ise, "toprak meselesinin, en geniş şekilde ancak ülke çapında bir Kurucu Meclis tarafından çözümlenebileceğini" dile getiren bir hükümle başlıyordu.[1] Aynı tarihli "tüm iktidarın Sovyetler'e ait olduğunu" ilan eden kısa kararnamede ise bu kayıtlara yer verilmemişti.[2] Birkaç gün sonra yayımlanan Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi, Kurucu Meclis'in yetkilerine hiç değinmeksizin "halklar arasında gönüllü ve güven verici bir birliğin" ilkelerini ortaya koyuyor ve bu ilkelerin yürürlüğe girmesi için "somut kararnameler"in derhal hazırlanacağını vadediyordu.[3] Fakat devrimin heyecanı içinde böylesine şekli çelişkilerin farkedilmesi pek mümkün değildi. Anayasal gelenekler konusunda halefinden çok daha fazla bilgiçlik taslayan Geçici Hükümet, Rusya'nın bir cumhuriyet olduğunu ilan eden 1 Eylül 1917 tarihli kararnamesiyle açıkça kurucu meclisin işlevlerini üstlenmişti.

Ekim Devrimi ile ilgili belgeler incelendiğinde, ilk bildirilerde "sosyalizm" ve "sosyalist" kelimelerinin pek az ve belli belirsiz kullanılmış olduğu hemen dikkati çeker. "Devrim"i ya da "işçi ve köylü devrimi"ni savunmak, niyet için yeterli bir tanımdır; "devrimci" sıfatı, kendi övgüsünü kendi içinde taşımaktadır ("devrimci düzen", "devrimci adalet" gibi), "karşı dev-

1. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. I (2. basım), madde 1 ve 3.
2. *A.g.e.*, No. I (2. basım) madde 5. 3. *A.g.e.*, No. 2, madde 18.

rimci" ise kötülüğün ta kendisidir.[4] Hem burjuva hem de sosyalist devrimi destekleyenlerin kabul edebilecekleri "demokrat" gibi yansız bir kelimenin türevleri, 25 Ekim/7 Kasım 1917 tarihli ikinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin ilk bildirisinde dört kez ("demokratik bir barış", "ordunun demokratlaştırılması") ve ertesi günkü barış kararnamesinde ise birçok kez geçmektedir. Kongrenin aynı oturumunda toprak kararnamesini sunarken Lenin şöyle diyordu: "halk kitleleriyle aynı görüşte olmasaydık bile, demokratik bir hükümet olarak onların kararını savsaklayamazdık".[5] Böylece, rejimin ilk hayati adımları, sosyalizm bayrağı altında değil, demokrasi bayrağı altında gerçekleşti. Bir süre sonra, "demokratik" sıfatı, Sovyetler'e ve Kurucu Meclis'e seçilme sistemini, özellikle "geri çağırma hakkını"[6] ayrıca yargıçların seçilme ilkesini [7] nitelemek için kullanıldı.

Demokrasiye verilen önemin yanı sıra sosyalizm de nihai hedef olarak ilan edilmişti. Lenin'in devrim anındaki tutumuna ilişkin en ilginç tanıklık, 25 Ekim/7 Kasım 1917'de, öğleden sonra Petrograd Sovyeti'nde "işçi ve köylü devriminin" zaferini bildiren konuşmasıdır. Lenin, "bu üçüncü Rus devriminin, son aşamada sosyalizmin zaferine ulaşması gerektiğini" belirttikten sonra, konuşmasının son bölümünde sözü uzun zaman önce ortaya koymuş olduğu, sosyalizme geçişin iki şartına getiriyordu; köylülerin ve dünya devriminin desteği:

> Köylülüğün güvenini, toprak sahiplerinin egemenliğine son verecek tek bir kararname ile kazanacağız. Köylüler kendi kurtuluşlarının ancak işçilerle birleştikleri takdirde gerçekleşebileceğini anlayacaklardır... Her şeyin hakkından gelecek ve proletaryayı dünya devrimine götürecek olan bir kitle örgütünün gücüne sahibiz.
>
> Bugünden tezi yok, kendimizi Rusya'da proleter sosyalist bir devletin kurulmasına adamalıyız.
>
> Yaşasın dünya sosyalist devrimi![8]

Devrim Rusya'da zafere ulaştığı anda, onun enternasyonal yönü Lenin'in kafasında özel bir canlılık kazanmıştı. On gün sonra, Sovnarkom'a başkanlık ederken şöyle diyordu:

> Sosyalizmin, en uygar ülkelerin ileri işçileri tarafından gerçekleştirilecek olan

4. Fransız devriminde de "devrim" ve "devrimci" kelimeleri aynı yarı dinsel coşkunluğu dile getiriyordu.

5. Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.23.

6. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. 3, madde 49.

7. *A.g.e.*, No. 4, madde 50.

8. Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.4-5. Bu konuşma ile ilgili tek belge, ne yazık ki sadece kısa bir gazete haberidir.

zaferine doğru kararlılıkla, yılmadan ilerleyeceğiz ve halkları gerçek bir barışa kavuşturup, tüm zulümleri, sömürüleri ortadan kaldıracağız.[9]

Ocak 1918 başında Lenin'in kaleme aldığı Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi, "toplumun sosyalist örgütlenmesini ve sosyalizmin tüm ülkelerde zafere ulaşmasını", Sovyet düzeninin "temel görevinin" parçası olarak ilan ediyordu.[10] Lenin, o dönemde sosyalizme ulaşmanın, esas itibariyle, dünya devrimi yoluyla olacağını düşünüyordu hâlâ.

Ekim Devrimi'nin kapsamı ve niteliği konusundaki bu tereddütler ilk anayasal terminolojide yansıyor. "Rusya" kelimesi terkedildiği için, yeni otoriteyi tam anlamıyla dile getiren bir ad bulmakta güçlük çekilmişti. Yeni otorite kendini, gücünü "Sovyet iktidarı"ndan ve "tüm iktidar Sovyetler'e" sloganının başarısından alan "Geçici İşçi Köylü Hükümeti" ya da doğrudan doğruya "devrim hükümeti" diye tanımlıyordu. Yalnız bir kez, o da özel bir metinde, "Rusya'nın sosyalist hükümeti" diye adlandırmıştı kendini.[11] Sovyet tarihinde ilk temel anayasal bildirge Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi'nde yer alıyor ve şu sözlerle başlıyordu:

> Rusya, işçi, asker ve köylü temsilcileri Sovyetleri cumhuriyetidir. Tüm merkezi ve yerel iktidar bu Sovyetler'e aittir.

Bir sonraki paragraf ülkeyi ilk kez, "Rusya Sovyet Cumhuriyeti" diye adlandırmaktadır. Bu kadar değişken ve belirsiz bir terminolojiden sonuçlar çıkarmaya kalkışmak tehlikeli olabilir. Ama Lenin'in kendisi ne düşünürse düşünsün, "sosyalist" kelimesi, taraftarlarının ve müttefiklerinin birçoğu için gene de bir umacı olarak kalıyordu.[12] Çoğunluğun değilse bile, parti

9. *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii v Dekretak* (1936), s.34.

10. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. 15, madde 215.

11. Ukrayna Radası'na 4/17 Aralık 1917'de verilen ültimatom vesilesiyledir (bkz. s. 272). Amaç kendinin Ukrayna burjuva hükümetinden ayrı olduğunu açıkça ortaya koymaktı. Stalin, 14/27 Kasım 1917'de Fin Sosyal Demokrat Partisi'nin kongresinde yaptığı konuşmada "yeni sosyalist hükümet"e atıfta bulunmuştu (Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.2). Kurucu Meclis Üzerine Tezler'de Lenin, Sovyet Hükümeti ile "Ukrayna Radası'nın, Finlandiya Seim'inin vb. burjuva milliyetçiliği" arasındaki mücadeleyi, "sınıf güçleri arasında yeni bir gruplaşmayı" ve burjuva devrimden sosyalist devrime geçişi hızlandıran faktörlerden biri diye belirtiyordu (Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.132-3).

12. O sırada, Sol SD'lerden Adalet Halk Komiseri olan Steinberg, *Souvenirs d'un Commissaire du Peuple, 1917-1918* (Bir Halk Komiserinin Anıları; Paris 1930, s.65-6) adlı kısa ve pek güvenilir olmayan eserinde, Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi'nin giriş cümlesi için Lenin'in kaleme aldığı orijinal taslakta "cumhuriyet"' kelimesinin önüne "sosyalist" kelimesini koyduğunu ve bunun, böyle resmi bir belgede "hiçbir abartma olmaması gerektiğini" düşünen Sol SD'lerin ısrarı üzerine kaldırıldığını ileri sürmektedir.

içinde önemli bir azınlığın, gerek Menşevikler gerek SD'ler tarafından hararetle desteklenen görüşe; devrimin, kendi burjuva aşamasını henüz tam anlamıyla gerçekleştirmediği ve dolayısıyla, sosyalizme geçiş için olgunlaşmadığı görüşüne katıldığı açıkça görülüyordu. Bu görüşe göre Ekim Devrimi, Şubat Devrimi'nin devamı ve derinleşmesiydi sadece ve ilkesiyle hedefleri bakımından ondan farklı değildi. Aynı görüşe göre demokratik devrimin hedeflenmesi için Kurucu Meclis oluşturulmasını beklemek meşruydu.

Devrimin zaferi parti içindeki çalkantıları dindirmemişti. Zafer sağlandığında salt Bolşevikler'den oluşan bir hükümet kurulmuştu. Fakat, ilk günlerde hükümetin otoritesi Petrograd'dan öteye geçmiyordu. Ulaştırmayı elinde tutan ve birkaç haftadan beri, hükümete kendi amaçlarını dikte ettiren bağımsız bir güç olarak hareket etmeyi amaçlayan demiryolları işçilerinin sendikası (kısaca Vikjel) yürütme komitesinin baskısı altında parti merkez komitesi, Sovyetler'de temsil edilen tüm partilerden meydana gelecek bir hükümet kurmak üzere SD'ler ve Menşevikler'le görüşmelere başlamayı kabul etti. Lenin için bu sadece taktik bir manevraydı.[13] Kamenev ve Zinovyev için ise 25 Ekim arifesinde özellikle proleter nitelikte bir devrim anının henüz gelmediği şeklindeki görüşlerinin doğruluğunu temsil eden bir gelişmeydi. Bundan dolayı, Lenin 1/14 Kasım 1917'de bir sonuç alınamayacağı gerekçesiyle, görüşmelerden çekilmeyi önerince, Kamenev, Zinovyev ve Rikov buna şiddetle karşı çıktı. Parti merkez komitesindeki tartışmada Lenin'i sadece Troçki açıkça destekledi, ancak görüşmeleri ister istemez bir kesintiye uğratacak şartları içeren bir karar, çoğunluk tarafından oy birliğiyle kabul edildi.[14] Kamenev ve Rikov, VTsIK'da Bolşevik delege sıfatıyla bulunmalarına rağmen, karara uygun hareket etmediler. 3/16 Kasım 1917'de yayımlanan bir bildiride Lenin, bunu parti disiplinine aykırı bir davranış olarak niteledi ve aradan üç gün geçtikten sonra merkez komitesi,

13. Lenin buna, "dikkatleri savaş harekâtından başka yere çekmeyi amaçlayan diplomatik bir girişim" diyordu (*Protokoli Central'nogo Komiteta RSDRP* (1929), s.152)

14. *A.g.e.*, (1929), s.148-56; Lenin, *Soçineniya,* c. XXII, s.36-7. Troçki'ye göre, Lenin aynı gün Petrograd Sovyeti'nin bir toplantısında, bir koalisyonun imkânsızlığından bahsederken şöyle diyor: "Troçki bunu anladı ve o zamandan beri, ondan daha iyi bir Bolşevik yoktur". Bu toplantının tutanağı diye gösterilen ve bu sözleri içeren stenografik bir metin Troçki tarafından yayımlanmıştır: *Stalinskaya Şkola Falsifikatsii* (Berlin, 1932), s.116-24. Troçki'ye göre (*A.g.e.*, s.112-16), bu tutanak, *Pervyi Legal'nyi PK Bol'şevikov*'da (1927) yer almak üzere gerçekten basılmış, fakat Merkez Komitesi'nin son anda aldığı bir karar gereğince yayımlanmamıştır. Tutanağın basılmış ilk kopyasının sureti, kenar notlarıyla birlikte Troçki'nin adı geçen eserinde yer almaktadır.

dikkafalı delegelerine resmi bir ültimatom gönderdi. Komitenin beş üyesi Kamenev, Zinovyev, Rikov, Milyutin ve Nogin derhal istifa ettiler. Ayrıca, Rikov, Milyutin ve Nogin Halk Komiserliği'nden, hükümetin daha az önemli birkaç üyesi de görevlerinden istifa etti. Başkaldıran üyelerden sadece Zinovyev, kısa bir süre sonra istifasını geri aldı ve yeniden merkez komitesine girdi.[15] Kritik bir anda aynı zamanda bir öğreti sorunu olan taktik bir konuda, parti yöneticileri arasında önemli bir parçalanma meydana gelmişti.

Bu krizi atlatıp Avrupa Rusyası'nın kuzey ve merkez illerinde otoritesini yavaş yavaş genişletmeye başlayan rejim, Geçici Hükümet'in 12/25 Kasım 1917'de düşürülmeden önce karar verdiği Kurucu Meclis seçimlerini ele alabilirdi artık. Lenin'in bu konuda ne düşündüğü kesin olarak bilinmiyor.[16] Fakat Şubat ve Ekim devrimleri arasındaki dönemde sık sık sözünü ettiği için, partinin seçimleri yapması kaçınılmaz hale gelmişti. Yönetim aygıtı işliyordu ve artık geriye dönüş yapmak güç olurdu. Sovnarkom'un ilk eylemlerinden biri seçimlerin Geçici Hükümet tarafından saptanmış tarihte yapılacağını doğrulamak oldu.[17] Geçici Hükümet'in atamış olduğu seçim komisyonunun çalışmalarını denetleme komiserliğine önde gelen Bolşevikler'den Uritski getirilmişti. Fakat Komisyon, Uritski ile çalışmayı, baskı altında tutulduğunu öne sürerek reddetti.[18] Ama bazı uzak bölgeler dışında seçimler gene de yapıldı ve öyle anlaşılmaktadır ki, herhangi bir müdahale olmadan gerçekleşti.

Seçim sonuçları, Bolşevik saflarda duyulan bütün kaygıları haklı çıkardı. Kurucu Meclis'e seçilen (ve başlangıçta 808 olarak öngörülen) 707 üyeliğin 410'unu alan SD'ler rahat bir çoğunluk sağlamışlardı. Bolşevikler ancak dörtte bir oranında, yani 175 sandalye çıkarabilmişlerdi. Çoğunluğu Ukraynalılar'dan meydana gelen "milli gruplara" mensup 84 delegenin büyük kısmı tamamen anti-Bolşevik'ti. Kadetler, ki hayatta kalan tek burjuva partiydi, 17, Menşevikler ise 16 üyelik kazanmıştı.[19] Ekim Devrimi'yle ku-

15. Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.38-9, 57, 551-2; *Protokoli Central'nogo Komiteta RSDRP* (1929), s.170-7.

16. Troçki'ye göre (*O Lenine* (?1924), s.91-2) Lenin Kurucu Meclis seçimlerinin ileri bir tarihe ertelenmesini istiyordu, fakat Sverdlov ve diğerleri onun bu görüşünü geçersiz kıldı. Bizzat Lenin, 1920'deki yazılarında, Bolşevikler'in seçimlere katılmasını savunuyordu; çünkü diyordu, seçimlere katılmak, "bu tür parlamentoların kapatılmayı niçin hakettiklerini geri kitlelere *ispatlamaya* yaramıştır" (*Soçineniya*, c. XXV, s.202)

17. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. I (2. basım), madde 8.

18. *Vserossiiskoe Uçreditel'noe Sobranie*, der. I.S.Malçevski (1930), s.150-1

19. Rakamlar *Vserossiiskoe Uçreditel'noe Sobranie,* der. I.S.Malçevski (1930), s.115'ten

rulan hükümet hakkında bu sonuca bakarak bir hüküm vermek gerekirse, seçimlerin ezici bir güvensizlik oylaması olduğu söylenebilir.

Bu yenilginin ilk sonucu Lenin'i, koalisyon meselesinde bir uzlaşmaya varmanın zorunluluğuna inandırmak oldu. Seçimler sırasında, Petrograd'da Tüm Rusya Köylü Temsilcileri Kongresi yapılıyordu. 1917 Haziranı'ndaki birinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde Sol SD'lerden bir grup, parti yönetimine başkaldırarak Bolşevik azınlığı desteklemişti; ancak bu hareketin partinin tamamı üzerinde pek az bir etkisi olmuştu. Tüm Rusya Köylü Temsilcileri Kongresi'nde ise Lenin ve diğer Bolşevik delegeler, SD'lerin safları içinde bir bölünme sağlamayı başardılar. Kongrede çoğunluğu elinde tutan ve en kayda değer ismi Spiridonova olan Sol kanat ile Bolşevikler arasında bir koalisyon anlaşması imzalandı. Lenin'in üzerinde ısrarla durarak belirttiği gibi bu anlaşma "sosyalist bir platform üzerinde mümkündü ancak".[20] Birlik hareketini kutlamak üzere Petrograd Sovyeti'nin VTsIK'sı ile köylü delegeleri kongresinin yürütme komitesi arasında 15/28 Kasım 1917'de ortak bir toplantı yapıldı.[21] VTsIK, ikinci Tüm Rusya İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri Kongresi tarafından seçilmiş 108 üyeden oluşuyordu. Üye sayısı, köylü kongresinde seçilen eşit sayıda delegenin katılmasıyla iki katına çıktı; ordu ve donanmadan gelen 100 delege ve ayrıca sendikalardan 50 delege de saflarına katılınca 350'nin üstüne çıktı. Bunun üzerine adı "Tüm Rusya İşçi Asker ve Köylü Temsilcileri Sovyetleri Merkez Yürütme Komitesi" oldu. Koalisyonu tamamlamak için üç Halk Komiserliği'ne (Tarım, Adalet, Posta-Telgraf) Sol SD'ler atandı; hem Sovnarkom üyeliğini hem de az önemli çeşitli bakanlıkların görevlerini yürütüyorlardı. Aşağı yukarı aynı tarihte, Komiserlikler, Smolni'deki parti genel merkezinden eski bakanlık binalarına taşındı; Bolşevik yönetim geleneksel devlet iktidarı çarkına hızla uyum sağlıyordu.

Sol SD'ler ile yapılan anlaşma sadece Bolşevikler'in durumunu güçlendirmekle kalmadı, onların eline Kurucu Meclis seçim sonuçlarını açıklamakta, SD oylarının potansiyel olarak taşıdığı yanıltıcı niteliğe bağlı olan güçlü bir kanıt sağlamış oldu. SD'ler oylamaya tek bir parti olarak tek aday listesi ile katılmışlardı. Seçim manifestoları, yüce ilkeler ve amaçlarla doluydu, fakat Ekim Devrimi'nin ertesi günü yayımlanmış olmasına rağmen,

alınmıştır. Hiçbir zaman tam bir saptama yapılmamıştır ve başka eserlerde örneğin, M.V.Vişniyak'ın *Vserossiiskoe Uçreditel'noe Sobranie*'sinde (Paris, 1932) başka rakamlar verilmektedir; fakat aralarındaki farklar önemli ölçüde değildir.

20. Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.88.

21. *Protokoli Zasedanii VTsIK 2 Soziva* (1918) s.64.

daha önce kaleme alınmıştı ve partinin devrim karşısındaki tutumunu belirtmekten uzaktı.[22] Oysa seçimlerden üç gün sonra, partinin en büyük kesimi Bolşevikler'le koalisyona gidiyor ve Bolşevikler'e karşı takındıkları düşmanca tutumda ayak direyen diğer kanattan kesinlikle kopuyordu. Kurucu Meclis'te Sağ SD'lerle Sol SD'ler arasındaki oran (370'e karşı 40) temsil edici sayılmazdı; köylü kongresindeki orandan tamamen farklıydı ve seçmenlerin oylarına hiç sunulmamış temel bir meselede onların görüşünü temsil edici sayılamazdı. "Halk artık mevcut olmayan bir partiye oy verdi" diyordu Lenin.[23] Lenin bu konuyu iki yıl sonra yeniden ele aldığında ilk bakışta göründüğünden daha inandırıcı bir başka kanıt buldu. Büyük sanayi şehirlerinde hemen hemen her yerde Bolşevikler'in diğer partilerden önde olduklarını belirtiyordu. Bolşevikler iki büyük şehirde mutlak çoğunluğu sağlamışlardı, Kadetler ikinci, SD'ler ise oldukça geriden üçüncüydü. Oysa devrim konusunda çok iyi bilinen şu ilke geçerliydi: "şehir, köyleri kaçınılmaz olarak peşinden sürükler; köyler ister istemez şehrin peşinden gelir".[24] Kurucu Meclis seçimleri, eğer Bolşevikler'in zaferini göstermiyorsa bile, zafere giden yolu görmek isteyen herkese açıkça göstermiştir.

Seçim sonuçları Kurucu Meclis'in, Sovyet rejimine her iki kanattan da karşı olanların, yani Geçici Hükümet'i destekleyen burjuva kalıntılar ile kurucu meclise muhalif sosyalistlerin bir araya gelmelerine yaradığını kesinlikle ortaya koymuştur. Devrim tarihini çok iyi bilen Bolşevikler, Marx'ın *18. Brumaire*'deki ünlü deyişiyle görevi, henüz Şubat Devrimi'nden üç ay sonra, "devrim sonuçlarını burjuva standardıyla sınırlamak" olan[25] ve işçilerin Cavaignac tarafından kitle halinde öldürülmelerinin yolunu hazırlayan, Mayıs 1848'deki Fransız Kurucu Meclisi'nin gerçek kimliğini unutmamışlardı. Sovyet Hükümeti'ni hiçe sayarak, Geçici Hükümet'in eski bakanları adına meclisi 28 Kasım/11 Aralık 1917'de toplantıya çağırma girişiminde bulunuldu. Bu girişim kuvvet zoruyla önlendi. Eski Çar generallerinin komutasındaki anti-Sovyet kuvvetler Rusya'nın güneyinde toplanmaya

22. 26 Ekim/8 Kasım 1917 tarihli *Delo Naroda* parti gazetesinden aktarılarak yeniden basılan metin: *Vserossiiskoe Uçreditel'noe Sobranie'de* (der. I.S.Malçevski 1930, s.165-168) yer almaktadır.

23. Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.97. Lenin, bu görüşünü Ocak 1918'de meclisin dağılmasından hemen sonra yapılan demiryolu işçilerinin kongresinde daha da geliştirdi. (*A.g.e.*, c. XXII, s.226-31). Burada, taraf tutarcasına yaptığı yorumda, ortaya çıkan sonucu "her şeyden önce" seçimlerin "Ekim Devrimi'nden önce hazırlanmış listelere" göre yapılmış olmasına bağlıyordu.

24. Lenin, *Soçineniya*, c. XXIV, s.634.

25. Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. VIII, s.329.

başlıyordu. Bu durumdan alabildiğine kaygılanan Sovnarkom, Kadet'leri "karşı devrimci Kadet-Kaledin ayaklanmasına 'meşru' bir kılıf" sağlamakla suçlayan bir bildiri yayımlayarak Kadet partisinin "halk düşmanı bir parti olduğunu" açıkladı ve "karşı devrimci iç savaşı körükleyen siyasi yöneticilerin" tutuklanacağını duyurdu.[26] Sağ SD'lerle Menşevikler'in birçoğu Kadetler'i desteklediklerı halde, Bolşevikler diğer sosyalist partilere baskı uygulamayı göze alamadılar.

Bu andan itibaren Kurucu Meclis'in kaderi, parti çevrelerini uğraştırmakta başı çeken bir konu haline geldi.[27] Bolşevikler'in niyetleri konusunda ilk uyarı gibi görünen şey, Lenin'in 1/14 Aralık 1917'de VTsIK'da yaptığı konuşmada yer almaktadır:

> Kurucu Meclis'i, başlangıçta tasarlandığı gibi, toplantıya çağırmamız öneriliyor bize. Hayır, teşekkür ederiz! Halka karşı tasarlanmış bir girişimdir bu ve biz ayaklanmayı, Kurucu Meclis'in halka karşı kullanılmamasını güven altına almak için yaptık... Devrimci bir sınıf, direnç gösteren varlıklı sınıflara karşı mücadele ediyorsa, bu direnç kırılmalıdır; ve biz varlıklı sınıfların direncini, onların proletaryayı ezmek için başvurdukları yöntemlerle kıracağız. Yeni yöntemler icad edilmedi henüz.[28]

Bu bildirinin ardından 13/26 Aralık 1917 tarihli *Pravda*'da imzasız olarak yayımlanan ve Ekim Devrimi'nin niteliği hakkında Lenin'in kaleminden çıkmış en önemli kısa tahlili oluşturan bir dizi *Kurucu Meclis Üzerine Tezler* geliyordu.

Kurucu Meclis Üzerine Tezler, Lenin'in, sekiz ay önce kaleme aldığı ünlü Nisan Tezleri'nden beri, bütün yazılarında üstü kapalı dile getirdiği şeyi; burjuva devriminin Rusya'da gücünü yitirdiği ve gerçek yolun, ona kesinlikle sırt çevirmekten ve sosyalizm yolunda ilerlemekten geçtiği inancını açıkça ortaya koyuyordu. Şöyle diyordu Lenin: "Kabul etmek gerekir ki, bir burjuva cumhuriyette Kurucu Meclis, demokratik ilkenin en yüksek biçimidir;" bunun içindir ki, burjuva devrim gerçekleşmeden önce yazılmış

26. *Sobranie Uzakonenii 1917-1918*, No. 4, madde 64.

27. 29 Kasım/12 Aralık 1917'de merkez komitesinde kısır bir tartışma oldu. O sıralarda, Kurucu Meclis'in, biri Sovyet Hükümeti'ni tanıyan, diğeri ona düşman olan iki gruba bölüneceğine ihtimal veriliyordu. Buharin meclisi toplantıya çağırmak gerekip gerekmediği meselesini ortaya attı. Toplantıya çağrılmalı, çünkü "anayasal özlemler geniş kitlelerin gönlünde hâlâ yaşamaktadır" diyordu. Buharin, Kadetler'in kapı dışarı edildiğini (Sağ SD'lerin hiç sözü edilmiyordu.) ve Sol'un bir "devrim konvansiyonu" haline geldiğini, başka bir deyişle, burjuva devrimden sosyalist devrime geçişin Kurucu Meclis aracılığı ile gerçekleştiğini görmekten memnun kalacağını belirtti. Lenin'in bu tartışmaya katılmadığı anlaşılmaktadır (*Protokoli Central'nogo Komiteta RSDRP* (1929), s.180-4).

28. Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.109-10.

parti programlarında Kurucu Meclis'in yer alması "tamamen meşru"ydu. Bununla beraber, "devrimci sosyal demokrasi", bir "Sovyetler cumhuriyetinin, kurucu meclise sahip, geleneksel bir burjuva cumhuriyetine oranla, demokratik ilkenin daha üstün bir biçimi olduğunu", Şubat 1917 Devrimi'nden beri sık sık belirtmişti. Gerçekte, "Sovyet cumhuriyeti, sosyalizme en sancısız geçişi sağlayabilecek tek biçimdi. Orduya ve köylülüğe devrimci fikirlerin yayılması sonucu ilk olarak "sınıf güçlerinin" yeniden bir araya gelmesi; ikinci olarak Sovyet iktidarı ile burjuva rejim arasında Ukrayna'da (ve kısmen Finlandiya, Beyaz Rusya ve Kafkasya'da) başlayan mücadele; ve nihayet, Kaledin'in ve Kadetler'in "en yakıcı sorunları demokratik yollardan çözümleme imkânını ortadan kaldıran" karşı devrimci isyanı geçiş sürecine katkıda bulunmuştu. Bu gelişmeler, "25 Ekim'de burjuvaziye karşı sosyalist devrimi başlatan emekçi ve sömürülen sınıfların özlemleri ve çıkarları" ile Kurucu Meclis arasında kaçınılmaz bir çatışmaya yol açmıştı. Böylece, "Kurucu Meclis sorununu, dolaylı olarak ya da doğrudan doğruya burjuva demokrasisi çerçevesi içinde şekli ve hukuki açıdan ele almaya kalkışmanın" her türlüsü proletaryaya karşı bir ihanet, "hem Ekim ayaklanmasını, hem de proletarya diktatörlüğünün görevlerini doğru değerlendiremeyen bazı Bolşevik önderlerin kendilerini kaptırdıkları" bir hata haline geldi. Kurucu Meclis'in yapabileceği tek şey, "Sovyet iktidarını ve Sovyet devrimini kayıtsız şartsız kabul ettiğini bildirmekti". Aksi halde, "Kurucu Meclis'le olan ilişkilerde patlak verecek bir kriz devrimci yollardan çözümlenebilirdi ancak".[29]

Lenin'in tezlerinin parti merkez komitesinde tartışıldığına dair bir kayıt yok, ama tartışılmış olsa da olmasa da bu tezler o zamandan beri parti öğretisi olarak kabul edilmiştir. Bolşevikler'e göre, Lenin'in *Kurucu Meclis Üzerine Tezler*'i, burjuva anayasacılığının yüzündeki maskeyi yırtıp atmıştır. Diğer sosyalist partilere gelince, bunların, proletarya devriminin anlamının bilincine varmaları için çetin olaylardan geçmeleri gerekti. Bu tezlerin kabul edilmesinin iki pratik sonucu vardı. Her şeyden önce, Bolşevikler ile devrimin henüz demokratik aşamada olduğunu düşünen (Sol SD'ler hariç) siyasi partiler arasındaki kopmayı kaçınılmaz hale getirdi; devrimin proleter karekterde olduğu bir kez kabul edildi mi, demokratik görüşü destekleyenler, eylemde değilse bile niyetleri bakımından mantıken ve kaçınılmaz olarak karşı devrimci oluyorlardı. İkinci sonucu, demokratik devrimin baş tacı olan fakat demokratik devrimin yerini proleter sosyalist devrim alır

29. *A.g.e.*, c. XXII, s.131-4.

almaz uzlaşılmaz bir karşıtlık oluşturan Kurucu Meclis'in kaderini tayin etmesiydi. Yakıcı bir sorun olan "ikili iktidar" sorunu, Şubat Devrimi'nden beri egemen olan burjuva demokrasisinin temsili organları ile Sovyetler arasındaki çatışma, nihayet çözümlenmişti. Kurucu Meclis ya teslim olacak ya ortadan kaldırılacaktı artık. Kurucu Meclis'e karşı girişilmiş eylemin, meclisin toplanmasından sonra meydana gelen herhangi bir olay nedeniyle birdenbire ve düşünülmeden alınmış bir karar sonucu olduğunu ileri süren görüşler hatalı kabul edilmelidir. Bolşevikler'in giriştikleri eylem hesaplanmış bir politikanın ve devrimin burjuva demokratik aşamadan proleter sosyalist aşamaya doğru derece derece ilerleyerek geliştiği şeklindeki kesin görüşlerinin sonucuydu.

Kurucu Meclis Üzerine Tezler, meclise ve onu denetim altında tutmaya kalkışabilecek siyasi partilere karşı yayımlanmış bir tür savaş bildirisiydi. Sonraki üç hafta boyunca girişilen eylemler, genel stratejisi kararlaştırılmış bir kampanyanın taktik adımlarıydı. 17/30 Aralık 1917'de Sağ SD'lerin önderi Avksentiyev ve taraftarlarından bazıları tutuklandı. Tutuklama sebebi, *İzvestiya*'nın baş makalesinde açıklandığı gibi, Avksentiyev'in "Kurucu Meclis üyesi olması" değil, "karşı devrimci bir tedhiş eylemini düzenlemiş olması"ydı.[30] Bir sosyalist partinin temsilcilerine karşı bu tür tedbirler ilk kez uygulanıyordu. Sovnarkom 20 Aralık 1917/2 Ocak 1918'de yayımladığı bir kararname ile, Kurucu Meclis'i 5/18 Ocak tarihinde toplantıya çağırdı. Kararnamede en azından 400 üyenin toplantıda hazır bulunması gerektiği belirtiliyordu[31]; ve iki gün sonra VTsIK tarafından alınan bir karar gereğince, üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin 8/21 Ocak 1918'de Tüm Rusya Köylü Temsilcileri Kongresi'nin ise bu tarihten birkaç gün sonra yapılması isteniyordu. Şimdi bir kez daha Lenin'in güvenilir uysal adamı durumunda olan Zinovyev, kararın Leninist öğretinin açık bir beyanı olduğuna işaret ediyordu:

> Kurucu Meclis ile Sovyetler arasındaki rekabette, burjuva devrim ile sosyalist devrim arasındaki tarihi çatışmayı görüyoruz. Kurucu Meclis seçimleri, hiç süphe yok ki, halk kitlelerinin gerçekleştirdikleri sosyalist devrimin değil, Şubat'taki ilk burjuva devriminin yankısıdır.

Bu karardaki ifadeler açıkça bir meydan okumaydı. "Tüm iktidar Kurucu Meclis'indir" sloganı, "hemen hepsi karşı devrimci olan unsurları" bir araya getirdiği ve "kahrolsun Sovyetler" sloganına bir kılıf hazırladığı için yerili-

30. *İzvestiya*, 22 Aralık 1917/4 Ocak 1918.
31. *Vserossiiskoe Uçreditel'noe Sobranie*, der. I.S.Malçevski (1930), s.144-5.

yordu. Kararın amacı, "Kurucu Meclis'in yarısını oluşturan Sol kanadı, diğer yarısına, uzlaşmacı ve burjuva Sağ kanada karşı Sovyetler'in bütün örgütlü gücüyle desteklemekti".[32] Menşevik Suhanov mantıksal ikilemi alaycı bir dille ortaya koydu: Yaşanan olaylar burjuva devriminin bir parçasıysa o zaman Kurucu Meclis'i tamamen desteklemek gerekirdi; eğer, gerçekten sosyalistse Kurucu Meclis'i toplamaya hiç gerek yoktu.[33] Fakat seçilen taktikler, muhtemelen parti içi görüşmelerde varılan bir uzlaşma sonucu olmalarına rağmen, daha dramatikti. Birinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nce seçilmiş olan ve hayali bir yaşam sürdüren, üstelik daha hayali sayılabilecek bir meşruluk iddiasında bulunan ilk VTsIK'nın Bolşevik olmayan unsurlarının yayımladıkları bir protesto bildirisinde bu taktikler doğru teşhis edilmişti: Üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi "Kurucu Meclis'i batırmak" için toplantıya çağrılıyordu.[34]

Kampanya hazırlıkları, VTsIK'nın 3/16 Ocak 1918 tarihli toplantısında,[35] Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi'nin, Kurucu Meclis'in onayına sunulmak üzere kaleme alınmasıyla tamamlanmıştı. Bildirge daha önce belirtilen anayasal hükümle başlıyordu:

1. Rusya işçi, asker ve köylü temsilcileri Sovyetleri cumhuriyetidir. Merkezi ve yerel bütün iktidar bu Sovyetler'e aittir.
2. Rusya Sovyet Cumhuriyeti, özgür milletlerin özgür birliğine dayanan milli bir Sovyet cumhuriyetleri federasyonu olarak kurulmuştur.

Bildirgede, Sovyet politikasının ve yasalarının ilkeleri, Kurucu Meclis'in ağzından uzun bir biçimde sıralandıktan sonra, meclisin sona erişini gösteren iki paragraf yer alıyordu:

Halk, sömürücülerine karşı henüz kitle halinde ayaklanamadığı, sömürücülerin kendi sınıf çıkarlarını savunmada gösterdikleri direncin şiddetini henüz pratikte denemediği ve henüz sosyalist bir toplumun inşasına fiilen girişmediği bir dönemde, Ekim Devrimi'nden önce, düzenlenmiş parti listelerine göre seçilmiş olan Kurucu Meclis, şeklen de olsa, Sovyet iktidarına karşı çıkmanın tamamen yanlış olduğunu kabul etmektedir...

Sovyet iktidarını ve Halk Komiserleri Konseyi'nin kararlarını destekleyen Kuru-

32. *Protokoli Zasedanii VTsIK 2 Soziva* (1918), s.176-7. 33. *A.g.e.*, s.179.

34. İlk VTsIK'nın varlığı, ikincisinin 27 Ekim/9 Kasım 1917'deki ilk toplantısında aldığı bir kararla son bulmuştu. *(Protokoli Zasedanii VTsIK 2 Soziva*, 1918, s.4). Buna rağmen ilk VTsIK toplantılarına devam etti ve 6/19 Kasım 1917'den 11/24 Ocak 1918'e kadar yaptığı toplantıların tutanakları *Krasnyi Arkhiv*'de (No. 3 (10), 1925, s.99-113) yayımlandı. Üyelerinin büyük bir kısmı Menşevik ya da Sağ SD idi.

35. Bu toplantının tutanakları, 2. VTsIK'nın tutanakları arasında yoktur.

cu Meclis, görevinin, toplumun sosyalist inşasının temel ilkelerini hazırlamaktan ibaret olduğunu bilmektedir.[36]

Bunun anlamının bilincine varılamaz kaygısıyla, 4/17 Ocak 1918'de, yani Kurucu Meclis'in toplantısının arifesinde *Izvestiya*'da, yine VTsIK'dan çıkan, açık seçik ve kesin bir dille kaleme alınmış bir karar metni yayımlandı:

> Ekim Devrimi'nin gerçekleştirdiği her şey temel alınarak ve Merkez Yürütme Komitesi'nin 3 Ocak 1918'deki oturumunda kabul edilmiş Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi gereğince, Rusya cumhuriyetinde bütün iktidar Sovyetler'e ve Sovyet kurumlarına aittir. Bundan dolayı, kimden ya da hangi kurumdan gelirse gelsin, devlet iktidarını şu ya da bu şekilde ele geçirmeye kalkışmak karşı devrimci bir eylem olarak kabul edilecektir. Bu tür her girişim, silahlı kuvvet kullanmak dahil, Sovyet iktidarının emrindeki bütün imkânlarla ezilecektir. [37]

Kadetler'in yasa dışı ilan edilmeleri ve Sağ SD'lerin yöneticilerinden birçoğunun tutuklanması, Kurucu Meclis'in temel potansiyel saldırı gücünü köreltmişti. Bazı Bolşevikler'in Kurucu Meclis'in kitleler üzerinde yarattığı varsayılan –ancak olaylar tarafından doğrulanmayan– saygınlıktan duydukları kaygının sonucu olarak, kabul edilip uygulanan yöntemde belirli bir ihtiyatlılık gözetiliyordu. Meclis, 5/18 Ocak 1918'de toplandığında, Sverdlov geleneklere göre oturumu açması gereken en yaşlı üyenin yerini aldı ve VTsIK adına oturumun başladığını bildirdi. Fransız devrimi, diyordu Sverdlov, "üretim aletleri ve araçlarından yoksun olanların alabildiğine sömürülmesine ilişkin hakları" içeren İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi'ni yayımlamıştı; Rus devriminin de kendi haklar bildirgesini yayımlaması gerekir. Sverdlov, bunları söyledikten sonra VTsIK tarafından iki gün önce hazırlanmış olan metni okuyarak Kurucu Meclis'in bunu kabul etmesini istedi.

Tartışmaların geri kalan kısmı, meclisin bir gerçekliği olmadığını ve meclisi oluşturanlar arasındaki temel öğreti farklarını ortaya koymaktan başka bir şeye yaramadı. Sağ SD'lerin önderi Çernov, Bolşevikler'in desteklediği Sol SD Spiridonova'ya karşı büyük bir çoğunlukla başkan seçildi. Bolşevikler adına konuşan Buharin, sosyalist devrimin ivedi sorunlarını coşkuyla dile getirdi:

> Sosyalizmden yana ya da sosyalizme karşı olmak; işte bu meclisi, bugün ilkeler konusunda birbiriyle bağdaşması imkânsız iki kampa bölen sınır çizgisi budur.

36. *Vserossiiskoe Uçreditel'noe Sobranie*, der. I.S.Malçevski (1930), s.4-6.
37. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. 14, madde 202.

Çernov, kürsüden yaptığı konuşmasında "sosyalizme erişmek" özlemini dile getirmişti:

Fakat hangi sosyalizmden söz ediyor yurttaş Çernov? İki yüz yıl içinde oluşacak, torunlarımızın inşa edeceği bir sosyalizmden mi? Bu muydu sözünü ettiği sosyalizm? Biz ise dipdiri, yaşayan, yaratıcı bir sosyalizmden söz ediyoruz ve sözünü etmekle yetinmiyoruz, onu gerçekleştirmek istiyoruz. İşte, bizim aktif sosyalist olmak dediğimiz şey budur yoldaşlar.

Sovnarkom'da Adalet Halk Komiseri olan Sol SD'lerin sözcüsü Steinberg, ilke sorununu geçiştirerek, politikayı tartışacak zamanın geçtiğini (bunu Sağ SD'ler öneriyordu) ve "halkın yarattığı" Kurucu Meclis'in tek görevinin "emekçi halkın İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti programında dile getirilen iradesine boyun eğmek" olduğunu belirtti. Çereteli'nin Menşevikler adına yaptığı konuşma teorik bakımdan son derece inandırıcı ve tutarlıydı. Çereteli, "geri kalmış bir ülkeye sosyalist bir ekonomiyi yerleştirmek amacıyla yapılan anarşik girişimler" aleyhinde Menşevikler'in on dört yıl boyunca yaptıkları gibi uzun uzun tartışarak "işçilerin kendi nihai kurtuluşları uğruna verdikleri sınıf mücadelesinin" ancak "genel ve eşit oya dayalı halk egemenliği" koşullarına dayanarak kurulabileceğini dile getirdi.[38] Konuşmalar aşağı yukarı on iki saat sürdü. Fakat söylenenlerin ancak pek azının dışarda olup bitenlerle ilgisi vardı. Sovyet bildirgesinin içerdiği açık tehdit ve fiili iktidarın proletarya ile Sovyet Hükümeti'nin elinde olduğu gerçeği bilinmezlikten gelindi. İktidar olabilecek hiçbir alternatif hükümet önerilmedi, önerilemezdi de. Bu şartlar altında, tartışmalardan bir sonuç alınamazdı.

Bolşevik bildirge gece yarısı 138 oya karşı 237 oyla reddedilerek, Sağ SD'lerin güncel siyasi sorunların tartışılmasına geçilmesi ile ilgili önergesi kabul edildi. Tartışmalar devam ediyordu. Sabaha karşı, Bolşevik Raskolnikov, mecliste "karşı devrimciler çoğunlukta olduğundan" Bolşevikler'in oturumu terkedeceklerini bildirdi. Bir saat sonra Sol SD'ler de meclisi terkettiler. Bir başka salonda toplantı halinde olan Bolşevik Parti Merkez Komitesi, bunun üzerine, harekete geçmeye karar verdi. Askeri muhafızların komutanı denizci Jelezniyakov meclis başkanına gidip "muhafızların yorulduğu" gerekçesiyle toplantıya son vermesinin emredildiğini bildirdi.[39] Dinmeyen bir gürültü patırtı içinde tarım sorunu ve İttifak Devletleri'ne barış çağrısında bulunulması ile ilgili bir karar metni okunarak kabul edildi. İkin-

38. *Vserossiiskoe Uçreditel'noe Sobranie*, der. I.S.Malçevski (1930), s.29-30, 34-5, 50-1.

39. *A.g.e.*, s.110. Emrin doğrudan doğruya Lenin tarafından verildiği anlaşılıyor (*A.g.e.*, s.217).

ci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin on hafta önce devrimin ertesi gününde yaptığı şeyi tekrarlamaktan başka bir şey yapamaması, Kurucu Meclis'in iflas ettiğinin göstergesiydi. Saat beşten hemen önce, oturuma on iki saatlik bir ara verildi. Meclis bir daha toplanmadı. VTsIK aynı gün Lenin'in iki saat süren bir konuşmasını[40] dinledikten sonra, Meclis'in resmen dağıtılmasına karar verdi. Meclisin yeniden toplanması Tauride Sarayı'nın kapısına bir muhafız koymak gibi basit bir yolla engellenmişti.

Louis Bonaparte'ın 2 Aralık 1851'de yaptığı *Coup d'état*'yı irdeleyen Marx, onun kendinden öncekilere nasıl öykündüğünü ünlü bir pasajında şöyle yorumluyordu:

> Cromwell, Olağanüstü Parlamento'yu feshedince salonun ortasına kadar tek başına ilerledi; bu parlamentonun kendisinin verdiği mühletten bir dakika bile daha fazla devam etmemesi için, cebinden saatini çıkardı ve milletvekillerinin her birini alaylı ve azarlayıcı sözlerle kovdu. Kendine örnek aldığı Cromwell'den daha küçük bir adam olan Napolyon ise, Onsekizinci Brumaire'de, yasama organına kadar gitti ve titrek bir sesle de olsa onun ölüm fermanını okudu.[41]

Her tarihi dönemin kendine özgü dramatik sembolleri vardır. Tüm Rusya Kurucu Meclis Toplantısı'nın "muhafızlar yoruldu" gerekçesiyle silahlı bir deniz eri tarafından ertelenmesi bunlardan biridir. Bu küçümseyici jest, Bolşevik çevrelerin kendi otoriter davranışlarının muhtemel sonuçları konusunda duydukları belli bir kaygıyı gizliyordu. Toplantı sırasında Kurucu Meclis lehinde yapılan bir gösteri askeri birlikler tarafından dağıtılmış ve kâh "barışsever göstericiler" kâh "silahlı komplocular" olarak tanımlanan birçok insan öldürülmüştü.[42] Fakat Kurucu Meclis'in feshedilmesi hemen hiçbir protestoya neden olmadı. Hem SD'lere, hem de Bolşevikler'e karşı olan Sağ bir Sovyet üyesinin şu hükmü genel ruh halini doğru yansıtır gibi görünmektedir:

> Kurucu Meclis'in, (söylendiği gibi) "saygınlığını yitirmiş tutumundan", başkanı Çernov'un ürkekliğinden ve güçsüzlüğünden dolayı yaratmış olduğu hoşnutsuzluk, Bolşevikler'in meclise karşı "haksızlık" ettikleri izlenimini geniş ölçüde sildi. Kurucu Meclis'i dağıtmış olan Bolşevikler'den çok, Kurucu Meclis'in kendisiydi kınanan.[43]

40. Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.184-7. 41. Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. VIII, s.398.

42. *Pravda*, 6/9 Ocak 1918. Kurucu meclis üyesi SD Sokolov'a göre, gösteri SD'ler tarafından düzenlenmişti ve göstericiler silahlı değildi. Sokolov, Petrograd halkının eylemsiz kaldığını da belirtiyordu: "onları Bolşevik harekete karşı sevkedemedik" (*Arkhiv Russkoy Revolyutsii*, Berlin, c. XIII (1924), s.65-6).

Burjuva demokrasisi kurumlarının ve ilkelerinin Rusya'da sağlam bir temelden ya da halkın genel desteğinden yoksun olduğunun yeni bir kanıtıydı bu.

Bundan dolayı, üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi 10/23 Ocak 1918'de Tauride Sarayı'nda açıldığında, derhal feshedilmesini istediği Kurucu Meclis'in doğal –ama kendi girişimiyle kurulmuş– mirasçısıydı sanki. *Enternasyonal*'in söylenmesinden sonra, bando, "alınan yolun tarihi bir anısı" olarak Fransız Milli Marşı *Marseillaise*'i çaldı. Kongre resmi tutanaklarının derleyicisi, "proleter devrim burjuva devrimini geride bırakırken *Enternasyonal*, *Marseillaise*'i bastırdı"[44] diye açıklıyordu Kongre'nin simgesel anlamını. Kongre başkanı Sverdlov'un açış konuşmasında belirttiği gibi, Kongre'nin görevi "geleceğin yeni hayatını inşa etmek ve bir tüm Rusya iktidarı kurmaktı"; Kongre'nin karar vermesi gereken şey "bu iktidarın burjuva düzeniyle bir bağı olmalı mı, yoksa sonunda, kesinlikle işçi ve köylü diktatörlüğü mü kurulmalı?"[45] olmalıydı. Lenin, söze başlarken ihtiyatlı, bitirirken kararlıydı, her zamanki gibi:

> Sınıf mücadelesinin ne olduğunu, devlet memurlarınca girişilen baltalamanın ne ifade ettiğini anlayan bir kimse, sosyalizme bir sıçrayışta varamayacağımızı bilmektedir... Sadece sosyalizme geçiş dönemine girdiğimizi, henüz sosyalizme ulaşamadığımızı biliyorum. Ama sizler, devletimizin bir Sovyet sosyalist cumhuriyeti olduğunu söylerseniz doğru hareket etmiş olursunuz.[46]

Martov bir kez daha Menşevik görüşü dile getirdi:

> Sosyalist dönüşümün tamamlanması, ancak toplumun tüm siyasi düzenini yeni baştan yaratmanın, ülkenin ekonomik durumunu güçlendirmenin gerektirdiği uzun bir çalışmadan sonra mümkündür ve sosyalizmin sloganlarını gerçekleştirmeye ancak bundan sonra başlanabilir.[47]

Lenin, Martov'u cevaplarken, geçen on iki yıl boyunca alınan yolu çizdi:

> Bolşevikler 1905'te burjuva demokratik devrimden söz ediyorlardı. Fakat, Sovyetler'in iktidarda olduğu, işçilerin, askerlerin, köylülerin... "İktidarı tamamen ele geçireceğiz ve yeni hayatı kendi ellerimizle kuracağız" dediği şu sırada, burjuva demokratik bir devrim asla söz konusu olamaz. Geçen yılın Nisan ayında bile Bolşe-

43. V.B. Stankeviç, *Vospominaniya, 1914-1919* (Berlin, 1920), s.302; Sokolov'un bir önceki dipnottaki değerlendirmesi, bununla çarpıcı bir benzerlik göstermektedir.
44. *Tretii Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918), s.3.
45. *A.g.e.*, s.5.
46. Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.209, 212.
47. *Tretii Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918), s.35.

vikler bunu, kongrelerde, toplantı ve konferanslarda alınan bütün önerge ve kararlarda dile getirmişlerdir.[48]

Lenin'in ileri sürdüğünü siyasi bakımdan çürütmek güçtü. Ekim Devrimi sorunu iyi kötü çözümlemişti. Burjuva devrim tamamlanmış ya da tamamlanmamış, proleter devrim ânı gelmiş ya da gelmemiş olsun –bu sorunlara olumsuz cevap vermeyi gerektirecek nihai sonuçlar ne olursa olsun– proleter devrim gerçekleşmişti aslında. Ekim 1917'den sonra, artık hiç kimse yapılmış olan şeyi bozamaz ya da devrimi burjuva demokratik bir kalıba dökemezdi. Görülen oydu ki, siyasi gelişme, ekonomik gelişmeyi hızlandırmıştı. Ekim'in arifesinde Lenin'in savunduğu varsayım tam da buydu:

Devrim sayesinde Rusya kendi *siyasi* örgütlenmesi bakımından ileri ülkelere birkaç ayda yetişti. Fakat bu yeterli değil. Savaş kaçınılmazdır ve sorunu bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır: ya mahvolmak ya da ileri ülkelere yetişip onları *ekonomik bakımdan* da geçmek.[49]

Fakat birdenbire siyasi bir olgunluğa erişildiğini ileri süren varsayım, Marksist öğretiyi olduğu kadar olguları da zorlamaktaydı. Lenin bu güçlüğün farkına varmıyor değildi, çünkü 1918 sonbaharındaki durum değerlendirmesi, aynı yılın Ocak ayında üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ndeki değerlendirmesinden tamamen farklıydı:

Evet, *tüm* köylülükle *birlikte* ilerlediğimiz *sürece*, devrimimiz bir burjuva devrimdir... *Önce* "tüm" köylülükle birlikte monarşiye karşı, büyük toprak sahiplerine karşı, feodaliteye karşı (buraya kadar devrim burjuva, burjuva demokratik olarak kalmaktadır). *Sonra*, yoksul köylülükle, yarı-proletaryayla ve tüm sömürülenlerle birlikte (zengin köylüler, *kulaklar*, spekülatörler dahil olmak üzere) *kapitalizme karşı;* bu noktada, devrim *sosyalist* hale gelir.[50]

Ve Lenin, uzun bir aradan sonra Marx'ın "sürekli" ya da "kesintisiz" devrim görüşünü (ancak bu terimi kullanmadan) yeniden ele alarak şöyle diyordu:

Bu ikisi arasına yapay bir Çin seddi çekmek istemek, proletaryanın olgunluk derecesine ve yoksul köylülerle ittifakının derecesine göre değil de başka herhangi bir kritere göre bunları birbirinden ayırmaya kalkışmak, Marksizm'in en büyük tahrifidir, onu soysuzlaştırmaktır, yerine liberalizmi koymaktır.[51]

48. Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.221.
49. Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.191.
50. *A.g.e.*, c. XXIII, s.390-1. 1919 Martı'nda Lenin, bu geçiş döneminin tarihini daha kesin koyuyordu: "Yoksulların komitelerinin kuruluşuna dek, yani 1918 yazına, hatta sonbaharına dek devrimimiz, geniş ölçüde bir burjuva devrimiydi" (*A.g.e.*, c. XXIV, s.125).
51. *A.g.e.*, XXIII, s.391.

Bu tahlil güçlükleri, sadece akademik güçlükler değildi. Marksist şemaya göre bu güçlükler, burjuva demokrasisinden ve burjuva kapitalizminden boşalan yeri doldurmak için mücadele eden sosyalist devrimin daima karşılaştığı ikilemi yansıtıyordu.

Üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ndeki tartışma son bulunca, kongre gereksiz hale geldiği için son iki paragrafı çıkartılmış olan Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi'ni kabul etti ve Milliyetler Halk Komiseri Stalin'in önerisi üzerine 900 delegenin katıldığı, 24 karşı, 3 çekimser oyun kullanıldığı bir oylamayla kongreden "Rusya Cumhuriyetinin Federal Kurumları Üzerine" adlı bir karar geçti. Bu kararın ilk paragrafı Sovyet düzenine yeni bir temel taşı eklemişti:

> Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Rusya halklarının gönüllü birliği temelinde, bu halkların Sovyet cumhuriyetlerinin bir federasyonu olarak kurulmuştur.[52]

O zamana kadar İşçi ve Köylü Hükümeti ibaresinin önünde resmen yer alan "geçici" sözcüğü ortadan kayboldu. Kongre, bir sonraki kongrenin onayına sunulmak üzere VTsIK'yı, "Rusya Federal Cumhuriyeti anayasasının temel ilkelerini" açıklayıcı bir taslak hazırlamakla görevlendirdi.

52. *Tretii Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918), s.82.

BÖLÜM VI

RUSYA SOSYALİST FEDERATİF SOVYETLER CUMHURİYETİ ANAYASASI

O zamana kadar anonim olan "İşçi ve Köylü Hükümeti"nin geçici statüsünü terketmeye, kendisine hem coğrafi hem de ideolojik bakımdan uygun bir ad vermeye ve resmi bir anayasa hazırlamaya karar vermesi, tarihinde sembolik bir dönüm noktası oldu. Yeni anayasa yeni hükümet biçimleri yaratmaktan ziyade, devrimi takip eden dönemde gelişigüzel inisiyatifler tarafından kurulmakta olan biçimleri yeniden düzenledi. Anayasa komisyonundaki tartışmalar, doğal bir büyüme sürecindeki sürtüşmeleri yansıtıyordu; ve aynı esneklik, onun devrimden sonraki on sekiz yıl boyunca bir dizi düzenleme ve değişiklikle varlığını sürdürebilmesini sağladı. Bununla birlikte, anayasaya yazarlarının verdiği önemi abartmaktan kaçınmak gerekir. Devrimin ilk aylarının getirdiği coşkudan ötürü anayasal kurumlar pek umursanmıyordu. Anayasanın kaleme alındığı dönem, hem ekonomik politikada hem de dış politikada rejimin varlığını tehdit eden ve daha önemsiz şeylerle uğraşmaya vakit bırakmayan ciddi ve sürekli bir kriz dönemiydi. Nihayet kendisine anayasa hazırlanan cumhuriyet, yöneticileri tarafından, sosyalist bir dünya cumhuriyetine ya da bir cumhuriyetler federasyonuna giden yol üzerinde kısa süreli geçici bir aşama olarak kabul edilmekteydi hâlâ. Anayasanın işlevsel bir araç olarak devam etmesi beklenmiyordu. 1793'ün Jakoben anayasası hakkında modern bir tarihçinin kullandığı deyim, şüphesiz, bu anayasanın niteliğini ve amacını en iyi dilegetiren deyimdir: "siyasi bir reçete".[1]

Bu şartlar içinde, başlıca önderlerin bu çalışmada bizzat hiçbir payı bulunmaması şaşırtıcı değildir. Aslında ancak bir yıl sonra girişilmiş olmasına rağmen daha çok o dönemde tartışılan parti programının gözden geçirilmesi, parti çevrelerini daha çok ilgilendiriyordu. Lenin'in o aylardaki çoğu konuşmalarında ve yazılarında anayasanın hazırlanmasıyla ilgili herhangi bir değinme aramak boşuna olacaktır. Brest-Litovsk krizinin patlak verdiği ve başkentin, aceleyle, Petrograd'dan Moskova'ya aktarıldığı bir dönemdi

1. R.R.Palmer, *Twelve Who Ruled* (Princeton, 1941), s.42.

bu. İçişleri ve Adalet komiserlikleri ile diğer komiserlikler tarafından hazırlanmış birkaç anayasa taslağı dışında,[2] bu iki ay boyunca hiçbir gelişme olmadı; ve dördüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi Mart'ta toplandığında hiçbir şey hazır değildi. Sonuç olarak, VTsIK 1 Nisan 1918'de, kısa bir tartışmadan sonra, anayasayı kaleme almakla görevli bir komisyon kurulmasına karar verdi. Partinin her işine koşan VTsIK'nın başkanı Sverdlov, bu komisyonun başına getirildi, diğer üyeler şunlardı: partinin milli sorun uzmanı ve komisyonda Sovnarkom'un tek temsilcisi Stalin; parti aydınlarından Buharin ile Pokrovski; daha önce Bolşevikler ile Menşevikler arasında uzun bir süre kararsız kalan, Şubat Devrimi'nden sonra Petrograd Sovyeti'nin yürütme komitesi sekreterliğini yapmış olan, şimdi *İzvestiya*'nın başyazarı Steklov; ve İçişleri, Adalet, Milliyetler, Savaş ve Milli Ekonomi komiserlikleri temsilcileri.[3] Komisyon üç ay çalışıp bir metin üzerinde karar kıldı. Çalışmaların sonucu 3 Temmuz 1918'de yayımlandı ve beşinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ne sunulmadan önce, aynı gün parti merkez komitesinin onayına sunuldu.

Bu anayasa genel ilkelerle başlıyordu. İlk dört bölüm, üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi tarafından kabul edilmiş olan Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi'nin aynen tekrarıydı. 5. bölümde bir dizi "genel öneri" yer alıyordu. Cumhuriyetin federal niteliği, kilise ile devletin ve okulla kilisenin birbirinden ayrılması; işçilere söz, fikir ve toplantı özgürlüğünün tanınıp onların emrine gazete, broşür ve kitap yayımını sağlayacak teknik araçları, toplantı binaları vererek bu özgürlüklerin güvence altına alınması; "çalışmayana ekmek yok" ilkesiyle bütün vatandaşlara çalışma zorunluluğu; cumhuriyetin savunulması için tüm işçilerin askerlik yapması gerektiği; Rus toprakları üzerinde yaşayan bütün işçilere vatandaşlık hakkının ve siyasi ya da dini inançlarından dolayı kovuşturmaya uğramış yabancılara sığınma hakkının tanınması; ırk ve milliyet ayrımının her türlüsüne son verilmesi konuları bu önerilerde yer alıyordu. Anayasa daha sonra pratik hükümleri ele alıyordu. 6., 7. ve 8. bölümler merkezdeki örgütlenme ile ilgiliydi. En yüce otorite, 25.000 seçmenin bir milletvekilliği ile temsil edildiği şehir Sovyetleri temsilcileri ve 125.000 kişinin bir milletvekilliği ile temsil edildiği il Sovyetleri temsilcilerinden oluşan Tüm Rusya Sovyetleri

2. Bu taslaklardan birkaçı G.S.Gurviç'in *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii*'sinin (1923) eklerinde yer almaktadır. Gurviç, hazırlık komisyonunun üyesiydi ve onun kitabı bu hazırlık çalışması için temel bir kaynak oluşturmaktadır.

3. *Protokoli Zasedanii VTsIK 4^go Soziva* (1920), s.4, 72-3. Milli ekonomi komiserliği diye bir şey yoktu aslında. Buharin, Milli Ekonomi Yüksek Kurulu'nu temsil ediyordu.

Kongresi idi. Bu kongre, Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesini (VTsIK) seçiyordu. 200 kişilik bu yürütme komitesi kongre toplanmadığı zamanlar, kongre adına hareket ediyordu. VTsIK "Rusya Sosyalist Federatif Sovyetler Cumhuriyeti işlerinin genel yönetimini" sağlamakla görevli olan, ayrıca "kararnameler yayımlayan, günlük emirler ve direktifler de veren" Halk Komiserleri Konseyi'ni (Sovnarkom) seçiyordu. 9. bölümde Tüm Rusya Kongresi'nin ve VTsIK'nın görevleri tanımlanıyordu. 10., 11. ve 12. bölümler Sovyetler'in bölge, il, ilçe ve bucak kongrelerinin örgütlenmesi, şehir ve köy[4] Sovyetleri'nin kurulmasıyla ilgiliydi. 13. bölüm, oy hakkını sadece "hayatını üretken ya da sosyal bakımdan yararlı bir emek harcayarak kazananlara", askerlere, sakatlara tanıyor; ücretli işçi kullananları, rantiyeleri, kendi başına ticaret yapanları, keşişleri, papazları, devlet memurlarını ve eski polis ajanlarını bu haktan yoksun bırakıyordu. Diğer maddeler ayrıntıda kalan hususlarla ilgiliydi.

Bir anayasanın hazırlanması, genellikle, birbiriyle çelişen amaçlar arasında bir çatışma vesilesidir ve elde edilen sonuç çatışmanın sebep olduğu az çok belirgin yara izlerini taşır. RSFSC'nin ilk anayasasının hazırlanışının altında yatan çatışma, çoğu zaman birbirlerinden pek az farklı üç şekle büründü: Devlet iktidarının gücünü yitirmesini isteyenlerle güçlenmesini isteyenler; iktidarın ve insiyatifin yerel otoritelere dağılımını isteyenlerle, otoritenin ve disiplinin merkezde yoğunlaşmasını isteyenler; ve nihayet, federalizmi fiilen gerçekleştirmeye çalışanlarla, hangi kisve altında olursa olsun, "tek ve bölünmez" bir cumhuriyet kurmaya çalışanlar arasındaki bir çatışmaydı bu. İlk grubu kısmen öteden beri bu eğilimleri temsil eden Sol SD'ler oluşturuyordu, ancak başkaları da vardı. Bu görüşün Anayasa hazırlık komisyonundaki en etkili sözcüsü Adalet Halk Komiserliği temsilcisi Reisner'di. Ne var ki bu grubun görüşleri pratiğe geçirilemeyecek bir ütopizmin izini taşıyordu, öyle ki daha katı gerçekçiler mücadele halindeki ve büyük bir tehdit altındaki devrimci rejimin karşılaştığı güçlükler içinde reddedilmez bir kanıt ileri süremeseydiler bile, tartışmalardan galip çıkabilirlerdi. Fakat daha sonra başgösterecek Sovyet siyasi polemiğinin büyük bir kısmı anayasayı hazırlayan komisyonun tartışmalarında belirmişti.

Bolşevik devlet öğretisi, aslında, Marksist öğretide varolan bir çelişkiyi bağrında taşıyordu. Marx ve Engels, sosyalistlerin despot devlete beslediği

4. Köy Sovyetleri diye çevirmek âdet olmuştur. Fakat, "köylerin" 300 ila "10.000'in üzerinde" nüfuslu olabileceği öngörüldüğünden, böyle çevirmek hataya yol açabilir. Bir *selo*, yüzölçümü ve nüfusu belirsiz, meskûn kırlık bir yerleşimdir.

ve sosyalizm gerçekleşince devletin tamamen ortadan kalkacağı inancına dönüşen, geleneksel düşmanlığını tamamen benimsemekle birlikte, devrimin zaferini proletarya diktatörlüğü aracılığıyla gerçekleştirip perçinlemek için, güçlü bir devlet aygıtı kurmanın zorunlu olduğunu da kabul ediyorlardı. Devrim arifesinde, *Devlet ve Devrim* adıyla yayımlanan en güçlü eserlerinden birini Marksist devlet öğretisinin tahliline ayırmış olan Lenin, proletarya diktatörlüğünün burjuva iktidarının kalıntıları temizlenmediği sürece zorunlu olan geçici bir çare olduğunu, komünizmin nihai aşamasına erişildiğinde, diğer bütün devlet şekilleri gibi, proletarya diktatörlüğünün de ortadan kalkacağını öne sürerek çözümlemişti bu ikilemi.[5] Böylece, Bolşevik önderler, sosyalistlerin devlete karşı besledikleri amansız düşmanlık geleneğini devam ettirmekle birlikte, devlet iktidarının güçlendirilmesini, iç karartıcı 1917-18 kışı ve daha da iç karartıcı 1918 yazı boyunca gitgide kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görünen bu güçlendirmeyi, geçici bir çare olarak savunuyorlardı.

Devlete duyulan güvensizlik ve burjuva parlamentoculuğuna muhalefet, ki Marksist teorinin kökeninde bu yatıyordu, Bolşevikler'in bile birçoğunu sendikalizme yöneltiyordu. Sol SD'ler de ise açıkca sendikalist eğilimler vardı. Burjuva demokrasisi canlı bir gelenek olarak kaldığı sürece, Bolşevikler ve Sendikalistler burjuva demokrasisini kınayarak belli bir anlaşma zemini oluşturabiliyordu. Her ikisi de, burjuva demokrasisinin "vatandaş"ını parçalanmış bir soyutlama olarak görüyordu; insanı da esas itibariyle, üreticiler sınıfının bir üyesi olarak ele alıyorlardı. Bu bakımdan, güçlü bir Sovyet devleti görüşüne karşı yöneltilen en şiddetli hücumlara sendikalist bir görünüm verilmesinde şaşılacak bir şey yoktu. Gerçekten bizzat Sovyetler, köken itibariyle bölgesel örgütler olmaktan çok meslek örgütleri oldukları için kendilerini bu eğilime kolayca kaptırıyorlardı.[6] Ocak 1918'de Adalet Komiserliği'nce hazırlanmış bir anayasa tasarısı sendikalizmin tipik bir örneğiydi. Tasarıda, kurucu üyelerini beş işçi federasyonuna mensup işçilerin –"tarım işçilerinin, sanayi işçilerinin, ticari kurumlarda, devlet sektöründe ve özel sektörde çalışanların"[7]– oluşturduğu bir cumhuriyet öneriliyordu. Anayasa hazırlık komisyonunu atayan VTsIK'nın toplantısında

5. Bkz. Not A, "Lenin'in Devlet Teorisi", s.216-32.

6. Lenin, bir seferinde, "seçimlerin sanayi kollarına göre yapılması görüşünü Sovyet sisteminin özelliği" olarak yorumluyordu (A.Ransome, *Six Weeks in Russia in 1919* (1919), s.80-1). Rejimin ilk aylarında ilan edilmiş olan sanayide "işçi denetimi" ilkesi, potansiyel bir sendikacılığı da ima ediyordu.

7. G S.Gurviç, *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii* (1923), s.102-7.

Sol SD'lerin sözcüsü Trutovski'nin konuşması bunun bir şaka olmadığını gösteriyordu. Trutovski, anayasanın burjuva bir kavram olduğunu, sosyalist devletin sadece "ekonomik ve üretimle ilgili ilişkileri düzenleyen bir merkez" olabileceğini, komisyonun görevinin "tam anlamıyla bir anayasa değil, kişiler üzerine kurulmuş iktidardan söz edebildiğimiz ölçüde farklı iktidar organları arasında varolması gereken karşılıklı ilişkileri"[8] tespit etmek olduğunu açıkça dile getiriyordu. İlke sorunu konusunda VTsIK'da hiçbir oylama yapılmadı ve Reisner 1918 Nisanı boyunca, bu görüşleri hazırlık komisyonunda desteklemeye devam etti:

> Bölgesel örgüt ile bölgesel federalizmin, sosyalist bir cumhuriyette devlet sorunlarının çözümü için bir temel olamayacağını hiçbir zaman akıldan çıkarmamak gerekir. Bizim federasyonumuz, bölgesel hükümetler ya da devletler arasında bir ittifak değil, bir sosyal-ekonomik örgütler federasyonudur. Ve Devlet iktidarının bölgesel fetişleri üzerine değil, Rusya cumhuriyeti emekçi sınıflarının gerçek çıkarları üzerine kurulmuştur.[9]

Beşinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde anayasa ile ilgili son tartışma sırasında, konuşmacılardan biri, eski devlet anlayışını hatırlatacağı için "federasyon" ve "cumhuriyet" kelimelerinin çıkarılarak, bunların yerine "Tüm Rusya İşçileri Komünü" denmesini istedi.[10]

Bu sendikalist sapmalar, Stalin'in müdahalesine yol açtı. Stalin hazırlık komisyonuna bir dizi tez sundu ve çoğunluk, komisyon çalışmalarının bu tezler esas alınarak yapılmasına karar verdi. Bu tezlerde, "burjuva düzenden sosyalist düzene geçiş dönemi söz konusu olduğundan, komisyon tarafından hazırlanan anayasa tasarısının ancak geçici bir tasarı olduğu"; bu bakımdan, "proletarya ve yoksul köylülüğün diktatörlüğü, bu diktatörlüğün ifadesi olarak iktidarın örgütlenmesi vb. sorunların" göz önünde tutulması gerektiği –ve "bu sorunların, sınıfların ve iktidar organının ortadan kalkacağı yerleşik bir düzenle hiçbir ilgisi olmadığı"– belirtiliyordu.[11] Devlet'in sona ermesi nihai bir ideal olarak kalıyordu. Fakat ara dönem boyunca, Sosyalist Sovyetler Cumhuriyeti'nin devlet şeklinin, kapitalist dünyadaki egemen devlet modeline uyması gerekiyordu. Anayasanın son şeklinin 9. maddesi, Sovyet devlet iktidarının geçici bir nitelik taşıdığını, fakat devam ettiği sürece güçlü olması gerektiğini ustaca dile getiriyordu:

8. *Protokoli Zasedanii VTsIK 4° Soziva* (1920), s.70-2.
9. G.S.Gurviç, *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii* (1923), s.142.
10. *Pyatyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918), s.193.
11. G.S.Gurviç, *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii* (1923), s.33, 146-7; bu tezler, Stalin'in toplu eserlerinde yer almamaktadır.

Şimdiki geçici dönem için hazırlanmış RSFSC anayasasının asıl hedefi, burjuvaziyi ve insanın insan tarafından sömürülmesini tamamen ortadan kaldırmak ve ne sınıf farklılıklarının ne de devlet iktidarının varolacağı sosyalizmi inşa etmek amacıyla kır ve kent proletaryasıyla yoksul köylülüğün diktatörlüğünü güçlü bir tüm Rusya Sovyet iktidarı şeklinde kurmaktan ibarettir.

Bununla beraber, "sosyalizmin inşası" ancak uluslararası bir olay olarak düşünülebileceğinden Rusya federasyonu, bir dünya sosyalist cumhuriyetler federasyonunun sadece ilk unsuruydu.[12] Bu bakımdan da bir "geçiş dönemini" belirtiyordu.

Kendi nihai yokoluşuna doğru yol alan bir devlet kavramıyla burjuvazinin muhalefetini ezecek kadar güçlü bir proletarya diktatörlüğü arasındaki çelişki, yerel özerk hükümet ile merkeziyetçilik arasındaki mücadeleye de yansıyordu. Sovyet yapısının özgüllüğü vaktiyle şekillenmiş ve devlet iktidarının anayasal kurumları haline gelmeden önce belirli bir örgütlenme seviyesine erişmiş Sovyetler çevresinde kurulmasından kaynaklanıyordu. Anayasanın yaptığının sadece, kitlelerin kendiliğinden geliştirmiş oldukları kurumları tescil etmek olduğu defalarca belirtilmişti. Beşinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ndeki raportörün sözleriyle "anayasa, kâğıt üzerine geçirilmeden çok önce pratikte gerçekleşmişti".[13] Sovyetler başlangıçta görevleri açıkça belirlenmemiş gevşek ve gayri resmi kuruluşlardı ve kısmen de öyle kaldılar. Belirli hiçbir kurala bağlı olmaksızın kurulmuş köy Sovyetleri,[14] kırsal bucak (*volost*) Sovyet kongrelerini oluşturmak amacıyla birleştiler ve bunlar da birleşerek ilçe (*uezd*) Sovyet kongrelerini oluşturdular.[15] İlçe kongreleri, farklı ve tamamen mesleki bir esasa göre kurulmuş şehir Sovyetleri'ne katılarak il Sovyet kongrelerini oluşturdular; il Sovyetleri

12. Demek ki, anayasanın, "RSFSC toprakları üzerinde yaşıyan ve işçi sınıfına, ya da ücretli işçi çalıştırmayan köylülüğe mensup yabancılara" da vatandaşlık hakkı tanıması (madde 20) akla uygundu. Bu madde aslında, VTsIK'nın Alman ve Avusturya-Macaristan savaş esirlerinin yararlanmaları için tasarlanmış bir kararnamesinden kaynaklanıyordu. *Protokoli Zasedanii VTsIK 4^go Soziva* (1920), s.62-6.

13. *Pyatyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918), s.190.

14. En küçük Sovyetler, "doğrudan demokrasinin" örnekleriydiler, yani tüm vatandaşlardan (ya da fabrika Sovyetleri'nden olduğu gibi fabrikadaki bütün işçilerinden) oluşan kuruluşlardı; daha büyük Sovyetler ise, vatandaşların ya da işçilerin kendilerini temsil etmeleri için seçtikleri delegelerden oluşuyorlardı ve ilk zamanlarda bazen, asıl Sovyetlerden "Sovdepi" (delegeler Sovyeti) deyimi kullanılarak ayırdediliyorlardı. "Beyaz" Ruslar arasında "Sovdepia" Sovyet cumhuriyeti topraklarını belirtmek için bir deyimdi.

15. Aralık 1919'da yedinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nce kabul edilen bir değişiklik, ilçe Sovyetleri kongrelerinin, ilçenin kırsal bölge Sovyetleri'nin yanı sıra şehir delegelerinden de oluşmasını öngörüyordu (*S"ezdi Sovetov RSFSR v Postanovleniyak* (1939), s.149).

de bölge (*oblast*) kongrelerini oluşturmak amacıyla birleştiler.[16] Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, il ya da bölge kongreleri ve kongre sisteminin ait kademeleri dışında kalan en büyük şehir Sovyetlerini temsil eden delegelerden oluşuyordu. Kır ya da kentteki yerel Sovyet'in iktidarın kaynağı olduğu varsayılıyordu, çünkü farklı düzeylerdeki Sovyetler kongreleri ve en üst düzeydeki Tüm Rusya Sovyetleri kongreleri bunlardan türüyordu. Sovyet sisteminin formaliteden arınmış olması, Lenin'e göre, bu sistemin başlıca üstünlüğüydü.

> Seçimlerdeki tüm bürokratik formalite, tüm sınırlandırmalar ortadan kalkıyor ve seçimlerin düzenlemesini ve zamanlamasını seçilenleri azletmek hakkına sahip olan kitleler yapıyor.[17]

Tıpkı Paris komünü gibi Sovyetler de, eski bürokratik devletin iğrenç niteliklerinden arınmış ve onun yerini alacak "yeni tip devlet"i oluşturuyordu. İkinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin devrim sırasında yayımlanan bildirisinde, "şimdi tüm iktidarın, gerçek devrimci düzeni sağlayacak olan İşçi, Asker ve Köylü Temsilcileri Sovyetleri'ne geçtiği" belirtiliyordu.[18]

İdealize edilmiş bu otorite anlayışı, pratikte geçerliğini koruyamadı. Tüm ülkede fabrika ve köylerde Sovyetleri yaratmış olan hareketin kendiliğindenliği, Sovyetlerin bağımsız eylemlerinin düzensiz, kuralsız olduğu ve örgütlü bir yönetimi baltaladığı anlamına geliyordu. Ekim Devrimi'nden sonra, İçişleri Halk Komiserliği'nce yayımlanan bir kararnamede yerel Sovyetler'in yeni düzendeki yeri tanımlanmaya çalışılıyordu:

> Yerel olarak, Sovyetler yönetim organlarıdır, yerel iktidar organlarıdır: idari, ekonomik, mali ve kültürel-eğitsel bütün kurumları kendi denetimleri altına almaları gerekir...
>
> En küçükleri de dahil olmak üzere, bu örgütlerden her biri yerel nitelikteki sorunlarda tamamen özerk olmakla birlikte merkezi iktidarın kararnamelerine, kararlarına ve bağlı bulundukları daha büyük Sovyet örgütlerinin kararlarına uygun faaliyet gösterirler. Böylece bütün uzantıları arasında tam bir uyum bulunan tutarlı bir Sovyetler cumhuriyeti yaratılmıştır.[19]

Fakat devrimin ilk haftaları boyunca, bu tür kararnameler çıkarmak, bu kararnamelerin uygulanmasını sağlamaktan daha kolaydı. 1918'in ilk yarısında, RSFSC anayasası hazırlanırken bütün Rusya'da, otoritede genel bir çö-

16. *Oblast*, örgütlenmede genel değil, isteğe bağlı bir aşama idi (*Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. 99, madde 1019).

17. Lenin, *Soçineniya*, XXII, s.645. 18. *A.g.e.*, c. XXII, s.11.

19. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. 12, madde 79.

küntü ve dağınıklığın belirtileri görülüyordu. "Bazı yerel Sovyetler bağımsız bir cumhuriyet kurduklarında" Lenin, olup bitenleri fazla abartmamak gerektiğini, bunun "bir büyüme hastalığı" ve "Çarlık Rusyası'ndan birleşik Sovyet örgütleri Rusyası'na geçişin çok doğal bir olgusu"[20] olduğunu söyleyebiliyordu. Fakat ülke eğer her yanda baş gösteren güçlüklerin üstesinden gelmek istiyorsa, fiili bir merkezi otorite kurmanın kaçınılmazlığını görmezden gelmek mümkün değildi.

Böylece o anın şartları, anayasa taslak komisyonunda, merkezileşme taraftarlarına gerekçe yaratıyordu. İlk tartışma, öncelikle yerel Sovyetler'in yetkilerini mi, yoksa merkez organların yetkilerini mi tanımlamak gerektiği konusundaydı. Stalin'in federalizm ilkesini öne sürerek tartışmayı yönünden saptırdığı –nasıl olduğu pek açık değil– söylenmektedir.[21] Son şeklini almış olan anayasanın 10. ve 12. Maddeleri arasındaki sözel çelişki, tartışmanın şiddeti hakkında fikir vericidir: Bu maddelerden birisine göre, "RSFSC toprakları üzerinde otoritenin tamamı, kır ve kent Sovyetleri şeklinde örgütlenmiş tüm emekçi halkındır"; diğerine göre ise, "RSFSC'de en yüce otorite Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin, kongreler arası dönemde ise VTsIK'nındır". Fakat otoritenin aşağıdan oluşması ile, otoritenin yukarıdan uygulanması arasındaki aynı şekli çelişki, halkın egemenliğine dayandığını iddia eden her anayasada zımnen mevcuttur; zaten anayasa metni bu konuda hiçbir şüpheye yer bırakmaz. Üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi kararına göre, "yerel sorunlar sadece yerel Sovyetler tarafından çözümlenmeli" ve merkezi otoritelere sadece "federasyonun temel ilkeleri" ile "milli önem taşıyan tedbirlerin" uygulanmasının denetlenmesi bırakılmalıdır. Bu kararın nasıl uygulanacağı son metinde kesinlik gösteriyordu. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi ve VTsIK'nın yetkisi ile ilgili olan, uzun ve ayrıntılı bir şekilde sıralanan "milli önem taşıyan" on yedi sorun her şeyi kapsayıcı olmaktan çok, örnekleyici olarak düşünülmüştü ve ayrıca şöyle bir ihtiyati madde eklenmişti: "yukarıda belirtilen sorunlara ek olarak, Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi ve VTsIK, kendilerinin yetki alanına girdiğini düşündükleri başka herhangi bir konuda karar alabilirler".[22] Bu ek madde,

20. Lenin *Soçineniya*, c. XXII, s.19.

21. G.S.Gurviç, *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii* (1923), s.22-5.

22. Gurviç'e göre (*A.g.e.*, s.76), "Bu sıralamanın tali ve tanımlayıcı nitelikte olduğu yazarları tarafından tamamen kabul edilmiştir". Sıralama bunların hukuki anlamını belirtmeyi amaçlayan ifadeler kullanılarak yapılmıştı: tarımın ve eğitim politikalarının "genel ilkelerini", adli sistemin "esaslarını", iş ve vatandaşlıkla ilgili "temel kanunları" tespit etmek merkezi otoritelere düşüyordu. Batılı yorumcuların karşılaştığı güçlük, bu maddeleri kendilerine tama-

bütün anayasada genel yetkilerin tahsisi olarak yorumlanmaya en açık olan maddeydi.

Anayasada ilerde yer alan bir başka bölüm, yerel Sovyetler'le bölge, il, ilçe ve bucak Sovyetleri kongrelerinin görevlerini, yürütme komiteleri ile birlikte genel hatlarıyla tanımlıyordu:

(a) Kendilerine tekabül eden daha yüksek Sovyet iktidar organlarının tüm kararlarının uygulamaya sokulması;
(b) Söz konusu bölgeyi kültürel ve ekonomik yönden kalkındırmak için gerekli tüm tedbirlerin alınması;
(c) Salt yerel bir kapsamı olan tüm sorunların çözümlenmesi;
(d) Söz konusu bölgedeki tüm Sovyet faaliyetlerinin birleştirilmesi.

Bu sonuncu madde, Sovyetler'in, devrim öncesi yerel hükümet organlarını kendi bünyeleri içinde eritmelerini ve kendilerini normal modele uygun yerel hükümet organlarına dönüştürmelerini teşvik etmek amacını taşıyordu. Anayasanın İçişleri ve Maliye Halk Komiserlikleri arasında tartışma konusu olan bütçe kısmı da, aynı sonuca katkıda bulundu. Anayasa hazırlık komisyonu işbaşındayken çıkarılan bir kararname, yerel Sovyetler'in, devletin genel ihtiyaçlarını karşılamakla görevli merkez komiserliklerin yerel organlarından vergi almasını yasaklamıştı.[23] Anayasa yerel Sovyetler'e, "sadece yerel ekonominin tüm ihtiyaçları için vergi alma" hakkını tanıyordu. Fakat küçük Sovyetler'in bütçeleri, il ya da bölge Sovyetleri ya da onların yürütme komiteleri tarafından; şehir, il ve bölge Sovyetleri'nin bütçeleri de Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi ya da VTsIK tarafından denetlendiği için bütün yerel gelir ve giderler dolaylı ya da dolaysız bir merkezi denetim altına girmişti. Gerçekte merkezi hükümetin elinde mali bir tekel oluşmuştu; kredi açmak ve para yardımında bulunmak, yerel Sovyetleri, İçişleri Halk Komiserliği'nin denetleyici otoritesine bağlı kılmanın etkili bir aracı olmaktaydı.[24]

men yabancı bir çerçeveye oturtmaya kalkışmalarından ileri geliyor. Moskova'daki yerel hükümet üzerine bir İngiliz incelemesi bu konuya şöyle değiniyor: "Sovyetler Birliği'ndeki bütün idari otoritelere uygulanan genel ilke, onların yetkilerinde hiçbir kısıtlama yapılmamasıdır. Bir eylemde bulunmak için herhangi bir yasanın ya da yüksek bir organın özel izni gerekmediği gibi, İngilizler'in *ultra vires* öğretisine tekabül eden hiçbir şey yoktur. Öte yandan, her Sovyet, ya da herhangi bir kuruluş, üst makamların tam denetimi altındadır, çünkü hangi alanda olursa olsun, hiçbir mutlak özerklik yoktur... Şehir Sovyeti'nin yetkileri, herhangi bir İngiliz belediyesinin yetkilerinden çok daha geniş kapsamlıdır, fakat bu yetkileriyle kıyaslanabilecek ne mutlak bir özerkliği ne de hareket serbestisi vardır" (E.D.Simon, vd., *Moskow in the Making* (1937), s.36).

23. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No 31, madde 408.

24. Bu husus, *Pyat' Let Vlasti Sovetov*'da (1922), s.262, görevli bir yazar tarafından açıkça ifade edilmişti. Devrimin ilk yıllarında yerel Sovyetler'in ve Sovyetler kongrelerinin gerçek

Böylece, Sovyetler anayasal yapı içinde sıkıca yerleştirilmiş oluyorlardı. Sovyetler bir yandan, otoritenin resmi kaynağı ve birçok ara aşamalardan geçerek büyük Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi delegelerini seçen seçmen okullarıydılar. Öte yandan, yerel bakımdan, geniş ölçüde inisiyatif kullanabilen, fakat bütün işlevleri sonuçta merkezi hükümet organlarınca o aynı ara otorite katmanları yoluyla denetlenen yerel hükümetin organlarıydılar. Bazı karışıklıklara yol açan da, her şeyden önce konumlarının bu ikinci ve yeni yönüydü. Haziran 1918'de "tüm iktidar Sovyetler'e" sloganının, "tüm iktidar yerel Sovyetler'e" şeklindeki yorumu, o dönemin yetkili bir görevlisine göre "zararlı" ve "geçmişe ait" bir yorumdu.[25] Yerel Sovyetler'in disiplinsizliği giderilemiyordu. Altı ay sonra bile "merkezi organların bütün karar ve emirlerini itirazsız ve eksiksiz yerine getirmelerini" sağlamak için uyarıda bulunmak gerekli oluyordu.[26]

Üçüncü sorun –federal devlet ile birleştirici devlet arasındaki çelişki– anayasa tartışmalarında açıkça ortaya konmadı, fakat RSFSC adında bulunan "federal" teriminin yorumuyla ilgili tartışmalarda örtük biçimde mevcuttu. "Federal" ve "federasyon" kelimeleri, anayasal hukukta kesin bir anlama sahiptiler, ancak siyasi renk olarak yansızdılar. Amerikan devriminde federalistler, birlikten ve güçlü bir merkezi otoriteden yana olanlar olmuştu. Fransız devrimindeki federalistler ise, otoritenin dağılmasını isteyen ve Jakobenler'in merkeziyetçilik politikalarına karşı çıkanlar Jirondenler olmuştu.[27] 19. yüzyıl sosyalistlerinin "federasyon" görüşünü etkileyen Fran-

işlevi ile ilgili belgeler pek az. En iyi kaynak, M.Vladimirski'nin, İçişleri Halk Komiserliği'nin belgelerine dayanarak yazdığı *Soveti, Ispolkomi i S"ezdi Sovetov*'dur (c. 1, 1920, c. 2, 1921). Vladimiriski'nin kitabı Sovyetler'in il ve ilçe kongrelerinin, yürütme komiteleri ile birlikte düzenli olarak toplandıklarını, usul bakımından bazı aksaklıklar olmasına rağmen, anayasaya uygun hareket ettiklerini, fakat Sovyetler'in (hem üst hem de alt düzeydeki) bölge ve bucak kongrelerinin artık yapılmadığını göstermektedir. Başka bir deyişle uygulama anayasanın fazlalıklarını atarak hantal yapısını gün ışığına çıkarıvermişti. Yerel "köy" Sovyetleri'nin işleyişi hakkında pek fazla bir şey bilinmiyor. Daha sonra yayımlanan, V.P.Antonov-Saratovski'nin *Soveti v Epokhu Voennogo Kommunizma* (1928) adlı kitabında daha fazla bilgi bulmak mümkün olabilir. Biz bu kitabı elde edemedik.

25. *Sovetskoe Pravo*, No. 3(9), 1924, s.29.

26. İşçileri ve Köylüleri Savunma Konseyi'nin kararı. Bak. R.Labry, *Une Législation Communiste* (1920), s.22.

27. H.Hintze, *Staatseinheit und Föderalismus im alten Frankreich und in der Revolution* (1928), Fransız devriminin birbiri ardı sıra geçirdiği aşamalar boyunca "federalizm" ile "tek ve bölünmez millet" görüşü arasındaki çatışmanın kapsamlı bir anlatımıdır. Merkeziyetçiliğin zaferini sağlayan şey, ideolojik tercihler değil, ekonomik ve askeri baskılardır. Rus devrimi ile ilginç benzerlikler bulunmaktadır bu eserde.

sız devrimi geleneği oldu. 1850'de Komünist Birlik'e seslenişinde Marx şöyle yazmıştı: Alman burjuva demokratları federasyonu destekler ve bölgelerin bağımsızlığını güçlendirerek merkez iktidarı güçsüz düşürmeye çalışırlarken, "işçiler, sadece birleşmiş ve bölünmez bir Alman cumhuriyetinin yaratılması için değil, aynı zamanda onun içinde, devlet iktidarının elinde kesin bir güç merkezileşmesi için de etkilerini kullanmalıdırlar.[28] Almanya ve İsviçre federal anayasalarına bağlı "küçük devletler" sistemini, hayatının son yıllarında eleştiren Engels, "ancak birleşmiş ve bölünmez bir cumhuriyet şeklinin proletaryanın yararına olabileceğini"[29] ileri sürmüştü. Öte yandan, Fransız devrimci geleneğinin bir başka yönü üzerinde duran Proudhon ve anarşistler, "federal" ve "federalizm" kelimelerini, anayasal bir belirleme ile değil, serbestçe, yerel birimlerin gevşek ve gönüllü birliğini –güçlü ve merkezileşmiş devletin antitezini– kastederek, daha çok güçlü bir duygusal olumlamayla kullanmışlardı. Çoğunluğu Marksist olmaktan çok, Proudhoncu olan ve "federasyonu" özgür komünler arasındaki birliğin en yüce şekli diye düşündükleri için "*les fédérés*" diye adlandırılan 1871 Komüncüleri'nin Marx tarafından olumlanmış olması durumu daha da karmaşıklaştırıyordu:

> En küçük köyün bile siyasi şekli komün olmalıydı... Her bölgedeki kır komünlerinin ortak işleri merkez şehirdeki delegeler meclisi tarafından yönetilmeli ve bölge meclisleri, kendi seçtikleri temsilcileri Paris'teki "milli heyete" yollamalıydılar... Geriye kalan ve merkezi bir hükümetin yapması gereken az sayıda fakat önemli işler... komünal, yani tam anlamıyla sorumlu görevliler tarafından yürütülmeliydi.

Bu tasarı, Rusya Sovyetleri için prototip oluşturuyor, bürokratik ve despot bir yönetimin çaresi olan yerel özyönetim ve dolaysız demokrasi anlayışına oldukça uygun düşüyordu. Fakat metinden de açıkça anlaşıldığı gibi, Marx devletin ortadan kalkacağını düşünüyordu. Büyük bir ülkeyi, "Montesquieu ve Jirodenler'in hayal ettiği gibi, bir küçük devletler federasyonuna" bölmek söz konusu değildi; aksine, milli birlik "devlet iktidarını ortadan kaldırarak gerçekleştirilmeliydi".[30]

Federalizme yöneltilen Marksist itirazlar, Lenin ve Bolşevikler tarafından da ileri sürüldü; Avusturya sosyal demokrasisini örnek alarak federal ilkeyi parti örgütlenmesine yerleştirmek isteyen Yahudi Bund'a karşı girişilen uzun mücadele boyunca pekiştirildi. Hatta daha sonraları, federal bir

28. Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. VIII, s. 487.
29. *A.g.e.*, c.XVI, Kısım II, s.109-10.
30. Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. VIII, Kısım II, s.314.

anayasaya karşı beslenen ön yargılar aşıldığı zaman bile Bolşevizm, birleştirici ve merkezileşmiş bir komünist partisinin gereği üzerinde ısrar etmekten vazgeçmedi. Fakat, başlangıçta federalizme karşı yöneltilen itirazlar, parti örgütü içinde olduğu kadar devlet örgütü içinde de aynı şiddetle sürdürüldü. 1903'te Lenin, federal bir Rus cumhuriyeti görüşünü savunan Ermeni sosyal demokratlarını kınıyordu.[31] Şöyle diyordu Lenin 1913'te: "kapitalizm kendi gelişmesi için, mümkün olduğu kadar büyük ve merkezileşmiş devletleri gerektirdiğinden, Marksistler, elbette federasyona ve desantralizasyona karşıdırlar" (Lenin, ikisi arasında tam bir ayrım yapmıyordu)[32]; aynı yıl yazdığı bir mektupta ise, "ilke olarak, federasyona karşı olduğunu", çünkü bunun "ekonomik bağlantıyı zayıflattığını ve tek bir devlet için uygun biçim olmadığını"[33] bildiriyordu. Sorunun anayasal yanını değil pratik yanını göz önünde tutan bir savdı bu. Federasyon desantralizasyon demekti; birleştirici devlet merkeziyetçiliğin aracı olarak övülüyordu.

Diğer siyasi ilkeler gibi, federasyon aleyhtarlığı da Lenin için asla mutlak bir kural olmadı. Örneğin, federasyon ilkesini, milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı ilkesi ile dengelemek istiyordu. Şöyle yazıyordu Lenin Aralık 1914'te:

> *Diğer bütün şartlar aynı kaldıkça,* kayıtsız şartsız merkeziyetçilikten yanayız ve federal ilişkileri savunan burjuva ideale karşıyız. Bununla beraber, bu durumda bile... Romanov-Bobrinski-Puriskiyeviç üçlüsüne Ukrayna'yı boğazlamalarına vb. yardım etmek (bırakınız sosyalistleri) bizim işimiz, demokratların işi değildir.[34]

Gene de parti geleneği federasyona vargücüyle karşı koymaya devam ediyordu. Stalin, Mart 1917'de yayımlanan *Federalizme Karşı* başlıklı bir makalesinde, her yerde merkeziyetçiliğe doğru bir eğilimin başladığını bildiriyordu. Şöyle diyordu makalesinin sonunda:

> Rusya'da federalizmin, milli meseleyi çözmediği, çözemeyeceği ve tarihin tekerleğini geriye döndürmek gibi boş bir hayalin peşinde koşarak bu sorunu daha da karıştırmaktan başka bir şey yapmadığı açık görülmüyor mu?[35]

Partinin katı tutumu, ancak devrimin zaferiyle değişikliğe uğradı. İlkin, Paris Komünü'nü örnek aldığını iddia eden ve merkezi bir otorite oluşturmak için yerel organların gönüllü örgütlenmesi üzerine kurulduğu söylenen

31. Lenin, *Soçineniya*, c. V, s.242-3.
32. *A.g.e.*, c. XVII, s.154.
33. *A.g.e.*, c. XVII, s.90.
34. *A.g.e.*, c. VIII, s.82.
35. Stalin, *Soçineniya*, c. III, s.27; Stalin, sonraları bu görüşünden vazgeçecektir. (*A.g.e.*, c. III, s.28-31).

Sovyet sistemi, 19. yüzyıl sosyalist yazarlarının federalizmle kastettikleri şeyin ta kendisiydi. İkinci olarak, federasyon, hem eski Çarlık İmparatorluğu'na bağımlı milletlerin özlemlerini gerçekleştirmek hem de onları Sovyet çatısı altında barındırmak için ileri sürülebilecek biricik siyasi kavramdı; milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı bir kez ilan edilince federalizm, bunun kaçınılmaz bir gerekçesi ya da çaresi oluyordu. Bu dönüm noktası, Lenin'in Ekim Devrimi arifesinde yazılmış *Devlet ve Devrim* adlı eseriyle çakışıyordu. Engels, Erfurt programını eleştirirken kesinlikte "tek ve bölünmez cumhuriyet"ten yana olduğunu bildirmekle birlikte, "iki adada dört milletin yaşadığı İngiltere'de" federasyonun "ileri bir adım" olacağını da kabul ediyordu. Engels'in bu sözlerini aktarırken Lenin, federasyonun "bir istisna ve gelişme için bir engel olduğunu", buna rağmen, "ancak özel şartlarda 'ileri bir adım' olabileceğini" yazıyordu. Ve "bu özel şartlarda milli mesele ağırlığını hissettiriyordu".[36] Bununla beraber, ardından gelen tartışma açıkça gösterdi ki, federal ya da birleştirici devlet sorunu Lenin için henüz bir anayasa sorunu değil, iktidarın desantralizasyonu ya da merkezileştirilmesi ile ilgili bir sorundu; işin ilginç yanı, federasyona dönüşümle ilgili bu değişmenin, Lenin'in devletin ortadan kalkmasıyla ilgilendiği bir çalışmasında görülmesidir.

Sovyet anayasa tasarısı hazırlığının federasyonla ilgili yanının perde arkası böyleydi. VTsIK'nın kaleme aldığı ve Kurucu Meclis'e bir ültimatom gibi sunulmuş olan Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi, Rusya Sovyet cumhuriyetini, bir "milli Sovyet cumhuriyetleri federasyonu" olarak ilan ediyordu; Kurucu Meclis'in lağvedilmesinden sonra, Üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, VTsIK'dan "Rus Federal Cumhuriyeti anayasasının temel ilkelerini" kaleme almasını istedi. Bu terimin kullanılmasının nedeni şüphesiz, kiltelere hoş görünme isteğiydi kısmen; hatta bir "sosyo-ekomomik örgütler federasyonu" ile ilgili sendikalist görüşleri bile teşvik ediyordu.[37] Fakat hazırlık komisyonu toplantı halindeyken, 3 Nisan 1918 tarihli *Pravda*'da yayımlanan bir yazıda Stalin, tutumu açıkça ortaya koymuştu. Sovyet federasyonu İsviçre ya da Amerikan federasyonları gibi sadece coğrafi bakımdan ya da tarihi bir gelişme sonucu bölünmüş bölgelerin birliğini temsil etmiyordu. Sovyet federasyonu, "milli niteliği bakımından olduğu kadar özel hayat tarzı bakımından da farklılaşmış, tarihi açıdan farklı bölgelerin birliğiydi". Ayrıca, burjuva federasyonu, "bağımsızlıktan emperyalist birleşmeye geçiş aşaması" olduğu halde, Sovyet federasyonu,

36. Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.419. 37. Bkz. s.126.

çarlık devrindeki "cebri birlikten", "Rusya'daki bütün milletler ve halkların çalışan kitlelerinin gönüllü ve kardeşçe birliğine" doğru "zamanla" gerçekleşecek bir geçiş aşamasını temsil ediyordu. Nihai amaç, "geleceğin *sosyalist* birlikçiliği"ydi.[38] Stalin'in önerisi üzerine, aynı anlamda bir karar hazırlık komisyonu tarafından çalışmalara esas olarak kabul edildi.[39] Açıkça görülen şey, federasyonun salt kendi içinde bir amaç olmadığı (böyle bir şey, partinin saptadığı öğretiden bir hayli değişik bir görüş olurdu), fakat daha iyi bir şeye doğru, Rusya'da milli meselenin özel şartlarının gerektirdiği, geçici bir aşama olduğu idi. Bir yıl sonra kabul edilen parti programı, "Sovyet modeline göre örgütlenmiş bir federal devletler birliği"ni "tam birleşme yolunda geçici şekillerden biri"[40] diye tanımlayarak bu görüşü doğrulamış oluyordu.

Bu belirsizlikler, şu garip olguda yansıyordu: RSFSC bir federasyon olarak serbestçe anıldığı ve "federal" kelimesi başlığında ve anayasanın genel ilkelerle ilgili ilk bölümünde geçtiği halde, kelimeye bizzat anayasa metninde rastlanmıyordu. Federasyonun anayasal mekanizması tanımlanmadığı gibi, kapsamı ve içeriği de tanımlanmış değildi. Anayasanın çok elverişsiz şartlar içinde hazırlanmış olmasıyla kolayca açıklanabilirdi bu. 1918 baharında ve yazı başlangıcında Alman orduları eski Baltık illerini, Beyaz Rusya'nın büyük bir kısmını ve Ukrayna'nın tamamını istila etmişler, hatta kuzey Kafkasya'ya ve Bolşevik yönetimin yalnız adacığı gibi duran Bakû'nün bulunduğu Transkafkasya'ya girmişlerdi. Bolşevik Türkistan'ın Avrupa'yla tüm haberleşmesi kesilmişti. Bolşevik iktidarın bir süre yavaş yavaş sağlamlaşır gibi göründüğü Sibirya, Çek birliklerinin, Volga bölgesinde anti-Bolşevik bir hükümetin kurulmasına da yol açan isyanı yüzünden Mayıs 1918'den sonra tamamen tecrit edilmişti. Bu şartlar altında, anayasada hemen her şey ister istemez geçici oluyordu. Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi,

> her milletin işçi ve köylülerine, federal hükümete ve diğer Sovyet kurumlarına katılmak isteyip istemediklerine, istedikleri takdirde, hangi esasa göre katılacaklarına, kendi tam yetkili Sovyetler kongresinde karar verme hakkını

tanımıştı. Üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin, anayasanın hazırlanmasına ilişkin kararı "ayrı cumhuriyetlerin ve bölgelerin federal hükü-

38. Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.66-73.

39. *A.g.e.*, c. IV, s.79-80. Stalin'in ilk tasarısı, G.S.Gurviç'in *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii* (1923), s.147-8, adlı eserinde yer almıştır.

40. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.287.

mete katılış sırasının", bu cumhuriyetlerin ve bölgeler bilfiil kurulunca saptanacağını öngörüyordu. Fakat böyle bir şey olmamıştı henüz; varolmayan ve belirlenmemiş birimlerden meydana gelmiş bir federasyon için anayasa hazırlamak da güçtü. Gerçekte, 1918'de yaratılmış olan şey, topraklarının kapsamı belirlenmemiş bir Rusya cumhuriyetiydi. Anayasa, "özerk bölgelerin" bu cumhuriyete dahil edilmesine imkân veriyordu ve anayasanın 11. maddesi, özerk bir bölgenin en üst kuruluşlarının, kendi Sovyetler kongresinin ve yürütme komitesinin, Rus olsun olmasın, RSFSC'nin diğer herhangi bir bölgesinin Sovyetler bölge kongresi ve yürütme komitesi ile aynı düzeyde ve aynı statüde olmasını öngörüyordu. Başka bir deyişle, Lenin'in ve Stalin'in ilk yazılarındaki gibi, anayasada federasyon, desantralizasyonun bir eşdeğeri olarak varsayılmıştı. Anayasanın temel niteliği olmaktan çok, idari örgütlenme sorunuydu bu. Partinin milli mesele hakkındaki 1913 tarihli kararı, "geniş bölgesel özerklik" ile "demokratik, yerel özerk-hükümet" arasında bir ayrım gözetmeyi sağlayamamıştı; bu ikisi Bolşevik bakış açısına göre hâlâ aynı şeydi.[41] Merkezi ve yerel hükümet organları arasındaki kuvvetler ayrılığından tamamen farklı olan özgül bir federal mekanizmanın izine rastlanmıyordu 1918 anayasasında. Belki de bu hükümler, RSFSC'nin temel birliğini tehlikeye düşürmeksizin, milli gruplara bir dereceye kadar yerel özerk bir yönetim sağlamak amacıyla konulmuş olabilirdi. Fakat anayasal anlamda, federal değildi bunlar.

RSFSC anayasının federal niteliği sorunu, bu anayasanın ardında bulunan teoriler ile, burjuva devletleri ya da federasyonlarının anayasalarını ilham etmiş teorileri birbirinden ayıran uçurumun niteliğini ortaya koyuyordu. Batı düşüncesinde anayasa kavramının kendisi, bizzat devletin tâbi olduğu bir yasa demekti. Bu anlayış, yasayı devletin yaratısı olarak kabul eden bir öğretiyle bağdaşamazdı. Batı dünyasındaki anayasaların birçoğu kötüye kullanmaları önlemek için devlet iktidarının bir yasayla sınırlandırılması gerektiği görüşünden kaynaklanıyordu. Anayasalar, hükümdarlara zorla kabul ettirilmişti. Federasyonlar kendi otoritelerine federal hükümetin mümkün olduğu kadar az müdahale etmesinde ayak direyen birimlerden meydana gelmişti. Burjuva anayasalarında bu tür kısıtlamaların, işçilere burjuva devlete karşı kendilerini koruma imkânı sağladığı ölçüde, bir değer taşıdıkları kabul edilebilirdi. Fakat böylesine bir uzlaşmanın Sovyet anayasasında yeri yoktu. Stalin'in kelimeleriyle, "Sovyet anayasası, burjuvaziyle bir pazarlığın sonucu olarak değil, muzaffer bir devrimin sonucu olarak

41. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.211.

doğmuştu".[42] Anayasa, karşıt güçler arasındaki herhangi bir dengenin ya da pazarlığın ifadesi değil, proletarya diktatörlüğünün ifadesiydi. Bolşevik teorinin mutlak niteliği, partinin 1903 programında önemli bir yer tutan ve parti çevrelerinde geçerli olan "halk otokrasisi" deyiminde dile getirmişti. Çar bir "otokrat" (*samoderzhavets*) olduğu için benzetme yoluyla, "halk otokrasisi" denmişti. Her devlet ve her hükümet, yönetici bir sınıfın egemenliğini sağlayan araçtı. Diğer bütün devlet şekilleri gibi proletarya diktatörlüğü de, Lenin'in deyişiyle, "bir tür sopadan başka bir şey değildi" ve amacı, sömürgen sınıfları devirmek ve ezmekti. Bunun anlamı şuydu: bu devlete anayasanın verdiği yetkiler özü bakımından sınırsız, bölünmez ve mutlaktı.

Bu görüşten şu sonuç çıkıyordu: Sovyet anayasası, "anayasal güvenceler" ya da devlete karşı vatandaşlık hakları diye bir şey tanımıyordu. Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi, kelimenin klasik anlamıyla bir haklar bildirisi değil, ekonomik ve sosyal bir politikanın ilanıydı. Böyle olması akla tamamen yakındı. Marksizm, birey özgürlüğünün, bireyin yaptıklarına devletin karışmamasıyla güvence altına alınabileceğini ileri süren burjuva görüşü reddediyordu; sınıf egemenliği şartları içinde böyle bir özgürlük, şekli ve etkisiz kalıyordu. İşçileri sahici özgürlüğe kavuşturmak olumlu bir eylemi gerektiriyordu. Böylece, RSFSC anayasasına göre, kilise ile devleti ve kilise ile okulu birbirinden ayırarak inanç özgürlüğü; "gazeteleri, broşürleri, kitapları ve diğer basılı eserleri yayımlayıp" bütün ülkede dağıtımı için "gerekli teknik ve maddi imkânların hepsini sağlayarak" düşünce özgürlüğü işçilere tanınmış oldu; "gerektiği gibi donatılmış, aydınlatılmış ve ısıtılmış bütün genel toplantı lokalleri, binaları" işçilerin emrine verilerek toplantı özgürlüğü güvence altına alınmış; kültüre, "genel, parasız ve tam bir eğitim" sayesinde erişilmeye çalışılmıştı. İşçinin özgürlüğü, devlete karşı değil, devletin etkinliği sayesinde gerçekleşecekti. Bu etkinliğin vadedilmesi ve sağlanması, işte buydu anayasanın sağladığı. Birey ile devlet arasındaki antitez kavramı, sınıflı toplumdan kaynaklanan bir varsayımdı. Tek tek her işçinin çıkarı, bütün işçi sınıfının çıkarıydı. İşçiyi, işçi devleti ile çatışır hale getirmek mantıksız ve yersiz olurdu.

Bundan, anayasanın hiçbir şekli hak eşitliği tanımadığı sonucu da çıkıyordu. Rus anayasasının pratiğinde buna benzer hiçbir gelenek yoktu. Çarın uyrukları, yasayla kabul edilmiş beş "zümreye"[43] ayrılmıştı; bunların her bi-

42. Stalin, *Soçineniya*, c. VII, s.70.

43. Bu "zümreler" (Rusça'da *soslovie* kelimesi, ne sadece "kast", "sınıf", ne de "lonca" an-

ri farklı bir statüye tâbiydi. 10/23 Kasım 1917 tarihli bir kararname bu farklılıklara son vererek tek bir yasal vatandaş kategorisi yarattı.[44] Ancak Bolşevik öğretiye göre, ekonomik sınıflar varolduğu sürece, eşitsiz sınıflara mensup bireyler arasındaki burjuva demokrat anayasalarda kabul edilen türde eşitlik temelde gerçekdışı kalıyordu. Bireyler arası bir eşitlik ancak sınıfsız bir toplumda gerçekten varolabilirdi. Proletarya diktatörlüğünün amacı, burjuvaziyi oluşturan bireyler ile emekçi sınıfları oluşturan bireyler arasında biçimsel bir eşitlik yaratmak değil, burjuvaziyi sınıf olarak ortadan kaldırmaktı. Bu diktatörlüğün vücud bulduğu Sovyetler, işçi ve köylü sınıflarının organlarıydı. Kızıl Ordu'ya sadece işçiler ve köylüler alınıyordu. Böylece, anayasada tanınan haklar, mantıki olarak, sadece ve sadece "emekçilere" ya da "işçi sınıfına ve yoksul köylülüğe" tanınmış haklardı. Anayasada "genel ilkelerin" yer alması, bu ayrımı özellikle doğruluyordu:

> İşçi sınıfının genel çıkarı bakımından RSFSC bireylere ve ayrı gruplara, sosyalist devrimin zararına kullanabilecekleri hiçbir ayrıcalık tanımaz.

Bu bakımdan, burjuva demokrasisinin, "bir kişi bir oy" gibi ilkelerine hiçbir değer verilmemişti; oy hakkı "bir hak olmaktan çıkıyor ve seçmenlerin sosyal bir görevi haline" geliyordu.[45] RSFSC anayasası, "başkalarını kâr amacıyla çalıştıranlara", "kendi emeklerinin ürünü olmayan bir gelirle geçinenlere", "bağımsız iş adamlarına", "keşişlere, papazlara" ve adam öldürenlerle akıl hastalarına oy hakkı tanımıyordu. Serbest meslek sahipleri ile aydınları oy hakkından yoksun bırakmama kararı şiddetli bir tartışmaya yol açtı; bir yorumcunun belirttiği gibi, "ne sözde bir sosyal adalet kaygusundan, ne de duygusal sebeplerden" değil, pratik yararları bakımından alınmıştı bu karar.[46] Oy hakkının sınırlandırılması 1936'ya kadar yürürlükte kaldı.

Ayrım gözetmenin daha da karmaşık bir örneği Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi için, şehirlerde ve kırlık bölgelerde uygulanan seçim kuralları arasındaki farktı. Şehirlerde, Kongre'ye seçilecek delegelerin sayısı, her

lamına gelir, *soslovie,* bu üç anlamı da kısmen içeren bir kelimedir) şunlardı: (1) "asiller" ya da "gentry"; (2) ruhban zümre; (3) tüccarlar; (4) küçük burjuvazi (dükkân sahipleri, zanaatkârlar, satıcılar); (5) şehirlerde ve fabrikalarda vasıfsız işçi olarak çalışanlar da dahil olmak üzere, köylülük. Şehir proletaryasının yasal hiçbir varlığı yoktu.

44. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918,* No. 3, madde 31.

45. G S.Gurviç, *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii* (1923), s.46.

46. *A.g.e.*, s.47. İlk taslaklardan biri, *curiae* denilen bir oy sistemini öngörüyordu; buna göre, işçilerin ve köylülerin oyları ile uzmanların, devlet memurlarının, bilginlerin ve sanatçıların oyları arasında bir denge sağlanacaktı. Fakat bu incelik anayasa tasarısının son şeklinde yer almadı (*A.g.e.*, s.161-2).

25.000 *seçmene* bir kişi, kırlık bölgelerde ise her 125.000 *nüfusa* bir kişi olarak saptanmıştı. Aradaki bu farkın tarihi bir kökeni vardı. RSFSC'nin en üst organı olan Tüm Rusya İşçi, Asker ve Köylü Temsilcileri Sovyetleri Kongresi, Tüm Rusya Köylü Temsilcileri Sovyetleri Kongresi ile Tüm Rusya İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri Kongresi'nin birleşmesinden doğmuştu ve bu birleşme Kasım 1917'de Bolşevikler ile Sol SD'ler arasında varılan bir anlaşma üzerine gerçekleşmişti. Hem kır, hem de şehir Sovyetleri'nin kendi şartlarına uygun gelen ve alıştıkları sayım usullerini devam ettirmeleri normaldi. Bu sayım usulüne göre, şehir Sovyetleri'nde, Sovyet üyesi işçiler, kırsal Sovyetler'de de bölge ahalisi hesaplanıyordu. Tek güçlük bunlar arasındaki oranı saptamaktı. Yapılan şuydu aslında: Haziran 1917'de birinci Tüm Rusya İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri Kongresi'ni düzenleyenlerce saptanan oran kabul edildi: 25.000 seçmene 1 delege.[47] Tüm Rusya Köylü Temsilcileri Sovyetleri Kongresi'nin uyguladığı oran (150.000 kişiye bir delege) yükseltilerek 125.000 kişiyi temsilen bir delege seçilmesi kararlaştırıldı. Böylece saptanan bu beşte bir oranı Steklov VTsIK'nın anayasayı onaylayan oturumunda şehirlere hiçbir üstünlük tanımadığını ve şehirlerin kırlık bölgelerle atbaşı bir eşitlik içinde temsil edilmesini sağladığını söyleyerek savunmuştu.[48] Bu iddia savunulamazdı;[49] nitekim Sovyet'teki diğer konuşmacıların hiçbiri tarafından desteklenmedi. Anayasada "İşçilerle köylüler arasında' fark gözetildiğinden" söz eden Lenin, bunun kökeninin Sovyetlerin tarihinde yattığını belirtti.[50] 1919'da kabul edilmiş parti programı, "Sovyet anayasamız"ın "kırsal bölgelerin daha dağınık küçük burjuva kitlelerine oranla, sanayi proletaryasına bir üstünlük tanıyarak, şehir işçisinin devrimdeki önder rolünü yansıttığını" özellikle belirtiyordu.[51] Bu sorunlar biçimsel ya da soyut bir eşitlik açısından değil, daima amprik bir görüş açısından ele alınmalıydı. Şehir işçilerinin sınıf bi-

47. *Pervyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1930), c. I, s.xxiii-iv.

48. *Pyatyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918), s.193.

49. Nüfusun yüzde 51'i yirmi yaşından büyük olduğuna göre, "seçmenler" ile "nüfus" arasındaki doğru oranın, *prima facie* bire iki olması gerekirdi; bu Kurucu Meclis seçimleri için kabul edilen orandı ve Kurucu Meclis üyeleri, sivil seçim bölgelerinde bölge nüfusu; ordu ve donanmada ise seçmen kitlesi esas alınarak seçilmişti (*Proekt Polojeniya o Viborak v Uçredite'noe Sobranie* (1917), c. II, s.33-6). Steklov'un, yetişkin yüzdesinin şehirlerde, kırlık bölgelerdekinden daha yüksek olduğu şeklindeki yorumu göz önünde tutulsa bile, doğru aritmetik oranın beşe ikiden daha az olmaması gerekirdi: 1920'deki İngiliz İşçi Heyetine bu oranın üçe bir olduğu söylenmişti (*British Labour Delegation to Russia, 1920: Report* (1920), s.128).

50. Lenin, *Soçineniya*, c. XXIV, s.146.

51. *VKP(B) V Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s. 286.

lincinin gelişmiş olması ve dolayısıyla, burjuvaziye karşı daha büyük bir etkinlikle mücadele etmeleri, devrimci devlette, onlara ayrıcalıklı oy kullanma hakkı veriyordu.

Devlet iktidarının mutlak niteliği, bu iktidarın sınırsız olmadığı fakat bölünmez olduğu anlamına geliyordu. Marx, ilk eserlerinden birinde, "kuvvetlerin ayrılması" ile ilgili ünlü anayasa teorisine, "kırallık iktidarının, aristokrasinin ve burjuvazinin"; "ebedi yasa" mertebesine yükseltilmiş "egemenliği ele geçirmek için mücadele ettikleri bir çağın ürünü" diyordu.[52] Sonradan Louis Bonaparte'ın 2 Aralık 1851 *coup d'etat*'sını "yürütme erkinin yasama erki üzerindeki zaferi", yani bir yönetici kliğin, burjuvaziyi bütünüyle temsil eden organ üzerindeki zaferi diye nitelendirdi.[53] Fakat sosyalist bir devrim bütün bu ayrımları ortadan silip süpürecekti. Marx, Paris komününü, "bir parlamento organı değil, hem yasaları çıkaran hem de onları uygulayan etkin bir organ" olduğu için övüyordu.[54] Lenin, yürütme erki ve yasama erki ayrılığını parlamentarizmin özgül bir niteliği, bunların birleştirilmiş olmasını ise Sovyet sisteminin özgül bir hüneri[55] olarak görüyordu. Proletarya diktatörlüğünde devlet iktidarının organları işçiler tarafından, ya da onlar adına, aynı amaç uğruna kullanılan farklı araçlardı sadece. Anayasa hazırlanırken, sorunu ortaya atan Adalet Halk Komiserliği sözcüsü Reisner oldu:

> Yürütme, yasama, yargı erkleri ayrılığı... burjuva devlet yapısına tekabül etmektedir. Bu yapı içinde temel görev, başlıca siyasi güçler, yani bir yandan egemen sınıflar, öte yandan emekçi kitleler arasında dengeyi sağlamaktır. Sömürenlerle sömürülenler arasında doğası gereği kaçınılmaz bir uzlaşma olan burjuva devlet, dengeyi sağlamak ve iktidarı bölmek zorundadır...
>
> Rus sosyalist cumhuriyetinin, siyasi güçleri bölmekte ya da onlar arasında bir denge kurmakta hiçbir çıkarı yoktur, çünkü tek bir siyasi gücün, yani Rus proletaryasının ve köylü kitlelerin egemenliği üzerine kurulmuştur. Bu siyasi güç, tek bir amaç için, sosyalist düzenin inşasının gerçekleşmesi için çalışır. Bu kahramanca mücadele, iktidarın bölünmesini değil, tek bir merkezde yoğunlaşmasını ve birliği gerektirir.[56]

52. Karl Marx-Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Ier Teil, c. V, s.36.
53. Marx ve Engels, *Soçineniya*, VIII, s.403.
54. *A.g.e.*, c. XIII, Kısım II, s.314.
55. Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.258, c. XXII, s.371. Aynı görüş, yürütme erki yasama erki ayrılığını, "parlamentarizmin olumsuz yanlarından" biri olarak nitelendiren 1919 tarihli parti programında da görülmektedir. (*VKP v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.285).
56. Bunyan ve Fisher'in, *The Bolshevik Revolution, 1917-1918*, (Stanford, 1934) adlı eserinde yer almaktadır, s.578.

Bu nedenle, RSFSC anayasasının, yürütme ve yasama erki arasında hiçbir ayrım gözetmemesi akla yatkındı. VTsIK ile Parlamento, Sovnarkom ile de Bakanlar Kurulu arasında sık sık yapılan kıyaslama, aynı zamanda bir yasama ve yürütme organı olan iki kurumun işlevi arasında, anayasa bakımından ya da anayasanın uygulanması açısından, hiçbir ayrım bulunmadığını göz önünde tutmuyor. Aslında, anayasa tartışmaları boyunca iki organın birleştirilmesi önerisi akla yatkın bir öneriydi.[57] Anayasa teorisinde, ne yürütme erkinin ne de yargı erkinin ayrılmasını ve bağımsızlığını haklı gösterebilecek bir şeye pek rastlanmıyordu. RSFSC anayasası yargı erkinin uygulanması bakımından özel hiçbir tedbir öngörmüyordu; ayrıca, yargı erkinin doğrudan doğruya Adalet Halk Komiserliği'nce örgütlenip denetlenmesi, onun yürütme erkine tâbi olduğunu açıkça gösteriyordu.[58] Hükümetin her işlevi bir bütün oluşturuyordu; tek ve bölünmez bir otorite tarafından tek bir amaç için gerçekleştirilmesi gerekiyordu.

Anayasada bulunan Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, VTsIK ve Sovnarkom tanımlamaları, ağırlıkla işlevlerinde değil, hiyerarşi düzeylerindeki değişiklikleri içeriyordu. Tüm Rusya Kongresi'nin ve VTsIK'nın işlevleri, aralarında hiçbir ayrım gözetmeksizin, anayasanın 49. Maddesi'nde birlikte tanımlanmıştı. Sadece iki işlev ("Sovyet anayasasının temel unsurlarının saptanması, ekleme yapılması ve değiştirilmesi" ile "barış anlaşmalarının onaylanması"), anayasanın 51. Maddesi gereğince, VTsIK'yı dışta bırakarak, Tüm Rusya Kongresi tarafından yerine getiriliyordu. Bununla beraber 49. Madde "anayasada onaylama, değişiklik ve eklemeler yapma" yetkisini VTsIK'ya verdiğinden, bu istisnalardan ilkini, RSFSC anayasasının hangi bölümlerinin "temel unsurlar" olduğunu, hangilerinin olmadığını bilmek gibi nazik bir sorun haline getirmiş görünüyordu. Barış anlaşmalarının onaylanması konusunda getirilen istisna, Brest-Litovsk anlaşmasını onaylamak için olağanüstü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin toplandığı Mart 1918 örneğini göz önünde tutmanın sonucu olsa gerekti. Fakat genelde, büyük kongrenin bütün hantallığı ve tüm gövdesiyle fiilen toplandığı zamanlar hariç, bütün yetkileri kullanmak hakkı, anayasa gereğince VTsIK'ya verilmişti.[59]

57. İlkin Nisan 1918'de Latsis tarafından önerildi (G.S.Gurviç, *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii* (1923), s.73) ve 1919'da sekizinci parti kongresinde Osinski tarafından tekrarlandı (*Vos'moi S"ezd RKP(B)* (1933), s.197).

58. Yukarıda belirtilen tutanakta Reisner, burjuva devletlerde yargıçların bağımsızlığının, onları "egemen sınıfın en dar kafalı ve en hoşgörüsüz savunucuları haline getirdiğini" belirtiyordu. (Bunyan ve Fisher, *The Bolshevik Revolution, 1917-1918* (Stanford, 1934), s.578).

Anayasal incelikler konusunda Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi ile VTsIK arasındaki sürtüşmeler, VTsIK ile Sovnarkom arasındaki şiddetli rekabetin yanında pek önemsiz kalıyordu. O dönemden bir yorumcuya göre, 1918'in ilk yarısı, "devletin merkezi kurumları arasında, özellikle VTsIK ile Sovnarkom arasında önemli sürtüşmeler dönemiydi," ve "bu iki yüksek kurum arasındaki ilişki, iç mücadeleye dönüşerek, iç ve dış politikada Sovnarkom'un *de facto* üstünlüğü şeklinde gelişiyordu".[60] Sovnarkom, ilk kez, 30 Ekim/12 Kasım 1917 tarihli kendi kararnamesiyle yasama yetkilerini ele geçirince, iki kısıtlamayı kabul etti. Bu yetkiler, "yürürlüğe giriş tarihinden Kurucu Meclis toplanıncaya kadar" geçerliydi ancak; ve VTsIK, Sovnarkom'un bütün kararlarını "ertelemek, değiştirmek ya da iptal etmek" hakkına sahipti.[61] Bu kararnamenin ilanını takip eden hafta içinde SD'ler Sovnarkom'un önceden VTsIK'nın onayına sunmaksızın, kararnameler çıkarmasını VTsIK'da protesto ettiler. Lenin ve Troçki'nin de katıldığı bir tartışmadan sonra, "önceden VTsIK'da tartışılmadan" ivedi kararnameler çıkarmak hakkını Sovnarkom'a tanıyan bir karar, çok az bir çoğunlukla, 23'e karşı 29 oyla kabul edildi.[62] Fakat VTsIK'nın Kasım ve Aralık 1917'de yapılan hemen her toplantısında aynı itiraz yapıldı. Bundan sonra, giderek, bir alışkanlık haline geldi bu. Krizin yaklaşması, karanamelerin sayısını çoğaltan ve karar almak, hızla eyleme geçmek ihtiyacını daha ivedi hale getiren merkezi otoriteye doğru gidiş daha küçük olan organın işine yaradı. Fakat otoritenin Sovnarkom tarafından gasp edilmesi, Sol SD'ler ve hatta bazı Bolşevikler için, anayasanın kaleme alınması süresince ciddi bir şikâyet konusu oldu.

Anayasa metni, bu çatışmayı yansıtmakla birlikte, bunu çözümleyecek hemen hiçbir şey sağlamıyordu. Tüm Rusya Kongresi'ni geçici bir süre görmezden gelen 31. Madde gereğince VTsIK "RSFSC'nin en yüksek yasama, yönetim ve denetim organı" oluyor ve 32. Madde gereğince, "bütün ülkede İşçi ve Köylü Hükümeti'nin ve tüm hükümet organlarının genel yönetimini" ele geçiriyordu. 37. ve 38. Maddeler'e göre Sovnarkom "RSFSC mese-

59. Beşinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde, ölüm cezasının ikinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nce kaldırıldığından söz eden Sverdlov, "kongreler arasında iktidarın en yüce organı" olmak sıfatıyla VTsIK'nın kongre kararlarını sadece ertelemekle kalmayıp iptal edebileceğini de iddia edecek kadar ileri gitti (*Pyatyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918), s.49).

60. G.S.Gurviç, *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii* (1923), s.67.

61. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918,* No. I (2. basım), madde 12.

62. *Protokoli Zasedanii VTsIK 2 Soziva* (1918), s.28-32; Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.45-6; Troçki, *Soçineniya*, c. III, Kısım II, s.106-8.

lelerinin genel yönetimini" sağlıyor, "kararnameler çıkarıyor, emirler, direktifler veriyor ve zamanında düzenli bir yönetim sağlamak için gerekli bütün genel tedbirleri" alıyordu. 40. ve 41. Maddeler'e göre, "genel siyasi öneme sahip" bütün kararların, "incelenip onaylanması için" VTsIK'ya sunulması gerekiyordu ve VTsIK, Sovnarkom'un bütün kararlarını iptal etmek ya da durdurmak" hakkını koruyordu. Fakat bu şekli hükümler, Sovnarkom'un "çok ivedi tedbirleri yürürlüğe koymaya tek başına karar vermesini" mümkün kılan bir notla biraz yumuşatılmıştı. Gerçekte anayasa hiçbir şeyi değiştirmiyor ve merkezi iktidarın başlıca üç organı arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini uygulamaya bırakıyordu. Bizzat anayasa hükümlerinin sebep olabileceği bir çıkmaza saplanmak tehlikesi, anayasanın ardında bulunan tek bir otoriteyle gideriliyordu: yönetici partinin otoritesi.

Siyasi gerçekleri şaşmaz bir kesinlikle gözlemleyen Lenin, iktidarın merkezileşmesinde, "tabandan" yayılan egemenlik ilkesine yönelmiş bir tehdidin ve bürokrasi salgınını yaygınlaştırıcı bir etken bulunduğunu görmemiş olamazdı. Bu tehlikeye karşı bir tedbir olarak anayasada, her bir Halk Komiserliği'ne serbest müşavir konumunda olan ve kararlarına itiraz etmek için Sovnarkom'a ya da VTsIK'ya başvurma hakkına sahip beş kişilik bir "heyet" atandı. Fakat bu düzenleme, halk arasında sanayinin yönetiminde uygulanan aynı sistem kadar genel bir güvensizlik yaratmamakla beraber, pratikte pek etkili olmadı. Aslında Lenin, bu tür tedbirlere bel bağlamıyordu. Onun inancına göre otoritenin merkezileşmesi kendi panzehirini kendi içinde taşıyordu. Yasama yürütme işlevlerinin birleştirilmesinin etkisi, seçilmiş yasa yapıcıdan farklılaşan ve ayrılan profesyonel yöneticinin ortadan kalkması anlamına gelecekti. Bu birleştirmenin yararı, "halkın seçilmiş temsilcilerinin şahsında, hem yasama hem de yürütme işlevini birleştirmesiydi" –"Dolaysız demokrasi"nin özünü oluşturan bir düzenlemeydi bu.[63] Gözden geçirilmiş 1919 parti programı, sadece "yasama ve yürütme erki ayrılığını" değil, "temsili kurumların kitlelerden ayrılmasını" da "parlamentarizmin olumsuz yanları arasında" sayıyordu. Lenin'e göre Sovyetler, kendileriyle ilgili yasaları çıkaran, kendi kararlarını uygulayan ve kendi işlerini kendileri yöneten işçi ve köylü kitleleri nosyonunun vücud bulmasıydı; son derece idealize edilmiş bu "dolaysız demokrasi" tablosu merkezdeki bürokratik iktidarın alabildiğine güçlenmesinin gitgide belirginleşen gerçekliğini örtbas etmeye yarıyordu. Fakat bu konuda da son kararı vermek, anayasanın gediklerini kapatmak için daima otoritesine başvu-

63. Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s. 258.

rulabilen partiye düşüyordu.

Bir anayasanın pratikte işlemesi genellikle, yazarlarının esin kaynağı olan ilkelere ve onların saptadıkları kuralları bağlı olmaktan çok, hangi siyasi şartlar içinde uygulamaya konduklarına bağlıdır. Anayasa hazırlandığı sırada Sovyet Rusya'da meydana gelen değişiklikler, rejimin ilk yıllarından itibaren başlamış olan bir sürecin devamıydi. Fakat anlamlı ve belirleyici değişikliklerdi bunlar. Kurucu Meclis'in Ocak 1918'de lağvedilmesinden sonra toplanan üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi tarafından müstakbel anayasanın ana ilkeleri ilan edildiğinde, Bolşevikler'den ve Sol SD'lerden meydana gelmiş bir koalisyon hükümeti vardı. Hazırlık komisyonu Nisan'da toplandığında, Sol SD'ler, hükümetten ayrılmış olmalarına rağmen Sovyetler'den çekilmemişlerdi ve komisyonda temsilcileri vardı. Beşinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi nihayet Temmuz 1918'de anayasayı onayladığı sırada, Sol SD'ler Sovyetler'den atılmışlar, yasa dışı ilan edilmişlerdi, üstelik iç savaş başlamıştı. Tek partili devletin gelişmesi ve tam iki yıl boyunca hemen hergün cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşüren iç savaşın etkisi, anayasanın üzerinde yükseldiği iyimser temelleri yıktı ve hazırlık komisyonunu uğraştırmış olan anlaşmazlıkların çoğunu gölgede bıraktı. Savaş halindeki ordunun ihtiyaçları ve iç güvenliğin gerekleri anayasal inceliklere imkân tanımayan bir hava yarattı. İlk Sovyet yasalarının büyük bir bölümünden edinilen tecrübe, idealist ilkeler ile pratiğin katı gerçekleri arasındaki derin uçurumu ortaya koyuyordu. Aynı şey RSFSC anayasası için de doğru olduğu ölçüde, bu uçurumun sebebi anayasanın doğuş şartlarıydı daha çok.

Anayasa tasarısı, 3 Temmuz 1918'de parti merkez komitesi tarafından incelendi ve komite bazı ufak tefek değişiklikler yaptı. Lenin'in önerisi üzerine, Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi, giriş bölümü olarak anayasaya eklendi.[64] Bundan sonra tasarı beşinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ne sunuldu. Kongre, Alman elçisi Mirbach'ın öldürülmesinin yarattığı ciddi krizden ötürü toplantılarına üç gün ara verdi. Sonra 10 Temmuz 1918'de, Steklov'un yeni anayasa ile ilgili açıklamasını dinledi ve bunu oybirliği ile kabul etti.[65] 19 Temmuz 1918'de *İzvestiya*'da yayımlandıktan sonra "Rusya Sosyalist Federatif Sovyetler Cumhuriyeti Anayasası (Temel Kanunu)" olarak yürürlüğe girdi.

64. G.S.Gurviç, *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii* (1923), s.90-1; Troçki, *O Lenine*'de ([1924?], s.113-4) bundan bahsetmektedir.

65. *Pyatyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918), s.183-95.

BÖLÜM VII

DİKTATÖRLÜĞÜN TAHKİM EDİLMESİ

Ekim Devrimi'nden sonra kurdukları rejime Bolşevikler'in verdiği "proletarya diktatörlüğü"[1] terimi özgül hiçbir anayasal ima taşımıyordu. Bu terim, yönetici sınıfı tanımlıyor, fakat bu sınıfın iktidar aracı olan hükümetin ne tür bir hükümet olduğunu belirtmiyordu. Diktatörlük ile temsili hükümet arasında, bu anlamda, hiçbir karşıtlık yoktu: Proletarya diktatörlüğünün antitezi olan "burjuva diktatörlüğü", genellikle temsili hükümet aracılığı ile uygulanıyordu. Bir avuç azınlığın ya da bir tek kişinin egemenliğini dile getiren "diktatörlük" kelimesinin kitlelerde yarattığı duygusal yankılar, bu terimi kullanan Marksistler'in aklından bile geçmiyordu. Aksine proletarya diktatörlüğü, tarihte halkın çoğunluğunu oluşturan sınıfın iktidarının gerçekleşeceği ilk rejim olacaktı ve Rusya'da bunu köylülük ve sanayi proletaryası ittifakı sağlayacaktı. Üstelik, proletarya diktatörlüğü büyük çoğunluğun egemenliği olduğuna göre, burjuvazi alaşağı edilince bu egemenliği devam ettirmek için, geçmiş bütün sosyal düzenlerde uygulanandan daha az baskı uygulamak gerekecekti. Proletarya diktatörlüğü, şiddete dayanmak şöyle dursun, şiddetin bir sosyal yaptırım olarak kullanımının ortadan kalkması, yani devletin ortadan silinmesi yolunu açacaktı.

Devrimin ilk günleri boyunca bu idealist ve iyimser havayı bulandıran hiçbir şey olmadı. Hemen hemen hiçbir güçlükle karşılaşılmaksızın gerçekleştirilen 25 Ekim 1917 Petrograd darbesinin başarısı, bu darbenin ardında gerçekten halkın büyük çoğunluğunun olduğu izlenimini yarattı.[2] Devrimin kendisinin pek az insanın hayatına malolduğu ve bunlardan birçoğunun da, zafer kazanıldıktan sonra yenilginin acısını çıkarmak isteyen düşmanları tarafından girişilmiş eylemlerde öldürüldüğü gerçeği Bolşevikler için bir öğünme vesilesiydi ve öğünmekte de haklıydılar. Kışlık Saray'da esir alın-

1. Kökeni belirsiz. 1849'da Marx, Blanqui'nin "devrimci sosyalizmi"ni, "proletaryanın sınıf diktatörlüğü" diye tanımlamıştı (Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. VIII, s.81); 1852'de Marx'ın kendisi bu terimi kullanıyordu. Bkz. s.218.

2. Moskova'da, özellikle, harpokulu öğrencilerinin başlattığı son derece ciddi direniş, bir hafta devam etti; çok uzak bölgelerde gecikerek de olsa, hemen her yerde iktidarın Bolşevikler'e devredilmesi sakin bir şekilde gerçekleşti.

mış genç kadet subayların, "bundan sonra halka karşı silah kullanmayacaklarına" söz vermeleri üzerine serbest bırakılmaları, bir devrimin ilk sıralarında çoğu zaman beklenen bağışlayıcı tutumlardan biriydi.[3] Hiçbir yarar sağlamayan Gaçina karşı hücumunun düzenlenmesinde Kerenski'ye yardım eden ve orada tutuklanan "beyaz" general Krasnov, karşı devrimci bir harekette bulunmayacağına söz verdiği için serbest bırakıldı. Fakat Krasnov verdiği sözden birkaç hafta sonra cayarak Güney'deki iç savaşa katılacaktı. Bolşevik zaferden on gün sonra Lenin'in yaptığı konuşma, bu tür bağışlamaların gelgeç bir heves olmadığını göstermektedir:

> Teröre başvuruyoruz diye kınıyorlar bizi, fakat bizim terörümüz, silahsız insanların kafalarını uçuran Fransız devrimcilerin terörü değildir ve öyle umuyorum ki, biz bu yola başvurmayacağız... Tutukladıklarımıza, "baltalama hareketine kalkışmayacağınıza dair imzalı bir kâğıt verdiğiniz takdirde, sizi serbest bırakacağız" diyorduk. Ve böyle imzalı kâğıtlar aldık ellerinden.[4]

Devrim günü tutuklanıp Petro-Paulus kalesine gönderilmiş olan Geçici Hükümet üyeleri hemen salıverildiler ve sadece sözde bir göz hapsine tâbi tutuldular; bu da, onların yeni rejime karşı gizli eyleme geçmelerini önlemeye yetmedi. Sermaye vergisi uygulamaları ya da burjuvaziden zorla para sızdırmalar, Harkov'daki işçilere ücretlerini ödemek için 1 milyon ruble vermedikleri takdirde Harkovlu on beş varlıklı kapitalistin Donetz madenlerinde çalışmaya gönderilecekleri gibisinden tehditler,[5] planlı bir vahşetin değil, daha çok, işler bir yönetim aygıtını yoktan varetmeye kararlı, tecrübesiz insanların içine düştükleri çıkmazın belirtileriydi. Devrimin ilk haftalarının umutsuz kaosu içinde yeni yöneticilerin kararlaştırılmış bir eyleme göre hareket etmek, hatta mantıklıca düşünüp planlamak için pek az vakitleri vardı. Atacakları adımların her biri ya herhangi ivedi bir duruma karşı tepkiydi ya da kendilerine karşı yöneltilmiş bir eyleme ya da tehdide bir misillemeydi.[6] Fırtınaya yön vermek isterken önünde sürüklendiler. Şehirler-

3. John Reed, *Ten Days That Shook The World* (Dünyayı Sarsan On Gün) (N.Y. 1919), s.101.

4. Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.50.

5. Antonov-Ovseenko, *Vospominaniya Grajdanskoy Voyni* (1924), c. I, s.178-9.

6. Bu 4. Kısım'da incelenecek olan ekonomik denetimin kurulması açısından özellikle doğruydu. Bir başka alanda, kilise ile devletin ayrılması gibi bariz bir tedbir, Başpiskopos Tikon rejimi afaroz etmeden önce ilan edilmedi (*Sobranie Uzakonenii, 1917-1918,* No. 18, madde 263; A.I.Vvedenski *Tserkov'i Gosudarstvo* (1923), s.114-6); J.Sadoul'un yazdıklarına bakılacak olursa (*Notes sur la Révolution Bolchévique* (1919), s.222), o sırada bile halk komiserlerinin birçoğu, "iç ve dış savaşa bir de din savaşının eklenmesinden" çekindikleri için buna karşı çıktılar.

de ve ülke içinde halk birçok şiddet eylemine girişti. Hem devrim düşmanları hem de devrimciler gaddarca, zalimce davrandılar.[7] Ama ister kısa bir yargılamadan sonra, ister normal bir duruşma sonunda olsun, rejimin ilk üç ayı boyunca resmen hiçbir idam uygulanmadığı anlaşılıyor. Devrimin ertesi günü ikinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin yasama ile ilgili ilk eylemi, Şubat Devrimi'nde tamamen son verilmiş olduğu halde, ordunun baskısıyla Kerenski tarafından Eylül 1917'de tekrar uygulamaya konan cephede idam cezasını kaldırmak olmuştu.[8] Devrimcilerin ölüm cezasına muhalefet geleneği ancak iç savaşın patlak vermesinden ve Sovyet rejimine karşı açıkça bir ayaklanma başladıktan sonra tavsayıp ortadan kalktı.[9]

Bununla beraber, muzaffer devrimin savunulması amacıyla ister istemez uygulanan baskı tedbirlerinin, kararsız Bolşevik yöneticilere, onların en kutsal inançlarını küçümsercesine zorla kabul ettirildiğini sanmak bir başka tür hata olur. Terör ilkesi, devrimci geleneğin özünde vardır. Robespierre, Lenin'in de altına imza atabileceği şu sözlerle, normal yasal süreçleri devrimi savunmak için yetersiz olarak bir yana itmişti.

7. Bunlardan en bilineni, eski Kadet bakanlardan ikisinin hastanede yattıkları sırada 7/20 Ocak 1918 günü öldürülmeleridir. Bu hareket resmi basında şiddetle yerilmişti (Bunyan ve Fischer, *The Bolshevik Revolution, 1917-1918* (Stanford, 1934), s.386-7). Deniz erleri devrim sırasında yüzkızartıcı bir şiddet uygulamakla ün saldılar. Şubat 1918'de Sivastopol'u ele geçirdikten sonra, tam üç gün boyunca burjuva ahaliyi katleden Karadeniz filosu deniz erleriydi. Fakat diğer askeri birliklerin de denetimden çıktıklarını anlatan bir yığın belge var. "Beyaz" ordu birliklerinden çoğunun onlardan geri kalır yanı yoktu; önderlerinden birçoğu dahil olmak üzere Kazaklar zalimlikleriyle ün salmıştı.

8. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. I (ikinci basım), madde 4.

9. Rus devrimcilerin ölüm cezası konusundaki tutumu hakkında ilginç bir kitap yazılabilir. Adli soruşturma sonucu verilen ölüm cezasına karşı Rusya'da beslenen ön yargının kökü derinlerdedir. Bunun dinsel bir kökeni vardı ve Rusya'nın siyasi kurumlarını nadiren etkilemiş olmasına rağmen, Rus siyasi düşüncesini, II. Katerina ve halefleri aracılığı ile etkileyen 18. yüzyıl Batılı yazarların eserleri bu önyargıyı pekiştirmişti. 19. yüzyılın ortalarına kadar bu önyargı, şeklen değilse bile, sonucu bakımından fiilen ölüm cezası olan kamçılama ve askeri isyanlarda, sopadan geçirme uygulamalarının kullanılmasıyla oyalanmaya çalışılmıştı. 1860'larda Rusya'da jüri sistemi kabul edildiğinde, jüri üyeleri, ölüm cezasını gerektiren hükümler vermekten açıkça kaçınıyorlardı. SD'ler de dahil olmak üzere, Rusya'daki terörcü gruplar suikasti siyasi bir silah olarak kabul ettikleri halde, mahkemelerce ölüm cezası verilmesine karşı çıkıyorlar ve bunu bir tutarsızlık olarak görmüyorlardı. Bolşevikler, başlangıçta bu geleneği açıkça reddettiler. Siyasi cinayete karşıydılar; fakat Rusya Sosyal Demokrat Partisi'nin 1903'teki ikinci kongresinde ölüm cezasının kaldırılması maddesinin programa alınması yolundaki bir öneri, "II. Nikola için de mi?" bağrışmaları arasında büyük bir çoğunlukla reddedildi (*Vtoroy S"ezd RSDRP* (1932), s.193-4). Bununla beraber, zamanla, Rus sosyal demokratlardan birçoğu, batı Avrupa sosyal demokrat ve işçi partilerini etkilemiş olan 19. yüzyıl liberal insancılığının etkisine kapıldılar. II. Enternasyonal, 1910'da, Kopenhag'daki kongresinde ölüm cezasını oybirliği ile kınamıştı. Rusya'da Şubat Devrimi, Batılı liberal ve sosyal demokrat fikir-

Yasaların yetersiz kalışının yol açtığı kriz dönemlerinde, halkın güvenliğinin gerektirdiği yararlı tedbirlerin neler olduğuna elimizdeki ceza yasasına bakarak mı karar vereceğiz yani?

Ayrıca:

Nasıl barış döneminde halk hükümetinin niteliği erdem ise, tıpkı bunun gibi, devrim döneminde halk hükümetinin niteliği de aynı anda hem *erdem* hem de *terör*' dür. Erdemsiz terör felaket getirir, terörsüz erdem ise güçsüzdür. Terör, derhal uygulanan sert ve sarsılmaz bir adaletten başka bir şey değildir; bundan dolayı erdemin bir belirtisidir.[10]

1848'in sonbaharında Marx, "karşı devrimci canavarlıktan" sonra, "eski toplumun kanlar içinde can çekişmesini *kısaltmak*, kolaylaştırmak, sınırlamak ve yeni toplumun kanlı doğumunu sağlamak için devrimci terörden başka bir yol olmadığını" bildiriyordu.[11] Daha sonra Marx, 1793'ten beri, "karşı devrimin korkak kudurganlığını devrimci öfkeyle karşılayan, *terreur blanche* karşısında *terreur rouge* uygulamayı"[12] göze alan ilk ulus olan Macaristan'a hayranlığını belirtti. Burjuva toplumu, "şimdi ne kadar az kahraman görünürse görünsün" iyi zamanlarında "dünyaya kendini kabul ettirmek için, kahramanlığa, fedakârlığa, teröre, iç savaşa ve kanlı savaş meydanlarına ihtiyaç duymuştu".[13] 19. yüzyılın ikinci yarısında insancıl liberal duyarlık, özellikle Almanya ve İngiltere'de işçi sınıfının geniş kesimlerine yayıldı. Engels'in son yazılarında bunun izleri görülmektedir.[14] Aralık

lerin altındaydı; ölüm cezasının kaldırılması görüşü de devrim programının temel bir maddesi oldu. Eylül 1917'de cephede ölüm cezasının yeniden yürürlüğe konması, Kerenski'nin "demokratik konferans"taki eleştirilere onu ancak ölüm cezası gerçekten uygulamaya geçirilirse suçlayabilecekleri cevabını vermesi için vesile oldu. 1922 sayılı Sovyet ceza kanunu, adını anmaksızın, sadece "en ağır ceza" olarak nitelendirdiği ölüm cezasını karşı devrimci suçlar için öngörüyordu.

10. *Discours et Rapports de Robespierre*, der. C. Vellay (1908), s.197, 332. Lenin, Fransız komünist Frossard'a 1920'de şöyle diyordu: "Yöntemleri ve usulleriyle Fransız devrimine yeniden başlayan Rus devriminde bir Fransızın reddedeceği hiçbir şey olamaz" (*L'Humanité*, 10 Eylül 1920). Onun bu tutumu, Jefferson'un terörü savunan tutumuyla kıyaslanabilir: "Gerekli olan mücadele boyunca birçok suçlu ve onlarla birlikte birkaç masum yargılanmadan öldürüldü. Bu ölüler için, herhangi bir vatandaşmışlar gibi gözyaşı dökü yorum ve içlerinden bazıları için ölünceye kadar gözyaşı dökeceğim. Fakat, onlar savaşta ölseydiler, nasıl ağlayacak idiysem, öyle ağlıyorum. Kurşunlar ve bombalar kadar gözü dönmüş olmamakla beraber, gene de gözü dönmüş bir makinayı, halkın silahını, kullanmak gerekti" (*The Writings of Thomas Jefferson*, der. P.L.Ford (N.Y., 1895), c. VI, s.153-4)

11. *Karl Marx-Friedrich Engels: Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Ier Teil, c. VII, s.423.

12. Marx i Engels, *Soçineniya*, VII, s 271.

13. *A.g.e.*, VIII, s.324.

1918'de Rosa Luxemburg tarafından kaleme alınmış Alman Komünist Partisi programı, terörü kesinlikle reddediyordu:

Burjuva devrimlerinde kan dökmek, terör, siyasi cinayet, ayaklanan sınıfların elinde gerekli silahtı. Proleter devrimi amaçlarına ulaşmak için terör kullanmaya gerek duymaz; cinayetten nefret eder, tiksinir.[15]

Fakat Rusya'da, devrimci terör öğretisi, hiçbir devrimci parti tarafından asla reddedilmedi. Rus sosyal demokratlar ile Rus sosyalist devrimciler arasında bu konudaki şiddetli tartışma terör ilkesi ile değil, adam öldürmenin, siyasi silah olarak yerinde olup olmadığı ile ilgiliydi. Menşevikler, kısmen bir proleter devrimin yakın bir gelecekte mümkün olacağına inanmadıkları için, kısmen de Batılı sosyal demokratlara daha yakın oldukları için, teröre başvurmaya Bolşevikler'den belki de daha az yatkındılar. 1918'den sonra Bolşevikler bu silahı diğer sosyalist partilere karşı kullanmaya başlayınca Menşevikler, batı Avrupa sosyal demokrat partileri ile birlikte Bolşevikler'in en amansız ve en yorulmaz hasımları oldular.

Jakoben ve Marksist devrim ekollerinde yetişmiş olan Lenin ilkesel olarak terörü kabul etmekle birlikte, bütün Marksistler gibi bireysel terör eylemlerini yararsız görerek kınıyordu:

İlke olarak [diyordu 1901'de] terörü reddetmedik ve reddedemeyiz. Savaşın belli bir anında ordunun belli bir durumunda ve belli şartlarda tamamen yararlı, hatta gerekli olabilen askeri hareketlerden biridir terör. Fakat meselenin önemli olan yanı şudur ki, bugün terör, savaş halindeki bir ordunun genel mücadele planına sıkı sıkıya bağlı harekâtlarından biri olarak değil, orduyla ilişkisi bulunmayan bağımsız, bireysel bir yöntem olarak kullanılmaktadır.[16]

Ekim Devrimi'nden iki ay önce taraftarlarını, "hiçbir devrimci hükümet, *sömürücülere* (yani toprak sahiplerine ve kapitalistlere) ölüm cezası uygulamaktan kolay kolay vazgeçemez" diye uyarıyor ve onlara "Fransa'da büyük

14. Alman sosyal demokrasisinin ikinci neslinde bu düşünce akımının en iyi örneği Kautsky'dir. Onun, *Terrorismus und Kommunismus: ein Beitrag zur Naturgeschichte der Revolution* (1919) adlı eseri Bolşevik teröre karşı şiddetli bir eleştiriydi. Kautsky, Engels'in son yazılarından pasajlar aktarıyor, fakat onun önceki eserlerinden bir pasajı unutuyordu. Engels, sözkonusu bu pasajda "Mountain yönetiminde, proletaryanın devlete egemen olduğu Fransız devriminin kısa dönemi boyunca, mitralyöz ve giyotin dahil olmak üzere, kendi politikasını vargücüyle uyguladığını" rahatlıkla açıklıyordu (*Karl Marx-Friedrich Engels, Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Ier Teil, c. VI, s.348).

15. *Bericht über den Gründungsparteitag der Kommunistischen Partei Deutschlands (Spartakusbund)* (tarihi belirsiz [1919]), s.52.

16. Lenin, *Soçineniya*, c. IV, s.108.

burjuva devrimcilerin, yüz yirmi beş yıl önce, devrimlerini *terör* sayesinde yücelttiklerini" hatırlatıyordu.[17] Bu görüşü benimseyen Lenin'in ikinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin, Kamenev'in önerisi üzerine, cephede ölüm cezası uygulamasını ivedilikle yasaklayan kararını hayretle karşıladığı söylenir.[18] Lenin'in ütopik düşündüğü anlar vardı. Ancak Lenin devrimin ne demek olduğunu Kamenev'den daha iyi biliyordu; bu konuda ona atfedilen yarı şaka sözlerden bazıları kendilerine yüklenmek istenen anlamı taşımıyordu.[19] Devrimin ilk haftalarının en militan demeçlerini, askeri devrimci komitede ve Ekim darbesinin askeri bakımdan örgütlenmesinde oynadığı rolden dolayı, konuşmaya herkesten çok hak kazanmış Troçki veriyordu. Devrimin ertesi günü patlak veren kadet subayların isyanının bastırılmasından sonra sert bir genel uyarı yayınlayan Troçki'ydi:

> Kadetleri mahpus ve rehin olarak tutuyoruz. Adamlarımız düşmanın eline düşerse eğer, düşman bilmelidir ki her işçi ve her askere karşılık beş kadet öldüreceğiz... Bizim pasif kalacağımızı sanıyorlardı, fakat devrimin kazandıklarını savunmak söz konusu olunca acımasız davranabildiğimizi onlara gösterdik.[20]

"Sosyalizm dünyasına, pırıl pırıl bir parke üzerinde beyaz eldivenlerle girmeyeceğiz" diyordu Tüm Rusya Köylü Temsilcileri Kongresi'nde[21]; ve Kadet partisinin yasa dışı ilan edilmesi vesilesiyle bir başka uyarı yayımlandı:

> Fransız devrimi döneminde, Kadet'lerden daha namuslu insanların başları halka karşı geldikleri için Jakobenler tarafından giyotinle uçuruldu. Biz kimseyi öldürmedik ve böyle bir şey yapmak niyetinde değliz, fakat öyle anlar vardır ki halkın öfkesini gemlemek güçtür.[22]

Yeni rejim tarafından yapılan tutuklamalar ve aramalar konusunda VTsIK'da kendisinden hesap sorulduğunda, "iç savaş döneminde tüm baskıların terkedilmesini istemek, iç savaşın terkedilmesini istemektir"[23] diyordu

17. *A.g.e.*, c. XXI, s.173, 178.

18. L.Troçki, *O Lenine* (1924?), s.101.

19. Şu nüktenin 1908'lerden kaldığı belirtiliyor: "Yoldan geçen adamı çevirip soralım: Devrim konusundaki tutumun nedir? Devrime karşı mısın, onun yanında mısın? Eğer karşıysa onu kurşuna dizeceğiz. Karşı değilse, birlikte çalışmak için onu aramıza alacağız" (V.Adoratski, *Vospominaniya o Lenine* (1939), s.66-7). Lenin, devrimden sonra, II. Henry gibi sormuştu: "Aramızda yabani karşı devrimcilerimizi evcilleştirecek bir Fouquier-Tinville bulmak imkânsız mıdır?" (V.Bonç-Brueviç, *Na Boeviki Postak Fevral'skoy i Oktyabr'skoy Revolyutsii* (1930), s.195).

20. *İzvestiya,* 30 Ekim/12 Kasım 1917, aktaran Bunyan ve Fisher, *The Bolshevik Revolution, 1917-1918* (Stanford, 1934), s.153.

21. Troçki, *Soçineniya*, c. III, Kısım II, s.202.

22. *İzvestiya*, 6/19 Aralık 1917.

Troçki. Kadet partisinin kapatılmasından sonra daha da tehditkâr bir ifade ile şöyle söyledi:

Sınıf düşmanlarımıza karşı kullandığımız ılımlı teröre itiraz ediyorsunuz. Ama bilmelisiniz ki, bir aya kalmadan terör, büyük Fransız devrimcilerini örnek alarak, daha da şiddetlenecektir. Düşmanlarımızı sadece hapishane değil, giyotin de beklemektedir.[24]

Bu konuşmadan bir hafta sonra, Tüm Rusya Çeka'sı kuruldu. Çeka, Ekim Devrimi'ni örgütlemiş olan Petrograd Sovyeti'ne bağlı askeri devrimci komitenin bir koluydu. Zafer kazanıldıktan hemen sonra, Komite, VTsIK'nın bir komitesi haline geldi; görevi zaferi perçinlemeyi ve karşı devrimle, özellikle "baltalama hareketiyle, yiyecek maddelerinin saklanması, kargoların iletilmemesi vb."[25] gibi bazı yolsuzluklarla mücadele etmeyi amaçlayan eylemlerde bulunmaktı. Görevleri arasında, karşı devrimci faaliyette bulundukları gerekçesiyle tutuklanmış şüpheli kişileri sorguya çekmek de yer alıyordu ve bu amaçla özel bir seksiyon kurdu. Bu seksiyonun başına, Smolni'nin askeri komutanı sıfatıyla güvenlik sorunlarına bakan Cerjinski getirildi.[26] Askeri Devrimci Komite en sonunda lağvedildiğinde, bu seksiyon faaliyetine devam etti ve Sovnarkom'un 7/20 Aralık 1917 tarihli bir kararnamesi gereğince, "karşı devrim ve sabotajla mücadele etmek" için "Tüm Rusya Olağanüstü Komisyonu" adıyla (kısa adı Çeka) yeniden örgütlendi.[27] Komisyon, Cerjinski'nin yönetiminde 8 üyeden oluşuyordu.[28] İlk yaptığı şey, yerel Sovyetler'e bir genelge yayımlamak oldu. Bu genelgede, komisyonun kurulduğu haber veriliyor, "devrim ve halk otoritesi aleyhtarı faaliyetlerde bulunan örgütler ve kişilerle ilgili bütün bilgileri yollamaları" isteniyor ve kendi bölgelerinde bu tür komisyonlar kurmaları telkin ediliyor-

23. *Protokoli Zasedanii VTsIK 2 Soziva* (1918), s. 24. Troçki, Kautsky'ye karşı açtığı polemikte, bu kanıtı daha da geliştirdi (*Terrorizm i Kommunizm* (1920), s. 60-61).

24. Aktaran Bunyan ve Fisher, *The Bolshevik Revolution, 1917-1918* (Stanford, 1934), s. 362. SD bir gazeteden alınan habere göre, konuşma, VTsIK'nın tutanaklarında yayımlanmadı, oysa böyle bir konuşmanın yapıldığı kabul edilmektedir.

25. Bu son yetkiler, Sovnarkom'un 12/25 Kasım 1917 tarihli bir emriyle verildi (Lenin, *Sočineniya*, c. XXII, s.78).

26. Bu faaliyetler Joffe tarafından *Kommunistiçeskii Internatsional*'de yayımlanan bir makalede anlatıldı, No. 6, Ekim 1919, sütun 777-82. Uritski ve Joffe komitede parti merkez komitesi delegesi idiler. *The History of the Civil War in the USRR*, c. II (İngilizce çevirisi, 1947), s.599-601'de verilen bilgi, yayımlanmamış resmi kaynaklara dayanmaktadır.

27. Bunyan ve Fisher'e göre, kararnamenin gizli tutulduğu ve ilk defa, 18 Aralık 1927'de *Pravda*'da yayımlandığı anlaşılmaktadır. *The Bolshevik Revolution, 1917-1918* (Stanford, 1934), s.297-8.

28. M.Latsis, *Çrezviçainye Komissii po Bor'be s Kontrrevolyutsiei* (1921), s.8.

du.[29] Birkaç gün sonra, bir başka kararname, "İşçi ve Köylü Hükümeti'nin otoritesine karşı isyan düzenleyenleri, bu otoriteye fiilen karşı koyanları ya da itaat etmeyenleri ya da başkalarını muhalefete ve otoriteyi tanımamaya kışkırtanları" ve baltalama hareketine kalkışan, kamu mallarını tahrip eden ve saklayan devlet memurlarını yargılayacak bir devrim mahkemesinin kurulduğunu bildiriyordu; mahkeme, "davanın durumuna ve devrimci bilincin gereklerine" göre cezalar vermekle yükümlüydü.[30]

Sert bir mücadelenin kritik anında bu organların kurulmasını olağanüstü bir durum saymak oldukça güçtür. Devrimin altıncı haftasında Kazak orduları ve diğer "beyaz" birlikler güneydoğu Rusya'da toplanmaya başlamışlardı; Fransa ve İngiltere'nin vaadlerine bel bağlayan Ukrayna, Sovyet iktidarına açıkça düşmanlık besliyordu; mütarekeye rağmen, Almanlar batıda bir tehdit kaynağıydı. Askeri tehlike, iç kargaşalığı halletmeyi temel sorun haline getiriyordu. İlk zorla çalıştırma uygulaması, kadınlı erkekli bütün burjuvaların, başkentin Almanlar'a karşı savunulması için siperler kazmaya gönderilmesiyle başladı. Üyelerinden birinin belirttiğine göre Çeka, ilkin üç tür suçla mücadele etti: yönetimin burjuvazi tarafından sabote edilmesi; serkeş takımının tahrip ve isyan hareketi (buna "serkeş kıyımı" denildi); ve "anarşizm bayrağı altında" yapılan haydutluk.[31] O dönemde Lenin, ekonomik cephedeki spekülatörlere ve yağmacılara ateş püskürüyordu. Gerçi Ocak 1918'de yazdığı ve sonradan notları arasında bulunan bir makaleyi yayımlamadı; Lenin, bu makalesinde, birçok tedbir arasında "on zenginin, on iki dolandırıcının ve çalışmayan altı işçinin hapsedilmesini" ve "aylaklık eden her on kişiden birinin derhal kurşuna dizilmesini" öneriyordu.[32] Ama kısa bir süre sonra, yiyecek maddeleri istifçiliği ile mücadelede, "spekülatörlere terör uygulanıncaya –onları bulundukları yerde kurşuna dizinceye– kadar hiçbir sonuca varamayacağız"[33] diyor, üç ay sonra hâlâ, "rüşvet yiyenlerin, dolandırıcıların vb.'nin tutuklanıp *kurşuna dizilmesini*" istiyordu; stoklar denetlendiği, 'tespit edilen kurallara uymayanlar en sert şekilde cezalandırıldığı" takdirde Rusya'da kıtlık olmayacağını ileri sürüyordu.[34]

29. *İzvestiya*, No. 252, 15/28 Aralık 1917, *Revolyutsiya 1917 goda*'da (c. VI, der. I.N.Lyubimov, 1930 s.350) anılıyor. Asıl anlamıyla, yerel komite Çe-ka, merkez organ Ve-Çe-Ka (Tüm Rusya Olağanüstü Komisyonu) idi fakat kısaltılmış Çeka kelimesi, genellikle, yerel ve merkez organların her ikisi için de kullanıldı.

30. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. 12, madde. 170.

31. *Proletarskaya Revolyutsiya*, No. 10(33), 1924, s.7-8.

32. Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.166-7. 33. *A.g.e.*, c. XXII, s.243.

34. *A.g.e.*, c. XXII, s.449-493.

Çeka'nın gelişmesi yavaş ve beklenmedik bir seyir izledi. Çeka bir dizi acil zorunluluktan doğmuştu. Almanlar Brest-Litovsk'ta ateşkese uymadıkları ve ilerlemeye başladıkları zaman, yayımladığı "sosyalist vatan tehlikede" başlıklı ünlü 22 Şubat 1918 bildirisinin ardından Çeka, tüm yerel Sovyetler'e gönderdiği bir emirde, bütün düşman ajanlarının, karşı devrimci kışkırtıcıların ve spekülatörlerin "aranmasını ve tutuklanıp kurşuna dizilmesini" istiyordu.[35] O dönemde, Çeka'nın genel karargâhındaki görevlilerin sayısı 120'yi geçmiyordu[36] ve yerel komisyonların örgütlenme düzeyi bu başlangıç döneminde her şey gibi sadece tesadüfe bağlıydı. Hükümet merkezinin Petrograd'dan Moskova'ya taşınmasıyladır ki Çeka, ilk kez geniş ve bağımsız bir devlet dairesinin yetkilerine kavuştu. Bu taşınma işiyle görevli güvenlik başkanı Cerjinski, Moskova'da kendi genel karargâhını Kremlin'de değil, Lubianka Meydanı'ndaki büyük bir sigorta şirketinin binasında kurdu ve bina içinde şüpheli kişiler için bir "iç hapishane" yaptırdı. Bu şekilde donatılmış olan Çeka, kısa zamanda işe koyuldu. Rejim, o zamana kadar, kendi saflarından çok hasımlarının saflarında hüküm süren kargaşalık ve dağınıklıktan dolayı ayakta kalmıştı: karşı devrimci örgütlenme yoktu henüz, fakat durum kısa zamanda değişecekti. Dördüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde Sol SD'ler Brest-Litovsk anlaşmasının onaylanması aleyhinde oy kullanmışlar, anlaşma onların muhalefetine rağmen onaylanınca Sovnarkom'dan kendi üyelerini çekmişlerdi.[37] Böylece, tek parti hükümeti kurulmuş oldu; ve Sol SD'ler Sovyetler'den ve VTsIK'dan çekilmedikleri halde, onların rejime bağlılıklarından şüphe edilmeye başlandı. Nisan 1918'de dış müdahale Japonlar'ın Vladivostok'a çıkartma yapmalarıyla başladı ve Rusya içinde, rejime muhalif bütün unsurların umutlanmasını ve toparlanmasını sağladı. 1918'in baharında ve yaz ayları boyunca, Moskova, İtilaf Devletleri ve Alman ajanlarının, Merkez ve Sağ grupların ve Sol partilerden arta kalanların cirit attığı, Sovyet Hükümeti'ne karşı ayrı ya da birlikte entrikalar çevirdikleri bir merkez oldu.[38]

35. *Pravda*, 23 Şubat 1918, aktaran Bunyan ve Fisher, *The Bolshevik Revolution, 1917-1918* (Stanford, 1934), s.576.

36. *Proletarskaya Revolyutsiya*, No. 10(33), 1924, s.11. 1920'de, Çeka'nın başkan yardımcısı, İngiliz İşçi Heyetine o dönemde "bütün ülkede 4500 işçiden ibaret bir kadro bulunduğunu ve hükümet aleyhtarı her faaliyeti komisyona bildirmeyi bir görev bilen tüm parti üyelerinin onlara yardım ettiğini" söylemişti (*British Labour Delegation to Russia, 1920: Report* (1920), s.55).

37. *Çetvertyi Çrezviçainyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1920), s.56-7.

38. Çeka'nın 1918 yazı boyunca daha az önemli olan diğer faaliyetleri konusunda, kendisi de eski bir siyasi mahkûm olan Ukraynalı anarşist Makno şunları söylemektedir: "Moskova

Çeka'nın ilk planlı hareketi, anarşistlere karşı oldu –anarşist kelimesi, felsefeleri eyleme dönüşmeyen samimi idealistler ile siyasi inancı serkeşlik için bir kılıf olarak kullanan örgütlü çeteleri kapsıyordu. 11-12 Nisan 1918 gecesi, Moskova'daki mimli anarşist merkezler Çeka'nın adamları ve Sovyet birlikleri tarafından kuşatıldı ve kendilerinden silahlarını temsil etmeleri istendi. Karşı koymaya kalkışanlar silah zoruyla etkisiz bırakıldı. Dörtte biri hemen salıverilen yaklaşık 600 kişi tutuklandı. Suçlananlar, anarşist olarak değil, "cani" olarak nitelendirildiler.[39] İtilaf Devletleri'nin müdahalede bulunması ihtimalinden cesaret alan Sağ SD'ler, Mayıs 1918'de Moskova'da yaptıkları parti toplantısında "Bolşevik diktatörlüğü devirmeyi, genel oy sistemine dayalı ve Almanya'ya karşı savaşta İtilaf Devletleri'nin yardımını kabul edecek bir hükümet kurmayı" amaçlayan bir politikanın açıkça sözcülüğünü yaptılar.[40] SD'lerin gizlilik ve terör geleneğinden yoksun olan Menşevikler vakit kazanmaya çalışıyorlardı. Aralık 1917'den beri parti, iç sarsıntılar geçiriyordu. Potressov'un önderliğindeki eski "savunmacılar", birinin başında Martov'un, diğerinin başında ise Dan'ın bulunduğu ve gerçekleşmesi zor bir uzlaşma için uğraşan iki "enternasyonalist" gruba ayrılmıştı. Aralarındaki tartışmalar aynı zamanda hem Bolşevikler'in sözde "Almancılığını" yermeye (Brest-Litovsk anlaşmasına muhalefet eden Menşevikler'in yakıştırmasıydı bu), hem de anti-Bolşevik bir politikanın tek etkili temeli olan "İngilizcilik-Fransızcılık"a karşı çıkmaya çalışmanın yarattığı sıkıntıyı yansıtıyordu, iki grup sadece bir tek konuda, rejime besledikleri düşmanlıkta kesin karalıydılar.[41] Tutarsızlıkları kendilerini kurtarmadı.

hapishanesindeki eski siyasi tutuklulardan meydana gelmiş Çeka soruşturma komisyonu, bütün eski tutuklulardan, zalim gardiyanlar hakkında bildiklerini anlatmalarını istedi. Böylece gardiyanlar Çeka'nın emriyle tutuklandı ve haklarında soruşturma açıldı" (N.Makno, *Pod Udarami Kontrrevolyutsii* (Paris, 1936), s.113-5).

39. Anarşistlere karşı girişilen bu harekâtla ilgili bilgiler Bunyan ve Fisher'in *The Bolshevik Revolution, 1917-1918* (Stanford, 1934) adlı eserinin 582-6. sayfalarında bulunmaktadır. Ayrıca bkz. R.H.Bruce Lockhart, *Memoirs of a British Agent* (1932), s. 258-9; yazar bu hareketin, "disiplinin sağlanmasına doğru ilk adım" olduğunu söylemektedir. J.Sadoul, *Notes sur la Révolution Bolchévique* (1919), s.275-6'da "anarşist güruhların", "ayak takımı arasından devşirilmiş" ve "gericiler" tarafından kışkırtılmış olduklarını belirtir. Cerjinski'nin 16 Nisan 1918 tarihli *Izvestiya*'da yayımlanan demecine göre, tutuklananlar arasında "ideolojik anarşistler" yüzde birden fazla değildiler. Resmi tutum, Bolşevik değil Sol SD olan bir Çeka sözcüsü tarafından, bir soru üzerine VTsIK'da açıklanmıştır (*Protokoli Zasedanii VTsIK 4^go Soziva* (1920), s.153-6.)

40. S.A.Piontkovski, *Grajdanskaya Voina v Rossii, 1918-1921* (1925), s.154-6.

41. Karar *Novaya Jizn*'in 10 Haziran 1918 tarihli sayısında yayımlandı, s.79-81. Sözde "Samara hükümetine" katıldığı için Menşevik merkez komitesinden atılmış olan I. Mayski,

VTsIK, 14 Haziran 1918'de bir kararname yayımlayarak, Sağ SD'ler ile Menşevikler'i, "işçilere ve köylülere karşı silahlı saldırılar düzenlemek" amacıyla, "kötü şöhretli karşı devrimcilerle" işbirliği yaptıkları için kendi saflarından attı ve bütün Sovyetler'e aynı şekilde davranmalarını salık verdi; böylece onların hükümet mekanizmasına katılmalarını fiilen önlemiş oluyordu.[42]

Bu tedbir sonunda ortada sadece belli başlı iki parti kalıyordu; bizzat Bolşevikler'in kendileri ve Brest-Litovsk'tan önce koalisyon hükümetinin ortakları olan Sol SD'ler. Bununla beraber, Haziran 1918'de bu iki parti arasındaki ilişkiler kopmak üzereydi... Birincisi, köylerden gerekli buğdayı sağlamak zorunda olan Bolşevikler, zengin köylülere karşı, SD'lerin en kararlı taraftar kesimini oluşturan yoksul köylüleri komiteler halinde örgütleme politikası gütmeye başlamışlardı[43]; ikincisi, ölüm cezasının uygulanması konusunda Bolşeviklerle SD'ler arasında yeni bir sorun çıkmıştı. Şubat'tan beri, "sosyalist anavatanın" tehlikede olduğu ilan edildiği bir sırada, Çeka tarafından hiçbir normal ya da açık duruşma yapılmaksızın ölüm cezası uygulamasına girişilmişti (kaç kişinin kurşuna dizildiği tam olarak bilinmemektedir[44]). Hem Sağ SD'ler hem de Menşevikler, zaman zaman bu tedbirlere karşı çıkmışlardı. Sovnarkom'dan ayrılmış olmalarına rağmen, VTsIK ve Sovyetler üyeliklerini devam ettiren Sol SD'ler, Çeka'da hâlâ temsil ediliyorlardı ve eylemlerinde onların da sorumluluk payı vardı. Fakat devrim mahkemesi ilk kez bir ölüm cezasına karar verince –Şçastni adlı karşı devrimci bir amiral hakkında[45]– Sol SD'ler, bu kararı VTsIK kanalıyla

Menşevikler'in o dönemdeki bocalayışlarının keskin bir eleştirisini yapmıştır (*Demokratiçeskaya Kontrrevolyutsiya* (1923), s.8-11).

42. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918,* No. 44, madde 536. Kararname yayımlanmadan önce VTsIK'da uzun bir tartışma oldu (*Protokoli Zasedanii VTsIK 4° Soziva* (1920), s.419-39).

43. Bu sorun 4. Kısım'da ele alınacaktır.

44. Sverdlov Temmuz 1918'de "şehirlerde, Petrograd'da, Moskova'da ve taşrada onlarca ölüm cezasını yerine getirdik" diyordu (*Pyatyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918), s.49). Sol SD'lere karşı açtığı polemik, Sverdlov'u, ölüm cezalarının sıklığını belirtmek zorunda bırakıyordu; bu bakımdan, her zamanki eksik sayı verme eğiliminden uzaklaşmıştır. M.Latsis, ilk altı ayda 22 kişiye ölüm cezası uygulandığını belirtiyor, *Çrezviçainye Komissii po Bor'be s Kontrrevolyutsiei* (1921), s.9. Bu rakamın Moskova'daki Çeka merkezi için olduğu düşünülebilir, yoksa çok düşüktür.

45. D.F.White'ın *The Growth of the Red Army* (Princeton, 1944, s.71-2) adlı eserinde Şçastni davası ile ilgili bir inceleme yer alıyor. Şçastni'nin, Baltık filosunu Bolşevikler'in elinden "kurtarmak" mı istediği yoksa filoyu Almanlar'a mı teslim etmek istediği açıklığa kavuşmamıştır. E. Sisson'un *One Hundred Red Days* (Yale, 1931) adlı eserinde (s.437) ona karşı yöneltilen suçlamaların gerçekliği şüphelidir.

geçersiz kılmanın yollarını aradılar ve bunu başaramadıkları zaman devrim mahkemesinden kendi üyelerini çektiler. Bununla beraber, itirazlarının gerekçesini dikkate almak gerekiyor. İnsancıl düşüncelere dayanmıyordu itirazları. "Tolstoyculuk" yakıştırmasına şiddetle karşı çıkıyorlardı; çünkü sol SD'ler sadece Çeka'nın faaliyetlerine katılmakla kalmamışlar, aynı zamanda siyasi amaç uğruna adam öldürmenin geçmişte başlıca savunucuları olmuşlardı. Onların iddiası, bir ölçüde, Bolşevikler'in geçersiz diye reddettikleri bir usul meselesine, ölüm cezasının ikinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi tarafından kaldırılmış olmasına,[46] özellikle de ölüm cezasının normal bir yargılama sonucu verilmesi ilkesine dayanıyordu. Sol SD'ler ister suikastle ister Çeka'nın yaptığı gibi özel yöntemle olsun, düşmanları öldürmenin bazen meşru ve gerekli olduğunu kabul ediyorlar, fakat mahkemece görülmekte olan normal bir mahkûmiyet ve ölüm cezası davasında "eski lanetli burjuva devlet ilkesinin" canlanmasına kesinlikle karşı çıkıyorlardı.[47] Zekice düşünülmüş gibi görünüyordu bu sav; Krilenko ise, amiralin "ölüme mahkûm edilmediğini", sadece vurulmasının emredildiğini açıkça belirtti.[48] Sol SD'lerce ileri sürülen bu savda, terörizmi kabul edip devleti reddeden sosyal devrimci düşüncenin anarşist niteliğinin mantıklı ve tutarlı bir ifadesi vardı.[49]

Beşinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi 4 Temmuz 1918'de Moskova'da kritik bir tarihi anda toplandığında durum bu yüzden son derece gergindi. Kongrede oy hakkına sahip 1132 delegeden 745'i Bolşevik, 352'si Sol SD'ydi, geri kalanı da çeşitli küçük fraksiyonları temsil ediyordu.[50] Tartış-

46. Sverdlov, usul meselesi ile ilgili sava iki bakımdan karşı çıktı. VTsIK tam yetkileri gereğince, kongrenin herhangi bir kararını iptal edebilirdi ve kongre başka bir yerde değil cephede ölüm cezası uygulamasını kaldırmıştı (*Pyatyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918), s.49). İkinci husus tartışmalıydı; İkinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, yürürlükte olan tek ölüm cezası şeklini iptal etmiş olduğu inancındaydı şüphesiz.

47. Beşinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde bu mesele Spiridonova tarafından uzun uzadıya savunuldu (*Pyatyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918), s.59-61).

48. *İzvestiya*, 23 Haziran 1918.

49. Her ne kadar bireysel terörizmi desteklemiyorlarsa da, bir mahkemece verilmiş tek bir ölüm cezası, Menşevikler'de, Çeka tarafından yasaya aykırı gerçekleştirilen ölüm cezasından çok daha derin bir nefret uyandırmıştı. Şçastni'nin ölüme mahkûm edilmesi Martov'un *Doloy Smertnuyu Kazn* ("Kahrolsun Ölüm Cezası!") adlı zehir zemberek bir kitapçık yayımlamasına yol açtı: "Canavar sımsıcak insan kanı içti. İnsan öldürme makinası işlemeye başladı... Baş belası serseriler... Yamyam caniler." Tiflis'teki Menşevik makamlar, bir işçi kalabalığına ateş açtığında Lenin öfkeyle cevap verdi: "Biz ateş edince Tolstoycu kesiliyorlar. Gaddarlığımıza yalancıktan ağlıyorlar. Gizli anlaşmaları ceplerinde saklayarak, Kerenski'nin işçileri ölüme sevketmesine nasıl yardım ettiklerini unuttular (Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.426).

50. *Pyatyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918), s.163.

malar, kısa zamanda başlıca iki büyük parti arasında bir kavgaya dönüştü. Köylü sorunu görüşüldü, fakat rakip partilerin kapatılmasının ve ölüm cezası uygulamasının yarattığı öfke köylü sorununu ikinci plana attı. En şiddetli itirazlara Brest-Litovsk anlaşması ve Sovyet Hükümeti'nin Almanya'ya taviz vermesi konuları yol açtı; ve Kongre'de en şiddetli kapışma Troçki'nin Ukrayna'da Almanlar'a hücuma geçmeyi kabul etmenin bir çılgınlık olacağını ısrarla belirtmesi üzerine patlak verdi. Öyle görünüyor ki, ilişkilerde bir kopma yaratmak umuduyla iki Sol SD, 6 Temmuz 1918'de Alman elçisi Mirbach'ı öldürdü. Suikast Çeka üyesi SD'ler tarafından planlanmıştı. Katillller, sözde Cerjinski tarafından imzalanmış kimlik kartlarını göstererek elçi tarafından kabul edilmeyi başardılar.[51] Bu olayı, Moskova'da iktidarı ele geçirme girişimi ve başlıca il merkezlerinde ayaklanmalar izledi, bunlardan en ciddisi Yaroslavl'dakiydi. Ünlü SD terörist Savinkov, sonradan bu isyanları kendisinin düzenlediğini söyledi ve Moskova'daki Fransız askeri ataşesi tarafından mali olarak desteklendiğini ileri sürdü.[52]

İtilaf Devletleri kuvvetlerinin Murmansk ve Vladivostok'a çıkartma yaptıkları, Çek lejyonlarının Bolşevikler'le çarpışmaya giriştikleri ve savaş tehlikesinin her yanda belirdiği bir sırada bu kadar büyük bir ihanete uğrayan Sovyet Hükümeti, yarım tedbirlerle yetinmek istemiyordu. Moskova ayaklanması kısa zamanda bastırıldı. Mirbach'ın katillerinin kendi verdiği emirlere göre hareket ettiklerini kabul eden Spiridonova da dahil olmak üzere, beşinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ndeki Sol SD delegelerin birçoğu tutuklandı. İçlerinden Çeka üyesi olan on üç kişi kurşuna dizildi.[53] Birçok gazete kapatıldı. Üç gün devam eden karışıklıktan sonra kongrenin oturumları tekrar başladı ve hükümetin eylemlerini onayladıktan sonra ihtiyatlı bir dille kaleme alınmış bir önerge sunuldu. Önerge şöyleydi: "Sol SD partinin bazı seksiyonları Mirbach'ı öldürmek ve Sovyet iktidarına karşı isyan düzenleyerek Rusya'yı savaşa sürüklemek girişimine katıldıkları süre-

51. *Proletarskaya Revolyutsiya,* No. 10(33), 1924, s.16, "Alman emperyalizminin önde gelen temsilcilerine karşı bir dizi terörist saldırılar düzenleme" kararının yer aldığı 24 Haziran 1918 Sol SD'ler merkez komitesi tutanakları *Krasnaya Kniga Ve-Çe-Ka*'da (1920) c. I, s.129. yayımlandı.

52. *Boris Savinkov pered Voennoy Kollegiei Verkhovnogo Suda SSSR* (1924) s.55-9. Bununla beraber, Savinkov, Mirbach'ın öldürüleceğinden (ki Sol SD'lerin işiydi bu) haberi olduğunu inkâr ediyordu.

53. *Krasnaya Kniga Ve-Çe-Ka* (1920), c. I, s.200-1; I. Steinberg, *Spiridonova: Revolutionary Terrorist* (1935), s.216. Spiridonova birkaç ay sonra serbest bırakıldı ve yine rejim aleyhinde propaganda faaliyetine girişti (*Pravda*, 19 Aralık 1918) ve sonunda Taşkent'e sürüldü.

ce, bunların İşçi ve Köylü Temsilcileri Sovyetleri'nde yeri olamaz".[54] 10 Temmuz 1918'deki Kongre'nin son yaptığı şey, RSFSC anayasasını onaylamak oldu; böylece, anayasa cumhuriyet tarihinin en karanlık ve en tehlikeli döneminde; bağımsız son büyük partinin isyanı rejimi tek partili devlet yolunda büyük bir adım daha atmak zorunda bıraktığı sırada, yürürlüğe girmiş oldu.

Çeka'nın uyguladığı baskı tedbirleri hakkında anlatılanlar hemen her zaman kopuk kopuk ve güvenilmezdir. Fakat 1918 yazı boyunca illerdeki yaygın isyanların bastırılması ardından girişilen misilleme hareketlerine dair güvenilir bilgiler var. Yaroslavl'daki isyancılar 15 gün dayandılar ve şehir ele geçirildiğinde içlerinden 350'si kurşuna dizildi.[55] İsyanın çok çabuk bastırıldığı komşu Murom şehrinde elebaşı on isyancı kurşuna dizildi ve burjuvaziden 1 milyon ruble vergi alındı.[56] Nijni-Novgorod'da yedi yüz "subay ve jandarma" tutuklandı ve yerel Çeka, "üyelerinin hemen hepsini tutuklayıp içlerinden bir kısmını da kurşuna dizerek... beyaz muhafızlar örgütünü dağıttı".[57] 16/17 Temmuz 1918 gecesi eski Çar ve ailesi Ural bölge Sovyeti'nin emriyle Ekaterinburg'da kurşuna dizildi. Çekler, on gün sonra bu şehri ele geçirdiklerinde Ural bölge Çekası Vyatka'ya geçerek burada, "karşı devrimci entrikalara karıştıkları gerekçesiyle" dört yüzü aşkın kişiyi tutuklayıp, içlerinden otuz beşini kurşuna dizdi.[58] Ağustos 1918'de Penza'da bir "*kulak* isyanı" patlak verdiğinde bizzat Lenin, *"kulaklara*, papazlara ve beyaz muhafızlara karşı bir kitle terörü uygulanmasını ve şüpheli görülenlerin şehir dışında bir kampa hapsedilmelerini" telgraf emriyle bildiriyor ve yeterli miktarda hububatın ivedi tesliminden "sorumlu" olması gerekenlerin rehin alınmalarını salık veriyordu.[59] Sert bir dille kaleme alınmış bu belgelerin, ister mücadelenin dağdağası içinde ister soğukkanlılıkla olsun, bütün partilerce yapılan zulüm ve vahşeti (her ne kadar bu konuda tek tek anlatılanlar nadiren inandırıcı ise de) açığa vurdukları şüphesizdir. Bu tür olaylar ve bunların hasımları tarafından abartılıp uydurulması, Rusya'da Ekim 1917 olaylarının yol açtığı mücadeleye damgasını vurmuş büyük

54. *Pyatyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918); s.209.

55. *Pravda*, 23 Temmuz/26 Temmuz 1918, aktaran J.Bunyan, *Intervention, Civil War, and Communism in Russia* (Baltimore, 1936), s.194, 228.

56. *Ezhenedel'nik Çrezviçainik Komissii*, No. 2, 1918, s.30. Bu dergi sadece altı sayı yayımlandı.

57. *A.g.e.*, No. 1, 1918, s.21-2.

58. *A.g.e.*, No. 1, 1918, s.18-9.

59. Lenin, *Soçineniya*, c. XXIX, s.489.

umutsuzluk içinde devam eden savaş ve devrimin kaçınılmaz sonuçlarıydı.

Uygulanan cezalar, uygulayıcıları tarafından açıkça "terör" diye nitelendirildi ve savaş tedbirleri olarak haklı gösterildi. Lenin ve Troçki'nin konuşmalarından sonra 29 Temmuz 1918'de VTsIK tarafından kabul edilen bir kararda "Sovyet iktidarının, burjuvaziyi denetim altına alarak ve ona karşı kitle terörü uygulayarak, kendini sağlama almak zorunda olduğu" belirtiliyordu.[60] O dönemdeki bir basın toplantısında Cerjinski şöyle diyordu:

Çeka bir mahkeme değildir. Çeka, tıpkı Kızıl Ordu gibi, *devrim savunmasıdır*. Nasıl ki iç savaşta, Kızıl Ordu, bazı kişilere zarar verme endişesiyle harekâtını durduramazsa ve sadece bir tek şeyi, devrimin burjuvaziyi alaşağı etmesini göz önünde tutmak zorundaysa, tıpkı bunun gibi, Çeka da, devrimi savunmak, kılıçlar bazen masum başları uçursa bile, düşmanın hakkından gelmek zorundadır.[61]

Fakat SD'ler bir kez daha siyasi katliama, hem de bu sefer, Bolşevikler'i öldürmeye girişince terör son haddine ulaştı. Çağdaşları arasında halk hatibi diye ün salmış Bolşevik lider Volodarski, Temmuz 1918'de Petrograd'da öldürüldü. 20 Ağustos 1918'de Uritski gene Petrograd'da öldürüldü ve Lenin Moskova'da ağır yaralandı. Bütün bu suikastların ardından hep şu ya da bu SD hizibi çıkıyordu. Bu suikastların yarattığı nefret ve korku Çeka'nın eline yeni kozlar verdi.[62] Ertesi gün, Moskova'daki İngiliz temsilcisi, İngilizler'in karşı devrimci entrikalarda rol oynadıkları gerekçesiyle tutuklandı[63] ve İngiliz deniz ataşesi, Petrograd'daki İngiliz Elçiliği'ne karşı girişilen bir saldırıda öldürüldü. 2 Eylül 1918'de VTsIK, Uritski'nin öldürülmesi ve Lenin'e yapılan suikastla ilgili bir karar aldı. Karar şu sözlerle son buluyordu:

Bütün karşı devrimciler ve onları kışkırtanlar, Sovyet Hükümeti'nin işçilerine ve sosyalist devrim ideallerinin savunucularına karış girişilmiş her suikast girişiminden sorumlu tutulacaktır. İşçi ve Köylü Hükümeti düşmanlarınca uygulanacak beyaz teröre işçi ve köylüler burjuvazi ve ajanlarına karşı topyekûn bir kızıl terörle

60. *Protokoly Zasedanii VTsIK 4^go Soziva* (1920), s.83.

61. Aktaran K.Radek, *Portreti i Pamfleti* (1933), c. I, s.50.

62. VTsIK'ya çekilen protesto telgrafları arasında Çaritsin cephesinden gönderilmiş Stalin ve Voroşilov imzalı bir telgraf vardı: "Dünyanın en büyük devrimcisi, eşsiz yönetici ve proletaryanın önderi yoldaş Lenin'e karşı burjuvazinin ücretli adamları tarafından girişilmiş alçakça suikastı öğrenen kuzey Kafkasya savaş bölgesi askeri konseyi, bu sinsi ve caniyane girişime, burjuvaziye ve onun ajanlarına açık ve sistemli bir terör uygulayarak karşılık verecektir" (Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.128).

63. R.H.Bruce Lockhart, *Memoir of a British Agent* (1932), s.314-16. Bruce Lockhart'ın bu eseri, onun karşı devrimci entrikalara karıştığını açıkça göstermektedir; *Britain's Master Spy: Sidney Reilly's Narrative Written by Himself*'de (1933) anlatılanlar gerçek ise, bu suç ortaklığı oldukça ileri gitmiştir.

karşılık vereceklerdir.[64]

Dış müdahalenin gerçekleştirileceği ve devrimin acımasızca bastırılacağı tehdidini savuran Brunswick Dükü Bildirisi'nin ardından, Paris'te kitle halinde misilleme hareketinin başlamasına ve söylentilere göre 3000 aristokratın öldürülmesine yol açan 2 Eylül 1793 terörü bir tarih çakışmasından çok daha fazla şeyi ifade etmektedir. Her iki devrimde de bu tarih, o zamana kadar yer yer ve rasgele yapılan terörün hakiki bir silah haline geldiği bir dönemin başlangıcı oldu.

1918 sonbaharında "kızıl terör"ün gazabına uğrayanların toplam sayısı hakkında doğru bir tahminde bulunmak mümkün değil. Terörün ilan edilmesinden hemen sonra Petrograd'da kurşuna dizilen 512 "karşı devrimci ve beyaz muhafız" (ki bunlara "rehineler" de deniyordu), bir tek yerde ve aynı anda gerçekleştirildiği bilinen en büyük misilleme hareketidir.[65] Moskova'da kurşuna dizilenler arasında "birçok Çarlık bakanı ve yüksek şahsiyet" vardı.[66] İllerden gönderilen raporlar arasında belki de en açıklayıcı olanı Kazan'dan gönderilenidir. "Bütün ilçelerde girişilen cezalandırma seferlerinin" dökümü yapıldıktan sonra şunlar belirtiliyordu:

> Kazan'da mahkeme ancak yedi ya da sekiz kişiye ölüm cezası uyguladı. Bunun nedeni de, küçük burjuvalar, papazlar ve keşişler dahil olmak üzere, bütün burjuvaların şehirden kaçmış olmalarıdır. Evlerin yarısı boştur. Kaçanların mallarına yoksulların yararına el konulmaktadır.[67]

Sınıf niteliği taşıması terörün özünü oluşturuyordu. Kurbanlarını, işledikleri suçlara göre değil, egemen sınıf mensubu olmalarına göre seçiyordu. Amerikan işçilerine gönderdiği mektupta şöyle diyordu Lenin:

> İngiliz burjuvazisi 1649'larını, Fransızlar 1793'lerini unuttular. Burjuvazi, feodal beylere karşı kendi yararı için kullandığı zaman terör haklı ve meşruydu. İşçiler ve yoksul köylüler, burjuvaziye karşı kullanmaya cesaret ettikleri zaman terör korkunç ve canice bir şey oldu.[68]

Üyelerinden birinin açıkladığı gibi, Çeka, "yargılamıyor, vuruyordu". Çeka'yı Çarlık Okranası ile kıyaslayanlar "Şubat ve Ekim devrimleri boyunca

64. *Pyatyi Soziv VTsIK* (1919), s.11

65. *Izvestiya,* 3 Eylül, 7 Eylül 1918. *Ezhenedel'nik Çrezviçainik Komissii* (No. 6, 1918, s.19), terör dönemi boyunca Petrograd'da kurşuna dizilenlerin toplam sayısının 800 olduğunu belirtmektedir.

66. *Proletarskaya Revolyutsiya,* No. 10 (33), 1924, s.32.

67. *Ezhenedel'nik Çrezviçainyk Komissii*, No. 4, 1918, s.25.

68. Lenin, *Soçineniya*, c. XXIII, s.185.

uyudular ve kendileri yeni düzene lekesiz elleri ve temiz, kolalı gömlekleriyle girsinler diye yeni komünist düzenin inşası için gerekli kirli işleri başkalarının yapmasını bekliyorlar". Üstelik, "karşı devrimciler, hayatın her alanında faaliyet gösterdiklerine göre... Çeka'nın harekâta girişmediği hiçbir alan yoktur".[69]

1918 yazında meydana gelen olaylar, Bolşevikler'i, devletin rakipsiz ve ortaksız yönetici partisi haline getirdi ve Çeka'nın şahsında, Bolşevikler mutlak bir iktidar organına sahip oldular. Bununla beraber, bu iktidarın denetimsiz kullanılmasına karşı büyük bir isteksizlik söz konusuydu. Safdışı bırakılmış partilerin tamamen ortadan kaldırılacağı an henüz gelmemişti. O sırada terör, kaprisli bir araçtı; kendilerine karşı en şiddetli lanetlerin yağdırıldığı ve en sert tedbirlerin alındığı fakat buna rağmen belli bir hoşgörüden yararlanarak ayakta kalan partiler bulmak olağandı. Yeni rejimin ilk kararnamelerinden biri, Sovnarkom'a, "İşçi ve Köylü Hükümeti'ne baş kaldırmayı, karşı gelmeyi" öğütleyen bütün gazeteleri kapatma yetkisi vermişti; ilke olarak burjuva gazetesi yoktu artık.[70] Fakat bu kararnameye ve Kadet partisinin 1917'nin sonunda yasadışı ilan edilmesine rağmen, *Svoboda Rossii* adlı Kadet gazetesi 1918 yazı boyunca Moskova'da yayımını sürdürdü.[71] Petrograd'daki Menşevik gazete *Novyi Luç*, Brest-Litovsk anlaşması aleyhinde kampanya açtığı için Şubat 1918'de kapatıldı. Fakat vaktiyle Bolşevik basının kullandığı bir taktiğe başvurarak Nisan ayında Moskova'da *Vpered* adıyla yeniden çıkarıldı ve bir süre hiçbir engelle karşılaşmadan yayınını sürdürdü. Çeka'nın Nisan 1918'de anarşistlere karşı giriştiği harekâttan sonra bile Moskova'da anarşist dergiler uzun zaman yayımlandı. Ukraynalı anarşist Mahno, 1918'in yazında Moskova'ya gidip Lenin ve Sverdlov' la görüştü ve aralarında "teorik bir devrim" havası sezdiği Moskova anarşistlerini çekinmeden ziyaret etti.[72] Pratik, her yerde, teoriden daha az tutar-

69. M.Latsis, *Çrezviçainye Komissii po Bor'be s Kontrrevolyutsiei* (1921), s.8-23.

70. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918,* No. I (2. basım), madde 17.

71. Saratov'daki bir "anarşist derneğin" bütün kadınların "devlet malı" olduğunu bildiren sözde bir karar aldığı haberini bu gazete yaymıştı (Aktaran J.Bunyan, *Intervention, Civil War, and Communism in Russia* (Baltimore, 1936), s.556). Bu haber metni, yabancı basında az çok değişik şekillerde yer aldı.

72. N.Mahno, *Pod Udarami Kontrrevolyutsii* (Paris, 1936), s.92-107, 119, 135. Mahno konusunda, bkz. 3. Kısım, 2. Bölüm. *Devlet ve Devrim*'i yazdığı dönemden itibaren Lenin, anarşistlere karşı daima belirli bir yakınlık duymuştu. Ağustos 1919'da, "birçok anarşist işçinin Sovyet iktidarının en samimi destekçileri haline gelmek üzere olduğunu" yazdı ve aralarındaki eski husumetin, II. Enternasyonal'in Marksist ilkelere ihanetinden ileri geldiğini belirtti (*Soçineniya*, c. XXIV, s.437-8).

lıydı. 1918 yılı sonlarına doğru, başka faktörler terörist aşırılıklarda bir yumuşamaya yol açıyordu. İntikam hırsı yatışmıştı; ülke içinde karşı devrim korkusu dinmişti; Almanya'nın uğradığı çözüntü, geçici de olsa, dış baskıları hafifletti. Öte yandan, Çeka'nın hemen bütün yönetim kollarına yayılması, yerel Sovyetler'de ve bazı merkez devlet dairelerinde, özellikle Adalet ve İçişleri Komiserlikleri'nde kin dolu bir kıskançlık yaratıyordu[73]; ve Bolşevik olmayan teknisyenlerin "uzmanlığına" başvurulmasını gitgide gerekli bulmaya başlayan ekonomik politika sorumluları, siyasi hasımları hedef almış kör bir terör politikasına iyi gözle bakmıyorlardı.

Hemen hemen sadece Bolşevikler'den meydana gelmiş altıncı Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, devrimin ilk yıldönümü arifesinde toplandığında genel hava böyleydi. Kongre, "karşı devrimle mücadele etmekle görevli kuruluşlarca tutuklanmış olup" tutukluluklarını takip eden iki hafta içinde, haklarında karşı devrimci faaliyete kalkıştıklarına dair kesin bir suçlama ileri sürülemeyenler ve "düşman elindeki yoldaşlar" için bir güvence olmak üzere merkezi Çeka tarafından tutulanlar hariç rehinelerin hepsinin serbest bırakılmasını emreden ve "genel af" diye nitelendirilen bir kararı derhal onayladı. Aynı karar, uygulama denetleme hakkını VTsIK'ya ve yerel yürütme komitelerine vererek tartışmalı bir yetki sorununu da çözüme bağlıyordu.[74] Böylece kâğıt üzerinde de olsa Çeka'nın kanatlarını kestikten sonra kongre, "cumhuriyetin bütün vatandaşlarına, Sovyet iktidarının bütün organlarına ve görevlilerine" yasalara titizlikle uymalarını emreden ve haklarının görevliler tarafından herhangi bir şekilde unutulması ya da çiğnenmesi halinde vatandaşlara mahkemeye başvurma hakkını veren, "Devrimci Yasallık" konusunda yeni bir karar kabul etti. Devlet memurlarının ve kamu kuruluşlarının yasalara saygılı olmaları hakkındaki emir, aslında, "iç savaşın ve karşı devrimle mücadelenin özel şartlarının" gerektirdiği tedbirlerle ilgili olağandışı bir madde konularak hafifletilmişti.[75] Fakat altıncı Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin kararları, cumhuriyetin güvenlik organlarının keyfi tutumlarını denetlemek ve onların yasa sınırları içinde kalmalarını sağlamak için yapılmış, pek sonuç vermese de samimi olan bir dizi

73. Bu bürokratik kavganın kanıtları Bunyan ve Fisher, *The Bolshevik Revolution, 1917-1918* (Stanford, 1934, s.580-1) ve Bunyan, *Intervention, Civil War, and Communism in Russia* (Baltimore, 1936, s.259-60) adlı eserlerde belirtilmiştir. Anayasaya göre, Çeka, sadece Sovnarkom'a ve VTsIK'ya karşı sorumluydu.

74. *S"ezdi Sovetov RSFSR v Postanovleniyak* (1939), s.116-17.

75. *A.g.e.*, s.119. Daha ciddi bir nitelik kazanması için bu karar, bir emirname şeklinde yayımlandı: *Sobranie Uzakonenii 1917-1918,* No. 90, madde 908.

girişimin ilkiydi.

Kongreden sonra uzlaşma yolunda, ilgiye değer ikinci bir adım atıldı. Yönetimden uzaklaştırılmış sosyalist partilere zeytin dalı uzatılmasına, ya da onlar tarafından uzatılabilecek zeytin dalının kabul edilmesine karar verildi. Menşevikler'in VTsIK'dan ve Sovyetler'den uzaklaştırılmış olması, parti merkez komitesinin 1918 Ekimi sonunda Moskova'da beş gün devam eden bir toplantı yapmasını engellememişti. İç savaşın patlak vermesi ve rejime karşı yöneltilmiş açık tehdit, Menşevikler'i güç durumda bırakıyordu, çünkü Bolşevikler'e karşı düşmanlık duymakla birlikte, bir restorasyonun da onlara fazla bir şey getirmeyeceğini düşünüyorlardı. Bir kez daha uzlaşma yolunu seçtiler. Konferansta, Ekim Devrimi'ni, "tarihi bir zorunluluk" ve "bütün dünyayı sarsan muazzam bir hareket" olarak kabul eden ve "demokrasi düşmanı sınıflarla siyasi işbirliğinden" vazgeçen bir dizi "karar ve tez" kabul edildi. Aynı zamanda, "yabancı kuvvetlerin müdahalesine karşı Sovyet Hükümeti'nin askeri harekâtını desteklemeyi" vadeden karar, "polis baskısının olağanüstü organlarının ve olağanüstü mahkemelerin lağvedilmesini", "siyasi ve ekonomik terörün durdurulmasını" istiyordu.[76] Menşevikler'in, karşı devrimi ve dış müdahaleyi açıkça yeren bildirisini[77] Lenin'in son derece uzlaşmacı bir konuşması izledi. Lenin bu konuşmasında, Menşevikler'den ve SD'lerden "tarafsızlık ve iyi komşuluk ilişkileri"nden fazla bir şey istenmediğini ve "emperyalist vahşetin bize doğru sürdüğü kararsız unsurlardan yararlanmanın" önemini belirtiyordu.[78] VTsIK 30 Kasım 1918'de Menşevikler hakkında Haziran'da alınmış ihraç kararını iptal eden, fakat "Sovyet iktidarına karşı Rus ve dış ülkeler burjuvazisi ile işbirliğine devam eden Menşevik grupları" bu affın kapsamı dışında bırakan bir kararı kabul etti.[79] SD'ler, Menşevikler gibi davranmakta gecikmediler. Açıkça devrimci ve terörist bir parti oldukları için, eski Çar generallerinden ve onların dış ülkelerdeki destekçilerinden bekleyebilecekleri Men-

76. Basında yayımlanan kararlar, Lenin'in toplu eserlerinde özetlenmiştir: Lenin, *Soçineniya*, c. XXIII, s.571-2. Teröre karşı yapılan itiraz Stalin tarafından *Pravda*'da yayımlanan uzun bir makalede cevaplandırıldı (Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.134-45): "Ekim Devrimi'nin 'tarihi zorunluluğunu' kabul etmek, fakat yarattığı kaçınılmaz sonuçları ve durumları kabul etmemek nasıl mümkün olmaktadır?").

77. Lenin, *Soçineniya*, c. XXIII, s.571. 26 Eylül 1918 diye gösterilen bildiri tarihinin, daha sonra doğru olarak belirtildiği gibi (*A.g.e.*, c. XXIV, s.760) 14 Kasım 1918 olması gerekirdi. Bildiri *Pravda*'nın 19 Kasım 1918 tarihli 251 No'lu sayısında yayımlandı (yoksa yanlışlıkla belirtildiği gibi (*A.g.e.*, c. XXIII, s.571) 26 Kasım'da değil; 26 Kasım Lenin'in konuşmasının yapıldığı tarihtir).

78. *A.g.e.*, c. XXIII, s.318-9, 323. 79. *A.g.e.*, c. XXIV, s.760.

şevikler'den de azdı: Kolçak, batı Sibirya'da esir aldığı SD'lere tövbe etmeleri için çok kısa bir süre tanımıştı. SD'lerin Şubat 1919'da Petrograd'da düzenledikleri bir konferansta "Sovyet iktidarını silah zoruyla devirmeyi amaçlayan her girişim kesinlikle reddedildi"; Rus burjuva partiler ve "emperyalist İtilaf Devletleri" yerildi. 1918'de Samara diye adlandırılan hükümeti kurmuş olan, Kurucu Meclis üyesi bir eski SD grubu hemen hemen aynı anda teslim oldu ve bir aftan yararlandı.[80] Bu iyi niyet gösterileri 25 Şubat 1919'da VTsIK'yı, SD'lerle tekrar işbirliğine gitmeyi, fakat "içerden ve dışardan karşı devrimi doğrudan ya da dolaylı destekleyen bütün gruplara" karşı aynı ihtiyatlı tutumu devam ettirmeyi öngören bir karar almaya sevketti.[81]

"Sadık" Menşevikler'e ve SD'lere hoşgörülü davranmak ilkesine dayanan bu gerginlik dolu uzlaşma –uzayan iç savaş ılımlı davranmak için yeterli bir gerekçe olduğu sürece– iyi kötü iki yıl devam etti. Fakat karşı devrimi "doğrudan ya da dolaylı destekleyenleri" af kapsamı dışında bırakmayı öngören madde, bu uzlaşmaya, resmi makamların diledikleri gibi yararlandıkları bir esneklik veriyordu. Partinin sekizinci kongresi Mart 1919'da toplandığında, azınlık partilerine karşı daha az dostça bir hava esiyordu. Delegelerden biri, Menşevikler'in ve Devrimci Sosyalistler'in "meşru kabul edilmelerini" açıkça protesto etti.[82] Lenin bile, geçen Kasım ayındakinden bambaşka bir dil kullandı:

> Genel tutumumuzda derin düşünmeyen bir gözlemciye garip ve anlaşılmaz gelecek değişiklikler yapmamız gerekiyor çoğu zaman: "Nasıl olur?" denecektir: "Dün küçük burjuvaziye vaadlerde bulunuyordunuz, bugün ise Cerjinski, Sol SD'lerle Menşevikler'in kurşuna dizileceğini bildiriyor. Bu ne çelişkidir böyle?" Evet, bir çelişki. Ama asıl çelişki, nerede duracağını bilmeyen, durmadan bocalayan, bir sağa bir sola yalpalayan küçük burjuva demokrasisinin tutumundadır... Diyoruz ki ona: "Siz ciddiye alınacak bir düşman değilsiniz. Bizim düşmanımız burjuvazidir. Fakat onunla işbirliği yaptığınız takdirde, size de proletarya diktatörlüğü tedbirlerini uygulamak zorunda kalırız."[83]

Hemen ardından, SD'ler, bir kez daha birçok fraksiyona bölünerek yangına körükle gittiler; içlerinden bir grup Bolşevikler'le işbirliğine taraftar. diğeri onlara düşmandı; eski SD Çernov'un yönetimindeki bir üçüncü grup ise "hem restorasyondan, hem de Bolşevizm'den ayrı bir üçüncü kuvvet" oluş-

80. Lenin, *Soçineniya*. c. XXIV, s.760.

81. *A.g.e.*, c. XXIV, s.760-1. VTsIK'nın bu kararı aldığı toplantı A. Ransome tarafından anlatılmıştır: *Six Weeks in Russia in 1919* (1919), s.108-12.

82. *Vos'moi S"ezd RKP(B)* (133), s.33-4. 83. Lenin, *Soçineniya*, c. XXIV, s.120.

turmanın yollarını arıyordu.[84] O andan itibaren, Çeka muhalefet partileriyle, kedinin fareyle oynadığı gibi oynadı; onları bir hırpalıyor, bir koruyor, yöneticilerini bir tutukluyor, bir salıveriyor, örgüt olarak faaliyet göstermelerini, tümüyle değilse de, hemen hemen imkânsız hale getiriyordu. Menşevik liderlerden Dan, 1919-1921 dönemi boyunca başına gelenleri, bir tutuklanıp bir serbest bırakılışını, taşrada hayali görevlere atanarak (kendisi doktordu) başkentten uzaklaştırılışını, siyasi toplantılar için gizlice Moskova'ya gelişini ve bir keresinde de Tüm Rusya Sovyetleri'ne katılması için oraya resmi olarak çağrılışını ayrıntılarıyla anlatmıştır.[85] Bu hırpalama taktiği etkisini gösterdi. Menşevik parti üyelerinin "yavaş yavaş Sovyet cumhuriyeti saflarına katıldıklarını" söylerken Stalin her halde durumu fazla abartmıyordu.[86]

Menşevik önderler, Aralık 1919'daki yedinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde delege sıfatıyla değil davetli olarak bu şartlar altında hazır bulundular. Dan kısa bir konuşma yaparak Sovyetler'in iç savaştaki başarılarının ve Yudeniç'in Petrograd önlerindeki yenilgisinin kendisini sevindirdiğinden söz etti ve "devrimin savunulması ile ilgili her şey için... tek devrimci cepheyi" selamladı.[87] Anlaşmazlıkları dile getirmek Sovyet anayasasına aykırı uygulamaları eleştiren Martov'a düştü; Martov "kitlelerin, çarlar ve feodal beyler sultasında yüzlerce yıldır devam eden kölelikten kaynaklanan ve gittikçe pekişen bir uyuşukluk içinde bulunduğunu, vatandaşlık bilincinin felce uğradığını, kendi kaderinin sorumluluğunu hükümetin omuzuna yüklemeyi alışkanlık haline getirdiğini" teşhis etti. Martov, "anayasadaki... basın ve toplantı özgürlüğünün... kişi dokunulmazlığının tümüyle uygulanmasını... yargılamasız ölüm cezalarının ve yasa dışı tutuklamaların kaldırılmasını, resmi teröre son verilmesini" talep eden bir bildiri okudu.[88] Martov'un bildirisini sert bir dille cevaplandıran Lenin, "bu bildirinin burjuva demokrasisine dönüşten başka bir anlam taşımadığını" belirtti ve "bizden yana olduğunu söyleyenlerin ağzından bu tür bildiriler duyunca kendi kendimize diyoruz ki, 'Hayır, terör de Çeka da mutlaka gereklidir'," diye ekledi.[89]

84. Bolşevik taraftarı grubun bildirisi 3 Mayıs 1919 tarihli *Izvestiya*'da yayımlandı (özeti Lenin'in *Soçineniya*'sında, c. XXIV, s.780). Parti konseyi Haziran 1919'da, tekrar rejim aleyhtarı bir politika izlemeye başlayınca bu grup partiden ayrıldı (*A.g.e.*, c. XXIV, s.788-9).

85. F.Dan, *Dva Goda Skitanii* (Berlin, 1922).

86. Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.243-4.

87. *7i Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1920), s.20.

88. *A.g.e.*, s. 60-3. 89. Lenin, *Soçineniya*, c. XXIV, s. 612-3.

"Çeka'nın, zaman zaman parti lokallerine baskın yapmasına, buraları mühürlemesine, belgelere elkoymasına, içerde bulunanları tutuklamasına" rağmen, 1920 yılı boyunca Menşevikler Moskova'daki parti bürolarını ve derneklerini açık tuttular ve sempatizan basımevlerinin yardımıyla parti merkez komitesi imzalı tek sayfalık gazete ve bildiriler yayımladılar. Aynı yıl yerel Sovyetler seçimlerinde Moskova Sovyeti'nde 46, Harkov'da 250, Yaroslavl'da 120, Kremençug'da 78 ve diğer büyük şehirlerin birçoğunda daha az sayıda sandalye elde ettiler.[90] Mayıs 1920'de Moskova'yı ziyaret eden İngiliz İşçi Heyeti üyelerinin "muhalefet partilerinin siyasi liderleriyle serbestçe görüşebilmelerine müsaade edildi"[91] ve delegeler, Menşevik merkez komitesinin bir toplantısına dinleyici olarak katıldılar. Ayrıca, içlerinden bazıları, çoğunluğunu Menşevikler'in oluşturduğu basım işçileri sendikası tarafından düzenlenmiş ve 3000 işçinin katıldığı, Bolşevikler'le Menşevikler'in söz aldığı bir toplantıda hazır bulundular. Çeka tarafından aranan SD lider Çernov, toplantı sırasında, kılık değiştirmiş olarak kürsüye çıktı ve sosyalizmi ilkel Hıristiyanlık'la, Bolşevikler'in soysuzlaşmasını da ortaçağ kilisesinin soysuzlaşmasıyla kıyaslayan bir konuşma yaptı. Dan'a göre, "Bolşevik Moskova'da yapılan bu tür toplantıların sonuncusuydu bu".[92] Ağustos 1920'de, Menşevik parti Moskova'da açık bir parti konferansı düzenledi ve hatta toplantı ile ilgili haberler Sovyet basınında yayımlandı.[93] Daha sonraları, Menşevikler önemli sendikaları denetimleri altında tutmaya ve örgütlü bir grup olarak, sendikalar merkez konseyi kongrelerinde faaliyet göstermeye devam ettiler. Bununla beraber, Aralık 1920'de toplanan sekizinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, Menşevik ve SD delegelerin ve daha az önemli bazı grupların, oy hakkına sahip olmaksızın katıldıkları son kongre oldu.[94] Muhalefete mensup konuşmacılar daha az uzlaşmacı

90. Y.Martov, *Geschichte der Russischen Sozial-Demokratie* (1926), s.318. Moskova Sovyeti'ndeki Menşevik grubun, 6 Mart 1920'de, özellikle seçimlerin adilce yapılmamış olmasını eleştiren bildirisi şu eserde yer almaktadır: G.K.Gins, *Sibir', Soyuzniki i Kolçak* (Pekin, 1921) c. II, s.564-5.

91. B.Russell, *The Practice and Theory of Bolshevizm* (1920), s.26.

92. F.Dan, *Dva Goda Skitanii* (Berlin, 1922), s.11-13. Çernov'un konuşmasının metni *Mes Tribulations en Russie* (Paris, 1921, s.55-60) başlıklı kitabında yer almaktadır. Dan'a göre, onun bu konuşması, "pek başarılı bir konuşma değildir" ve "son derece edebi ve soyuttur". Toplantının kısa bir özeti ve Menşevik merkez komitesi üyesi Kefali'nin bir konuşmasının metni *British Labour Delegation to Russia,* 1920: *Report*'da (1920, s.63-5) yayımlanmıştır. Heyete sonradan verilen bir bilgiye göre, basım işçileri sendikası konseyi üyeleri sonraki ay tutuklanmıştır (*A.g.e.*, s.71).

93. F.Dan, *Dva Goda Skitanii* (Berlin, 1922), s.57-9.

94. Bir delege kendisini "komünist dinsel ayrılıkçılar"ın sözcüsü olarak tanıttı (*Vos'moi*

bir konuşma yaptılar ve kongrede ezici bir çoğunluğa sahip Bolşevikler'in bu konuşmalara tepkisi, bir önceki yıla oranla daha düşmanca oldu. Martov ise Rusya'dan daha önce ayrılmıştı ve 1920 sonbaharında, bağımsız Alman sosyalistlerin Halle kongresinde Zinovyev ve Bolşevikler'e karşı ateş püsküren bir konuşma yapmıştı.[95] Sovyetler'de muhalif partilere belli kayıtlar altında hoşgörü gösterme politikası, hiç şüphesiz giderek tavsıyordu.

1921'in ilk aylarında, Sovyet tarihinde 1918'in yazından beri yaşanmış en ciddi iç kriz başladı. İç savaşın sona ermesi, bu yüzden uğranılan kayıpların ve yıkımların ne kadar büyük olduğunu ortaya koydu ve savaş durumunun dayattığı sadakat zorunluluğunu ortadan kaldırdı. Rejime karşı beslenen hoşnutsuzluk, ilk kez siyasi çevreler dışında da yaygınlaşarak hem fabrika işçileri hem de köylüler arasında da görüldü; 1921 yılı Mart başlarında patlak veren Kronştadt isyanı hoşnutsuzluğun ifadesi ve simgesi idi. Aynı ay, Yeni Ekonomi Politikası'nı (NEP) onaylayan onuncu parti kongresinde, birden bastıran güç duruma karşı koymak için parti disiplini pekiştirildi. Parti dışındaki muhalif azınlıklara hoşgörülü davranma dönemi kapandı. Haziran 1918'dekine benzer resmi bir kararname yayımlanmadı. Ama bizzat Lenin, işareti vermiş görünüyordu. NEP'i savunmak için Mayıs 1921'de yayımlanmış bir kitapçıkta şöyle yazıyordu:

> Modern Kronştadt partisizleri kılığına bürünmüş ve aslında, Menşevikler'den ve SD'lerden ibaret partisizlere gelince, onları ya özenle hapishanelerde saklayacağız ya da serbest demokrasinin bütün güzelliklerini diledikleri gibi tatsınlar ve Çernov, Milyukov ve Gürcü Menşevikler'le serbestçe görüşebilsinler diye Berlin'e, Martov'un yanına göndereceğiz.[96]

Menşevik bir kaynağa göre, Lenin'in ima ettiği şey hemen gerçekleşti:

> Bütün Rusya'da sosyal demokratlara karşı misilleme hareketi başladı. Bu baskıdan kurtulmanın tek yolu, Bolşevik gazeteye Sosyal Demokrat Parti'yle hiçbir ilişkisi bulunmadığına dair bir demeç göndermekti. Birçokları bu zorunluluğa boyun eğdiler; fakat birçoğu da Solovski'ye, Suzdol'a, Sibirya'ya, Türkistan'a ve başka yerlere sürüldü.[97]

Vserossiiskii S"ezd Sovetov (1921), s. 226-8). Devrimin ilk yıllarında hüküm süren politik karışıklığın ve Ortodoks Kilisesi'ne karşı bir silah olmak üzere muhalif din adamlarını yüreklendirme politikasının ilginç tezahürüydü bu.

95. Bu olaya 5. Kısım'da değineceğiz.

96. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVI, s.352.

97. Y.Martov, *Geschichte der Russischen Sozial-Demokratie* (1926), s.319. Yazar (eserin bu kısmını yazan F.Dan), Lenin'in sözlerini biraz farklı bir şekilde aktarıyor ve bu sözleri, yanlış olarak Lenin'in parti kongresinde yaptığı konuşmaya atfediyor.

Pek az kurban verildiği anlaşılıyor. Menşevik yöneticiler, *Sotsialistiçeskii Vestnik* adlı haftalık bir Menşevik derginin yayımlandığı önemli bir Menşevik merkezi olan Berlin'e yerleşmek üzere 1921'in baharında hareket ederken, hiçbir engelle karşılaşmadılar. Menşevik parti üyelerinin büyük bir kısmı boyun eğdi ya da siyasi faaliyeti bıraktı. Bununla beraber, Bolşevizm'e karşı dışardan örgütlü siyasi muhalefetin tavsamasının, parti içinde Brest-Litovsk döneminden beri görülen en önemli örgütlü muhalefet hareketinin gelişmesiyle aynı zamana rastlaması garip bir tecellidir. Keskin görüş ayrılıkları varolmakta devam ediyordu. Fakat şimdi parti içinde yoğunlaşıyordu bu görüş ayrılıkları. Parti, ülkenin bütün siyasi hayatını kendi içinde toplamıştı. Bu bakımdan, parti içi sorunlar milletin siyasi tarihini oluşturuyordu.

Bununla beraber, Sovyet Rusya'daki bütün bağımsız partilerin fiilen ortadan kalktığı bu aynı 1921'in baharı ve yazının, o sırada Sovyet toprakları üzerinde yaşamakta olan burjuva aydın zümreyle Sovyet iktidarı arasında bir anlaşmaya varmak için yapılmış en ciddi iki girişime tanık olması, Sovyet politikasının esnekliğini ve araçlarını seçmekteki ampirizmini bir kez daha göstermektedir. Sovyetler'e göre, NEP, siyasi karşılığını elde etmesi mümkün görülebilen bir uzlaşma arzusunun simgesiydi; öte yandan, ister Rusya'da yaşasın, ister yabancı ülkelere göç etmiş olsun, o zamana kadar Sovyet iktidarına muhalif kalmış birçok Rus'a göre NEP, Bolşevizm'in katı ilkelerinden kısmi bir uzlaşmaya yol açabilecek bir vazgeçmeydi. Nisan 1921'de, Sovyet Hükümeti temsilcileriyle burjuva aydın zümre temsilcileri arasında, resmi konuşmacıların NEP'in önemini açıklayacakları, aydın zümre sözcülerinin de, siyasi değişikliği selamlayacakları ortak bir yemekli açık toplantı yapılması önerildi. Tasarı, Sovyet girişimini kutsamak gibi bir yükümlülük altına girmeye pek istekli olmayan aydın zümre temsilcilerinin uzlaşmaz tutumundan dolayı suya düştü.[98] 1921'de Haziran sonunda, Avrupa Rusyası'nın doğu illerini tehdit eden açlık felaketi ile ilgili haberler Moskova'ya gelmeye başladı; seçkin kişilerden ve aydınlardan oluşan bir grup Sovyet makamları nezdinde girişimde bulunarak, dış ülkelere yardım çağrısı yapılmasını önerdi. Bu kaçınılmaz felaketin önemi ve bir uzlaşma jestinin yabancı kamuoyu üzerinde olumlu bir etki yaratacağı inancı Sovyet Hükümeti'nin bu tasarıyı benimsemesini sağladı. 21 Temmuz 1921 tarihli

98. Pek az belgenin mevcut olduğu bu olay hakkında başlıca kaynak, bu görüşmelere katılan aydın zümre temsilcilerinden E.Kuskova'nın bir makalesidir (*Volya Rossii* (Prag), No. 3, 1928, s.56).

bir kararnamede 60 kişilik Tüm Rusya Açlara Yardım Komitesi kurulduğu bildiriliyordu. Üyeleri arasında, komite başkanı Kamenev, Rikov, Lunaçarski, Krasin, Maxim Gorki, birkaç Bolşevik, Geçici Hükümet'in iki eski bakanı Kişkin ve Prokopoviç, önemli birkaç Kadet ve partili olmayan birçok aydın vardı. Komite, hem bağışlardan hem de devlet yardımından sağlanacak gelirle bir fon kuracak, Rusya içinden ve dış ülkelerden kredi sağlayacak ve bunların dağılımını denetleyecekti.[99]

Böyle bir komitenin, Sovyet rejimi tarihinde bir eşi daha yoktu ve içerdiği güçlükler su yüzüne çıkmakta gecikmedi. *Emigré* Rus basını bu tedbiri, Sovyet rejiminin iflas ettiğinin ve burjuvazinin yardımı olmaksızın artık tutunamayacağının bir kanıtı olarak karşıladı. Moskova'ya yeni gelmiş olan Britanya temsilcisi, Sovyet Hükümeti ile görüşmeden, doğrudan doğruya komite ile temasa geçti ve yabancı hükümetler, komiteyi, Sovyet rejimi devrildiği an iktidarı ele alabilecek bir hükümet alternatifi olarak gördüklerini açıkça belirttiler. Gerçekte komite bilgi toplamaktan, Rusya'da ve dış ülkelerde tanıtımda bulunmaktan başka bir şey yapmadı. 20 Ağustos 1921' de Sovyet Hükümeti, kıtlık kurbanlarına yardım sağlanması için Hoover'in American Relief Administration'ı (ARA) ile bir anlaşma imzaladı. Bu başarı komitenin varlığını, Sovyet bakış açısından, sadece gereksiz kılmakla kalmıyor, aynı zamanda tehlikeli de kılıyordu; çünkü ARA'nın bu yardım programını Sovyet Hükümeti'nin durumunu sarsmak için kullanacağı ve elinden geldiğince Bolşevik makamlarla temas etmek yerine burjuva ağırlıklı komite ile temas etmeye çalışacağı apaçıktı. Daha önceleri komite delegelerinin yardım sağlamak amacıyla Londra'ya ve diğer yabancı ülkelere gitmesi tasarlanmıştı ama artık böyle bir şey söz konusu bile olamazdı. Sovyet hükümeti komiteye Moskova'daki işinin sona erdiğini ve üyelerinin açlık bölgelerinde yardım işini örgütlemeleri gerektiğini bildirdi. Komite çoğunluğu bu kararı reddedip yabancı ülkelere delegeler yollanması tasarısında ayak direyince 27 Ağustos 1921 tarihli bir kararname ile komitenin görevine resmen son verildi ve başlıca burjuva üyeler tutuklandı.[100] Eski düzen kalıntıları ile Sovyet rejimi arasındaki ilk ve son yardımlaşma girişimi böylece sona erdi. Bu durum, hem aralarındaki karşılıklı düşmanlığın yoğunluğunu, hem de Sovyet Rusya'daki herhangi bir bağımsız gücün, rejime karşı bir dış müdahalenin nasıl odak noktası haline geldiğini, ya da gele-

99. *İzvestiya*, 23 Temmuz 1921.

100. Komite'nin lağvedilmesiyle ilgili bildiri, kısa bir gerekçeyle birlikte 30 Ağustos 1921 tarihli *İzvestiya*'da yayımlandı.

ceğinden nasıl haklı olarak şüphe edilebileceğini göstermektedir.[101]

Parti ile devlet arasındaki ilişkilerin gelişmesini ele almadan önce, diktatörlüğün sağlanmasında belirgin aşamaları oluşturan iki olayı anlatmak gerekiyor. Birincisi, Çeka'nın 1922 baharında lağvedilerek bir başka kimliğe bürünmesiydi. İkincisi de, SD önderlerin bu tarihten üç ay sonra yapılan açık duruşmasıydı.

Çeka'ya düşmanlığın, her ikisi de parti içinde açıkça temsil edilen iki kaynağı vardı: birincisi acil durumlarda kaçınılmaz olduğunu kabul etmekle beraber, teröre ve yasadışı yollara başvurmayı hükümetin bir alışkanlık haline getirmesini yeren idealistler, ikincisi de kendi normal görevlerine, düzen dışı ve imtiyazlı bir kurum tarafından müdahalede bulunulmasına, kazanılmış haklar adına itiraz eden, diğer yönetici kadrolar. Merkezde bu itiraz İçişleri ve Adalet Komiserlikleri tarafından dile getirildi; bölgelerde ise Çeka 'nın yerel kuruluşları, yerel organların yerel Sovyetler'e karşı sorumluluklarına ilişkin müzmin sorunu, en sert bir tarzda ortaya attılar. Genel planda, iç savaşın sona ermiş olması gerilimi azaltmıştı ve NEP ekonomi alanında bunun bir işaretiydi. Ordunun terhis edilmesi, iç cephede başarıyla sonuçlanan bir mücadeleyi gerçekleştirmiş olan Çeka'nın lağvedileceği izlenimini yaratıyordu. 1918 "Sol komünistler" hareketinden[102] beri parti içi muhalefet hareketine katılmış olan eski Bolşevik Smirnov, dokuzuncu Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde, çok kısa bir konuşma yaparak bir önerge sundu. Tutanaklardan tartışmasız kabul edildiği anlaşılan önerge şöyleydi:

Sovyetler Kongresi, iç savaşın en güç anlarında Çeka tarafından yerine getirilmiş şanlı görevi ve onun, Ekim Devrimi'nin fetihlerinin iç ve dış saldırılara karşı tahkim edilmesi ve savunulması uğruna yaptığı muazzam hizmetleri önemle belirtir.

Kongre, Sovyet iktidarının hem içerde, hem de dışarda güçlenmiş olmasının, Sovyet cumhuriyetleri yasalarını ihlal edenlerle mücadeleyi adli makamlara bırakarak Çeka'nın ve ona bağlı kuruluşların faaliyetlerini sınırlandırmayı mümkün kıldığı görüşündedir.

Bundan dolayı, Sovyetler Kongresi, VTsIK prezidyumunu, Çeka'nın ve ona bağlı kuruluşların tüzüklerini, bu örgütlerin yeniden düzenlenmesi, yetkilerinin sınırlandırılması ve devrimci yasallık ilkesinin güçlendirilmesi için kısa zamanda tekrar gözden geçirmekle görevlendirir.[103]

101. Bu olayla ilgili en tutarlı ve en uzun bilgi komite üyelerinden E.Kuskova tarafından verilmiştir: *Volya Rossii* (Prag) No. 3, 4, 5, 1928. Bolşevikler'in Komite'ye karşı tutumu *İzvestiya Central'nogo Komiteta Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)*'da (No. 34, 15 Kasım 1921, s.2) açıklanmıştır.

102. Bkz. s.178.

Devrim'in ilk coşkun ve hararetli dönemi hariç, iktidar aygıtının işleyişinin temel konuları, iktidardakiler tarafından nadiren açıkça tartışılmıştır. Çeka'nın geleceği bu konulardan biriydi. Smirnov'un önergesinin, Aralık 1921'deki kongrede parti yöneticileri tarafından kabul edilmesi ne dereceye kadar bir taktik manevraydı, son haddine ancak 1922'nin ilk aylarında ulaşmış olan korkunç kıtlığın etkisi görüşleri sonradan ne ölçüde değiştirmişti, nihai karardan hangi kuvvetler sorumluydu, bunu kestirmek güçtür. Fakat, kapitalist ve küçük burjuva unsurlara göz yuman NEP'in, son derece uyanık olmayı gerektirdiği bir sırada, parti yöneticilerinin böylesine güçlü bir güvenlik aracından vazgeçmeye niyetli olabileceklerine inanmak da güçtür. VTsIK, 8 Şubat 1922'de, yetkilerinin İçişleri Halk Komiserliği'ne devredilerek, Çeka'nın ve ona bağlı kuruluşların lağvedildiğini ve bu işlevleri yerine getirmek üzere taşrada, özerk cumhuriyetlerde ve RSFSC bölgelerinde "siyasi seksiyonları" bulunan bir "devlet siyasi idaresi"nin (Gosudarstvennoe Politiçeskoe Upravlenie ya da GPU) komiserlik bünyesi içinde kurulduğunu bildiren bir kararname yayımlandı. Bu seksiyonların hem Moskova'daki GPU'ya hem de yerel Sovyetler'in yürütme komitelerine karşı ikili sorumluluğu, bunların merkez organa tâbi olduğu konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmayan her zamanki belirsiz sözlerle tanımlanmıştı. "Özel ordu birlikleri" GPU'nun emrine verildi ve "orduda ve demiryollarında işlenen suçlarla mücadele etmek" görevleri arasında sayıldı. Nihayet, GPU tarafından tutuklananların, tutukluluk süresinin uzatılması için VTsIK'dan özel bir karar çıkmadığı takdirde, iki ay içinde ya serbest bırakılmaları ya da yargılanmak üzere mahkemeye sevkedilmeleri belirtilmişti.[104] Bu son madde, GPU'nun gerektiğinde yasal engellerden sıyrılmasını sağlayan bir kaçamaktı. Fakat bu usul meselelerine itibarın bir süre sonra tavsadığı anlaşılmaktadır; ertesi yıl Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulmasından sonra, İçişleri Halk Komiserliği ile olan sözde ilişki de sona erdi. Şubat 1922'de yapılan değişiklik, Çeka'nın bütün tüzel işlevlerinin mahkemelerce yerine getirilmesini hedef aldığı halde, tüm siyasi suçların yargı erki alanı dışında kalması sonucunu yarattı ve bu suçlara karşı GPU'ya, yürürlükten kaldırılmış Çeka'nın hiçbir zaman talep etmediği ya da kullanmadığı ölçüde keyfî yetkiler verdi. Lenin, on birinci parti kongresinde, kendisini ilgilendirmeyen ekonomik bir meseleye müdahalesini eleştirdiğinde GPU he-

103. *Sobranie Uzakonenii, 1922*, No. 4, madde 42; *Devyatyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1922), s.254.

104. *Sobranie Uzakonenii, 1922*, No. 16, madde 160.

nüz iki ayını doldurmamıştı.[105]

1922'ye damgasını vuran ikinci olay, SD önderlerin yargılanmasıydı. Bir yıl önce Menşevikler'e uygulanan baskı tedbirleri SD'lere de uygulandı. Fakat SD'ler bir başka mayadandı, alt edilmeleri daha güçtü. Gizli yeraltı faaliyeti geleneğine bağlı devrimci bir partiydi ve muhalefet politikası tekrar başladığında içlerinden bazıları gene bu geleneğe döndüler. Yeni kurulmuş olan GPU, işleri kısa zamanda ele aldı. Şubat 1922'de, kırk yedi SD önderin, Sovyet iktidarına karşı suikast düzenledikleri gerekçesiyle tutuklandığı ve yargılanacakları bildirildi. Bu haber dış ülkelerde, özellikle sosyalist çevrelerde heyecan yarattı. Sorun üç Enternasyonal'in temsilcilerinin Nisan 1922'de Berlin'de yaptıkları bir toplantıda ele alındı. Bu, üç rakip kuruluş arasında tek uzlaşma girişimiydi.[106] Komintern heyetinde Rusya partisini temsil eden Buharin ve Radek, SD'ler hakkında ölüm cezası istenmeyeceğine dair güvence verdiler. Lenin, –bu söze bağlı kalınacağını kabul etmekle beraber– Sovyetler'in iç işlerine böylesine bir müdahaleye razı oldukları için onları açıkça kınadı.[107]

Duruşma başlamadan önce, Lenin'e ilk felç geldi. 8 Haziran 1922'de başlayan duruşma, iki ay devam etti ve Belçikalı sosyalist Vandervelde'nin, başlıca savunma avukatı olarak duruşmada bulunması ile uluslararası açıklık kazandı. Rejimin ilk büyük siyasi davasıydı bu. SD'lere yönetilen genel suçlama müthişti; Kerenski dolayısıyla, Geçici Hükümet'in bütün eylemlerinden sorumlu tutuldular; iç savaş boyunca birçok "beyaz" hükümette önemli bir rol oynamışlardı. Mirbach'ın katilleri ve Lenin'in hayatına kastedenler SD'lerdendi. Hiçbir somut delil ileri sürülemeyen durumlarda da SD önderlerin Sovyet iktidarına karşı girişilen terör eylemleri lehindeki demeçleri suçlama konusu oluyordu. Vandervelde ve yabancı meslektaşları "sanıkların arzusu üzerine" birkaç gün sonra savunma avukatlığından vazgeçtiler ve hem mahkemeyi hem de Berlin anlaşmasına aykırı kovuşturmaları yeren bir bildiri yayımladılar.[108] Otuz dört sanıktan birkaçı beraat etti, birçoğu çeşitli hapis cezalarına mahkûm oldular. On dört kişi hakkında ölüm cezası verildi. Ölüme mahkûm edilenlerden ikisinin cezası, VTsIK'nın bir kararnamesi gereğince hafifletildi, diğerlerininkiyse ertelendi. Duruşmalar boyunca, SD partinin yasadışı bir kurum olduğuna dair hiçbir

105. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVII, s.249.
106. Bu toplantı 5. Kısım'da anlatılacaktır.
107. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVII, s.277-80.
108. E.Vandervelde ve A.Wauters, *Le Procès des Socialistes-Révolutionnaires à Moscou* (Brüksel, 1922), s.133-4.

imada bulunulmamış olması ilgi çekicidir: sanıklar hakkında herhangi bir hükümet sisteminde suç kabul edilebilecek deliller sunulmuştu. VTsIK'nın cezaları onaylayan fakat uygulanmasını erteleyen 8 Ağustos 1922 tarihli kararnamesi SD'lerin yasal bir parti olduğunu zımnen tanımaya devam ediyordu:

> SD partisi, işçi ve köylü iktidarına karşı ayaklanmaya yol açan terörist yeraltı faaliyetine ve askeri casusluğa, uygulamada ve gerçekten son verdiği takdirde, geçmişte bu eyleme elebaşılık eden ve duruşma sırasında bile gerekli gördükleri anda gene aynı şekilde hareket edeceklerini söylemiş olan başlıca üyelerinin ölüm cezasından kurtulmalarını sağlayacaktır.[109]

Bununla beraber, yasal bir muhalefet hayali uzun zamandan beri yok olmuştu. Bundan sadece bir tek partiyi sorumlu tutmak doğru değildir. Bolşevik rejimin, kuruluşunun ilk aylarından itibaren, örgütlü bir muhalefete karşı hoşgörülü davranmaya hazır olmadığı doğruysa da, hiçbir muhalif partinin yasal sınırlar içinde kalmaya hazır olmadığı da bir o kadar doğrudur. Diktatörlüğün ön şartları her iki kesim tarafından da hazırlanmıştı.

109. *Protsess P.SR: Reçi Gosudarstvennik Obvinitelei* (1922), s.243-4.

BÖLÜM VIII

PARTİNİN ÜSTÜNLÜĞÜ

Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi Bolşevik kanadının, Ekim 1917'den sonra, "Rusya Komünist Partisi (Bolşevik)"ne dönüşümü, hem bir süreklilik hem de bir değişiklik süreciydi. Bütün tarihi boyunca parti, Lenin'in kendisine vurmuş olduğu damgayı taşıdı ve daima gençlik döneminin geleneklerine ve polemiklerine bağlı kaldı. Ekim Devrimi partiyi kimi açıkça görülebilen, kimiyse daha örtük çeşitli biçimlerde değiştirdi. Fakat bu konumda, onun bir parti, özellikle de devrimci bir parti olma niteliğinden kaynaklanan değişikliklerle, kendine özgü olan ya da içinde bulunduğu durumun gerektirdiği değişiklikleri birbirinden ayırdetmek güçtür. Ekim Devrimi ile Lenin'in ölümü arasındaki dönemi belirleyen belli başlı üç gelişme, otoritenin küçük bir merkezi parti önderliğinin elinde toplanması; partinin mevcut sosyal kurumları yıkmayı amaçlayan devrimci bir örgüt olmaktan çıkıp, hükümet ve yönetim aygıtının beyin takımı haline gelmesi; ve nihayet, diğer partileri ortadan kaldırarak, kendi yararına bir tekel durumunun yaratılmasıydı.

Her büyük örgüt içinde iktidarı merkezde yoğunlaştırma eğilimi bulunduğu ve etkili bir işleyiş için bu yoğunlaşmanın kaçınılmaz olduğu, modern siyasi partiler hakkında söylenen beylik bir sözdür.[1] Anarşistler gibi, bu zorunluluğa boyun eğmeyen partiler kendilerini siyasi kısırlığa mahkûm ediyorlardı. Diğer partiler genel olarak, güçlü bir merkezi otoritenin ve yönetimin uyguladığı disipline ayak uydurmayı kabul ettikleri ölçüde bir başarı sağladılar. Bu olgu, demokratik esaslara göre örgütlenmek iddiasında olan partiler açısından kaygı verici bir anlam taşımaktadır. Bütün örgütlü siyasi partiler (özellikle, önderler için gerekli zihinsel ve teknik niteliklerden ötürü, önderlerle taban arasında büyük bir ayrılığın meydana geldiği kitle partileri), dayandıkları temel ilkeler ne kadar demokratik olursa olsun, kapalı bir önderler oligarşisi yönünde gelişme eğilimi gösterdiler. Esas itibariyle, 1914 öncesi Alman Sosyal Demokrat Partisi ile İtalyan Sosyalist Partisi'ni incelemiş olan bir sosyolog bu belirtileri şöyle saptamıştı:

1. Bkz. s.44-5

Her sosyal ilişki, özü gereği, üstünlük ve bağımlılık yaratır. Dolayısıyla, her parti örgütü, demokratik bir temele dayanan güçlü bir oligarşiyi temsil eder. Her yerde seçmenler ve seçilenler vardır. Fakat aynı zamanda, her yerde, seçimle başa gelmiş önderlerin seçmen kitleler üzerinde kurdukları bir iktidar vardır. Binanın oligarşik yapısı, onun demokratik temellerini gizler.[2]

Bolşevikler, 1917'den sonra kitle partisine dönüşünce, bu süreç hızla başladı. Hiç süphesiz bu süreç, 1917'den önce, parti içinde yer etmiş gizlilik ve disiplin geleneğinden, 1917'den sonra da, devlet içindeki tekelci parti olarak tedricen eriştiği özel durumdan ve belki de, Rus işçilerin, Batılı işçilere kıyasla, siyasi bakımdan geri ve tecrübesiz olmalarından dolayı hızlandı. Ancak bu süreci, sadece Ruslar'a ya da Bolşevikler'e özgü sanmak, görüş açısını adamakıllı çarpıtmak olacaktır. Bu süreç, şu ya da bu ölçüde, yirminci yüzyılın ilk yarısındaki tüm siyasi partilerde ortak olarak görülüyordu.

Devrimci bir partinin bir hükümet partisi haline gelmesi, zaferle sonuçlanmış bütün devrimlerin bir özelliği olmuştur ve kalıplaşmış diye nitelendirilebilecek ölçüde bildik sonuçlar yaratmıştır. Yıkıcılıktan yöneticiliğe geçen parti, yasanın, düzenin ve devrimci iktidarın meşru otoritesine boyun eğmenin erdemlerini keşfeder. Mevcut devrim hükümetinin şimdi ihanet ettiğini öne sürdükleri eski devrimci ilkeler adına devrimi sürdürmek isteyenler, partiye Sol'dan hücuma geçerler. Rus devriminin tarihinde de bu kalıba uygun hareket edildi. Ancak parti ile devlet arasındaki karşılıklı yeni etkiden dolayı, daha ayırdedici bir başka özellik belirdi. Parti ile devlet arasındaki ortaklık, partiyi doğrudan doğruya her milli krizin içine itiyor ve milli birlik ve milli önderlik çağrılarını, partinin birliği ve parti önderlerine bağlılık haline getiriyordu. Safları sıklaştırmak, millet için de, parti için de milli tehlikeye karşı doğal bir tepkiydi. Parti önderi Lenin'i, milli önder Lenin'den ayırdetmek mümkün değildi artık. Lenin'in üstünlüğü, fiziki gücünden çok, manevi otoritesinden ileri geliyordu. Fakat bu üstünlük, devlet içinde olduğu kadar parti içinde de, vazgeçilmesi zor bir kişisel önderlik geleneğinin yaratılmasına yol açtı.

Üçüncü büyük değişiklik, partinin Sovyet topraklarında siyasi bir tekel diyebileceğimiz şeyi ele geçirmesiydi. Bir siyasi partinin, davranış ya da

2. R.Michels, *Zur Soziologie des Parteiwesens* (2. basım 1925), s.504. Ayrıca: "Bürokrasi aygıtı ne kadar genişler, bir örgütün üyeleri ne kadar artarsa, kasaları ne kadar dolar, basın organları ne kadar büyürse, onun içinde demokrasi o kadar bir kenara bırakılır ve onun yerini komitelerin mutlak egemenliği alır" (*A.g.e.*, s. 98). Bolşevikler'e karşı kullanılan gözde taşlamalardan biri olan "Bizansçılık" suçlaması daha 1908'den beri Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde duyuluyordu (*A.g.e.*, s.148).

inanç konusunda üyelerine kesin şartlar dayatmak ve bu şartlara uymayanları partiden atmak hakkına sahip olduğunu hiçbir siyasi teori inkâr edemez. Bununla beraber, bu haktan dolayı, bireylerin parti değiştirebileceği ve bir başka partinin de siyasi hayatı etkilemek imkânına sahip olduğu varsayılmıştır. Devrimden önce, muhalif Bolşevikler, Menşevik olmak ya da diğer partilerin, siyasi grupların üyesi olmak imkânına sahiptiler ve bu imkândan yararlanıyorlardı. Devrimi takip eden ilk aylar boyunca mevcut partiler arasında –Bolşevik, Menşevik, Sağ ya da Sol SD'ler arasında– mekik dokumak kolaylığı, bir dereceye kadar hâlâ etkili oluyordu. Bolşevikler, iktidar partisiydi ama, sonuç olarak o da diğer partilerden biriydi. Oysa 1918'in yazından sonra, diğer partilere sadece göz yumuluyordu, durumları giderek sallantılı bir hale geldi; nitekim 1921'den sonra fiilen ortadan silindiler. Bu bakımdan, mevcut tek partiden istifa etmek ya da atılmak, en iyi durumda, her türlü yasal siyasi faaliyetin dışında kalmak anlamına geliyordu. Böylece, muhalif görüşleri dile getirmenin artık başka yolu kalmadığı ve bu görüşler, içtenlikten uzak amaçlarla ya da bir çıkar uğruna partiye katılmış olan eski Menşevikler'e ya da SD'lere maledildiğinden, parti içi tartışmalar gittikçe şiddetlendi.[3] Muhalefeti sadakatsizlikle suçlamak kolay, daha doğrusu normal bir şey oldu. Tek partili devlette, parti birliği ve parti disiplini kavramları beklenmedik sonuçlar yarattı.

Bu değişiklikler aşama aşama gerçekleşti. Lenin'in öğretiye uyma konusuna ve bunu sağlayacak parti disiplinine öteden beri verdiği öneme rağmen, 1903'te ikinci parti kongresince kabul edilen ve 1905'te üçüncü kongrede bazı ufak değişiklikler yapılarak onaylanan ilk parti tüzüğünde, parti üyelerinin parti kararlarına uyma yükümlülüğü üstü kapalı bırakılmıştı. Ağustos 1917'de, altıncı kongre tarafından değiştirilerek kabul edilen parti tüzüğünde bu yükümlülük ilk kez açıkça ifade edilmişti. Şaşırtıcı olan, devrimin zaferinin, başlangıçta parti disiplininin gevşetilmesine ve Bolşevik partinin tarihinde eşi görülmedik, diğer partilerin tarihindeyse belki nadir rastlanan anlaşmazlıkların ve şiddetli tartışmaların patlak vermesine yol açacak gibi görünmüş olmasıydı. Parti içindeki bu tartışmalar, ne kadar şiddetli olursa olsun, parti üyeleri parti kararı alınıncaya kadar, ancak bu ana kadar davranış özgürlüğüne sahiptirler kuralına göre yapılıyordu. Devrim arifesinde, Kamenev'le Zinovyev'in partiden atılmakla tehdit edilmelerine

3. Parti onuncu kongresinde alınan karar, fraksiyonculuğun artmasını, "komünist görüşü tam sindiremeniş unsurların parti saflarına katılmasından" ileri geldiğini belirtiyordu (*VKP (B) v Rezolyutsiyak*, (1941), c. I, s.375). Lenin'in, bu kararla ilgili ilk tasarısında özellikle "eski Menşevikler" ibaresi yer almaktadır (*Soçineniya*, c. XXVI, s.262).

yol açan hataları, karar alınmadan önceki merkez komite tartışmalarında karşı görüşleri dile getirmiş olmaları değil, oy çokluğuyla alınan karar görüşlerine uymadığında buna açıkça itiraz etmiş olmalarıydı.[4] Böyle bir meydan okuma karşısında cezalandırmaya gitme hakkı hiçbir parti için inkâr edilemez. Devrim zaferinden birkaç gün sonra, diğer partilerin Sovyet hükümetinin dışında bırakılması politikasına (ki bu politika, kısa bir süre sonra Sol SD'ler lehine yumuşatıldı) karşı Lenin gene Kamenev ve Zinovyev tarafından girişilmiş bir isyan hareketiyle karşılaştı ve bu kriz ancak bir ültimatomla ve kimi üyelerin istifasıyla sona erdi.[5] Parti merkez komitesinde bir kış devam eden atışmalar ve şiddetli tartışmalar, Almanya ile yapılan Brest-Litovsk görüşmeleri ve Brest-Litovsk anlaşmasının imzalanmasına dair ünlü 1918 Şubat ve Mart tartışmaları ile doruk noktasına erişti. Bu tartışmalar öyle bir noktaya ulaştı ki Cerjinski, partinin, Lenin'in istifa etmesini göze alacak kadar güçlü olmayışına hayıflandığını dile getirdi; bu ihtimali bile göze alan Lomov, "iktidarı Vladimir İlyiç'siz almalıyız"[6] diye açıkça söyledi.

Bununla beraber devrimin ilk etkisi açık siyasetin canalıcı konularında diğer herhangi bir partide nadir görülen serbest ve açık tartışmayı teşvik etmek olduğu halde, çok geçmeden aksi yönde çalışan başka güçler devreye girdi. Devrim zaferinin yarattığı eleştiriden uzak coşkunluk kalmadı; ekonomik güçlükler daha 1918 ilkbaharında vahim bir hal almıştı; parti içinde, yöneticileri oportünist eğilimlere sahip olmakla, Bolşevik ilkelerden sapmakla suçlayan sol grupların muhalefeti başladı. Böylece, Brest-Litovsk'la ilgili tartışmalar, Petrograd'da 15 gün boyunca *Kommunist* adlı bir muhalefet gazetesi yayımlayan ve Brest-Litovsk anlaşmasını onaylamak için Mart 1918'de toplanmış yedinci parti kongresinde Lenin'in şiddetli eleştirilerine

4. Aynı şekilde, 1920-1921'de sendikalarla ilgili tartışmalarda, Troçki'nin hatası, savunulmayacak önerileri ileri sürmüş olması değil, bu öneriler merkez komitesinde çoğunluk tarafından reddedildiği zaman bir çözüm yolu bulmakla görevlendirilmiş komisyona katılmayı reddetmesiydi (*A.g.e.*, c. XXVI, s 88).

5. Bkz. s.108-9. 6/19 Kasım 1917'de merkez komitesi tarafından Kamenev, Zinovyev, Riyazanov ve Larin'e verilen ültimatomda "ya merkez komitesinin kararlarına uyacaklarını ve onun politikasını uygulayacaklarını derhal ve yazılı olarak bildirmeleri ya da partinin hiçbir faaliyetine katılmamaları ve gelecek kongreye kadar, işçi hareketi içindeki bütün sorumlu görevlerinden istifa etmeleri" isteniyordu (*Protokoli Central'nogo Komiteta RSDRP* (1929, s.170). Zinovyev, karara uyduğunu bir mektupla bildirdi; diğer üçü ayak diredi ve merkez komiteden atıldı (*A.g.e.*, s.175-7). Rikov, Milyutin ve Nogin de merkez komiteden ve Sovnarkom'daki görevlerinden istifa ettiler.

6. *A.g.e.*, s.249-50.

hedef olan bir "Sol komünistler" grubunun doğmasına yol açtı:

Parti içinde, bir sol muhalefetin oluşumuyla başlayan ciddi kriz, Rus devriminin geçirdiği en önemli krizlerden biridir.[7]

Bu muhalefet Brest-Litovsk konusunda yenilgiye uğrayınca, bu kez Lenin'in uzmanlardan yararlanılması, sınai tröstlerin kurulması ve sanayide merkezi yönetimle ilgili politikasını eleştirerek, vahim ekonomik durumla ilgilenmeye başladı. Muhalefetin Brest-Litovsk sorunundan dolayı Sovnarkom'u terketmiş olan Sol SD'lerle birlikte entrika çevirdiğinden şüphelenilmesi belki haklı değilse de, pek şaşırtıcı değildi.[8] Muhalefet grubu, Moskova'daki parti örgütünün denetimini ele geçirdi ve Nisan 1918'de "Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) Moskova Bölgesi Bürosu'nun Organı" olarak tanımlanan, *Kommunist* adlı yeni bir dergi yayımladı iki sayı. Derginin yayım editörleri Buharin, Obolenski, Radek ve V.Smirnov'du.[9] İlk sayısında, grubun 4 Nisan 1918'de, Lenin dahil olmak üzere, parti önderleriyle yaptığı toplantıda okunmuş olan ekonomik durum hakkında uzun bir manifesto yayımlandı.[10] Bir ay sonra bu grup, "*Sol Çocukluk Hastalığı ve Küçük Burjuva Zihniyeti Üstüne* adlı bir makalesinde Lenin'in en sert eleştirilerinden birine hedef oldu. SD'lerin tedhiş hareketine girişmesi ve iç savaşın başlaması üzerine partide Lenin'in önderliğinde parti içi birlik ve iç disiplin sağlanınca grup 1918 yazında dağıldı.[11]

7. Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.321.

8. 1923 Aralığı'nda parti içi şiddetli tartışmalar sırasında Zinovyev, o dönemde Sol SD'lerce, Lenin'in ve diğer Sovnarkom üyelerinin tutuklanmasının önerildiğini, Sol komünistlerin bu öneri üzerinde ciddiyetle durduklarını ve Lenin'in yerine Piyatakov'un getirilmesinin kararlaştırıldığını iddia etti (*Pravda*, 16 Aralık 1929). Stalin de aynı iddiaya değindi (*A.g.e.*, 15 Aralık 1923). Aralarında Radek'le Piyatakov'un bulunduğu eski Sol komünistlerden bir grup bu iddiayı, şaka yollu söylenmiş bazı sözlerden başka bir temeli olmadığını belirten bir bildiri yayımlayarak cevapladılar (*A.g.e.*, 3 Ocak 1924). 1937'de Buharin, Lenin'e karşı, bu vesileyle, büyük bir komplo düzenlemiş olmakla suçlandı.

9. Başsayfada yayımlanan diğer adlar arasında Bubnov, Kosior, Kuybişev, Pokrovski, Preobrajenski, Piyatakov, Sapronov, Uritski, Safarov, Unşlikt, Yaroslavski'nin adları vardı.

10. *Kommunist*'in 20 Nisan 1918 tarihli birinci sayısının 13. sayfasında yer alan bildiriye göre, Lenin, karşı tezler hakkında o sırada bilgi sahibi olmuş, bunları yayımlayacağını vadetmiş, fakat sözünü yerine getirmemişti. Bu grubun manifestosu Lenin'in *Tüm Eserleri*'nde yer almaktadır, *Soçineniya*, c. XII, s.561-71; manifestonun içeriği ikinci ciltte incelenecektir.

11. Görünüşte son derece şiddetli olan bu tartışma doruk noktasına eriştiği bir sırada Buharin'in, Tüm Rusya Milli Ekonomi Konseyleri birinci kongresine parti merkez komitesi baş delegesi olarak katılması ve Radek'in de "Brest-Litovsk Anlaşmasının Ekonomik Sonuçları" hakkında bir rapor düzenlemekle görevlendirilmesi o dönemdeki zihniyeti göstermek bakımından anlamlıdır (*Trudi I Vserossiiskogo S"ezda Sovetov Narodnogo Kozyaistva* (1918), s.7, 14-23). Böylesine bir esneklik, kısmen partide nitelikli kişilerin kıt oluşundan, ancak kıs-

Brest-Litovsk anlaşmasının onaylanmasına karar veren parti yedinci kongresi, Lenin'in bir yıl önce Nisan Tezleri'nde yaptığı öneriyi; parti adının değiştirilerek "sosyal demokrat" yerine "komünist" denmesine ilişkin öneriyi de yürürlüğe koydu. Partinin eski adı, Alman İşçi Partisi tarafından 1875'te kabul edildiğinde Marx ve Engels bundan hiç hoşlanmadıklarını dile getirmişlerdi; "sosyal" sıfatıyla pekiştirilmiş de olsa "demokrasi" kelimesi, daha o dönemde devrimci anlamını yitirmeye başlamıştı. Önemsiz bir azınlık dışında, Avrupa sosyal demokratları 1914'ten beri, proleter dünya devrimi davasını terketmişler, burjuva "reformist"leri ve "şoven"leri haline gelmişlerdi. Aralık 1914'te Lenin, "kirletilip aşağılanmış" "sosyal demokrat" kelimesinden vazgeçip Marksist "komünist" adına dönmenin daha iyi olup olmayacağını sorgulamıştı.[12] Devrimcilerin, Marksist geleneğe uygun "komünist" adını kullanarak Marksist mirasa sahip çıkmalarının ve sosyal demokratlarla kendi aralarındaki derin ayrılığı belirtmelerinin vakti gelmişti. Bu değişikliğin ikili bir anlamı vardı. İçerde, komünizm hedefine doğru kararlı bir şekilde yol almak için parti, devrimin burjuva aşamasına sırt çeviriyordu artık. Dışarda ise, bu değişiklik, Avrupa işçi hareketi içinde, bir burjuva reformu politikasında ayak direyenlerle, proleter devrimden yana olanlar arasındaki bölünmeyi belirliyordu: Lenin'in Rusya'daki parti içinde 1903'te yarattığı bölünme bütün dünyada tekrarlanıyordu şimdi. Bu ad değişikliğine karşı parti içinde bir ölçüde isteksizlik söz konusuydu; fakat Mart 1918'de Lenin taraftarları nihayet kendilerine "Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi" demez oldular ve uzun zamandan beri tartışılan bu adı Menşevikler'e bırakarak "Rusya Komünist Partisi (Bolşevik)"[13] adını aldılar.

Parti örgütünü tahkim etmenin de vakti gelmişti. Örgütlenme sistemi, parti çevrelerinde uzun zaman "demokratik merkeziyetçilik"[14] diye tanım-

men de, parti üyeleri kendi aralarında ne kadar tartışırlarsa tartışsınlar, parti dışında, parti görüşüne uymaları geleneğinin çok köklü olmasından ileri geliyordu. Bu vesileyle Riyazanov, hem "kendi kendisine muhalif kaldığına" hem de "bir *Eiertanz* uyguladığına" işaret ederek Radek'le alay etti (*A.g.e.*, s.34).

12. Lenin, *Soçineniya*, c. XVIII, s.73.

13. *VKP (B) v Rezolyutsiyak*, (1941), c. I, s.297.

14. Bu terim (bkz. s.44) 1907'deki beşinci kongre kararıyla parti tüzüğünde yer aldı (*A.g.e.*, c. I, s.108). İlk kez, 1934 tarihli parti tüzüğünde rastlanan (*A.g.e.*, c. II, s.591) kesin tanımı şöyledir:

(a) tabandan tavana dek, partinin bütün yönetim organlarında seçim ilkesinin uygulanması;
(b) parti organlarının her birinin kendi parti organlarına karşı periyodik sorumluluğu;
(c) Kesin bir parti disiplini ve azınlığın çoğunluğa tâbi olması;

lanmıştı. Bu terim, otoritenin şehirlerde, fabrikalarda ya da köylerdeki parti hücrelerinden başlayarak, yerel komitelerden ya da bölge komitelerinden geçerek yukarıya akıp, sadece yüksek kongreye karşı sorumlu olan merkez komitesinde doruk noktasına ulaştığı; disiplinin de aynı kanallardan geçerek her parti organı, bir üst organa bağlı olacak şekilde bu kez tavandan tabana yayıldığı ikili bir süreci ifade etmek için kullanıyordu. Devrimin zaferi, partinin yasal bir örgüt haline gelmesi ve üye sayısının büyük ölçüde artmasıyla birlikte bu görüş, Sovyetler'in örgütlenmesine çok benzeyen bir şemaya göre gerçekleşebilir hale geldi. Yüce kuruluş olan parti kongresi, ilkesel olarak –devrimi takip eden ilk yıllarda gerçekten uygulanmıştı bu– yılda bir kez toplanıyordu. Merkez komitesi, ki başlıca yürütme organıydı, 1917 tüzüğüne göre, "her iki ayda bir, bir defadan az olmamak üzere" toplanıyordu. Devrim partiye, örgütlenme ağını bütün Rusya'ya yayma imkânını verince geniş bir merkezi ve yerel organlar hiyerarşisi doğdu. Tüm Rusya Kongresi ile onun merkez komitesinin altında, her kurucu cumhuriyetin ya da bölgenin (*oblast*) kendi bölge konferansı ve bölge komitesi vardı. Daha altta il konferansı ve komiteleri bulunuyor; sonra ilçe (*uezd*) konferansı ve komiteleri ile bucak konferansı ve komiteleri (*volost*) geliyordu; nihayet her birinin, fabrikalarda, köylerde, Kızıl Ordu'da, Sovyet kurumlarında, yani parti üyesi iki üç kişinin bir araya gelebildiği her yerde "büro"ları olan parti hücreleri vardı. En alt kademede bulunmalarına rağmen hücreler, parti çarklarının hiç de en önemsiz unsurları değildiler. Bunlar hakkında tam bir fikir edinmek, Sovyet sisteminin alt kademesini oluşturan yerel Sovyetler hakkında fikir edinmekten daha zordur. Birçok bakımdan hücreler, Çarlık Rusyası'nda partinin kendini hissettirmesini sağlamış olan küçük yeraltı gruplarının sert geleneğini devam ettiriyorlardı ve bütün yapı, en azından devrimin ilk aşamalarında, bu hücrelerin sadakat ve etkinliğine bağlıydı.[15]

Parti böyle bir bünyeye sahip olduğu ve devrim zaferini takip eden ilk aylar boyunca güç şartlar altında bulunduğu için bir evrim geçirmesi kaçınılmazdı. "Demokratik merkeziyetçilik" teriminin altında yatan çatışmada –otoritenin çevreden (tabandan) merkeze doğru yayılması ile, merkezin çevreye (tabana) uyguladığı disiplin arasındaki; demokrasi ile işlerlik arasındaki çatışmada– işlerliğin ağır basan faktör olması bir zorunluluktu. Le-

(d) Parti üst organları tarafından alınan bütün kararların, alt organlar ve bütün parti üyeleri için kesinlikle bağlayıcı olması.

15. Onuncu kongrede alınan önemli bir karar hücrelerin işlevlerini belirtiyordu (*VKP (B) v Rezolyutsiyak*, c. I, s.370-71).

nin dizginleri sıkı tuttuğu sürece bu iki kuvvet bağdaşabildi ve birlikte yürüyebildi. "Tavandan" otorite ile "tabandan" otorite arasında bir zıtlık yaratmaya yeltenenlere Lenin öfkeleniyordu.[16] Fakat Lenin'in seçkin ve kendinden emin kişiliğinin, yeni rejimin geçirmek zorunda kalacağı kritik yıllar boyunca gittikçe artan ağırlığı, bu güçlü önderlik geleneğini meşru kıldı ve buna ihtiyaç duyulmasına sebep oldu. Bunda diğer faktörlerin de rolü vardı. Bu faktörlerin en önemlisi, Rus yönetim geleneğinin ve Rusya'nın sosyal yapısının ezici ağırlığıydı. Hiç kuşkusuz Lenin, parti tabanının ve dolayısıyla proletaryanın parti ve ülke işlerinde aktif bir rol oynamasını, esas itibariyle arzuluyordu ve pratikte bunun sağlanması için uğraştı; ömrünün son yıllarında birçok kez yaptığı gibi, Rus halkının "geri kalmışlığından", "kültür eksikliğinden" söz ettiğinde, biraz da bu hayali gerçekleştirmede uğradığı başarısızlığı düşünüyordu. Tepeden inme yöneticiliğin bunca kök saldığı bir geleneği etkilemek için, şüphesiz, aradan birçok nesil geçmesi gerekirdi. Üstelik bu açıdan bakıldığında, Rusya Komünist Partisi dar bir önder kadronun, tabanın görüşünü almaksızın bütün sorunları tartıştığı ve parti politikası hakkında karar verdiği diğer ülkelerdeki siyasi partilerden sanıldığı kadar farklı değildi.

Böylece Sovyet organlarında yönetimin tek elde yoğunlaşmasına doğru bu karşı konulmaz gidişin –biraz geç de olsa– parti organlarında da baş göstermesine şaşmamak gerekiyordu. Resmen en yetkili organ olan parti kongresi, 1917'den 1924'e kadar yılda bir kez yapılmasına rağmen, çok hantal olmaya başladı ve toplantıları, gerçek bir etki yaratmasına elvermeyecek kadar seyrekleşti; kendi çöküşüyle birlikte, devlet kademesinde ona tekabül eden Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi de, aradan belirli bir süre geçtik-

16. 1920'de Lenin, parti çalışmasının, Sovyetler sistemiyle nasıl gerçekleştiğini anlattıktan sonra şöyle devam ediyordu: "'Yukardan' bakıldığında, diktatörlüğün pratikte gerçekleştirilmesi açısından, proleter devlet iktidarının genel mekanizması böyledir. Bu mekanizmayı iyi bilen ve bunun, illegal küçük yeraltı gruplarından başlayarak yirmi beş yıllık bir dönem boyunca nasıl geliştiğini gözlemlemiş olan Rusyalı bir Bolşeviğin, 'tavan' *ya da* 'taban' ile; yöneticilerin diktatörlüğü *ya da* kitlelerin diktatörlüğü ile ilgili bütün konuşmaları, insanın sol bacağının mı, yoksa sağ kolunun mu kendisine daha yararlı olduğu konusunda yapılan bir tartışma kadar çocukça ve gülünç bir saçmalık olarak görmekten kendini alamayacağını okurlar anlayacaklardır sanıyoruz" (*Soçineniya*, c. XXV, s.193). Birkaç ay sonra merkez komitesi, parti içinde, "acil 'tavan' ve 'taban' sorunu" hakkında bir genelge yayımladı: genelge, bu sorunun alevlenmesini kısmen, genç ve tecrübesiz üyelerin sayısındaki önemli artışa, kısmen de, "partideki bazı sorumlu işçiler tarafından uygulanan yanlış ve çoğu zaman dayanılmaz çalışma yöntemlerine" yoruyordu (*İzvestiya Central'nogo Komiteta Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* No. 21, 4 Eylül 1920, s.1-3).

ten sonra da olsa önemini yitirdi. Mart 1918'deki Brest-Litovsk anlaşmasını onaylayan yedinci parti kongresi, hayati önem taşıyan siyasi bir mesele hakkında oy çokluğu ile karar alan son kongre oldu. Bunu takip eden birkaç kongre önemli sorunları görüşmeye ve ara sıra şiddetli fikir tartışmalarına sahne olmaya devam etti. Özellikle, 1923'teki on ikinci parti kongresi – Ekim Devrimi'nden beri Lenin'in katılmadığı ilk kongre– için doğrudur bu. Fakat tartışmalar kongre çerçevesi içinde yürütüldüğü zaman bile, aslında kararlar başka yerde alınıyordu. Daha 1917 Ekimi'nde bile, iktidarı zaptetmek gibi hayati bir karar, merkez komite tarafından alınmıştı ve kongrenin otoritesi merkez komiteye geçmişti. Ama –Sovyet sistemi içindeki benzeri VTsIK gibi– merkez komite de egemenliğini devam ettirmeyi başaramadı ve bu egemenlik çok geçmeden, daha küçük ve daha etkin organlar tarafından baltalandı. 1923'te Zinovyev, büyük bir heyecanla, "partimizin merkez komitesi, yirmi iki yıllık geleneği ve tarihi gereğince, parti içindeki en yetkin yanı kendi benliğinde özümleyen bir grup oluşturmaktadır" dediğinde, artık tarihe karışmak üzere olan bir durumu belirtiyordu.[17]

Parti içinde merkeziyetçilik sorunu, iç savaşın en şiddetli döneminde, Mart 1919'da toplanan sekizinci parti kongresinde ilk kez açıkça ortaya çıktı. O sırada merkeziyetçilik oldukça ilerlemişti. Osinski kongrede, tüm parti çalışmasının merkez komite çevresinde yoğunlaşmasından, "Lenin ve Sverdlov yoldaşlar kendi aralarında ya da Sovyetler sistemi içindeki herhangi bir faaliyet dalında görevli yoldaşlardan sadece bir teki ile konuşarak karar aldıkları için, merkez komitenin bile gerçekte, kolektif bir organ olma niteliğini yitirdiğinden"[18] yakınıyordu. Bununla beraber iç savaş, bir kongre kararında itiraf edildiği gibi partiyi "en kesin merkeziyetçiliğin ve en sert disiplinin mutlak bir zorunluluk haline geldiği"[19] bir duruma itiyordu; o zamana kadar parti aygıtının en yetkili yöneticisi olan Sverdlov'un kongre arifesinde ölmesiyse büyük bir talihsizlikti. Merkezi otoriteyi güçlendirmek gerektiğini kabul eden kongre, görevini hakkıyla yerine getirebilmesi için, bir yandan üyelerinin sayısını 19'a (8 yedek üye dahil) indirerek, öte yandan on beş günde bir toplanmasını şart koşarak, merkez komitesini takviye etti. Fakat aynı zamanda, sözde merkez komitesinin uzantıları olarak tasarlanan, ancak üç dört yıl içinde merkez komitesinin tüm işlevlerini aralarında paylaşıp otoritenin dış görüntüsü hariç tümünü zapteden üç yeni organ

17. *Dvenadtsatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* (1923), s.207.
18. *Vos'moi S"ezd RKP (B)* (1933), s.165-6.
19. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.305.

kurma yolunda belirleyici bir adım da attı.

Bu kuruluşlardan ilki, adı ve niteliği bakımından, Ekim Devrimi arifesindeki kriz döneminde yaratılmış olan siyasi büroyu hatırlatan beş kişilik bir Politbüro'ydu. Görevi, "ivedi meselelerde karar almak" ve merkez komitesinin on beş günde bir yaptığı toplantılarda hesap vermekti. Fakat hiç şüphe yok ki, Politbüro'nun şeklen ivedi meselelerde karar almak yetkisiyle sınırlandırılmış olması, tıpkı Sovnarkom'un yetkilerinin RSFSC anayasasınca sınırlandırılması gibi geçerliğini yitirdi; Politbüro, devlet aygıtı aracılığıyla uygulanan önemli siyasi kararların alındığı başlıca kuruluş haline geldi kısa zamanda. İkinci yeni kuruluş, haftada üç kez toplanacak ve "partinin örgütlenme çalışmasının tamamını yönetecek" olan yine beş kişilik "Örgütlenme Bürosu" (Orgbüro) idi. Üçüncüsü de, görevleri yeterince belirtilmemiş bir "sorumlu sekreter" ile beş "teknik" yardımcıdan meydana gelen bir "merkez komitesi sekreterliği"ydi.[20] Politbüro, Orgbüro ve merkez komite sekreterliği arasında bir uyumsuzluk tehlikesi, içlerinden bazılarının aynı zamanda diğer iki kuruluştan birinin üyesi olmalarıyla önlenmişti. İlk "sorumlu sekreter" olan Krestinski, Orgbüro'nun da üyesiydi. Bir Politbüro üyesi, Orgbüro'nun da üyesi olabiliyordu; bu çifte görevi yerine getirmek için Stalin seçilmişti. 1920'de yapılan bir sonraki kongrede, bir belirleyici adım daha atıldı: Sekreterliği, hepsi de merkez komitesi üyesi olan üç "sürekli çalışan" ile takviye etmeye karar verildi. Ayrıca sekreterlik, "örgütle ya da uygulama ile ilgili günlük işlerin yönetimini" sağlayacak; ancak, "örgütlenme çalışmasının genel yönetimi"ne Orgbüro bakacaktı.[21] Takviye edilmiş sekreterlik, Krestinski, Preobrajenski ve Serebriyakov'dan oluşacaktı.

Bu tecrübesiz sekreterliğin karşılaşacağı başlıca güçlüklerin, parti disiplini ile ilgili sorunlar olacağı düşünülmemişti genellikle. 1918'in yazında "Sol komünizm" hareketinin, iç savaştan dolayı tavsaması, parti içinde muhalefetin sona erdiği anlamına gelmiyordu. Rus Devrimi, bütün devrimlerde karşılaşılan ortak noktaya; devrimi yapmış olan partinin, iktidarını tahkim etme ve devlet aygıtını güçlendirme göreviyle karşı karşıya kaldığı noktaya erişmişti; böyle bir anda da Sol'dan, eski devrim ilkeleri adına hareket eden bir muhalefetin gelmesi kaçınılmaz ve kalıcıydı. Mart 1919'da, iç savaşın en şiddetli döneminde yapılan sekizinci parti kongresinde bir

20. *A.g.e.*, c. I., s.304. O zamana kadar sekreterlik Sverdlov tarafından denetlenen biçimsel bir organdı sadece (Lenin, *Soçineniya*, c. XXIV, s.127-8).

21. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.344.

"askeri muhalefet", Troçki'nin, bir kısmı eski Çarlık ordusunda yetişmiş profesyonel subaylardan yararlanarak zorunlu askerliğe dayanan yeni bir milli ordu kurma politikasına karşı başarısız bir mücadeleye girişti. Mart 1920'de, dokuzuncu kongrede, partinin "demokratik merkeziyetçilik" sloganını kullanan bir grup, sanayinin bir tek kişi tarafından yönetilmesine karşı çıktı ve Tomski'nin şahsında sendikaların desteğini sağladı: bu, yeni bir muhalefet hareketinin başlangıç noktası olacaktı. 1920'nin yazında artan bu muhalefet, 1921'in ilkbaharındaki parti kongresine merkez komite tarafından sunulan bir raporda anlatıldı. Bu muhalefet bazen aynı parti örgütü içinde bir çatışmaya bürünüyor, bazen ilçe örgütlerinin bir il komitesine kafa tutması, bazen bazı il kongrelerinde "işçi" kesiminin hoşnutsuzluğu şeklinde beliriyor, bazen de işçi ve köylü örgütleri arasında bir çatışmaya dönüşüyordu. Hüküm süren karışıklığa birkaç sebep bulunmuştu: savaşın, iç savaşın, ekonomik düzensizliğin, soğuk ve açlığın "çalışan kitlelerde yarattığı müthiş bitkinlik"; "samimi, sadık fakat siyasi bakımdan tecrübesiz işçi ve köylülerin" ve diğer partilerden eski üyelerin partiye alınması.[22] Bu meseleyi araştırmak için yazın sonuna doğru içinde bir önceki kongrenin muhalif üyeleri İgnatov ve Sapronov'un da bulunduğu bir komisyon atandı; bu komisyonun hazırladığı önerge, Eylül 1920'de Tüm Rusya parti konferansında kabul edildi. Bu önerge, genel olarak tabanla merkezi otorite arasındaki ilişkinin düzeltilmesinden, parti hayatının yeni bir canlılığa, enerjiye kavuşturulması gerektiğinden söz ediyordu. Fakat en somut öneri, "merkez komite ile yan yana çalışacak bir denetleme komisyonu" kurulması önerisiydi; bu komisyon, "her türlü şikâyeti dinleyip inceleyecek", gerekirse, bu şikâyetleri merkez komite ile tartışacak ve cevaplandıracaktı. Bir sonraki parti kongresi toplanıncaya kadar, ana denetleme komisyonu Cerjinski, Muranov, Preobrajenski ve partinin en büyük yerel örgütlerince atanmış dört üyeden oluşacaktı. Bundan sonra şu ilke saptanmıştı: "genellikle, merkez komitesi üyeleri denetleme komisyonuna üye seçilemezler".[23] İl parti komitelerine de buna benzer komisyonlar eklenecekti. Ayrıca, "Kremlini denetleme komisyonu" adıyla özel bir komisyon kuruldu. Bu komisyon parti içinde şikâyetlere sebep olan "Kremlin imtiyazları" konusunda soruşturma açacak ve "tamamen ortadan kaldırılması imkânsızsa da bu

22. *İzvestiya Central'nogo Komiteta Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* No. 29, 7 Mart 1921, s.4-6; *Raboçaya Oppozitsiya: Materiali i Dokumenti* (1926), s.21-2'de yeniden yayımlanmıştır.

23. *VKP (B) Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.351-3.

imtiyazları her partili yoldaşın anlayışla karşılayacağı sınırlar içine çekmeye"[24] çalışacaktı. Merkez denetleme komisyonu, bütün parti üyelerine bir genelge göndererek işe başladı; genelgede, "parti üyeleri tarafından partiye karşı işlenmiş hataların, *suçlanan üyelerin durumu ve görevi ne olursa olsun, hiç çekinmeksizin*"[25] komisyona bildirilmesi isteniyordu.

Bu tedbirler, artan huzursuzluğu hiçbir şekilde yatıştırmadı. 1920 sonbaharında, iç savaş fiilen sona erdiği sıralarda devrimden bu yana parti içinde örgütlenen en büyük muhalefet grubu "işçi muhalefeti" adıyla ortaya çıktı. "işçi muhalefeti", gücünü programından ve önderlerinden ziyade, taraftarlarının sayıca çok oluşundan alıyordu. Önderleri arasında tanınmış olanlar sadece Şliyapnikov ile Kollontay'dı. Eski bir metal işçisi ve ilk Sovyet Hükümeti'nde Çalışma Halk Komiseri olan Şliyapnikov, "işçi" haklarını savunmakla ün yapmıştı. Kollontay'ın itibarı ise, devrimin ilk günlerindeki kadar büyük değildi artık. "İşçi muhalefeti"nin programı, esas itibariyle, ekonomik ve siyasi denetimlerde artan merkeziyetçilikten, makinalaşmanın artan etkinliği ve insafsızlığından duyulan hoşnutsuzluğun karman çorman dile getirilmesiydi. Sanayi ve üretim üzerindeki denetimin devletten sendikalara aktarılmasını öneriyor, böylece müphem bir şekilde partinin bazı sektörlerinde yaygın hale gelmiş "işçi denetimi" taleplerinin ve sendikalist akımın sözcülüğünü yapıyordu; partide aydınların egemenliğine karşı çıkıyor, işçi olmayanların partiden ayıklanması çağrısında bulunuyor, bütün parti kademelerinde serbest seçimlerin ve parti içinde özgür tartışmaların yapılmasını, muhalif görüşlerin yayılması için kolaylıklar sağlanmasını talep ediyordu. Bu eleştiriler ve öneriler, 1920-21 kışı boyunca basında ve başka yerlerde geniş ölçüde yayımlandıktan sonra, Kollontay'ın *İşçi Muhalefeti* adlı kitapçığında açıklandı ve Mart 1921'deki onuncu parti kongresinde parti üyelerine dağıtıldı.[26]

24. *İzvestiya Central'nogo Komiteta Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* No. 26, 20 Aralık 1920, s.2.

25. *A.g.e.*, No. 25, 11 Kasım 1920, s.1.

26. Bugün sağlanması kolay olmayan bu kitapçık, *Raboçaya Oppozitsiya: Materiali i Dokumenti* (1926)'da ve *Platforma Şlyapnikova i Medvedeva* (1927)'da geniş ölçüde özetlenmiştir. Ayrıca bkz. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVI, s.632-4; c. XXVII, s.494-6. İngilizce bir çevirisi de mevcuttur: *The Workers' Opposition in Russia* (tarihi belirsiz). R.Michels'in, parti içi anlaşmazlıklarla ilgili olarak, ilk olarak 1910'dan önce kaleme alınmış genel incelemesi, "işçi muhalefeti" için de geçerlidir: "çoğunluğun sloganı 'merkeziyetçilik', azınlığınki de 'özerklik'tir; azınlıklar, amaçlarına ulaşmak için bazen özgürlük mücadelesi biçimini alan hatta despotların despotluğuna karşı mücadele eden özgürlük kahramanlarının terminolojisini kullanan bir mücadele verdiler" (*Zur Soziologie des Parteiwesens* (2. basım, 1925), s.228).

İşçi muhalefetinin görüşleri, 1920-1921 kışı boyunca sendikaların rolü ile ilgili parti içi tartışmalarda, bu muhalefeti başlıca akımlardan biri haline getiriyordu. "İşçi muhalefeti" sendikaların bağımsızlığını ve onların ekonomik sistem içindeki üstünlüğünü talep ederken, Troçki Brest-Litovsk'tan beri ilk kez Lenin'e açıkça cephe alarak sendikaların devlete tâbi olmasını savunuyordu. 1921'in Ocak ayı boyunca *Pravda* her gün, başlıca parti yöneticilerinin, birbirleriyle taban tabana zıt görüşleri desteklediklerı polemik yazıları yayımladı. Parti, daha ayrıntılı bir görüş alışverişi sağlayacak bir forum yaratmak amacıyla iki sayılık özel bir *Tartışma Bülteni* yayımladı. Lenin telaşlandı. *Parti Krizi* başlıklı bir broşürde, partiyi sarsan "humma"dan söz etti ve "parti örgütü tamamen iyileşebilecek ve hastalığın nüksetmesini önleyebilecek mi, yoksa hastalık uzayacak ve tehlikeli bir hal mi alacak?" diye sordu. Troçki'yi, "yanlış bir platformdan fraksiyon yaratmak"la suçluyor ve "işçi muhalefeti"ne seslenerek, partide o zamana kadar kabul edilmiş bir kuralı, belli bir şart koyarak ilan ediyordu. Bu şart, sonradan aynı kuralı iptal etmek için kullanıldı:

> Şüphesiz, (özellikle bir kongreden önce), kendimizi farklı gruplara bölmek hoş görülebilir (oy toplamaya çalışmak da öyle). Ancak bu, komünizmin sınırları içinde yapılmalıdır (sendikalizmin değil) ve gülünç olmaksızın yapmak gerekir bunu.

Parti içindeki çekişmelerin düşmanlar tarafından istismar edilmesine karşı bildik bir uyarıda bulunarak bitiriyordu sözlerini:

> İtilaf Devletleri'nin kapitalistleri yeni bir istilaya kalkışmak, Sosyal Devrimciler de komplolar kurmak ve isyan çıkarmak için partimizdeki hastalıktan şüphesiz yararlanmaya bakacaklardır. Onlardan korkmuyoruz, çünkü hastalığı teşhis etmekten dehşete kapılmaksızın, bunun her birimizin görevimize daha sıkı bir disiplinle sarılmamızı, çok soğukkanlı ve kararlı olmamızı gerektirdiğini bilerek tek bir insan gibi dikileceğiz onların karşısına.[27]

8 Mart 1921'de uzun zamandan beri beklenen parti kongresi toplantısından önce patlak veren Kronştadt isyanı –ki devrimden beri, rejime karşı yönelmiş en ciddi iç tehlikeydi– Lenin'in kaygılarını haklı çıkardı ve parti saflarını sıklaştırmak için yapılan çağrıların önemini gösterdi.

1921 Martı'nda yapılan onuncu parti kongresi, partinin ve cumhuriyetin tarihinde belirleyici bir rol oynadı. Kongre, iç savaşın zaferinden doğan kolay umutların kırıldığı, ekonomik krizin yiyecek maddeleri kıtlığı biçimini

27. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVI, s.87-94.

aldığı ve 1918 yazından beri ilk kez siyasi ayaklanmanın baş gösterdiği bir sırada yapıldı. Kongre durumun vahim olduğunu biliyordu. Sendikalar konusunda uzayıp giden tartışmayı sonuçlandırmakla kalmadı sadece; kongrenin sonuna doğru NEP açıklandı ve üzerinde enine boyuna durulmadı. Parti içinde birliğin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu kongrenin ve Lenin tarafından yapılan bütün konuşmaların ana temasıydı. Lenin kısa açış konuşmasında bu temayı dramatik bir tarzda ortaya koydu:

> Yoldaşlar, olağanüstü bir yıl geçirdik, parti içi tartışmalara ve mücadelelere harcadık vaktimizi. Bizim için bir lükstü bu. Bütün kapitalist dünyanın en güçlü, en kudretli düşmanlarıyla kuşatılmış bir parti için, omuzlarında inanılmayacak kadar ağır bir yük taşıyan bir parti için bu lüks gerçekten şaşırtıcıdır. Bugün bu konuda ne düşündüğünüzü bilmiyorum. Sizce bu lüks, maddi ve manevi kaynaklarımızla bağdaşmakta mıdır?

Ve sonra alışılmadık bir hırsla, muhalefet konusuna değindi:

> "İşçi muhalefeti"nin tüm konuşmalarında bol bol bulunan... konuşma özgürlüğüne, eleştiri özgürlüğüne ilişkin bu sözler, gerçek hiçbir anlamı olmayan, aynı lafları tekrarlayan bütün bu konuşmalarının onda dokuzunu oluşturuyor. Yoldaşlar, sadece kelimelerden değil, kelimelerin içeriğinden de söz etmek gerekir. "Eleştiri özgürlüğü" gibi laflara kanacak değiliz. Partide hastalık belirtileri başladı dendiğinde, bu teşhisin üç kat dikkate değer olduğunu belirttik: şüphesiz, hastalık mevcuttur. Bize yardım edin de iyileştirelim. Nasıl iyileştirebileceğimizi söyleyin. Vaktimizi tartışmalara harcadık hep; şimdiyse söylemem gerekiyor ki, "silahlarla tartışmak", muhalefetin tezlerini kullanarak tartışmaktan daha iyidir. Yoldaşlar, muhalefete hiç ihtiyacımız yok, şimdi bunun zamanı değil! Hangi yandan olursa olsun, muhalefetle değil, silahla tedavi edeceğiz.[28]

Lenin belirsiz bir terminoloji kullanıyordu. Metinden Lenin'in sadece muhalefetlerinde ayak direyenlerin ve mantıksal olarak kendilerini barikatın öte yanında göreceklerin partiden atılmalarını istediği izlenimi doğuyordu. Bununla beraber Lenin, parti saflarında eleştiri özgürlüğünün, kolayca "hastalık" haline gelen bir "lüks" olduğunu ve parti safları dışında, görüş ayrılıklarını halletmenin tek etkili yolunun silah olduğunu hatırlatmak ve anlatmak istiyordu. Belki de Lenin'in vardığı bu sonuçlar, onuncu kongrede ağırlığını hissettiren kriz ve silahlı ayaklanma şartları içinde doğruydu. Bu görüşler parti öğretisinden kaynaklanıyordu ve Lenin bunların parti geleneğine perçinlenmesini sağladı.

Kongre parti birliği ve disiplini ile ilgili iki kararı kabul etti. "Partimizde

28. *A.g.e.*, c. XXVI, s.200, 227.

sendikalist ve anarşist sapma"[29] üstüne kararda, "işçi muhalefeti"nin görüşlerini yaymanın "Rusya Komünist Partisi üyeliğiyle bağdaşmadığı" belirtiliyor ve biraz tutarsız bir şekilde şöyle deniyordu: "parti üyeleri bütün sorunlar hakkında en ayrıntılı görüşlerini özel yayımlarda, derleme dergilerinde vs. dile getirebilirler".[30] Kongre ayrı, kısa bir kararda, merkez komitesine tekrar seçilmiş olan işçi muhalefetine mensup üyelerin istifalarını kabul etmiyor ve onları "parti disiplinine uymaya" çağırıyordu.[31] "Parti birliği üstüne" diğer önemli karar, parti içinde tartışılan bütün meselelerin "şu ya da bu platforma bağlı gruplar tarafından değil, bütün parti üyeleri tarafından görüşülmesi" üzerinde ısrar ediyordu. Merkez komitesine "her tür fraksiyonculuğa son vermesi"[32] talimatı verilmişti:

Kongre, şu ya da bu platforma bağlı istisnasız bütün grupların tamamen dağıtılmasını emreder ve bütün örgütleri hiçbir fraksiyon faaliyetine kesinlikle göz yummamaları konusunda uyarır. Kongrenin bu kararının uygulanmaması, kayıtsız şartsız ve derhal partiden atılmayı gerektirecektir.

Son olarak kongre, "7. madde" diye ün salacak gizli bir madde ekliyordu:

Parti içinde ve Sovyetler'in bütün çalışmalarında tam bir disiplini gerçekleştirmek ve her türlü fraksiyonculuğa son verilerek mümkün en geniş birliğe ulaşmak amacıyla, kongre, disipline uyulmadığı, fraksiyonculuğun canlandırıldığı veya fraksiyonculuğa göz yumulduğu bütün durumlarda, partiden atmak dahil tüm disiplin tedbirlerinin uygulanması ya da bu fiilleri işleyenler merkez komitesi üyeleri olduğu takdirde, bunların yedek statüsüne geçirilmesi, son tedbir olarak, partiden atılmaları için, merkez komitesi tam yetkili kılınmıştır. Merkez komitesi üyeleri ile yedek üyelere ya da denetleme komisyonu üyelerine bu kadar ağır bir tedbirin uygulanması, merkez komitesinin bütün üyelerinin katılacağı ve denetleme komisyonu üyelerinin de çağrılacağı bir merkez komitesi toplantısı yapılması şartına bağlıdır. Parti sorumlu yöneticilerinin katıldığı böyle bir toplantıda çoğunluğun üçte ikisi, bir merkez komitesi üyesinin yedeğe alınmasına ya da partiden atılmasına karar verdiği takdirde bu tedbir derhal uygulanacaktır.[33]

29. Görünüşe bakılırsa, bu ünlü söz ("sapma" kelimesi) parti sözlüğünde ilk kez burada kullanılıyordu. Lenin bunu kongrede şöyle açıkladı: "Bir sapma (*uklon*) tamamen örgütlenmiş bir hareket değildir. Bir sapma, düzeltilebilecek bir şeydir. Biraz sapkınlık gösterenler ya da sapmaya başlayanlar vardır, fakat bunları yola getirmek henüz mümkündür. Bence bu, Rusça '*uklon*' kelimesi ile ifade edilebilir." (Lenin, *Soçineniya*, c. XXVI, s.267).

30. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.366-8. 31. *A.g.e.*, c. I, s.368.

32. "Fraksiyonculuk" kelimesi, parti sözlüğüne, sonraki yıllarda girdi. Bu kelime kararda, "özel platformları olan ve belli bir anda bir birlik oluşturmak ve kendi grup disiplinlerini kurmak isteyen grupların ortaya çıkması" olarak tanımlanmıştır. Buradan anlaşıldığına göre, "grupların" kendileri değil, fraksiyonlar gayri meşruydu.

33. *A.g.e.*, c. I, s.364-6. Kararın kongreye bizzat Lenin tarafından sunulmuş şekli, Lenin'in *Tüm Eserleri*'nde yer almaktadır: *Soçineniya*, c. XXVI, s.259-61. Kongre, karar üzerinde sa-

Metinde dolaylı bir anlatıma başvurulması, acelecilikten kaçınma, kararın son paragrafının gizli tutulması,[34] kongrenin bu kadar "tehditkâr" bir tedbiri kabule yanaşmak istemeyişinin deliliydi. Bu tereddüdün haklılığı ortaya çıktı. Bu karar, her ne kadar fiili üstünlüğün kongreden merkez komitesine geçişinin mantıki bir sonucuysa da, partinin geleceği bakımından büyük bir önem taşıyordu.

Onuncu parti kongresi parti aygıtının egemenliğinin gelişmesinde bir dönüm noktası oldu. Parti disiplini anlayışına göre, parti üyelerinin, özellikle merkez komitesi üyelerinin bir kez alınmış olan parti kararlarına tamamen uymaları gerekiyordu. Uymayanlar ise en ağır şekilde cezalandırılarak partiden atılabileceklerdi. Karar alınıncaya kadar, 1919'daki tüzük uyarınca,[35] herkes kendi görüşlerini yaymakta tamamen serbestti. Hatta Ocak 1921'e kadar Lenin, "komünizmin sınırları içinde kalmak şartıyla" parti üyelerine grup kurmak ve kendi görüşlerine taraftar kazanmak hakkını tanımıştı. İki ay sonra, siyasi ve ekonomik krizin onuncu kongre üzerine çöken kara bulutları bu hakkın geri alınmasına sebep oldu. Bundan böyle parti içinde bireylerin ya da grupların eleştirileri hoşgörüyle karşılanacak, fakat muhalefet örgütlenemeyecekti: Buna kalkıştığı takdirde "fraksiyonculuk" suçu işlenmiş olacaktı. Merkez komiteyi oluşturan üyelerin seçimi bile en sonunda sırf yüksek kongrenin yetkisine bağlı olmaktan çıkmıştı; çünkü, üyelerinin üçte ikisi, dikkafalı üyeleri merkez komiteden atma imkânına kavuşmuştu artık. 1921 Martı'ndaki onuncu parti kongresinin krizli atmosferinde bizzat Lenin tarafından onaylanıp desteklenen bütün bu tedbirler, parti önderlerinden meydana gelen parti içi grubun disipline yönelik gücünü son derece artıracaktı.

dece bazı ufak değişiklikler yaptı: "7. madde" tahminen bizzat Lenin tarafından kaleme alınmış şekliyle kabul edildi.

34. Ocak 1924'teki parti kongresi, Lenin'in ölümünden birkaç gün önce, Stalin'in önerisi üzerine, merkez komitenin gizli paragrafı yayımlamasını istedi (*VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.545).

35. Bununla ilgili madde şöyleydi: "Parti merkez organlarının kararlarının derhal ve aynen uygulanması gerekir. Karar alınıncaya kadar, parti hayatı ile ilgili bütün meseleleri parti içinde tartışmak tamamen serbesttir". Parti üst organlarında alınacak kararların yerine getirilmemesi halinde uygulanacak cezalar giderek ağırlaşan bir sırayla tüzükte belirtilmişti: "parti içinde kınama, topluluk içinde kınama, partideki ya da Sovyetler'deki sorumlu faaliyetlerinden geçici olarak uzaklaştırma, partideki ya da Sovyetler'deki bütün faaliyetlerinden geçici olarak uzaklaştırma, partiden atılma, hakkında idari ve adli makamlarca soruşturma açılmak üzere partiden atılma." O dönemde, muhaliflerin görüşlerinden vazgeçmelerini ya da hatalarını itiraf etmelerini istemek hiçbir şekilde söz konusu değildi. Onlardan istenilen tek şey, parti kararlarına uymalarıydı.

Partinin içinde bulunduğu kritik durumdan doğan bu tedbirler, iç savaşın sona ermesinin yarattığı birçok umudu karartti ve partinin örgütlenmesiyle ilgili uzun bir kararın giriş bölümündeki sözleri biraz hayali kıldı. Karar, "askerileştirme"den, "aşırı bir merkeziyetçi örgütlenme"den, iç savaş boyunca mecburiyetten dolayı parti işlerine hâkim olan "savaş emirleri sistemi"nden söz ediyor ve "kitlelerin çok düşük kültür düzeyi üzerine bina edilmiş son derece merkeziyetçi bir örgütün", "savaş komünizminin çelişkileri"nden biri olduğunu kabul ediyordu. İç savaş sona erdiği için, onuncu kongre, bu anormal tedbirlere ihtiyaç kalmadığı düşüncesiyle parti içinde "işçi demokrasisi" lehinde bir kararı onayladı. Bu karara göre parti çalışanları da fabrika ve tarlalarda yerlerini almalıydı; partinin özel ve genel sorunlarının yerel parti örgütleri tarafından tartışılması teşvik edilmeliydi; ve "parti tabanının kendi yönetici organlarının çalışmalarını daima denetlemesini, yönetici kadrolar ile parti arasında pratikte devamlı bir karşılıklı etkileşimin yaratılmasını ve aynı zamanda çeşitli düzeylerdeki parti komitelerinin sadece üst örgütlere karşı değil, alt örgütlere karşı da kesin sorumluluğunun artmasını"[36] gerçekleştirmek için her şey yapılmalıydı.

Bununla beraber, bu özlemler örgüt içinde ve parti merkez organları üyeliğinde yapılan değişikliklere pek az yansıyordu. Kongre, Eylül konferansında alınan denetleme komisyonları kurulmasına dair kararı onayladı ve parti merkez organları sayısının artırılmasından taban kitlenin pek hoşlanmadığı açıkça belli olduğu halde,[37] bu komisyonların yetkilerini ve görevlerini saptamaya kalkıştı.[38] Mevcut merkez organlarında küçük fakat önemli değişiklikler yapıldı. 1919'daki sekizinci kongrede alınan karar gereğince merkez komitesinin on beş günde bir yapması gereken toplantılar yapılmaz oldu.[39] Onuncu kongre merkez komitesinin sadece iki ayda bir toplanmasına karar verdi. Böylece merkez komitesi üye sayısını 25'e çıkarmak kolaylaşıyordu. Komite toplantılarına katılmalarına izin verilen fakat oy hakkı olmayan "yedek" üyelerin sayısı belirtilmemişti. 15 yedek üye seçildi.[40] Bu değişiklikler hiçbir yeni gelişmeyi ifade etmiyordu; merkez ko-

36. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.357-8, 360-1.

37. Kongre'de parti yönetiminin sözcülüğünü yapanların söylediklerinden bu çıkmaktadır (*Desyatyi S"ezd Rossiskoy Kommunistiçeskoy Partii* (1921), s.27, 42).

38. *A.g.e.*, c. I, s.368-9. Denetleme komisyonlarının doğrudan doğruya denetleyeceği hatalar kararda şöyle tanımlanmıştı: "bürokratizm, kariyerizm, parti üyelerinin parti ve Sovyet üyeliği sıfatını kötüye kullanmaları, parti içinde yoldaşlık ilişkilerinin ihlal edilmesi, parti ya da tek tek üyeler hakkında asılsız söylentiler yaymak, parti ya da üyeleri küçük düşürücü, parti birliğini, otoritesini zedeleyici imalarda bulunmak".

39. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c.I, s.304.

mitenin zamanla partinin başlıca etkin organı olmaktan çıkıp büyük bir "parti şefleri kurulu" haline gelmesi yolunda atılmış adımlardı bunlar. Hem Politbüro hem de Orgbüro üye sayısının onuncu kongre tarafından dört "yedek" üye ile birlikte yediye çıkarılması belki de daha anlamlıydı. Sekreterlik bünyesinde bir değişiklik yapılmadı; fakat muhalefetin hakkından gelemeyen ve sendikalarla ilgili tartışmada Troçki'yi destekleyen, on iki ayını doldurmuş üç sekreterin görevine son verildi. Krestinski, Preobrajenski ve Serebriyakov, sadece sekreterlikten uzaklaştırılmakla kalmadılar, fakat merkez komitesine bile tekrar seçilemediler: Gözden düşmenin bir işaretiydi bu. Üç yeni sekreter; Molotov, Yaroslavski ve Mihailov idi. Bu üçü, büyük bir oy farkıyla (Zinovyev ve Kamenev gibi eski parti önderlerinin aldıkları oydan çok daha fazlasını alarak[41]) ilk kez merkez komitesi üyeliklerine de seçildiler. Bu atamaların ardında ne gibi bir rekabetin ve ince hesabın bulunduğu konusunda olsa olsa varsayımlar yürütülebilir. Sekreterlikten uzaklaştırılan üç üyenin, Stalin'e düşman kesilecekleri ve üç yeni üyeden ikisinin de onun sadık taraftarı olacakları şüphesiz belirtilmeye değer. Partideki en önemli atamalarda Stalin'nin parmağı bulunduğu ilk kez belli bir gerçeklik payıyla saptanabilir. Bununla beraber, Riyazanov'un bizzat kongredeki bazı ilgi çekici sözleri, bu tür sorunlara parti içinde genellikle pek dikkat edilmediğini ortaya koymaktadır. Riyazanov, halis bir teorisyen olan "sevgili yoldaşımız" Buharin'in, parti örgütü ile ilgili raporu hazırlamakla görevlendirilmesinden yakınarak, "merkez komitesinde örgütlenme sorununda uzman kişilerin bulunmadığı ve Sverdlov'dan boşalan yerin hâlâ doldurulmamış olduğu"[42] sonucunu çıkartıyordu. Bu arada parti mekanizması içinde sekreterliğin öneminin artması, personel sayısındaki sürekli ar-

40. *A.g.e.*, c. I., s.363; *Desyatyi S"ezd Rossiskoy Kommunistiçeskoy Partii* (1921), s.303. Ağustos 1917'de altıncı parti kongresine seçilen merkez komite yirmi bir üyeden ve sekiz yedek üyeden ibaretti (silahlı ayaklanmaya karar verildiği ünlü 10 Ekim toplantısına biri yedek üye olmak üzere sadece on iki üye katılmıştı). Mart 1918'deki yedinci kongrede üye sayısı 15'e indirildi. Yedek üye sayısı 8'di. Sonradan üye sayısı durmadan artırıldı ve 1923'teki onikinci kongre kararı gereğince 40 üye ve 15-20 yedek üye olarak donduruldu (*VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), s.501). Sonraları daha da artırıldı.

41. Seçilenlerin listesi aldıkları oy sayısına göre şöyleydi: Lenin 479, Radek 475, Tomski 472, Kalinin 470, Rudzutak 467, Stalin 458, Rikov 458, Komarov 457, Molotov 453, Troçki 452, Mihailov 449, Buharin 447, Yaroslavski 444, Cerjinski 438, Orjonikidze 438, Petrovski 436, Rakovski 430, Zinovyev 423, Frunze 407, Kamenev 406, Voroşilov 383, Kutuzov 380, Şliyapnikov 354, Tuntal 351, Artem 283. Tomski ve Rudzutak'ın ön sırada gelmelerinin sebebi sendika sorununun kongrede ağır basmasıyla açıklanıyordu (*Desyatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii* (1921), s. 221).

42. *A.g.e.*, s.161.

tışta yansıyordu. Sekreterlik Mayıs 1919'da otuz kişi ile faaliyete geçmişti. Dokuzuncu parti kongresinde, Mart 1920'de, 150 görevli vardı, bu rakam bir yıl sonra yapılan onuncu kongrenin arifesinde muhafız ve kurye olarak kullanılan 140 kişilik bir askeri birlik hariç, 602'ye yükselmişti.[43]

Onuncu kongre tarafından parti saflarında ilk kez sistemli bir tarzda girişilen "tasfiye hareketi",[44] sekreterliğin yeniden örgütlenmesi ve takviyesine oranla hiç de daha az önemli değildi. Tasfiye fikri, Lenin'in parti anlayışında zımnen mevcuttu: Lenin, daha 1903'teki kongrede "Bir gevezeye parti üyesi olma hakkını ve imkânını vermektense, on işçinin parti üyesiyiz deme hakkından yoksun kalması daha iyidir"[45] demişti. Nitelik, nicelikten önce geliyordu; parti her şeyden önce, saflığını korumalıydı. Uzun süre partinin gelişmesi son derece yavaş oldu. 1905 devrimi arifesinde partinin Bolşevik kanadı topu topu 8400 üyeden ibaretti. 1917 Şubat Devrimi arifesindeyse üye sayısı 23.600'dü. Bir yıl sonra iki devrimin ardından, 115.000'e yükseldi; daha sonra sürekli artarak 1919 başında 313.000'e, Ocak 1920'de 431.000'e ve Ocak 1921'de 585.000'e ulaştı.[46] Fakat bu güçlenmenin yarattığı coşkunluğu, bunun sebep olacağı tehlikeleri açıkça belirtmek suretiyle dizginlemek parti geleneğine uygundu.

Mart 1919'da, sekizinci kongrede ilk kez tehlike işareti verildi. Merkez komitesi üyesi Nogin, "parti çalışanlarından birçoğunun sarhoşluğuna, sefahat âlemlerine daldıklarına, hırsızlık yaptıklarına, sorumsuzca davrandıklarına dair tüyler ürpertici olaylardan"[47] söz etti; kongre kararı ise bu durumu, daha az renkli fakat tumturaklı bir dille belirtiyordu:

> Yeterince komünist olmayan, ya da tamamen asalak unsurlar partiye doluşuyorlar. Rusya Komünist Partisi iktidarda olduğu için, en iyi unsurları olduğu kadar kariyerist unsurları da ister istemez kendine çekmektedir...
>
> Sovyetler'de ve parti örgütlerinde ciddi bir *tasfiye* gerekmektedir.[48]

43. *İzvestiya Central'nogo Komiteta Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* No. 29, 7 Mart 1921, s.7; 602 üyenin dağılımı verilmiştir (*A.g.e.*, No. 28, 5 Mart 1921, s.23).

44. Rusça'da "ayıklama" ya da "temizleme" anlamına gelen özgün *çistka* kelimesi, genellikle "tasfiye hareketi" (purge) diye çevrilince biraz daha sert bir ifade kazanmaktadır.

45. Lenin, *Soçineniya*, c. VI, s.32-3.

46. Bu rakamlar, parti merkez komitesi istatistik seksiyonunun resmi istatistiklerine dayanarak A.S.Bubnov tarafından verilmiştir (*VKP(B)* (1931), s.612). Parti kongresinde bildirilen rakamlar esas itibariyle daha yüksekti (örneğin Mart 1921'de onuncu kongrede ilan edilen toplam üye sayısı 730.000 idi), herhalde parti istatistikçileri tarafından dikkatle incelenmemişti. Bu bakımdan, ilan edilen rakamların daha doğru olduğu iddia edilemez.

47. *Vos'moi S"ezdRKP(B)* (1933), s.170.

48. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s. 307.

Aralık 1919'daki parti kongresinde Lenin bu temayı işledi. "Yudeniç Petrograd'dan birkaç verst uzakta, Denikin de Orel'in kuzeyindeyken partiye katılan binlerce, onbinlerce" yeni üyeyi selamladıktan sonra sözlerine şöyle devam etti:

> Artık partimiz böylesine yayılıp genişlediğine göre, kapılarımızı kapatmamız, son derece ihtiyatlı olmamız gerekmektedir. Partimizin başarıya ulaştığı şu sırada, yeni üyelere ihtiyacımız yok demeliyiz. Çok iyi bilmekteyiz ki, çöküş içinde olan kapitalist bir toplumda bir yığın zararlı unsur partimize musallat olacaktır.[49]

1920'de iç savaşın tekrar başlaması, kararın uygulanmasının bir kez daha ertelenmesine sebep oldu ve ancak Mart 1921'de, parti onuncu kongresinde tasfiye hareketine karar verildi. O zaman bile, kararda ihtiyatlı bir dil kullanılmış olması, tabandan yükselen itirazları yatıştırmak isteğinin kanıtıdır:

> Parti politikası dümenini, parti üyelerini işçiler arasından seçmeye doğru, her parti üyesinin durumunun, hem kendisine verilen görevi nasıl yerine getirdiğini, hem de Rusya Komünist Partisi üyesi olup olamayacağını göz önünde tutarak dikkatle incelenmesine ve komünist olmayan unsurların partiden atılmasına doğru kırmak, büyük bir zorunluluk haline gelmiştir.[50]

Davranışları da, inançları da dikkatle inceleyerek yapılmalıydı bu: Bizzat Lenin bu konudaki görüşünü, "1918 başından sonra partiye girmiş olan Menşevikler'den ancak yüzde biri partide kalmalı ve partide kalacak her Menşevik üyenin durumu da gene üç dört kere incelenmelidir"[51] diye açıkça belirtti.

Ekim 1921'de parti merkez komitesi, soruşturmanın başkan Zalutski, muhalefet temsilcisi Şliyapnikov dahil beş kişiden oluşan ve Molotov'la Preobrajenski dahil beş "yedek" üyeli bir "merkez soruşturma komitesi" tarafından yapılacağını bildirdi.[52] Bu komitenin, kendi üyelerinin durumunu inceleyip soruşturmakla görevli parti yerel örgütleri adına bir yargıtay gibi çalıştığı ve tasfiyenin siyasi yönünü denetlediği varsayılabilir. Bununla beraber, siyasi yön bu şartlarda geri planda kaldı. Mart 1922'deki onbirinci parti kongresine sunulan tasfiye hareketiyle ilgili rapor, parti yükümlülüklerini kötüye kullanmanın ve ihmal etmenin, partiden atılmanın başlıca se-

49. Lenin, *Soçineniya*, c. XXIV, s.572.
50. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.359.
51. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVII, s.13.
52. *Odinnadtsatyi S"ezd RKP(B)* (1936), s.722-5; Lenin, *Soçineniya*, c. XXVII, s. 532.

bepleri olduğunu vurguluyordu. Lenin'in Menşevikler'i afaroz ettiği gözden uzak tutulmuş değildi, fakat daha sonraları, eski Menşevikler'in parti içindeki önemi, bu afarozun tamamen uygulanmadığını düşündürmektedir. Üye sayısı bakımından ele alındığında, tasfiye hareketi sert bir hareketti. 650.000 üyenin %24'ü partiden atılınca, toplam üye sayısı 500.000'in biraz altına düştü.[53] Tasfiye hareketinin işçiler ve köylülerden çok, aydınları hedef aldığı şu hesaplamadan anlaşılmaktadır: tasfiye sonunda, partili işçi ve köylülerin oranı, sanayi illerinde %47'den 53'e; tarım illerinde %31'den %48'e yükseldi.[54]

1921-1922 tasfiye hareketi, NEP'in kabul edilmesinin sebep olduğu şiddetli tartışmalar çevresinde yoğunlaşan yeni bir parti içi gerilim ve çekişmeler dönemiyle çakıştı. Mart 1921'de onuncu kongrenin, parti disiplini ve parti örgütünün tahkim edilmesi ile ilgili sert kararları, "işçi muhalefeti"ni grup olarak ezdi. Fakat üyeleri ikna olmuş değildi ve parti içindeki huzursuzluk giderilmedi. Öyle görünüyor ki, ilk açık huzursuzluk bir tek kişinin başkaldırması ile başladı. Petrograd ve Ural'da parti çevrelerinde kendine taraftar bulmuş olan Miyasnikov adlı Perm'li bir işçi "monarşistlerden anarşistlere varıncaya dek basın özgürlüğünün tanınması" amacıyla ajitasyona başladı. Mayıs 1921'de kendi görüşünü desteklemek için parti merkez komitesine karşı bir muhtıra kaleme aldı ve ardından bir makale yayımladı. Bu hatalı görüşlerinden vazgeçirmek için Lenin'in ona şahsen bir mektup göndermesine yol açacak kadar önemli bir kişiydi Miyasnikov.[55] Bununla beraber, Miyasnikov ajitasyonuna devam etti ve Orgbüro kendisine uyarıda bulununca, mektubunu ve makalesini, Lenin'in mektubunu ve Lenin'e cevabını, ayrıca Orgbüro'nun sansürüne karşı yerel parti üyelerinin bir protesto yazısını doğum yeri Perm şehrinde yayımladı. Şüphesiz bu kadarı da fazlaydı. Parti aygıtı ağır hareket ediyordu. Ancak 20 Şubat 1922'de Politbüro, Miyasnikov'u, bir yıl sonra tekrar kabul edilmeyi istemek hakkı saklı kalmak üzere, partiden attı. Onuncu kongre tarafından kabul edilen karar, ilk defadır ki, "fraksiyon faaliyetine" karşı ihtiyatla uygulanmıştı.

53. Bu tasfiye, *Odinnadtsatyi S"ezd RKP(B)* (1936), s.725-30'da anlatılmıştı. Türkistan ve RSFSC illerinden sonuçlar zamanında gelmediği için bunlar hesaba katılmamıştır. Bundan dolayı, rapordaki rakamlar, parti istatistiklerindeki rakamlardan daha düşüktür.

54. A.S.Bubnov, *VKP(B)* (1931), s.557.

55. Lenin, *Soçineniya,* c. XXVI, s.472-5: Miyasnikov "olayı" hakkında bkz. *A.g.e.*, c. XXVI, s.683-4, not 211.

NEP uygulaması parti içinde yeni bir hoşnutsuzluk patlamasının başlamasına yol açmamış olsaydı bu olay pek önem taşımayacaktı; parti yöneticileri komünizmden vazgeçmek, proletaryanın zararına köylülüğe tavizler vermek ve bizzat kendileri karşı devrimci ve burjuva olmak üzereydi. Yabancı kapitalistlere ayrıcalıklar tanınmasına ilişkin öneri boy hedefi haline gelmişti ve hâlâ parti merkez komitesi üyesi olan Şliyapnikov bir kez daha muhalefete önayak olmuştu. Ağustos 1921'de Lenin, Mart kararının "7. maddesi" gereğince merkez komitesini ve denetleme komisyonunu birleşik toplantıya çağırdı ve Şliyapnikov'un partiden atılmasını önerdi. Bununla beraber, Lenin üçte iki çoğunluğu kılpayı kaçırdı –partinin önemli üyelerine uygulanmak istenen sert tedbirlere karşı duyulan nefretin kanıtıydı bu– Şliyapnikov bu işten bir ihtar cezasıyla sıyrıldı.[56] Bunun ardından, Moskova'da partiye bağlı bir "tartışma derneği" kuruldu. Bu dernek hızla NEP'e karşı bir muhalefet merkezi haline geldi. Aralık 1921'de yapılan parti kongresi, sorumlu görevlilerden, "parti dayanışmasının ve disiplininin anlamını ve rolünü" parti çalışanlarına açıklamalarını ve "partinin tarihi gelişmesinin bütün dönemleri boyunca kazandığı zaferler ve uğradığı yenilgiler üzerinde durarak disiplinin bir zorunluluk olduğunu anlatmalarını"[57] istedi. Moskova'daki tartışma derneği, parti merkez denetleme komisyonunun girişimiyle Ocak 1922'de kapatıldı.[58]

Bundan dolayı, her ne kadar 1921 işçi muhalefeti ölüp unutturulmuş bir hareket ise de, Mart 1922'de toplanması gereken onbirinci parti kongresinin, parti birliğini ve disiplinini en azından bir önceki kongredeki eleştiriler kadar tehdit eden, şiddetli eleştirilere sahne olacağı tahmin ediliyordu. Kongre arifesinde, resmi politikayı eleştirenler, durumlarının sağlam olmadığını bildikleri için örgütlenmeye başladılar ve Komintern Yürütme Komitesi'ne (IKKI) bir çağrıda bulunarak yabancı komünistlerin desteğini sağlamak gibi umutsuzca bir fikre kapıldılar. "22'ler bildirisi" diye bilinen çağrı, muhalefetin eleştirilerini, o dönemde üyelerinin yarısının mensup olduğu eski işçi muhalefetini hatırlatan bir ifade ile uzun uzadıya ve ayrıntılarıyla dile getiriyordu:

Burjuva unsurların bizi her yandan kuşattıkları ve hatta partiye bile sızdıkları, partinin (%40'ı işçilerden, %60'ı proleter olmayan unsurlardan oluşan) yapısının bu

56. *A.g.e.*, c. XXVII, s.538. Merkez komitesindeki 27 üyeden 17'si ihraç lehinde oy kullandı. Gerekli üçte iki çoğunluk için bir oy eksikti (*Odinnadtsatyi S"ezd RKP(B)* (1936), s.182).

57. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.413.

58. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVII, s.536-7.

durumu kolaylaştırdığı bir sırada, merkez yöneticilerimiz, kendi düşüncesini dile getirmek isteyen herkese karşı, özellikle proleterlere karşı, amansız ve yıkıcı bir mücadeleye girişiyorlar ve parti çevrelerinde bu tür düşüncelerin ifade edilmesini her türlü baskı tedbirleriyle önlemeye çalışıyorlar.

Proleter kitleleri devlete bağdaştırmak girişimi "anarko sendikalizm" diye nitelendirilmekte ve bunu savunmak, kovuşturmalara uğramaya ve gözden düşmeye sebep olmaktadır... Parti ve sendika bürokrasisinin birleşmiş kuvvetleri, kendi durumlarının ve iktidarlarının sağladığı imkânlardan yararlanarak, kongrelerimizin işçi demokrasisi ilkelerinin uygulanması ile ilgili kararlarını görmezlikten geliyorlar.

Bildiri şöyle son buluyordu:

Parti içindeki durum, bizi, sizlerin yardımını istemek ve partimizi tehdit eden bölünmeyi böylece önlemek mecburiyetinde bırakacak kadar vahimdir.[59]

Parti yönetimi, bu tehlikelerin tamamen bilincinde olduğunu bildiren ve muhalefeti, "açık bir kapıyı çalarak" parti birliğini tehlikeye düşürdüğü için, ılımlı bir dille kınayan yatıştırıcı bir karar aldı; böylece, IKKI nezdinde meseleyi halletmek güç olmadı.[60] Fakat onbirinci kongre daha ciddi bir tavır aldı. Cerjinski, Zinovyev ve Stalin'den meydana gelen bir komisyon, 22 üyeyi bir fraksiyon kurmakla suçlamakta hiçbir güçlük çekmedi ve (daha önce partiden uzaklaştırılmış olan Miyasnikov hariç), beş üyenin, Kollontay, Şliyapnikov, Medvedev, Mitin ve Kuznetsov'un partiden atılmalarını önerdi.[61] Kongre bu rapora dayanarak, nispeten az tanınmış son iki üyenin, Mitin ile Kuznetsov'un partiden atılmasına karar verdi ve diğer üçü hakkındaki atılma kararını erteledi. O dönemde, onuncu kongrenin kararlarına rağmen, partinin en yüce organının –Lenin'in katıldığı son parti kongresinin– tanınmış ve denenmiş parti üyelerinin partiden atılmaları kararını uygulamaktan çekinmiş olması anlamlıdır. Kriz şartlarına ve yöneticilerinin sert uyarılarına rağmen parti içinde hoşgörü geleneği kolay ölmüyordu.

Yolunu şaşırmış üyelerine hoşgörülü davranmasına rağmen, onbirinci kongre parti içindeki merkezi denetleme mekanizmasını takviye etmekte en ufak bir tereddüt göstermedi. Merkez denetleme komisyonu sözcüsü Solts, parti disiplini sorununu kaba bir karşılaştırmayla açıkladı:

Lağvetmek zorunda olduğumuz bir ordunun demokratlaştırılmasından nasıl söz edeceğimizi çok iyi bildik. Fakat kendi ordumuza ihtiyacımız olunca herhangi bir ordu için geçerli olan disiplini uyguladık.[62]

59. *Raboçaya Oppozitsiya: Materiali i Dokumenti* (1926), s.59-60.
60. *Kommunistiçeskiy Internatsiyonal v Dokumentak* (1933), s.275-6.
61. *Odinnadtsatyi S"ezd RKP(B)* (1963), s.693-700. 62. *A.g.e.*, s.177.

Fakat, bu kongrede sansasyonu yaratan, bir yıl önceki kongrede işlediği "silahlarla tartışma" temasını çok daha kesin ifadelerle yeniden ele alan Lenin oldu. Kongreye sunduğu ilk raporunda NEP'i bir "geri çekilme" –en sert disiplini gerektiren bir harekât– olarak tanımladı:

> O halde disiplin daha bilinçli olmalıdır ve yüz misli daha gereklidir, çünkü bütün bir ordu geri çekildiği sırada, nerede duracağını iyi hesaplayamaz, iyice göremez, sadece geri çekilmeyi düşünür ve o zaman birkaç panik çığlığı, herkesin kaçması için yeterli olabilir. Bu bakımdan tehlike son derece büyüktür. Sahici bir ordu, böyle bir geri çekilişe kalkışınca, mitralyözler ortaya çıkartılır ve düzenli geri çekilme, düzensiz bir hal alınca, "ateş!" emri verilir. Ve iyi de edilir. Böyle bir anda, disipline aykırı en ufak bir hareketi en sert şekilde, merhamet nedir bilmeden cezalandırmak gereklidir.

Lenin böyle davranmanın, "sadece bazı parti içi meselelerde gerekli olmadığını" açıkladıktan sonra, Menşevikler'e, SD'lere ve onların yabancı ülkelerdeki dostlarına hücum ederek, "Menşevizmin halk önünde teşhiri için devrimci mahkemelerimiz ateş etmelidir"[63] diye bildirdi. Rapor metninde gene bir açıklık yoktu. Fakat parti disiplinine uymayan üyelere Menşevikler'e ve SD'lere savrulan tehditlerin savrulmuş olması yeni ve ürkütücü bir şeydi. Şliyapnikov Lenin'in muhalefeti "mitralyözle" tehdit etmesinden yakındı.[64] Lenin, kapanış konuşmasında mitralyözlerin "Menşevik ve Sosyalist Devrimci dediğimiz kimselere" karşı kullanılacağını; partililere ise, bir önceki kongrede kabul edilen ihraç cezası dahil, "parti tarafından disiplin tedbirleri uygulamanın söz konusu olduğunu"[65] açıklayarak bu boğucu havayı biraz dağıttı.

Böylece, kongrede Lenin'in konuşmasından nihai sonuçlar çıkarılmadı; zaten Lenin'in kendisi de bu sonuçlar karşısında şüphesiz gerilerdi. Bununla beraber kongrenin havası –hatta bir yıl önceki kongreden beri– değişmişti. "Partinin Güçlendirilmesi ve Yeni Görevleri" hakkında alınmış bir karar, "bazı yerlerde parti çalışmasını tam bir felce uğratan klikleri ve grupları" kınıyor ve merkez komitesinin, "bu tür olaylarla mücadelede partiden atılmalar karşısında gerilememesini"[66] istiyordu. Kongre, parti denetleme komisyonları için yeni bir tüzük kabul etti ve "soruşturma komisyonlarının faaliyetlerinin denetleme komisyonları tarafından devam ettirileceğini" bildirdi; bu da, 1921-22'deki tasfiyenin tek bir harekât olmaktan çıkıp sürekli

63. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVII, s.239-40.
64. *Odinnadtsatyi S"ezd RKP(B)* (1936), s.107.
65. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVII, s.262.
66. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.434.

uygulanmasını gerektiriyordu.[67] Bir yıl sonra yapılan kongrede merkez denetleme komisyonlarının görevlerinin artırıldığının bildirilmesi belki de daha dikkat çekiciydi:

> Çalışmamızı, faaliyetleri gereği, denetleme komisyonlarıyla sıkı bir temas halindeki kuruluşlarla birlikte düzenledik: bunlar adli organlarla GPU'ya bağlı organlardır. Parti üyeleri zaman zaman mahkemelerde yargılanıyorlar ya da GPU'nun eline düşüyorlar. Bu maksatla yargıtay ile temas kurduk. Bir yoldaş mahkemede suçlandı mı yargıtay bizi haberdar ediyor... Aynı şekilde GPU ile de temas kurduk. GPU'da kendi soruşturmacımız bulunacak şekilde hallettik meseleyi; bir komünistle ilgili bir dava açıldı mı, bu kişi o davaya denetleme komisyonunda görevli soruşturmacı sıfatıyla bakıyor.[68]

Meselenin bu şekilde halledilmesi iki tarafın da işine geliyordu: GPU, partinin doğrudan doğruya desteğini sağlamış oluyordu; parti denetleme komisyonu, kendi işinin takibi için GPU'nun yardımını talep edebiliyordu. Çeka ile GPU arasındaki başlıca farkın şundan ibaret olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır: Çeka özellikle, parti dışındaki düşmanlarla; GPU ise, aralarında partiye bağlı muhalif üyelerin artık gittikçe artmaya başladığı, tüm rejim düşmanları ile uğraşıyordu. İkisi arasındaki fark, kurumun yapısındaki herhangi bir değişiklikten değil, partinin Sovyet devleti içinde siyasi bir tekel kurmuş olmasının politika sahnesinde yarattığı değişiklikten kaynaklanıyordu. Partiye sadakatsizlik ile devlete ihaneti birbirinden ayırdetmek büsbütün güçleşen bir hal alıyordu.

Onbirinci kongre sona erdikten hemen sonra bir başka olay meydana geldi. Merkez komitesi, sekreterlikte yeni bir örgütlemeye girişti. 4 Nisan 1922'de, kongrenin kapanışından iki gün sonra *Pravda*, baş sayfada, her gün parti ile ilgili haberlere ayrılmış olan sütunda iki kısa paragraf yayımladı:

> Rusya Komünist Partisi onbirinci kongresi tarafından seçilmiş merkez komitesi, merkez komitesi sekreterliğine Stalin (genel sekreter), Molotov ve Kuybişev yoldaşların atandığını bildirir.
>
> Sekreterlik, merkez komitesine başvuru saatlerini 12'den 3'e kadar aşağıda gösterildiği gibi saptamıştır: Pazartesi Molotov, Kuybişev; salı Stalin, Molotov; çarşamba Kuybişev, Molotov; perşembe Kuybişev; cuma Stalin, Molotov; cumartesi Stalin, Kuybişev.

Bu atamada tek yenilik, üç eşit sekreter yerine, merkez komitesinde bir genel sekreter ile iki yardımcı sekreterin yer almasıydı. Bir önceki yıl Molo-

67. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.441-2.
68. *Dvenadtsatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* (1923), s. 221-2.

tov, hem sekreter hem de Politbüro üyesiydi. Kuybişev yeni seçilmişti. On birinci kongre, onu Politbüro'ya yedek üye seçmişti. Stalin'in genel sekreterliğe atanması, muhtemelen parti içinde görüşüldüyse de açıkça tartışılmamıştı. Belki, Stalin'den ismen söz ederek, "bir tek kişinin, Politbüro ve Orgbüro'nun yanı sıra iki komiserliğin ve bir düzine parti komitesinin işini bir arada yürütebileceği düşünülebilir mi?"[69] diye soran Preobrajenski'nin tatsız yorumu hariç, bu atamanın herhangi bir itiraza yol açtığı yolunda kanıt yoktur. *Pravda*'da yer alan haber pek dikkat çekmemiş görünüyor.

Yeni genel sekreterin atanmasından aşağı yukarı iki ay sonra, 26 Mayıs 1922'de Lenin'e felç geldi; sonbahar ve kış boyunca çok halsiz geçirdiği kısa bir devre hariç, bu felç onun çalışmasını önleyen kalıcı bir hareketsizliğe sebep oldu. Bu iki olay, parti tarihinde bir dönemin başlangıcıydı. Geçmiş iki yılın sert tartışmaları on iki aydan fazla bir zaman boyunca tekrarlanmadı ya da sadece kulislerde devam etti. Lenin'in hastalığının yarattığı geleceğe ilişkin kaygılar, Stalin'in dümeni tutan güçlü ve etkili bileği, 1922 hasatından sonra ekonomik durumun belirgin ölçüde düzelmesi, tüm bunlar, bu devrenin nisbi bir sükûnet içinde geçmesini sağlayabildi. 1923'ün yazında ve sonbaharında yeniden başlayan şiddetli tartışmalar bu kez sadece partiyi değil, devleti de denetlemeyi hedef alan açık bir iktidar mücadelesine büründü. Bizzat Lenin, bu iki fonksiyonu, parti ile devleti, öylesine birleştirmişti ki artık bunları birbirinden ayırdetmek mümkün değildi. Nasıl ki parti, rakiplerini ortadan kaldırarak, devleti kendi içinde eritmiş görünüyorduysa, devlet de partiyi kendi bağrında eritiyordu.

69. *Odinnadtsatyi S"ezd RKP(B)* (1936), s.89.

BÖLÜM IX

PARTİ VE DEVLET

İktidarın parti içinde yoğunlaşması, devlet organlarındaki benzer bir süreçle atbaşı gidiyordu. Aynı gelenekleri ve aynı hedefi paylaşan aynı insanlar parti ve devlet işlerini yönetiyorlardı; 1917'den 1921'e kadar partinin ve Sovyet kurumlarının üzerine çöken şey, aynı sürekli kriz, olayların ardı arkası kesilmeyen o aynı baskısıydı. Bu yıllarda devlet aygıtındaki önemli gelişmeler –Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin ve VTsIK'nın zararına merkezi otoritenin Sovnarkom'un elinde yoğunlaşması; yerel Sovyetler'le Sovyetler ve onlara bağlı organların kongrelerinin zararına, otoritenin merkezde yoğunlaşması– aslında, parti örgütü içindeki aynı gelişmelerden önce başlamıştı. Parti ve devlet içindeki gelişme çizgileri, bir süre birbirine paralel gitmekle birlikte, sonradan, kaçınılması imkânsız bir süreçten dolayı, yakınlaşmaya ve nihayet çakışmaya başladılar. Bu süreç, Lenin'in ölümünden önce, hemen hemen tamamlanmıştı.

Merkezi Sovyet aygıtı içindeki iktidar dengesinin, farklı merkez organları arasında değişmesi 1918'deki anayasanın hazırlanmasından çok önce başlamıştı. Daha o zaman açıkça görüldüğü gibi, binden fazla delegenin katıldığı bir kitle toplantısı olan Tüm Rusya Sovyetleri Yüce Kongresi, varlığını devam ettirebiliyor fakat hükmünü yürütemiyordu. Başlangıçta, onu her üç ayda bir toplantıya çağırma niyeti, yılda bir kez toplantıya gidilerek, 1918'den sonra sessizce terkedildi[1] ve Temmuz 1918'deki beşinci Tüm Rusya Kongresi'nde bir konuşmacı, ne VTsIK, ne de Sovnarkom başkanının, kendi organlarının faaliyeti hakkında, bir önceki kongreden beri, kongreye bir rapor sunmak zahmetine katlanmadıklarından yakındı.[2] Fakat anayasa, kongrenin hemen hemen bütün fonksiyonlarını aynı zamanda VTsIK'nın kapsamına aldığı için, iktidarın VTsIK'nın eline geçmesi genelde güçlük çıkmadan ve olaysız gerçekleşti. İl ve ilçe Sovyetleri kongreleri de aynı

1. Dokuzuncu Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin, gerek Tüm Rusya Kongresi, gerek il, ilçe ve bucak kongrelerinin yılda sadece bir kere toplanmasını kesin kural haline getirmesi 1921'den önce değildir.

2. *Pyatyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918), s.81-2.

akıbete uğradı. Bütün önemli kararların Sovyetler'den yürütme komitelerine aktarılması eğilimini doğru bulmayan 1919'daki sekizinci parti kongresinin kararına rağmen,[3] bu süreç bir engelle karşılaşmadan devam etti; fiili iktidar Sovyet kongrelerinden, bizzat bu kongreler tarafından seçilmiş yürütme komitelerine geçti.

Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nden bu şekilde VTsIK'ya devredilen iktidar, gene de VTsIK'nın elinde kalmayacaktı. Sovnarkom'un, rejimin ilk günlerinden itibaren başlamış olan kendi kendine büyümesini durdurmak mümkün değildi; VTsIK da parti merkez komitesinden bir süre önce aynı süreçten geçecek, üye sayısı artarken, gerçek otoritesini yitirdiğini görecekti. VTsIK'nın 1918 anayasası tarafından, "iki yüzden fazla olmamak" üzere tespit edilen üye sayısı 1920'de sekizinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin bir karanamesiyle 300'e çıkarıldı.[4] Başlangıçta, az çok sürekli olarak toplanması gerekirken, toplantıları gitgide seyrekleşti ve 1921'den sonra yılda üç defaya indirildi.[5] Aralık 1919'daki yedinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, prezidyumunu özel yetkilerle donatarak, VTsIK'ya otoritesini yeniden kazandırmayı denedi: prezidyum, o zamana kadar, başkan dahil, başlıca üyelerden meydana gelen gayri resmi bir yönetim komitesiydi. Başkanının itibarı, arada bir yapılan törenlerde, usulen devlet başkanı görevlerini yerine getirmesinden ileri geliyordu; bu görevde Sverdlov bulunuyordu; 1919'da onun ölümünden sonra, Kalinin seçildi. Yedinci kongrede kabul edilen bir anayasa değişikliği gereğince, VTsIK prezidyumu, özel görevleri yerine getirecekti; VTsIK oturumları arasındaki dönemde "Sovnarkom'un kararlarını onaylayacak ve gerektiğinde bunların uygulanmasını erteleyecekti".[6] Sekizinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde ise prezidyum daha önemli bir yetkiye sahip oldu: Sovnarkom'un kararlarını iptal edebilecek ve "idari kanallar yoluyla VTsIK adına gerekli yönetmelikleri yayımlayabilecekti".[7] Fakat prezidyumuna kendi yerine hareket etmesi için hemen hemen sınırsız yetkiler vererek VTsIK'yı güçsüz duruma düşüren bu yeniliklerde, artık bizzat VTsIK tarafından değil de, daha çok VTsIK prezidyumu tarafından denetlenebilen Sovnarkom'un güçlü durumunu sarsacak bir yan yoktu.

1918 anayasasının, "son derece ivedi tedbirlerin sadece Sovnarkom tarafından yürürlüğe konabileceğini" şart koşan maddesi, Sovnarkom'un, VTsIK'nın tedirgin edici denetiminden sıyrılmasına yarayan kurtarıcı bir

3. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s. 306.
4. *S"ezd Sovetov RSFSR v Postanovleniyak* (1939), s.176.
5. *A.g.e.*, s.219. 6. *A.g.e.*, s.148. 7. *A.g.e.*, s.176.

madde oldu –zaten istenilen de şüphesiz buydu. Bir iç savaş ve milli tehlike döneminde yasama ya da yürütme erki ile ilgili önemli kararların, "son derece ivedi kararlardan" olması kaçınılmazdı ve Lenin, Sovnarkom'un başkanı ve onun çalışmalarına bilfiil katılan bir yetkili olarak, bu kuruluşu kişisel itibarı ile güçlendiriyordu. 1918'in ortalarından 1922'nin yaz başlangıcına kadar, Lenin'in hastalığı onu işleri yönetmekten alıkoyunca, kulislerde partinin Sovnarkom üzerindeki etkisi ne olursa olsun, Sovnarkom RSFSC'nin asıl yöneticisi konumuna geçmişti. Sadece yürütme erkine tamamen hâkim olmakla kalmıyor, aynı zamanda yasama erkini, kararnameler çıkararak, sınırsız uyguluyordu[8] ve VTsIK'ya ya da sözde en yüce organ olan Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ne sadece şeklen hesap vermekle yükümlüydü. Aralık 1920'de, Çalışma ve Savunma Konseyi (STO), o zamana kadar ordunun ikmal ve iaşesini sağlamakla yükümlü bu kuruluş,[9] Sovnarkom'un bir komisyonu haline getirildi ve doğrudan doğruya onun denetiminde, ekonomik alanda bir tür genel kurmay kimliğine büründü. İlk devlet planlama komisyonu STO'nun denetimi altında kurulacaktı. 1921'de Sovnarkom'un faaliyeti öylesine arttı ki, kendi bünyesi içinde yer alan ve onu rutin işlerden kurtaran bir "küçük" Sovnarkom'un ortaya çıktığı görüldü.[10] Tüm iktidar aygıtının tasarlandığı ve harekete geçirildiği bir güç olmuştu Sovnarkom.

Merkezi Sovyet iktidarının yoğunlaşmasına parti meselelerinde bir benzeri olan ikinci bir süreç eşlik etti: Otorite, yerel organların zararına merkezde yoğunlaştı. RSFSC anayasası hazırlanmaya başlandığında bu gelişme de çoktan ileri bir aşamaya ulaşmıştı. Bununla beraber, bu gelişmenin ilerleyişi anayasada ihmal edilmiş bir noktadan kaynaklanıyordu; RSFSC anayasası, Sovyet kongreleri ile yürütme komitelerinin, kendilerine tekabül eden üst düzeydeki kuruluşların denetimine tâbi olduğunu belirtiyordu (köy Sovyetleri, kırsal bucak Sovyetleri kongrelerine; bucak Sovyetleri ilçe ve il kongrelerine, vb.).

Fakat yerel Sovyetlerin, Sovyet kongrelerinin ya da onların yürütme komitelerinin diğer merkez organlara bağlılığı konusunda hiçbir şey söylen-

8. G.Vernadski'ye göre (*A History of Russia* (gözden geçirilmiş yeni basım, N.Y. 1944), s.319), 1917 ile 1921 arasında Sovnarkom tarafından çıkarılmış kararnameler 1615, VTsIK tarafından çıkarılanlar ise sadece 375 adetti.

9. 30 Kasım 1918 tarihli kararname gereğince İşçi ve Köylü Savunma Konseyi olarak kuruldu (*Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. 91-92, madde 924) ve emeğin sivil işlere seferber edilmesiyle de görevlendirilince adı, Nisan 1920'de Çalışma ve Savunma Konseyi oldu (Lenin, *Soçineniya*, c. XXVI, s.619-20, not 23).

10. Bu kuruluş ilk kez 6 Ekim 1921 tarihli kararname ile resmen tanındı (*Sobranie Uzakonenii, 1921*, No. 68, madde 532).

memişti. Bu meselenin, ilk kez ekonomik alanda keskin biçimde ortaya çıktığı anlaşılıyor. Sapronov, Mayıs 1919'da sekizinci kongrede Milli Ekonomi Yüksek Konseyi'nin (Vesenka) "yerel Sovnarkomlar yaratmak ve bunları il yürütme komitelerinden koparmak gibi bir politika gütmeye başlamasından" yakınıyor, kendisine itiraz edilince, "üretimin ü'sünden bile haberiniz yok sizin" diyordu. Aynı konuşmacı, merkez organları, yerel Sovyet organlarını yola getirmek için, mali silaha başvurmakla suçladı.[11] İç savaş tehlikesi belirince Sovnarkom'un 24 Ekim 1919 tarihli kararnamesi gereğince, savaştan etkilenmiş bölgelerde "devrim komiteleri" kuruldu ve bütün yerel Sovyet organlarına, bu devrim komitelerine uyma talimatı verildi.[12] Aralık 1919'da yedinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde bu tedbirin anayasaya aykırı olduğu belirtildi ise de, bu itiraz reddedildi. Fakat bir yıl sonra, yerel Sovyetler'in statüsü ve haklarıyla ilgili olarak yayımlanan kararnamelerin çokluğu,[13] merkez organların bu keyfi davranışı karşısında yerel organların duydukları kaygıyı ve makul bir uzlaşmaya varmanın güç olduğunu göstermektedir. Mart 1920'de yapılan dokuzuncu parti kongresinde şu anda geçerli olan "dikey merkeziyetçilik" ile parti ve Sovyetler örgütünün temelini oluşturması gereken "demokratik merkeziyetçilik" arasındaki çelişkiye bir kez daha değindi.[14] İl yürütme komitelerinin bu konudaki hakları sekizinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi tarafından Aralık 1920'de açıkça ve uzun uzadıya tanımlandı. Bu komiteler (alt kademedeki Sovyet organları değil), halk komiserliklerinin her biri tarafından (ancak, toplam olarak Sovnarkom tarafından değil) yayımlanan yönetmeliklerin uygulanmasını, "olağanüstü şartlardan dolayı, ya da bir yönetmelik, Sovnarkom'un ya da VTsIK'nın bir kararıyla açıkça çeliştiği zaman, ya da diğer durumlarda, il yürütme komitesinin kararı gereğince" erteleyebiliyordu. Ancak komite, böyle bir erteleme hareketinden toplu olarak sorumlu tutulabilirdi.[15]

Bu ikilem en sonunda "ikili bağımlılık" denen bir sistem sayesinde halledildi ve yerel organlar genellikle uygulanmayan şekli bir yetkiyle yetinmek

11. *Vos'moi S"ezd RKP(B),* (1933), s.205, 313-5. Bkz. s.130.

12. *Sobranie Uzakonenii, 1919,* No. 53, madde 508.

13. *Sobranie Uzakonenii, 1920,* No. 1-2, madde 5; No. 11, madde 68; No. 20, madde 108; No. 26, madde 131.

14. *Devyatyi S"ezd RKP(B),* (1934), s.56.

15. *S"ezdi Sovetov RSFSR v Postanovleniyak* (1939), s.177. Ertesi yıl "Yerel İaşe Daireleri, Ekonomik Konseyler, Sağlık Daireleri vb. hakkında merkez otoritelerin kararlarını şu ya da bu şekilde keyfi olarak ihlal ettikleri gerekçesiyle, yargıtayda birçok dava açıldığı" söylenmiştir (A.Rothstein, *The Soviet Constitution* (1923), s.86-87). Bu da, ertelemenin teşvik görmediğini düşündürmekterdir.

zorunda kaldılar. Ama bu sorun, zaman zaman sürtüşmelere sebep olmakta devam etti: 1922'de Lenin, adli örgütlenmeyle ilgili ciddi bir anlaşmazlıkta şahsen müdahale etmek zorunda kaldı. Mayıs 1922'de Adalet Halk Komiseri Krilenko, bütün ülkedeki savcıların başsavcı tarafından atanmalarını ve görev bölgelerindeki yürütme komitelerinden çok, başsavcıya karşı sorumlu olmalarını öneren bir kararname hazırladı. Hem başsavcıya, hem de yerel yürütme komitelerine karşı sorumlu olmak gibi "ikili bir bağımlılık" talep edildiği için, bu öneri 13 Mayıs 1922'de VTsIK'da şiddetli eleştirilere hedef oldu. Bolşevikler'den bazıları bu görüşe katılıyorlardı; Lenin ise, RSFSC'nin her yerinde "bir tek meşruiyet olması gerektiğinden", adli çalışanların merkez otorite tarafından atanmaları ve denetlenmeleri görüşünün reddedilemeyeceğini savunan bir muhtıra vererek Krilenko'nun imdadına yetişti. Böylece, hizaya gelen VTsIK, RSFSC'nin ilk ceza yasasının kabulü vesilesiyle 26 Mayıs 1922'de bu öneriyi kabul etti, iktidarın şekli yoğunlaşması yolunda bir adım daha atılmış oldu.[16]

Bununla birlikte o dönemde, farklı Sovyet organları arasında tartışılan yetki sorunları öylesine soyut bir hale geldi ki, nihai karar yetkisi bu rakip organların elinden çıktı ve yetkili parti organının eline geçti. Parti ve devlet kurumlarının paralel gelişme çizgileri, bunları birbirinden ayırdetmenin artık hiç mümkün olmadığı bir noktaya ulaşmıştı. "İkili bağımlılık" sisteminin uygulanabilmesinin nedeni, merkez Sovyet organları ile yerel yürütme komitelerinin, en sonunda Sovyet sistemi dışında bir otorite kabul etmeleriydi. RSFSC'deki diğer şeyler gibi Komünist Parti ile Sovyet devlet ve kurumları arasındaki ilişkiler de, devrimden önce planlanmamıştı; bir kriz döneminin gerginliği ve yorgunluğu içinde tedricen geliştirilmeleri gerekmişti. Bu ilişkiler, ilk kez, Mart 1919'da sekizinci parti kongresi tarafından kategorik olarak kesinkes belirtildi:

> Komünist Parti, kendi saflarında sadece proletarya ile yoksul köylülüğün öncü kesimini –bu sınıfların, komünist programı pratikte gerçekleştirmek için bilinçli mücadele eden kesimini– birleştiren örgüttür.
>
> Komünist Parti, görevinin, tüm işçi örgütlerinde: sendikalarda, kooperatiflerde, köy komünlerinde, vb.'de belirleyici üstünlük sağlamak ve yönetimi tamamen ele geçirmek olduğunu göz önünde tutar. Komünist Parti, çağdaş devlet organlarında, Sovyetler'de, özellikle, programını ve kesin öncülüğünü kabul ettirmek için mücadele eder...
>
> Rusya Komünist Partisi, kendi açısından, Sovyetler'de siyasi üstünlüğü tamamen ele geçirmeli ve Sovyetler'in çalışmalarını bilfiil denetlemelidir.[17]

16. Lenin, *Soçineniya,* c. XXVII, s.298-301, 544-5.

Karar kabul edildiğinde, bu hedefler gerçekleşmeye başlamıştı bile. Hedeflere iki farklı ve ayrı kanaldan ulaşılıyordu. Zirvede parti merkez komitesi –ki sekizinci kongrede yerini Politbüro'ya bırakmıştı– açık politika konusunda nihai hakemdi ve karmaşık hükümet sistemi içinde yargıtay durumundaydı. Alt kademelerde parti, resmi ya da yarı resmi tüm idari kurumlara sızmaya çalışıyordu.

Bütün önemli siyasi kararların parti organlarına havale edilmesini herhangi belirli bir maksadın sonucu diye düşünmek hatadır. Devrimin ilk haftaları boyunca Lenin, Sovnarkom'u başlıca hükümet aygıtı haline getirmek niyetinde olduğunu açıkça ifade etti; gerçekten de önemli kararlar orada alındı. "Tüm iktidar Sovyetler'e" sloganını, ilk kez Bolşevikler ortaya atmıştı ve zaferden sonra, Sovyetler'i devletin yüce organı haline Bolşevikler getirdi. Fakat Sovyetler sadece –başlangıçta çoğunluk olarak bile– Bolşevikler'den ibaret değildi; bir süre için Sovnarkom'da bile diğer partilerin üyelerinin bulunması,[18] tartışmaları, parti içi tartışmalardan farklı kıldı. Bundan dolayı, 1919 tarihli karar gereğince partinin temel işlevi "kendi açısından Sovyetler'de siyasi üstünlüğü tamamen ele geçirmek" oldu. Ekim 1917'de bütün devrim güçlerinin harekete geçmesi gibi çok önemli bir karar, parti merkez komitesi tarafından alınmıştı. Brest-Litovsk barış anlaşması ile ilgili aynı derecede önemli bir diğer tartışma, pek doğal ki, aynı merkez komite içinde geçti. Böylece, rejimin tarihinde önemli siyasi kararların parti tarafından alınması gerektiği görüşü çok önceden yerleşmiş oldu.

> Bugün [diyordu Troçki, 1920'de Komintern'in İkinci Kongresi'nde] Polonya hükümetinden barış teklifleri aldık. Kim karar veriyor bu meselede? Sovnarkom'umuz var, fakat onu belirli bir denetim altında tutmak gerekir. Nasıl bir denetim? İşçi sınıfının düzensiz ve şekillenmemiş kitle denetimi mi? Hayır. Parti merkez komitesi bu teklifi tartışmak, verilecek cevapları kararlaştırmak için toplantıya çağrıldı.[19]

Parti çalışmalarının gelişme seyri, bu yetkinin parti merkez komitesinden,

17. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.306. Zinovyev kararın kabulünden önceki tartışmada sorunu daha açıkça ortaya koydu: "iç ve dış temel siyasi sorunlar hakkında Komünist Parti'mizin merkez komitesi karar vermelidir; merkez komite de bu kararları Sovyetler kanalıyla uygulamalıdır. Şüphesiz bu kararları, Sovnarkom'un ya da diğer Sovyet kurumlarının yetkilerine tecavüz etmeksizin akıllıca ve incelikle uygulamalıdır" (*Vos'moi S"ezd RKP(B)*, (1933), s.250). Zinovyev'in hükümette hiçbir görevi yoktu, sadece Petrograd Sovyeti başkanıydı.

18. İlk Sovnarkom tamamen Bolşevikler'den ibaretti; Kasım 1917'de üç Sol SD Sovnarkom'a katıldıysa da, Mart 1918'de dördüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin Brest-Litovsk anlaşmasını kabul etmesinden sonra istifa etti.

19. *Der Zweite Kongress der Kommunist-Internationale* (Hamburg, 1921), s.94.

giderek Politbüro'ya devredilmesine yol açınca, Politbüro, Sovnarkom ve diğer önemli hükümet organları üzerinde hızla egemenlik kurdu.[20] Ardarda yapılan parti kongreleri önemli ya da önemsiz açık politika meselelerine giderek daha çok zaman ayırdılar. NEP'in uygulanması ile ilgili son derece önemli karar Lenin tarafından ilk defa onuncu parti kongresinde halka duyuruldu. Parti kongreleri, en tali örgütlenme sorunları gibi meselelerde bile tavsiyelerde bulunuyor[21] ve yeri geldikçe, Sovyet hükümetinin politikasını ve Sovnarkom'un herhangi bir kararnamesini onaylayan şekli kararları kabul ediyordu.[22]

Hükümet politikasının parti tarafından en yüksek düzeyde denetlenmesi, her kademeden parti üyelerinin idari mekanizmanın bütün dallarına sistemli bir şekilde yerleştirilmeleriyle tamamlanarak gerçekleşti. İdari teşkilattaki kilit mevkilere, parti tarafından atananlar geliyordu.[23] Menşevikler ile SD'lerin merkezi iktidar organlarından uzaklaştırılmalarından çok sonra, yerel Sovyetler'deki ve hatta daha az önemli diğer devlet kurumlarındaki üyelerin büyük bir kısmı, partisizlerden ya da Bolşevik olmayanlardan meydana geliyordu. Bu da, bu kurumlardaki Bolşevikler'in daha iyi örgütlenmelerini ve daha disiplinli davranmalarını gerektiriyordu. Parti sekizinci kongresi şu ilkeyi s aptamıştı:

> Bütün Sovyet örgütlerinde parti disiplininden hiç ayrılmayan gruplar oluşturmak esastır. Belirli bir Sovyet kurumunda çalışan Rusya Komünist Partisi üyelerinin hepsi bu gruplarda yer almalıdır.[24]

20. O dönemde Sovyet hükümeti hesabına çalışan bir uzman bu konuda kesin bir bilgi vermektedir: "Hükümetin bildiğim en yüksek iki organı –Halk Komiserleri Konseyi ile Çalışma ve Savunma Konseyi– partinin kutsal yeri Politbüro tarafından önceden kararlaştırılmış tedbirleri gerçekleştirmenin pratik yollarını tartışıyorlardı (S.Liberman, *Building Lenin's Russia* (Chicago, 1945), s.13).

21. Sekizinci parti kongresi kararlarında yer alan şu madde örnek olarak gösterilebilir: "VTsIK Prezidyumu'nun işlevleri Sovyet anayasasında belirlenmemiştir. Önümüzdeki Sovyetler kongresinde, pratikteki tecrübeleri esas alarak, VTsIK Prezidyumu'nun haklarını ve görevlerini kesin bir şekilde belirlemek ve VTsIK'nın faaliyet alanını Sovnarkom'unkinden ayırdetmek gerekir" (*VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.305-6). Teorik bakımdan, bu tür kararlar kongredeki parti grubu için bir talimat oluşturuyor, pratikte ise bizzat kongre için bir emir oluyordu.

22. Bunun bir örneğini 1921'deki onuncu parti kongresi kararlarında görmek mümkündür (*A.g.e.*, c. I, s.391).

23. Zinovyev 1923'teki onikinci parti kongresinde il Sovyetleri yürütme komiteleri (*gubispolkomi*) başkanlarının merkez komite tarafından atandıklarını ve bu değiştirilecek olursa "her şeyin altüst olacağını" açıklamıştır *(Dvenadtsatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* (1923), s.207).

24. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.306.

Aynı kongrenin bir başka kararı, "en iyi işçilerinden binlercesinin devlet dairelerine (demiryollarına, iaşeye, denetlemeye, orduya, adliyeye) yerleştirilmesini partiye emrediyordu. Aynı zamanda, parti üyelerine, kendi sendikalarının aktif üyeleri olmaları talimatı da veriliyordu.[25] İç savaşın ilk aşamasının zaferle sonuçlanmasından sonra yapılan bir sonraki parti kongresinde, parti üyelerinin yeni faaliyet alanlarında, fabrikalarda, atölyelerde, ulaştırmada, "çalışma disiplinine ilişkin çeşitli yöntemlerin saptanmasında", akaryakıt örgütlerinde, kantinlerde, ev komitelerinde, hamamlarda, okullarda, sosyal kurumlarda görevlendirilmeleri isteniyordu.[26] Kamenev, "Rusya'yı yönetiyoruz ve onu ancak komünistlerle yönetebiliriz"[27] diyordu bu kongrede. Bu arada 1919'da kabul edilen parti tüzüğünün "Parti Dışı Kurum ve Örgütlerde Parti Grupları" başlıklı son bölümünde, "kongrelere, konferanslara ya da seçici organlara (Sovyet, sendika, kooperatif vb.)" katılan parti üyelerinin görev ve işlevleri belirtiliyordu. Parti üyelerine, "örgütlenmiş gruplar" oluşturmaları, "görev aldıkları örgütün toplantısında tam bir dayanışma içinde oy kullanmaları" talimatı veriliyordu. Parti üyeleri, resmi ya da yarı resmi kuruluşlardaki partisiz üyelerle ilişki kurduklarında disiplin her zamankinden çok önem taşıyordu. Parti grupları "tamamen kendi parti örgütlerine tâbiydiler" ve parti kararlarına, buyruklarına göre hareket ediyorlardı.[28]

Bu düzenlemeleri yapmış olanların parti ile devlet arasındaki sınır çizgisini silmek diye bir niyetleri yoktu başlangıçta. Parti ile devlet arasındaki ilişkileri ilk kez tanımlamış olan sekizinci parti kongresinin kararı, bunların işlevlerini birbirine karıştırmanın, "felaketli sonuçlar" yaratacağına işaret ediyordu; partinin görevi "Sovyetler'in faaliyetini *yönetmekti* yoksa Sovyetler'in yerini almak değil".[29] Bununla beraber, bu görevin yerine getirilmesi, kararların nihai sorumluluğunun devlet organlarından çok, parti organlarına yüklenmesine yol açıyordu. Lenin, onbirinci parti kongresinde Sovnarkom'un kararlarına karşı, boyuna Politbüro'ya başvurulduğundan

25. *A.g.e.*, c. I, s.303-4. 26. *A.g.e.*, c. I, s.342.

27. *Devyatyi S"ezdRKP(B)* (1934), s.325.

28. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, 322-3. Sol kanat partileri, temsilci meclislerdeki delegelerinin kişisel görüşlerine göre değil, parti kararına göre oy kullanmaları konusunda her yerde ısrarlı davranmışlardır. Alman Reichstag'ındaki Sosyal Demokrat Parti Fraktionszwang'ı bu uyuma kesinlikle zorluyordu. Savaş kredileri lehinde 4 Ağustos 1914'teki ünlü oylama tam bir birlik içinde gerçekleşmişti, oysa oylamadan önce grup içinde yapılan tartışma sonunda 78 delege savaş kredileri lehinde, 14'ü de aleyhte oy kullanmıştı; Reichstag'da parti bildirisini okuyan Haase, bu grup içinde aleyhte oy kullananlardandı.

29. *A.g.e.*, c. I, s.306.

yakınarak "Sovnarkom'un yetkilerinin artırılması" zorunluluğundan söz etti.[30] Mart 1922'de, onbirinci kongre esas kararında, "partiyi, önceki dönemde yüklendiği tamamen Sovyetler'e ilişkin bir dizi sorundan kurtarmanın mümkün ve gerekli olduğu" bildiriliyor, "kendi günlük çalışması ile, Sovyet organlarının çalışması arasında" kendi örgütüyle Sovyet kuruluşları arasında çok daha kesin bir fark gözetmesini partiden istiyor ve "Sovnarkom'un etkinliğinin artırılıp güçlendirilmesini" temenni ediyordu.[31] Fakat bu sofuca dilekler, devletin idari organlarını –özellikle, ekonomik alanda– parti denetiminden kurtarmaya çalışanların eline bir imkân verdi ve bir sonraki kongre, bu metinlerin partinin yüce otoritesi bakımından tehlikeler yaratabilecek tarzda yorumlanmasına karşı bir uyarıda bulunmaya ihtiyaç duydu.[32]

Sovyetler'in görevlerine parti tarafından yapılan müdahale, aslında önüne geçilemeyecek kadar güçlüydü ve o her zamanki gerçekçiliği ile ortaya atılan Lenin, değiştirilemeyecek olan şeyi korkusuzca kabul etti. "Yönetici parti olarak," diye yazıyordu daha 1921'de, "Sovyetler'in 'yetkileri' ile partinin 'yetkilerinin' birbiri içinde erimesine engel olamayız. Bunlar bizimle kaynaşmıştır ve böyle kalacaktır".[33] 1923'ün başında, *Pravda*'da yayımlanan son makalelerinden birinde, dışişleri yönetiminin, parti ile Sovyet kuruluşları arasındaki birliğin başarılı bir örneği olduğunu hatırlatıyordu:

> Gerçekten de, işlerin yolunda gitmesi için gerekliyse bu ikisi niçin birleşmesin? Örneğin, Dışişleri Halk Komiserliği (Narkomindel) gibi bir halk komiserliğinde böyle bir birliğin son derece yararlı olduğunu ve kuruluşundan beri uygulandığını farkeden olmadı mı hiç? Politbüro, yabancı kuvvetlerin "manevralarına" cevap olarak giriştiğimiz "karşı manevralarla" ilgili önemli ya da önemsiz birçok sorunu, kibarca söylemek gerekirse, onların uyanıklıklarını önlemek için parti bakış açısından tartışmıyor mu? Sovyet ile parti unsurları arasındaki esnek birlik, politikamızın muazzam bir enerji kaynağı değil midir? İnanıyorum ki, dış politikamızda doğruluğu ispatlanmış ve artık bu konuda hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kadar törelerimize yerleşmiş olan şeyin, bütün devlet aygıtına uygulanması uygun (hatta bence daha da yerinde) olacaktır.[34]

30. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVII, s.257-8.
31. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s. 416.
32. *A.g.e.*, c. I, s.473. 33. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVI, s.208.
34. *A.g.e.*, c. XXVII, s.413. Üç ay sonra onikinci parti kongresinde Gürcistan'la ilgili tartışmada Enukidze bazı anlamlı açıklamalarda bulundu: "RSFSC merkez Sovyet organları ile parti merkez organı arasındaki karşılıklı ilişkileri çok yakından biliyorum ve açıkça söyleyebilirim ki, RSFSC toprakları üzerinde hiçbir Sovyet kurumu, Gürcistan'daki Gürcü Sovnarkom'u ve VTsIK'sı kadar hareket serbestisine sahip değildir. Çünkü cumhuriyet için son derece önemli birçok sorun, Gürcü merkez parti komitesinin ya da Transkafkasya bölge komitesi-

Lenin'in ölümünden sonra, bu birlik geleneği o kadar sağlam yerleşti ki önemli kararların bazen parti, bazen de hükümet tarafından ilan edildiği oluyordu ve kararnameler bazen parti merkez komitesi, VTsIK, ya da Sovnarkom adına birlikte yayımlanıyordu.

Her ne kadar Lenin, otoritenin gittikçe artan bir tarzda merkezde yoğunlaşmasını pratik zorunluluklardan dolayı kabul etmek durumunda kaldıysa da, "dolaysız demokrasi" panzehirine beslediği inancın sarsıldığını gösteren hiçbir belirti yoktur. Fakat ilerlemenin, başlangıçta, umduğundan daha yavaş olacağını ve bürokrasi tehlikesini yoketmenin gittikçe güçleşeceğini anlamaya başlamıştı. Artık Sovyet sistemi eğitici işlevinden ötürü övülüyordu:

> Sömürülenler kitlesi sosyalizmi inşa etmeyi, yeni bir toplumsal disiplin yaratmayı, özgür işçilerin özgür birliğini kurmayı kitaplardan değil, ancak Sovyetler içinde kendi pratik tecrübesiyle gerçekten öğrenmeye başlıyor.[35]

Nisan 1921'de Sovnarkom, "Sovyet kurumları ile geniş işçi kitleleri arasında bağlantı kurmayı, Sovyet aygıtını canlandırmayı ve Sovyetler'den bürokratik unsurları tedricen temizlemeyi" açıkça hedef alan bir kararname yayımlıyordu. Kararname özellikle, işçi ve köylü kadınların Sovyet kongreleri yürütme komitelerindeki seksiyonlarda yer almaları imkânını araştırıyordu; kadınlar iki ay idari işlerde çalıştırılacaklar, sonra sürekli alıkonulmadıkları takdirde, kendi normal görev yerlerine gönderileceklerdi. Uygulanması mümkün olmayan bu tasarının en ilgi çekici yanı şuydu: kadınlar, "Rusya Komünist Partisi işçi kadınlar seksiyonu" tarafından bu işe seçileceklerdi.[36] Lenin'in politika hayatında son girişimi, partinin ve devletin işlevlerini, bürokrasinin kötülüklerini önleyecek bir tarzda birleştirmeyi sağlayacak cüretli bir plan hazırlamak oldu. Çarlık döneminde, başlangıçta, mali yolsuzlukları önlemek için kurulmuş olan devlet denetleme dairesi, idarenin işleyişini bütünüyle denetler hale gelmişti. Devlet Denetleme Halk Komiserliği'nin kurulduğunu ilan eden bir kararname devrimden birkaç hafta sonra yayımlandı; ve bu komiserlik, Mart 1918'de bir kararname gereğince geniş yetkilerle donatıldı.[37] Fakat bir halk komiseri atanmadı; komi-

nin haberi olmaksızın, bu organlarda görüşülüyor. Bütün politika parti tarafından yönetildiği sürece bizde böyle bir şey olmaz ve olmayacaktır da (*Dvenadtsatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* (1923), s.538-9).

35. Lenin, *Soçineniya*, c. XXV, s.315.

36. *Sobranie Uzakonenii, 1921*, No. 35, madde 186. Partiden yerine getirmesi beklenen bir görevin resmi kararname ile istenmesinin belki de ilk örneği idi bu.

37. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918.* No. 6, madde 91-92; No. 30, madde 393.

serliğin kâğıt üzerinde kaldığı anlaşılıyor. Bu sorunu artık parti ele almıştı. Mart 1919'da toplanan sekizinci parti kongresinin, parti ile devlet arasındaki ilişkileri ilk kez tanımlamaya çalışan kararı, "Sovyet Cumhuriyeti'nde denetim sisteminin bilfiil sosyalist bir denetim yaratacak şekilde yeni baştan düzenlenmesi gerektiğini" bildiren ve denetimin uygulamada esas itibariyle, "parti örgütleri ve sendikalar tarafından"[38] yerine getirileceğini belirten bir paragraf içeriyordu. Kararı kongreye sunan Zinovyev, bu yeni organın "duyargalarını, Sovyet kuruluşunun bütün dallarına çevirmesi, aygıtın sadeleştirilmesi ve mükemmelleştirilmesiyle görevli özel bir seksiyonu bulunması gerektiğini"[39] söyledi. Bir başka konuşmacı mevcut devlet denetimini "bütün eski devlet memurlarını, karşı devrimci unsurların her türlüsünü bağrında taşıyan Nuh zamanından kalma bir kurum" olarak tasvir etti.[40] Karar, VTsIK ve Sovnarkom'un, Devlet Denetleme Halk Komiserliği'nin kurulduğunu bildiren 9 Nisan 1919 tarihli ortak bir kararnamesi ile sonuçlandı.[41] Bu defa karar yürürlüğe kondu. Bu yeni kuruluşun komiseri, Zinovyev'in daha önce kongrede bildirdiği gibi[42] Stalin idi. Böylece, Stalin, yeni kurulmuş Politbüro ve Orgbüro'daki çifte görevinin yanı sıra[43] devlet aygıtında ilk kumanda mevkiini de elde etmiş oldu.

Bununla beraber, yeni komiserliğin görevi nazik ve tartışmalı bir görevdi ve bu haliyle uzun süre devam edemezdi. VTsIK'nın 7 Şubat 1920 tarihli bir kararnamesi ile bu komiserlik, İşçi ve Köylü Denetleme Halk Komiserliği (Rabkrin ya da RKI) adını aldı ve yepyeni bir kimliğe büründü. Halk komiseri değişmediği halde, "Sovyet kurumlarındaki bürokratizme ve kokuşmuşluğa karşı mücadeleyi", Sovyetler'e delegeler seçen aynı meclis tarafından seçilmiş işçiler ve köylüler sürdüreceklerdi artık. "Belirli bir işletmede çalışan kadınlı erkekli bütün işçilerin ve bütün köylülerin zaman içinde denetleme görevini yerine getirebilmeleri amacıyla"[44] seçimler sadece kısa dönemler için yapılacaktı. Lenin'in "dolaysız demokrasi"yi, bürokrasiye karşı kullanma anlayışı buydu. Bu kararnamenin ilgi çekici bir maddesi sendikalara, Rabkrin'e seçilecek her adaya itiraz etme ve onun yerine başkasını seçme hakkı tanıyordu. Nisan 1920'de üçüncü Tüm Rusya Sendika-

38. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.306.
39. *Vos'moi S"ezd RKP(B),* (1933), s.251.
40. *A.g.e.*, s.210. 41. *Sobranie Uzakonenii, 1919,* No. 12, madde 122.
42. *Vos'moi S"ezd RKP(B),* (1933), s.225. 43. Bkz. s.183.
44. *Sobranie Uzakonenii, 1920,* No. 16, madde 94. Kararname ilkin Aralık 1919'da yedinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde bir Moskova delegesi tarafından yapılmış bir öneriye dayanıyordu (*7i Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1920), s.211).

ları Kongresi, Rabkrin'in çalışmalarında faal bir rol oynamaya karar verdi.[45] Sendikaların Rabkrin'in çalışmalarına katılması, karışık ve uygulanması imkânsız hale gelebilecek bir tasarıyı tutarlı kılmanın yollarından biri diye kabul edilebilir.

Rabkrin fırtınalı bir seyir takip etti. "Rabkrin'in sorumlu işçilerinin Tüm Rusya konferansı" Ekim 1920'de Moskova'da düzenlendi. Bir konuşma yapan Stalin, Rabkrin'in "bazı dar kafalı devlet memurlarını ve hatta onların söylediklerine kulak veren bazı komünistleri öfkelendirdiğini" söyledi.[46] Güçlüklerden biri, bu yeni komiserliğe uygun personel bulmaktı. Rabkrin'i, bürokrasiyle mücadelede önemli bir unsur olarak gören Lenin bile, "en iyi işçiler cepheye gittikleri" için "Rabkrin'in daha çok bir özlemden ibaret olduğunu"[47] kabul ediyordu. 1921'in sonbaharında yakıt darlığı konusunda Rabkrin'in hazırladığı bir rapor, Lenin'in sansürüne uğradı; Stalin, kendi memurunu iyi savunan bir daire şefi gibi cevap verdi.[48] Parti çevrelerinin çoğunda Rabkrin'e gitikçe artan bir şüpheyle bakılıyordu. Mart 1922'de onbirinci parti kongresinde Lenin, Preobrajenski'nin hücumlarına karşı Stalin'i savundu[49]; fakat birkaç hafta sonra, Rabkrin'i Sovnarkom ile Çalışma ve Savunma Konseyleri tarafından yayımlanan kararnamelerin uygulanmasını denetlemek için yeni bir sistemin kolu haline getirmeyi önerince, Troçki, "Rabkrin'de çalışanların, esas itibariyle, başka alanlarda başarı gösteremeyen işçiler olduklarını" belirterek ve "Rabkrin'e bağlı organlarda entrikanın yaygın hale gelmesinden ve herkesin diline düşmesinden" yakınarak ona şiddetle hücum etti. Lenin soğukkanlılıkla cevap vererek, Rabkrin'i lağvetmenin değil, ıslah etmenin söz konusu olduğunu belirtti.[50]

Lenin'in tutumunda hayatının son aylarında birdenbire bir değişiklik olarak görünen şeyin, Stalin'e karşı şahsen beslediği büyük bir güvensizlikten mi, yoksa Rabkrin'e karşı artan hoşnutsuzluktan mı ileri geldiğini saptamak

45. *Tretii Vserossiiskii S"ezd Professional'nik Soyuzov* (1921), c. I, s.118.

46. Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.368.

47. Lenin, *Soçineniya*, c. XXV, s.495.

48. *A.g.e.*, c. XXVII, s.14-20, 501. Stalin'in mektubunun, *Tüm Eserleri* içinde yer almayışının sebebi, şüphesiz yirmi beş yıl sonra tali bir meselede bile Lenin'in görüşünden farklı bir görüşe sahip olmayı uygun görmeyişidir.

49. Bkz. s.199. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVII, s.263-4.

50. Lenin'in ilk önerisi, *A.g.e.*, s.287'de yer alıyor. Troçki'nin mektubu için bkz: *A.g.e.*, c. XXVII, s.542-3. Lenin'in, Troçki'nin eleştirileri hakkındaki yorumu, *Tüm Eserler*'in içinde – hiçbir açıklama yapılmaksızın– sadece özet olarak yayımlanmış ve kronolojik sıra içinde yer almayan nadir belgelerden biridir. (*A.g.e.*, c. XXVII, s.289). Lenin, Rabkrin'de çalışanların sayısının o dönemde 12.000 olduğunu bildirmektedir.

için spekülasyonda bulunmak ihtiyatsızlık olur. 1923'ün ilk haftalarında yazılmış ya da yazdırılmış iki makale bu haliyle Rabkrin'e karşı açıkça bir hücum ve onu parti merkez denetleme komisyonu ile birleştirerek ıslah etmesi için onikinci parti kongresine yapılmış bir öneriydi. İkinci makale, Lenin'in yazdığı son makale, büsbütün sertti:

İşçi ve Köylü Denetleme Halk Komiserliği'nin şu anda hiçbir itibarı yok. Rabkrin'e bağlı kurumlardan daha kötü örgütlenmiş bir kurum bulunmadığını ve bu şartlar altında bu komiserlikten hiçbir şey beklenemeyeceğini herkes bilmektedir... Ya bu iflah olmaz Rabkrin'i yeniden örgütlemeye kalkışmak zahmetine değmez –bu gibi girişimleri çok gördük– ya da güç, alışılmadık yöntemlerle, yavaş yavaş ve deneye deneye hakikaten örnek olacak, herkesin –sırf mevki ve rütbe öyle gerektirdiği için değil– gerçekten saygısını kazanacak bir şey yaratmaya çalışmak gerekir.[51]

Stalin, Lenin'in reform planını hararetle desteklemekle, bu dolaylı paylamaya ustaca bir cevap verdi. Lenin'e ikinci felç geldikten sonra Nisan 1923' te toplanan onikinci kongre, devlet ve parti kurumlarının tamamiyle birleşmesi sonucunu veren bir kenetleme sistemini kabul etti. İlkin, o zamana kadar 7 üyeden ibaret olan Politbüro, Orgbüro gibi parti denetleme komisyonlarının niteliği, üye adedi "esas itibariyle işçi ve köylülerden" olmak üzere elliye çıkarılarak ve başına 9 kişilik bir prezidyum atanarak, tamamen değiştirildi. İkincisi, "İşçi ve Köylü Denetleme Halk Komiserliği'nin parti merkez komitesi tarafından atanmasına ve mümkünse, üyelerinin denetleme komisyonu prezidyumu içinden seçilmesine karar verildi. Üçüncüsü, denetleme komisyonu üyeleri, Rabkrin'e olduğu kadar, çeşitli halk komiserlikleri üyeliklerine de atanacaklardı.[52] Komiserlik, 12 Kasım 1923 tarihli kararnameyle, SSCB komiserliğine dönüştürüldüğünde, geniş yetkilere sahip oldu.[53] Fakat aslında komiserliğin yetkisi, parti merkez denetleme komisyonunun yetkisiyle birleştirilmişti. GPU[54] ile yaptığı işbirliği anlaşmalarından güç alan denetleme komisyonu, Sovyet yönetiminin bütün faaliyetleri üzerinde, Rabkrin vasıtasıyla doğrudan doğruya anayasal bir denetim kurabilecek duruma gelmişti.

Onikinci parti kongresinde Stalin'in örgütlenme hakkındaki raporu, dikkatleri, bir başka kurumun artan önemi üzerine çekti. Onun safça fakat ma-

51. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVII, s. 406-18.

52. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.502. Bu kararlardan önce, "RKI'nın ve Merkez Denetleme Komisyonu'nun Görevleri Hakkında" uzun bir karar yer alıyordu (*A.g.e.*, c. I, s. 498-9).

53. *Sobranie Uzakonenii, 1923,* No. 109-10, madde 1042.

54. Bkz. s.198.

nidar bir tarzda belirttiği gibi, "iyi bir siyasi çizgi", bir muharebenin sadece yarısını oluşturuyordu. Direktifleri yerine getirebilecek yetenekte işçileri seçmek de bir zorunluluktu.[55] 1920'den beri, partinin üç sekreterinden biri, "sayım ve dağıtım seksiyonu" (Uchraspred) denilen ve parti üyelerinin sayımı ve dağıtımı –"parti üyelerinin seferber edilmesi, nakilleri ve atanmaları"[56]– ile ilgilenen bölümün sorumlusuydu. İç savaşın sona ermesi ve terhis işleminin başlamasıyla birlikte Uchraspred'in yetkileri arttı; Mart 1921'de onuncu parti kongresine sunduğu rapor, on iki aydan az bir zaman içinde 42.000 parti üyesinin nakil ve atanmasından sorumlu olduğunu gösterdi.[57] Uchraspred o dönemde, il ve bölge komitelerinin yapması gereken bireysel atama işlemlerinden çok, "kitle seferberliği" ile uğraşıyordu. Fakat idari aygıt büyüdüğü ve milli ekonominin yönetilmesi onun başlıca işlevlerinden biri haline geldiği için, tek tek atamalar daha çok önem kazandı ve Stalin'in de belirttiği gibi, "her işçiyi iyice tanımak" gerekli oldu. Bu maksatla, merkez komitesi, onikinci kongreden birkaç gün önce, "başlıca işletmelerimizin yönetici organlarını komünistlerle donatmak imkânını partiye sağlamak ve böylece, devlet aygıtı üzerinde parti önderliğini mümkün kılmak için" Uchraspred'i "genişletmeye" karar verdi. Bu suretle Uchraspred, devletin siyasi ya da ekonomik organları üzerinde parti tarafından gerçekleştirilen denetimin gözle görülmeyen fakat güçlü bir merkezi haline geldi. Ayrıca genel sekreter tarafından yönetildiği için, hem parti içinde hem de devlet içinde Stalin'in otoritesinin kurulmasında elverişli bir vasıta olduğu ortaya çıktı. Stalin'in onikinci kongredeki yorumları, mekanizmanın hangi manivelalarla yürütüldüğü hakkında dış dünyaya verilen birkaç ender ipucundan biriydi.

Böylece, Lenin'in ölümünden önce, politika ile ilgili her şeyde ve devlet yönetiminin her dalında partinin hâkimiyeti açıkça tanınmış ve ilan edilmişti. Zirvede politikanın nihai kaynağı olarak partinin üstünlüğü yüce makam Politbüro tarafından sağlanmıştı. İdari mekanizmanın işleyişinde komiserlikler, İşçi ve Köylü Denetleme Halk Komiserliği'nin ve onun kanalıyla da, parti merkez denetleme komisyonunun denetimine tâbiydiler. Alt kademede, parti talimatına ve disiplinine tâbi olan parti "grupları", resmi ya da yarı resmi bütün organların çalışmalarına etkin biçimde katılıyorlardı.

55. Stalin, *Soçineniya*, c. V, s.210-13.

56. Uchraspred ile ilgili ilk tutanak *İzvestiya Central'nogo Komiteta Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)*, No. 22, 18 Eylül 1920, s.12-5'tedir. Uchraspred'in görevleri hakkında kısa bir özet için bkz: *A.g.e.*, No. 23, 23 Eylül 1920, s.1.

57. *A.g.e.*, No. 28, 5 Mart 1921, s.13.

Üstelik, sendikalar ve kooperatifler gibi organlarda, hatta büyük sınai kuruluşlarda parti, devlet yönetimindeki önderlik işlevinin aynını yerine getiriyordu. Nasıl ki RSFSC'yi (daha sonra da Sovyetler Birliği'ni) meydana getiren cumhuriyetlerin ve ülkelerin özerkliği, her yerde hazır ve nazır olan partinin merkez organları tarafından alınan siyasi kararlara bağlı oluşlarıyla kısıtlanmış idiyse, tıpkı bunun gibi, sendika ve kooperatiflerin devletle olan ilişkilerindeki bağımsızlık da parti iradesine boyun eğmeleriyle sınırlanmıştı.

Kurumlar ile işlevler arasındaki bu karmaşık bağlılığı dile getiren formül zaman zaman değişiyordu. Lenin'e göre,

> Parti, proletaryanın öncü kesiminin, âdeta ta kendisi olmaktadır. Bu öncü kesim, proletarya diktatörlüğünü gerçekleştirmektedir ve bu diktatörlüğü gerçekleştiren sendikalar gibi bir temel olmadan, hükümet işlevlerini gerçekleştirmek imkânsızdır. Onlara bu gerçeklik, yeni tipte bir dizi özel kurum kanalıyla, yani, Sovyetler kanalıyla verilmiştir.[58]

1919'da "tek parti diktatörlüğünü" eleştirenlere sert bir dille cevap vermişti Lenin:

> Evet, tek parti diktatörlüğü! Dayanağımız tek parti diktatörlüğüdür ve bu dayanaktan vazgeçemeyiz, çünkü partimiz, bütün fabrika ve sanayi proletaryasının öncülüğünü onlarca yıl içinde fethetmiş bir partidir. [59]

Lenin, "tek parti diktatörlüğünü" bir bostan korkuluğu haline getirenlerle alay ediyor ve "işçi sınıfının diktatörlüğü, gerçekte, 1905'ten beri ya da önceden bütün devrimci proletarya ile birleşmiş olan Bolşevik Partisi tarafından uygulanmaktadır,"[60] diye ekliyordu. Daha sonra Lenin, sınıf diktatörlüğü ile parti diktatörlüğü arasında bir fark gözetmeye kalkışmanın "inanılmaz ve içinden çıkılmaz bir düşünce karışıklığı"[61] olduğunu iddia etti. Parti birkaç yıl bu formülle yetindi. Lenin'in artık yer almadığı 1923'teki onikinci kongrede Zinovyev, "parti diktatörlüğünün pratikte gerçekleştirilecek fakat söz edilmemesi gereken bir şey olduğunu düşünen yoldaşlarla" alay ederek parti diktatörlüğü öğretisini merkez komitenin diktatörlüğü olarak geliştirmeye girişti:

58. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVI, s 64. Bu metindeki Lenin'in yazılarında nadir görülen türden bir üslup acemiliği durumun karışıklığını ele veriyor; *Osuşçestvliyat* (gerçekleştirmek) fiili, burada, dört satır içinde dört kez kullanılmış).
59. *A.g.e.*, c. XXIV, s.423. 60. *A.g.e.*, c. XXIV, s.436.
61. *A.g.e.*, c. XXV, s.188.

Her şeye önderlik eden, güçlü, kudretli *tek bir* merkez komitesine ihtiyacımız var... Merkez komitesini merkez komitesi yapan şey, hem Sovyetler ve sendikalar için, hem de kooperatifler, il yürütme komiteleri ve bütün işçi sınıfı için aynı merkez komitesi olmasıdır. Onun önderlik rolü bundan ileri gelmektedir; parti diktatörlüğü de kendi ifadesini bunda bulmaktadır.[62]

Ve kongre kararı, "işçi sınıfı diktatörlüğünün, ancak yönetici öncüsünün, yani Komünist Parti'nin diktatörlüğü şeklinde gerçekleşebileceğini" bildirdi.[63]

Bununla beraber, Zinovyev'in beceriksizliği, bu sefer bir tepki yarattı. Stalin, kendi payına, partinin devlete el atmasına değil (zaten kaybedilmiş bir davaydı bu), merkez komitesinin, sekreterlik dahil, partinin etkin organlarına el atmasına karşı direnmekle uğraşmak niyetindeydi ve merkez komitesinin diktatörlüğü öğretisi pek hoşlanmadığı bir şeydi.[64] Kongre'de, "partinin emirler verdiği ve ordunun, yani işçi sınıfının bu emirleri yerine getirdiği" tarzındaki görüşün "tamamen yanlış olduğunu" ihtiyatlı bir dille ifade etti ve parti ile işçi sınıfı arasındaki yedi "transmisyon kayışı" (sendikalar, kooperatifler, gençlik birlikleri, kadın delegeler konferansları, okullar, basın ve ordu) benzetmesini[65] uzun uzadıya açıkladı. Bir yıl sonra, parti diktatörlüğünü bir "saçmalık" olarak nitelendirmekten çekinmedi ve bunun onikinci kongre kararında yer almasını bir "ihmale" yordu.[66] Fakat o an için ortaya atılan formül ne olursa olsun, meselenin esası asla sorgulanmadı. SSCB'nde bütün kamusal faaliyet şekillerine hayat, yön ve hareket veren Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) idi ve onun kararları resmi veya gayri resmi bütün kuruluşlar için bağlayıcı nitelikteydi. Her önemli iktidar mücadelesi bundan böyle ancak parti içinde cereyan edebilirdi.

62. *Dvenadtsatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* (1923), s.41, 207.

63. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.473.

64. L.Troçki'ye göre, (*Stalin* (N.Y., 1946), s.367) onikinci kongre'den hemen sonra Zinovyev, parti içinde sekreterliğin önemini azaltmak için planlar kurmaya başladı.

65. Stalin, *Soçineniya*, c. V, s.198-205. Yaklaşık üç yıl sonra, Stalin bu fikri biraz değişik bir şekilde geliştirdi: bu kez, proletarya diktatörlüğünün gerçekleşmesinde beş "rehber" ya da "manivela" aracılık ediyordu: Sendikalar, Sovyetler, kooperatifler, gençlik birliği ve parti (*A.g.e.*, c. VIII, s.32-5).

66. *A.g.e.*, c. VI, s.258.

NOT A

LENİN'İN DEVLET TEORİSİ

Devletin, insanın günahkâr yaradılışından kaynaklanan kaçınılmaz bir şer olduğu inancının kökleri Hıristiyanlık geleneğinde yatmaktadır. Ortaçağ, kilise iktidarı ile siyasi iktidar arasında bir denge kabul ediyordu: bunların her biri kendi alanında egemendi, fakat kilise iktidarı daha üstündü. Ancak reform hareketinin, Kilise'yi devlete tâbi kılması ve modern devletin ortaya çıkmasıyla birlikte laik kanattan siyasi iktidarın yolsuzluklarına protestolar yükseldi. Thomas More, *Ütopya* adlı eserinde, yönetimin kötülüklerinin, özel mülkiyet sisteminden kaynaklandığını gösteriyor ve devletin, üç yüz yıldan fazla bir zaman sonra geniş ölçüde kabul edilecek bir tahlilini yapıyordu:

> Böylece, –umarım, beni bağışlarsınız– diyebilirim ki, gördüğüm ya da bildiğim diğer bütün yönetimler bende sadece şu kanaati uyandırmıştır: bunların hepsi de, ülkeyi kamu yararına yönettiklerini ileri sürerek, gerçekte, kendi özel amaçlarının peşinden giden; ve önce, bu kadar haksız edindikleri her şeyi koruyabilmek, sonra da, yoksulları, kendileri için mümkün olduğu kadar ucuza çalıştırabilmek ve diledikleri gibi sömürebilmek için keşfedebildikleri her yola başvuran bir zenginler topluluğunun aldatmacasıdır.

Fakat, bu yorum nadir bir sezgi pırıltısı olarak kaldı ve devlet hakkındaki modern sosyalist görüş, ancak 18. yüzyıldan itibaren şekillenmeye başladı. Hıristiyan geleneğe göre, devlet kaçınılmaz bir şer'di, çünkü insan yaradılıştan günahkârdı; Aydınlanma Çağı düşünürlerinin doğaya besledikleri rasyonel inanca göre, devlet, doğaya aykırıydı ve dolayısıyla şer'in ta kendisiydi. Bu görüşün izlerine, özellikle, Morelly ve Rousseau'da da rastlanır; fakat anarşizmin İncil'i denebilecek görüşü ortaya atan, *Enquiry Concerning Political Justice* adlı kitabıyla William Godwin oldu. Godwin'e göre mülkiyet, evlilik ve devlet, bütün bunlar, doğaya ve akla aykırıydı:

> Her şeyden önce [diye yazıyor] unutmamamız gerekir ki, yönetim bir şer'dir; özgür düşüncenin, insanlığın bireysel bilincinin gasp edilmesidir ve her ne kadar şimdilik onu kaçınılmaz bir şer olarak kabul etmek mecburiyetindeysek de, aklın ve insan-

lığın dostları olarak, bu belaya mümkün olduğu kadar az katlanmalı ve insan zihni gitgide aydınlandığından onu, elden geldiğince zayıflatmanın çaresine bakmalıyız.[1]

Aynı eserin ilerki sayfalarında Godwin daha da cesaretleniyor ve "yönetim denen şarlatanlığa son vermeyi" öneriyor düpedüz. Bu dönemden itibaren belli başlı radikal ve sosyalist yazarların hepsi –Saint-Simon, Robert Owen, Leroux, Fourier, Proudhon– devletin ortadan kaldırılarak, bir üreticiler ve tüketiciler topluluğu haline getirilmesi sorunu ile uğraştılar. Bu fikirlerin, 1840'ta genç Alman aydınları arasında pek yaygın olan Hegel terminolojisine aktarılması işi, Marx'ın ilk radikal yol arkadaşlarından birine, Moses Hess'e kaldı. Hess, inanıyordu ki, yönetim şekli ne olursa olsun, devlet varoldukça yönetenler ve köleler daima varolacaktır ve bu zıtlık, "bu kutuplaşmanın şartı olan devlet, diyalektik bir tarzda kendiliğinden ortadan kalkıncaya ve topluluğun şartı olan birleşmiş bir sosyal hayata yerini bırakıncaya kadar"[2] devam edecektir.

Marx, kısa zamanda devletin, yönetici sınıfın kendi kişisel çıkarlarını devam ettirmesine ve savunmasına yarayan bir araç olduğu görüşüne vardı. Renanya'daki büyük malikâne sahiplerine karşı kaleme aldığı ilk yazılarından birinde "devlet organlarını", gençlik döneminin abartmalı üslubuyla, "orman sahiplerinin çıkarını dinlemeye, gözetmeye, yargılamaya, savunmaya, zaptetmeye ve yönetmeye yarayan kulaklar, gözler, eller ve bacaklar"[3] diye tasvir ediyordu. Modern devletin "varlık nedeni, özel mülkiyetin savunulmasıydı"; ve "kendi mülklerini ve çıkarlarını içte ve dışta karşılıklı olarak güvence altına almak için burjuvaların zorunlu olarak kabul ettikleri örgütlenme şeklinden"[4] başka bir şey değildi. Fakat özel mülkiyet, kapitalist aşamasında, kendi antitezini, yani kendisini ortadan kaldıracak olan mülksüz proletaryayı yaratıyordu. Hess'in söylemiş olduğu gibi, devlet bu çelişkinin, sınıflar arasındaki bu çatışmanın ifadesidir. Bu çelişki özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla ve proletaryanın zaferiyle –ki proletarya kendi zaferinden dolayı proletarya olmaktan çıkacaktır– çözümlenince, toplum sınıflara bölünmeyecek ve artık, devletin *raison d'être*'i kalmayacaktır. Demek ki devlet, kolektivizme bir "ikame"dir.[5] Marx'ın bu konudaki görüşünün ilk kesin ifadesi, 1847'de yayımlanmış olan *Felsefenin Sefale-*

1. Godwin, *Enquiry Concerning Political Justice* (1793), s.380.
2. *Einundzwanzig Bogen aus der Schweiz* (Zürih, 1843), s.88.
3. *Karl Marx-Friedrich Engels: Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Ier Teil, c. I, Kısım I, s. 287.
4. *A.g.e.*, c. V, s.52.
5. *Karl Marx-Friedrich Engels: Historisch-Kritische Gesamtausgabe* , Ier Teil, c. V, s.64.

ti'nde yer alıyor:

Eski burjuva toplumunun yerine, işçi sınıfı, kendi gelişmesi boyunca sınıfları ve sınıflar arasındaki karşıtlığı yok eden bir toplum kuracaktır; siyasi iktidar burjuva toplumunda sınıflar arasındaki karşıtlığın resmi ifadesi olduğuna göre de artık bu toplumda, siyasi iktidar diye bir şey bulunmayacaktır.[6]

Sınıflar arasındaki farklılıklar ortadan kalkmış olacağı için "sosyal iktidar, siyasi niteliğini yitirecektir" diyen ve Marx'ın olgunluk döneminin ilk eseri olan *Komünist Manifesto* da aynı sonuçlara varıyordu. Fakat, bu kitapta Marx'ın asıl ilgilendiği proletaryanın "burjuvaziyi devirerek kendi hegemonyasını kuracağı" ve devletin, "yönetici sınıf olarak örgütlenmiş proletarya" ile özdeşleşeceği ilk fiili aşamaydı. Bu görüşünü, dört yıl sonra, ünlü bir sloganla dile getirecekti Marx: "proletarya diktatörlüğü". Ama bu diktatörlüğün, "bütün sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız bir topluma doğru, bir geçiş aşamasından"[7] başka bir şey olmadığını da ekliyordu. Marx, yirmi yıl sonra, *Fransa'da İç Savaş* adlı ünlü kitapçığında Paris Komünü'nde proletarya diktatörlüğünün tamamlanmamış fakat tanınabilir bir prototipini keşfedince, devletin "asalak bir tümör" olduğunu yazıyor gene ve "artık lüzumsuz hale gelen devlet iktidarının ortadan kaldırılmasından"[8] söz ediyordu; daha sonra Engels bu konuda daha kesin bir yorum yaptı:

Yeni özgür sosyal şartlar içinde yetişmiş bir kuşak, bütün bu devlet döküntüsünü fırlatıp atabilecek hale gelinceye dek, tıpkı Paris Komünü gibi muzaffer proletarya da, bu şer'in en kötü yanlarını derhal budamak mecburiyetinde kalacaktır.[9]

Aslında Marx, devlet iktidarının, sınıflar arasındaki uzlaşmaz çelişkinin –geleceğin sınıfsız toplumunda ortadan kalkacak olan bu şer'in– bir ifadesi olduğu görüşünden asla vazgeçmedi ve vazgeçemezdi de. Fakat bu nihai amacın tasvir edilmesine Marx'ın duyduğu ilgi, proletarya diktatörlüğünün kurulması için gerekli ilk tedbirlerin tahliline duyduğu ilgiden daha azdı; ve Marksist devlet öğretisini bütünlüklü biçimde ortaya koymak Engels'e düşecekti:

6. *A.g.e.*, c. VI, s.227.

7. Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. XXV, s.146: Bu pasaj, Weydemeyer'e yazılmış 5 Mart 1852 tarihli özel mektupta yer alıyor. Marx 1875'te *Gotha Programının Eleştirisi*' nde, kapitalizmden komünizme geçiş döneminde, devlet, "proletaryanın *devrimci diktatörlüğünden* başka bir şey olmayacaktır" (*A.g.e.*, c. XV, s.283) diye yazdığı ana kadar, yirmi yıldan fazla bir süre bu ifadeyi bir daha kullanmadı.. *Gotha Programının Eleştirisi* parti çevrelerinde bilinmesine rağmen Marx'ın sağlığında yayımlanmadı.

8. Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. XIII, Kısım II, s.315-6.

9. *A.g.e.*, c. XVI, Kısım II, s.94.

Artık baskı altında tutulacak sosyal sınıf kalmayınca; bir sınıfın diğer bir sınıf üzerindeki egemenliği ve bugünkü üretim anarşisinin sebep olduğu hayat mücadelesi ortadan kalkınca; bu mücadelenin yarattığı çatışmalar ve şiddet ortadan kalkınca; sömürü ve zulüm son bulacak, bu işlevi bugün yerine getiren devlet iktidarını zorunlu kılan hiçbir şey kalmayacaktır. Devletin, bütün toplumun gerçek temsilcisi olarak ortaya çıkacağı ilk icraatı –üretim araçlarının sosyal mülkiyete dönüştürülmesi– aynı zamanda onun, devlet olarak, son bağımsız icraatı olacaktır. Devlet iktidarının, sosyal ilişkilere müdahalesi gitgide gereksiz olacak ve bu müdahale kendiliğinden son bulacaktır. İnsanları idare etmenin yerini nesneleri idare etmek ve üretim süreçlerinin yönetilmesi alacaktır. Devlet "ortadan kaldırılmayacak", *eriyip gidecektir*.[10]

Birkaç yıl sonra şu satırları yazan gene Engels oldu:

Sınıfların ortadan kalkmasıyla birlikte, devlet mutlaka ortadan kalkacaktır. Üretimi üreticiler arasında özgür ve eşit bir birlik temelinde yeniden düzenleyecek olan toplum, bütün devlet aygıtını o zaman ait olacağı yere; eski eserler müzesine, çıkrığın ve tunç baltanın yanına gönderecektir.[11]

Marx'ın ve Engels'in eserlerinde yer alan devlet öğretisinin böyle çifte bir görünümü vardı. Uzun vadede devleti, şer'in ta kendisi, bir çelişkinin ürünü ve geleceğin komünist düzeninde hiçbir yere sahip olamayacak bir baskı aracı diye kabul eden geleneksel sosyalist görüş korunuyordu. Kısa vadede, burjuva devlet aygıtını devrimci yoldan tahrip eden proletaryanın, burjuva toplumun son kalıntıları yok edilmediği ve sınıfsız düzen tamamen kurulmadığı sürece, kendilerine özgü geçici bir devlet aygıtını –proletarya dikta-

10. Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. XIV, s.284. "İnsanların yönetilmesi" ile "nesnelerin idare edilmesi" arasındaki farklılık, sosyalist düşüncenin uzun zamandan beri aşina olduğu bir farklılıktı. İnsan toplumunun, "pozitif bilimlerde ve sanayide yeterince ilerledikten sonra, hükümet rejiminden ya da askeri rejimden *idari* ya da *sınai* rejime geçeceğini" yazan Saint-Simon tarafından dile getirilmiş bir kavramdı bu. (*Oeuvres de Saint-Simon et d'Enfantin*, c. XXXVII (1875), s.87). Bu cümleden anarşistçe sonuçlar çıkarılıyordu. Bir başka yerde şöyle yazıyordu Saint-Simon: "İnsanın nesneleri idare etmesinden yararlı egemenlik yoktur. İnsanın insan üzerinde kurduğu egemenlik, insanlığa daima zararlıdır" (*A.g.e.*, c. XX (1869), s.192).

11. Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. XVI, Kısım I, s.149. Çağdaş bir yazar Marx'ın tutumunu Saint Augustine'in tutumuyla kıyaslıyor: Devlet, ahlak-dışı bir ilkenin, bencil sınıf çıkarının ifadesi oluyor... Devlet –bu *civitas diaboli*– bundan dolayı aşılmalı, "eriyip silinmeli" ve yerini sınıfsız ve devletsiz "toplum"a, bir *civitas dei*'ye bırakmalıdır. Saint Augustine'in görüşü ile Marx'ın görüşü arasında sadece şu fark vardır: birincisi, idealini ihtiyatla bir başka dünyaya doğru itiyor; oysa ikincisi, idealini nedensel bir gelişme yasası gereğince, bu dünyaya dayatıyor" (H.Kelsen, *Sozialismus und Staat* (II. basım, 1923), s.32-3). Marksist felsefenin özü, yani onun nedensel olarak, ütopyadan gerçekliğe, *sollen*'den *sein*'e geçmesi, bu "farklılıkta" yatmaktadır.

törlüğünü– yaratmak ihtiyacını duyacağı savunulmaktaydı. Böylece insanlar arasında her türlü eşitsizliğin ortadan kalkacağı, devletin artık mevcut olmayacağı, geleceğin komünist toplumu ile, burjuva düzeninin son kalıntılarının henüz yok edilemediği ve devletin proletarya diktatörlüğü biçimini alacağı, adına "sosyalizm" ya da "komünizmin ilk aşaması" denilecek şey arasında kesin bir ayrım çiziliyordu. Bu ayrım, günün birinde parti öğretisi bakımından çok büyük önem kazanacaktı.

Marksist devlet öğretisinde sonradan yapılan bir inceltme Lenin'i özellikle etkiledi. Devletin özünü oluşturan, toplumun uzlaşmaz iki sınıfa – yöneticilerle yönetilenlere– bölünmesiydi. Bakunin'in devrimci gizli "ittifakı"nı yeren Engels, yönetenlerle yönetilenler arasında bir uçurum açmakla ve "otoriter devleti" canlandırmakla suçluyordu onu.[12] Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde devleti, "toplumun yarattığı fakat kendisini toplumun üstüne yerleştiren ve ona gitgide yabancılaşan bir kuvvet"[13] diye tasvir ediyordu. Böylece, bilinen bürokrasi sorunu ortaya atılmış oluyordu. Engels'in görüşüne göre, Paris Komünü buna bir cevap bulmuştu:

> Birincisi, Paris Komünü, yönetimde, adliyede ve halk eğitiminde bütün görevlere, genel oyla seçilmiş olanları getirdi ve seçilenlerin, seçmenlerin kararıyla, her an azledilebilmeleri hakkını tanıdı. İkincisi, en küçüğünden en büyüğüne dek bütün görevlilere işçilerin aldıkları ücretlerin aynını ödedi.

Engels bu tedbirleri "eski devlet iktidarının devrilmesi ve onun yerine gerçekten demokratik yeni bir iktidarın getirilmesi"[14] olarak görüyordu. Bu görüş, devletin tipik aygıtı bürokrasinin yerini işçilerin özyönetiminin almasını gerekli gören Lenin'in ünlü tezinin temelinde yatan görüştür.

Marx'ın ölümünü takip eden otuz yıl boyunca devlet öğretisi Avrupa işçi hareketini birbirine taban tabana zıt iki gruba –anarşistler ve devletçi sosyalistler– bölen mihenk taşı oldu.

Anarşistler, devleti reddeden geleneksel sosyalist görüşten hareket ediyorlardı. Bu reddin temeli Marx'ınkiyle aynıydı; yani devleti, yönetici ve baskıcı sınıfın elindeki bir aygıt olarak görüyorlardı. Yine onunla aynı nihai hedefi –devletin yerini, "üretim güçlerinin ve ekonomik hizmetler düzeninin"[15] almasını– göz önünde tutuyorlardı. Fakat her türlü geçici devlet şeklini de reddediyorlardı. Bu konuda Lenin, Engels'in bir görüşünü aktarıyordu:

12. Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. XIII, Kısım II, s.550-1.
13. *A.g.e.*, c. XVI, Kısım I, s.145. 14. *A.g.e.*, c. XVI, Kısım II, s.93.
15. Bakunin, *Oeuvres*, c. II (1907), s.39.

Otorite aleyhtarları otoriter siyasi devletin derhal ortadan kaldırılmasını, hem de onu yaratmış olan şartlar ortadan kaldırılmadan önce kaldırılmasını istiyorlar. Sosyal devrimin, ilk icraat olarak, otoriteye son vermesini istiyorlar. Bu kişiler hiç devrim gördüler mi acaba? Şüphesiz bir devrim, düşünülebilecek en otoriter şeydir.[16]

Otoriteyi reddetmiş olmalarındaki tutarlılık, anarşistleri "proletarya diktatörlüğü"nün amansız düşmanları haline getiriyordu –bu sorun Marx ile Bakunin arasındaki çatışmada kendini gösteriyordu. Anarşistlerin kaba dogmatizmini incelten sendikalistler, geleceğin toplum düzeninin, herhangi bir toprak egemenliğine dayalı bir devletler sistemi üzerine değil, sendikalar ve üreticiler birliği ağı üzerine inşa edileceğine inanıyorlardı. En seçkin filozofu tarafından tanımlanan şekliyle, sendikalizmin amacı "kuruluş halindeki proletarya örgütlerini, özellikle sendikaları geliştirmek amacıyla, devletin ve komünün bütün yetkilerini bir bir elinden almak"[17] ya da daha açık bir deyişle, "devleti ortadan kaldırmak"[18] idi. İlk taktikler konusunda, sendikalist hareket, bütün siyasi eylem şekillerini reddediyordu. Devlet, işçilerin genel bir grev biçimini alacak devrimci ekonomik eylemi neticesinde yıkılacaktı; devletle ilgili her yapıcı program, sendikalizmin içeriği ve ilkeleriyle çelişiyordu. Bu eğilimler Fransa'da ve Marksizm'in asla sağlam kökler salmadığı diğer Latin ülkelerinde egemen oluyordu.

Öte yandan Alman sosyal demokratları, Marksizm konusunda, bir o kadar kesin olan ve anarşistler ile sendikalistlerin görüşlerine taban tabana zıt bir yoruma varıyorlardı. Devlet iktidarına Prusyalılar'a ve Hegel'e özgü bir saygı duyarak ve Bakunin'in tilmizlerine karşı Marksistler'e özgü bir küçümseyiş içinde yetişmiş olan Alman sosyal demokratları, Bismarck'ın dirayetli politikasına ve devletin, işçilerin çıkarlarına hizmet edebileceğini iddia eden Lassalle'in coşkulu sözlerine inanıvermişlerdi. Ve iki önemli noktada, katı Marksist tutumdan vazgeçmeye başlamışlardı: "Devletin eriyip gideceği" görüşünü ütopya olarak kabul ediyorlar ve böylece, devlet hakkındaki geleneksel temel sosyalist görüşü terkediyorlardı; proletarya için, burjuva devlet aygıtını devrimci yollardan parçalamanın ve kendi devlet aygıtını –proletarya diktatörlüğünü– kurmanın bir zorunluluk olduğu konusunda, Marx gibi ısrar etmek yerine, mevcut devlet aygıtını ele geçirip değiştirmenin ve proletaryanın amaçlarına uygun hale getirmenin mümkün olduğuna inanıyorlardı. 1890'larda Eduard Bernstein, burjuva devletle iş-

16. Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. XV, s.136-7; Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.412.
17. G.Sorel, *Matériaux d'une théorie du prolétariat* (1919), s.132.
18. G.Sorel, *Reflections on Violence* (İng. çev., 1916), s.190.

birliği yaparak, sosyalizmi bir dizi reformlarla gerçekleştirmenin lehinde açıkça saf tutan Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin revizyonist kanadının önderi oldu. Bu harekette yatan güç, başlangıçta ortodoks Marksizm adına mücadele eden Kautsky ve taraftarlarının, en sonunda, onlarınkinden farklı olmayan bir tutumu benimsemiş olmalarında kendini gösteriyordu. Marx'ın devleti reddeden görüşü, Lenin'in deyişiyle, "zamanı geçmiş bir saflık" diye terkedilmişti; tıpkı Hıristiyanlık bir devlet dini durumuna erişince, Hıristiyanlar'ın "devrimci demokratik bir ruha sahip olan ilkel Hıristiyanlığın bütün saflıklarını unutmuş olmaları"[19] gibi. Böylece, Alman sosyal demokratları, Marksizm'i hiçbir zaman kabul etmemiş ve Avrupa sosyalizminin devlet aleyhtarı görüşüne gönülden bağlanmamış olan sendikalist ve Fabiancı İngiliz radikallerinin görüşüne çok yaklaşıyorlardı. II. Enternasyonal'de Alman ve İngiliz gruplarının ortak etkisi, 1914 Birinci Dünya Savaşı patlak verdiği sırada Enternasyonal'i parçalayacak olan o sosyalizm ve milliyetçilik ittifakına yol açtı.

Lenin, en azından Ekim Devrimi'ne kadar, iki ateş arasında, anarşizm girdabı ile devlete tapınma arasında orta bir yol takip ederek, devlete karşı tavrında tutarlı bir Marksist olarak kaldı. Şubat Devrimi'nden Rusya'ya dönüşüne kadar olan dönemde İsviçre'de yazılmış *Uzaktan Mektuplar*'ında kendi tutumunu ibret verici bir berraklıkla açıkladı:

> Bir devrim *iktidarı*'na ihtiyacımız var, (belli bir geçiş dönemi için) *devlete* ihtiyacımız var. Bu noktada anarşistlerden ayrılıyoruz. Devrimci Marksistler ile anarşistler arasındaki fark, birincilerin, büyük çapta ve merkezileşmiş bir komünist üretimden, ikincilerin ise küçük çapta ve merkezileşmemiş bir üretimden yana olmalarından ileri gelmiyor sadece. Hayır, yönetim otoritesi ve devlet konusunda aramızdaki fark, bizim sosyalizm uğruna giriştiğimiz mücadelede, devletin devrimci biçimlerinin devrim amacıyla kullanılmasından *yana* olmamızdan, anarşistlerin ise, buna *karşı* olmalarından ibarettir.
>
> Devlete ihtiyacımız var. Fakat bizim meşruti monarşiden, dünyanın herhangi bir yerinde burjuvazinin kurmuş olduğu en demokratik cumhuriyete kadar varolan devlet tiplerinden hiçbirine ihtiyacımız yok. Paris Komünü'nden alınan dersleri ve bunların Marx ve Engels tarafından yapılmış tahlillerini tahrif eden ve unutan soysuzlaşmış, eski, çürüyen sosyalist partilerin oportünistleri ve Kautsky'leri ile bizim aramızdaki fark budur.[20]

1917 Nisan başında, Rusya'ya döndüğü sırada, kelimelerin üzerine basa basa diyordu ki:

19. Lenin, *Soçineniya*, s.398-9. Daha sonraki tarihlerde Rus komünistleri de, Hıristiyanlar'ın ve Alman sosyal demokratlarının kapıldıkları bu eğilimden tamamen uzak kalamadılar.

20. *A.g.e.*, c. XX, s.34-5.

Marksizm'i anarşizmden ayırdeden şey, genelde devrim dönemi ve özelde, kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi boyunca devletin ve devlet iktidarının kaçınılmazlığını kabul etmiş olmasıdır.

Marksizm'i, Plehanov, Kautsky ve ortaklarının küçük burjuva oportünist "sosyal demokratlığı"ndan ayırdeden şey, bu dönemler boyunca sıradan bir parlamenter cumhuriyet türünden bir devletin değil, Paris Komünü'ne benzer bir devletin kaçınılmaz olduğunu kabul etmesidir.[21]

Bununla beraber 1917 yazı sonuna doğru, o sıralar Finlandiya'da saklanan Lenin, Marksist devlet öğretisi hakkında temel eserini yazmaya koyulduğunda onu en çok, bu sapmaların birincisi değil, ikincisi meşgul ediyordu. Siyasi eyleme ya da muhtemel bir proletarya diktatörlüğüne karşı anarşist ve sendikalist itirazlar pek önemsenmiyordu[22]; oysa sözde sosyal demokratların milli devlete bağlılıkları, devleti reddeden temel sosyalist ilkeyi terketmeleri, Avrupa işçilerinin enternasyonal dayanışmasını parçalamış ve onları, kendi ülkelerinin yönetici sınıflarının hesabına, bu kardeş kavgasına sürüklemişti. Bu nedenle Ağustos-Eylül 1917'de yazdığı fakat 1918'den önce yayımlanmayan *Devlet ve Devrim*'de Lenin'in üzerinde önemle durduğu konu âdeta tek taraflı bir nitelik taşıyordu. Proletarya diktatörlüğünü savunmak için anarşistlere karşı ileri sürdüğü savlar aceleye gelmiş birkaç paragraftan ibaretti; kitabın büyük bir kısmı, ilkin, devletin sınıflar arasındaki uzlaşmaz çelişkilerin sonucu ve sınıf egemenliğinin bir aracı olduğunu ve bizzat sınıflarla birlikte, aynı zamanda ortadan kalkacağını; ikincisi, ilk hedefin burjuva devlet aygıtını ele geçirmek değil, aksine onu parçalayıp yerine nihai olarak sınıfların ve devletin ortadan kalkmasına yol açacak olan geçici bir proletarya diktatörlüğü kurmak olduğunu kabul etmeyen bu sözde Marksistler'e karşı bir hücumdu. Proletarya diktatörlüğü, burjuva devletinin devrim yoluyla yıkılmasından, sınıfsız ve devletsiz toplumun nihai kuruluşuna kadar süren dönemi, "devletten devletsizliğe geçişi"[23] birbirine bağlıyordu. Ve bu, başka herhangi bir devlet şekli için olduğu kadar demokrasi için de doğruydu; aksine, "*her* devlet özgürlük *yokluğudur* ve halka *karşıdır*" ve "demokrasi ne kadar tam ise, lüzumsuz olacağı an o kadar yakındır".[24]

Bütün bunlar doğrudan doğruya Marx ve Engels'in görüşleriydi ve *Dev-*

21. *A.g.e.*, c. XX, s.120.

22. Lenin, çağdaş Rusya'da anarşizmin "pek etkili olmayışını" kısmen, Bolşevikler'in anarşizme karşı açtıkları kampanyaya, kısmen de anarşizmin 1870 Rusyası'nda kendi boşluğunu ve güvenilmezliğini ortaya koymuş olmasına yoruyordu (*A.g.e.*, c. XXV, s.180).

23. *A.g.e.*, c. XXI, s.408. 24. *A.g.e.*, c. XXI, s.382, 557.

let ve Devrim'in en ilgi çekici pasajları, Lenin'in geçiş dönemini anlayış tarzına ışık tutan pasajlardı. Engels'in sözlerini tekrarlayarak, devletin "bir gecede" ortadan kaldırılabileceğini zannettikleri için anarşistleri kınıyordu,[25] geçiş aşaması "bütün bir tarihi dönemi"[26] kaplayacaktı. Gene de bu dönemin ne kadar devam edeceği tahmin edilebilirdi; 1918'de, "on yıl, belki de biraz daha fazla" diyordu; 1 Mayıs 1919'da Kızıl Meydan'da yaptığı konuşmada, "yaşı otuz-otuz beşi geçmemiş dinleyicilerin birçoğunun, bizim için henüz uzak olan komünizmin doğuşunu göreceklerini"[27] haber veriyordu. Daha sonraki yazılarında, "dünya tarihinin boyutu göz önünde tutulursa, 10-20 yıl erken ya da geç olmuş, pek bir şey farketmez"[28] diyordu. Fakat süre sorunundan daha önemli olan şey Lenin'in, *Devlet ve Devrim*'de devletin "eriyip gidişinin"* hemen başlayacağını kesinlikle ifade etmesiydi:

> Marx'a göre, proletaryanın ihtiyacı olan, yok olma sürecine girmiş, yani hemen yok olmaya başlayacak ve yok olmaktan kurtulamayacak tarzda kurulmuş bir devlettir ancak... Proleter devleti zafere ulaştığı andan itibaren yok olmaya yüz tutacaktır, çünkü sınıf çelişkilerinin bulunmadığı bir toplumda, devlet gereksizdir ve varlığı mümkün değildir.[29]

O tarihte Lenin ne kadar sürerse sürsün bu işlemin tedrici ve sürekli olacağını açıkça ümit ediyordu.

Bu teorik görüşler, Lenin'in devrimden sonra, proletaryanın geçici diktatörlüğünün anayasal yapısıyla ilgili tavrını etkiledi. Muzaffer devrim tarafından inşa edilmiş devlet yapısı, başlangıcından itibaren karşılıklı anlaşmazlık tohumlarını içeren farklı görüşleri tatmin etmek durumundaydı. Burjuvazinin son direnişlerini ezmek ve çoğunluğun yararına, bir azınlığı tamamen baskı altında tutmak için, bu devlet yapısının sağlam ve acımasız olması gerekiyordu; aynı zamanda, kendi yok oluş şartlarını yaratmalı, hatta buna hemen girişmeliydi:

> Bu dönem kaçınılmaz olarak, eşi görülmedik şiddette ve kıyasıya bir sınıf mücadelesi dönemidir; dolayısıyla bu dönemdeki devletin (proleterler ve genellikle yoksul kitleler yararına), *yepyeni bir tarzda* demokratik olması ve (burjuvaziye karşı) yine *yepyeni bir tarzda* diktatörce davranması kaçınılmazdır... Tek bir sınıfın diktatörlüğü, sadece genel olarak her sınıflı toplum için değil, burjuvaziyi devirmiş olan *proletarya* için değil, kapitalizmi komünizmden, "sınıfsız toplumdan" ayıran bütün o tarihi dönem için de zorunludur.[30]

* *Osm.* İzmihlâl. (ç.n.)

25. Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.410.
26. *A.g.e.*, c. XXI, s.393.
27. *A.g.e.*, c. XXII, s.466; c. XXIV, s.270.
28. *A.g.e.*, c. XXV, s.199.
29. *A.g.e.*, c. XXI, s.385, 388.
30. *A.g.e.*, c. XXI, s.392-3.

Lenin, devletin eriyip gidişinin gerektirdiği, işçilerin yarı gönüllü katılımıyla, burjuvazi üzerinde amansız bir diktatörlük kurmanın gerektirdiği iktidar yoğunlaşmasını birleştirmekte ilkesel açıdan bir zorluk görmüyordu. Bu diktatörlüğün amansız bir diktatörlük olacağını açıkça söylüyordu. Paris Komünü'nün yenilgiye uğramasının sebeplerinden birisi olarak burjuvazinin direnişini "kesinkes ezemeyişini"[31] görüyordu. Proletarya diktatörlüğü de, diğer bütün devletlerde olduğu gibi, bir özgürlük değil, baskı aracı olacaktı; ancak diğer devletlerdeki gibi çoğunluk üzerine değil, uzlaşmayan bir azınlığın üzerinde kurulan baskının aracı. Lenin, bu eserinde, Engels'in şu keskin sözlerine iki kez değiniyordu:

> Proletarya, devlete hâlâ *ihtiyaç duyuyorsa* bu, özgürlüğe değil, muhaliflerini baskı altına almaya duyduğu ihtiyaçtandır; proletarya için özgürlükten söz etmenin mümkün olduğu gün devlet, devlet olarak varlığını yitirecektir.[32]

Ve bizzat Lenin, nükteli bir dille ekliyordu:

> Devlet varoldukça, özgürlük yoktur; özgürlük varolunca, devlet olmayacaktır.[33]

Fakat Lenin'e göre, proletarya diktatörlüğü, her ne kadar baskıcı olsa da, çoğunluğun azınlık üzerindeki diktatörlüğü olması bakımından eşi görülmedik bir diktatörlüktü ve bu da, ona sadece demokratik bir nitelik vermekle kalmıyor[34] işleyişini son derece basitleştiriyordu:

> Dünün ücretli köleler çoğunluğunun sömürgen bir azınlık üzerindeki baskısı o kadar kolay, basit ve doğal bir şeydir ki, kölelerin, serflerin, ücretli işçilerin isyanlarının bastırılmasından çok daha az kan dökülmesine yol açacak ve insanlığa çok daha ucuza mal olacaktır. Bu diktatörlük, demokrasinin nüfusun o kadar büyük bir çoğunluğuna uygulanmasına elverir ki, *özel bir baskı mekanizmasına* duyulan ihtiyaç ortadan kalkmaya başlar. Elbette ki sömürgenler, çok karmaşık bir mekanizma olmaksızın, halkın hakkından gelebilecek durumda değildirler. Oysa halk, çok basit bir "mekanizma" ile, âdeta "mekanizma olmaksızın", özel bir aygıt olmaksızın, sadece silahlı kitlelerin (İşçi ve Köylü Temsilcileri Sovyetleri gibi), *basit* örgütlenmesi yoluyla sömürgenlerin hakkından gelebilir.[35]

31. *A.g.e.*, c. XXI, s.398. 32. *A.g.e.*, c. XXI, s.414, 431.

33. *A.g.e.*, c.XXI, s.436. Lenin'in birçok kez kullandığı ünlü bir deyişe göre devlet, yönetici sınıfın diğer sınıfları ezmek için kullandığı "bir makina ya da sopadır", "özel bir sopadır, başka hiçbir şey değil" (*A.g.e.*, c. XXIV, s.377; c. XXV, s.5).

34. Böylece, proletarya diktatörlüğü, üstün ve imtiyazlı bir seçkin kitle görüşüne dayanan bütün diktatörlük şekillerinden ayırdediliyordu. "Parti diktatörlüğü" terimi bile, her ne kadar bu cümle Lenin tarafından bir kere kullanılmış ise de, sonradan bir sapma olarak yerilmişti (Bkz. s.215).

35. *A.g.e.*, c. XXI, s.432. Lenin Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'ndeki özdeyişini, hatırlamış olsa gerek: "Çoğunluğun yönetmesi, azınlığın da yönetilmesi, doğa düzenine aykırıdır."

Lenin, bildik bürokrasi sorununa bu açıdan yaklaşıyordu. Engels'in deyişiyle, "toplum tarafından yaratıldığı halde, toplumun üstünde yer alan"[36] devlet şer'i, Lenin'e göre, "devlet iktidarının organı olarak devlet memurlarının eriştiği imtiyazlı durumda"[37] kendini gösteriyordu. Lenin'in bürokrasiyi burjuvaziye özgü bir kurum olarak düşündüğü anlaşılıyor. Lenin, daha erken dönemdeki bir eserinde şöyle yazıyordu: "Mutlakiyetçi ve yarı Asyalı Rusya'dan kültürlü, özgür ve medeni İngiltere'ye kadar her yerde bu kurumun burjuva toplumunun kaçınılmaz bir organını oluşturduğunu görüyoruz".[38] Bürokrasi ve daimi ordu, *Devlet ve Devrim*'de "merkezi devlet iktidarı"nın burjuva döneminin "en niteleyici iki kurumu" diye tasvir edilmişti.[39] Kapitalizm şartları içinde, parti ve sendika görevlileri bile "soysuzlaşarak bürokratlaşma, yani kitlelerden kopmuş, onların *üstünde yer alan* imtiyazlı kişiler haline gelme"[40] eğilimi gösteriyorlar, diyordu. Petrograd'a dönüşünden hemen sonra yayımlanan Nisan Tezleri'nde Lenin, "polisin, ordunun ve bürokrasinin ortadan kaldırılmasını" talep ediyordu.[41] *Devlet ve Devrim*'deyse, vatandaşların kendilerinin yönetici oldukları ilkçağ demokrasisini örnek gösteriyordu:

> Sosyalist rejimde, "ilkel" demokrasinin birçok özelliği, kaçınılmaz olarak yeniden canlanacaktır, çünkü medeni toplumların tarihinde, ilk kez halk *kitlesi* sadece oy işlemine ve seçimlere değil, *fakat yönetime de gün be gün bağımsız* olarak katılacaktır. Sosyalist rejimde, *herkes* sırayla yönetecek ve hiç kimsenin yönetmemesine çabucak alışılacaktır.[42]

Bu anlayışladır ki Lenin, Eylül 1917'de Sovyetler'i, işçilerin "dolaysız demokrasisi"nin gerçekleşebildiği yeni bir devlet şeklinin vücud bulması diye selamlıyordu:

36. Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. XVI, s.145.
37. Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.378.
38. *A.g.e.*, c. II, s.179.
39. *A.g.e.*, c. XXI, s.388
40. *A.g.e.*, c. XXI, s.451.
41. *A.g.e.*, c. XX, s.88.
42. *A.g.e.*, c. XXI, s.452. Rousseau'nun, *Toplum Sözleşmesi*'nde dolaysız demokrasiyi tek gerçek demokrasi olarak düşündüğünü hatırlatalım ("Bir halk kendi temsilcilerini seçtiği andan itibaren artık özgür değildir"). 19. yüzyıl sosyalistlerinden birçoğunun yabancısı olmadığı bir görüştü bu. Örneğin, V.Considérant şöyle yazıyordu: "Halk, hükümranlığını devredince, bu hükümranlıktan feragat etmiş olur. Halk kendi kendini yönetmiyordur artık, yönetiliyordur" (*La Solution, ou le gouvernement direct du peuple*, s.13). Temsili hükümetin mahzurlarını gidermek bakımından, seçimle gelen temsilcilerin herhangi bir anda seçmenleri tarafından azledilebilmeleri ilkesi, en azından, Babeuf'e kadar uzanmakta ve RSFSC anayasasının 78. maddesinde yer almaktadır.

"İktidar Sovyetler'e", her türlü demokratik girişimi engelleyen bürokratik aygıtın, eski devlet aygıtının kökten değiştirilmesi; bu aygıtın yıkılarak yerini yeni halkçı, gerçekten demokratik aygıtın, yani Sovyetler aygıtının, yani halkın, işçilerin, askerlerin ve köylülerin örgütlü ve silahlı çoğunluğunun alması; halkın çoğunluğuna sadece temsilcilerinin seçiminde değil, fakat devlet yönetiminde, reformların ve sosyal değişikliklerin uygulanmasında kendi başına ve bağımsız olarak hareket etme imkânının verilmesi demektir.[43]

Lenin, Ekim Devrimi'nden birkaç gün sonra, "Halk'a" yaptığı çağrıyı bu düşünceyle kaleme aldı:

İşçi yoldaşlar! Devlet'i şimdi *bizzat siz* yönetmektesiniz, bunu unutmayın. Sizler kendiniz birlik olmazsanız ve devletin *bütün işlerini kendiniz yönetmezseniz* kimse size yardım etmeyecektir. *Sizin* Sovyetleri'niz, bundan böyle tam yetkiyle donatılmış devlet organlarıdır, karar organlarıdır.[44]

Bürokrasinin burjuva toplumunun özgül bir ürünü olduğu varsayılırsa, burjuva toplumunun yıkılışıyla birlikte ortadan kalkacağını düşünmek hiç de garip değildi.

Aynı ilkeler ekonomik işlerin, üretimin ve dağıtımın idaresine de uygulanıyordu. Lenin, bu mesele hakkındaki görüşünü Eylül 1917'de yazılmış olan *Bolşevikler Devlet İktidarını Alıkoyacaklar mı?* adlı broşüründe açıklamıştı ilk defa. Baskı aracı olarak devletin yanı sıra, "modern devlette, bankalara, kartellere sıkı sıkıya bağlı olan ve muazzam bir muhasebe ve kayıt işlemiyle uğraşan bir aygıt da mevcuttur". Bu aygıt "nesnelerin yönetimi" kategorisine dahildi; ne tahrip edilebilirdi ne de tahrip edilmesi gerekirdi, çünkü sosyalist düzenin candamarı olan aygıtın önemli bir kısmını oluşturuyordu. "*Büyük bankalar olmaksızın sosyalizm gerçekleşemezdi.*" Bu işlerde daha önce çalışmış elemanları kullanmakta ya da proleter devlette gerekli olacak çok daha fazla sayıda elemanın büyük bir kısmını bunlar arasından seçmekte hiçbir güçlük çekilmeyecekti, "çünkü kapitalizm hesap ve kontrol işlemlerini basitleştirmiş ve bunları, okuma yazma bilen herkesin anlayabileceği kadar kolaylaştırmıştı".[45] Lenin, *Devlet ve Devrim*'de bu inancını ısrarla belirtiyor ve bunun, devletin beklenen yok oluş sürecine bağlı olduğunu coşkun bir dille anlatıyordu:

Böylece, *herkes* yönetmesini öğrenince ve sosyalleşmiş üretimi kimseye bağımlı olmaksızın fiilen yönetince; asalakları, zengin çocuklarını, dolandırıcıları ve "kapitalist geleneğin diğer savunucularını" bağımsız olarak denetleyince, bütün halk ta-

43. Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.143-4. 44. *A.g.e.*, c. XXII, s.55.
45. *A.g.e.*, c. XXI, s.260-1.

rafından yapılan bu denetimden kurtulmak inanılmayacak kadar güç ve son derece ender rastlanan bir şey olacak ve muhakkak, derhal ve o kadar sert bir şekilde cezalandırılacaktır ki (çünkü silahlı işçiler hayatın ne demek olduğunu bilirler, onlar romantik aydınlar değildir ve kendilerine oyun oynanmasına izin vermeyeceklerdir), her insan toplumunun basit fakat temel kurallarına uymak *zorunluluğu* çok kısa zamanda bir *alışkanlık* haline gelecektir.[46]

Devrim arifesinde Lenin tarafından dile getirilen bu görüşleri, bizzat devrim tecrübesi ne ölçüde değişikliğe uğratmıştır? Devrimin ilk sonucu, sosyalizme geçişin hemen gerçekleşebileceği inancını pekiştirmek oldu. Lenin, 1921'de geriye doğru bir göz attığında 1917-1918 kışı boyunca, Bolşevik önderlerin istisnasız hepsinin, "sosyalizmin inşasına hemen geçileceği konusunda, belki her zaman açıkça ifade edilmemiş olan fakat kesin diye kabul edilen önvarsaymalarının etkisinde kaldıklarını"[47] itiraf ediyordu.

Fakat tablo kısa zamanda kökten değişti. Kış boyunca idari ve ekonomik aygıtın ritminde tehlikeli bir düşüş oldu. Devrim için tehlike, örgütlü bir direnişten değil, bütün bir otoritenin çökmesinden ileri geliyordu. *Devlet ve Devrim*'de "burjuva devlet aygıtını parçalamak" için yapılan çağrı, güncelliğini artık adamakıllı yitirmiş görünüyordu; devrim programının bu kısmı bütün beklentilerin ötesinde gerçekleşmişti. Mesele, tahrip edilmiş olan şeyin yerine ne koymak gerektiğiydi. 1918'in Nisanı'nda Lenin Buharin'e, "eski devleti yıkma gereği dünün meselesiydi"; şimdi zorunlu olan şey, "komünün devletini kurmaktır"[48] demişti. Lenin çok önceden sosyalizme geçişin iki şartını ortaya koymuştu; köylülüğün desteği ve bir Avrupa devriminin desteği. Bu şartların gerçekleşeceği umudu, Lenin'in iyimserliğinin temel noktasıydı. Ama bu umut kırılmıştı. İçerde köylülük, devrimi kendilerine toprak veren bir iktidar olarak görüp desteklemişti. Ama bir kez toprak verildikten ve şimdi devrimci rejimin köylülükten temel talebinin, karşılığını doğru dürüst vereceğe benzemediği yiyecek malzemesini kentlere iletmesi olduğu anlaşıldıktan sonra köylülük somurtkan bir direnişe geçmiş, hatta şehirlerdeki işçilerden bir bölümünü kendileriyle birlikte pasif

46. Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.441. Ekonomik yönetimin basitliği hakkındaki görüşün uzun bir geleneği vardı ve kökenleri 18. yüzyıl doğacı okula kadar uzanıyordu; Morelly *La Code de la nature*'de (der. É.Dolléans, 1910, s.39) bunu "basit bir hesap ve bileşim işlemi ve dolayısıyla, çok mükemmel bir düzen"; Buonarotti ise, *Conspiration pour l'égalité, dite de Babeuf*'de (1828), c. I, s.214, "en doğru ve en düzgün işleyen bir düzen halinde gelişebilecek bir hesap işlemi" olarak düşünüyordu. Bankaların oynadığı rolün önemi, Saint-Simon'un en sevdiği fikirlerden biridir; onun görüşlerinin Sovyet rejiminin ekonomi politiği üzerindeki etkisi ikinci ciltte ele alınacaktır.

47. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVII, s.60. 48. *A.g.e.*, c. XXII, s.488.

direnişe çekmişti. Dışarda, Avrupa proletaryası, emperyalist hükümetlerin onları hâlâ kanlı savaşlara sürüklemesine izin veriyor ve devrimin ilk soluk belirtileri, bu zaman içinde bir türlü olgunlaşmıyordu. Böylece, yeni rejim, kendini ülke içinde tamamen kayıtsız ve bazen düşman bir köylü kitlesinin ortasında, tecrit edilmiş ("geniş bir çoğunluğun" değil, kararlı bir azınlığın diktatörlüğü) ve kendi arasında geçici bölünmüşlüğüne rağmen, Bolşevizm'e düşmanlıkta birleşmiş bir kapitalist dünya ile çevrilmiş buldu. Lenin, bu hayal kırıklıklarını asla açıkça itiraf etmedi, hatta belki kendi kendine bile itiraf etmedi. Ama *Devlet ve Devrim*'de yer alan teori ile, rejimin ilk yıllarına ilişkin uygulama arasındaki açık çelişkilerin sebebi bu hayal kırıklıklarıydı. Lenin, eski devlet aygıtının tahrip edildiği ve yeni sosyalist düzeni inşa etmek için gerekli şartların henüz olgunlaşmadığı bir durumla karşılaşmıştı.

İşte Lenin, Mart 1918'de, yedinci parti kongresinde ilk uyarısını bu şartlar altında yaptı. Buharin'in, gözden geçirilmiş parti programında, "devletin varolmadığı gelişmiş bir sosyalist düzen" tasvirinin yer alması gerektiği yolundaki önerisine, zamansız diye itiraz etti:

> Şu anda, kesinlikle devletten yanayız; sosyalizmin, devletin varolmayacağı, gelişmiş modelinin bir tasviri yapılmak istenirse, "herkesten yeteneğine, herkese ihtiyacına göre" ilkesinin gerçekleşmesinden başka bir şey düşünemeyiz şimdilik. Ama henüz bu aşamadan uzaktayız... Bu aşamaya, sosyalizme eriştiğimiz zaman ulaşacağız.

Daha ilerde şöyle diyordu:

> Devlet ne zaman son bulmaya başlayacaktır? "Bakın, devletimiz nasıl son buluyor" diyebilmemiz için en azından iki kongre daha yapmamız gerek. Şimdi henüz çok erken. Devletin son bulduğunu önceden ilan etmek, tarihi perspektifi zorlamak olur.[49]

Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra Lenin, "kapitalizm ile komünizm arasında bir geçiş dönemi bulunduğuna", "sınıfları bir anda ortadan kaldırmanın imkânsız olduğuna" ve "sınıfların devam ettiğine, bütün bir proletarya diktatörlüğü dönemi boyunca da devam edeceğine"[50] bir kez daha işaret etti. *Devlet ve Devrim*'in yazarı Lenin, devletin gelecekte son bulacağını belirtmişti ve Ocak 1919'da, "şimdi bile", Sovyet iktidarı örgütünün, "bütün bir iktidarın, bütün bir devletin tamamen ortadan kalkmasına doğru bir geçişi açıkça gösterdiğine"[51] inanıyordu. Ama 1918-1922 yıllarının Lenin'i,

49. *A.g.e.*, c. XXII, s.364-5.
50. *A.g.e.*, c. XXIV, s.507, 513.
51. *A.g.e.*, c. XXII, s.215.

bir geçiş dönemi olan proletarya diktatörlüğünde devleti güçlendirmenin kaçınılmazlığını vurguluyordu.

Ağız değiştirdiğinin en açık belirtisi, bürokrasiye karşı tutumunun seyrinde görülüyordu. *Devlet ve Devrim*'in bir yerinde umutlarının, kendisini nasıl bir suçlamaya maruz bırakabileceğinin bilincinde olduğunu göstermişti:

> Bürokrasiyi her yerde, birdenbire ve tamamen ortadan kaldırmak söz konusu olamaz. Bir ütopyadır bu. Fakat, eski bürokratik aygıtı derhal *parçalayıp* bürokrasinin her türlüsünün tedricen ortadan kaldırılmasını sağlayacak yeni bir aygıtın inşasına vakit geçirmeksizin başlamak, bu bir ütopya *değildir;* Komün'ün tecrübesidir bu, devrimci proletaryanın acil, ilk görevidir.[52]

Daha Ekim Devrimi'nden önce Lenin, "kapitalistleri" alıp "onları devlet örgütünün yeni çatısı içinde *çalışmaya zorlamanın*... yeni devletin hizmetine koşmanın"[53] zorunlu olduğunu yazmıştı. Sonraki üç yıl –iç savaş dönemi– boyunca, devlet yönetiminde verimliliği artırmak için girişilen mücadele, sanayi üzerinde işçi denetiminin başarılı olmayışı ve savaştan ekonomik örgütlenmeye kadar bütün alanlarda idari mekanizmanın işleyişi için burjuva uzmanların teknik kapasitelerinin gerekli olduğunun ortaya çıkması, Lenin'i geriye çark ettirdi ve devlet işlerinin, boş zamanlarında işçiler tarafından yönetilmesi hakkındaki görüşünden vazgeçirdi. 1921'in başında, NEP'in başlamasının arifesinde Lenin, eski tutumunu açıkça reddettiğini gösteren bir dil kullanıyordu:

> Her işçi, devlet yönetmesini bilebilir mi? Tecrübeli insanlar bunun bir masal olduğunu bilirler... Sendikalar bir komünizm ve yönetim okuludur... İşçiler bu okula devam edince çok şey öğrenecekler, fakat ilerleme yavaş olacaktır... Yönetime kaç işçi katılmaktadır? Bütün Rusya'da topu topu birkaç bin.[54]

Lenin'in de itiraf ettiği gibi bu ikilem Bolşevikler'i, eski devlet aygıtını köklerine, dallarına varıncaya dek tahrip edecekleri yerde, "bir kısmı bilinçli, diğerleriyse bilinçsiz olarak bize karşı çalışan Çarlık ve burjuva toplumu kalıntısı yüzbinlerce eski devlet memurunu"[55] kullanmak mecburiyetinde bırakmıştı.

Bu güçlükler karşısında Lenin, her zamankinden daha büyük bir inatla, ilk panzehirine –demokrasiyi gerçekleştirmenin ve bürokrasiye karşı koymanın tek çaresi olarak, taban kitlenin devlet yönetimine katılmasına– dö-

52. Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.402.
53. *A.g.e.*, c. XXI, s.263.
54. *A.g.e.*, c. XXVI, s.103.
55. *A.g.e.*, c. XXVII, s.353.

nüyordu. Bu süreç umut ettiğinden daha yavaş olacaktı, ama gene de zorunlu bir süreçti.

> Sovyet devlet örgütünün gelişmesi, [diye yazıyordu Nisan 1918'de] her Sovyet üyesinin Sovyet toplantılarına katılmanın yanı sıra, devlet yönetiminde sürekli çalışmakla yükümlü tutulmasından ve dolayısıyla bütün nüfusu gitgide hem Sovyet örgütüne katılmaya... hem de devlet yönetiminde sorumlu bir görev almaya teşvik etmekten ibaret olmalıdır.[56]

Lenin'in hayatının son iki ya da üç yılında bürokrasiye karşı mücadele kampanyası, sadece yönetici Lenin için değil, aynı zamanda siyasi düşünür Lenin için de büyük bir önem kazandı. Bu, devlet iktidarına karşı *Devlet ve Devrim*'de teorik açıklamasını yaptığı mücadelenin pratikteki ifadesiydi. Devletin ortadan kalkışı fiilen nasıl gerçekleşecektir sorusuna, pratik bir cevap oluşturuyordu. Devletin ortadan kalkması fiilen ancak her vatandaş, yönetimde kendine düşen işi yapmak istediği ve yapabildiği an gerçekleşebilirdi; "insanları yönetmenin" yerini, "nesneleri yönetmek" alınca bu iş çok kolaylaşacaktı... 1919 parti programına göre:

> Bürokrasiye karşı en kararlı mücadeleyi veren Rusya Komünist Partisi, bu illetten tamamen kurtulmak için, aşağıdaki tedbirleri gerekli görmektedir:
> (1) her Sovyet üyesine, devlet yönetiminde belirli bir görev almasını şart koşmak;
> (2) bu görevleri tedricen, bütün yönetim kollarını kapsayabilmesi için, sistemli olarak değiştirmek;
> (3) emekçi halktan herkesin, tedricen devlet yönetiminde bireysel olarak görev alabilmesini sağlamak.
> Paris Komünü tarafından çizilmiş yolda ileri bir adım teşkil edecek olan bütün bu tedbirlerin tastamam ve herkesçe uygulanması ve işçilerin kültür düzeylerinin yükseltilmesinin yanı sıra, idari görevlerin basitleştirilmesi, devlet iktidarının ortadan kaldırılmasına yol açacaktır.[57]

Demek ki, iktidar tecrübesinin, Lenin'in devlet felsefesinde köklü bir değişikliğe sebep olduğunu sanmak büyük bir hatadır. Marksist öğretiye göre, devletin tedricen ortadan kalkması, sınıfların ortadan kalkmasına, ekonomik planlamaya ve ekonomik refaha dayanan sosyalist bir düzenin inşasına bağlıydı; bu da, belirli bir anda belirli bir yerde ampirik olarak belirlenecek şartların gerçekleşmesine bağlıydı. Teorinin kendisi, takip edilecek hareket hattı ve yakın geleceğe ilişkin beklentiler konusunda hiçbir kesin esasa dayanmıyordu. Lenin bu dönüşüm sürecinin ritmini yanlış hesapladı-

56. *A.g.e.*, c. XXII, s.465. 57. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.286.

ğını, kendi kendisiyle çelişkiye düşmeksizin ya da teorisini gözden düşürmeksizin, pekâlâ kabul edebilirdi. Bununla beraber, Lenin'in devlet teorisinin, tarihi sürecin son derece gerçekçi ve göreceli bir tahlili ile, nihai hedefe ilişkin son derece mutlak bir inancı birbiriyle bağdaştıran Marksist görüşün ikili niteliğini yansıttığı ve her ikisi arasındaki boşluğu nedensel bir gelişme zinciriyle kapatmaya çalıştığı da doğruydu. Gerçekliğin ütopya'ya, görece'nin mutlak'a, sınıflar arasındaki sürekli çatışmanın sınıfsız topluma ve devlet iktidarının acımasız kullanımının da devletsiz topluma dönüşmesi Marx ve Lenin'in inandıkları şeyin özüydü. Bu inançta bulunabilecek tutarsızlık, temelinde yatıyordu; çoğu zaman yapıldığı gibi devlet konusundaki tavrının ayrıntılarında tutarlı olmadığı için Lenin'i kınamanın hiçbir gerekçesi yoktur.

Bazen ileri sürüldüğü gibi, bu teorinin insanın tabiatında köklü bir değişikliğe inanmayı gerektirdiği de söylenemez. Farklı çıkarların birbiriyle bağdaştığını öne süren liberal öğreti insan tabiatının değişeceğini değil, aksine insandaki doğal bencilliğin kendini, toplumun çıkarlarına hizmet etmeye elverişli şartlar içinde bulacağını savunuyordu. Devletin tedricen ortadan kalkacağını iddia eden öğreti ile en büyük benzerlik gösteren siyasi öğreti budur; nitekim Marx'a, Engels'e ve Lenin'e yöneltilen ütopyacılık suçlamalarından son yıllarda Adam Smith de kurtulamamıştır. Bu iki öğreti, ekonomik bakımdan gerekli şekilde örgütlenmiş toplumda, insanlar ortak refah için birlikte çalışmayı doğal karşıladıkları nispette, devletin lüzumsuz hale geleceğini varsayıyordu. Değişecek olan insanın tabiatından ziyade, insan tabiatının serpilip gelişeceği ortamdı. Bu anlamda, her iki öğreti de siyasi ideoloji ve davranış üstyapısını belirleyen ekonomik bir düzene inanmak açısından tam bir tutarlılık içindedir.

KISIM III

DAĞILMA VE YENİDEN BİRLEŞME

BÖLÜM X

POLİTİKA, ÖĞRETİ, AYGIT

(a) *Politikanın Anahatları*

Büyük Rus İmparatorluğu, Bolşevikler'in eline geçtiği sırada –iç karışıklıkların ve savaşta yenik düşmenin sonucu– hızlı bir parçalanma sürecinden geçiyordu. Devrimin ilk etkisi bu süreci hızlandırmak oldu. Birkaç hafta boyunca, Petrograd'ın otoritesi, kuzey ve orta Rusya'daki büyük şehirlerden öteye geçmedi. İlk iki ay, Sovyet iktidarı, Ukrayna üzerinden güneye ve doğuda Sibirya'ya doğru yayılmaya koyuldu. Fakat henüz başlamış olan bu toparlanma kısa zamanda kesintiye uğradı. Mart 1918 Brest-Litovsk anlaşması, Sovyet Hükümeti'nin kendiliğinden bağımsızlık tanımış olduğu eski Çarlık topraklarının Batı'daki uzantılarından bir kısmını budamakla kalmadı, aynı zamanda Rusya topraklarının önemli bir kısmını da budadı. 1918 yazı, hem iç savaşın, hem de Alman yenilgisinden çok sonra da devam eden, iki yıldan fazla bir süre ülkeyi silah zoruyla birçok rakip otoriteye bölen İngiliz, Fransız, Japon ve Amerikan müdahalesinin başlangıcı oldu. 1918'in sonunda, Rusya Sosyalist Federatif Sovyetler Cumhuriyeti, aşağı yukarı, Korkunç İvan'ın fetihlerinden önceki ortaçağ Moskovası'nın sınırları içine çekilmişti; rejimin ayakta kalabileceğine pek az kişi –hatta Bolşevikler'in bile pek azı– inanıyordu. Bununla beraber dört yıl sonra, eski Çarlık İmparatorluğu'nun çeşitli birimleri, birkaçı hariç, bir kez daha Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği içinde toplanmıştı ve yeni kurulmuş olan bu birliğin, en azından eski imparatorluk kadar sağlam olduğu ortaya çıkacaktı. Karanlık geçen 1918 ve 1919 yıllarında kimsenin tahmin edemeyeceği bu sonuç yapıcı devlet adamı Lenin'in dehasının parlak bir zaferiydi.

Rus İmparatorluğu'nu meydana getirmiş olan ve birkaç yerinden budanarak Sovyetler Birliği'ni oluşturacak olan Avrupa ve Asya'daki uçsuz bucaksız topraklarda dil ve ırk bakımından son derece çeşitli bir nüfus yaşıyordu. Coğrafyacılarla dil bilginleri bu topraklar üzerinde birbirinden şu ya

da bu ölçüde farklı yaklaşık 200 halk ya da dil keşfettiler.[1] 1897 nüfus sayımında Büyük Ruslar, toplam nüfusun sadece %43'ünü oluşturuyorlardı. Devrimden sonra, Rus olmayan batı illerinin ayrılması, nüfusun geri kalan kısmı içinde Büyük Ruslar'a bir parça çoğunluk sağladı; yaklaşık 75 milyondular, yani ortalama 140 milyonu bulan nüfusun %52'sini meydana getiriyorlardı.[2] Nüfus bakımından hemen sonra gelen gruplar; 30 milyon Ukraynalı (ya da Küçük Rus) ile 4,5 milyon Beyaz Rus ırk, dil ve duygu bakımından Büyük Ruslar'a çok yakındılar. Büyük bir doğal birlik içinde olan bu üç Slav grup tüm Rusya'da 140 milyon nüfusun 110 milyonunu oluşturuyordu. Slav olmayan 30 milyon nüfus içinde en ufak bir ırk, dil ve siyaset birliği yoktu. İçlerinde en önemli olan Özbekler'in nüfusu bile sadece 5 milyondu; Slav olmayan 8-10 milyonluk bir nüfus da hâlâ aşiret ya da göçebe hayatı yaşıyordu.

Bu halklar topluluğu, "Bütün Rusların Çarı" etrafında merkezileşmiş askeri ve bürokratik bir kast tarafından yönetilmişti. Rus olmayan bazı unsurlar, özellikle Letonya ve Estonya'daki Alman toprak sahipleriyle, Polonya, Litvanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın Polonyalı toprak sahipleri bu kasta kolayca kabul edilmişti; fakat kabul edilmelerinin şartı Rus dilini kullanmaları, Rus gelenek ve göreneklerini benimsemeleriydi. İdarenin, bürokratik aygıtın büyümesinden dolayı şişkinleşmiş olan alt kademeleri, memurlarını Rus küçük burjuvazisinden ya da –benzer şartlar içinde– Rus olmayan unsurlardan devşiriyordu; farklı bir düzeyde de yerli hanlar, beyler ya da mollalar, Çarlık dominyonlarının daha ilkel müslüman halkları üzerinde kurulmuş dolaylı bir otoritenin yürütücüsüydü. Böylece, bağımlı halklar içinde milli hareketlere yön verebilecek olan gruplar idari aygıtla kaynaşma eğilimi gösteriyorlar ve bunun sağladığı az çok imtiyazlı duruma erişiyorlardı. 1905 tecrübesinin gösterdiği gibi, bu grupların büyük bir kısmı, kendi işçi ve köylülerinin devrimci şiddetinden ürktükleri için militan bir milliyetçiliğe soyunmaya çekiniyorlardı. Bu grupların kendi işçi ve köylülerine karşı en güvenilir koruyucu, Çarlık iktidarıydı; Rus pazarı da ekonomik refahlarının temelini oluşturuyordu. Bundan dolayı bağımlı halklar adına 1917'den önce ileri sürülen talepler, çok ılımlı bir özerkliğin ötesine pek geçmiyordu. Devrim hem ortak çıkar gerçeğini, hem de birlik simgele-

1. 1926 sayımına göre her grubun sayısını ayrı ayrı gösteren tam bir döküm F. Lorimer tarafından yapılmıştır: *The Population Of The Soviet Union* (League of Nations (Milletler Cemiyeti) Cenevre, 1946, tablo 23, s.55-61).

2. Bu tahminler, 1921'de Stalin tarafından yapılmıştır (Stalin, *Soçineniya*, c. V, s.114). Nüfusun 147 milyonu bulduğu 1926 sayımı bu rakamları geniş ölçüde doğruluyor.

rini yıktıktan sonradır ki, bütün sosyal yapı çöktü. 1917 olaylarının nedeni, çevre bölgelerin merkezden, bile isteye ayrılmalarından ziyade, merkezin parçalanmasıydı; "parçaların ayrılması değil, eski Rusya'nın çökmesiydi".[3]

Eğer elverişli doğal bir faktör varolmasaydı, Bolşevikler Çarlık İmparatorluğu'nun her biri bir yere dağılmış parçalarını bir araya getirme görevinin üstesinden gelemezlerdi. Başlangıçta dağılmayı kolaylaştırmış olan ırk ve dil farklılıkları, halk kitleleri üzerinde bir mıknatıs etkisi yaratan Büyük Rusluk'un geniş ölçüde ağır basmasıyla giderilmişti. Habsburg İmparatorluğu'nun parçalanması kaçınılmaz bir hale gelmişken, 1917'den sonra Romanov dominyonlarının parçalanışını durdurmak ve sonunda süreci tersine çevirmek bu durum sayesinde mümkün olmuştu. Rusya'nın durumu, birçok bakımdan, kuzey Almanya'nın durumuna daha çok benziyordu. Büyük Ruslar, Prusya'nın Alman Konfederasyonu'ndaki ağır merkeziyetçi baskısının aynısını, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar üzerinde kurmuşlardı. Tıpkı Bavyeralılar gibi bazı Ukraynalılar da daha güçlü ve dinç soydaşlarının üstünlüğüne içerliyorlardı belki, fakat ayrılıkçı hareket içinde kendi varlıklarını uzun süre fiilen kabul ettirebilecek kadar güçlü, ya da birleşmiş değillerdi. Bundan dolayı, birleşme süreci içinde ilk aşama, nüfusun yaklaşık beşte dördünü oluşturan üç Slav halkı birbirine kaynaştırma aşamasıydı. Bir kere birleştiler mi, Slav olmayan, dağınık ve çok daha az gelişmiş halklar üzerinde dayanılmaz bir çekim gücüne sahip olacaklardı. Sınai ve ticari gücün Büyük Ruslar'ın elinde yoğunlaşması, bu birleştirme çabalarını sosyal ve ekonomik bakımdan pekiştirip destekliyordu. Tüm ülkenin ekonomik hayatına hâkim olan sanayi merkezleri Büyük Rusya'nın merkezindeydi ya da Büyük Rusya'nın "yabancı" topraklardaki ileri karakollarını oluşturuyorlardı.

Derken bir başka faktör eklendi bu tabloya. Eski İmparatorluğun dağınık

3. V.Stankeviç, *Sud'bi Narodov Rossii* (Berlin 1921), s.16. Slav halkların "anarşist" eğilimleri ve onları birer devlet olmaya itecek güçlü bir iktidara duyulan ihtiyaç, Rus tarihçilerin gözde temalarından biri olmuştur. Gorki'nin Tolstoy ile ilgili anılarının ünlü bir pasajında bu tema işlenir: "Tolstoy 'anarşizm'i denen şey aslında ve esas itibariyle, biz Slavlar'ın hakikaten milli bir özellik taşıyan devlet aleyhtarlığımızı ve çok eski zamanlardan beri benliğimize işlemiş olan göçebeler gibi başıboş dolaşma arzumuzu dile getirmektedir... Her zaman en az direnme çizgisinde birbirimizden kopuyoruz; bunun tehlikeli olduğunu görüyoruz, fakat gene de birbirimizden hep uzaklaşıyoruz –ve namuslu vatandaşların şaşkın bakışları arasında Varyaglar'ın, Tatarlar'ın, Baltıklı Almanlar'ın ve diğer jandarmacıkların birlikleri tarafından adeta tesadüfen mekanik olarak kurulmuş bir devletin, 'Rusya'nın tarihi denen şey, hamamböceklerinin ordan oraya dolaşmalarıdır" (M.Gorki, *Reminiscences of Tolstoy, Chekhov and Andreev* (İng. çev., 1934, s.47).

bölgelerini birleştirmenin pratikteki kaçınılmazlığının geniş ölçüde kabul edilmesi, Rus vatanseverliğinin yeniden canlanışıyla aynı zamana rastladı ve Bolşevik politikayı garip ve beklenmedik bir şekilde güçlendirdi. Devrimin yol açtığı anarşi, aşırı ayrılıkçı talebi kamçılamıştı; ancak kısa sürede bu talebin sadece yabancı ordular ve yabancı parayla desteklenebileceği ortaya çıktı, öyle ki Petrograd ve Moskova'ya bağımlı olmayı gururlarına yediremeyenler, Almanya'nın, İtilaf Devletleri'nin ya da her ikisinin birden uyduları ve uşakları haline geliyorlardı. Ukrayna'nın, Transkafkasya'nın ve hatta Baltık kıyılarının tarihi böyleydi. Hem Büyük Britanya'nın hem de Japonya'nın güçsüz bir Rusya istediklerinden şüphelenildiği için, burjuva milliyetçiliğinin yabancı ülkelerin emrinde ve onların çıkarlarına hizmet eden bir araç olarak Rusya'yı bölmek için kullanıldığı görüşünü reddetmek zorlaşmıştı. Rusya'nın birliğini sağlamaya uğraşan "beyaz" generaller bile, yabancıların maşası diye damgalanmaktan kurtulamıyorlardı. Onlar da yenilginin acısıyla kendilerini desteklemiş olan yabancılara sırt çevirdiler. Bu konudaki *locus classicus*, yenilgiden bir gün önce Kolçak'ın, yanında alıkoyduğu milli altın rezervi ile ilgili bir tartışmada söyledikleridir: "Altınları İtilaf Devletleri'ne vermektense, Bolşevikler'e bırakmayı yeğlerim."[4] Özellikle 1920 Polonya savaşından sonra Bolşevikler'in Rus mirasının savunucuları ve yeniden birleşen Rusya'nın mimarları oldukları geniş ölçüde kabul edildi.

Bununla birlikte, merkezileştirme yönündeki bu faktörler, birleşme sürecini başlatmayı kendiliklerinden sağlamaya yeterli değildi. Slavlar, özellikle Büyük Ruslar, dağınık bölgelerin çevresinde toplanabileceği vazgeçilmez bir merkezdi. Fakat işin en ilginç yanı, bu faktörlerin merkezde olduğu kadar çevre bölgelerde de bu kadar büyük ölçüde hissedilmesiydi. 1918'de, eski bağımlı halklarda eski sadakat kalmamış gibiydi. Milliyetçilik dalgası yükseliyordu. Ama Lenin, milliyetçiliğin devrimci yanlarını çoktan farketmişti ve en sağlam hareketin, seli karşılamak ve belirli bir yöne sevketmek olacağını düşünmüştü. İç savaş bu tezi parlak bir şekilde doğruladı. Ayrılma hakkının kayıtsız şartsız tanınmış olması sadece Sovyet rejiminin azgın bir milliyetçilik selini önlemesini sağlamakla kalmadı –başka hiçbir şey bunu gerçekleştiremezdi– fakat, rejimin itibarını, bağımlı milliyetlere hiçbir ayrıcalık tanımayan çarların Pan-Rusya geleneğine göre yetişmiş "beyaz" generallerin itibarından çok daha üstün kıldı; Ruslar ya da Büyük Ruslar dışında kalan unsurların hâkim olduğu, iç savaşın kesin muharebelerinin ve-

4. G.K.Gins, *Sibir' Soyuzniki i Kolçak* (Pekin, 1921), c. II, s.332.

rildiği sınır bölgelerinde bu faktör, Sovyet davası lehinde son derece büyük bir rol oynadı.

Unutmayalım ki [diyordu Stalin, alışılmadık bir hararetle ve coşkuyla] Kolçak'ın, Denikin'in, Wrangel ve Yudeniç'in ardında sözde "yabancılar" bulunmasaydı; Rus proletaryasına besledikleri sessiz duygudaşlıktan ötürü bu generallerin kuyusunu kazan eskinin ezilen halkları olmasaydı –ve yoldaşlar bu sessiz duygudaşlık bizim güçlenmemizi sağlayan, kimsenin görüp işitmediği fakat her şeyin kaderini belirleyen özel bir faktördür– bu generallerin bir tekini bile yenemezdik. Biz onların üzerine yürürken birlikleri arka saflardan çökmeye başladı. Niçin böyle oldu? Çünkü bu generaller, Kazaklar arasında "sömürgeci" bir unsura yaslanıyorlardı; ezilen halklarda, ilerde gene bir baskı rejiminde yaşayacakları izlenimini uyandırıyorlardı ve ezilen halklar kendileri için kurtuluş bayrağını yükseltmekte olduğumuzu görerek bize gelmek ve kollarını bize doğru uzatmak zorunda kaldılar.[5]

Öte yandan, Bolşevikler'in programında milliyetçilik ile –eski Rus İmparatorluğu'nun büyük bölümünde yeni bir toprak dağıtımı anlamına gelen– sosyal reformun bağdaştırılmış olması çok önemli bir kozdu. Bu durum, milliyetçilikleri özellikle ekonomik ve sosyal yakınmalardan ibaret olan köylülerin, eski düzeni yeniden kurmayı amaçlayan devrim aleyhtarı girişimlere karşı ("Rus" anlamına gelse de) Bolşevik önderliğin saflarına katılmalarını sağladı. Onları birbirinden ayıran milliyet ve dil farklılıkları ne olursa olsun köylüler, toprağı eski sahiplerine geri verecek olan bir karşı devrime her yerde ezici bir çoğunlukla muhalefet ediyordu: karşı devrim korkusu ortadan kalkmadığı sürece de, Rus işçiler ile bağımlı halkların köylü kitleleri arasındaki –Bolşevik propagandanın üzerinde önemle durduğu– çıkar birliği son derece sağlam bir temele dayanıyordu. Aynı güçler, kapitalist gelişmenin Rus olmayan bir proletarya yarattığı birkaç sanayi merkezinde –Riga, Reval ve Bakû'de– iş başındaydılar. Milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkının resmen tanınması ile ortak ekonomik ve sosyal hedeflerin araştırılmasında birliğe duyulan gerçek ihtiyacın tanınması arasında bir uyum sağlanması, ki Bolşevik milliyetçilik öğretisinin özünü oluşturuyordu, iç savaştan Sovyetler'in galip çıkmasında hayati bir rol oynadı.

Kapanışı sırasında bütün bu süreci gözden geçiren 1923'teki onikinci parti kongresi, Sovyetler'in milliyetler politikasında birbiri ardı sıra üç aşama saptadı. Birinci aşama, "sadece Rusya'daki değil, Avrupa ve Asya'nın diğer ülkelerindeki kardeşlerinin de Rus proletaryasına güvenini sağlamış olan" Ekim Devrimi'nin, "milli baskı zincirlerini" kopardığı aşamaydı. İkincisi, müdahale ve iç savaş dönemiydi; Rusya halklarının kendilerini sa-

5. Stalin, *Soçineniya*, c. V, s.246.

vunmak için birleştikleri ve "aralarındaki işbirliğinin askeri bir ittifak biçimini aldığı" dönemdi. İç savaşın zaferle sonuçlanmasından sonraki üçüncü ve son aşamada işbirliği, "halklar arasında askeri-ekonomik ve siyasi birlik niteliğini kazanıyordu".[6] Bu aşamalar kronolojik olmaktan çok mantıksaldı. Yerel şartlardan ve iç savaştaki rastlantılardan dolayı bazı Batılı halklar arasında ikinci aşama, Doğu'da daha ilk aşama başlamaktayken oldukça gelişmiş durumdaydı ve son aşamaya yaklaşma bazı bölgelerde düzenli ve yavaş yavaş olduğu halde, diğer bölgelerde şiddetli ve sertti. Fakat bu sınıflandırmanın yararı, hem bu sürecin düzenliliğini hem de buna yol açan olayların belirsiz ve çelişik içeriğini açığa çıkarmasıydı. Daha sonra bu konuyu işleyenler, ilk ayrılma ve dağılma hareketlerini, nihai birleşme hedefi için önceden kurnazca tasarlanmış bir başlangıç oluşturan sürekli bir süreç diye tanımlama eğilimi gösterdiler. Bu, Bolşevik önderlerin uzak görüşlülüğünü abartan ve sürecin ikili niteliğini gizleyen bir teşhis hatasıydı. Hiç şüphe yok ki, takip edilen politika kısmen milli tayin hakkı ilkesine bağlılığın bir ifadesiydi ve o dönemdeki birçok politika gibi, kararsız taraftarlarına Lenin tarafından empoze edilmişti. Lenin, burjuva kendi kaderini tayin hakkı öğretisini kabul etmenin bir zorunluluk olduğunun ve bunu Rus İmparatorluğu'ndaki milletler için kayıtsız şartsız uygulamakla hasmın kozunu kırdığının bilincine varmıştı, bu cesaretli plan, eski birliği "kuvvet zoruyla değil, gönül rızasıyla"[7] yeniden kurmanın en iyi ve aslında, biricik çaresiydi. Ama gene de hatırlamak gerekir ki, Ekim 1917'yi takip eden üç ya da dört ay içinde Sovyet Hükümeti'nin otoritesi belli başlı birkaç merkezden öteye geçmiyordu ve 1918 yazı ile 1920 başlangıcı arasında canını dişine takarak mücadele etmesi gerekmişti. Rus İmparatorluğu'nun tam çöküş halinde olduğu, hiçbir gücün bu çöküşü durduramayacağı bir sırada milli bağımsızlık taleplerinin kayıtsız şartsız tanınması, yapılması kaçınılmaz bir şeyi isteyerek yapıyormuş görüntüsü vermek için mükemmel bir vesile oluyordu. Rus olmayan halkların yerleşik olduğu bütün bölgelerde iç savaş kol gezerken, eski Rus İmparatorluğu'nu yeniden kurmaya uğraşanlara karşı yerel halkları kendi müttefiki haline getirmeyi sağlamanın bir aracı oluyordu. Nihayet iç savaş zaferle sonuçlandığında ve kaostan sonra düzeni inşa etmenin vakti geldiğinde Sovyetler'in milliyetler politikası Moskova'nın Rus olmayan halklar arasındaki dostlarını ve müttefiklerini destekleyebileceği ve dağınık bölgeleri bir kez daha gönüllü bir birlik çerçevesi içinde bir

6. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.492-3.
7. Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.317.

araya getirebileceği bir temel oluşturmasına yetecek kadar esnekti. Fakat bütün bu süreci, önderlerin ustaca hesaplarına ya da teorinin politika çıkarına alet edilmesine yormak, işin altında yatan kuvvetlerin özünü yanlış anlamak demektir.

(b) *Gelişen Öğreti*

İktidarın zaptedilmesi Bolşevikler'i, milli tayin hakkının bölücü eğilimleri ile, hem dünya kapitalizminde hem de dünya sosyalizminde zımnen varolan daha kenetlenmiş bir bütünleşme talebi arasında açıkça görülen çelişkiyi aşmak zorunda bırakıyordu. O sırada, aynı sorunun üstesinden gelmeye uğraşan burjuva devlet adamları, neden sadece bazı milletlerin kendi kaderlerini tayine teşvik edildiğinin gerekçesini pratik nedenlerle açıklayabiliyorlardı ancak. Ama Marksistler bu kadar ampirik bir ölçüt ileri süremezlerdi. Yapılan şeyin teoriyle desteklenmesi gerekirdi; Marksistler, gelişme aşamalarının zaman içinde birbiri ardı sıra geldiğini kabul etmekle kalmayan, aynı dönem farklı ülkelerde farklı aşamaların bulunduğunu, bu nedenle farklı dönemlerde ya da aynı dönemde farklı yerlerde politika değişikliklerinin haklı ve gerekli görülebileceğini kabul eden tarihi yaklaşım yöntemi sayesinde başardılar bunu. Böylece Bolşevik uygulamadaki tutarlı esneklik, burjuvaların kendi kaderini tayin hakkına ilişkin farklı taleplere karşı takındıkları tavrın açıklanmayan tutarsızlıklarına karşıt olarak konabiliyordu.

Milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkına ilişkin Bolşevik öğreti tıpkı siyasi hakla ilgili diğer Bolşevik öğretiler gibi şarta bağlı ve dinamikti. Milli tayin hakkının kesin içeriği bu hakkın talep edildiği ve uygulandığı toplumun niteliğine bağlıydı. Bu hak, 19. yüzyılda feodal otokrasinin kalıntılarına karşı burjuva demokrasisi tarafından ileri sürülmüştü. Bu bakımdan ilerici bir içerik taşıyordu ve bir yabancı boyunduruğundan kurtulmak hem burjuvazinin hem de işçilerin paylaştığı ortak bir çıkardı; Rusya'daysa bu mücadele 1917'de henüz sona ermemişti. 20. yüzyılda milli tayin hakkı her ne kadar esas itibariyle burjuva demokratik bir hak ise de, daha ileri burjuva demokratik güçlerin emperyalizmine karşı sömürge ve yarı sömürge halklar tarafından da savunuldu, öyle ki Rus burjuvazisinin gücünü yitirmesinden sonra, Rus burjuva devrimini tamamlamaya uğraşan Rus proletaryası ile, milli kurtuluşlarını sağlayarak kendi burjuva devrimlerini gerçekleştirmeye çalışan sömürge ülkelerin burjuva unsurları ve işçileri arasında doğal bir ittifak mevcuttu. Fakat bütün bunları Ekim 1917'de Rusya'da devrimin burjuva aşamasından sosyalist aşamasına geçişin ışığında an-

lamak gerekiyordu. İşçi hareketi esas itibariyle enternasyonal bir hareketti; proletarya için milletleşme zorunlu ve ilerici bir adım teşkil etmekle birlikte, ancak enternasyonal sosyalist programın tamamlayıcı bir parçası olarak değer taşıyordu. Devrimin sosyalist aşamasında burjuvazi hâlâ mutlak ayrılığın savunucusu olarak görünürken, işçiler proleter devrimin enternasyonal dayanışma ile ilgili yüksek amaçlarını kabul ediyorlar ve milleti, enternasyonal sosyalizmin zaferine yardımcı bir faktör oluşturacak tarzda örgütlüyorlardı. Milletlerin kendi kaderini tayin hakkı hâlâ tanınıyordu. Fakat şu anda millet adına konuşan işçilerin bunu uygulamaya karar verip vermeyecekleri ve ne kadar sınırlayacakları, bütün dünyada proletaryanın daha geniş çıkarları konusunda alınan tavra bağlıydı. İşte Ekim Devrimi'nden önce, Lenin ve Bolşevikler'in Marx tarafından saptanmış esaslara göre geliştirdiği milletlerin kendi kaderini tayin hakkı teorisi buydu.[8]

Bunun pratiğe geçirilmesi tedrici bir süreçti. Bolşevik önderlerin, Şubat Devrimi'nden sonra Petrograd'da topladıkları Nisan 1917 parti konferansı, Stalin'in ilk kez milli mesele konusunda raportör olarak ortaya çıkmasıyla dikkati çekti. Parti, 1914'ten beri Lenin'in parti öğretisine getirdiği incelikleri özümseyecek vakti bulamamıştı henüz ve burjuva devriminden sosyalist devrime ilerleyişi bildiren 1917'deki Nisan Tezleri'nin yarattığı şaşkınlıktan kendini hâlâ kurtaramamıştı. Stalin, esas itibariyle milli tayin hakkını feodalizme karşı burjuva devriminin bir sorunu olarak ve milliyetler üzerindeki baskıyı da burjuva demokrasisi içinde bile tedricen ortadan kaldırılabilecek bir sorun diye ele almakla yetindi.[9] Petrograd'a Lenin'le birlikte dönen ve son tartışmalardan haberdar olan Piyatakov, Stalin'i, sadece "milletler üzerindeki eski tip baskıyı... milletler üzerindeki eski dönemdeki baskıyı" göz önünde tuttuğu için eleştirdi. Ancak milli tayin hakkının sosyalist programda herhangi bir yeri olabileceğini yadsımakla "Polonya sapması"nı da canlandırdı; ve konferansta öyle bir destek gördü ki hazırlık komisyonu, "milli meselenin ancak, bütün sınırlar kaldırılsın sloganını esas alan sosyalist devrim yöntemiyle çözümlenebileceğini" bildiren, "büyük devletlerin küçük milli devletlere bölünmesi" görüşünü reddeden ve milletlerin kendi kaderini tayin hakkını, "muhtevası belirsiz boş bir söz"[10] olarak nitelendi-

8. Bkz. Not B, "Bolşevik Kendi Kaderini Tayin Hakkı Öğretisi", s.373-4.

9. Stalin, *Soçineniya*, c. III, s.49-55. *Pravda*'da 25 Mart 1917'de yayımlanan bir makalede Stalin, milli kurtuluşun burjuva devrimi ile özdeş olduğunu açıkça belirtmişti: "Feodal aristokrasiyi siyaset sahnesinden uzaklaştırmak, iktidardan düşürmek, milliyetler üzerindeki baskının tasfiye edilmesi ve milli bağımsızlık için gerekli gerçek şartları yaratmak demektir" (*A.g.e.*, c. III, s.17).

ren bir önergeyi, iki oya karşı yedi oyla kabul etti. Bu başkaldırma, Lenin'in Piyatakov'a şiddetle hücum etmesine[11] sebep oldu. Ve konferansı, Piyatakov'un önergesini reddedecek ve "Rusya'yı meydana getiren bütün milletlerin kendi başlarına bağımsız bir devlet kurma hakkını"[12] tanıyan bir önergenin, büyük bir çoğunlukla kabul edilmesini sağlayacak kadar etkiledi. Fakat sosyalist bir rejimde milli tayin hakkının ne anlama geldiği henüz çözülmüş değildi. Parti de bu dönemde, Finlandiya ve Ukrayna'nın taleplerini savsaklayan Geçici Hükümet'i kınamanın dışında, milli tayin hakkı konusunda fiilen hiçbir tavır almamıştı.[13]

İktidarın Bolşevikler tarafından zaptedilmesi milli meseleyi, burjuva çerçevenin dışına hemen çıkarmadı. Ekim Devrimi'ni takip eden birkaç hafta boyunca, Bolşevik kendi kaderini tayin hakkı öğretisini, gerek hızla tasfiye edilmekte olan Çarlık İmparatorluğu çerçevesi içinde, gerek Sovyet hükümeti ile temas halindeki yarı sömürge yabancı ülkeler bakımından yeniden gözden geçirmek için vakit ve fırsat olmadı. Yeni rejimin diğer alanlardaki politikasında olduğu gibi, milliyetler politikası da önce, idari bir eylem olmaktan çok, açık bir tavır alma şekline büründü. İkinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin barışla ilgili kararnamesi, "ilhaksız" bir barış çağrısında bulunuyor ve "küçük ya da güçsüz bir milliyetin, büyük ya da güçlü bir devletle kuracağı birliği, böyle bir birlik hangi anda ve hangi şartlar altında gerçekleşirse gerçekleşsin, bu milliyetin açıkça ve serbestçe ifade edilmiş kendi onay ve rızası alınmadıkça", bir ilhak olarak tanımlıyordu. Bu öğretinin Çarlık İmparatorluğu'na bağımlı halklara uygulanması, "Büyük Ruslar'ın ilhak ettikleri topraklar" başlıklı bir başka pasaja atıfta bulunularak belirtilmişti.[14] İlk kesin tavır alış, 2/15 Kasım 1917 tarihli Rusya

10. *Sed'maya ('Aprel'skaya') Vserossiiskaya i Petrogradskaya Obsçegorodskaya Konferentsii RSDRP(B)* (1934), s.194, 269-71; "Polonya sapması" için bkz. s.386. Rosa Luxemburg, bu görüşü ömrünün son günlerine kadar azimle savundu: 1918 sonbaharında Ukrayna milliyetçiliğini, "Lenin ve yoldaşlarının... belli bir noktaya kadar kendi kaderini tayin hakkı vb. lehindeki kuramsal ajitasyonlarının, yapay bir siyasi faktör haline getirdiği ve birkaç üniversite profesörüyle öğrencisinin uydurduğu gülünç maskaralık" olarak tanımladı (*Archiv für die Geschichte des Sozializmus und der Arbeiterbewegung* (Leipzig), c. XIII (1928), s.285-6).

11. Lenin, *Soçineniya*, c. XX, s.275-8. 12. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.233.

13. SD'lerin çoğunlukta olduğu Haziran 1917 birinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, Geçici Hükümet'i, "ayrılma dahil, bütün milletler için kendi kaderini tayin hakkını", "bütün milleti temsil eden Kurucu Meclis tarafından kabul edilmek kaydıyla" tanıması için baskıda bulundu (*Pervyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1931), c. II, s.168). Kongre, Finlandiya'nın bağımsızlığı ile ilgili kararına buna benzer bir şart ekledi (*A.g.e.*, c. II, s.184-5). Kollontay iki kararı da Bolşevikler adına eleştirdi.

14. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No.1 (2. basım), madde 2.

Halklarının Hakları Bildirgesiydi[15]; bundan birkaç hafta sonra, "Rusya'nın ve Doğu'nun Bütün Müslüman Emekçilerine" başlıklı özel bir çağrı yayımlandı.[16] Bu belgelerin hepsi, bütün halklar için milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkını kayıtsız şartsız ilan ediyordu. Lenin o dönemde şöyle yazıyordu:

Bize Rusya'nın paylaşılacağı, ayrı cumhuriyetlere bölüneceği söylendi, fakat bizim bundan hiçbir korkumuz yok. Bağımsız cumhuriyetler ne kadar çok sayıda olursa olsun biz korkmuyoruz. Bizim için önemli olan şey, devlet sınırının geçtiği yer değil, burjuvaziye karşı mücadelede hangi milletten olursa olsun, bütün milletlerin işçileri arasındaki birliğin korunmasıdır.[17]

Öte yandan, Ocak 1918'de üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nce kabul edilen ve RSFSC anayasasında yer alan Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi, "Rusya'daki bütün milletlerin, federal hükümete ve diğer federal Sovyet kurumlarına katılıp katılmayacaklarına ve hangi esasa göre katılacaklarına serbestçe karar vermek hakkına"[18] sahip olduklarını belirtiyordu; bu husus aynı kongrenin "Rusya Cumhuriyeti'nin Federal Kurumları Üzerine" adlı kararında[19] daha da geliştirilmişti. Daha bu kadar erken bir tarihte "federasyon" (kelime anayasal ince ayrımlar göz önünde tutulmaksızın kullanılmıştır), kendi kaderlerini tayin etmeye karar vermiş halkların, tek bir topluluk içinde, bir kere daha kendi özgür iradeleriyle bir araya gelebilmelerini mümkün kılan uygun bir biçim olarak tespit edilmişti. Fakat bütün bunlar, burjuva devrimi çerçevesi içinde kalıyordu; burjuva demokratik uygulamayı gözden düşürmek için burjuva demokratik ilkelere sarılmak yeterliydi ve hiçbir külfeti gerektirmiyordu.

Bununla beraber, Rus İmparatorluğu'nun eski topraklarında milli tayin hakkı ilkesinin ortaya atılması, çok geçmeden can sıkıcı sorunların doğmasına yol açacaktı. Bu konulardan bazıları –özellikle Stalin tarafından– önceden tahmin edilmişti. Nisan 1917'de Stalin, milli tayin hakkıyla ilgili burjuva taleplerin geçerliliğine işaret ederken, burjuva bir rejimin kurulmasına bile yol açacak olsa, Transkafkasya'nın ayrılmasına bir itirazda bulunulamayacağını açıkça kabul etmiş görünüyordu:

Şahsen, Transkafkasya ve Rusya'daki genel gelişme düzeyini, proletaryanın mücadele şartlarını vb. göz önünde tutarak, Transkafkasya'nın ayrılmasına karşı çıkar-

15. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. 2 (2. basım), madde 18.
16. *A.g.e.*, No. 6, ek 2. 17. Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.100.
18. *Sobranie Uzakonenii*, No.15, madde 215.
19. *S"ezdi Sovetov RSFSR v Postanovleniyak* (1939), s.44-5.

dım. Bununla beraber, eğer Transkafkasya halkları ayrılmayı istiyorlarsa, şüphesiz ayrılabilirler ve biz buna hiçbir şekilde muhalefet etmeyiz.[20]

Bununla birlikte Stalin daha 1913'te tamamen buna benzer bir durumda, müdahale etmenin partinin görevi ya da hakkı olduğunu vurgulayan nazik sorunu ortaya atmıştı:

Transkafkasya'daki Tatarlar millet olarak, diyelim Kurultay'ları çevresinde birleşebilirler ve beylerinin, mollarının etkisine kapılarak eski düzeni kurmaya ve devletten ayrılmaya karar verebilirler. Milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkıyla ilgili madde gereğince, bu onların hakkıdır. Ama bu Tatar milletinin emekçi kitlelerinin yararına mı olacaktır? Beyler ve mollalar, milli meseleyi halletmek için kitlelerin başına geçince, sosyal demokratlar kayıtsız kalabilirler mi? Sosyal demokratların bu meseleye müdahale edip millet iradesini belli bir yönde etkilemeleri gerekmez mi? Bu meselenin halledilmesinde Tatar kitleleri için en yararlı olacak kesin bir plan önermeleri gerekmez mi?[21]

Stalin'in 1913'te, sadece parti propagandasının ve parti çizgisinin gereklerini düşündüğü, oysa 1917'de devlet icraatını göz önünde tutarak düşündüğü bir gerçektir; 1913'te, esas olarak Transkafkasya milletinin bir üyesi, 1917'de ise bir Büyük Rus gibi düşünmüş olması mümkündür. 1913'te kendi retorik sorularına açıkça olumlu bir cevap vermediği fakat, "bunlar, çözümü, ilgili milletin kendini içinde bulacağı somut tarihi şartlara bağlı meselelerdir" diyerek işin içinden sıyrılmaya çalıştığı da bir gerçektir. Bununla beraber, bu meselenin parti öğretisinin bulanık ve belirsiz noktalarından biri olduğu açıkça belliydi. Ayrıca Stalin'in 1913'te meseleyi formüle ediş tarzına göre, şüpheli durumlarda "müdahale etmek" için, partinin sert tedbirlere başvuracağı da açıkça belli oluyordu. Pratikte bu mesele, Aralık 1917'de milli tayin talebi Sovyet hükümetince reddedilmeyen burjuva Ukrayna hükümeti Petrograd'a düşmanca tavır alıp bir Fransız askeri heyetiyle görüşmelere başlayınca ve Sovyet iktidarına açıkça cephe almış olan Kazak lider Kaledin'i destekleyince ortaya çıktı. Stalin, bu durumdan hemen sağduyunun gerektirdiği sonucu çıkardı:

Bugün genel sekreterliğin yaptığı gibi, Kaledin isyanını ve devrimci Sovyet ordularının silahsızlandırılması politikasını desteklemek için kendi kaderini tayin ilkesine sarılmak, kendi kaderini tayin hakkı ile ve demokrasinin en temel ilkeleriyle alay etmektir.[22]

20. Stalin, *Soçineniya*, c. III, s.52-3.

21. *A.g.e.*, c. II, s.312-13. "Transkafkasya Tatarları" Azerbaycan Türkleri'dir. Rusların onları "Tatar" diye adlandırmalarının ne ırksal ne de tarihi bir dayanağı vardır.

22. *Revolyutsiya 1917 goda*, c. VI (der. I.N.Liyubimov, 1930), s.306.

Bununla beraber, bu sert cevap öğretiden kaynaklanan bütün sıkıntıları halletmiyordu. Üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde Menşevik lider Martov, "Ukrayna, Kafkasya, Finlandiya, vb.'de" oy hakkının sadece işçilere tanınacağı (bu tür bir sınırlama getiren RSFSC anayasası henüz hazırlanmamıştı) ileri sürüldüğü halde, niçin Brest-Litovsk görüşmelerinde "Polonya, Kurlanda ve Litvanya'da" milli plebisitler yapılması istendiğini sormuştu. Preobrajenski'nin verdiği cevap şuydu: "Ukrayna, Kafkasya vb. burjuva parlamentarizmi aşamasından geçtikleri halde, söz konusu diğer ülkeler henüz ne 'otokrasinin boyunduruğundan kurtulmuştur', ne de 'demokratik aşamaya ulaşmıştır' "; Stalin ise, "Sovyetler'in henüz varolmadığı ve sosyalist devrimin henüz yapılmamış olduğu batı bölgelerinde bir Sovyet iktidarı talep etmek saçmalık olur"[23] diye eklemişti. Parti öğretisiyle bağdaşabilen tek mümkün cevap buydu. Fakat bu cevap, devrimin artık burjuva aşamadan sosyalist aşamaya geçtiği varsayımını içeriyordu. Kurucu Meclis'in lağvedilmesi ile birlikte, bu varsayım açıkça ortaya atılabilirdi – ve ortaya atılması da gerekirdi. Bolşevik öğreti, geçiş aşamasına yeniden uyarlanmalıydı; sınıf yapılarını ve gelişme düzeylerini göz önünde tutmaksızın bütün milletler için kendi kaderini tayin hakkının tanınması artık yeterli olmuyordu.

Stalin'in, milli meseleyle ilgili olarak kongreye sunduğu rapor, bu canalıcı uyarlama için yapılmış bir ilk girişimdi. Stalin Sovnarkom ile sınır bölgeleri arasındaki sürtüşmelerin "milli içerikli meselelerle değil, özellikle iktidar meselesinde"[24] ortaya çıktığını savunuyordu. Burjuva hükümetler, "işçi kitlelerin iktidarına karşı yürüttükleri mücadeleye milli bir kılıf giydirmeye" yelteniyorlardı sadece. Raporunun sonunda açıkça söylüyordu bunu:

> Bütün bunlar, milli tayin hakkı ilkesini belli bir milletteki burjuvazinin değil, işçi sınıfının hakkı olarak yorumlamak gerektiğini göstermektedir. Kendi kaderini tayin hakkı ilkesi, sosyalizm uğruna mücadelede bir araç olmalı ve sosyalizm ilkelerine tâbi kılınmalıdır.[25]

23. *Tretii Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918), s.77-80; Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.36. Martov'un işaret ettiği noktaya, Troyanovski Kurucu Meclis'in oturumunda daha önce değinmişti (*Vserossiiskoe Uçreditel'noe Sobranie*, der. I.S.Malçevski (1930), s.98).

24. Stalin'in bu ayrımdan tam olarak ne anladığı belli değil; mantıki sonucu bakımından ele alınınca bu, milli özlemlerin, siyasi iktidar özlemlerinden ayırdedilmesini savunan Avusturya tezine katıldığı anlamına gelebilir. Birkaç ay sonra, bizzat Stalin, "milli mesele ile iktidar meselesi arasında sıkı bir bağlılık bulunduğunu anlayamayan Renner ve Bauer gibi Avusturyalı sosyal demokratların kalın kafalılığını" yerdi (*Soçineniya*, c. IV, s.165).

Mihenk taşı buydu. Bu savın gücüne dayanarak, Ukrayna'nın, Beyaz Rusya'nın ve Baltık ülkelerinin proletaryasına, yerli burjuvazinin rakip taleplerine karşı milli tayin hakkını kullanmada yardım edilebilirdi. O dönemde parti çevrelerinde çok popüler olan ve özellikle Buharin'e atfedilen bir görüşü[26] Stalin'in desteklemiş olmasına şaşmamak gerekir. Stalin'in Aralık 1918'de, "bütün iktidar milli burjuvaziye sloganının yerine, proleter sosyalizmin sloganı olan bütün iktidar ezilen milletlerin işçi kitlelerine sloganının aldığını"[27] ısrarla tekrarladı. Bu görüş resmi belgelerde nadiren ifade edildi, fakat 1920'de Karelya halkına yapılan bir çağrı "emekçi kitlelerin kendi kaderlerini tayin hakkı"ndan söz ediyordu.[28]

1918 baharında, kendi kaderini tayin hakkı tezini Tatar ve Başkırt işçileri için uygulamak amacıyla pek umut verici olmayan ve kısa zamanda başarısızlıkla sonuçlanan bir ilk girişim yapıldı.[29] Bu tez, Kasım 1918'deki Alman yenilgisinden sonra, Stalin'in himayesinde, Ukrayna'da (başlangıçta Ukrayna için formüle edilmişti), Beyaz Rusya'da (genelde gerçekleşmeden kaldı) ve (milli burjuva hükümetlerin tanınması lehinde Britanya deniz kuvvetlerinin yaptığı baskı sonucunda, tam bir yıl sonra terkedildiği) Baltık devletlerinde uygulandı. Kendi kaderini tayin hakkı meselesi, Rus olmayan bütün sınır bölgelerinde, iç savaş meselesine sıkı sıkıya bağlandı. Moskova'nın doğrudan müdahalesi olmaksızın Ukrayna, Beyaz Rusya ve Baltık ülkelerinde Bolşevik rejimler kurulamayacağı ne kadar doğruysa bu ülkelerdeki burjuva rejimlerin (ki bunların seslerini çıkarmayan kendi halkları adına konuşmaya yetkili oldukları Batı Avrupa'da çoğu zaman tartışmasız kabul edilmişti), Bolşevikler'e muhalif merkezleri kışkırtmaya ça-

25. *A.g.e.*, c. IV, s.31-2. Bu kongre tutanakları tam değildir ve tartışmaların sadece bir özeti bulunmaktadır.

26. Bu görüş o dönemin ünlü iki metninde yer alıyordu: N.Buharin, *Programma Kommunistov* (1918), Bölüm XIX, ve N.Buharin ile Preobrajenski, *Azbuka Kommunizma* (1919), bölüm VII, paragraf 59; Buharin'in "işçiler için kendi kaderini tayin hakkı" tezi ile, Polonya tezi ("milletlere kendi kaderini tayin hakkına hayır") birbirinden çok ince bir çizgiyle ayrılıyordu ve bu çizgi gittikçe siliniyordu.

27. Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.177.

28. *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu* (1920), s.50, madde 72. Anarşistler de "'milletlere kendi kaderini tayin hakkı' anlamında değil, 'işçilere kendi kaderini tayin hakkı' anlamında kendi kaderini tayin hakkından yanaydılar (P.Archinov, *Istoriya Maknovskogo Dvijeniya* (Berlin, 1923), s.204). Lenin'in ilk yazıları da bu arada zikredilebilir, örneğin *Soçineniya*, c. V, s.243 ("Bize gelince, biz halkların ve milletlerin kaderlerini tayin hakkından yana değil, fakat her milletin proletaryasının kaderlerini tayin hakkından yanayız." Bkz. *A.g.e.*, c. V, s.337); fakat 1905'ten sonra bu sloganı asla kullanmadığı anlaşılıyor.

29. Bkz. s.294-5.

lışan yabancı hükümetlerin desteği olmaksızın, asla tutunamayacakları da o kadar doğruydu. Milli bir proletarya ve köylülük ile milli bir burjuvazi arasındaki mücadele diye tanımlanan şey, aslında, söz konusu bölgenin denetimi için Rus Bolşevikler ile Rus ve yabancı anti-Bolşevikler arasında bir mücadeleydi. Tercih, bağımlılıkla bağımsızlık arasında değil, Moskova'ya bağımlılık ile, kapitalist dünyanın burjuva hükümetlerine bağımlılık arasındaydı. Her kamptaki yerel kuvvetlerin nispi gücü hiçbir zaman ölçülmedi ve ölçülemezdi de. Bu yerel kuvvetler için bile, milliyetçilik, altında yatan sosyal soruna bağlıydı; burjuvalar da, devrimciler de mevcut düzenin savunulması ya da yıkılması için giriştikleri mücadele de var güçleriyle dış müttefikler arıyorlardı. Mücadelenin büründüğü şekil ne olursa olsun, her yerde gerçek mesele, devrimin yaşatılması ya da öldürülmesiydi. O dönemde Lenin de milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkını soyut bir ilke sorunu olarak incelemeye ya da bunu iç savaş bağlamından koparmaya herhangi bir Bolşevik'ten –ya da anti-Bolşevik'ten– daha hazırlıklı değildi.

Bununla beraber, 1918'de ortaya atılan "işçilerin kendi kaderlerini tayin hakkı" sloganı kalıcı bir slogan değildi. Bolşevikler'e sempati besleyen –ya da hiç değilse kalben onları destekleyen– gerek Rus (Ukrayna'da olduğu gibi) gerekse yerli (Letonya ve Estonya'daki gibi) bir sınai işçi sınıfına sahip birkaç bölgedeki yararı ne olursa olsun, milletlerin kaderlerini tayin hakkı çağrısının da yankı uyandırdığı Doğu Avrupa ve Asya'nın Rus olmayan geniş halk yığınlarının birçoğu için işçilere kendi kaderini tayin hakkı kolay kolay uygulanabilecek bir şey değildi. Lenin ise, ta 1913'ten beri parti kararında belirlenmiş olan daha esnek hareket çizgisinden asla ayrılmamıştı ve milli mesele, yeni bir parti programı hazırlayıp kabul eden Mart 1919'daki sekizinci parti kongresinde adamakıllı tartışıldığında gene aynı hareket çizgisini benimsedi. O dönemde askeri sorunlarla uğraşan Stalin, ne programdaki bu mesele hakkında, ne de başka bir konuda söz aldı. Stalin'in üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ne sunmuş olduğu rapora hınzırcasına değinen Buharin, bir kez daha, "bütün milliyetlerin işçi sınıflarına kaderlerini tayin hakkı" talebinde bulundu ve Polonya burjuvazisinin taleplerini değil, "Hotanlar'ın, Buşmanlar'ın, zencilerin ve Hintliler'in"[30] taleplerini içerecek bir formül peşinde olduğunu kabul etti. Piyatakov, kendi kaderini tayin hakkını gene "bütün karşı devrimci güçleri birleştiren" burjuva bir slogan olarak kınadı; "ekonomik bakımdan bir kere bir-

30. *Vos'moi S"ezd RKP(B)* (1933), s.49.

leştik mi, bir tek aygıt, bir tek milli ekonomi yüksek konseyi, demiryolu idaresi, banka vb. kurduk mu, bütün o ünlü kendi kaderini tayin hakkı, çürük bir yumurta kadar değersiz olacaktır"[31] diye düşünüyordu. Partinin eski tavrını Lenin neredeyse tek başına savunuyordu. Ona göre "işçi kitleleri için kendi kaderini tayin hakkı" sloganı yanlış bir slogandı, çünkü ancak burjuvazi ile proletarya arasında bir kopmanın çoktan başlamış olduğu yerde uygulanabiliyordu. Kendi kaderini tayin hakkı, bu kopmanın henüz ortaya çıkmadığı milletlere –örneğin Başkırtlar'a ve eski Çarlık İmparatorluğu'nun diğer geri kalmış halklarına– verilmeliydi; bu hak kopma sürecini hızlandırırdı. Komünistlerin henüz işçi sınıfının çoğunluğunu oluşturmadığı Polonya gibi ülkelere tanınmalıydı. Ancak bu suretle Rus proletaryası, "komünizm kelimesinin ardına sinmiş Büyük Rus şovenizmi"[32] suçlamalarından kendini kurtarabilirdi.

Lenin görüşünü kabul ettirdi ve 1919 parti programının milli mesele ile ilgili maddeleri parti öğretisinin bu konudaki en geçerli özetini oluşturdu. İlk iki madde, eski Rus İmparatorluğu milliyetlerine ve diğer emperyalist ülkeler tarafından sömürülen milliyetlere uygulanan ilke ve politika özdeşliğini –Sovyet iç ve dış politikası arasındaki bağlantıyı– ilk defa tespit ediyordu:

1. Esas mesele, toprak beylerinin ve burjuvazinin devrilmesi için, ortak bir devrimci mücadele verebilmeleri amacıyla çeşitli milletlerin proleter ve yarı proleter unsurlarını birleştirme politikasıdır.
2. Ezilen ülkelerin emekçilerinin, kendilerini ezen devletlerin proletaryasına karşı duydukları güvensizliği ortadan kaldırmak için, her tür milli grubun yararlandığı bütün ayrıcalıklara son vermek, bütün milliyetler için tam hak eşitliğini sağlamak, sömürgelerin ve bağımlı milletlerin ayrılma hakkını tanımak gerekir.[33]

Bu iki maddenin ardından biraz ani bir geçişle nihai birliğe doğru bir ara aşamadan söz eden madde geliyordu:

31. *A.g.e.*, s.80-1. 32. Lenin, *Soçineniya*, c. XXIV, s.135-9.

33. İki yıl sonra Stalin'in de işaret edeceği gibi bu karar, "son derece belirsiz" kendi kaderini tayin sloganını bırakıyor, bunun yerine daha kesin olan "devletten ayrılma" sloganını kullanıyordu (Stalin, *Soçineniya*, c. V, s.42-3). Bununla beraber, "kaderini tayin" teriminin resmen kullanılması devam etti; örneğin, RSFSC ile Buhara arasındaki 4 Mart 1921 tarihli anlaşmada (*Sobranie Uzakonenii*, 1921, No.73, madde 595); RSFSC ile Ukrayna ve Polonya arasındaki 18 Mart 1921 tarihli barış anlaşmasında (*RSFSR: Sbornik Deistvuyuşçik Dogovorov*, c. II (1921), No.51, s.43) ve Transkafkasya Federasyonu'nu oluşturan üç Transkafkasya cumhuriyeti arasındaki 12 Mart 1922 tarihli anlaşmada (*Istoriya Sovetskoy Konstitutsii v Dekretak* (1936), s.208) kullanıldı.

3. Parti, aynı hedefi göz önünde tutarak tam birliğin gerçekleştirilmesine doğru geçici biçimlerden biri olarak, Sovyet modeline göre örgütlenmiş bir federal devletler birliği kurulmasını önerir.

Nihayet, iki tarihi dönem olarak burjuva devrimi ile sosyalist devrim arasındaki temel fark, milli mesele ile ilgili bir parti kararında ilk defa belirtilmişti:

4. Milletin ayrılma isteğini kimin ifade edeceği konusunda Rusya Komünist Partisi, sınıfsal-tarihsel bakış açısını benimseyerek söz konusu milletin tarihi gelişme aşamasını, Ortaçağ'dan burjuva demokrasisine mi, yoksa burjuva demokrasisinden proleter veya Sovyet demokrasisine mi geçmek üzere olduğunu göz önünde tutar.

Karar, "ezen" milletlerin proletaryasınca benimsenen "emperyalist" bir tutuma karşı uyanık bulunmak gerektiğine dikkati çeken ve birliğin nihai amaç olduğunu hatırlatan numarasız bir paragrafla son buluyordu:

Ne olursa olsun, diğer milletleri baskı altında tutan milletlerin proletaryası, son derece ihtiyatlı olmalı, ezilen ve bağımlı halkların emekçi kitlelerindeki milli duygu kalıntılarına özel bir dikkat göstermelidir. Sovyet Rusya etrafında birçok milli Sovyet cumhuriyetinin birleşmesi tecrübesinin de gösterdiği gibi, dünya proletaryasının milli bakımdan farklı unsurları arasında, gerçekten kalıcı, gönüllü bir birliğin şartlarını yaratmak, ancak böyle bir politika takip etmekle mümkündür.[34]

Burjuva demokrasisinden proleter demokrasiye geçişin formülü, son derece önemli olan dördüncü paragrafta verilmişti. Milli burjuvazi "Ortaçağ" dan kurtulmak için mücadele ettiği sürece, "milletin ayrılma isteğinin" meşru temsilcisiydi ve proletaryanın desteğine sahipti; proletarya, kendi milletinin burjuvazisini olduğu kadar diğer milletlerin burjuvazisini de destekleyebiliyordu. Fakat "Ortaçağ"a karşı mücadele (yani burjuva devrimi) tamamlanıp, "burjuva demokrasisinden Sovyet ya da proleter demokrasiye geçiş" aşaması başlayınca, o zaman proletarya "milletin ayrılma isteğinin" tek meşru temsilcisi oluyordu ve bu isteği ancak proletaryanın entarnasyo-

34. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.286-7. Bu son paragraf, İngiliz işçilerinin, İrlanda'nın bağımsızlığını desteklemeleri için 50 yıl önce Marx tarafından ortaya atılmış bir görüşün tekrarıydı. Lenin, 1918'de Ukrayna meselesinde aynı görüşü savunmuştu: "Hem 'kendi ülkelerinin' hem de diğer ülkelerin kapitalistlerine karşı bütün ülkelerin işçileri arasında en sağlam bir birlikten yanayız. Fakat özellikle bu birliğin gönüllü olabilmesi için, ne Rus burjuvazisine, ne de Ukrayna burjuvazisine hiçbir bakımdan ve hiçbir zaman en ufak bir güven duymayan Rus işçisi, dostluğunu empoze etmeksizin, ama onlara sosyalizm mücadelesinde kendi eşitleri, müttefikleri ve kardeşleri gibi davranmakla gönüllerini kazanarak Ukraynalılar'ın kaderlerini tayin hakkını destekler" (*Soçineniya*, c. XX, s.535).

nal birliği ve sosyalist düzende milli engellerin kaldırılması temel ilkesini daima göz önünde tutarak yerine getirebilirdi. *Komünist Manifesto*'da ifade edilmiş olan milliyetçilik ve enternasyonalizm ilkeleri, aslında birbirine zıt bu iki ilke, ilk proleter devrimin gerçekleşmesinde birbiriyle bağdaşmıştı böylece. Bu ilke Rus Devrimi'ne uygulandığında, feodal düzenin son kaleleri yıkılmadığı sürece, kendi kaderini tayin ve ayrılma hakkını kayıtsız şartsız tanıyan; iç savaşın zaferinden ve sosyalist bir düzenin inşası başladıktan sonraysa Sovyetler Birliği sınırları içindeki ayrı milli birimleri birleştirmenin üstesinden gelen bir politikada tutarsız bir yan görülmüyordu.[35]

Bu teorik şemanın pratiğe uygulanması şüphesiz o kadar basit değildi. Teorik bakımdan tercih, belli bir durumda ayrılma kararının bir milletin burjuvazisi tarafından mı, yoksa bağımsız bir şekilde bu milletin proletaryası tarafından mı verileceği sorusunun cevabına bağlıydı. Pratikte ise, her iki politika eşzamanlı olarak izleniyordu. Estonya, Letonya, Litvanya'da bağımsız Sovyet cumhuriyetleri 1918'de, bağımsız burjuva cumhuriyetleriyse 1920'de tanındı. Gürcistan'da burjuva cumhuriyeti 1920'de, Sovyet cumhuriyeti de 1921'de tanındı. Genelde, kendi kaderini tayin hakkı ve ayrılma hakkı ilk defa 1917'den sonra isteyerek, içtenlikle ve hemen hemen kayıtsız şartsız tanındı. Fakat ayrılıkçı birimin işçileri yeniden birleşme ve toparlanma sürecini harekete geçirecek kadar kalabalık, güçlü ya da güven verici olmayınca (ya da başka bir deyişle, bu ikinci dönemin başlaması için kendiliğinden belirtiler mevcut değilse) ve askeri ve ekonomik zorunluluklar sürecin hızlandırılmasını gerektirince, parti Stalin'in 1913'te söylediği gibi durumu işçilerin uzun vadeli yararına düzeltmek amacıyla "kesin bir plan önermek" için büyük bir istek duyuyordu. Parti, Stalin'in bunu yazdığı dönemde yapamadığı şeyi, 1917'den sonra yapabiliyor ve Sovyet devletinin gücü sayesinde bu tür bir planı uygulamaya koyabiliyordu. 1918-1919 kışı boyunca Baltık ülkelerinde girişilen müdahale, işçi hareketinin daima kuvvetli olduğu bu bölgede Bolşevik ümitlerin içtenlikle abartılmış olmasının sonucu olabilir. Ukrayna'ya 1919'da ve tekrar 1920'de yapılan müdaha-

35. Farklı milli özlemler karşısında aynı tutum farkı gibi görünebilen şeyi, bir burjuva yazar dile getirmektedir: "Doğu'da millliyetçiliğin ahlaki ve ekonomik açıdan olumlu ve ilerici bir faktör olarak göz önünde tutulması gerektiği halde, Avrupa'da yine ahlaki ve ekonomik açıdan gelişmenin çoktan aşılmış bir aşamasına ilişkindir. Avrupa'da ilerleme, ancak siyasi milliyetçiliğin aşılmasıyla doğabilir. Avrupa'da milliyetçilik ve yurtseverlik, tarihi işlevlerini tamamladı ve etik anlamlarını yitirdi" (Hans Kohn, *Nationalism and Imperialism in the Hither East* (İng. çev., (1932), s.51). Burada, farklı tarihi gelişme aşamalarında bulunan iki kıta arasında çizilen farklılık, Bolşevikler tarafından, özellikle aynı ülkede normal olarak birbiri ardı sıra gelen iki aşama arasındaki farklılık olarak ifade edilmiştir.

le, daha önce yabancı müdahaleyi davet etmiş bir hükümete karşı meşru bir savunma tedbiri olarak kabul edilebilir. Aşağı Volga'nın veya Orta Asya'nın geri kalmış bölgelerine müdahale, sadece düzeni sağlamak zorunluluğundan doğmuş olabilir. 1921'de Gürcistan'a yapılan müdahale, Transkafkasya'nın Sovyetleştirilmesinin tamamlanmasıydı; İstanbul'u hâlâ işgal altında bulunduran İtilaf Devletleri'nin, Kafkasya'ya dost ve bağımlı bir Gürcistan kanalıyla sızabileceklerinden duyulan korku, daha sonraları göründüğünden çok daha az hayali olan bir korkuydu. Fakat her özel durumda, müdahalenin muhtemel haklı sebepleri ne olursa olsun, bu müdahalenin boyutları, milletlerin kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili parti öğretisini yolundan açıkça saptırdı.

Bununla beraber, Bolşevik milliyetler politikası, teorinin uygulamasını genellikle teorinin kendisinden farklı kılan ampirik lekelerden arınmamış olmasına rağmen, gene de hem burjuva teorisine hem de burjuva uygulamasına kıyasla önemli bazı üstünlükler taşıyordu. Burjuva milli kaderini tayin hakkı teorisinin yegâne içeriği olan bağımlı milliyetlere siyasi bağımsızlık hakkının tanınması, mevcut ekonomik eşitsizliklerin ve hangi siyasi şekil altında olursa olsun, bağımlı milliyetlerin egemen milliyetler tarafından sömürülmesinin devamını gerektiren liberal kapitalizme duyulan inançla bağdaştırılmıştı. Böylece burjuva kapitalizmi, burjuva milli tayin hakkı öğretisinin pratik bir içeriğe bürünmesini mümkün kılabilecek şartların yaratılmasına aşılmaz bir engel teşkil ediyordu. Bu çelişkiden dolayı, Mart 1921 onuncu parti kongresinin bir kararındaki deyişle "burjuva toplumu", "milli meseleyi halletmekten tamamen acizdi".[36] Burjuva teorisinin ve pratiğinin altında, siyasi bağımsızlığın ekonomik refahı sağlayacağı varsayımı yatıyordu. Bu varsayımın yanlışlığı ortaya çıkmıştı. Bolşevik teori ve pratik ise, ekonomik ilerlemenin siyasi bağımsızlık yolunu açtığı ve eski bağımlı milletlerin (sadece şekli değil) gerçek eşitliğinin ekonomik ilerleme yolunu oluşturduğu görüşüne dayanıyordu.[37]

36. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.383.

37. Bolşevik teori ve pratikle pek tanışık olmadığı anlaşılan Britanyalı bir sömürge yöneticisi, bu konuda dikkate değer bazı gözlemlerde bulunmuştu: "Liberaller özgürlüğü ekonomik ilerlemenin anahtarı ve ekonomik ilerlemeyi de, milletlerin *doğrudan doğruya* siyasi bağımsızlığını sağlayacak yerel refahın *sebebi* olarak görüyorlardı. Sömürgeler hakkındaki modern teori, ekonomik ilerlemeyi, milletlerin refahının bir *şartı* ve milletlerin refahını da, siyasi ilerlemenin bir *şartı* olarak görmekte, fakat ülke içinde ekonomik ilerlemenin sağlanması için devletin müdahalesini zorunlu bulmaktadır. Liberaller, refahı özgürlük vasıtasıyla sağlamaya bakıyorlardı; modern eğilim ise, refahı, özgürlük pahasına bile olsa sağlamaya çalışmaktır" (J.S.Furnivall, *Colonial Policy and Practice* (1948), s.288).

Parti onuncu kongresinden iki ay sonra, Mayıs 1921'de yayımlanan bir makalesinde Stalin, milli mesele konusunda Ekim Devrimi'nden beri geliştirilmiş olan komünist tavrın dört ayırdedici niteliğini ele alıyordu. Birincisi, "milli mesele" ile "sömürgeler meselesi" arasındaki sıkı bağlılıktı, öyle ki Avrupa halklarının kurtuluşu, Afrika ve Asya halklarının kurtuluşuna bağlıydı; bu da, milliyetler meselesi ile ilgili Sovyet politikasında, Doğu halklarının gittikçe artan bir önem kazandığını gösteriyordu. İkincisi, "belirsiz" kendi kaderini tayin hakkı sloganının yerini, milletlerin ayrılma ve bağımsız devletler kurma hakkının almış olmasıydı; bu da, milli kültürel özerkliği savunan Avusturya görüşünün aldatıcılığını ortadan kaldırmıştı. Üçüncüsü, milliyetler üzerindeki baskı ile kapitalizm arasında bir bağlantı kurulmasıydı; her ikisinden de ancak aynı zamanda kurtulmak mümkün olabilirdi (Stalin, dört yılda epey yol almıştı, çünkü Nisan 1917'de milliyetler üzerindeki baskıyı esas itibariyle feodalizme bağlıyordu). Dördüncüsü ise, "milletler arasında sadece hukuki eşitlik ilkesinin değil, (geri kalmış milletlerin, kültürel ve ekonomik bakımdan daha ileri milletlerin düzeyine erişmelerini destekleyen) gerçek eşitlik ilkesinin kabul edilmesiydi." Stalin makalesinin sonunda, milli eşitliği gerçekleştirmenin beş temel şartını ortaya koyuyordu:

1. Geri kalmış milletlerin ve halkların ekonomik şartlarının, sosyal ve kültürel hayatının incelenmesi;
2. Kültürlerinin geliştirilmesi;
3. Siyasi bakımdan eğitilmeleri;
4. Ekonomik hayatın daha yüksek biçimlerine tedricen ve güçlük çekmeden geçmelerinin sağlanması;
5. Geri kalmış milliyetler ile, ileri milliyetlerin emekçi sınıfları arasında ekonomik işbirliğinin örgütlenmesi.[38]

Milletler arasında "gerçek" (yani, özellikle ekonomik) bir eşitlik üzerinde ısrarla durulması, bundan böyle sosyalizm döneminde milletlerin kaderlerini tayin hakkıyla ilgili parti öğretisinin esasını oluşturdu. Lenin, burjuva düzende ve burjuva düzenden sosyalist düzene geçişte milli tayin hakkının rolünü ortaya koymuştu. Fakat, parti programında ilan edilen "dünya proletaryasının farklı milli unsurları arasında gönüllü birlik" savının dışında, milletlerin sosyalizm dönemindeki yerinden pek az söz edilmişti. Bununla beraber, devletin tedricen ortadan kalkmasıyla birlikte milletler de bir gün ortadan silinecek olsalar bile, milletlerin önemlerini şüphesiz devam ettire-

38. Stalin, *Soçineniya*, c. V, s.52-9.

cekleri uzun bir ara dönem olacaktı.[39] Şimdiye kadar açıklanan görüşler gereğince, burjuva devrimi döneminde bir bağımsızlık talebi olarak görünen kendi kaderini tayin hakkı, sosyalist dönemde bu düzen içinde yer alan bütün milli grupların eşitliği talebi haline geliyordu. Bolşevikler'e göre çağdaş milliyetçilik, esas itibariyle, emperyalist sömürü ve baskıdan dolayı milletler arasında meydana gelen eşitsizliklerin bir sonucuydu; bu şartlar altında milli tayin hakkı, bir ayrılık hakkı şekline bürünebilirdi ancak. İnsanlar ve dolayısıyla milletler arasında şekli olmayan gerçek bir eşitliğin sağlandığı sosyalizmde ayrılık hakkı, resmen iptal edilmemiş bile olsa, anlamını yitirecek ve uygulanmayacaktı.

Bundan dolayı sosyalizmde, milli tayin hakkının özü, esas itibariyle, eşitlik içeriğine bürünmekte; öğretideki gelişme ise, Fransız Devrimi'nden beri, özgürlük ile eşitliği bağdaştırmaya uğraşmış olanların karşılaştıkları ikilemi yansıtmaktadır. Özgürlük arayışı, eşitsizliği gerektirmekte ve özgürlük, salt şekli olmaktan çıktığı andan itibaren, eşitsiz bölünmeden yararlananlar için geçerli olmaktadır. Özgürlükte bir sınırlandırmayı kabul etmek, eşitliğin bir şartı olmaktadır. Milletlerin özgürlüğü meselesi, siyasi özgürlüğün içeriği hakkında sonu gelmeyen tartışmaya dönmek demektir. Milletler için özgürlük, insanlar için özgürlüğün olduğundan daha kayıtsız şartsız olamaz: Özgürlük, çağdaş toplumun zorunlu taleplerinin serbestçe tanınmasına ve kabul edilmesine bağlıdır.[40] Milletlerin kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili Bolşevik öğretinin nihai ifadesi, sosyalist bir federasyon içinde eşit milletler birliğidir.

(c) *Aygıt*

Bolşevik devrimin milli meseledeki ilk icraatı, Jozef Vissariyonoviç Cugaşvili Stalin'in (henüz her iki adı da kullanılıyordu) Milliyetler Halk Komiserliği'ne atamak oldu. Her ne kadar Geçici Hükümet bu konuda yaptığı en son açıklamada "Kurucu Meclis'e, milli mesele ile ilgili materyal hazırlamak amacıyla Rusya'daki bütün milliyetleri temsil eden bir milli mesele-

39. "Proletarya diktatörlüğü dünya çapında gerçekleştikten sonra bile, halklar ve ülkeler arasında milli farklar ve devlet farkları çok çok uzun bir zaman devam edecektir" (Lenin, *Seçineniya*, c. XXV, s.227).

40. 37 No.lu dipnotta adı geçen Britanyalı yazardan bir kez daha alıntı yapabiliriz: "İnsanlar değil, çevre değişti: kendi hallerine bırakıldıkları takdirde insanlar eski çevrelerini yeniden yaratmaya kalkışacaklardır. Fakat modern dünya ile temasa geçirilmişlerdir, artık bundan kaçamazlar. Ne kralın atları, ne kralın adamları zamanı geriye döndüremez. İnsanların arzu ettiklerini elde etmelerinin tek yolu, ancak modern dünyanın şartları içinde, arzu etmeleri *gerekeni*

ler konseyinin kurulmasının düşünüldüğünü" ima etmişse de, böyle bir atama ilk defa yapılıyordu.[41] Bu açıkça bir tavır değişikliğinin habercisiydi. İki ay önce Lenin, "milli meseleleri ve tarım meselelerini"; "bugünkü durumda Rusya'daki küçük burjuva kitlelerin temel meselesi" olarak nitelemişti.[42] Sonradan Stalin, "barış, tarım devrimi ve milletlere verilen bağımsızlığın", "uçsuz bucaksız Rusya'daki yirmiden fazla milletin köylülerini Rusya proletaryasının kızıl bayrağı altında toplayan üç temel faktör"[43] olduğunu bildirmişti. Milli meselenin önemi, sadece bir iç mesele olmasından ileri gelmiyordu. Bağımlı halklar için bağımsızlık ve milli tayin hakkı, Sovyet dış politikasının da temeli olmuştu.

Milliyetler Halk Komiserliği (Narkomnats), yeni politikanın uygulanmasını sağlayan bir araçtı. İlk örgütlenişi çok basitti. Vaktiyle Rus İmparatorluğu'na ait olan bir milletin ya da bir milliyetin meseleleri vahim bir hal alınca, Halk Komiserliği bunları halletmek için söz konusu milletin bir temsilcisinin yönetiminde özel bir daire kuruyordu; milli meselelerin ilgili millet tarafından halledilmesini kolaylaştırmak amacıyla, şüphesiz biraz safça fakat içtenlikle düşünülmüş bir örgüt şekliydi bu. Bu özel daireler önce "komiserlikler", sonra da seksiyonlar diye adlandırıldı. Fakat başlangıçtan itibaren Narkomnats bünyesinde yer alıyorlardı ve ona bağlıydılar. İlk kurulan daire, Kasım 1917'de Polonya komiserliği oldu. İşlevi "tasfiye işlerine, askeri işlere ve mültecilerle ilgili işlere" bakmak olarak tanımlandı sonradan yayımlanan bir kararname gereğince çeşitli hükümet kurumlarına, bu komiserliğe danışmadan Polonya meseleleri konusunda hiçbir karar almamaları, hiçbir kararname yayımlamamaları duyuruldu.[44] Hemen sonra bir Litvanya komiserliği kuruldu. Bu komiserliğin kurulmasının asıl sebebi, Alman birliklerin ilerleyişi karşısında Litvanya'yı terkeden mültecilerin çokluğuydu. Bu komiserliklerin işlevlerinden birinin, Rusya'daki milli kurumların faaliyetlerini izlemek ve denetlemek olduğu anlaşılmaktadır. Böylece bütün Polonya kurumları, Polonya komiserliğinin denetimi altına

arzu etmeleridir. Özerkliğin temel meselelerinden biri, insanları, modern dünyanın refahının gerektirdiği bu şartlardan bazılarını arzu edecek, hiç değilse, gönüllü olarak kabul eder hale gelecek şekilde değiştirmektir" (J.S.Furnivall, *Colonial Policy and Practice* (1948), s.442).

41. *Revolyutsiya i Natsional'niyi Vopros: Dokumenti i Materiali*, der. S.M.Dimanshtein, c. III (1930), s.56.

42. Lenin, *Soçineniya*, c. XXI, s.254. 43. Stalin, *Soçineniya*, c. V, s.113.

44. Her iki kararname *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu*'da yayımlandı, (1920), s.86, madde 114,116. İkincisi ayrıca *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*'de (No. 4, madde 67) de yayımlandı.

girdi, Moskova'daki "sosyal dernekler, hayır kurumları, dini kuruluşlar, vb. gibi" bütün Litvanya kurumlarının Litvanya komiserliğince tescil edilmeleri istendi ve Moskova'daki Ermeni Enstitüsü, Ermeni komiserliğinin denetimine tâbi kılındı.[45] Ocak 1918'de Yahudi komiserlerin yönetiminde "Yahudi milli meseleleri için geçici bir komiserlik" ve müslüman komiserler yönetiminde "Müslümanlar'ın içişleri için"[46] bir komiserlik kuruldu. Bu kararnameler, milli meselede, bölgesel olmayan ve "kültürel" bir yaklaşımın denendiği izlenimi vermektedir. Fakat böyle bir yaklaşım, Bolşevizm'in temel öğretisiyle bağdaşamayacaktı; nitekim sonradan komiserlikler ve seksiyonlar sırf bölgesel bir esasa göre düzenlendiler.[47]

Sistemin tam gelişmesi 1918'de gerçekleşti. Mart 1918'de Beyaz Rusya ve Letonya komiserliklerinin kurulması, Rusya'ya gelmiş olan Beyaz Ruslar ile Letonyalılar'ın bir faaliyet merkezine kavuşmalarına ve Alman işgali altındaki topraklarda bir milli direniş hareketinin desteklenmesine yaradı. Mayıs 1918'de Ukrayna ve Estonya komiserliklerinin kurulması da aynı sebeplere dayanıyordu. Narkomnats kayıtlarının resmi bir yayımında, ilk zamanlarda başlıca faaliyetin, Alman işgali altındaki ya da karşı devrimcilerin ellerinde bulunan bölgelerdeki milli hareketlerle teması gizli kanallar vasıtasıyla sağlamak olduğu belirtilmektedir.[48] Sonradan sistem, coğrafi durumlarından ya da gelişme düzeylerinden dolayı, bağımsızlıktan çok, özerkliğe yatkın olan halklar arasında komünist bağlılıkları teşvik ve kanalize etmek için kullanıldı. Narkomnats bünyesinde, Tatar-Başkırt, Kazak, Çuvaş, Kafkasya Dağlıları, Transkafkasya Müslümanları (Azerbaycanlılar), Mordovtsiler, Volga Almanları ve daha küçük milliyetler için komi-

45. *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu*'da (1920), s.87, madde 118 (ayrıca bkz. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. 19, madde 291); s.52, madde 75; s.16, madde 15 (ayrıca bkz. *Sobranie Uzakonenii, 1919*, No.10-11, madde 109).

46. Kelime kelime: "İç Rusya'daki İslam İşleri Komiserliği"; genel olarak İslam işleri konusunda bir sorumluluk almak istenmeyişini belirtmek gerekir. Her iki kararname için bkz. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. 17, madde 243 ve 252.

47. Müslüman milliyetlerin çoğu için ayrı komiserlikler kurulduktan sonra, İslam Komiserliği 1920'de ortadan kalktı. 1920'de "Yahudi Seksiyonu" adını alan Yahudi Komiserliği varolmakta ve bazen Rusya Komünist Partisi Yahudi Seksiyonu'yla işbirliği içinde, genel olarak Yahudi meseleleleriyle ilgili bildiriler yayımlamaya devam etti: bunların bazıları *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu* 'da (1920), yer almaktadır, s.31-5.

48. *Natsional'niyi Vopros v Sovetskoy Rossii* (1921), s.28-9. 1920 yazında bile, Narkomnats, Polonya istilasına karşı, yerel dillerde makaleler, el ilanları ve çağrılar yayımlanması ve "Beyaz Muhafızlar'ın niçin, özellikle, küçük milletlere maddi ve manevi köleliğin zincirlerini getirdiklerinin" açıklanması işi ile fiilen uğraşıyordu (*Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu*'da (1920), s.146-7, madde 180; s.148, madde 184).

serlikler ya da seksiyonlar kuruldu. Sovyet topraklarında bulunan çok sayıdaki Çek, Slovak ve güney Slavları ile ilgilenmek amacıyla Çekoslavak ve Yugoslav komiserlikleri bile kuruldu.[49]

Böylece, Milliyetler Halk Komiserliği, dışardan bakıldığında, her biri kendi milli şefinin yönetiminde bir komiserlikler ya da seksiyonlar kümesi oluşturuyordu.[50] Görünüşe göre bu şeflerin her biri, Moskova'da kendi milli davalarını dile getiren elçiler olarak kabul ediliyordu; Kazak İşleri Komiseri'nin bir talebi ile ilgili 1919 tarihli VTsIK kararnamesinde "dilekçe" kelimesi kullanılmıştır.[51] Fakat görünüş aldatıcıydı. Yerine getirilmesi çok zor olan bu görevler,[52] partiye bağlılıkları milli bağlılıklarından önce gelen ve Moskova'daki genel karargâha yerleşince, milletlerinin acemice taleplerini genel karargâha iletmekten çok, milli bölgelerde merkezin politikasını uygulamaya bakan güvenilir Bolşevikler'e verilecekti. Stalin döneminde Halk Komiser yardımcısı Pestkovski, Narkomnats hiyerarşisi içinde "enternasyonalist" tavrın milli meselede daha ağır bastığını açıkça belirtmiştir:

> Milliyetler Halk Komiserliği mensupları, kendi soyut enternasyonalizmlerini, ezilen milliyetlerin gelişmesinin gerçek ihtiyaçlarına yeğ tutan Ruslaştırılmış gayri-Ruslar'dan meydana gelmişti. Bu politika aslında, eski Ruslaştırma geleneğini destekliyor ve iç savaş şartları içinde gerçek bir tehlike teşkil ediyordu.[53]

Pestkovski'ye göre, o dönemde Stalin, Narkomnats yöneticileri içinde Lenin'in politikasının yegâne taraftarıydı ve "solcu" olan, Polonya sapmasının

49. *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu*'nun (1920) ilgili bölümlerinde, diğer komiserliklerin ya da seksiyonların kurulduğunu bildiren kararnamelere ait referanslar yer almaktadır. Rusya Komünist Partisi içinde de "Milli seksiyonlara" tekabül eden ve her birinin sekreterliğe bağlı "merkez bürosu" bulunan bir örgütlenme kuruldu. Çekoslovak, Alman, Yugoslav, Macar, Polonyalı, Letonyalı, Litvanyalı, Estonyalı, Yahudi, Marili seksiyonları ile, Türk dilini konuşan halklar için seksiyonlar 1920'de mevcuttu (*İzvestiya Central'nogo Komiteta Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)*, No. 28, 5 Mart 1921, s.17-23).

50. *Jizn' Natsional'nostei*, 9 Kasım 1918 tarihli 1. sayısında, 18 komiserlik ya da seksiyon ile bunların şeflerinin adları yer almaktadır; en küçük komiserliklerin ya da en geri miliyetleri temsil eden seksiyonların bazılarının başında, muhtemelen uygun bir milli şef bulunamadığı için, Rus şeflerin bulunduğu görülmektedir.

51. *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu* 'da (1920), s.42, madde 63.

52. Narkomnats'ın yönetici görevlilerinden biri iki yıl sonra şöyle yazıyor: "İslam Komiserliği örgütünü hatırlıyorum. Örgütün başına geçecek yetenekli Bolşevikler bulmak o kadar güç oldu ki! Ancak Kurucu Meclis aracılığıyla, ancak Bolşevik delegeler gelince bütün Müslümanlar için genel bir komiserlik kurmayı başarabildik. Beyaz Rus Komiserliği ve Yahudi Komiserliği konusunda da aynı güçlüklerle karşılaştık. Çünkü mevcut bütün eski sosyalist partiler bize karşıydılar" (*Jizn' Natsional'nostei*, No.42 (50), 2 Kasım 1919).

53. Troçki'nin *Stalin* (N.Y., 1946, s.257) adlı eserinde geçmektedir.

"soyut enternasyonalizmi"ni destekleyenlerin yanında çoğu zaman azınlıkta kalıyordu.[54] 1918 ilkbaharında, parti merkez komitesinin emriyle Stalin, şüpheci iş arkadaşlarıyla dikkafalı Tatar ve Başkırtlar'a bir Tatar-Başkırt Cumhuriyeti'nin olabilirliğini dayatmakla görevlendirildi.[55] Narkomnats bazı milliyetlerin gözünde yalnızca kendi hak ve menfaatlerinin yetersiz bir savunucusu olduğu halde, öyle görünüyor ki, eski Bolşevikler'in birçoğu onun, milliyetler yaratmaktan ve milli duyguların asla mevcut olmadığı yerlerde milli duyguları kamçılamaktan ibaret gerici bir politikayı, Lenin'in telkini ve Stalin'in yönetimi altında, uygulamaya çalıştığını düşünüyordu.

Yeni rejim yerleştikçe ve milli mesele iç savaşın etkisiyle ivedilik kazandıkça, Narkomnats'ın görevleri ve imkânları artırıldı. Kasım 1918'de *Jizn' Natsional'nostei* (Milliyetlerin Hayatı) adlı ve komiserliğin politikasına hasredilmiş haftalık bir gazetenin ilk sayısı yayımlandı.[56] Bir ay sonra Narkomnats, kendi seksiyonlarını özerk bölgelerin idari organlarına bağlamaya ilişkin bir sistem başlattı. Bu yerel seksiyonların anayasal bir statüsü yoktu ve egemen bir gücün sözde bağımsız, fakat *de facto* bağımlı bir ülkedeki elçiliği durumundaydılar. Bununla beraber, onların kurulduğunu bildiren kararnamede görevlerinin belirtilmiş olması, Narkomnats'ın işleyişinin genel hatlarını sistemli bir şekilde saptamak için yapılmış bir ilk girişimdi. Bu yerel seksiyonların işlevleri şunlardı:

(a) Sovyet iktidarı ilkelerinin her milletin kendi özelliklerine ve kendi dillerine uygulanması;
(b) Milliyetler Halk Komiserliği'nin bütün kararlarının uygulanması;
(c) Belli bir bölgede yaşayan milletlerin emekçi kitlelerinin kültür düzeyini ve sınıf bilincini yükseltecek bütün tedbirlerin alınması;
(d) Milli kılıklara bürünen karşı devrim ile mücadele ("milli" burjuva hükümetler ile mücadele vb.).[57]

İlk kararnamelerden birine göre Narkomnats, "sosyalist çalışmanın fikir merkezi"[58] olacaktır. Fakat fikirler, yerel bölgelerden merkeze doğru değil,

54. *A.g.e.*, s.257. Haziran 1919'da bile Narkomnats'ın resmi gazetesi, Rosa Luxemburg'un milli mesele hakkındaki görüşlerinin, geçen on yıl boyunca Lenin tarafından sık sık eleştirildiğine değinmeksizin hararetle savunulduğu, Pestkovski imzalı bir başmakale yayımlıyordu (*Jizn' Natsional'nostei*, No. 22 (30), 15 Haziran 1919).

55. Bkz. s.294, dipnot 4.

56. *Jizn' Natsional'nostei*, giderek artan bir düzensizlikle Şubat 1922'ye kadar yayımlandı, o tarihte şekil değiştirerek, bağımsız bir gazete oldu ve Ocak 1924'e kadar ağır aksak yayımlandı.

57. *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu* 'da (1920), s.145, madde 175.

58. *A.g.e.*, s.82, madde 108.

büyük ölçüde merkezden yerel bölgelere yayılıyordu.

Kolçak ve Denikin'in yenilgiye uğratılması, kaybedilmiş toprakların ele geçirilmesi, RSFSC sınırları içinde birçok özerk cumhuriyetin ve bölgenin kurulması, Mayıs 1920'de, resmen "Milliyetler Halk Komiserliğinin yeniden örgütlenmesi"[59] diye tanımlanan gelişmeye yol açtı. Bu reform, milliyetlere, hiç değilse kâğıt üzerinde merkez örgütü daha geniş denetleme imkânı sağladı. Her milliyet, Sovyetler milli kongreleri aracılığı ile Milliyetler Konseyi'ne bundan böyle kendi temsilcilerini seçebilecekti; Milliyetler Halk Komiseri'nin başkanlığındaki bu örgüt, Narkomnats'ın "başına" getirilmişti ve böylece, komiserliğin resmi gazetesine göre, bir çeşit "milliyetler parlamentosu"[60] haline gelmişti. Narkomnats'ın (artık "komiserlikler" diye adlandırılmayan) milli "seksiyonları"nın yanı sıra, kendi başlarına bir bölge oluşturacak kadar kalabalık ya da nüfusça yoğun olmayan grupları – Finlileri, Polonyalıları, Letonyalıları, Çinlileri, Korelileri vb.– denetlemekle görevli bir "milli azınlıklar seksiyonu" kurulacaktı. O dönemin anayasal hükümlerinden birçoğunda olduğu gibi, otoritenin dağılımı belirsiz ve anlaşılmazdı. Bir yandan milliyetler, merkezi örgüte daha dolaysız bir kanaldan girmelerinin sağlandığı duygusuna kapılıyorlardı; öte yandan, buraya ulaşmaları tek bir kanalla sınırlanmıştı.[61] Nihayet 1920 sonbaharında, RSFSC ile çevre Sovyet cumhuriyetleri arasındaki ilişkileri anlaşmalarla saptamaktan ibaret politika kabul edilince, Narkomnats, "VTsIK ile bu cumhuriyetler arasında imzalanan anlaşmalara göre kurulmuş federasyona dahil olmayan dost cumhuriyetlerde"[62] temsilciler bulundurma hakkına sahip oldu. Bu anayasal yenilik, Narkomnats'ın, teorik olarak dış ilişkiler olan şeye bir adım atmasını sağlıyordu. Fakat o dönemde artık RSFSC'ye dahil milli özerk cumhuriyetler ve RSFSC ile bir ittifak anlaşması imzalamış bağımsız

59. *Sobranie Uzakonenii*, 1920, No. 45, madde 202. Kararname ve bu kararnamenin uygulanması ile ilgili olarak Narkomnats'a verilen iki "talimat" *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu*'da bulunmaktadır, (1920), s.147-8, madde 181-3.

60. *Jizn' Natsional'nostei*, No.15 (72), 23 Mayıs 1920. 1921'de hazırlanmış olan Narkomnats tüzüğü (*Konstitutsii i Konstitutsionniye Akti RSFSR, 1918-1937* (1940), s.106-8), bunu "Narkomnats'a bağlı istişari temsili bir kuruluş" olarak tanımlarken, belki de daha doğru bir tanım yapmış oluyordu.

61. Bu, özellikle, 4 Kasım 1920'de yayımlanan bir kararnamede açıkça ifade edilmişti. Kararname, "Temsilcilerin VTsIK tarafından onaylanmasını" da şart koşuyordu (*Sobranie Uzakonenii, 1920*, No. 87, madde 438). Bu tarihe kadar, bazı milliyetlerin VTsIK'ya bağlı özel temsilcilikleri vardı. Bu tarihten sonra bunların görevlerine son verildi ya da Narkomnats'a devredildi.

62. *A.g.e.*, No. 99, madde 529.

milli cumhuriyetler arasındaki sınır çizgisi silinmeye başlıyordu.

Narkomnats'ın, Mayıs 1921'de VTsIK ve Sovnarkom tarafından onaylanan ilk resmi tüzüğü[63], onun işlevlerini çok açık bir şekilde belirtiyordu:

(a) RSFSC'deki bütün milliyetler ile aşiretlerin ve anlaşmalarla bağlı dost Sovyet cumhuriyetlerinin barış içinde bir arada yaşamalarını ve kardeşçe işbirliği yapmalarını sağlamak;
(b) Onların hayat tarzlarının, kültürlerinin ve ekonomik şartlarının özelliklerini göz önünde tutarak maddi ve manevi gelişmelerine yardım etmek;
(c) Sovyet iktidarının milli politikasının pratiğe uygulanışını kollamak.

Narkomnats'ın siyasi işlevleri –özerk cumhuriyetlerin ve bölgelerin RSFSC yapısına yerleştirilmesi ve bağımsız cumhuriyetlerin bu yapıya göre uyarlanması– onun görevinin en önemli ve üzerinde titizlikle durulması gereken kısmı olarak kaldı. Fakat yaptığı işlerin kapsamını ve çeşitliliğini, kararnamelerinin sayısı, çeşitliliği ve resmi gazetesinin sütunları göstermektedir. Çuvaş bölgesindeki bucak ve köy Sovyetleri'ne Çuvaşça gazeteleri, el ilanlarını ve bildirileri halka okumak amacıyla toplantılar düzenlemeleri için talimatlar vermek, "Çuvaşça yazılmış şikâyet dilekçelerini kabul eden bir büro"[64] kurmak ya da Votyaklar'ın bir parti okuluna kaydının yapılması[65] gibi ayrıntılarla ilgileniyordu. Narkomnats eğitim, propaganda ve milli edebiyatı teşvik etmenin zorunluluğu üzerinde ısrarla duruyordu; 1920'de, "ilgili milli grup içinde yeni bir Sovyet işçileri kadrosu yetiştirmekle"[66] de görevlendirilmişti. Nihayet Mayıs 1921 tarihli tüzüğe göre, Narkomnats, Doğuyu İnceleme Derneği'nden, yeni kurulmuş olan Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nden[67] ve Petrograd Yaşayan Doğu Dilleri Enstitüsü'nden de sorumlu oluyordu– Sovyet milli politikasında, 1920'den beri Doğu halklarına verilen önemin bir belirtisiydi bu.

Ağırlık noktasının siyasi ve kültürel yapılanmadan ekonomik yapılanmaya geçmesi için uzun zaman gerekmedi. Daha Nisan 1920'de Narkomnats'ın resmi gazetesinden bir yazar, "Doğu, Doğu cumhuriyetleri ya da genelde cumhuriyet meselesi ortaya atıldı mı, meselenin önce, ekonomik açıdan ele alınmasından" yakınıyordu. "Türkistan pamuk, limon, vb. anlamına

63. *Konstitutsii i Konstitutsionnıye Akti RSFSR, 1918-1937* (1940), s.106-8.
64. *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu* 'da (1920), s.130, madde 162-3.
65. *A.g.e.*, s.26, madde 32.
66. *A.g.e.*, s.149, madde 186.
67. Narkomnats'ın lağvedilmesinden sonra, bu üniversite Komintern'in denetimi altına girdi.

geliyor; Kırgızistan yün ve koyun, Başkırdistan ise kereste, avcılık, hayvancılık".[68] Ertesi yıl, NEP uygulaması ve bölgesel planlamayla ilgili ilk tartışmalar, ekonomik meseleleri bütün Sovyet politikasının temel meselesi haline getirdi ve 1921-22 kışında görülen müthiş kıtlık RSFSC'nin özellikle Doğu cumhuriyetleri ve bölgelerinden birkaçını kasıp kavurdu. 1922 yazında Narkomnats'ın gözden geçirilmiş tüzüğü yayımlandığında işlevleri ile ilgili yeni bir madde eklenmişti:[69]

> Bölgesel-milli birimlerin üretim kaynaklarının geliştirilmesine elverişli şartları ve yeni ekonomik yapı içindeki ekonomik menfaatlerinin savunulmasını sağlamak.

Son döneminde, Narkomnats sadece milli seksiyonlar halinde değil, aynı zamanda tarım, çalışma, eğitim, ordu, basın, ormancılık, sosyal güvenlik, vb. daireleri halinde de örgütlendi.[70] Sovyet milliyetler politikasının sırf kültür alanında etkin olduğunu düşünmekten daha aldatıcı bir şey olamaz. Milli özerkliğe ilişkin Sovyet görüşünde ifadesini bulan milli haklar, ekonomik meselelere olduğu kadar siyasi meselelere de uygulanıyordu. Herhangi bir dönemde Narkomnats'ın, milli özerkliğin sadece bir tek yanıyla daha çok ilgileniyormuş gibi görünmesinin sebebi, o sırada Sovyet politikasının bir bütün olarak özellikle bu yöne ağırlık vermiş olmasıydı.

Öte yandan, Sovyet idari aygıtı daha iyi örgütlenmeye başladığı için, idari hiçbir işlevi olmayan fakat diğer halk komiserliklerinin birçoğunun işlevleri ile çatışan bir komiserlik, ister istemez anormal bir hal alacaktı. Bu yüzden uzun zamandır eleştirilere hedef olmuştu. Milliyetler Konseyi'nin kuruluşu ile ilgili Mayıs 1920 tarihli kararnameden altı ay sonra, "Narkomnats'ın denetimi dışında kalan durumlardan ötürü", Konsey'in, "görevine henüz tam olarak başlamamış olduğu" kabul ediliyordu.[71] Aralık 1920'de yapılan ilk (ve son) Tüm Rusya Milliyetler Kongresi'nde halk komiseri yardımcısı Kamenski, eleman yokluğundan, Stalin dahil şeflerin ve memurların özel görevler yüzünden görev başında bulunamayışlarından, yerel memurların savaş hizmetleri için seferber edildiğinden yakınarak Narkomnats'ın karanlık bir tablosunu çizdi ve örgütün tamamen kapatılmasının daha iyi olup olmayacağını sordu.[72] Milliyetlerin Narkomnats'ı kendilerinin

68. *Jizn' Natsional'nostei*, No. 11(68), 18 Nisan 1920.

69. *Konstitutsii i Konstitutsionniye Akti RSFSR, 1918-1937* (1940), s.134-8.

70. Bu liste, güvenilir bir metinden alınmıştır: *Sovetsko Gosudarstvennoe Pravo*, der. A.Vişinski (1938), s.364.

71. *Jizn' Natsional'nostei*, No.35 (92), 7 Kasım 1920.

72. *Jizn' Natsional'nostei*, No42 (98), 31 Aralık 1920; No.1 (99), 13 Ocak 1921.

avukatı ve koruyucusu olarak mı, yoksa sadece onların haklarını düzenleyip sınırlandırmaya çalışan merkezi iktidarın bir aleti olarak mı algıladıkları daima bir tartışma konusuydu.

Ayrıca Narkomnats tarafından uygulanışında yansıdığı gibi, Sovyet politikasının ağırlık noktası kültürden politikaya ve politikadan ekonomiye kaydığı için, Narkomnats ile diğer Sovyet kurumları arasında sürtüşme çıkması ihtimali ister istemez artıyordu. Narkomnats ile Eğitim Halk Komiserliği[73] arasındaki ilişkileri düzenleyen ilk kararnamelerin ve kararların sayısı, bu sınırlı alanda bile rahat bir işbirliği ve çalışmayı sağlamanın ne kadar güç olduğunu göstermektedir. Sonraki dönemle ilgili belgeler yeterli olmamakla beraber, Narkomnats'ın taleplerini başlıca siyasi ve ekonomik kuruluşların talepleri ile bağdaştırmanın daha az güç olmadığını tahmin edebiliriz. İllerdeki komiserliklerin yerel organları ile yerel Sovyetler ve onların yürütme komiteleri arasındaki ilişkiler, Sovyet sisteminin ilk yıllarında devamlı bir sürtüşme kaynağı oldu; Narkomnats'ın yerel seksiyonlarının da bu sürtüşmeler dışında kalmış olması pek muhtemel değildir. Bağımsız cumhuriyetlerde Narkomnats temsilcileriyle Narkomindel temsilcileri arasındaki sürtüşme, eski "danışmanları diplomatik kuruluşlara" atayan 8 Haziran 1922 tarihli kararnamenin yayımlanmasına sebep oldu.[74] "Narkomnats'ın bütün delegelerine ivedilikle lojman tahsis edilmesi"[75] konusunda Sovnarkom'un Moskova iskân makamlarına direktif vermesi bir başka sürtüşme sayılabilir. Gözden geçirilmiş 1922 tarihli tüzük Narkomnats'a, "merkezi halk komiserliklerinin faaliyeti ile, bunların özerk cumhuriyetlerde ve bölgelerdeki çalışmaları arasında bir uyum sağlamak" gibi takdire değer bir amaç uğruna "bazı halk komiserliklerinin işlerine bakacak federal komiteler kurmak" hakkını tanıdı.[76] Milliyetler açısından ne kadar haklı olursa olsun, ilgili komiserlikler tarafından hiç de hoş karşılanmayan bir müdahaleydi bu. Özelde ekonomik politikaya şimdi verilen büyük önemden ve planlamadaki ilk gelişmelerden ötürü, otoriteyi daha köklü bir şekilde özerkleştirmenin milli bölgeler kanalıyla değil, ekonomik bölgeler kanalıyla mümkün olacağı görüşü güç kazandı. Genelde, siyasi sistemin istikrara kavuşması ile birlikte, milliyetler meselesi ilk ciddiyetini ve önemini biraz yitirmiş gibi

73. *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu*'da (1920), s.153-61. madde 194-204.

74. *Sobranie Uzakonenii*, 1922, No. 40, madde 474.

75. *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu*'da (1920), s.150, madde 189.

76. *Konstitutsii i Konstitutsionniye Akti RSFSR, 1918-1937* (1940), s.136.

görünüyordu. Özel bir Milliyetler Halk Komiserliği'nin sakıncaları, faydalarından daha ağır basmaya başladı. 1923'ün ilk yarısında Sovyetler Birliği kurulduğunda, Milliyetler Konseyi yeni anayasada VTsIK'nın ikinci bir kolu olarak yer aldı ve yeni anayasanın yürürlüğe girdiğinin ertesi günü Narkomnats lağvedildi.[77]

Geriye doğru bakarsak Narkomnats, Moskova ile işbirliği yapma ve sonunda birleşme politikasına Rus olmayan milliyetlerin desteğini kazanmak ve politikayı onları birbirleriyle uzlaştıracak, gereksiz yere gücendirmeyecek şekilde uygulamak için gayet iyi tasarlanmış bir araçtı. Bu bakımdan, Sovyet sistemi içinde kalan Rus olmayan grupların haklarına saygılı davranılmasını sağladı; onların dillerini, kültürlerini ve eğitim sistemlerinin geliştirilmesini teşvik etti; ekonomik konularda görüşlerini duyurmalarını sağlayan bir kanal oldu ve genel anlamda koruyucuları olarak kabul edildi. Fakat zaman geçtikçe, Narkomnats'a bağlı seksiyonların başlıca görevinin, "temsil ettikleri milliyetlerin meşru haklarını hukuken savunmak" olduğunu sanmanın yanlışlığı ortaya çıktı.[78] Başlangıçtaki niyeti ne olursa olsun, Narkomnats'ın merkezi hükümetin bir organı olma temel özelliği onu her şeyden önce, merkezileşmeyi sağlayan bir araç haline getirdi; bundan dolayı gelişmesi, sadece bütün Sovyet anayasal yapısının gelişmesine değil, Lenin'in milliyet konusundaki politikasına bağlılığı ne kadar büyük olursa olsun, bu meselede kesin bir merkeziyetçi olarak görünen o ilk ve tek komiserinin şahsiyetine ve görüşlerine de bağlanabilirdi haklı olarak. Narkomnats, karışık dönemlerde, eski Rus İmparatorluğu'nun dağınık parçalarına bir toplanma noktası sağlamak ve ortalık yatışınca, bu parçaların hemen hepsinin Sovyetler Birliği'nin bağrında birleşmesini sağlamak için bir araç oldu. Ve böylece, kendisini lağveden kararnamede belirtildiği gibi, "milli cumhuriyetlerin ve bölgelerin kuruluşunun hazırlanması ve bunların bir cumhuriyetler birliği haline getirilmesi yolundaki temel görevini" tamamlamıştı; kendi varlığı da mantıksal olarak son bulmuştu.

77. *Sobranie Uzakonenii*, 1923, No. 66, madde 639. Kararname, Sovyetler Birliği'nin yeni VTsIK'sı tarafından değil, RSFSC'nin merkez yürütme komitesi tarafından yayımlanmıştı.

78. *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu*'da (1920), s.148, madde 185.

BÖLÜM XI

UYGULAMADA KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

(a) *Batı Sınır Bölgeleri*

Çarlık İmparatorluğu'nun Şubat Devrimi'nden hemen sonra tam milli bağımsızlık talebinde bulunan bölümleri sadece Polonya ve Finlandiya oldu. Her iki ülkede de milliyetçilik hareketine öncülük eden ve ülke işlerini yönetebilecek kalabalık ve çok gelişmiş yerli bir yönetici sınıf vardı: Polonya'da feodal toprak sahipleri, Finlandiya'da tüccarlar ve burjuvalar. 1917'den önce bu iki ülkede milli bağımsızlık talebinden çok milli özerklik talebi ağır basıyordu; bu sınırlamanın nedeni kısmen daha radikal bir hal çaresinin uygulanabilirliği konusunda beslenen şüphe ve kısmen, belki de, tam bağımsızlığın sosyal bir devrime yol açabileceği korkusuydu. Lenin bu sebeplerden ikincisini birkaç yıl öncesinden saptamıştı:

> Rusya'da kültürel açıdan en çok gelişmiş, bir dizi tarihi ve sosyal şartlardan dolayı en çok farklılaşmış ve ayrılma hakkını kolaylıkla ve "doğal olarak" gerçekleştirebilecek iki millet vardır. 1905 devriminin tecrübesi bu iki millet içinde bile yönetici sınıfların, toprak sahipleri ile burjuvazinin, özgürlük uğruna devrimci mücadeleden vazgeçtiklerini, Finlandiya ve Polonya'nın devrimci proletaryasından *korktukları için* Rusya'daki yönetici sınıflar ve Çarlık Monarşisi ile uzlaşmaya çalıştıklarını göstermiştir.[1]

Bununla beraber, devrim Rusya'da patlak verdiği andan itibaren bu çekingenlikler ortadan kalktı ve milli bağımsızlık talebi hızla gelişti. Ancak Geçici Hükümet'in tepkisi her iki durumda aynı olmadı. O dönemde, Polonya Almanlar tarafından tamamen işgal edilmişti ve İttifak Devletleri kukla bir Polonya devletine bağımsızlık vermek üzereydiler. Rus Geçici Hükümeti bundan aşağısını yapamazdı; üstelik de bunu hemen yerine getirmek zorun-

1. Lenin, *Soçineniya*, c. XVI, s.508. 1912'deki Prag konferansında, "Çarlığın devrilmesi ve Fin ve Rus halklarının özgürlüğü" için girişilen ortak mücadelede "kardeş Finlandiya Sosyal Demokrat Partisi ile tam bir dayanışma" öngören bir karar alındı. Kendi kaderini tayin hakkı ya da bağımsızlık meselesi görüşülmemişti (*VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.191).

da kalmadan vadedebilecek durumdaydı. Geçici Hükümet, Polonya'nın bağımsızlığını tamamen kabul ettiğini bildiren bir bildiri yayımladı, fakat o sırada Rus dışişleri bakanı olan ihtiyatlı Milyukov'un sonradan kabul edeceği gibi bu bildiri "kesin bir hukuk dili" ile kaleme alınmamıştı ve "Rusya topraklarında kurulacak özgür bir Polonya için kaçınılmaz olan gerekli değişikliğin" geleceğin Rus kurucu meclisince kabul edilmesi hakkını saklı tutuyordu.[2] Geçici Hükümet henüz askeri harekât sahasının dışında kalan Finlandiya konusunu savsaklıyordu; Bolşevikler onun bu isteksiz tavrını birçokkere kınadı.[3]

Ekim Devrimi'nden sonra, Sovyet hükümeti Polonya'nın bağımsızlığını kayıtsız şartsız kabul etti ve bu bağımsızlığı düzenlemek için hiçbir resmi adıma gerek duyulmadı; ancak on ay sonra yayımlanan ve özellikle telif hakları, suçluların iadesi, konsolosluk belgelerinin karşılıklı olarak tanınması ve sağlık kontrolü gibi konularda Almanya ve Avusturya-Macaristan ile imzalanmış uzun bir dizi anlaşmayı fesheden bir kararname aşağıdaki maddeyi de içeriyordu:

> Eski Rus İmparatorluğu hükümetinin, Polonya konusunda Prusya Krallığı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu hükümetleriyle imzalamış olduğu bütün anlaşmalar ve belgeler, milletlerin kendi kaderlerini tayin etmeleri ilkesi ve Polonya halkının meşru bağımsızlık ve birlik hakkını tanıyan Rus halkının devrimci hak duygusu ile uyuşmazlığı göz önünde tutularak, kesinlikle iptal edilmiştir.[4]

Finlandiya daha ciddi sıkıntılar yarattı. Bir yandan burjuva Fin hükümetinin durumu çok sağlam görünürken öte yandan Fin sosyal demokratları güçlü ve örgütlü bir partiydiler. Finlandiya'da hâlâ Finli yoldaşlarına yardım edebilecek Rus birlikleri bulunuyordu. Proleter bir devrim için vakit çok uygun görünüyordu. Şüphesiz Stalin'in, Fin Sosyal Demokrat Partisi'nin 14/27 Kasım 1917'de Helsingfors'da yaptığı kongreye katılmasına yol açan bu inanç oldu. Stalin, Milliyetler Halk Komiseri olarak ilk konuşmasını burada yaptı.[5] Bununla beraber, ayrılma hakkı dahil, milletlerin kendi kaderini tayin hakkı ilkesi açıkça ortaya atılmıştı ve Bolşevikler vaadle-

2. P.Milyukov, *Istoriya Vtoroy Russkoy Revolyutsii* (Sofya, 1921), c.I, s.64. Bildiri, *Revolyutsiya i Natsional'niyi Vopros: Dokumenti i Materiali*'dedir, der. S.M.Dimanshtein (1930), c. III, s.57-8; tercümeler için bkz. S.Filasiewicz, *La Question Polonaise pendant la guerre mondiale* (1920), No. 75 ve P.Roth, *Die Entstehung des polnischen Staates* (1926), s.127-8.

3. Lenin, *Soçineniya*, c. XX s.323-5, 495.

4. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. 64, madde 698. Kararnamenin tarihi 29 Ağustos 1918'dir. Berlin'de 27 Ağustos'ta Sovyetler ile Almanya arasında Brest-Litovsk anlaşması ile ılgili üç ek anlaşmanın imzalanması sonucu konulmuş olsa gerek.

5. Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.1-5.

rinden geri dönemezlerdi. Fin Hükümeti hakkını istemekte ısrar edince, Sovyet Hükümeti'nin Finlandiya'nın milli bağımsızlığını tanımaktan başka çaresi kalmadı. Sovnarkom'un bununla ilgili 18/31 Aralık 1917 tarihli kararı VTsIK tarafından dört gün sonra onaylandı.[6] Bu kararın bazı kaygılara yol açmış olduğu, VTsIK'daki tartışmalarda Stalin'in kararı isteksizce savunmasından anlaşılmaktadır.

Aslında, Halk Komiserleri Konseyi, bağımsızlığına sosyalist Rusya tarafından kavuşturulmuş olan Finlandiya'nın, ne gariptir ki halkına değil burjuvazisine, istemeye istemeye özgürlük verdi. Finli işçiler ve sosyal demokratlar özgürlüklerini doğrudan doğruya sosyalistlerin elinden değil, Fin burjuvazisi aracılığı ile almak durumunda kaldılar.

Stalin bu durumu "Fin proletaryasının trajedisi" diye tanımlıyor ve bunu, Fin sosyal demokratlarının kararsızlığına ve "anlaşılmaz korkaklığına" yoruyordu.[7]

Bu şekilde eleştirilip cesaretlendirilen Fin sosyal demokratları, Ocak 1918'de iktidarı bir devrim darbesi ile ele geçirmeye kalkıştılar ve meydana gelen iç savaşta, Finlandiya'daki Sovyet birliklerinden yardım gördüler. Sovyet hükümeti, bir komşu ülkenin hem burjuva hükümetini ve hem de onu devirmeye uğraşan çekirdek halindeki bir işçi hükümetini aynı zamanda tanımak gibi anormal bir duruma düştü. Hatta 1 Mart 1918'de "Rusya Federatif Sovyetler Cumhuriyeti" ile "Fin İşçileri Sosyalist Cumhuriyeti" arasında bir anlaşma imzalandı.[8] Böyle bir durum, ne tek, hatta ne de ilkti; birkaç hafta önce, Ukrayna'da buna benzer bir durum meydana gelmişti. Sovyet Hükümeti ile Komintern arasında uygun bir görev bölümü de henüz bulunmamıştı. Fakat bu ikilemin, Finlandiya'nın bağımsızlığının şekli yanı ile bir ilişkisi yoktu, çünkü bu, yabancı bir ülkede de pekâlâ meydana gelebilirdi. Finlandiya'da iç savaş çetin oldu; burjuva Fin hükümeti tarafından yardıma çağrılan Alman birlikleri gelinceye kadar devam etti. Bundan sonra burjuva rejim Finlandiya'da iyice yerleşti ve Sovyet Rusya ile Finlandiya arasındaki ilişkiler bağımsız ve ayrı ülkeler arasındaki ilişkiler niteliğine büründü.

1917'deki demeçlerinde Lenin, bağımsızlık talebi Bolşevikler tarafından kayıtsız şartsız kabul edilmiş bir millet olan Ukrayna ile Polonya ve Finlan-

6. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. 11, madde 163.
7. Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.22-4.
8. Kliyuçnikov i Sabanin, *Mezdunarodnaya Politika*, c. II (1926), s.120-1.

diya arasında sık sık bir kıyaslama yapıyordu. Haziran 1917 tarihli bir makalesinde Geçici Hükümet'i, "temel demokratik görevini yerine getirmediği", yani "Ukrayna'nın milli özerkliğinden ve ayrılma özgürlüğünden" yana olduğunu ilan etmediği için kınıyordu.[9] Bununla beraber, kıyaslama mükemmel olmaktan uzaktı. Ukrayna halkının –köylülük, proletarya ve aydınlar zümresinin– milli yapısıyla tarihinin özellikleri, Ukrayna milliyetçilik hareketi içinde, gerek Polonya gerekse Finlandiya milliyetçilik hareketinde varolmayan belirsizlikler ve çelişik akımlar yaratıyordu.

Ukrayna köylülüğü sadece halkın büyük çoğunluğunu oluşturmakla kalmıyordu, aynı zamanda, köklü bir geleneği bulunan biricik sosyal tabakaydı. Bu köylülüğün sosyal ve ekonomik tabanlı olan –köylü milliyetçiliğinin temelinde her zaman görülen– düşmanlığı, Dinyeper'in batısında çoğunluğu Polonyalılar'dan, diğer bölgelerde ise Ruslar'dan oluşan toprak sahiplerine ve hemen hepsi Yahudi asıllı olan tüccarlarla tefecilere yönelmişti: Ukrayna köylülüğünün ortodoks oluşu, onu Rus Kilisesi'ne bağlıyor, gerek Polonya Katolikliği'ni, gerekse Yahudi dinini ona yabancı kılıyordu.

Bu nedenle Ukrayna milliyetçiliğinin yapısında görülen Yahudi aleyhtarı ve Polonya aleyhtarı yan, Rus aleyhtarı yanına bile ağır basıyordu. Polonya asıllı olmasına rağmen popüler bir milli kahraman olan Bohdan Kmelnitski, Ukrayna köylülerini Polonyalı efendilerine karşı ayaklandırmış ve Moskova'ya bağlılığını bildirmişti. Ukraynalı köylüler –ya da Küçük Ruslar– kendilerini Büyük Ruslar'dan ayıran şeyin bilincindeydiler, fakat geniş anlamda, kendilerini Rus olarak kabul ediyorlar ve Rusça'yı andıran bir dil konuşuyorlardı. Belki Moskova ya da Petrograd'ın siyasi egemenliğine içerliyorlardı. Kiev her iki şehirden de daha eski bir başkentti; fakat Kiev de bir Rus başkentiydi. Her şeyden çok Rusya'ya karşı bir düşmanlık duygusundan kaynaklanan Ukrayna milliyetçiliği, köylülük arasında büyük bir yankı uyandırmamıştı.

Bir diğer düzeyde durum yerli bir Ukrayna proletaryasının yokluğu yüzünden karmaşıklaşıyordu. 1900'den itibaren önemleri gittikçe artan yerli sanayi merkezlerinin nüfusu, gerek yönetici gerek işçi olarak büyük ölçüde kuzeyden gelen göçmenlerden oluşuyordu. Ukrayna'nın en büyük sanayi şehri Harkov, Büyük Ruslar'ın en yoğun olduğu şehirdi. Bu etken, devlet memurları ve serbest meslek erbabı ile birlikte Ukrayna'nın şehir kültürüne, baskın bir Büyük Rus havası veriyordu. Bu da, 1917'deki durum üzerinde kendine özgü bir etki yarattı. Tüm Rusya'da Bolşevikler'in gücü, şehir

9. Lenin, *Soçineniya*, c. XX, s.539-41.

nüfusu ve sanayi işçilerinden kaynaklanıyordu. Ukrayna'da bu gruplar sayıca azınlıkta kalmalarının yanı sıra –Kasım 1917 Kurucu Meclis seçimlerinde, Ukrayna'da Bolşevikler sadece 750 000 oy almışlardı– çoğunlukla Büyük Rus kökenliydiler.[10] Bu olgular Ukrayna'da Bolşevizm'e, hem yabancı bir hareket hem bir şehirli hareketi olmaktan dolayı çifte bir engel yaratıyordu. Milli bölünme ile, şehir ve köy arasındaki ayrılmanın çakışması Bolşevikler için olduğu kadar milliyetçiler için de çeşitli güçlüklerin kaynağı olarak ortaya çıktı.

Ukrayna'da milliyetçi hareket bu aşamada ne köylülükte ne de sanayi proletaryasında büyük bir yankı uyandırdı. Özellikle, eğitim ve edebiyat mesleklerinden, papazlıktan gelen ve içlerinde üniversite profesörlerinden köy öğretmenlerine dek çeşitli öğretim görevlilerini barındıran küçük fakat inançlı bir aydınlar grubunun hareketi olarak kalıyordu; nitekim yine Avusturya sınırının öte yakasında, doğu Galiçya'da Ukrayna halkının aynı tabakaları tarafından teşvik ve destek görüyordu. Bu şekliyle, Ukrayna milliyetçiliği artık Polonyalı toprak sahibinin ya da Yahudi tüccarın baskısına değil, Rus bürokrasisinin baskısına başkaldırmıştı. Fakat bu konuda da bazı noktaları belirtmek gerekir. Milliyetçilik hareketinin ilk öncülerini ayaklandıran Büyük Ruslar'a duydukları kin değil, Çarlar'a duydukları kindi, milliyetçi oldukları kadar devrimciydiler de; 1880 yıllarında, bir Rus genel valisinin dediği gibi, bir ceplerinde Ukraynalı milli şair Şevçenko'nun eserlerini öbür ceplerindeyse Karl Marx'ın eserlerini taşıyorlardı[11]; ancak gelenek ve köylü kökenleri onları Marksistler'den çok, *narodnikler* ile anarşistlere bağlıyordu. Artan ekonomik refah ve yabancı ülkelerdeki gelişmelerin etkisi, milliyetçilik hareketini, sosyal devrim davasından yavaş yavaş kopardı. 20. yüzyılın ilk yıllarında, Rusya'nın başka yerlerinde olduğu gibi burada da, Ukrayna miliyetçiliği ile kolayca bağdaşan liberal demokrasi ideallerinden esinlenen bir aydın zümrenin doğduğu görüldü. Fakat bu grup yerli bir yönetici sınıfın çekirdeğini meydana getiremeyecek kadar sınırlı, kitlelerden kopuk ve bu yüzden siyasi bakımdan etkisizdi. Kitlelere sosyal-devrimci bir çağrıda bulunamadığı için, Moskova'nın siyasal ve kültürel baskısına karşı açılmış bir kampanyayla milliyetçi çağrıya dayanmak zorundaydı. Bunun da gerçek bir temeli vardı: Ukrayna edebiyatına ve gazetelerine 1870'li yıllarda konulan yasak, 1914'te tekrar bütün şiddeti ile

10. Bu durum uzun süre devam etti. 1923'te bile, "Ukrayna'da partinin Ruslar'dan ve Yahudiler'den meydana geldiği" görülüyordu (*Dvenadtsatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* (1923), s.562).

11. W.Kolarz, *Myths and Realities in Eastern Europe* 'da alıntılanmış, (1946), s.68.

uygulanmak üzere, ancak 1905'te kaldırılmıştı. Fakat bu tür kısıtlamalar köylüyü ilgilendirmediği gibi, sanayi işçisi Büyük Rus için de pek bir şey ifade etmiyordu; bu nedenle ülke içinde hiçbir destek görmeyen hareket, yabancı bir destek aramak mecburiyetinde kalarak Avusturyalılar'a[12], Fransızlar'a, Almanlar'a ve nihayet Polonyalılar'a yönelmişti; bu çareler, öncüleri kendilerini yabancı devletlere satan bir hareketi büsbütün gözden düşürdü. Ukrayna milliyetçiliğinin bu iç zaaflarının ve güçlüklerinin ardında, Ukrayna'nın ekonomik bakımdan Rus pazarına bağlı oluşu ve hangi Rus devleti için olursa olsun, Ukrayna'nın taşıdığı ekonomik önem yatıyordu. Çarlık nüfusunun beşte biri Ukrayna'da yaşıyordu; toprakları Rusya'nın en bereketli topraklarıydı, Rusya'nın en modern sanayileri Ukrayna'da kurulmuştu, tıpkı sanayinin yönetici kadrosu gibi, sanayi işgücü de, esas itibariyle Büyük Ruslar'dan meydana geliyordu; Ural'daki kaynaklar nispeten az gelişmiş kaldığı sürece Ukrayna kömürü ve demiri bütün Rus sanayi için gerekliydi. Ukrayna'nın ayrılma talebi Polonya ve Finlandiya'nınki kadar açık seçik olsaydı, bunu ekonomik gerçekliklerle bağdaştırmak çok daha güç olurdu. Fakat bu taleplerin de birbirleriyle kıyaslanabilir olmadığını kabul etmek gerekir. Troçki sonradan, "Ukrayna'nın buğdayına, Don'un maden kömürüne ve Krivoy-Rog'un altınına 'özerklik' tanımaya yanaşmamış olan"[13] Kerenski döneminin Rus burjuvazisiyle alay etti. Fakat sanayi Rusyası ile Ukrayna arasındaki karşılıklı ekonomik bağımlılık, sosyal ya da siyasi örgütlenme biçimlerini aşan bir olguydu.

Bu gelişmemiş milli hareketi, Şubat Devrimi birdenbire güçlendirdi. Üç önder buldu kendine: biri, *Ukrayna'nın Tarihi* adlı kitabıyla hareketi edebi ve tarihi bir temele oturtan geniş bilgili profesör Hruşevski'ydi; diğeri, 1905 olaylarına karışmış devrimci aydın Vinniçenko'ydu; Petliyura ise, kendi kendini yetiştirmişti ve sonuncusu gazetecilik olmak üzere çeşitli meslekleri denemişti. İlk ikisi samimi milliyetçilerdi, üçüncüsü de faal bir serüvenci. Mart 1917'de Hruşevski'nin başkanlığında, sosyalist devrimcileri, sosyal demokratları, sosyal-federalistleri (Ukraynalı radikal bir grup) ve milli azınlıkları temsil eden merkezi bir Ukrayna Radası (ya da Sovyeti) kuruldu. Nisan'da milli bir Ukrayna kongresi tarafından onaylandılar. Rada'nın hiçbir resmi temsili niteliği olmadığı anlaşılıyor; ve başlangıçta, hareketin esasında sosyal ve kültürel olan niteliğine uygun olarak, siyasi bir görev üstlenmedi ya da yürütmedi. Fakat, yavaş yavaş ve zamanla Rada, al-

12. "Ukrayna'nın bağımsızlığı için ilk birlik" 1914 savaşı başladıktan sonra Viyana'da kuruldu.

13. L.Troçki, *Istoriya Russkoy Revolyutsii* (Berlin, 1933), c. II, s.48.

tı yüz üyeli çekirdek bir millet meclisi olarak ortaya çıktı. Petrograd Geçici Hükümeti ile görüşmelerde bulunmak için yaptığı sonuçsuz girişimlerden sonra, Rada 13 Haziran 1917'de "Rusya'dan ayrılmamak ve Rus devleti ile ilişkilerini kesmemekle beraber", "özerk Ukrayna Cumhuriyeti'nin" kurulduğunu ilan eden bir kararname ("birinci ilke") yayımladı ve hızla bir milli hükümet şekline bürünen, hükümet görevlerini yerine getiren bir "genel sekreterlik" kurarak başına Vinniçenko'yu getirdi. O zamana kadar vakit kazanmaktan ibaret bir taktik uygulayan Petrograd Geçici Hükümeti, istemeye istemeye, Kurucu Meclis'in nihai hükmüne bağlı olmak kaydıyla onlara özerklik tanıdı. Fakat bu sonuç Rada'nın ve genel sekreterliğin güçlü oluşundan çok Geçici Hükümet'in güçsüzlüğünün bir belirtisiydi.[14]

Petrograd'da Ekim Devrimi'nden sonra merkezi otoritenin fiilen çöküşü, hareketi bağımsızlığa doğru daha çok itti. 7/20 Kasım 1917'de Rada, "Rus Cumhuriyeti'nden ayrılmamak, onun birliğini devam etirmek", "eşit ve özgür halklar federasyonu" haline gelmesi için ona yardım etmek niyetinde olduğunu tekrarlamakla birlikte, bir Ukrayna Halk Cumhuriyeti ilan etti ("üçüncü ilke").[15] Böylece genel sekreterlik, usule uygun bir hükümet oldu. Vinniçenko başbakanlığa, Petliyura da askeri işler sekreterliğine getirildi. Fakat Sovyet hükümetinin güttüğü politika ışığında, bütün bu gelişmeler Kiev ile Petrograd arasındaki ilişkilerde ille de bir kopmayı gerektirmiyordu; ilişkiler bir süre düzgün devam etti. Öte yandan ayrılma süreci, uygulamada son haddine vardırılmadı. Daha 29 Kasım/12 Aralık 1917'ye kadar Rada, demiryolu işçilerinin ücretlerini ödemek için, Petrograd Devlet Bankası'ndan para talep ediyordu.[16] Bu talebinin reddedilmesi, Rada'yı Aralık 1917'de kendi banknotlarını tedavüle çıkarmak mecburiyetinde bıraktı.[17]

Bununla beraber, devrimden bu yana bir ay bile geçmemişken, ilişkiler ciddi bir şekilde gerginleşmeye başladı. 1917 yazı boyunca Ukrayna'nın çe-

14. Bu dönemle ilgili belgeler F.A.Golder'ın, *Documents of Russian History* (1927) adlı eserinde çevrilmiştir, s.435-43; Ukrayna partileri hakkında en geniş bilgi B.Krupnicki tarafından verilmiştir: *Geschichte der Ukraine* (Leipzig, 1939), s.283-4. "Birinci ilke" için bkz. *Revolyutsiya i Natsional'niyi Vopros: Dokumenti i Materiali*, der: S.M.Dimanshtein (1930), s.161-4.

15. Kliyuçnikov i Sabanin, *Mezdunarodnaya Politika*, c. II (1926), s.432-5; milli savunma ile ilgili bir bildiri, *Revolyutsiya i Natsional'niyi Vopros: Dokumenti i Materiali*'de (der. S.M.Dimanshtein (1930), c. III, s.196-7) yanlışlıkla "üçüncü ilke" olarak belirtilmiştir. Bir Bund üyesine göre, Rada'nın Bundist ve Menşevik üyelerinin ısrarı üzerinedir ki Rusya'nın birliğinin devam ettirilmesi ile ilgili madde bildiride yer aldı (M.G.Rafes, *Dva Goda Revolyutsii na Ukraine* (1920), s.57).

16. *Revolyutsiya 1917 goda*, der. I.N.Liyubimov (1930), c. VI, s.236-7.

17. Vinniçenko, *Vidrodjeniya Natsii* (Viyana, 1920), c. II, s.230.

şitli bölgelerinde Sovyetler kendilerini göstermeye başladı; özellikle Kiev' de, bir İşçi Temsilcileri Sovyeti ile, bir Asker Sovyeti kuruldu.[18] Ekim Devrimi'nden sonra, bu Sovyetler birleşti ve Petrograd Sovyet hükümetinin onları teşvik etmesi[19] bu Sovyetler'in Rada'nın otoritesini baltalamak için kasten yapılmış girişimler olarak suçlanmasına yol açtı . Don bölgesinde "beyaz" generallerden Kornilov ve Don Kazakları'nın[20] atamanı Kaledin tarafından anti-Bolşevik bir ordu kurulması sonucu, ilişkiler kopma noktasına geldi. Sovyet hükümetinin Rada'dan özel şikâyetleri, esas itibariyle, askeri bir şekle büründü. Rada, tüm Ukrayna birliklerini Ukrayna'ya geri çağırarak, orduları birbirinden ayırmaya çalışıyordu; bu da, mevcut cepheleri biraz daha parçalamaya ve terhis işleminin yarattığı karışıklığın artmasına yol açıyordu; Ukrayna topraklarındaki Sovyet birliklerini ya da Kızıl Muhafız birliklerini silahsızlandırıyordu. Rada, Sovyet birliklerinin "beyaz"lara kar-

18. E.Bosh, *God Bor'bi* (1925), s.54-7.

19. Stalin'in 24 Kasım/7 Aralık 1917 tarihli *Pravda*'da yayımlanan bir makalesi, "Ukrayna' da acilen işçi, köylü ve asker temsilcileri bölge kongresi yapılması" ile ilgili bir çağrıyı içeriyordu. Bu makale Stalin'in *Toplu Eserleri*'nde yer almamıştır.

20. Kazaklar ("Cossacks"), Moskova İmparatorluğu'nun düşman saldırılarına açık sınır bölgelerinde 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar birçok kez ya zorla toprak elde etmiş, ya da sürekli askerlik yapmak şartıyla, Çar'lar tarafından kendilerine toprak verilmiş kolonlar soyundan geliyorlardı. Kazaklar 19. yüzyılda rejimin başlıca desteği haline geldiler. Orta Asya'da Don'dan doğu Sibirya'ya kadar yayılmış *voiska*'lar ya da sürüler diye bilinen bir düzine büyük askeri topluluk halinde örgütlenmişlerdi. Her topluluğun başında bir ataman vardı. Bu ataman, her ne kadar seçimle iş başına gelmiş bir kurula karşı sorumlu idiyse de, hemen hemen diktatörce yetkilere sahipti. Ekim Devrimi'nin ertesi günü, Don Kazakları'nın atamanı Kaledin, Don bölgesinde bağımsız bir Kazak hükümeti kurdu. Kuban ve Terek Kazakları'nın atamanları da benzeri girişimlerde bulundular. Orenburg Kazakları'nın atamanı Dutov ve Ussuri Kazakları atamanı Semenov da devrimi takip eden kış boyunca Bolşevik aleyhtarı askeri birlikler örgütledi. Güney Rusya'daki Kazaklar, önce Kornilov, sonra da Denikin önderliğinde, gönüllü Beyaz Ordu haline gelen kuvvetlerin çekirdeğini oluşturuyorlardı.

Bununla beraber, toprak dağılımındaki eşitsizlikler, varlıklı ve yoksul Kazaklar arasında çıkar çatışmaları yarattı; ve Şubat Devrimi ertesinde Kazak kitle arasında savaş yorgunluğunun artırdığı bir bezginlik başladı. M.Philips Price, *War and Revolution in Asiatic Russia* (1918) adlı kitabında (s.294-5) Kuzey Kafkasya Kazakları'nın Mart 1917'de önderlerine karşı giriştikleri isyanı anlatır. Bolşevikler bu hoşnutsuzluktan yararlanmasını bildiler. 26 Ekim/8 Kasım 1917 tarihinde toprak kararnamesi, "er Kazakların topraklarını" mülksüzleştirme dışında bırakıyordu. Kısa bir süre sonra bir Kazak heyeti, büyük toprak sahibi Kazaklar'ın topraklarını bölüşerek Kazak Sovyetleri kurma konusunda Troçki ve Lenin tarafından teşvik edildi (John Reed, *Ten Days That Shook The World* (N.Y., 1919, s.288). Kasım 1917'de beş Kazak temsilci VTsIK'da görevlendirildi ve Sovyetler kongresi üçüncü oturumdan itibaren, Tüm Rusya İşçi, Köylü, Kazak ve Asker Temsilcileri Sovyetleri Kongresi'ne dönüştü (*Tretii Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918), s.81). Aralık 1917'de "işçi Kazaklar" için çıkarılmış bir kararname, mecburi askerlik hizmetini ve hareket serbestisine konan kısıtlamaları kaldırdı; gönüllü askerlik yapacaklara üniforma ve donanım sağladı ve toprak meselesinin halledileceğini va-

şı bir cephe oluşturmak üzere Ukrayna'dan geçmelerine izin vermiyor, buna karşılık, Don bölgesinde Kaledin'e katılmaya giden Kazak birliklerinin geçmesine ses çıkarmıyordu.[21] Brest-Litovsk'ta İttifak Devletleri ile 2/15 Aralık 1917'de imzalanan ateşkes anlaşması, Sovyet hükümetinin yetersiz askeri kaynaklarının yükünü hafifletti. 4/17 Aralık 1917'de, Ukrayna Rada'sına, kamuoyuna da açıklanan uzun bir mektup yollandı. Mektup, kendi kaderini tayin hakkı ilkesi adına, "Ukrayna Halk Cumhuriyeti"nin tanındığını bildirerek başlıyor, fakat Rada'yı, "uzun süredir Sovyetleri ve Ukrayna'da Sovyet iktidarını tanımayı reddetmekle ifade edilen kaçamak bir burjuva politikası izlemekle" suçluyor ve yukarıda sayılan üç uygulamaya derhal son vermesi isteniyordu. Mektup olumlu bir talepte de bulunuyordu: Rada'nın, "karşı devrimci Kadet-Kaledin ayaklanmasına karşı mücadele eden devrim kuvvetlerine yardım etmesi" isteniyordu. Kırk sekiz saat içinde tatmin edici bir cevap vermediği takdirde Rada'nın "Rusya'da ve Ukrayna'da Sovyet iktidarı ile açık savaş halinde olduğu"[22] kabul edilecektir, deniyordu. Bu siya-

detti (*Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. 8, madde 68). Şubat 1918'de Don Kazakları'nın genç kesimi "Bolşevik propagandaya bir cevap olmak üzere babalarına ve Kaledin hükümetine karşı ayaklanmışlardı" (*Foreign Relations of the United States: Russia*, c. II, (1932), s.621). Eylül 1918'de, VTsIK'da bir Kazak seksiyonu kuruldu ve seksiyon *Kliç Trudovik Kazakov* adlı bir gazete yayımladı. Faaliyetinin ilk yılıyla ilgili raporu (*Kazakii Otdel: Kratkii Istoriçeskii Oçerk i Otçet Kazak'ego Otdela VTsIK po Oktyabr' 1919 g.* (1919)) değerli bir kaynaktır. İç savaş boyunca devrimi desteklemeleri için Kazaklar'a çeşitli çağrılar yapıldı; bu çağrılar Kasım 1919'da, Yedinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde birleştirildi (*7i Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1920), s.55-6). Bu çabaların ne gibi bir sonuç verdiğini değerlendirmek güçtür; hiç şüphesiz Kazak birliklerinin büyük bir kısmı "Beyaz"lardan yanaydı. İç savaştan sonra, Kazak toplulukları halkın geri kalan kısmı içinde yavaş yavaş eritildi. Fakat Kazaklar, farklı grup adlarının kullanılmaz olduğu Sovyetler Birliği kuruluncaya kadar, Sovyet iktidarını meydana getiren dört gruptan biri olmaya devam etti. Kazaklar'ın devrimdeki rolü yararlı bir monografi konusu oluşturacaktır. Diğer kaynaklar için bkz. Bunyan ve Fisher, *The Bolshevik Revolution, 1917-1918* (Stanford, 1934), s.401-6; öğretici bir makale de *Jizn' Natsional'nostei*'de yer almaktadır, No. 6(63), 15 Şubat 1920.

21. VTsIK'ya sonradan verdiği bir raporda Stalin, ilişkilerin kopmasına kendi kaderini tayin meselesinin değil ("ayrılma hakkını bile kabul etmekle Sovnarkom, Rada'dan daha ileri gidiyordu bu konuda"), bu üç meselenin sebep olduğunu ısrarla belirtti (Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.15-7).

22. Metin *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*'de (No. 6 madde 90) ve Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.121-3'te yayımlandı. *Toplu Eserler*'deki notlara göre, bildiri Lenin tarafından, sonraki ültimatom da Troçki tarafından (*A.g.e.*, c. XXII, s.591) kaleme alınmıştı. İlişkilerdeki kopmanın sebepleri *Pravda*'da yayımlanan bir makalede Stalin tarafından uzun uzadıya tartışılmıştı (Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.6-14). M.Philips Price'a göre, *My Reminiscences of the Russian Revolution* (1921), s.198-9, Ukrayna'da doğmuş olmasına rağmen, Piyatakov, Rada'ya karşı askeri harekâta girişilmesinin başlıca savunucusuydu. Piyatakov, milletlerin kendi kaderini tayin hakkı ilkesine karşıydı.

si içerikli kınamaların ardında Petrograd ve Moskova'daki açlık tehlikesi ve Ukrayna'nın buğdayına olan ivedi ihtiyaç yatıyordu. Radek *Pravda*'da şöyle yazıyordu: "Yiyecek istiyorsanız eğer, 'Rada'ya ölüm!' diye bağırın."[23]

Petrograd'dan gelen tehdit beklenen sonucu yarattı. Ukrayna milliyetçilik hareketinin içsel eğilimi olan, Rus iktidarı ile yüzyüze gelindiğinde yabancı ülkelerin koruyuculuğuna sığınmak eğilimi, bir kez daha ortaya çıktı. General Tabouis yönetimindeki bir Fransız askeri heyeti, bir süredir Kiev' deydi. "Bir direnme kuvveti oluşturması ve İtilaf Devletleri'ne sadık kalması" amacıyla Rada'yı kışkırtma gayretlerinin tam olarak hangi anda başladığı bilinmiyor. Fakat General Tabouis tarafından 5/18 Aralık 1917'de – Petrograd ültimatomunun ertesi günü– Vinniçenko'ya yollanan ve Ukrayna Cumhuriyeti'nin Fransa'dan istediği "mali ve teknik yardım" hakkında ayrıntılı bilgi vermesini talep eden[24] ilk resmi mektupta bu çabaların izleri görülüyor. Fransa ile Ukrayna arasında bir anlaşmanın varlığı Petrograd'da hemen öğrenildi; Stalin 15/28 Aralık'ta *Pravda*'da Fransız heyetinin Rada' ya çektiği bir telgrafın metnini yayımlamıştı.[25] Kiev'de General Tabouis kendisinin Ukrayna Cumhuriyeti nezdinde Fransa Cumhuriyeti'nin vekili olarak atandığını bildirdi ve 29 Aralık 1917/11 Ocak 1918'de Vinniçenko' ya, Fransa'nın Ukrayna Cumhuriyeti'ni maddi manevi bütün gücüyle destekleyeceğini belirtti. Kiev'deki bir İngiliz temsilci de aynı dönemde buna benzer bir beyanda bulundu.[26]

Bolşevikler yönünden, 4/17 Aralık 1917 tarihli ültimatomda Rada ile ilişkilerin kesileceği hakkındaki kesin karar, Ukrayna'da derhal bir başka otoritenin yaratılmasını gerektiriyordu. Ültimatom yollanmadan bir gün önce Kiev'de, Tüm Ukrayna İşçi, Köylü ve Asker Temsilcileri Kongresi başlıyordu. Bu kongreye hazırlık amacıyla yerel Bolşevik parti kurulu toplanmış ve kendine "Ukrayna Sosyal Demokrasisinin Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (Bolşevik)" adını takmıştı. Bu melez adda, parti birliğini Uk-

23. *Pravda,* 2/15 Ocak 1918.

24. Vinniçenko, *Vidrodjeniya Natsii* (Viyana, 1920), c. II, s.232-3.

25. Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.19-21. O sıralarda Petrograd'ın bakış açısını gösteren izlenimler, M.Philips Price'ın *My Reminiscences of the Russian Revolution* (1921), s.194-5) adlı kitabında canlı bir dille aktarılmıştır.

26. Bu mektuplar Vinniçenko tarafından yayımlanmıştır: *Vidrodjeniya Natsii* (Viyana, 1920), c. II, s.235-43). Vinniçenko aslında bu mektupların 9/12 Ocak 1918 tarihli "dördüncü ilke'de" Ukrayna'nın bağımsızlığının ilanından önce yazıldığını belirtmektedir. Fransız hükümeti, Rada'yı "bağımsız bir hükümet" olarak tanımaya karar vermiş olduğunu 7 Ocak 1918'de Washington'a bildiriyordu (*Foreign Relations of the United States, 1918: Russia*, c. II, (1932), s.655).

rayna'daki milliyetçi duygulara verilen bir tavizle bağdaştırmak gibi çok acemice bir amaç güdülmüştü. Ancak bu ad değişikliği kongrede Bolşevikler'in Rada taraftarlarınca yuhalanmalarını önlemedi.[27] Rada'nın ültimatoma verdiği yetersiz cevap[28] kısmen iki kamp da savaşı gerçekten arzu etmediği, kısmen de Sovyet hükümeti artık duruma hâkim olmasını sağlayan daha iyi bir imkâna kavuşmuş olduğu için, ilişkilerde kesin bir kopmaya sebep olmadı. Ukrayna Bolşevikleri Rada iktidarının henüz güçlü olduğu Kiev'i terkederek Harkov'a geldiler ve orada, 11/24 Aralık 1917'de yeni bir Tüm Ukrayna Sovyetleri Kongresi düzenlediler. İki gün sonra, kongre tarafından seçilmiş "Ukrayna merkez yürütme komitesi" Petrograd'daki hükümete telgraf çekerek, "Ukrayna'da tüm yetkileri ele aldığını"[29] bildiriyordu. Merkez yürütme komitesi, esas itibariyle, Bolşevikler ile sol SD'lerden meydana gelmişti.[30]

O andan itibaren, Sovyet hükümeti açıktan açığa ikili bir politika izledi. Bir yandan, bu yeni otoriteyi "Ukrayna Halk Cumhuriyeti'nin hakiki hükümeti" olarak selamlıyor ve gerek "barış mücadelesinde", gerek "toprakların, fabrikaların, atölye ve bankaların emekçi Ukrayna halkına devredilmesinde"[31] ona mümkün her türlü yardımı sağlamaya çalışıyordu. Fakat bu, Rada ile ilişkilerini çeşitli aracılar üzerinden devam ettirmesini[32] ya da Brest-Litovsk barış konferansında Rada heyetinin itimatnamelerini isteksizce de olsa kabul etmesini engellemedi (zaten, kabul etmeseydi Bolşevikler'in milli tayin hakkı davasına bağlılıklarının içtenliğinden şüphe edilirdi).[33] Fakat Vinniçenko'nun da açıkça kabul ettiği gibi, artık "Ukrayna halkının büyük çoğunluğu bize karşıydı".[34] Birlikleri kendiliğinden dağıldıkça ya da Bolşe-

27. *Revolyutsia 1917 goda*, c. VI, der. I.N.Liyubimov (1930), s.269-71.

28. Bu cevabın metni ve bununla ilgili yazışmalar için bkz. *A.g.e.*, s.289-92.

29. *Protokoli Zasedanii VTsIK 2 Soziva* (1918), s.158-9; E.Bosh, *God Bor'bi* (1925), s.81. Telgrafın tarihi burada doğru yazılmıştır.

30. Liste için bkz. *A.g.e.*, s.91.

31. *İzvestiya*, 17-30 Aralık 1917, aktaran Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.592.

32. *Revolyutsia 1917 goda*, c. VI, der. I.N.Liyubimov (1930), s.375-6, s.414.

33. Durumun tuhaflığı şu ki, 28 Aralık 1917/10 Ocak 1918'de Ukrayna'daki Sovyet rejiminin Petrograd tarafından tanınmasından epey sonra Troçki, Brest-Litovsk'ta Kühlmann'a verdiği cevapta, Rus heyeti milli tayin hakkını tanımış olduğundan, Ukrayna heyetinin barış konferansına katılmasında bir mahzur görmediğini bildirdi (*Mirnye Peregovori v Brest-Litovsk*, c. I, (1920), s.52). Daha sonra Rus heyeti, Harkov hükümetinin delegelerini bu konferansa dahil etmeye kalkıştı, ancak hem Rada heyeti hem Almanlar buna karşı çıktılar.

34. Vinniçenko, *Vidrodjeniya Natsii* (Viyana, 1920), c. II, s.216; Hruşevski, *History of the Ukraine* (İng. çev., Yale, 1941), s.534-5, Bolşevik propagandanın Ukrayna silahlı kuvvetleri üzerindeki etkisinden söz etmektedir.

vikler'in saflarına katıldıkça Rada'nın otorite alanı hızla daralıyordu. Rada 9/22 Ocak 1918'de, "Ukrayna halkının özgür, bağımsız ve egemen devleti" olarak Ukrayna Cumhuriyeti'ni ilan eden bir "dördüncü ilke" yayımladı ve bağımsızlığı Alman hükümeti tarafından on gün sonra tanındı.[35] Fakat, bu formaliteler yerine getirildiği sırada Sovyet birlikleri Kiev'i kuşatmak üzereydiler ve 26 Ocak/8 Şubat 1918'de Kiev'e girdiler; Rada devrildi; birkaç gün sonra, yeni Ukrayna Sovyetler Hükümeti orada kuruldu.[36]

Gene de bu mesele sona ermiş değildi. Ukrayna Sovyet hükümeti üç hafta bile tutunamadı ve bu üç hafta boyunca halkın sempatisini kazanmak ya da "yabancı bir kuvvet" tarafından gerçekleştirilmiş bir işgal izlenimini silmek için pek bir şey yapmadı.[37] Rada Kiev'i kaybetmek üzereyken, temsilcileri Brest-Litovsk'ta Almanya ile bir barış anlaşması imzalıyorlardı. Petrograd iktidarına karşı bir yabancı devletin koruyuculuğunu arama geleneğini sürdüren Rada, 12 Şubat 1918'de Almanya'yı yardıma çağırdı.[38] Alman birlikleri bütün Ukrayna'yı hızla işgal ettiler; 2 Mart 1918'de Bolşevikler Kiev'i, Petliyura komutasındaki Rada kuvvetlerine terkettiler. Fakat, ne Petliyura'nın şükran duaları, ne de Rada'nın başkanı sıfatıyla Kiev'e dönmüş olan Hruşevski'nin belagati, Vinniçenko tarafından kabul edilmiş "acı hakikati", Rada'nın kendi restorasyonunu "Alman ağır topçusuna borçlu olduğu"[39] hakikatini ortadan kaldırmıyordu. Kendinden hoşnut oluşu bile onu uzun zaman ayakta tutamadı. Nisan sonunda Rada bertaraf edildi ve onun yerini, ataman Skoropadski başkanlığında Almanlar tarafından denetlenen daha etkin ya da daha uysal bir Ukrayna hükümeti aldı.

35. Vinniçenko, *Vidrodjeniya Natsii* (Viyana, 1920), c. II, s.244-52.

36. Bu olaylar konusunda başvurulacak temel kaynak dönemin yayınlarıdır: Lenin, *Soçineniya*, c. XXII, s.591-2, bazı bilgileri içermektedir. İlginç bilgiler için bkz. Vinniçenko, *A.g.e.*, c. II, s.252-6 ve M.Philips Price, *My Reminiscences of the Russian Revolution*, s.198-203, 233-5. Kiev'deki Birleşik Devletler konsolosunun, şehrin Bolşevikler tarafından zaptına ilişkin raporu *Foreign Relations of the United States, 1918: Russia*, c. II, s.675-6'da bulunmaktadır.

37. M.G.Rafes, *Dva Goda Revolyutsii na Ukraine* (1920), s.77; M.Philips Price'a göre (*My Reminiscences of the Russian Revolution* (1921), s.202-3), disiplinli birkaç Sovyet Birliği Don cephesine sevkedilmişti; Ukrayna'daki Sovyet silahlı kuvvetleriyse "Ukrayna'ya hiçbir ilgi duymadığı ve Ukrayna hakkında hiçbir bilgisi olmadığı halde... Ukrayna halkının kurtarıcıları olarak hareket ettiklerini iddia eden" rasgele silah altına alınmış serüvencilerdi.

38. Vinniçenko, *Vidrodjeniya Natsii* (Viyana, 1920), c. II, s.301, 19 Şubat 1918 tarihli *İzvestiya*'da yayımlanan metin, M.G.Rafes'e göre (*Dva Goda Revolyutsii na Ukraine* (1920), s.70), Aralık 1917'de General Tabouis ile anlaşma imzalandığı sırada Rada içinde, ancak Alman desteğinin Bolşevikleri saf dışı edebileceğine inanan güçlü bir kesim vardı.

39. Vinniçenko, *Vidrodjeniya Natsii* (Viyana, 1920), c. II, s.296, 299-302.

Yeni rejim askeri bakımdan, Almanlar'ın işine geliyordu: Ukrayna'nın iç kuvvetler dengesinde bir şey ifade ettiği sürece, büyük toprak sahiplerinin ve zengin köylülerin çıkarlarını temsil ediyordu. Bunların üretim fazlası, Alman işgal komutanlıkları için, Almanya'nın boş ambarlarını yeniden doldurma umuduydu. Ukrayna milliyetçilerine pek az şey, sosyal reform taraftarlarına da hiçbir şey vermeyen düpedüz gerici bir rejimdi bu. Ama Sovyet Hükümeti ile barış görüşmelerine devam etmesini engellemedi bu durum.[40] Sovyet görüşüne göre, Almanya'nın koruduğu bir Rada ile, gene Almanya'nın koruduğu bir ataman arasında tercih söz konusu değildi; Kiev'de bir Sovyet heyeti bütün 1918 yazı boyunca görüşmelere devam ettiyse de hiçbir sonuca varılamadı. Bolşevikler'in, Ukrayna'da Almanlar'la savaşmaya istekli olmamaları Sol SD'lerin Moskova'daki beşinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde dile getirdikleri şikâyetlerden biriydi. Ukrayna'daki Alman general Eichhorn'un öldürülmesi, tıpkı Mirbach'ın öldürülmesi gibi Sovyet-Alman ilişkilerini bozma yolunda başarısız bir girişim oldu.

Skoropadski'nin Ukrayna üzerindeki otoritesi, Kasım 1918 Alman askeri yenilgisine kadar devam etti. Bundan sonra bir önceki kışın tarihi kendini tekrar etti. Eski Rada'nın elemanları Kiev'e "Ukrayna direktuarı" olarak yerleştiler. Vinniçenko başkan, sözde diktatör kimliğine bürünmüş olan Petliyura da başkomutan oldu. Bir kez daha, Fransa'nın yardım etmesi istendi. Fakat Odesa'daki Fransız birliklerine komuta eden General d'Anselm'in, vaadlerden başka verecek pek bir şeyi yoktu; bu vaadler bile General Tabouis'nın bir yıl önceki vaadlerinden çok daha az yüreklendiriciydi.[41] Durumun tek yeni özelliği, İttifak Devletleri'nin otoritesinin çökmüş olduğu bir sırada sözde "batı Ukrayna" denilen Ukrayna Cumhuriyeti'ne eski Avusturya ili Doğu Galiçya'nın dahil edilmesiydi. Böylece Ukrayna ile Polonya arasında bir anlaşmazlık sebebi yaratılmış oluyordu.

Alman yenilgisinin ve Skoropadski'nin kaçışının yarattığı kaos içinde bile, Bolşevikler'in Ukrayna'da iktidarı doğrudan doğruya ele geçirememiş olmaları burada örgütlü bir desteklerinin bulunmadığını göstermektedir. Alman yenilgisinden birkaç gün sonra, kuzey sınırındaki Kursk'ta Piyata-

40. Başlangıçta bu görüşmelerden sorumlu olan Stalin, *İzvestiya*'da yayımlanan bir demecinde bunları savundu (Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.82-4).

41. General d'Anselm'in, Rusya'nın restorasyonu için "iyi niyetler besleyen bütün unsurlara" Fransız yardım vaadinde bulunan son derece ihtiyatlı bir demeci Vinniçenko'nun eserinde yer almaktadır: *Vidrodjeniya Natsii* (Viyana, 1920), c. III, s.267-8. Öte yandan Bolşevikler, Şubat 1919 Paris Barış Konferansı'na gönderdikleri bir notada, Petliyura ile Fransız askeri komutanlığı arasında imzalanan sözde bir anlaşma konusunda ayrıntılı bilgi verdiler (*L'Ukraine soviétiste* (Berlin, 1922), s.15-6).

kov başkanlığında geçici bir "Ukrayna işçi ve köylü hükümeti" kuruluyordu. Bu hükümet 29 Kasım 1918'de, iktidarı ele geçirdiğini ve toprakların köylülere, fabrikaların da "Ukrayna'nın emekçi kitlelerine"[42] devredildiğini ilan eden bir manifesto yayımladı. Aralık başında, üç gün devam eden bir genel grevden sonra Harkov'da iktidarı bir Sovyet ele geçirdi[43] ve silahlı Bolşevik birlikler güneye doğru ilerlemeye başladılar. "Direktuar"ın protestolarına cevap olarak Çiçerin, 6 Ocak 1919 tarihli bir notada, Piyatakov hükümetinden ve onun "tamamen bağımsız olan" birliklerinden sorumlu olmadığını bildiriyordu.[44] On gün sonra "direktuar", anlaşılan Vinniçenko'nun itirazına rağmen[45], Moskova'ya savaş ilan ediyor ve bir süre sonra da Vinniçenko istifasını veriyordu. Fakat bu, Harkov'da mevzilenen Sovyet birliklerinin ilerleyişini hiç etkilemedi ve bu birlikler Şubat 1919'da, tıpkı bir yıl önce yaptıkları gibi, Kiev'i tekrar ele geçirmeyi başardılar. Halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılandılar.[46] Azledilen "direktuar" üyeleri, bütün faaliyetlerini Paris barış görüşmeleri üzerinde yoğunlaştırdılar. Fakat talepleri, Ukrayna miliyetçiliği davasından çok, Rus İmparatorluğu birliğini yeniden kurmaya soyunmuş "beyaz" generallerin davası ya da Polonya davası ile ilgilenen devlet adamlarınca dikkate alınmadı.

Sovyet Ukraynası'nın başkenti, en önemli sanayi merkezi olan Harkov'du şimdi ve Ukrayna'da doğmuş olmasına rağmen, Ukrayna'nın bağımsızlık taleplerine pek sempati beslemiyor görünen Piyatakov'un[47] yerine, Ukrayna Sovyet hükümetinin başına Rakovski getirildi. 10 Mart 1919'da, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti anayasası, üçüncü Tüm Ukrayna Sovyetleri Kongresi tarafından resmen kabul edildi. Önemli bütün konularda, RSFSC anayasasından hiçbir farkı yoktu bu anayasanın[48]. Bağımsız Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin güçsüzlüğü, anayasayı imzalamış olan üçüncü Tüm Ukrayna Sovyetleri Kongresi prezidyumunun üye

42. *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu* (1920), s.109-11, madde 147; Stalin'in, "Ukrayna Kurtarılıyor" başlıklı ve 1 Aralık 1918 tarihli bir makalesi Stalin, *Soçineniya*'da yer almaktadır, c. IV, s.174-6.

43. *A.g.e.*, c. IV, s.180.

44. Vinniçenko, *Vidrodjeniya Natsii* (Viyana, 1920), c. III, s.205-8; Moskova hükümetini, eski Çarlık emperyalist politikasını devam ettirmekle suçlayan Vinniçenko'nun 9 Ocak 1919 tarihli cevabı için bkz. *A.g.e.*, c. III, s.213-18.

45. *A.g.e.*, c. III, s.230. 46. *A.g.e.*, c. III, s.328.

47. Yetkili bir gazetecinin "Piyatakov hükümetinin görüşleri, bu hükümeti destekleyenlerin görüşlerinden daha solda" derken kastettiği muhtemelen buydu (Arthur Ransome, *Six Weeks in Russia in 1919* (1919), s.22).

48. *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu* (1920), s.113-16, madde 151; *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii v Dekretak* (1936), s.115-21.

listesi okununca ortaya çıkıyordu. Rakovski, Piyatakov, Bubnov ve Kviring tanınmış Bolşevikler'di; fakat Ukrayna halkının sözcülüğünü üstlenecek bir nitelikleri yoktu.[49] O sırada dış şartlar hiç de iyi görünmüyordu. Ricat halindeki Petliyura kuvvetlerinin, Yahudi halkın büyük bir kısmını acımasızca öldürdükleri batı kesiminde çarpışmalar bir süre devam etti.[50] Doğu Ukrayna'da olağanüstü niteliklere sahip bir köylü önder, anarşist Nestor Mahno, 1918'de bir partizan grubunu Skoropadski'ye karşı gerilla savaşı amacıyla örgütlemişti. Bu grup giderek zaman zaman geniş bölgeleri kontrol altında tutan, bazen Bolşevikler safında, bazen onlara karşı savaşan binlerce kişilik güçlü bir orduya sahip örgütlü bir hareket haline gelmişti.[51] Ukrayna toprakları üzerinde yer yer dağınık Alman birlikleri vardı hâlâ. Fransız birlikleri Karadeniz kıyısına ve Kırım'a çıkartma yapmışlardı. Temmuz'da Denikin'in İtilaf Devletleri tarafından desteklenen "gönüllü ordusu

49. Rakovski hükümetinde yer alan diğer tanınnuş Bolşevikler arasında Artem, Voroşilov, Mejlauk ve Podvoyski de vardı (tam liste *L'Ukraine soviétiste*'dedir (Berlin, 1920), s.9-10). Bunlardan bazıları, örneğin Troçki ve Zinovyev, Ukrayna doğumlu oldukları halde kendilerini Ukraynalı kabul etmiyorlardı. Rakovski Romanya asıllıydı, 1914-1918 savaşında Romanya Sosyal Demokrat Partisi'nde etkin bir rol oynamış ve Ocak 1918'deki üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde "Romanya Sosyal Demokrasisi'nin" selamlarını ileterek ortaya çıkmıştı (*Tretii Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918), s.10-11). Olağanüstü bir yan yoktu bunda; parti çalışanları milli özellikler in pek önem taşımadığı ve yetenekli militanlara ihtiyaç duyulduğu bir zamanda, bir alandan bir başka alana serbestçe aktarılabiliyorlardı. Haziran 1917'de, birinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde Zinovyev, partinin Ukrayna seksiyonu adına konuşmuştu.

50. Yahudi bir yazara göre, bir Rada üyesi o dönemde Yahudi düşmanlığına "bizim en büyük kozumuz" diyor ve "hiçbir Bolşevizm, bizim Yahudi düşmanlığımıza karşı duramaz" diye belirtiyordu (M.G.Rafes, *Dva Goda Revolyutsii na Ukraine* (1920), s.132).

51. Nestor Mahno, Ukrayna'da Ekaterinoslav ilinde Gulyai-Pole köyünde 1905'te kurulan, "anarşist-komünist" bir grubun şeflerinden biriydi. İki yıl sonra, Stolipin reformlarının sebep olduğu köylü ayaklanmaları sonunda Sibirya'ya sürüldü. 1917'de Sibirya dönüşü, kendi grubunu köylü komünü şeklinde örgütledi ve 1918 güzünde Skoropadski rejimine ve Alman ve Avusturyalı destekçilerine karşı koymak için bir partizan örgütü kurdu. Mahno kuvvetleri sayıca hızla arttı ve 1918'den 1921'e kadar, sırasıyla Ukrayna direktuarına, Denikin'e, Wrangel'e ve Bolşevikler'e karşı ve bazen de aynı anda hepsine karşı savaştı. Rusça yazılmış anıları sonradan Paris'te üç cilt halinde (son iki cilt ölümünden sonra) değişik başlıklar altında yayımlandı: *Russkaya Revolyutsiya na Ukraine* (1929); *Pod Udarami Kontrrevolyutsii* (1936); *Ukrainskaya Revolyutsiya* (1937). Üç ciltte, Aralık 1938'e kadarki dönem anlatılmaktadır. Yayımlanacağı ilan edilen dördüncü cilt, ki Mahno'nun daha sonraki dönemle ilgili notlarını ve makalelerini içermektedir, yayımlanmış gibi görünmüyor. İkinci ve üçüncü ciltlerin yayımcısı, ikinci cilde yazdığı önsözde "Mahno'nun düzenli bir eğitim görmediğini ve edebi dile hiçbir yatkınlığı olmadığını" açıklamaktadır; bu yüzden anılar muhtemelen anlaşılması zor bir kişiliği fazla tutarlı ve kararlı gibi yansıtmaktadır. Mahno kendini tüm devlet otoritesini baskıcı ve karşı devrimci olduğu için reddeden inanmış bir anarşist olarak anlatmaktadır anılarında; fakat bu onun kendi hareketi içinde sert bir askeri disiplin uygulamasını önlemiyordu. Köylüyü idealize ediyordu fakat politik değildi; toprak sahiplerine, Kazaklar'a, burjuvaziye, Ukrayna

kuzeye doğru ilerlemeye başladı. Kızıl Ordu geri çekildi ve Eylül'de Kiev, önce Petliyura birlikleri, sonra Denikin birlikleri tarafından tekrar işgal edildi. Her yerde karışıklık hüküm sürüyordu artık. Açlık, tifüs ve diğer felaketler Ukrayna'yı kırıp geçiriyordu.[52] Bağımsız komutanlar –Mahno onların en müthişiydi – kâh düzenli ordu, kâh talancı çete gibi hareket eden birliklerinin başında bölgeyi bir baştan bir başa katediyorlardı. Köylüler arasında Denikin'in işgal kuvvetlerinin çok daha sert baskısına karşı duyulan nefret, Sovyet hâkimiyetinin yarattığı hoşnutsuzluğu unutturmuştu.

Denikin'in yenilgisi Aralık 1919'da Kiev'in Kızıl Ordu tarafından yeniden zaptedilmesine yol açtı. Ukrayna Sovnarkomu başkanı sıfatıyla Rakovski tarafından imzalanmış bir kararname gereğince, beş kişilik (üçü Bolşevik'ti) bir "askeri devrimci komite" kuruldu[53]; ve Ukrayna'da üçüncü defa bir Sovyet rejimi tahkim edilmek istendi. Şubat 1920'ye doğru, Sovyet otoritesi başlıca merkezlerde sağlanmıştı. Fakat karışıklık dönemine son vermek için yeterli değildi bu. Bolşevikler'in yenilgiye uğrattığı, Paris'teki İtilaf Devletleri'nden yüz bulamayan ve Denikin tarafından reddedilmiş olan Petliyura, Aralık 1919'da maddi ve manevi yardımın mümkün biricik kaynağı olarak görünen Polonya'ya başvurdu. Ukrayna'nın Sovyet ya da Denikin yönetiminde birleşmiş bir Rusya'ya yeniden dahil edilmesine karşı olan Polonya, Petliyura'nın şahsında, Ukrayna ayrılıkçılığının göstermelik tek temsilcisini buluyordu; Petliyura, Ukrayna'yı, Polonya İmparatorluğu'nun uydu birimi olarak yönetmek hırsına kapıldığı için, Ukrayna'nın Doğu Galiçya üzerindeki talebinden vazgeçti. Petliyura'nın 2 Aralık 1919'da, Varşova'da Polonya hükümetiyle imzaladığı anlaşma,[54] Ukrayna burjuva

milliyetçilerine (kendisinin Ukrayna dilini konuşmadığı söyleniyordu) ve "bütün siyasi partilerden meydana gelmiş bir iskambil oyunu" dediği Kurucu Meclis'e eşit ölçüde karşıydı (*Russkaya Revolyutsiya na Ukraine* (1929), s.18). Mahno zaman zaman Bolşevikler ile işbirliği yaptı fakat, onların Ukrayna'da bir otorite kurma girişimlerine daima karşı çıktı. Mahno, esas itibariyle, Ukrayna'nın Dinyeper'in doğusunda kalan kısmında etkin oldu; anarşist karakterine rağmen, özellikle bu bölgede çok güçlü olan Kazak bağımsız askeri topluluklar geleneğinden de izler taşıyordu. Hareketin partizanlarından biri tarafından anlatılan hikâyesi (P. Arşinov, *Istoriya Maknovskogo Dvijeniya*, (Berlin, 1923), yazarın Mahno'ya duyduğu aşırı hayranlıktan ötürü özünden çok şey yitirmektedir. Bir Sovyet yayını bunun tam karşıtı bir özellik taşıyor: M.Kabanda, *Maknovşçina* (tarihsiz [? 1925]).

52. 1919-1920 kışı boyunca hüküm süren tifüs salgınının ağırlığı ile ilgili bilgiler P.Arşinov'un *Istoriya Maknovskogo Dvijeniya* (Berlin, 1923), s.156-8) adlı eserinde anlatılmaktadır.

53. *Jizn' Natsional'nostei*, No.48 (56), 21 Aralık 1919; *Oktyabr'skaya Revolyutsiya: Pervoe Piyatiletie* (Harkov, 1922), s.117.

54. Vinniçenko, *Vidrodjeniya Natsii* (Viyana, 1920), c. III, s.474-6.

milliyetçiliğinin tamamen iflas ettiğini ortaya koyuyordu; çünkü Ukrayna köylülerinin gelişmemiş milli duygularını asıl kamçılayan Polonyalı büyük toprak sahiplerine duydukları düşmanlıktı. Ancak bu anlaşma Ukrayna'ya bu kez Mayıs-Haziran 1920'de altı hafta kadar Kiev'i işgal edecek olan Polonya birlikleri tarafından saldırılmasına yol açıyordu. Ne var ki, bu sefer istilacının yenilgisi ve ülkeden çıkarılması, Ukrayna'nın yirmi yıl boyunca yabancı istilasından uzak kalmasına yol açacaktı. Tüm Ukrayna'da düzeni sağlamak bir yıla yakın süre aldı[55] ve partizanlarla yer yer yapılan çarpışmalar, Mahno sağ kalan kuvvetleri ile birlikte 28 Ağustos 1921'de Romanya sınırını geçinceye kadar devam etti.[56] Nihayet ülkenin mutlak hâkimi olan Sovyet rejimi, artık Ukrayna halkına barış nimetlerini sunar görünmekle kalmıyor, aynı zamanda bu fırtınalı yıllarda denemiş olduğu hükümetlerin hepsinden çok daha tahammül edilebilir bir hükümet görüntüsü veriyordu.

Böylece, Sovyet Ukraynası güçlükle doğmuş oldu. Milli kaderini tayin hakkı ve ayrılma hakkı resmen tanınmıştı. Finlandiya'da yönetici burjuva sınıf, Fin milletinin temsilcisi olduğunu kabul ettirecek ölçüde güçlü olduğu halde, Ukrayna'da devrim bir adım daha ileri götürülmüş ve Ukrayna'nın milli bağımsızlığının mirasçısı haline gelen "proletaryanın ve yoksul köylülüğün emekçi ve sömürülen kitlelerinin diktatörlüğü" (Ukrayna anasayasının ilk maddesinde bu terim kullanılmaktadır) yararına burjuvazi tasfiye edilmişti. Böyle bir hal çaresinin Petrograd'ın yararına olduğu açıkça görülüyordu. Ama, Ukrayna burjuva milliyetçiliğinin yetersiz olduğu da bir gerçekti. Güvenebileceği hiçbir milli işçi hareketi yoktu. Köylüleri kendi safına kazanmayı başaramadı, çünkü davasını değil sosyal devrimle, büyük ölçüde bir sosyal reformla bile bağdaştıramadı (önderlerinin en namuslularından biri olan Vinniçenko tarafından açıkça ve birçok kez kabul edilmiş bir başarısızlıktı bu[57]). Bu güçsüzlük onu sürekli yabancı baskılara açık kıl-

55. Wrangel'in düşmesinden sonra, Kasım 1920'de Sovyet komutan Frunze tarafından Mahno'ya çekilen ve birliklerinin Kızıl Ordu'ya katılmasını emreden bir ültimatom, M.P. Frunze'nin *Sobranie Soçinenii*'sinde yer almaktadır (c. I, (1929), s.176-80); ültimatom reddedilmiştir.

56. P.Arşinov, *Istoriya Maknovskogo Dvijeniya*, (Berlin, 1923), s.200.

57. Aşağıdaki satırlar, Vinniçenko'nun *Vidrodjeniya Natsii* (Viyana, 1920) adlı eserinden yapılmış tipik alıntılardır. "Rus Bolşevikleri ile, Moskovalılar ile çarpıştığımız sürece her yerde biz galiptik, fakat kendi Bolşeviklerimizle temasa geçince bütün gücümüzü yitirdik" (c. II, s.155); Rada, "millete ve emekçi sınıfa karşı uygulanan sosyal baskıdan emekçi kitleleri kurtarma" eğilimi göstermedi (c. II, s.158); Rada'nın hatası, "kitlelerin kafasında milli görüş ile sosyal görüş arasında bir çelişki yaratmak oldu" (c. II, s.219). Vinniçenko, Rada'nın Şubat 1918'de Bolşevikler tarafından ülkeden atıldığı dönemde, "halk kitlelerinde merkezi Rada'ya

dı ve böylece, gerçek bir hareket serbestisini engelledi. Son etkin lideri Petliyura, Ukrayna köylüsünün milli düşmanı Polonyalılar'la ittifak kurunca, Ukrayna burjuva milliyetçiliği 1920'de tamamen iflas eti.

Ukrayna burjuvazisinin, bir burjuva devrimini başarıya ulaştırmada Büyük Rus burjuvazisinden bile güçsüz olduğu ortaya çıktı. Başarısızlığı yüzünden yerini kaptıracağı belliydi. Bolşevikler hariç, görünürde hiçbir ciddi aday yoktu; Bolşevikler'e karşı koyan kuvvetlerin birbiri ardı sıra bozguna uğraması da, Bolşevikler'in Ukraynalı kitleler tarafından ehveni şer olarak kabul edilebileceğini gösterdi. Gene de kolay bir çözüm yolu değildi bu. Sovyet hükümeti 1918 başında ve tekrar 1919 başlangıcında, Ukrayna'nın doğrudan doğruya Rus Sovyet birimine dahil edilmesi ile, ayrı bir Ukrayna cumhuriyeti yaratarak Ukraynalılar'ın milli özlemlerini tatmin etme girişimi arasında bir seçme yapmak durumunda kalmıştı. İkinci seçeneği dayatan, devrimden önce halk kitlelerine açıklanmış olan ilkeler ve Lenin'in milli kaderini tayin hakkı adına en geniş ölçüde bölünmenin, tam bir gönüllü birliğe varmanın en emin yolu olduğuna kuvvetle inanmasıydı. Bağımsız bir Sovyet Ukraynası'na ilişkin bir politikayı gerçekleştirmek için Lenin'in şahsen mücadele ettiğini gösteren birçok kanıt var. Denikin'in Aralık 1919'da bozguna uğramasından sonra, Sovyet otoritesi Ukrayna'da üçüncü kez kurulacağı sırada Lenin'in hazırladığı ve merkez komite tarafından kabul edilen "Ukrayna'da Sovyet iktidarı" üzerine bir önerge, partinin Moskova'da yapılan özel bir konferansına sunuldu. Bu önerge her şeyden önce, Sovyet yönetiminin Ukrayna milli meselesi ve Ukrayna köylülüğü ile ilgili tavrını ele alıyordu. "Ukrayna dilini ikincil bir dile dönüştürmek için yapılan girişimleri" kınıyor, tüm devlet memurlarının Ukrayna dilini konuşabilmelerini şart koşuyor; eski malikâne topraklarının köylülere dağıtılmasını, "ancak gerektiği oranda" Sovyet çiftlikleri kurulmasını ve hububatın "sadece sınırlı bir miktarına" el konulmasını öngörüyordu. Fakat parti konferansında Ukraynalı Bolşevik önderler önergeye şiddetle karşı çıktılar. Rakovski geniş ölçüde kurulacak Sovyet çiftliklerinin, Sovyet düzeninin temelini oluşturacağını belirtti; Ukrayna Sovnarkom'u üyelerinden Bub-

karşı büyük bir nefretin bulunduğunu" kabul ediyor ve şu dokunaklı itirafta bulunuyor: "Bütün bunlarda korkunç ve garip olan şey, onların aynı zamanda Ukrayna'ya özgü her şeyi – Ukrayna dilini, müziğini, Ukrayna okullarını, gazetelerini ve kitaplarını– gülünç duruma düşürmesiydi" (c. II, s.259-60). Ukrayna milliyetçiliğine hiçbir sosyal muhteva kazandırılmamış olması, en sonunda diğer özlemlerin de gözden düşmesine sebep oldu. M.G.Rafes, *Dva Goda Revolyutsii na Ukraine*'de (1920, s.78) da Rada'nın "Ukraynalılaştırma" politikasının yarattığı nefretten söz ediyor.

nov, devlet memurlarının Ukrayna dili konuşmaları mecburiyetini Ukrayna milliyetçiliğinin öneminin abartılması olarak görüyordu. Bubnov, Manuilski ve diğerleri, Bolşevikler'le ittifak kurmaya çalışan SD eğilimli bir Ukrayna köylü partisi olan *Borot'bisti* ile her türlü uzlaşmaya karşı çıktılar.[58] Lenin'in önergesi kabul edildi ve Mart 1920'de *Borot'bisti* üyeleri Komünist Parti'ye alındı.[59] Fakat, işbaşındakilerin muhalefetinin çok sert ve çok köklü olduğu yerlerde, parti çizgisini uygulamadaki güçlüklerin kolayca üstesinden gelmek mümkün olmuyordu.

Bu güçlükleri birkaç kişinin anlayışsızlığına ya da inatçılığına yormak da doğru olmaz. Ukraynalılar'ın milli özlemleri bir burjuva çerçeve içinde giderilemezdi. Fakat Bolşevikler, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurarken, burjuva devrimden proleter devrime geçildiğini ilan ettiklerinde, Ukrayna milli meselesi çözümlenmesi hemen hemen imkânsız yeni bir şekle bürünüyordu. Köylülüğü devrime yöneltecek tek kuvvetin proletarya olduğu görüşü, Bolşevik öğretinin temel noktasıydı; Ukrayna'da yerli bir proletarya olmadığı için, burada sosyal devrimin milli içeriği de havada kalıyor ve bir bakıma yapay bir hal alıyordu. Ukraynalı burjuva aydınlara göre yeni rejimin kusuru önderlerinin büyük bir kısmının, doğuştan değilse bile kafaca ve yetişme tarzı bakımından Büyük Rus olmasıydı. Bu izlenim kolay silinmedi. Eski Ukrayna milliyetçilerinden bazılarının, özellikle 1923'te Kiev'e dönen ve oradaki yeni Ukrayna Bilimler Akademisi'ne başkan seçilen Hruşevski'nin davaya kazanılmış olması, Ukrayna Sovyet yönetiminin Büyük Ruslar'dan oluşan bileşimini gizlemeye yetmiyordu. Ukrayna köylüsünün gözünde yeni rejimin en büyük kusuru şehirlilerin kurduğu bir rejim olmasıydı. NEP'in simgelediği köylülük ile uzlaşma döneminde bu kusur daha az göze batıyordu. Daha sonra proletaryanın köylülük üzerinde baskısı yeniden kurulunca ve Ukrayna köylülerinin şikâyetleri, Ukrayna aydınlarının şikâyetleri ile çakışınca şu hakikat bir kez daha ortaya çıktı: sosyal ve ekonomik bir içeriğe büründüğünde milli mesele ağır bir hal alıyordu.

Şubat 1919'da, Ukrayna SSC'nin kuruluşuyla hemen hemen aynı anda, bir Beyaz Rus SSC'nin kurulması, milletlerin kendi kaderini tayin ilkesi

58. Önerge, *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.316-18 ve Lenin, *Soçineniya*, s.552-4'te yer almaktadır. Konferans tutanakları yayımlanmadı ve Lenin'in Ukrayna meselesine ilişkin konuşmasının metni kayboldu. Bu konuşmanın kısa özeti için bkz. *Soçineniya*, c. XXIV, s.815-16, not 171; s.818-19, not 178.

59. Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.304.

adına ayrılma hakkı politikasının daha ileri bir uygulanışını temsil ediyordu. Mesele, Ukrayna'dakinden daha basitti, çünkü Beyaz Rus burjuva milliyetçilik hareketi henüz başlangıç aşamasındaydı; çözümü büsbütün yapay kılan da bizzat bu olguydu. Ukrayna modeli yakından izlendi. Daha Mart 1917'de bir Beyaz Rus milli kongresi, Rusya için "cumhuriyetçi ve demokratik federal bir düzenden" yana olduğunu ilan eden bir bildiri yayımlamış ve bir Beyaz Rus milli komitesi kurmuştu.[60] Ağustos 1917'de Minsk'te bir burjuva Beyaz Rus Rada[61] kurulmuş; delegeleri Ocak 1918 başında, üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ne bizzat katıldıkları halde, kendilerine söz hakkı verilmediği gibi delegelikleri de iptal edilmişti.[62] 1917'nin son günlerinde Minsk'te ilgi çekici bazı olaylar gerçekleşmişti. Ekim Devrimi'nden sonra kurulmuş Bolşevik bir askeri devrimci komite, Rada'yı devirip, "Batı Bölgesi ve Cephesi Halk Komiserlikleri Konseyi"ni oluşturmuş ve "Beyaz Rusya emekçi halklarının milli kaderini tayin hakkını" ilan etmişti.[63] Minsk'te birkaç hafta boyunca yetersiz bir Sovyet yönetimi hüküm sürdü.[64] Ancak ilerleyen Alman orduları, Şubat 1918'de bu hükümeti devirdiler ve geçer akçe olan milletlerin kendi kaderini tayin hakkı ilkesine hiç değilse sözde bağlı olduklarını göstermek için, kendilerine göre bir Beyaz Rus Radası kurdular. Aynı yılın sonlarına doğru Beyaz Rus mülteciler, Moskova'da bir kongre yaparak, Rusya Sovyet Cumhuriyeti ile mutlaka birleşmek arzusunda olduklarını ilan ettiler.[65]

Brest-Litovsk'ta kabul edilmiş sınırın gerisinde mevzilenmiş olan Alman birlikleri, Kasım 1918'de dağılmaya başlayıncaya dek uygulamada hiçbir sorun çıkmadı. O tarihten sonra kurtarılmış bölgelere bir hükümet sağlamak gerekiyordu; ve tıpkı Ukrayna'da olduğu gibi, hükümetin Rusya birimine dahil edilmesi ile ayrı bir Beyaz Rusya biriminin yaratılması arasında bir seçme yapmak gerekiyordu. Aynı düşünceler aynı kararı gerektirdi. Karar, parti merkez komitesi tarafından alındı ve gerekli talimat, 25 Ara-

60. *Revolyutsiya i Natsional'niyi Vopros: Dokumenti i Materiali, der.* S.M.Dimanshtein, c. III, (1930), s.267, 271-2.

61. *A.g.e.*, c. III, s.275-6.

62. *Tretii Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1918), s.64, 87.

63. *Revolyutsia 1917 goda*, c. VI, der. I.N.Liyubimov, 1930, s.457-8. Brest-Litovsk'ta Hoffmann, milli kaderini tayin ilkesini hatırlatan Troçki'ye verdiği cevapta "Beyaz Ruslar'ın milli kaderini tayin hakkını ısrarla savunan Minsk birinci Beyaz Rusya Kongresi'nin, 30-31 Aralık gecesi, Bolşevikler tarafından süngü ve mitralyözlerle dağıtıldığını" iddia etti (*Mirnie Peregovori v Brest-Litovske*, c. I (1920), s.95).

64. *Proletarskaya Revolyutsiya,* No.3 (74), 1928, s.61-130.

65. Dönemin basınında bu kongre ile ilgili atıflar *Voprosi Istorii*'de verilmiştir, No. 1, 1947, s.11.

lık 1918'de yerel komünist önder Miyasnikov'a Stalin tarafından verildi.[66] 1 Ocak 1919'da "bağımsız Beyaz Rusya Sovyet Cumhuriyeti geçici hükümeti" Minsk'te egemenliğini kurdu ve "kokuşmuş Beyaz Rusya burjuva Radası"nı kanun dışı ilan etti.[67] Tam bir ay sonra, birinci Beyaz Rusya İşçi, Asker ve Köylü Temsilcileri Sovyetleri Kongresi Minsk'te toplandı ve 4

66. Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla ile ilgili en ciddi kaynak, Stalin'in 60. yaş günü dolayısıyla yazılmış bir makaledir *(Istorik Marksist*, No. 1, 1940, s.63-78). Başlıca olguların kısa bir özeti aşağıda verilmiştir:

25 Aralık 1918'de, Alman ordularının Beyaz Rusya topraklarını terketmesinden sonra, Stalin kuzeybatı bölgesi Komünist Parti bölge komitesi başkanı Miyasnikov ile bir telefon görüşmesi yaptı:

> Komünist parti merkez komitesinin bir Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmasına ilişkin kararını Miyasnikov'a bildirerek bölge komitesi başkanını Moskova'ya çağırdı...Yoldaş Stalin, Kovno ve Vina illerinin Litvanya Sovyet Cumhuriyeti'ne verileceğini ima etti. Yoldaş Stalin, Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulması ve Beyaz Rusya Komünist Partisi'nin faaliyeti ile ilgili temel ilkeleri de bildirdi.
>
> Stalin yoldaşın telkinleri, Miyasnikov'un katıldığı kuzeybatı bölgesi parti konferansında tartışıldı. Bu görüşler, Beyaz Rusya SSC ve Beyaz Rusya Komünist Partisi'nin kuruluşuna temel oldu ve burjuva Beyaz Rusya milliyetçiliğine karşı giriştikleri mücadelede Beyaz Rusya Bolşevikleri'ne yol gösterdi.
>
> Beyaz Rusya SSC hükümeti on beş üyeden meydana gelecekti (sonradan on yedi oldu). Bunların seçimiyle bizzat Stalin yoldaş ilgilendi.
>
> Bir Beyaz Rusya Komünist Partisi merkez bürosu kuruldu. Merkez büro başkanı, aynı zamanda parti merkez komitesi ve Sovyet hükümeti başkanıydı. Beyaz Rusya İşçi ve Köylü Sovyetleri Geçici Hükümeti'nin manifestosunu Stalin yoldaş hazırladı ve üzerinde önemli bazı düzeltmeler yaptı.
>
> Beyaz Rusya Sovyeti Geçici Hükümeti'nin üyeleri Smolensk'e hareket ettiğinde yoldaş Stalin, Miyasnikov'a şöyle yazdı: "Beyaz Ruslar bugün Smolensk'e hareket ettiler. Bir manifesto getiriyorlar. Parti merkez komitesi ve Lenin, sizden onları, belki henüz tecrübesiz fakat hayatlarını parti ve Sovyetler uğruna feda etmeye hazır genç kardeşler olarak karşılamanızı istiyor.

Bu hazırlıklardan sonra, 31 Aralık'ta kuzeybatı bölgesi olağanüstü parti konferansı toplanarak kendini derhal Beyaz Rusya Komünist Partisi'nin ilk kongresi olarak ilan ederek, bir Beyaz Rusya Bağımsız Sosyalist Cumhuriyeti kurmaya karar verdi. Bu kendi kaderini tayin girişimine açıkça itiraz eden birkaç komünist ("Jilunoviç ve grubu") partiden istifa ettiler.

Bu değerlendirmenin yazıldığı tarihteki durum, Stalin'in kişisel rolünün biraz abartılmasını gerekli kılmış olabilir, ancak değerlendirmenin esas itibariyle gerçek olmadığından kuşkulanacak bir sebep yoktur.

A.F.Miyasnikov, Ermenistan doğumlu olduğundan Beyaz Rusya ile kişisel hiçbir bağı olmayan bir parti çalışanıydı. Sonradan Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Sovnarkom'u başkanlığına getirildi ve bu sıfatla Aralık 1921'de, dokuzuncu Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde, üç Transkafkasya Cumhuriyeti adına bir bildiri okudu (*Devyatyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1922), s.186). Onu, disipline aykırı hareket ettiği için, Şubat 1922'de partiden atılan G.I.Miyasnikov ile karıştırmamak gerekir (Bkz. s.194).

67. *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii v Dekretak* (1936), s.99-102. Rada Grodno'ya çekildi ve orada bir müddet Polonya hükümetinin koruyuculuğuna sığındı.

Şubat 1919'da Beyaz Rusya SSC anayasasını kabul ederek bir Beyaz Rusya hükümeti kurdu.[68] Her şey o kadar aceleye geldi ki, RSFSC anayasası model alınarak hazırlanmış anayasa, Sovyetler kongresinin işlevlerini ve bir merkez yürütme komitesi tanımlıyor, fakat yerel Sovyetler'le ya da Sovnarkom'la ilgili maddeleri metne koymayı ihmal ediyordu.

Ukrayna gibi Beyaz Rusya da, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak kurulduktan sonra bile, yeni bir sıkıntılı dönem geçirecekti. 1919 baharında, aynı ölçüde genç ve hemen hemen aynı ölçüde güçsüz olan Beyaz Rusya ve Litvanya cumhuriyetleri arasında bir federasyon kurmak için planlar yapıldı.[69] Fakat Nisan 1919'da taarruza geçen Polonya, Litvanya SSC'ni ortadan kaldırdı ve Polonya birlikleri, Beyaz Rusya'nın talep ettiği toprakların bir kısmını işgal ederek Ağustos 1919'da Minsk'i ele geçirdi. 1920 Polonya-Sovyet savaşı sonucunda Beyaz Rusya Cumhuriyeti, Polonya'ya ilerleyen Sovyet birlikleri tarafından kurtarıldı ve Beyaz Rusya 1 Ağustos 1920'de parlak bir bildiriyle zaferi kutladı.[70] Ekim 1920 Polonya-Sovyet ateşkes anlaşması (ki 18 Mart 1921'de Riga anlaşmasıyla kesinleşti) Beyaz Rusya'yı topraklarının batı kısmından bir kez daha yoksun bıraktı. Fakat, bu sefer kesin bir barış dönemi başlıyordu. Aralık 1920'de ikinci Beyaz Rusya Sovyetleri Kongresi, bir dizi "ek madde" kabul ederek[71] Şubat 1919 anayasasındaki ihmalleri giderdi.

Bir modern tarihçiye göre, "Beyaz Ruslar için milletleşme, Rus devriminin adeta hiç istenmemiş bir hediyesi olarak gerçekleşti".[72] Narkomnats'ın resmi gazetesinde bir yazar, Beyaz Rusya işçi ve köylülerinin "kendilerini daima Rus emekçi sınıfının bir parçası olarak gördüklerini" ve "sadece Beyaz Rusya küçük burjuva aydınlarının pek önemsiz bir kısmının bağımsızlıktan yana olduğunu"[73] kabul etti. Ancak Bolşevik teoriye göre milletleşme, tarihi gelişmenin kaçınılmaz olmamakla birlikte, normal ve yararlı bir aşamasını oluşturuyordu ve henüz ortada bir Beyaz Rus milleti yoksa da başka örneklere bakarak, doğmak üzere olduğu söylenebilirdi; Stalin'in iki yıl sonra "Beyaz Rus milletinin yapay olarak yaratıldığı" suçlamasına karşı, bir parti kongresinde kendini savunmak için ileri sürdüğü oldukça kuşkulu bir savdı bu:

68. Anayasa, *A.g.e.*, s.111-14'te; hükümet listesi de *Jizn' Natsional'nostei*'de (No. 5 (13), 16 Şubat 1919) bulunmaktadır.
69. Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.228-9; *Jizn' Natsional'nostei*'de (No. 6(14), 23 Şubat 1919.
70. *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii v Dekretak* (1936), s.140-2.
71. *A.g.e.*, s.155-60. 72. D.S.Mirski *Russia: A Social History* (1932), s.278.
73. *Jizn' Natsional'nostei*'de, No.10 (67), 6 Nisan 1920.

Kırk yıl önce Riga bir Alman şehriydi, fakat şehirler köyleri yutarak büyüdüğü ve milliyet özellikle kırlık bölgelerde korunduğu için, Riga bugün safkan bir Letonya şehridir. Gene bundan elli yıl kadar önce, Macaristan'ın bütün şehirlerinde bir Alman niteliği vardı; şimdiyse hepsi Macarlaştı. Aynı şey Beyaz Rus olmayan unsurların henüz ağırlığını koruduğu Beyaz Rusya şehirlerinde de görülecektir.[74]

Belki de bu, en azından Avrupa'da, milli tayin hakkı ilkesine sığınmanın, milli bilinci tatmin etmekten çok, uyarmak amacıyla ortaya atılmasının en aşırı örneklerinden biriydi.

Estonya ve Letonya'nın durumu, Finlandiya'nınkiyle Ukrayna ile Beyaz Rusya'nınki arasında yer alıyordu. İkisi de küçücük birer ülkeydi. Estonya'nın nüfusu 1 milyon 250 bin, Letonya'nınki de 1 milyon 750 bindi. Fakat birbirinden farklı olan ve ne Germen ne de Slav diline benzeyen dilleri onlara ayrı bir özellik veriyordu. Her iki ülkede, Alman tüccarların, sanayicilerin ve büyük toprak sahiplerinin egemenliğine karşı –Finlandiya'dakinden çok daha güçsüz ve daha az kök salmış, fakat Ukrayna'dakinden daha güçlü ve kararlı– sınırlı ama otantik bir küçük burjuva milliyetçilik hareketi gelişmişti. Her iki ülkede de Ekim Devrimi'yle birlikte Sovyet rejimler ilan edilmiş, fakat ilerleyen Alman birlikleri tarafından kaldırılmıştı. Kasım 1918'de Almanya yenilince, Riga ve Tallinn'de milli burjuva hükümetler kuruldu. Fakat bunlar uzun ömürlü olmadı. 29 Kasım 1918'de, Narva'da bir Estonya Sovyet Hükümeti, üç hafta sonra da bir Letonya Sovyet Hükümeti ilan edildi. Yerli ve Rus Sovyet orduları doğudan ilerlemeye başladılar. "İşçilere kaderlerini tayin hakkı" sloganının resmen geçerli olduğu bir dönemdi ve bu politika, Stalin tarafından hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde ilan edildi:

Sovyet Rusya, batı bölgelerine hiçbir zaman kendi mülküymüş gözüyle bakmadı. Bu bölgelerin, oralarda yerleşmiş milliyetlerin işçi kitlelerinin devredilmez mülkü olduğunu ve bu kitlelerin, siyasi kaderlerini kendilerinin diledikleri gibi tayin etmek hakkına sahip olduklarını kabul etmiştir. Şüphesiz bu, işçi Estonya'yı burjuvazinin boyunduruğundan kurtarmak için giriştikleri mücadelede Estonyalı yoldaşla-

74. Stalin, *Soçineniya*, c. 49. Aradan çok uzun bir zaman geçtikten sonra, Stalin, sadece "gizil" de olsa, kapitalizm öncesi dönemde de "millet unsurlarının varolduğu" görüşünü tekrarladı (*A.g.e.*, c. XI, s.336). 1913'te Lenin, "Polonya, Litvanya, Ukrayna, Beyaz Rusya, vb.'ni örnek göstererek, "milli" nedenlerden dolayı, şehirleri kendi etki alanlarında yer alan köylerden ve ilçelerden ayırmanın bir çılgınlık olacağını" ileri sürüyordu (Lenin, *Soçineniya*, c. XVII, s.158). Fakat Lenin'in o dönemde bundan çıkardığı tek pratik sonuç şuydu: Marksistler, tamamen ve sadece "millet-ülke" ilkesini kabul etmekle yetinmemeliydiler.

rımıza, Sovyet Rusya'nın her türlü yardımı yapmasını engellemez, aksine böyle bir yardımı gerektirir.[75]

Estonya Sovyet Cumhuriyeti Petrograd tarafından 8 Aralık 1918'de, Letonya Sovyet Cumhuriyeti ise 22 Aralık 1918'de tanındı.[76] 1919 Ocak ayı başında Sovyet iktidarı Riga'ya dek uzanmıştı.

O zamana kadar Ukrayna örneği izlenmişti; Riga geniş bir yerli sanayi proletaryasına sahip olduğu için de, Sovyet iktidarının temelleri Baltık kıyılarında Ukrayna'dakinden daha sağlam görünüyordu. Fakat Britanya deniz kuvvetlerinin orada bulunuşu belirleyici bir etkendi. Almanya ile çarpışmaların sona ermesiyle birlikte, Britanya deniz kuvvetleri Baltık'ta göründü. Estonya Sovyet Cumhuriyeti Ocak 1919'da devrildi. Letonya Sovyet Cumhuriyeti Riga'da beş ay dayandıysa da, sonunda Britanya donanması tarafından topa tutulma tehdidi karşısında teslim oldu. Her iki ülkede Britanya koruyuculuğu altında kurulmuş burjuva hükümetler, otoritelerini güçlendirecek vakit buldular. Yudeniç serüveni[77] tasfiye edildikten sonra, Sovyet Hükümeti tutumunu yeniden gözden geçirdi. Her iki burjuva hükümeti de sanıldığından çok daha güçlü ve istikrarlı olduklarını gösterdiler. Yudeniç'e besledikleri düşmanlık da, Sovyet Cumhuriyeti'ne tamamen düşman olmadıklarını ortaya koydu. Özellikle dış ticaret, Sovyet politikası yörüngesine girmeye başladığı bir sırada (İtilaf Devletleri'nin ablukası Ocak 1920'de kaldırıldı) Riga ve Tallinn limanlarını kapitalist dünya ile Sovyet dünyası arasında bir tür tarafsız bölge olarak kabul etmek daha yararlı görünüyordu. Ukrayna modeli yerine Finlandiya modelini benimsemeye, Estonya ve Letonya Sovyet Cumhuriyetleri tasarısından vazgeçmeye ve burjuva hükümetlerinin milli tayin hakkını tanımaya karar verildi. Estonya ile 2 Şubat 1920'de,[78] Letonya ile de 11 Ağustos 1920'de[79] barış anlaşmaları

75. Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.178. Bu bildiriyi içeren makele, *Pravda*'da ve *Jizn' Natsional'nostei*'de yayımlandı.

76. Bildiriler, *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu*'da yayımlandı, (1920), s.52-4, madde 76; ve s.133-4, madde 168. Bu tanımalarla ilgili kararnameler Kliyuçnikov i Sabanin, *Mezdunarodnaya Politika*, c. II (1926), s.206-8'de yer almaktadır. Bunlar Sovnarkom'un kararnameleriydi; VTsIK'nın bir kararıyla daha resmi bir kesinlik kazandılar (*A.g.e.*, c. II, s.208-9).

77. Ekim 1919'da Britanya kuvvetlerinin desteklediği "beyaz" General Yudeniç, Estonya'daki üslerden Petrograd'a karşı taarruza geçti. Taarruz nerdeyse başarıya ulaşacaktı. Yudeniç, Rus İmparatorluğu'nu eski sınırları içinde yeniden kurmayı amaçladığı için, girişimi ne Estonya ne de Letonya Hükümeti tarafından sempatiyle karşılandı.

78. *Sobranie Uzakonenii, 1920*, No. 7, madde 44. Burjuva Estonya hükümeti nezdinde ilk Sovyet girişimi Eylül 1919'da yapılmış, fakat komşularından bağımsız hareket etmek isteme-

imzalandı. Böylece gerçekleşen rejim sadece yirmi yıl sürecekti.

Üçüncü Baltık ülkesi Litvanya, biraz değişik bir tarzda Letonya ve Estonya'nın yolundan gitti. 1917-1918 kışında bir burjuva milli konsey, Tariba kuruldu. Bu konsey de, tıpkı Şubat 1918'deki Beyaz Rusya Radası gibi, esas itibariyle Almanlar tarafından kurulmuştu ve Alman işgal kuvvetleri komutanlığının teşvikiyle, 16 Şubat 1918'de Litvanya'nın bağımsızlığını ilan etti.[80] Almanya'nın bozguna uğramasından sonra Litvanya'da geçici bir işçi ve köylü hükümeti kuruldu[81] ve Letonya'daki daha gelişmiş hükümetle aynı tarihte 22 Aralık 1918'de –biraz vakitsiz olarak– Petrograd tarafından tanındı.[82] Ertesi ay, burjuva Tariba, Vilna'dan fiilen atılarak, yerine Sovyet iktidarı kuruldu. Nisan 1919'da Vilna'nın Polonya ordusu tarafından ele geçirilmesi, Litvanya ve Beyaz Rusya Sovyet Cumhuriyetleri arasındaki federasyon tasarılarına da, Sovyet Litvanyası'nın varlığına da son verdi. 15 ay sonra Vilna, Polonya savaşı sırasında Sovyet orduları tarafından tekrar ele geçirildiğinde başka planlar devreye girmişti. 12 Temmuz 1920'de, Estonya ve Letonya barış anlaşmalarının yanı sıra, burjuva Litvanya hükümeti ile de bir barış anlaşması imzalanmıştı[83]; bu, her ne kadar, Litvanya'nın, aynı yılın sonuna doğru Vilna'yı Polonyalı haydut Zeligowski'ye kaptırmasını önleyemediyse de, hükümet merkezini Kovna'ya nakletmiş olan Litvanya hükümeti, gene de Sovyet Rusya tarafından tanınmakta devam etti.

Letonya ya da Estonya'dan biraz daha büyük ve nüfusça biraz daha kalabalık olmasına rağmen, Litvanya, proletaryanın izine bile rastlanmayan ve sadece bir avuç aydının varolduğu hemen hemen tümüyle bir köylü ülkesiydi. Burjuva ya da Sovyet koruyuculuğunda olsun, Litvanya'nın bağımsızlık talebi, maddi ve manevi desteğini Birleşik Devletler'de yaşayan geniş bir Litvanyalı nüfustan alan çürük temellere dayanıyordu. Aslında Litvanya'nın bağımsızlığına Soyvet Rusya olumsuz bir gözle bakıyordu. Litvanya'nın bağımsızlığına kavuşmadığı takdirde Polonya'nın uydusu haline gelmesi daima mümkündü; öte yandan, bağımsız bir Litvanya Polonya'nın

diği gerekçesiyle, Estonya hükümeti tarafından reddedilmişti (Kliyuçnikov i Sabanin, *Mezdunarodnaya Politika*, c. II (1926), s.344-6, 387-8); Finlandiya, Letonya ve Litvanya'ya yapılan benzer öneriler, anlaşıldığı kadarıyla görmezlikten gelinmişti (*A.g.e.*, c. II, s.383-4).

79. *Sobranie Uzakonenii, 1920*, No. 95, madde 514.

80. Bu dönemle ilgili Litvanya resmi belgeleri P.Klimas'ın *Le Développement de l'état lithuanien* (Paris, 1919) adlı eserinde yer almaktadır.

81. *Istorik Marksist*, No. 2-3 (1935), s.50-2.

82. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918,* No. 98, madde 1006.

83. *Sobranie Uzakonenii, 1920*, No. 96, madde 515.

koltuk altında bir çıban olabilirdi. Bundan dolayı, milli kaderini tayin ilkesini mümkün olduğu kadar genişletmek Sovyet Rusya'nın yararınaydı.

(b) *Doğu Sınır Bölgeleri*

RSFSC'nin batı sınırlarında, Avrupa medeniyeti içinde yer almakla birlikte Rus geleneğini paylaşan, kültür ve maddi refah seviyesi bakımından Büyük Ruslar'dan aşağı kalmayan ve hatta bazen onlardan daha üstün Slav ve Slav olmayan halklar yaşıyordu. Büyük Rusluğun ağır bastığı merkezi bir birlik ile bu halklar arasındaki ilişki sorunu, Batı Avrupa'da örneğin, 1918'den önce Habsburg İmparatorluğu'ndaki Çekler'in ya da, 1918'den sonra Çekoslovakya'daki Slovaklar ve Südet Almanları'nın karşılaştıkları soruna benziyordu. Ayrılma, federasyon, özerklik ya da merkez devletle bütünleşme şıklarından herhangi biri seçilebilir ve bunlardan her biri lehinde kanıtlar ileri sürülebilirdi. Fakat çözüm yolu ne olursa olsun, ortaya çıkan sorunlar, Batı Avrupa'da "azınlıklar meselesi" denilen şeyle aynı nitelikteydi. Doğu sınır bölgelerinde, yani Volga havzasındaki, Kafkasya'nın kuzey yamaçlarındaki ve Hazar Denizi'nin doğusuna düşen Orta Asya'daki topraklarda sorunların farklı bir içeriği vardı. Bu bölgelerin halkları, kökenleri, dilleri ve ortaçağ Moğol uygarlığının kalıntılarını taşımaları bakımından, Avrupalı'dan çok Asyalıydılar. Bunların 10 milyon kadarı hâlâ göçebe hayatı yaşıyordu ve ilkel aşiret hayatı ortadan kalkmamıştı. Hayat ve kültür düzeyleri, Ruslar'ın ve batı sınır bölgelerindeki halklarınkinden çok geriydi. Buralarda, çok dağınık bir tarzda yerleşmiş olan Rus nüfus, hem göçmen hem de sömürgeci rolü oynuyordu. 1850'li yıllarda Engels bu bölgelerden şöyle söz etmişti:

> Bütün zalimliğine ve Slav umursamazlığına rağmen Rus egemenliği, Karadeniz ve Hazar bölgesi halkları için, Orta Asya halkları için, Başkırtlar ve Tatarlar için uygarlaştırıcı bir anlam taşımaktadır.[84]

Merkez birimle ilişkilerinin ya da kurtuluşlarına ilişkin tasarıların yarattığı sorunlar, Batı bakış açısına göre, "azınlık" sorunları değil, "sömürge" sorunlarıydı. Sovyetler'e göre ise, "milli" sorunla "sömürge" halkların sorunları genellikle birbirine bağlıydı.

Batı sınırlarında, kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin uygulanması, 1920 yılı sona ermeden Polonya, Finlandiya, Estonya, Letonya ve Litvanya'da

84. *Karl Marx-Friedrich Engels: Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, III[er] Teil, c. I, s.206.

Sovyet olmayan bağımsız cumhuriyetlerin tanınması ve Rusya Sovyet Cumhuriyeti'yle sıkı ama henüz belirlenmemiş ilişkiler içinde olan bağımsız Ukrayna ve Beyaz Rusya Sovyet Cumhuriyetleri'nin kurulması sonucunu yaratmıştı. Doğuda sorunun çözümü, kısmen durumun karışık oluşundan, kısmen de iç savaşın değişken etkilerinden dolayı daha az belirgindi. Ama genel görünüş her yerde aynıydı. Devrimin ilk aşamasında milletlerin kendi kaderini tayin hakkı ilkesi ilan edilmişti ve uygulamada tam bağımsızlıktan çok, özerklik talebi biçimini almıştı. Bolşevikler, bu ilkeyi Geçici Hükümet'ten daha kesinkes ve daha ısrarlı öne sürerek başlangıçta, doğu halklarının giriştikleri milli hareketlerin tam desteğini sağlamış oluyorlardı. Ancak aynı Bolşevikler, Ekim Devrimi'nden sonra, Petrograd'dan yöneten bir Rus hükümeti şeklinde (her ne kadar adı böyle değilse de) ortaya çıkınca ve devrimin ikinci aşamasına ulaşır ulaşmaz mevcut sosyal düzene açıktan açığa, ya da üstü kapalı meydan okuyunca, kendi kendilerini atamış olan milli önderler karşı devrimci güçlere bel bağladı. Bununla birlikte bu durum, Ukrayna'daki sonuçların aynını yarattı. Eski Rus İmparatorluğu'nu yeniden kurmak için Sovyet Hükümeti'ne savaş açmış "beyaz" generallerin hiçbiri, imparatorluğun geri kalmış halklarının milli özlemlerine en ufak bir yakınlık duymuyorlardı. Öyle ki bu halkların milli önderleri, kendilerine Çar'ın boyunduruğundan başka bir şey vadetmeyen şeytan ile, sosyal devrimin derin denizi arasında kalakalmışlardı. Böylece iç savaş, doğu halklarının "burjuva" milli hareketleri denen şeyin iflasını perçinledi ve Sovyet makamlarını milli devrimden sosyal devrime geçişin eşiğine getiriverdi.

Genel anlamda iç savaş, doğu sınırlarında Sovyet politikasının iki aşaması arasındaki ayrımı belirledi. Şubat Devrimi'nden önce bile, Çarlık Rusyası'nın Müslüman halkları arasında bir huzursuzluk kendini hissettirmeye başlamıştı.[85] Volga Tatarları arasında, ki tüccar orta sınıfa mensup unsurlar sadece onlarda vardı ve bunların daha önce göçebeyken şimdi çiftçilikle, ormancılıkla uğraşan komşuları Başkırtlar'da, Orta Asya'da Kazan'ın doğusuna kadar uzanan uçsuz bucaksız bozkırlarda yaşayan ve büyük bir kısmı hâlâ göçebeliği sürdüren Kazaklar arasında (19. yüzyıl yazarları, bunlara, Kırgızlar diyorlardı; oysa yanlıştı bu),[86] aydın grupçukların başlattıkları

85. Narkomnats çalışanı S.M.Dimanshtein, 1905 devriminin bu halklar üzerindeki etkilerini *Revolyutsiya i Natsional'nosti*'de (No. 8 ve 9, 1930 ve No. 1, 1931) anlatmaktadır. Dimanshtein'ın bu halkların aşiret ve milliyet adları "Rus devlet memurlarının hoşuna gitmediği için," kendilerine müslüman dedikleri yolundaki iddiası (*A.g.e.*, No. 1, 1931, s.73) ancak kısmen doğrudur: içlerinden birçoğu milliyetçi olduğu kadar dindardı da.

86. "Kazak", Hazar Denizi'nin doğu ve kuzeydoğusunda uzanan az nüfuslu geniş Orta As-

milli hareketler 1905 devriminden beri varolagelmişti. Hem başka yerlerden göçmenler getirterek hem de yerli halka yerleşik bir hayat sağlayarak toprağın verimini artırmak, tarımı geliştirmek isteyen Çarlık rejiminin uyguladığı sömürgeleştirme politikası bu hareketleri iyice kışkırtmıştı. Geleneksel otlaklarının Rus göçmenlere peşkeş çekilmesi Kazaklar için sürekli bir kızgınlık kaynağıydı ve Birinci Dünya Savaşı boyunca, halkı angarya çalışmaya zorlama girişimi, 1916'da tehlikeli bir Kazak isyanına yol açtı. Güney'e doğru, Hiva, Buhara ve Türkistan'daki daha yerleşik nüfus – Ortaçağ Cengiz Han İmparatorluğu'nun kalıntılarıydı bunlar– aynı öfkeyle çalkalanıyordu. 1916-1917 kışı boyunca Buhara'nın yarı bağımsız Han'ı, kendi uyruklarının isyanını bastırmak için Rus birliklerin yardımını istemek zorunda kalmıştı.

Bütün bu belirtiler 1917 genel hareketinin önhabercileriydi. 1917 Mayısı'nda, milli bağımsızlık değil, milli özerklik talep etmek için Petrograd'da, birinci Tüm Rusya Müslümanları Kongresi toplandı; kongredeki temel tartışma "milli topraklarda federal ilkelere dayalı demokratik bir cumhuriyet" isteyen bir çoğunluk ile, birleştirici bir Rus devleti içinde kültürel özerklikle yetinecek bir azınlık arasında geçti.[87] O sırada Rusya'da hüküm süren kargaşalıkta farklı Müslüman halklar, özlemlerini gerçekleştirmek amacıyla çalışmaya koyuldular. Temmuz 1917'de Kazan'da toplanan ikinci Tüm Rusya Müslümanları Kongresi, Müslüman halklar içinde en gelişmiş topluluk olarak, milli Müslüman hareketi yönetmeye çalışan ve bu uğurda Pan-Turan özlemleri bile körükleyen Tatarlar'ın denetiminde geçti. Aynı tarihte, Orenburg'da Başkırtlar'ın özerkliğini talep etmek için bir Başkırt Kongresi düzenledi ve Alaş-Orda (Kazaklar'ın efsanevi atası diye bilinen "Alaş'ı n sürüsü" anlamında) geleneksel adıyla bir milli konsey kuruldu. Kongre, "Rusya'nın federatif demokratik bir cumhuriyet olması"nı, Kazakistan'ın da özerk bir birim olarak yer almasını talep eden bir program oluşturdu.[88]

ya bozkırlarında yaşayan, çoğu göçebe olan ve Türkçe konuşan nüfusa verilen addı. Bununla beraber, 18. ve 19. yüzyıllarda, bu kelime halk dilinde imparatorluğun dışında kalan ya da yeni fethedilmiş bölgelerde yerleşen, esas itibariyle Ruslar'dan oluşan savaşçı kolonlar anlamında kullanıldı (Batı lehçelerinde "Cossacks" deniyordu); esas Kazaklar'a, Rus ve Batılı yazarlar "Kırgız" dediler: Sinkiang dolaylarındaki dağlık bölgede yerleşmiş, yine Türkçe konuşan az nüfuslu çok daha küçük bir topluluktu bu. Sovyet Hükümeti ve Sovyet yazarlar, Kazak adını, gerçek sahibi olan Orta Asya Kazakları'na yeniden tanıdılar ve onların yaşadıkları bölgeye Kazakistan adını verdiler; bununla birlikte 1920'li yılların sonlarına kadar Kazaklar'a, resmen Kırgız demekte devam edildi.

87. *Revolyutsiya i Natsional'niyi Vopros: Dokumenti i Materiali*, der. S.M.Dimanshtein, c.III, (1930), s.294-305.

88. *A.g.e.*, c. III, s.315-17, 328, 363-5.

1917 yazı boyunca değişik tarihlerde, Volga havzasının en küçük Müslüman milliyetleri Mariler, Votyaklar ve Çuvaşlar, kongreler düzenleyerek benzer taleplerde bulundular.[89] Ayrıca, kuzey Kafkasya'nın Müslüman aşiretleri Vladikafkas'ta, Mayıs ve Eylül aylarında iki kongre düzenledi.[90] Kelimenin sosyal anlamıyla bunların hiçbiri devrimci değildi ve –belki Kazak hareketi dışında– hemen hepsinin, az çok dinci bir yanı vardı. Başkırt Kongresi'nin mollalardan, yaşlılardan, kulaklardan oluştuğu, toplantıya katılmak için 50 ruble giriş ücreti[91] istendiği ve kuzey Kafkasya Müslümanları'nın Gotsinski adında bir mollayı, müftü payesi vererek önder seçtikleri[92] anlatılmaktadır.

Bu şartlar altında, Doğu'da milli meselenin Sovyet yöneticilerin karşısına önce sadece Müslüman bir kisve altında çıkmış olmasına şaşmamak gerekir. Sovyet Hükümeti'nin bu alandaki ilk işi, Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi'nin ardından "Rusya'nın ve Doğu'nun Tüm Emekçi Müslümanlarına" başlıklı özel bir bildirge yayımlamak oldu. Rus halkının "şerefli bir barış sağlamaya ve ezilen halklara bağımsızlıklarına kavuşmaları için yardım etmeye" can attığını belirten bildirge şöyle devam ediyordu:

> Rusya Müslümanları, Volga ve Kırım Tatarları, Sibirya ve Türkistan Kırgız, [Kazaklar] ve Sartları, Transkafkasyalı Türkler ve Tatarlar, Kafkasya Çeçenleri ve Dağlıları ve Çarlar tarafından, Rusya'nın müstebitleri tarafından camileri, ibadethaneleri yerle bir edilmiş, inançları, töreleri ayaklar altına alınmış olan herkes! İnanç, örf ve âdetleriniz, milli ve kültürel kurumlarınız şu andan itibaren serbest ve dokunulmazdır. Kendi milli hayatınızı tam bir özgürlük içinde düzenleyin. Bu sizin hakkınızdır. Biliniz ki sizin haklarınız, tıpkı tüm Rusya halklarınınki gibi, devrimin ve onun organları olan İşçi, Köylü ve Asker Sovyetleri'nin güçlü koruması altındadır. Bu devrimi ve onun hükümetini destekleyin.

Bildirge, daha sonra, eski Rusya sınırlarının doğusunda yaşayan, kendilerini ezenleri devirmeye and içmiş ve yardım vaadetmiş Müslümanlar'ın davasına değiniyordu.[93] 19 Ocak 1918 tarihli bir kararname, Müslümanlar'ın içişlerinden sorumlu bir komiserlik kurulduğunu bildiriyordu; komi-

89. *Revolyutsiya i Natsional'niyi Vopros: Dokumenti i Materiali*, der. S.M.Dimanshtein, c. III (1930), s.414-28.

90. *A.g.e.*, s.372-7. 91. S.Atnagulov, *Başkiriya* (1925), s.57.

92. *Revolyutsiya i Natsional'niyi Vopros: Dokumenti i Materiali*, der. S.M.Dimanshtein, c. III (1930), s.377.

93. Kliyuçnikov i Sabanin, *Mezdunarodnaya Politika*, c. II (1926), s.94-6; Fransızca çevirisi *Revue du monde musulman*, c. 1-I (1922), s.7-9'da yer alıyor. Bildirinin sonunda "Hintliler'in" ve "Ermeniler"in hatalarının zikredilmiş olması, "müslümanlar" ibaresinin Bolşevikler için tüm doğu halklarının simgesi haline geldiğini gösteriyor.

ser Tatar'dı ve başlıca yardımcılıklara bir Başkırt ve bir Tatar atanmıştı.[94] Bu dönemin anlamlı bir jesti de, vaktiyle İmparatorluk kitaplığına Semerkant'tan getirilmiş "Hazreti Osman'ın Kutsal Kuranı"nın "Petrograd'daki Müslümanlar Bölge Kongresi"ne verilmesiydi.[95] Bir başka jest de, Brest-Litovsk görüşmelerinin kesintiye uğraması ve Alman ordularının yeniden hücuma geçmesi vesilesiyle, İslam İşleri Komiserliği tarafından "devrimci Müslüman halk"a, "Müslüman sosyalist partisinin kızıl bayrağı altında toplanma" çağrısının yapılmasıydı.[96] Kasım 1918'de Moskova'da düzenlenen Komünist Müslüman Örgütler Kongresi, "komünist Müslüman örgütler merkez bürosu"nu kurdu. Bu merkez büro, Türkçe bir günlük gazete dahil, çeşitli dillerde propaganda malzemesi yayımladı, ajitatörler yolladı, yerel basımevleri kurdu.[97] Kasım 1919'da düzenlenen ikinci bir kongrede Lenin ve Stalin'in bizzat söz aldığı görüldü.[98]

Sovyet politikasının, 1918'in ilk aylarında başlayan ikinci aşaması, hem Ukrayna'da hem de doğuda, Şubat ve Ekim devrimleri arasında kurulmuş "burjuva" milli hükümetlere karşı etkin bir müdahale dönemi oldu. Bu hükümetler, tıpkı Ukrayna Rada hükümeti gibi, Ekim Devrimi'nden sonra, ya mevcut sosyal düzene karşı bir tehdit olarak gördükleri ya da bir Rus hükümeti olarak, eski bağımlı halklara düşman saydıkları için, Petrograd'daki Sovyet hükümetine sırt çevirdiler. Ekim Devrimi'nden sonra özerk bir Başkırt devleti kurmuş olan Validov adlı birinin başkanlığındaki Başkırt hükümeti, Sovyet hükümetine açıkça savaş ilan etmiş olan Orenburg Kazakları'nın saflarına katıldı.[99] Milliyetçilerde egemen olan tutumun tipik bir örneğiydi bu. Bu bölünme Sovyet hükümetini, söz konusu bölgelerdeki yarı "proleter" unsurlar (doğrusu bu bağlamda, tıpkı "burjuva" kelimesi gibi, yerine oturmamış bir kelimedir bu) arasında kendine bir destek aramak ve onların yeni başlayan hoşnutsuzluğunu ve özlemlerini körüklemek zorunda bıraktı; bu da "işçilere kendi kaderlerini tayin hakkı"nı savunan batı politi-

94. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. 17. madde 243.

95. *A.g.e.*, No. 6, madde 103. Bu jeste karşılık, sonunda bu ünlü Kuran kayboldu. Ne olduğunu, nerede bulunduğunu kimse bilmiyor.

96. *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu* (1920), s.80, madde 99.

97. *Vos'moi S"ezd RKP(B)* (1933), s.433-4. Büronun adı Mart 1919'da "doğu halkları komünist örgütler merkez bürosu" şeklinde değiştirildi (*Jizn' Natsional'nostei*, No.8 (16), 9 Mart 1919), bu tarihte artık Narkomnats'ın otoritesine bağlanmıştı.

98. Lenin, *Soçineniya*, c. XXIV, s.542-51; Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.279-80.

99. S.Atnagulov, *Başkiriya* (1925), s.56-9. *Voprosi Istorii*'de (No. 4, 1918, s.26) yayımlanan bir makale Validov ile Orenburg Kazakları'nın atamanı Dutov arasındaki anlaşmanın 11/24 Kasım 1917'de imzalandığını belirtiyor.

kasının doğudaki karşılığıydı. Bir önceki dönemin aksine İslam dinine, onun gelenek ve adetlerine şiddetli saldırılara girişilen bir dönem oldu bu; hiç süphesiz bu saldırılar kısmen ideolojiden kaynaklanıyor, kısmen de "burjuva" milli hareketlerin çoğu zaman belkemiğini oluşturan mollaların nüfuzunu kırma amacını taşıyordu. Özerk Tatar ve Başkırt hükümetler yerine Mart 1918'de, Çuvaşlar'la Mariler'i de kapsayan, "Sovyet Rusya Federasyonu Tatar-Başkırt Sovyet Cumhuriyeti" ilan edildi.[100] Bunun ardından, 13 Nisan 1918 tarihinde çıkarılan bir kararname gereğince, eski Tatar milli konseyi lağvedildi ve Tatar önderler tutuklandı.[101] Bir değerlendirmeye göre, VTsIK'ca benimsenen bu politika Narkomnats'a, çalışma arkadaşlarının şiddetli muhalefetine rağmen, Stalin tarafından empoze edilmişti.[102] Milliyetler Halk Komiseri Stalin'in imzaladığı ve "Kazan, Ufa, Orenburg, Ekaterinburg Sovyetleri'ne; Türkistan Sovnarkomu'na ve diğerlerine" gönderilen önemli bir bildiri, bu politikanın bir örnek olsun diye uygulandığını gösteriyordu. "Rusya'nın merkezinde başlayan devrimin, sınır bölgelerine, özellikle doğu sınır bölgelerine, biraz gecikerek de olsa yayıldığına" değinen bildiri, "bu sınır bölgelerindeki emekçi ve sömürülen kitlelerin devrimci gelişme sürecine katılmalarını sağlayacak özel tedbirlerin alınması gerektiği" üzerinde duruyordu. "Burjuva-milliyetçi gruplar özerkliği, kendi halklarını ezmeye yarayacak bir silah olarak kullanmak amacıyla talep ettiklerine göre", kurtuluşa giden tek yol "yerel Sovyet kongrelerinin düzenlenmesi ve Sovyet özerkliğinin ilan edilmesi" olabilirdi ancak.[103]

Doğu sınır bölgelerinde, İslamiyete olduğu kadar, burjuva milliyetçiliğine de düşman yerli devrimci kitlelerin varsayılan desteği üzerine kurulmuş, takviyeli Sovyetleştirme politikası fiyasko ile sonuçlandı. Çekirdek halindeki bu milliyetçi hareketleri yöneten mollaların ve burjuva aydınların nüfuzu her ne kadar kolayca abartılıyorduysa da, özellikle göçebe kavimler arasında Bolşevikler'in tasarılarına ve yöntemlerine çok daha az yakınlık

100. İlan Sovnarkom'un bir kararnamesi şeklinde yayımlandı (*Sobranie Uzakonenii 1917-1918*, No. 30, madde 394). "İç Rusya İslam İşleri Komiserliği" yeni cumhuriyet için, "kurucu bir Sovyet kongresi" düzenlemek ve kongreyi toplantıya çağırmak üzere bir komisyon atayacaktı. Gerçek anlamda bir "Rusya Sovyet Federasyonu" mevcut değildi; o dönemde, RSFSC anayasası henüz yazılmaktaydı.

101. *Revue du monde musulman*, c. 1-I, (1922), s.131.

102. Pestkovski, alıntılayan L.Troçki, *Stalin* (N.Y., 1946), s.262-3. *Voprosi Istorii*'de yayımlanan bir makale (No. 4, 1948, s.34) bunu doğruluyor gibi: bu makalede bir yandan milliyetçi burjuva Başkırtlar'ın öte yandan milli tayin hakkını reddeden Buharinciler'in muhalefetinden söz edilmektedir.

103. *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu* (1920), s.8-9, madde 4.

duyuluyordu; batıdaki şartlara alışkın kişilerce Moskova'da kotarılan planlar, ilkel bir tarımla uğraşan topluluklara, ya da sorunları sürülerinin yetersiz oluşundan ve otlaklardan yararlanmalarına izin verilmeyişinden kaynaklanan göçebelere pek çekici gelmiyordu.[104] Tasarlanan bir Tatar-Başkırt Sovyet Cumhuriyeti'ne Tatarlar'dan, Başkırtlar'dan ciddi bir destek sağlamak mümkün olmadı; yerel bir tarihçiye göre, ne özerklik ne de bağımsızlık isteyen Çuvaşlar bu federasyona dahil edilmelerine karşı çıktılar[105] ve her ne kadar Mayıs 1918'de Moskova'da hazırlık çalışması yapıldıysa da[106] bu cumhuriyet hiçbir zaman gerçekleşmedi. İç savaş, özlemlerin birbiriyle çatıştığı, yaygın ve ne olacağı bilinmeyen bir anarşi dönemine rastlıyordu; ve Haziran'da, Bolşevik aleyhtarı Samara hükümeti otoritesini Orta ve Aşağı Volga'nın büyük bir kesiminde yaymaya başladı. Bütün bu bölgede 1918'de tek yapıcı gelişme batı bölgesinde Müslüman olmayan bir toplulukla ilgili olanıdır. Ekim 1918'de, Volga bölgesindeki 400.000 Alman'ın kendi Sovyetler kongresi ve yürütme kurulu olan özerk bir "işçi komünü" kurmalarına izin verildi.[107]

Diğer Müslüman topluluklarda bunun benzeri bir politika izlendiyse de yine kesin bir sonuç alınamadı. Kırım'da Şubat ve Ekim devrimleri arasındaki dönemde kurulmuş milli bir Tatar Meclisi'nce oluşturulan "direktuar" Bolşevikler tarafından Ocak 1918'de devrildi ve Sivastopol zaptedilirken yapılan gaddarlık uzun süre belleklerden silinmedi. "Direktuar" yerine Kırım Tatar Sovyet Cumhuriyeti kuruldu. Ama kalıcı olmadı bu. Ukrayna içinde ilerleyen Almanlar, Sulkeviç adlı bir Rus generalin yönetiminde, Kırım'da kukla bir hükümet kurdular. Bu hükümet, tıpkı Ukrayna'daki Skoro-

104. O dönemde Kazakistan'daki durumu bir yazar Narkomnats'ın resmi gazetesinde şöyle anlatmıştır: "İkinci devrimin ilkeleri Kırgızlar [yani Kazaklar] için anlaşılmaz bir şeydi, çünkü Kırgızlar'da ne kapitalizm vardı, ne de sınıf farklılaşmaları. Hatta onların mülkiyet anlayışları bile farklıydı: örneğin günlük işlerde kullanılan birçok eşya onlarda ortak mal olarak kabul ediliyordu". Aynı zamanda, Ekim Devrimi dış görünüşü bakımından Kazaklar'ı dehşete düşürüyordu. Merkez Rusya'da, Bolşevik hareketin büründüğü şekillerden Kazaklar haberdar değildi. Oysa sınır bölgelerinde, "Bolşevik hareket şiddete, yağmaya, yolsuzluğa ve bir tür diktatörlüğe bürünüyordu. Sınır bölgelerinde hareket, gerçekte çoğu zaman bir devrim değil, salt anarşiydi". Aynı yazar, Semipalatinsk'te ve Kazakistan'ın diğer şehirlerinde iktidarı ele geçirmiş olan Sovyet örgütleri hakkında şunları ekliyordu: "Bu örgütlerin üyeleri, kendilerine Bolşevik diyen ve ekseriya iğrenç bir şekilde davranan serüvencilerdi" (*Jizn' Natsional'nostei*, No.29 (37), 3 Ağustos 1919).

105. D.P.Petrov, *Çuvaşiya* (1926), s.70. 106. Stalin, *Soçineniya*, c. IV; s.85-92.

107. *Sobranie Uzakonenii, 1917-1918*, No. 79, madde 831. Komün, kısa süre içinde RSFSC'nin özerk bir bölgesine, daha sonra da, 1923 sonunda, özerk bir SSC'ne dönüştürüldü (*Sobranie Uzakonenii, 1924*, No.7, madde 33).

padski hükümeti gibi, Kasım 1918'de Alman kuvvetlerinin yenilgisiyle birlikte son buldu. Bunun üzerine, Bolşevikler'in denetimindeki bölgeden kaçan bir grup "beyaz" mülteci, ki çoğunluğu Kadetler'den meydana geliyordu, Pan-Ruslar'dan oluşan, Pan-Rus özlemler duyan ve hiç de Kırım Tatarları'nı temsil etmek iddiası olmayan bir hükümet kurdu. Kendi otoritesini Denikin'in askeri yönetimiyle zar zor paylaşan ve İtilaf Devletleri tarafından bir dereceye kadar tanınan, destek gören bu hükümet Denikin yenilgisi sonrasına kadar durumunu korudu.[108] Kafkasya'nın kuzeyinde ve Dağıstan'da, 1918 boyunca Bolşevikler ile yerel milliyetçiler arasında mücadele dönem dönem sürdü. Yerel milliyetçilerin Türkler'den teşvik ve yardım gören mücadeleleri, Denikin orduları 1919 ilkbaharı ve yazında, mücadelenin ilk aşamalarındaki tüm ıstırap ve zulümleri kat kat aşan bir sertlikle bölgenin tümüne yayılıncaya kadar sürdü.[109]

1918 bozgunundan sonra, Sovyetler'in ilk girişimleri iç savaştan kaynaklanan zorunlulukların ve iç savaşın yarattığı imkânların dayattığı girişimlerdi. Mart 1919'da savaş merkezleri Volga'dan uzaklaşmıştı. Hem Orenburg Kazakları'nın atamanı Dutov'un, hem de Kolçak'ın[110] zulmettiği Başkırtlar Moskova'nın önerilerini dinlemeye hazırdılar. Geçici bir süre için saygınlık kazanmış olan Validov'un yönetimindeki "Özerk Başkırt Sovyet Cumhuriyeti" hükümeti ile RSFSC arasında anlaşma imzalandı.[111] Daha

108. Kısa ömürlü bu Kırım hükümeti, dışişleri bakanının sonradan yayımladığı bir kitapta anlatıldı (M.Vinaver, *Naşe Pravitel'stvo,* Paris, 1928).

109. Dağıstan'ın 1917'den Nisan 1920'ye kadarki karmaşık tarihine ilişkin en tam kaynak E.Samursky'in *Dağıstan* (1925, s.61-76) adlı kitabında bulunmaktadır. ayrıca, bkz. *Revue du monde musulman*, c. I-I (1922), s.79-84; Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.97-9, 106-14. Bakû Doğu Halkları Kongresi'nde bir delege, Kuzey Kafkasya'daki olayların canlı fakat karmakarışık bir tasvirini yapmıştır (*1yi S"ezd Narodov Vostoka* (1921), s.93-5).

110. Stalin'in notlarına göre, *Marxism and the National Colonial Question* (İng. çev., ikinci basım (1936), s.297), bir ara, Başkırdistan'ın özerkliğine son veren bir kararname yayımlayan Kolçak'ın büyük gücü Validov Hükümeti'ni 1919'da kitlelerin baskısı sonucu, Sovyet Hükümeti'ne katıldığını bildirmek zorunda bıraktı. Çernov bunu kısaca doğrulmaktadır, *Mes Tribulations en Russie* (Paris, 1921), s.10.

111. *Sobranie Uzakonenii, 1919*, No. 46, madde 451. 1919 yazı boyunca Başkırdistan, bir kez daha "Kolçak çeteleri" tarafından istila edildi ve ancak 1919 Ağustosu'ndadır ki Sovyet otoritesi nihayet kuruldu (*Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu* (1920), s.19-20, madde 18-19). Validov Moskova'da Aralık 1919'da düzenlenen yedinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde, "Başkırt proletaryasının ve yoksul Başkırt, Kırgız [Kazak] köylülerinin" sözcüsü olarak göründü ve Yudeniç'e karşı "proleter başkent Petrograd'ın" savunulmasında Başkırt kızıl ordusunun başarılarını övdü (*7i Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1920, s.17). O dönemde Validov, komünist geçiniyor ve bağımsız bir Başkırt komünist partisi kurmaya yelteniyordu (S.Atnagulov, *Başkiriya* (1925), s.71-2). Validov konusunda bkz. bu bölümde dipnot 121.

doğuda benzer etkiler kendini hissettiriyordu. Kazakistan'ın başkenti Alaş-Orda ikiye bölünerek bir kısmı Bolşevikler'e geçti. 1919 Haziranı'nda Kazakistan'ı yönetecek bir "devrimci komite" oluşturan, Rus ve Kazak topluluklara ayrı yargı organları öngören bir kararname yayımlandı. Bu kararnamede, Kazaklar'ın tarımla ilgili şikâyetlerine ilk kez bir cevap bulunmaya çalışılıyordu. Daha önce yerleşmiş Rus kolonların topraklarına dokunmamakla birlikte, yerleşime ayrılmış topraklarda bile Kazaklar'a zarar verecek her tür yerleşimi yasaklıyordu –bu köklü bir tedbir, hatta hiç de devrimci bir çözüm olmadığı halde, Kazaklar'ın topraklarına keyfi olarak el koymayı bir süre önlüyordu.[112] Bu tedbirle açıkça amaçlanan tek şey, iç savaşta kararsız davranan Kazaklar'ın desteğini sağlamaktı. Alaş-Orda'nın lağvedildiği bildirildi.[113] Hazar Denizi bitiminde Astrahan dolaylarında yaşayan, çoğunluğu göçebe olup Moğolca konuşan yaklaşık 20 bin nüfuslu küçük bir Budist topluluktan ibaret Kalmuklar'a ilişkin bir bildiri yayımlandı: Bildiride, bir Kalmuk İşçi Kongresi düzenlemek niyetinden söz ediliyor ve Kalmuklar'dan Denikin'e karşı savaşta, Kızıl Ordu'ya katılmaları isteniyordu.[114] Bunu, birkaç gün önce Kazaklar'a hitaben yayımlanmış bir kararnamenin şeklen hemen aynı olan bir başka kararname izledi. Kararname "emekçi Kalmuk halkı"nın, topraklarını diledikleri gibi işleyebilmelerini sağlıyor ve Kalmuklar'ın topraklarına artık Rus kolonların yerleştirilmesini yasaklıyordu.[115] Fakat 1919'daki bütün bu kararnamelerin birçoğu, gerçek sosyo-politik kurumlar yaratmak amacıyla değil, özellikle propaganda ve teşvik amacıyla yayımlanmıştı: nitekim o dönemde doğu sınır bölgelerinde kalıcı pek az şey yaratıldı ya da hiçbir şey yaratılmadı.

1919 sonuna kadar, Bolşevikler'in doğu sınır bölgelerinin hemen her yerinde karşılaştıkları muhalefet, büyük ölçüde savaştaki dalgalanmalardan kaynaklanıyordu. Sovyet rejiminin geleceği istikrarlı olmadığı, bu bölgeler üzerindeki nüfuzu sürekli ve yeterli görülmediği sürece yerel halklar ona katılmaya yanaşmıyorlardı. Sovyet görevlilerin İslam dinine karşı uzlaş-

112. *Sobranie Uzakonenii, 1919*, No. 36, madde 354.

113. Düşman tanık Castagné, Alaş-Orda'nın lağvedilişini, Haziran kararnamesine hiç değinmeksizin belirterek, şöyle diyor: "Rusya'nın başka her yerinde sınıfsal nitelik taşıyan savaş, Kazaklar'da aşiretlerle oymaklar arasında bir savaş oldu" (*Revue du monde musulman*, c. 1-I, 1922, s.175-7).

114. *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu* (1920), s.38-9, madde 56.

115. *Sobranie Uzakonenii, 1919*, No. 37, madde 368; T.K.Borisov, *Kalmukiya* (1926) adlı eserinde Sovyet Kalmukistanı'ndaki gelişme üzerine, ayrıntılarda belki çok pastoral bir dil kullanmakla birlikte, oldukça açık bir genel tablo çizmektedir.

maz tutumu muhalefeti daha da körüklüyordu. Sovyet yöneticiler beklenmedik bir şekilde devraldıkları geniş toprakların doğu bölgelerini pek az tanıyorlardı. Kafalarında, Çarlık yöneticilerinden olduğu kadar yobaz mollalardan da bir an önce kurtarılmayı beklenen ezilen halklar üzerine belli belirsiz bir tablo vardı; İslamiyet'in göçebe halklar üzerinde ve Orta Asya'nın bazı bölgelerindeki etkisinin pek önemsiz kaldığını, oysa başka her yerde yeni inançlara ve uygulamalara Ortodoks Kilise'den daha kararlı bir direnç gösteren inatçı ve güçlü bir kurum olduğunu keşfetmek onları hayrete düşürüyordu.[116] Güçlü olduğu bölgelerde –özellikle Kuzey Kafkasya'da[117] İslamiyet, cemaatının günlük hayatını hemen hemen tüm ayrıntılarına dek kurallaştıran, dinsel olduğu kadar sosyal, hukuki ve politik bir kurumdu. İmamlarla mollalar siyasi ve bazen askeri önderler olmanın yanı sıra yargıç, kanun yapıcı, hoca ve aydındılar. Ekonomik ve kültürel hayatı çok düşük düzeyde olan bir halk üzerinde böylesine bir otorite kurmuş olmaları, Bolşevikler'in onlara hücum etmelerine neden oluyordu; bununla birlikte, sorunun çözümünü de bir o kadar güçleştiriyordu. 1919'un sonunda, Sovyet otoriteleri daha genç olanların desteğini kazanarak dini yöneticileri içerden bölmenin tek politika olduğu sonucuna varmış görünüyorlardı.[118] Bu da İslamiyet'le bir uzlaşmayı, başka bir deyişle, iç savaş döneminin katı ideolojik tutumunu terkedip devrimin ilk kışındaki hoşgörüye dönüşü gerektiriyordu.

1920 yılı, Moskova ile doğu sınır bölgeleri arasındaki ilişkilerde kesin bir değişikliğin başlangıcı oldu. O zamana kadar, Sovyet politikası, başlangıçta dünya devrimi için bir umut kaynağı, daha sonra da rejimin varlığına bir tehdit kaynağı olan Batı'ya gözlerini çevirmişti özellikle. Oysa Mayıs 1920 Polonya istilası ile geçici bir süre yeniden canlanmasına rağmen, esas tehlike ortadan kalkmıştı artık. Kolçak ile Denikin'in yenilgisi, ilk kez doğu sınır bölgelerini düzene kavuşturmayı ve Lenin'in tasarladığı gibi, doğunun sömürülen milletlerinin devrimci kitlelerini Rusya'nın devrimci işçi ve köylüleri ile bir ittifaka yöneltmeyi mümkün kılmıştı. Sovyet politikasının

116. O dönemde çok tanınmış Müslüman bir Bolşevik, bir mescitin yaklaşık 700 ilâ 1000 müminden ve bir mollayla iki yardımcısından oluştuğunu, oysa Ortodoks papazların ortalama on bin ilâ oniki bin Ortodoks'tan sorumlu olduğunu belirtiyor (M.Sultan Galiev, *Metodi Antireligioznoy Propogandi Sredi Musul'man* (1922), s.4).

117. E.Samurski *Dağıstan*'da 1917'den 1921'e kadar Sovyet sızmasına başarıyla direnen Müslüman iktidarın canlı bir tablosunu çizmiştir (*Dağıstan*, 1925, s.126-37).

118. Bu politikaya ilişkin örnekler E.Samurski'nin *Dağıstan* adlı kitabında (s.133-6) yer alıyor.

ağırlık noktası belirgin biçimde Batı'dan Doğu'ya kayıyordu. Eylül 1920'de Bakû'de düzenlenen Doğu Halkları Kongresi, doğu milletlerinin batı emperyalizmine karşı Sovyet önderliğinde giriştikleri haçlı seferinin başlangıcı oldu.

Aynı etken bizzat doğu halklarının kendi tutumunda benzer bir değişiklik yarattı. Bütün bu bölgelerde, yabancı ülkelerden destek gören "beyazlar"ın sürdürdüğü iç savaşın nihai etkisi Rusya Sovyet Hükümeti'nin itibarını ve otoritesini pekiştirmek oldu. Hem Rus hem de Rus olmayan bölgelerde, "beyaz" generallerin pek de gizlemeden, eski toprak mülkiyeti ve sınai mülkiyet sistemini yeniden kurma özlemi içinde olmaları, köylülerle işçilerin kararsız bir çoğunluğunu Sovyet davasına kazandırdı. Beyaz generallerin Rus olmayan bölgelerde Rus İmparatorluğu'nun birliğini, Rus olmayan unsurları tam bir siyasi ve kültürel bağımlılık içinde tutma geleneği ile birlikte yeniden kurmakta ayak diremeleri, Sovyetler'in, milletlere kaderlerini kayıtsız şartsız tayin hakkı tanıyacakları yolundaki vaadleri ile (her ne kadar bu vaadler bazı siyasi ve sosyal önkoşullar içeriyorsa da) tamamen çelişiyordu. 1918 ve 1919'da Müslüman halklar Sovyet iktidarına karşı genellikle başkaldırmışlardı. "Beyaz" orduların zulmü, 1920'den itibaren, Sovyet baskısı ve nüfuzu karşısında onları daha uysal kılan faktörlerden biri oldu.

Bu politika gereğince, VTsIK Mayıs ayı boyunca Başkırt ve Tatar Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ve bir Özerk Çuvaş Bölgesi'nin kurulmasını öngören bir dizi kararname yayımladı[119]; bunları, aynı yıl içinde, Kazakistan Özerk SSC ile bir Özerk Kalmuk Bölgesi'nin[120] kurulması izledi. Güçlüklerin sona erdiği anlamına gelmiyordu bu. Yapılandırma her yerde başlangıç aşamasındaydı ve sınırlar hâlâ tartışmalıydı. Bazı yerlerde "burjuva miliyetçi" unsurların muhalefetini kuvvet kullanarak ezmek gerekiyordu hâlâ. Başkırdistan'da Mayıs 1920'de Başkırt Özerk SSC'nin kurulmasını, ki etkin fakat başbelası Validov'un azledilmesini gerektirmişti, 1920 yaz ve güz ayları boyunca ciddi karışıklıklar, özellikle de Validov hükümetini yeniden kurma girişimi izledi. Bölgede anarşi ve iç savaş hüküm sürüyordu; bir yetkiliye göre, "genel bir Başkırt ayaklanması güçlükle önlendi".[121] Ka-

119. *Sobranie Uzakonenii, 1920*, No. 45, madde 203; No. 51, madde 222; No. 59, madde 267.

120. *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu* (1920), s.44, madde 65; s.41, madde 60.

121. S.Atnagulov, *Başkiriya* (1925), s.72-4; tamamlayıcı ayrıntılar Stalin'in, *Marxizm and the National and Colonial Question* (İng. çev., 2. basım (1936), s.297-8) adlı kitabının notlar

zakistan'da toprak sorunu büsbütün vahim bir hal almıştı; Rus kolonlar, hatta yerleşik Kazaklar, Moskova'nın girişimiyle kurulmuş rejimi destekleme eğiliminde oldukları halde, göçebe Kazaklar bir siyasi bilince erdikleri oranda Rus Bolşevikler'i Rusya Çarı'nın doğal varisleri diye kabul ettikleri için, geniş kapsamlı her toprak reformu ciddi engellerle karşılaşıyordu. Üstelik, ekili arazinin ister otlak, ister yerleşim yeri olarak, göçebe Kazaklar'a toprak vermek amacıyla parçalanmasına karşı çıkmak için güçlü sebepler vardı: ne kadar adil ve siyasi bakımdan uygun olursa olsun, böyle bir adım, üretimde derhal bir gerilemeden başka bir sonuç veremezdi. Kazaklar'dan alınmış toprakların yeniden dağılımının kapsamı hakkında kesin bilgiler mevcut değildi. Ama kesinlikle bilinen bir şey varsa, o da 1921'deki kıtlığın, tüm Volga bölgesi ile birlikte Kazakistan'ı da özellikle kasıp kavurduğudur.[122]

Kuzey Kafkasya'da, 1920 sona ermeden, genel bir anlaşma da sağlandı. Aynı yılın sonbaharına kadar durum hâlâ karmakarışıktı. Molla Gotsinski Dağıstan'da Sovyet iktidarına hâlâ meydan okuyordu[123]; daha batıda ise, Terek bölgesindeki Kazaklar, Don havzasında Wrangel'le savaşan Sovyet birliklerinin gerisinde ayaklanarak Moskova ile Bakû arasındaki temel iletişimi bir kez daha kesiyorlardı.[124] Fakat Ekim 1920'de, Polonya ile bir ateş-

bölümünde ve Castagné (*Revue du monde musulman.* c. 1-1, (1922), s.162-3) tarafından verilmiştir. 1921 güzü boyunca parti merkez komitesi, Başkırdistan'da iki grup parti çalışanı arasında "milli bir niteliğe bürünen ve amansız bir iç savaşa dönüşen" tartışmaları halletmek zorunda kaldı. Merkez komite üyesi Goloşçekin Başkırdistan'a gönderildi, fakat "bu tartışmaları tamamen önlemeyi" başaramadı (*Izvestiya Central'nogo Komiteta Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)*, No. 34, Kasım 1921, s.5). Başkırdistan bir tür deneme tahtası oldu ve anlaşmazlık adamakıllı şiddetlendi, örneğin, bkz. *Proletarskaya Revolyutsiya,* No.11 (58) ve 12 (59), 1926; No.3 (74) ve 5 (76), 1928. İç savaşa katılanların anıları *Grajdanskaya Voina v Başkirii* adlı kitapta toplanmıştır (Ufa, 1932). Bu kaynakların daha ayrıntılı bir incelemesi, o dönemde, doğu sınır bölgelerinde uygulanan Sovyet politikasını aydınlığa kavuşturacaktır. Validov, bu ülkelerin parmakla sayılacak kadar az burjuva aydınlarının tipik bir örneğiydi. Köklü her sosyal devrime muhalif milliyetçi bir burjuva olmasına rağmen "beyaz"lar küçük milliyetlerin taleplerini horgördüğü için iç savaşta Bolşevikler'i destekledi; iç savaş sona erince de yeniden anti-Bolşevik kesildi. Daha sonra, Orta Asya'da Basmacılar'a katılarak ünlü bir Pan-Turancı oldu ve bir Alman üniversitesinde görev aldı. Ardından, Türkiye'ye döndüyse de, 1944'te Pan-Turancı faaliyetlerden ve devlete ihanetten mahkûm oldu. Sonunda, Türk makamlarıyla barışarak, 1948'de *Türkistan Tarihi*'ni yayımladı. Türkçe yazdığı ve tamamen Rus aleyhtarı bu kitabın İngilizce'ye çevrilmesi söz konusudur.

122. 1920 ve 1921 Kazakistan olayları hakkında Castagné'nin tuttuğu birbiriyle ilintisiz notlar *Revue du monde musulman* c. 1-I (1922), s.182-91'de yer alıyor. Kendisi o tarihte Orta Asya'da değildi.

123. Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.397.

124. *A.g.e.*, c. IV, s.400.

kes anlaşması imzalandı; Wrangel orduları Kırım'a doğru tam bir geri çekilme halindeydiler. Stalin ise, yeni "Sovyet özerkliği"[125] politikasını *Pravda*'da tanımlamıştı. Aynı ay içinde Stalin, Kuzey Kafkasya'ya genel bir geziye çıkıyor ve 13 Kasım 1920'de Dağıstan'ın geçici başkenti Demir-Han-Şura'da düzenlenen Dağıstan Halkları Kongresi'nde söz alıyordu. Açıkça ve kesinlikle otoritenin sesiydi onun konuşması. Wrangel yenildiğine ve Polonya ile barış imzalandığına göre, "Sovyet hükümeti, Dağıstan halkının özerkliği sorununu ele alabilirdi artık". Bu demekti ki, Dağıstan, "tamamen kendi özelliklerine, kendi hayat tarzına ve geleneklerine uygun olarak yönetilmeliydi". Dini gelenek ve törelere müdahale edilmeyecekti: "Sovyet hükümeti, Şeriat'ı tam geçerli ve geleneksel bir yasa olarak görüyor". Öte yandan, "Dağıstan'ın özerkliği, Sovyet Rusya'dan ayrılması anlamına gelmiyordu ve gelemezdi de"[126]. Dört gün sonra "Dağlılar" adı altında bir araya gelen Terek bölgesi halkları Vladikafkas'ta benzeri bir kongre düzenlediler. Bu kongreye katılan Stalin "Terek halklarının hayat şartları ve Kazaklar'la ilişkileri konusunda Sovyet Hükümeti'nin arzusunu" dile getirerek hem sağlanacak kolaylıkları hem de müeyyideleri bildirdi. "Tek bir yönetimin sınırları içinde Dağlılar ile Kazaklar'ın bir arada yaşamalarının bitmez tükenmez karışıklıklara yol açtığı" tecrübeyle sabitti. Bazı Kazaklar'ın son sıralardaki ihaneti Sovyet makamlarını, suçlu toplulukları yerlerinden alıp onların topraklarına Dağlılar'ı yerleştirmek mecburiyetinde bırakmıştı. Terek nehrini, Ukrayna ile yeni kurulmuş özerk Dağlılar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasında sınır bölgesi kabul ederek Kazaklar'ı Dağlılar'dan ayırma işlemini tamamlamaya karar verilmişti.[127] Demir-Han-Şura ve Vladikafkas'taki kongrelerden iki ay sonra, VTsIK'ca yayımlanan bir kararname gereğince iki özerk Sovyet sosyalist cumhuriyeti –Dağıstan ve Dağlılar Cumhuriyeti– kurulmuştu. Başkenti Vladikafkas olan Dağlılar Cumhuriyeti, sonradan, birkaç özerk bölge oluşturularak alt bölümlere ayrıldı.[128]

1920-21 kışı süresince doğu sınır bölgeleri boyunca sağlanan istikrar Sovyet ordularının iç savaşta kazandıkları zaferin bir sonucuydu. İktidar

125. Bkz. s.350. 126. Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.394- 7.

127. *A.g.e.*, c. IV, s.399-403. Toplulukları bir yerden bir başka yere yerleştirmeyle ilgili bu dikkate değer örnek, kısmen bir sindirme tedbiri, kısmen de ilerde meydana gelebilecek karışıklıklardan sakınma olarak görünüyor. Bu aktarımın gerçek kapsamını gösterebilecek hiçbir bilgi mevcut olmadığı gibi, Dağlılar'ın Terek nehrinin kuzey kıyısından güney kıyısına mı yoksa Kazaklar'ın güneyden kuzeye mi yerleştirildiği açıkça görünmüyor.

128. Dağıstan Özerk SSC ile Dağlılar Özerk SSC'nin kuruluşuna ilişkin (20 Ocak 1921) kararnameler: *Sobranie Uzakonenii, 1921*, No. 5, madde 39 ve No. 6, madde 41; sonraki alt bölünmeler için bkz. *Revue du monde musulman*, c. 1-1 (1922), s.95-100.

sorunu halledilmişti. Moskova, otoritenin nihai kaynağıydı ve zaman, Moskova'ca tanınmış hükümetler biçiminde ve ister Rus ister yerli olsun, Moskova ile uyum içinde çalışmaya hazır yöneticiler yönetiminde istikrara kavuşma zamanıydı. Bu bölgelerden hiçbirinde bağımsızlığı sağlayacak temel şartların varolduğu kabul edilemeyeceği için, hepsinde yönetim sorununun akla uygun çözümü özerklikti. Bu toplulukların tadabileceği özerkliğin derecesini sınırlayan etken, egemen iktidarın cimrice davranışından çok, yerel otoritelerin sınırlı kapasiteleriydi. İstikrarı sağlamanın anayasal şekli önemliydi. Merkezi iktidar ile yerel iktidar arasında bu bölgelerin hiçbiri için ne bir anlaşma yapılmıştı, ne de özel bir madde öngörülmüştü. Özerklik her seferinde, merkezi hükümetin tek taraflı kararıyla verilmişti. Böylece statü sorunu, RSFSC anayasası çerçevesi içinde çözüme bağlanmıştı; daha geniş bir Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin nihai şekli doğu Avrupa sınır bölgelerinde bir sorun olarak ortaya konmuş değildi.

Bu bölgedeki bütün sınır bölgeleri içinde istikrarın en son sağlandığı yer Kırım oldu. Devrim yılları boyunca Kırım'ın tarihi, özellikle olaylı geçmişti. Kırım "beyaz" generallerin sonuncusu Wrangel'in son sığınağı oldu; Wrangel'in 1920'nin sonunda kesin yenilgisinden sonra taşkın Tatar halkı bir yıla yakın bir süre Sovyet yönetimine meydan okumayı sürdürdü. En sonunda, 18 Ekim 1921 tarihli kararname ile RSFSC üyesi olarak bir Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu.[129]

(c) *Orta Asya*

1914'ten önce genellikle Rusya Türkistanı denen ülke, Hazar Denizi'nin doğusunda, İran, Afganistan ve Hindistan sınırları boyunca uzanan ve doğuda ("Çin Türkistanı" denen) Sinkiang'da son bulan geniş bir alanı kaplıyordu. Ortaçağ'da Cengiz Han İmparatorluğu'nun bir parçasını oluşturuyordu. Bu topraklardaki başlıca şehirler olan Taşkent, Semerkant, Kokand, Buhara, Hiva ve Merv eski bir medeniyetin gelenekleri ve anıtlarıyla doluydu. Türkistan halklarını, kuzeydeki bozkır bölgede yaşayan, ırksal köken ve dil açısından kendilerinden pek az farklı olan göçebe Kazaklar'dan ayırdeden şey, tarih ve bir tür yerleşik hayat yaşamalarıydı. Güneybatıdaki küçük İranlı grup Tacikler dışında, Türkistan'ın nüfusu hep Türk kökenliydi ve Türk lehçeleri konuşuyordu. Sonradan batıda Türkmenler, orta bölgede Özbekler ve doğuda Kırgızlar diye ayrılmaları, kısmen, idari yönetimde bir

129. *Sobranie Uzakonenii, 1921*, No. 69, madde 556.

kolaylık sağlama sorunuydu; gerçek ırk, dil ya da tarih farklılıkları yüzünden olmaktan çok, yerel çekememezliklerin sonucuydu. Türkistan Çarlık İmparatorluğu'na ancak 1870'li yıllarda dahil edilmişti. Buhara emiri ile Hiva Hanı görece bir bağımsızlığı sonuna kadar korudu. Bu illerin uzaklığı ve nispeten yakın bir zamanda ele geçirilmiş olması Rusya'nın buralardaki denetimini son derece güçsüz kılıyordu. Bununla birlikte Türkistan, özellikle pamuk üretimi bakımından önemli bir ticaret merkezi olmuştu ve 12 milyonluk nüfusu, 500 bin Rus göçmeni içeriyordu.

Taşkent, Türkistan'ın idari merkezi ve en geniş Rus topluluğun barınağıydı; Avrupa'nın nüfuzu, esas itibariyle Taşkent yoluyla yayılıyordu. 1914 savaşının tedirgin edici etkileri, kuzey sınırının öte yakasındaki 1916 Kazak isyanı ve Türkistan'da kitle halinde bulunan ve devrimden önce bile, kendilerine gerçek bir denetim uygulanmamış olan Alman, özellikle Avusturyalı savaş esirlerinin varlığı yüzünden artmıştı. Şubat Devrimi'nin ardından, Taşkent'te devlet memurları ve Geçici Hükümet taraftarlarından oluşan bir "Türkistan komitesi" ile, ilerde Sovyetler'in doğu politikasında belirli bir rol oynayacak olan, deneyimli yaşlı Bolşevik Broido[130] başkanlığında daha radikal nitelikli bir İşçi Köylü Temsilcileri Sovyeti kuruldu. Her iki örgüt de tamamen ya da büyük ölçüde, Ruslar'dan oluşuyordu. Türkistan'da örgütlü tek Müslüman kesim olan Ulema, mollalardan, mülk sahiplerinden oluşuyordu ve sosyal devrim davasına Volga havzasındaki Müslüman hareketlerinden bile daha az eğilimliydi. Rus İmparatorluğu'nun her yerinde olduğu gibi, otoritedeki genel çöküş özerklik taleplerini hızlandırdı. Eylül 1917'de, Taşkent Sovyeti merkezi yürütme komitesince yapılan bir hükümet darbesi Geçici Hükümet yetkililerini işbaşından uzaklaştırmıştı. Böylece, Taşkent eski Çarlık dominyonlarında kurulan ilk Sovyet hükümetinin (her ne kadar henüz Bolşevik değilse de) merkezi oldu.[131]

Bu olaylardan birkaç hafta sonra Orenburg'daki Kazaklar'ın ataman Dutov başkanlığında giriştikleri ayaklanma, iki yıla yakın bir süre Avrupa ile Orta Asya arasında ulaşımı kesintiye uğrattı. Bu süre boyunca, Avrupa Rusyası Türkistan petrolünden ve pamuğundan, Türkistan ise temel tahıl ürünlerinden yoksun kaldı. Öyle ki Orta Asya'nın büyük bir kesiminde kıtlık görüldü. Bu güç şartlar içinde Türkistan'da devrim, merkezi otoritenin hemen hemen hiçbir müdahalesi olmaksızın kendi kaderine terkedildi.[132]

130. Broido, Narkomnats kurulunun beş üyesinden biriydi, sonradan Moskova'daki Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nin yöneticiliğini yaptı.

131. *Proletarskaya Revolyutsiya,* No.10 (33), 1924, s.138-61.

132. Bu dönemle ilgili en güvenilir kaynak G.Safarov'un *Kolonial'naya Revolyutsiya:*

Taşkent'te devrimci hareket, başlangıçta, Rus kolonisince yürütüldü. 19 Kasım/2 Aralık 1917 tarihli Taşkent Sovyetler Kongresi'nde alınan bir karar gereğince, özellikle Müslümanlar, hükümet görevlerinin dışında bırakıldılar[133]; yeni hükümetin ilk hareketlerinden biri de şehrin yerli mahallelerinden birinde patlak veren isyanı bastırmak oldu. Ancak bu arada, Fergana ilinin başkenti Kokand'da Müslümanlarca düzenlenen bir kongrede, "Rusya federal demokratik cumhuriyetine bağlı" özerk bir Türkistan kurulduğu ilan edilmişti.[134] Bunun üzerine saldırıya geçen Taşkent hükümeti, çetin savaşlardan sonra, hasmını yenerek Kokand'ı zaptetti.[135] Bundan sonraki beş yıl boyunca Basmacılar'ın (dağlara çıkan ve esas itibariyle, eşkiyalıkla geçinen, yasa dışı serüvenci çetelere bölge halkınca verilen ad) yıldırdığı Fergana anarşi içinde yaşadı.[136] Öte yandan, Pan-Turan özlemler içindeki bir burjuva milliyetçi grubun oluşturduğu "Genç Buhara" partisinin yardımına boş yere güvenen Soyvetler'in Buhara'ya karşı giriştikleri saldırı yenilgiyle sonuçlanmıştı; Taşkent hükümeti 25 Mart 1918'de emirle bir anlaşma imzalayarak onu bağımsız bir güç olarak tanıdığını bildirdi.[137] Daha batıda, Hiva hanı geçici olarak bağımsız bırakılmıştı.[138] Hazar Denizi doğu-

Opyt' Turkestana (1921) adlı eseridir. 1920 yazına kadar Türkistan'da bulunmuş olan Castagné'nin *Revue du monde musulman*'da(c. 1-I (1922), s.28-73) yer alan özlü bir yazısı da vardır. Bu olaylara kaynaklık edebilecek değerde bir eseri sağlamamız mümkün olmadı: *Pobeda Velikoy Oktyabr'skoy Sotsialistiçeskoy Revolyutsii v Turkestane: Sbornik Dokumentov* (Taşkent, 1947). *Partiinaya Jizn*'de (No. 4, 1948) bu eseri eleştiren bir yazar, eserde "Türkistan işçilerinin giriştikleri mücadelenin tüm Rusya'daki devrimci mücadeleden koptuğu, Sovyet iktidarının ilk döneminde dört bir yandan düşmanlarla çevrilmiş Türkistan'ın kendi kaderine terkedildiği" izlenimi verildiğinden yakınıyor; ama bu izlenimin, olgularla bağdaşmadığını kanıtlamıyor. Safarov, Türkistan'ın 1917'den 1921'e kadar, "Johann Gottlieb Fichte'nin ideal 'kapalı ticaret devleti'" olduğunu söylüyordu (*A.g.e.*, s.75). Broido'nun kendisi dönemin bir dergisinde şöyle yazmıştı: "Hemen hemen iki yıl boyunca Türkistan kaderine bırakılmıştı. İki yıl kadar, Moskova'daki merkezden Kızıl Ordu gelmediği gibi, gerçekte ilişki diye de bir şey kurulmadı" (*Novyi Vostok*, c. II (1922), s.79).

133. G.Safarov, *Kolonial'naya Revolyutsiya: Opyt' Turkestana* (1921), s.70.

134. *A.g.e.*, s.71.

135. 22 Şubat 1918'de imzalanan teslim belgesi dahil, Kokand hükümeti ve onun başına gelenler hakkında tam bilgi P.Aleksenkov'un *Revolyutsiya v Srednei Azii: Sbornik*'inde (Taşkent, c. I (1928), s.21-40; c. II (1929), s.43-81) verilmiştir. Kokand hükümetinin programında başlıca hususlar arasında, özel mülkiyetin, Şeriat'ın korunması ve kadınların tesettür etmesi yer alıyordu. Hükümet programını Bolşevikler'e düşman bazı Rus burjuvalar destekledi. Fakat Rus devrimcilerle muhafazakâr Müslümanlar arasındaki bu savaşta, milli duygunun en önemli faktör olduğu görülüyor.

136. Basmacılar hakkında ilk elden kısa tanıklıklar için bakınız: *Revue du monde musulman*, c.1-I (1922), s.236-43. *Novyi Vostok*, c. II (1922), s.274-8).

137. *Revue du monde musulman*, c. 1-I (1922), s.217-18.

sunda, Türkmenler'in yaşadıkları bölgelerde ise, esas itibarıyla SD'lerden oluşan Bolşevik aleyhtarı kısa ömürlü bir Rus hükümeti, İran'dan ilerleyerek Merv'i işgal eden küçük bir İngiliz askeri birliğinin desteği ile, Haziran 1918'de kuruldu.[139] Bu arada, Taşkent hükümeti tamamen düşman bölgelerle, ya da düşmanlık edebilecek bölgelerle kuşatılmıştı. Taşkent hükümetine karşı Ocak 1919'da bir başka ciddi isyan patlak verdi ve şiddetli misilleme hareketlerine yol açtı. Öyle görünüyor ki, bu isyanın âdeta mucize kabilinden atlatılması, hiçbir alternatif gücün bulunmadığı bir durumda bir avuç yetenekli ve acımasız insanın eseriydi.

Türkistan'daki Komünist Parti genç bir örgüttü. Ekim Devrimi'nden önce Türkistan'da pek sosyal demokrat yoktu ve Bolşevikler ile Menşevikler arasında bir ayrım yapılmıyordu. Türkistan Bolşevikleri ancak Haziran 1918'de kırk kadar delegeden oluşan ilk mütevazı kongrelerini yaptılar. Bununla birlikte üyelerinin az sayıda oluşu, yeni partinin güçsüzlüklerinden sadece en önemsiz olanıydı. Devrim zaferinden sonra doğduğu için, mücadele içinde pekişmiş bir örgüt değildi. Başlangıçtan itibaren, "resmi" bir partiydi sanki ve üyelerinin niteliği bunun damgasını taşıyordu. Türkistan'daki Rus koloni başlıca iki kategoriden oluşuyordu. Birinci kategori, devlet memurlarından, tüccarlardan, aydınlardan; ikincisi ise, çoğunluğu demiryolu işçisi olan Rus işçilerden meydana geliyordu. Her iki grubun da partiye katılmak için kendilerine göre sebepleri vardı. Bir tanığa göre parti, "Komünist bir papazdan Rus polis memurundan, hâlâ düzinelerce gündelikçi işçi çalıştıran, yüzlerce baş hayvanı olan ve Kazaklar'ı yabani hayvanlar gibi avlayan Semireçiye'li bir *kulak*tan oluşan"[140] inanılmaz bir kimliğe sahipti. Rusya örneğinin coşturduğu Türkistan Bolşevikleri, kısa zamanda üstünlük sağladılar. Ama salt kendi başlarına kaldıkları ve Moskova'nın doğrudan önderliğinden yoksun oldukları için, başlıca iki sapma ortaya çıktı. İlk önce, tıpkı Menşevikler gibi köylülerin esas itibariyle karşı devrimci olduklarını düşündüklerinden, toprak sahiplerini ve burjuvaziyi devirmek için proletarya ile yoksul köylülük arasında bir ittifakın gerekli olduğunu öne süren Leninist öğretiyi reddettiler. İkincisi, kendilerini üstün ırktan

138. 1917-1920 yılları arasında Hiva'da meydana gelen olaylar *Novyi Vostok*'ta (1923, c. III, s.241-57) anlatılmıştır.

139. Ağustos 1918'den Mart ya da Nisan 1919'a kadar süren bu "hükümet"ten, Castagné, *Revue du monde musulman*'da söz ediyor, c. 1-1 (1922, s.192-201); İngiliz etkisi için bkz. *Journal of the Central Asian Society* (1922), c. II, s.96-110).

140. *Desyatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii* (1921), s.105. Semireçiye Kazakistan'ın kuzeydoğu iliydi; *kulaklar* Kazaklar'dan alınan topraklara yerleşmiş Rus köylülerdi.

saydıklarından, Müslüman kitleleri küçümsediler ve onların bilfiil yönetime katılmalarını mümkün olduğunca engellediler[141]; bu da elbette partideki bir avuç Müslüman üyenin aşırı milliyetçi bir tutum takınması sonucunu yarattı. Böylece, parti içinde, gerçek parti öğretisinin aynı ölçüde lanetlediği "Büyük Rus şovenizmi"nin de, Müslüman milliyetçiliğinin de örnekleri görüldü. Broido şöyle yazıyordu 1920'de:

> Militan Büyük Rus şovenizmi ve köleleştirilmiş sömürge halkların Ruslar'a duydukları güvensizlikten kaynaklanan savunmacı milliyetçilik –işte Türkistan gerçeğinin temel ve tipik özelliği.[142]

Bu arada, ana-partinin sekizinci kongresi Mart 1919'da Moskova'da toplandı ve yeni bir parti programının kabulü sırasında milliyetler politikası üzerinde uzun bir tartışma oldu. Her ne kadar, Türkistan adı geçmediyse de, delegelerden bazılarının, Taşkent'te olup bitenlerle kongrede ilan edilen ilkeler arasında bir çelişki bulunduğunu farketmiş olmaları mümkündür; Moskova ancak bu dönemde Orta Asya'nın uzak köşelerinde meydana gelen olaylardan haberdar olmaya başladı. Narkomnats resmi gazetesinde 1 Haziran 1919'da yayımlanan bir makale Türkistan'ın doğu halklarının kurtuluşunda bir başlangıç noktası olarak önemi üzerinde duruyordu. 15 gün sonra yayımlanan bir başka makalede, "Türkistan, Orta Asya'da komünizmin ileri karakolu, merkezden yardım bekliyor"[143] diye bildiriliyordu. 12 Temmuz 1919'da, parti merkez komitesinden gelen bir telgraf Taşkent hükümetinin dikkatini, "Türkistan halkının hükümette geniş oranda yer alması"nın ve "bölgedeki Müslüman örgütlerinin rızası olmaksızın, Müslümanlar'ın mallarına el koymanın durdurulmasının" zorunluluğu üzerine çekiyordu.[144] O dönemde Taşkent'te görevli bir İngiliz subayına göre, ilk talep şaşkınlık ya-

141. Mayıs 1918'de yapılan beşinci Sovyetler Kongresi Müslümanlar'ın hükümet görevlerine atanmaları yasağını şeklen kaldırmıştı, ama Özbekler'in, Kızgızlar'ın ya da daha sık da olsa Tatarlar'ın "yönetici görevlere atandıkları nadirdi" (G.Safarov, *Kolonial'naya Revolyutsiya: Opyt' Turkestana* (1921), s.85); sendikalar sadece Rus işçileri üye kabul ediyorlardı (*A.g.e.*, s.115). Ücretli kol işçisi çalıştıranlara oy hakkını yasaklayan RSFSC anayasa maddesi Türkistan'a uygulanmıyordu.

142. *Jizn' Natsional'nostei'*, No.23 (80), 18 Temmuz 1920. Partideki gelişmeyi ve ilk iki kongresini (Haziran ve Aralık 1918) P.Antropov (*Revolyutsiya v Srednei Azii: Sbornik* (Taşkent), c. I (1928), s.7-20; c. II (1929), s.10-42) anlatmıştır. Partideki bölünmeler ve parti öğretisindeki zayıflığın en iyi anlatımı için, Frunze'nin Türkistan'da 1919-1920 yılları arasında tuttuğu ve toplu eserleri arasında yayımlanan notlarına bakınız: M.P.Frunze. *Sobranie Soçinenii*, c. I (1929), s.119-21.

143. *Jizn' Natsional'nostei'*, No.20 (28), 1 Haziran 1919; No.22 (30), 15 Haziran 1919.

144. Lenin, *Soçineniya*, c. XXIV, s.811.

ratmıştı; idari görevlerin %95'ine Türkistanlılar'ın atanması "Bolşevik hükümetin sonu"[145] demek olurdu. Moskova ile Taşkent arasında karşılıklı anlayış yavaş gelişiyordu. Ekim 1919'da hemen hemen iki yıllık bir aradan sonra, ulaşım bir kez daha sağlanınca[146], VTsIK ve Sovnarkom, ortaklaşa yayımladıkları bir kararda Türkistan'daki durumu aydınlığa kavuşturmaya çalışacak bir komisyon atadılar.[147] Kararda hatırlatılanlar şuydu:

> Türkistan halklarının kendi kaderlerini tayin hakkı milli bir grubun, diğer bir milli grup üzerinde kurduğu milli eşitsizliğin ve ayrıcalıkların tümüne son verilmesi, Rusya Sovyet hükümetinin tüm politikasının temelini oluşturur ve onun organlarının her türlü çalışmasının ana ilkesidir... Türkistanlı emekçi kitlelerin, yıllarca süren Çarlık hâkimiyetinin etkisi sonucu Rus işçi ve köylülerine besledikleri güvensizlik ancak böyle bir çalışmayla ortadan kaldırılabilir.[148]

Komisyonun kararı, Lenin'in "Türkistanlı komünist yoldaşlara" yolladığı bir mektupla pekiştirilmişti; mektupta "Türkistan halklarıyla yoldaşlık ilişkilerinin kurulması, Büyük Rusya emperyalizminin bütün izlerinin silinmesi"[149] isteniyordu. Ocak 1920 sonunda, içi propagandacılar ve yerel dillerde yazılmış kitapçıklarla dolu ilk "Kızıl tren" Moskova'dan Türkistan'a hareket etti.[150]

Komisyonun gelişi ve hiç şüphesiz, Kolçak ile Denikin'in yenilgisi sonucu merkezi hükümetin nüfuzunun ve iktidarının pekişmesi 1920'de hızlı bir düzelme sağladı. Kızıl Ordu birlikleri ilk kez yerel birlikleri takviye etmeye hazırdı artık; o zamana kadar bağımsız olan Buhara ve Hiva hanlıklarını bundan böyle yola getirmek mümkündü. Hiva hanı kovuldu ve Nisan 1920'de henüz sosyalist değildiyse de, Horezm Sovyet Cumhuriyeti kuruldu (Horezm, Hiva'nın eski adının yeniden canlanmasıydı).[151] Hemen hemen aynı zamanda, Buhara emiri Frunze komutasındaki Bolşevik birlikler başkente doğru ilerlerken,"Genç Buhara" hareketi tarafından yenilgiye uğ-

145. F.M.Bailey, *Mission to Tashkent*, (1946), s.190-1.

146. Aşkabad'ın Ekim 1919'da Bolşevikler tarafından ele geçirilmesi Hazar Denizi yolunu açtı: Orenburg demiryolunun kurtarılması ancak bir sonraki ilkbaharda gerçekleşti.

147. Komisyon üyeleri şu kişilerden oluşuyordu: (Menşevikliği yeni bırakmış) Gürcü Eliava, (Türkistan cephesi başkomutanlığına atanmış) Frunze, Kuybişev, Rudzutak, Boki, Goloşçekin (G.Safarov, *Kolonial'naya Revolyutsiya: Opyt' Turkestana* (1921), s.105).

148. Lenin, *Soçineniya*, c. XXIV, s.810-11.

149. Lenin, *A.g.e.*, c. XXIV, s.531.

150. *Jizn' Natsional'nostei'*, No.4 (61), c.I, 1 Şubat 1920.

151. Castagné (*Revue du monde musulman*, c. 1-I, 1922, s.207) bu olayların 1919'un ilk yarısında meydana geldiğini belirtiyor ancak hemen bunların ardından Moskova ile anlaşma (ki Eylül 1920'de imzalanmıştı) için görüşmelerin başladığını ekliyor; muhtemelen olayların tarihini bir yıl erkene almış.

ratıldı[152]; 5 Ekim 1920'de Buhara'da, Buhara emirinin eski sarayında birinci "Buhara İşçileri Kongresi" yapıldı.[153] Bir tanığa göre tam bu sırada "açık fikirli genç tüccarların oluşturduğu ve Jön Türkler'den esinlenerek milli bir rönesans düşleyen" "Genç Buhara" hareketi, yeni palazlanan ve Feyzullah Hocayev'in[154] yönettiği Buhara Komünist Partisi karşısında gerilemeye başlamıştı. Aralık 1920'de, Moskova'da yapılan sekizinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde Buharalı bir delege "Buhara Sovyeti"nin selamını getirdiğini söyledi.[155] Horezm ve Buhara'da Sovyet rejimi yerleştikten hemen sonra RSFSC ile anlaşmalar imzalandı.[156]

Moskova'dan gelen komisyon –özellikle askeri üye Frunze– bu zaferlerin elde edilmesinde gerçekten önemli bir rol oynamıştı. Bununla beraber, yerel partide yüzeysel olmayan bir birlik ve ideolojik tutarlılık sağlamaya kalkışmanın, ya da diğer doğu sınırları bölgesinde 1920'den itibaren kabul edilmiş olan, Müslüman halklar arasında birlik sağlama politikasını Türkistan'a uygulamanın güç olduğu ortaya çıktı. Aynı yılın yazında Türkistan' daki parti örgütlerine parti merkez komitesinden yollanan bir mektupta "Rus komünistlerinin başlıca görevinin emekçi ve ezilen halkların güvenini kazanmak olduğu"[157] bildiriliyordu. Milliyetler arasında ayrım gözetmeye son verme girişimleri oldu.[158] Fakat Türkistan'da deneyimli komünist pek azdı; Moskova'da kotarılan öğretilerse, milli eşitlik ve milliyetler arasında ayrım gözetmeme ilkesinin, nispeten ilerici güçsüz bir Rus azınlığı, milliyetçilikten esinlenen bir avuç Müslüman aydının temsil ettiği geri bırakılmış köylü kitlelere bağımlı kılacak olduğu bir ülkeye uygulanabilir görünmüyordu. Durum, hemen ortadan kaldırılması mümkün olmayan kötüye kullanmalara yol açıyordu. Türkistan'a gitmiş ender eski Bolşevikler'den biri olan Safarov 1920'de şöyle yazıyordu:

Devrimin ilk günlerinden itibaren Sovyet iktidarı, Türkistan'da bir avuç Rus demiryolu işçisi aracılığı ile kurulmuştu. Bugün bile, Türkistan'a proletarya diktatör-

152. M.P.Frunze, *Sobranie Soçinenii*, c. I (1929), s.142-3; *Revue du monde musulman*, c. 1-I (1922), s.219.

153. *Novyi Vostok*, c. II, (1922), s.272.

154. A.Barmine, *One Who Survived* (1945), s.103.

155. *Vos'moi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1921), s.225-6.

156. Bkz. s353-4.

157. G.Safarov, *Kolonial'naya Revolyutsiya: Opyt' Turkestana* (1921), s.133.

158. Daha uzlaştırıcı bir milli politikaya ilişkin Castagné'nin belirttiği iki örnek(*Revue du monde musulman*, c. I (1922), s.68-9), Türkistan'da hayatın karmaşıklığını gözler önüne seriyor: 1920-1921 kışı boyunca, haftanın tatil günü olarak pazar yerine cuma kabul edildi ve posta idareleri ilk kez yerel dilde yazılmış telgrafları kabul ettiler.

lüğünü ancak Ruslar'ın getirebileceği inancı yaygındır... Türkistan'da milliyetler arasındaki eşitsizliğe, Avrupalılar'la yerli halk arasındaki eşitsizliğe adımbaşı rastlanmaktadır... Türkistan'da, bazı tuhaf komünistler varolmuştur ve henüz bunların hepsi ortadan kalkmış değildir.[159]

Birkaç hafta sonra, Türkistan'lı bir Müslüman delege, Bakû'deki Doğu Halkları Kongresinde aynı tema hakkında sözünü sakınmaksızın konuştu. Zinovyev'in, Radek'in ve diğer devrimci yöneticilerin asla Türkistan'a gitmemiş olduklarından yakınarak ve son üç yıl boyunca uygulanan Sovyet politikasının "yetersizliklerine" atıfta bulunarak, "şimdi komünizm kisvesi altında çalışan sömürgecilerimizin" geri alınmasını talep ediyor (tutanakta, tam bu anda, alkışların ve yaşa seslerinin yükseldiği belirtiliyor) ve sözlerini şöyle sürdürüyordu:

Yoldaşlar, aranızda öyleleri var ki, komünizm kisvesi altında Sovyet iktidarını batırıyorlar ve Doğu'daki tüm Sovyet politikasını berbat ediyorlar.[160]

Mart 1921'deki onuncu parti kongresinde Safarov, Türkistan delegelerinden biri sıfatıyla, yerel parti yapısını bir kez daha eleştirip hem Büyük Rusya şovenizmi hem de Müslüman milliyetçilik ile daha etkin mücadele edilmesini önerince, aynı suçlama tekrarlanmış oldu.[161] Daha Ocak 1922'ye kadar parti merkez komitesi, Türkistan komünistlerini açıkça "sömürgeci sapmadan" kurtulmaya teşvik ediyordu ve Türkistan'ın "bir Rus Ulster'i – merkezin desteğine bel bağlamış milli bir azınlığın sömürgeci *fronde*'u– haline gelmesine" göz yumulamayacağı konusunda onları uyarıyordu. [162]

VTsIK'nın 11 Nisan 1921 tarihli kararnamesi gereğince, RSFSC'ye bağlı özerk bir birim olarak, Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulduğunda, milli mesele hâlâ çözümlenmiş değildi[163] ve bu kararın yanı sıra,

159. *Pravda,* 20 Haziran 1920. Mart 1921'de Moskova'daki onuncu parti kongresinde Safarov geçen yaz bir Türkistan kasabasında şöyle bir yazı gördüğünü anlattı: "Bugünkü vaaz komünist bir imam tarafından verileceği için bütün komünist parti üyeleri çağrılıdır" (*Desyatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii* (1921), s.104). Broido ise, "belirli saatlerde dua eden" Müslüman komünistlerden ve "ilçe komitesine başkanlık eden, ya da parti ve Sovyet gazetesi basan" bir Rus başrahipten söz ediyor (*Jizn' Natsional'nostei',* No.23 (80), 18 Temmuz 1920).

160. *1yi S"ezd Narodov Vostoka* (1920), s.85-91.

161. *Desyatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii* (1921), s.163-8. Stalin, milliyetler meselesine ilişkin karara Safarov'un getirdiği değişiklik önerilerinin büyük bölümünü kabul etmekle birlikte, kongrede ona doğrudan doğruya cevap vermedi; daha önce bir başka vesileyle Stalin, "Büyük devlet şovenizmi" suçlamasını küçümsemiş ve Türkçe konuşan komünistler arasındaki "milliyetçi kalıntıları" eleştirmişti (*Soçineniya,* c. I, s.1-3).

162. *Jizn' Natsional'nostei',* No.3 (132), 26 Ocak 1922.

163. *Sobranie Uzakonenii,* 1921, No. 32, madde 172.

"Sovyet İktidarının milli mesele konusunda izlediği politikanın bilfiil uygulanmasından" VTsIK'ya ve Sovnarkom'a karşı sorumlu bir "Türkistan İşleri Geçici Komisyonu"nun Taşkent'e yollanması bu konuda duyulan tereddütleri su yüzüne çıkardı.[164] Yeni cumhuriyet Orta Asya'da, batıda Hazar Denizi'nden doğuda Sinkiang'a, güneyde İran ve Afganistan sınırlarından kuzeyde Kazakistan sınırlarına kadar uzanan bir bölgeyi kaplıyordu. Cumhuriyetin yüce organı "İşçi, Dehgan, Köylü, Kızıl Ordu ve Kazak Temsilcileri Sovyetleri Kongresi"idi; "Dehganlar'ın ya da Müslüman köylülerin kongrede temsil edilmesi açıkça yeni milli eşitlik politikasını ilan etmenin amaçlandığını gösteriyordu. Yeni rejim, hemen bir barış sağlayamadı. 1921 sonbaharında Enver Paşa, Buhara'nın doğusunda patlak veren ciddi bir isyanın başına geçmek için birden sahnede göründü. "Genç Buhara" hareketinin ve Türkistan'daki birçok Müslüman topluluğun Pan-Turancı özlemlerini dile getirerek Basmacılar'la birleşti ve ülkenin doğu bölgesi halkını Taşkent'e karşı ayaklandırdı.[165] İsyan aylarca süren çarpışmalardan sonra nihayet bastırıldı. Enver Paşa, bu çarpışmalar sırasında, 4 Ağustos 1922'de öldürüldü –melodramatik bir meslek hayatına önemsiz bir sondu bu. Bundan sonra, Sovyet otoritesi yavaş yavaş yeniden kuruldu. Ancak Sovyetler Birliği'nin oluşumundan ve Lenin'in ölümünden sonradır ki Türkistan'da hükümet sorununu kolaylaştırmaya karar verildi ve Türkistan dört ayrı cumhuriyete bölünerek milli özlemlere daha geniş bir alan sağlandı. Yeni kurulmuş Kazakistan Özerk Cumhuriyeti'ne 1920'de verilmiş bir sözü yerine getirmek için bu fırsattan yararlanıldı ve o zamana kadar Türkistan'ın ilhak ettiği Kazak toprakları, "halkın iradesini dile getiren bir bildiri gereğince", Kazakistan'a verildi.[166]

(d) *Transkafkasya Cumhuriyetleri*

Milli meselenin ikili niteliğinden ötürü Transkafkasya'da durum karmaşıktı. Batı sınır bölgeleri gibi, bu bölge de, milli bağımsızlık talepleri geçiştiri-

164. *A.g.e.*, No. 32, madde 173. Komisyon üyeleri, Mart 1921'deki onuncu parti kongresinde sendikalarla ilgili tartışmaların öncüleri olan Tomski ve Rudzutak idi. A.Barmine, *One Who Survived* (1945), s.99'da Taşkent'te onları ziyaret edişini anlatmaktadır.

165. Basmacılar isyanı Enver Paşa'nın Pan-İslamcı niyetlerine ilişkin bazı ilginç ayrıntılarla birlikte, *Novyi Vostok*, c. II (1922), s.274-84'te anlatılmaktadır. Castagné'ye göre (*Revue du monde musulman*, c. 1-I, 1922, s.228-9) Bolşevikler, Enver'den isyancılara arabuluculuk etmesini istemişler, fakat o aksine hareket ederek isyancıların safına geçmişti. Ne var ki, yazar o önemde Orta Asya'da bulunmadığı için, yararlandığı kaynaklar her zaman güvenilir değil.

166. *Politika Sovetskoy Vlasti po Natsional'nomu Voprosu* (1920), s.44, madde 65.

lemeyecek ve reddedilemeyecek olan gelişmiş halkları ve doğu sınır bölgeleri gibi, gelişme düzeyleri tarafından yerel özerkliğin en basit şekilleriyle sınırlanan ilkel halkları içeriyordu. Önemli sayıda Rus ve Türk göçmenler bir yana bırakılacak olursa, Transkafkasya, en büyük üçünün –Gürcüler, Ermeniler ve Azeriler– nüfusu 2 milyondan az olan sekiz yerli milli gruptan oluşuyordu; bu farklı halkların birbirine karışmışlığı hâlâ bir çatışma kaynağıydı. Ekonomik ve sosyal yapı da aynı çeşitliliği gösteriyordu. Köylünün hayat seviyesi, Avrupa Rusyası'nda yaşayan köylününki ile karşılaştırıldığında bile düşüktü; hayat seviyesinin en düşük olduğu yer Azerbaycan'dı. Feodalizmdeki toprak kiralama sistemleri, müslüman Azeri beylerle, hıristiyan Gürcü prenslerde hâlâ devam ediyordu; Ermenistan'da ve daha az olmakla birlikte Gürcistan'da, tüccar bir sınıf ve radikal aydınlar vardı ama, bir avuç demiryolu işçisi dışında, hemen hemen hiç proletarya yoktu; Bakû'de petrol sanayi önemli bir Rus ve Ermeni kolonisi ile, kısmen yerli, kısmen Rus olan bir proletaryayı kendine çekmişti.

Başlıca üç milli grubu birbirinden ayıran etnik sınırlar birçok yerde tam belirlenmemişti. Özellikle nüfusu Türkiye tarafından sık sık zulme uğrayıp dağıtılan Ermenistan, bu bakımdan en çok zarar görendi. Gürcistan ve Azerbaycan'da, sonunda bilfiil kurulmuş olan Ermenistan'dakinden çok daha fazla Ermeni vardı; Gürcistan'ın başkenti Tiflis'te başka herhangi bir şehirdekine oranla, daha çok Ermeni yaşıyordu ve Ermeniler Gürcüler'den daha çoktu. Bu şartlar altında, milli düşmanlıklar, nispeten önemsiz Rus iktidara olduğu kadar, rakip milli gruba da yöneltiliyordu çoğu zaman. 1912' de şöyle yazıyordu Stalin:

> Eğer Gürcistan'da ciddi bir *Rus aleyhtarı* milliyetçilik yoksa, her şeyden önce, kitlelerde böyle bir milliyetçiliği körükleyecek Rus toprak beyleri ya da Rus büyük burjuvazi olmadığı içindir. Gürcistan'da *Ermeni aleyhtarı* milliyetçilik vardır, çünkü orada, küçük ve henüz güçlenmemiş Gürcü burjuvaziyi ezerek onu Ermeni aleyhtarı milliyetçiliğe iten bir Ermeni büyük burjuvazisi bulunmaktadır.[167]

Hem milli hareketi körükleyen, hem de Rusya'nın denetimini felce uğratan Şubat Devrimi, uzun süren bir karışıklıklar ve kaos dönemine yol açtı. Bununla birlikte, eski Çarlık İmparatorluğu'nun hiçbir yerinde, milli ilkelere ilişkin bir çözüm, ilk bakışta, buradakinden daha az umut verici ve daha az uygulanabilir görünmüyordu. Eylül 1917'de Tiflis'te düzenlenen bölgesel Kafkasya Bolşevikleri Kongresi, Kafkasya halklarının çeşitliliği, nüfusça az oluşları ve birbirine karışmışlığı göz önünde tutulduğunda, Kafkasya

167. Stalin, *Soçineniya*, c. II, s.307.

milliyetleri için "ne ayrılmanın ne de federal devletler oluşturmanın" önerilebileceği sonucuna varmıştı.[168]

Ekim Devrimi'nin ilk sonucu, 15/28 Kasım 1917'de, Tiflis'te bir "Transkafkasya Komiserliği" kurulması oldu. Yetkisi, ustaca bir düzenleme sayesinde, Petrograd Kurucu Meclisi'ne Transkafkasya illerinden seçilmiş temsilcilerle, farklı bölgeler tarafından aynı oranda seçilmiş yedek temsilcilerin oluşturduğu Transkafkasya meclisinden kaynaklanan bu komiserlik, feshedilen Rus iktidarı yerine kendi otoritelerini kurmayı uman Azeri önderler, Gürcü toprak sahipleri ve milli özlemler besleyip geleceğin yönetici sınıfını oluşturmayı uman radikal Gürcü aydınlar arasında güçlükle oluşturulan bir koalisyonun somutlaşmasıydı.[169] Yapısı ve yönelimi bakımından Gürcü ağırlıklı bir kuruluştu bu. Başkanı radikal Gürcü politikacı Gegeçkori idi ve Gürcü Menşevik önder Jordanya'nın başkanlığındaki yerel İşçi, Köylü ve Asker Temsilcileri "bölge merkezi" ile yan yana görev yapıyordu. Komiserlik başlangıçta, bir hükümet kurmaya ya da Transkafkasya'nın bağımsızlığını talep etmeye kalkışmadı. "Transkafkasya devrimci demokrasisi" adına 18 Kasım/1 Aralık 1917'de yayımladığı ilk bildiride, "Rus devriminde ilan edilen milliyetlerin kayıtsız şartsız kendi kaderlerini tayin hakkı"nı dile getiriyor, fakat yalnız Kurucu Meclis Petrograd'da toplantıya çağrılıncaya kadar otorite talebinde bulunuyordu.[170] Bununla birlikte komiserliğin bakış açısı, esas itibariyle Bolşevik aleyhtarıydı; Kurucu Meclis'in dağıtılmasından sonra, Rusya Sovyet Hükümeti'ni tanımayı reddetmesi de, iddiaları ne olursa olsun, ona *de facto* bir bağımsızlık statüsü veriyordu.

Bu arada, 5/18 Aralık 1917'de Türkler'le bir ateşkes imzalanmış ve Türk cephesindeki son Rus orduları da dağıtılmıştı. Görüşmelerde Transkafkasya'nın hiçbir rol oynamadığı 2 Mart 1918 tarihli Brest-Litovsk anlaşması, Kars ve Batum Gürcü illeri ile, esas itibariyle Ermeniler'in yaşadığı Ardahan'ın Türkiye'ye bırakılınasını öngören bir madde içeriyordu. Anlaşma başlıca Gürcü önderler tarafından şiddetle yerildi[171]; Transkafkasya komiserliği ise haberi olmaksızın ve onayı alınmadan, Transkafkasya illerinin Türkiye'ye bırakılmasını resmen protesto etti.[172] Türkiye 15 Nisan 1918'de

168. *Revolyutsiya i Natsional'niyi Vopros: Dokumenti i Materiali*, der. S.M.Dimanshtein, c. III (1930), s.411-12.

169. Stalin, *Soçineniya*, c.IV, s.53.

170. Bu olaylar konusunda en temel kaynak, Tiflis'te, 1919'da Gürcü Hükümet tarafından yayımlanan *Dokumenti i Materiali* po *Vneşnei Politike Zakavkaz'ya i Gruzii*'dir. 18 Kasım/1 Aralık 1917 tarihli bildiri için önsöze bakınız.

171. *Dokumenti i Materiali* (Tiflis, 1919), s.164, 168, 171.

172. Z.Avalişvili, *The Independence of Georgia in International Politics* (tarihsiz [?

Batum'u işgal ederek yeni kazandığı bu yerlere bir an önce sahip çıktı ve genişletmek gibi bir niyet gösterdi. Türk tehdidini savuşturmak zorunda kalan ve Rus desteğinden umudunu kesen Transkafkasya Meclisi, 22 Nisan'da bir "Transkafkasya Bağımsız Federatif Cumhuriyeti" ilan etti.[173] Bu cumhuriyet, Brest-Litovsk'ta Türkiye'ye bırakılan bölgeler ve Bakû şehri dışında, eski Çarlık İmparatorluğu'na bağlı Transkafkasya illerinin tümünü kapsıyordu. Bakû'de, petrol sanayinde çalışan Ruslar'dan ve diğerlerinden oluşan geniş bir işçi kesimi sayesinde Bolşevikler, devrimin ilk kışında büyük bir destek bulmuşlardı. Lenin'in dostu yaşlı Bolşevik Şaumiyan başkanlığında kurulan meşru bir Sovyet Hükümeti, art bölgedeki Türk dostu Azeriler'den çok korkan geniş Ermeni topluluğun büyük bir kısmından destek gördü ve bu şartlarda, dört ay hüküm sürdü. Öte yandan Stalin'in "Transkafkasya'da Sovyet iktidarının kalesi" Bakû'nün, "Lenkoran ve Kuba'dan Elizavetpol'a kadar Transkafkasya'nın tüm doğusunu kendi çevresinde topladığına"[174] ilişkin Mayıs 1918'deki demecinin, bir hüsnükuruntudan başka bir şey olmadığı anlaşılıyor.

Transkafkasya'da birliği sağlama denemesi kısa ömürlü oldu. Mayıs 1918'de Batum'da Türkiye ile bir barış konferansı yapıldığında Transkafkasya Cumhuriyeti'nin üç üyesi arasındaki gizli düşmanlıklar su yüzüne çıktı. Gürcüler Batum'la ilgili Türk talebine karşı direnmek için ortaklarının kayıtsız şartsız desteğini bekliyorlardı. Fakat Ermeniler'in Gürcüler'den şikâyetleri, Türkler'den şikâyetleri kadar derindi; Azerbaycanlılar ise yakınları ve dindaşları Türkler'i hıristiyan ortaklarına yeğliyorlardı. Cumhuriyet içinde Gürcistan'ın hâkim bir rol oynamasını Ermenistan da, Azerbaycan da kıskanıyordu. Bu üç ülkenin her birinde milli anlaşmazlıklar egemen parti --Gürcistan'da Menşevikler, Ermenistan'da Taşnaklar ve Azerbaycan'da Musavat ("Eşitlik") partisi– tarafından yaratılıp körükleniyordu. İşbirliği kısa sürede sona erdi. 26 Mayıs 1918'de, Transkafkasya meclisi, cumhuriyeti feshetmek için toplandı; aynı gün, bir Gürcü millet meclisi, bağımsız bir Gürcü cumhuriyeti ilan etti.[175] İki gün sonra bağımsız Ermeni ve Azerbaycan cumhuriyetleri ilan edildi.

1940]), s.27. Bir Gürcü burjuva diplomat tarafından 1924'te Paris'te Rusça yayımlanan bir kitabın İngilizce çevirisidir bu.

173. Meclis'teki tartışmalar *Dokumenti i Materiali*'de (Tiflis, 1919), s.200-22 yer almaktadır. Meclis başkanı tanınmış Gürcü Menşevik Çekidze idi. İlk hükümetin başkanı ise, Çekenkeli adında bir başka Gürcü idi.

174. Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.96.

175. Gürcüler'in sözcüsü Çereteli'nin Transkafkasya meclisinin son oturumunda yaptığı konuşmalar *Dokumenti i Materiali*'de yer alıyor (Tiflis, 1919), s.317-30); Gürcistan'ın bağım-

Bu yeni cumhuriyetlerin bağımsızlığı Transkafkasya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı kadar bile sürmedi. Birkaç hafta içinde, Türk birlikleri Ermenistan ve Azerbaycan'ın büyük bir kısmını işgal etti. Bağımsız Ermenistan, ad olarak bile varlığını yitirdi; Azerbaycan hükümeti ise Türk askeri komutanlığının kuklası oldu. Gürcistan, Türkiye'nin müttefiki Almanya'nın koruyuculuğuna sığınarak aynı duruma düşmekten kurtulabildi. 28 Mayıs 1918'de Almanya ile Gürcistan arasında imzalanan bir anlaşma gereğince Gürcistan, Brest-Litovsk'ta saptanan sınırları kabul ediyor, fakat ilerde bir Türk istilasına karşı, Almanya'nın zımni desteğini sağlamış oluyordu. Almanya, muhtemelen Ruslar'ı gücendirmeme kaygısıyla, Gürcistan'ın bağımsızlığını resmen tanımaktan kaçınmakla birlikte, Gürcistan'a diplomatik temsilciler ve konsoloslar atamayı üstlendi.[176] Böylece, Almanya, Bakû petrolünün Karadeniz'e ulaşmasında önemli bir rol oynayan Transkafkasya demiryolunu denetim altına almayı sağlıyordu; Gürcistan ise, bütün ham maddelerini, ki içlerinde en önemli olanı manganezdi, savaş boyunca Almanya'nın emrine vermeyi kabul ediyordu. Bu ittifak sayesinde güçlenen Gürcistan, 4 Haziran 1918'de Türkiye ile bir barış anlaşması imzaladı.[177] Tiflis'te bir Alman garnizonu kuruldu; Brest-Litovsk anlaşmasına ek olarak 27 Ağustos 1918'de Berlin'de imzalanan anlaşmanın bir maddesine göre de, Sovyet Hükümeti Gürcistan'ın bağımsızlığının Almanya tarafından tanınmasını kabul ediyordu.

Ermenistan'la Azerbaycan'ın, bağımsız birimler olarak gerçek anlamda ortadan silindikleri bir sırada, Gürcistan'ın itibari, fakat bir dereceye kadar gerçek bir bağımsızlık elde etmesinin sebebi kısmen rastlantıydı. Almanya Gürcistan manganezine göz koymuştu; az güvenilir müttefikine göz kulak

sızlık bildirisi için bkz. *A.g.e.*, s.336-8. Bu bildiri Kliyuçnikov i Sabanin, *Mezdunarodnaya Politika*'da da yer almaktadır, c.II (1926), s.435-6. Bildiri, Rusya Sovyet hükümetini, "Gürcistan sınırlarını düşman istilasına açmış ve Gürcistan topraklarını ona terk etmiş" olduğu için kınayarak, "Rusya'yı oluşturan her halkın, Rusya'dan tamamen ayrılmak dahil, kendine uygun gelen rejimi seçme hakkına sahip olduğunu" bildiren kararnameyi hatırlatıyor. Her iki belgenin özür dileyici havası bağımsızlığın gerçekleşebileceği yolundaki umutlar konusunda duyulan güvensizliği yeterince açığa vurmaktadır.

176. Transkafkasya Cumhuriyeti'nin kısa tarihinde görülen bir olay da yerel birlikler Alman komutanı General von Lossow'un, Sovyet Rusya Cumhuriyeti ile bu cumhuriyet arasında arabuluculuk önermesidir. Çiçerin tarafından kabul edilen bu arabuluculuk, Transkafkasya Cumhuriyeti feshedildiği için bir şeye yaramadı (*Dokumenti i Materiali* (Tiflis, 1919), s.302-3).

177. Alman-Gürcü anlaşmaları *Dokumenti i Materiali*'de (Tiflis, 1919, s.319-42) yayımlanmıştır. Gürcü-Türk anlaşma metni konmamış, dalgınlıktan herhalde, çünkü 352. ve 353. sayfalar arasında metinde atlama var. Dizin bölümüyle, metin arasında tuhaf farklılıklar var. Alman anlaşmaları dizinde yer almıyor.

olmak, Rusya'yı denetim altında tutmak için bir ayağının Kafkasya'da olması da işine geliyordu; bu sebeplerden ötürü, Gürcistan Cumhuriyeti'ni Alman iktidarının paltosuyla sarmalamak istiyordu. Ayrıca Gürcistan, Transkafkasyalı diğer iki milli gruba oranla bazı yapısal avantajlar taşıyordu. Gürcistan, kendisine belirli bir milli tutarlılık veren yerli bir Gürcü aristokrasinin kalıntılarına, Gürcü burjuva unsurlara ve aydınlar grubuna sahipti. Gürcistan'da, Sosyal Demokrat Parti bile, güçlü bir yerli hareketti ve büyük sanayi bölgeleri dışındaki çoğu sosyal demokrat grup gibi, hem yapısı hem de yönelimi bakımından Menşevik olmasına rağmen kendi içinden Stalin'in yanı sıra bazı önemli kişiler çıkarmıştı. Parti önderi ve Sovyet başkanı Jordanya'nın Haziran 1918'de hükümet başkanlığına atanması hükümet ve Sovyet ikilemine son verdiği gibi Menşevikler'in egemen güç olduğunu da gösterdi. Hiçbir dış müdahale olmasaydı, Gürcistan küçücük bir burjuva cumhuriyet olarak, gerçek bir bağımsızlık elde edebilir miydi sorusu soyut kalmaktadır. Ancak onun taleplerinin Transkafkasyalı diğer iki önemli halkın taleplerinden daha az hayali olduğu söylenebilir.

Dolayısıyla, 1918 yazında, Transkafkasya'nın Almanya ile Türkiye arasında payedildiği ve Sovyet yönetiminde kalan istikrarsız Bakû şehri hariç, tümüyle Rusya'dan koptuğu görüldü. 1918 sonbaharında İttifak Devletleri'nin çöküşü Almanya ve Türkiye'nin yerini İngiltere'nin alması sonucunu yarattı. General Dunsterville komutasındaki İngiliz birlikleri, İran'dan Azerbaycan'a ilerleyerek 1918 Ağustosu sonunda Bakû'ye bilfiil girdiyse de Türkler'in ilerlemesi karşısında 15 Eylül'de buradan çekildi.[178] Hem Türkler'in hem de Almanlar'ın direnişi altı hafta sonra kırılınca, İngiliz birlikleri bir kez daha ilerlediler ve Gürcistan'la Ermenistan arasında patlak vermek üzere olan bir sınır savaşını önleyecek şekilde Aralık 1918'de, Bakû'yü ve Transkafkasya'nın başlıca şehirlerini tam zamanında işgal ettiler.[179] 31 Ara-

178. L.C.Dunsterville, *The Adventures of Dunsterforce*'da (1920) harekâtı, safça ama zaman zaman aydınlatıcı siyasi yorumlarla çok canlı bir şekilde anlatmıştır. 1920'de Tiflis'te, *Britanskii Imperializm v Baku i Persii, 1917-1918* başlıklı Rusça bir çevirisi yayımlandı. Nisan 1918'den Temmuz'a kadar Bakû Hükümeti'ni oluşturan 26 Sovyet komiser, İngiliz birlikler Bakû'ye girmeden önce kaçtılar. Ama Eylül'de Trans-Hazar bölgesinde Bolşevik aleyhtarı makamlar tarafından esir alındılar ve –söylentilere göre, bölgedeki İngiliz birlikleri komutanlığının işbirliği ya da rızasıyla– öldürüldüler. "Ünlü bir dava" haline gelen bu olayın sorumluluğu, aradan dört yıl geçtikten sonra bile, yazışmalar yoluyla, Rusya ve İngiliz hükümetleri arasında tartışılmaktaydı (Cmd 1, 846 (1923)).

179. İşin eğlenceli yanı şu ki, İngiliz birliklerinin Gürcistan'a girişini resmen protesto eden Gürcistan hükümeti, aynı gün (22 Aralık 1918) İngiliz askeri heyetini, Gürcistan topraklarına Ermeni saldırılarının önlenmesini sağlaması için yardıma çağırıyordu (*Dokumenti i Materiali*, (Tiflis, 1919), s.425-6, 478-9).

lık 1918'de İngiliz Hükümeti, "Gürcü Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ilan edilmesini sempatiyle karşıladığını ve barış konferansında tanınması için diretmeye hazır olduğunu" bir Gürcü heyete bildirdi; Türk yenilgisinden sonra yeniden palazlanan ve İngiltere'nin koruyuculuğundan, pek göze batmaksızın yararlanan Ermenistan ve Azerbaycan milli hükümetleri de Paris'teki barış konferansına delegeler yolladılar. Ne var ki burada mesele, Transkafkasya'nın bağımsızlığını tanımaya razı olmayan Kolçak'la Denikin'in konferansta desteklenmesinden dolayı karmaşık bir hal aldı. Ancak başlıca "beyaz" orduların yenilgisinden sonradır ki Yüce Konsey, Ocak 1920'de Curzon'un talebi üzerine, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ın *de facto* tanınmasına karar verdi. Fakat Paris'te söylenen güzel sözlerin Transkafkasya'da pek az anlamı vardı. 1919 yılı sona ermeden önce İngiliz kuvvetleri (Temmuz 1920'ye kadar kaldıkları Batum limanı hariç) bölgeden tamamen çekildiler. Yabancı destekten yoksun kalan, kendi aralarında asgari müştereklerde bile anlaşamayan Transkafkasya bağımsız burjuva cumhuriyetlerinin, varlıklarını sürdürme imkânı kalmamıştı.

Ekim Devrimi'nden beri Transkafkasya politikasının belirgin özelliği Rus iktidarının yokluğuydu. Görünüşte bu boşluk, bağımsız yerel hükümetlerce, gerçekte ise önce Almanya ve Türkiye'nin, sonra da İngiltere'nin askeri gücüyle doldurulmuştu. Büyük Britanya sonunda geri çekildiğinde Rus iktidarı onun yerini almaya hazırdı. Sovyet Hükümeti, yabancı kuvvetlerin kuklası oldukları gerekçesiyle, üç Transkafkasya cumhuriyetini boykot etmişti. Bu cumhuriyetler, şimdi de, kendi güçsüzlüklerinden ötürü yenik düşüyorlardı. 1920 Nisanı sonunda, İngiliz birliklerinin çekilirken iktidarda bıraktıkları, Ocak 1920'de İtilaf Devletleri'nce tanınmış olan Azerbaycan hükümeti, Bakû'de patlak veren bir komünist isyan sonucu büyük bir güçlükle karşılaşılmaksızın devrildi. Bakû devrimci proletaryası ve Azerbaycan emekçi köylüleri adına hareket eden "Bakû askeri devrimci komitesi" feshedilen hükümeti hain ilan ederek, "dünya emperyalizmine karşı birlikte mücadele uğruna kardeşçe bir ittifak" kurulması için Moskova'ya başvurdu. Bu yardım hızla gelecekti. Bir Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edildi. Kirov, Orjonikidze, Mikoyan –bir Rus, bir Gürcü, bir Ermeni– Transkafkasya'da Sovyet iktidarının temellerini atmak için geldiler.[180] Bununla birlikte, tam o sırada Polonya savaşı başlamış olduğun-

180. M.D.Bagirov, *Iz Istorii Bol'şevistskoy Organizatsii v Baku i Azerbaidjane* (1946) adlı kitabında bu olayı tüm ayrıntılarıyla anlatmaktadır, s.193-8. Azerbaycan askeri devrimci komitesinin ve Azerbaycan Komünist Partisi merkez komitesinin çağrıları, Kliyuçnikov i Sabanin, *Mezdunarodnaya Politika*, c. III (1928), s.21-2'de yer alıyor.

dan, Sovyet makamları ihtiyatlı davranmayı yeğlediler ve yeni kazançlar sağlamaya çalışmadılar. 7 Mayıs 1920'de hiç beklenmedik bir şekilde, Gürcü burjuva hükümetiyle bir anlaşma imzaladılar. Anlaşma gereğince, Gürcü hükümet Sovyetler'ce tanınıyor, buna karşılık, kendisi de Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetini tanıyordu.[181] Sovyetler açısından yeni bir girişim değildi bu; Baltık devletlerinin burjuva hükümetleri ile yapılan anlaşmalarda da aynı politika izlenmişti. Fakat Sovyet iktidarının Kafkasya ötesine yerleşince, ufkunu Azerbaycan'la sınırlamakla yetineceğine ya da Gürcistan'ın, Sovyet Rusya ile yeniden doğan Türkiye arasında, sonsuz bir anlaşmazlık nedeni olarak kalacağına inanmak gene de zordu.

İkinci aşama Ermenistan'da gerçekleşti. Ermeniler, Türkler'den korktukları ve nefret ettikleri için, mevcut rejim ne olursa olsun, geleneksel olarak Rus taraftarı oluyorlardı. Bütün Transkafkasya hükümetleri içinde sadece Ermeni Taşnak hükümeti Denikin ile dostça ilişkileri sürdürebiliyordu. Azerbaycan'da Sovyet kisvesine bürünmüş bir Rus iktidar kurulması Ermenistan'da büyük etki yarattı ve köylülerle Bolşevikler'in ortak isyanına yol açtı. Bu isyan kolayca bastırıldı.[182] Ama bu sefer Türkiye rahat vermedi. İtilaf Devletleri'nin manevi desteği ve Ermenistan üzerinden bir Amerikan ya da İtilaf Devletleri "mandası" kurulmasına ilişkin uzun süre devam eden ve sonunda gerçekleşmeden kalan özlem, Ermeni Hükümeti'nin başlıca kozu olmuştu. 1920 yazında son İtilaf Devletleri kuvvetlerinin çekilmesiyle birlikte bu hayaller suya düştü. Sèvres anlaşmasının gecikerek, 10 Ağustos 1920'de imzalanması Ermenistan'ın İstanbul'daki kukla Türk Hükümeti tarafından resmen tanınmasına yol açıyor, fakat M.Kemal'e ve Türk milliyetçilere ağır bir hakaret oluyordu. Ekim 1920'de bir sınır anlaşmazlığı yüzün-

181. *Sobranie Uzakonenii, 1920,* No. 64, madde 282, 30 Nisan 1920'de, Gürcistan Kurucu Meclisi'nde Azerbaycan darbesinden söz eden Jordanya, "Bir ülkenin kendisi, kendi ülkesinin yabancı bir kuvvet tarafından istilasını sempatiyle karşılıyorsa, bu yabancı kuvvete karşı eyleme geçmenin o ülke halkının haklarını ihlal etmek" olduğunu ileri sürmüştü (Z.Avalişvili, *The Independence of Georgia in International Politics* (tarihsiz [? 1940], s.260). Bu son derece uzlaşmacı anlayış, Sovyet-Gürcistan anlaşmasını şüphesiz kolaylaştırdı.

182. Bu olay B.A.Bor'yan tarafından aktarılıyor: *Armeniya, Mezdunarodnaya Diplomatiya, i SSSR* (1929), c. II, s.88-114 Sözü gereksiz yere uzatan Ermeni Bolşevik yazar olgulardan çok teorilerle ilgileniyor, ama öte yandan, Ermenice belgeler dahil erişilmesi güç belgelerden yararlanıyor ve eleştirel bir yaklaşım da yok değil. *Kommunistiçeskii Internatsional*'a göre (No. 13, Eylül 1920, Kol. 2549), Bolşevik bir "devrimci komite", 3 Mayıs 1920'de Gümrü'de iktidarı ele geçirdi ve bir hafta sonra bir Sovyet Ermenistanı ilan ettiyse de, ilk başarısını devam ettiremedi. Aynı kaynak (*A.g.e.*, kol. 2547), Rusya Komünist Partisi Ermeni seksiyonunun (o dönemde bağımsız bir Ermenistan komünist partisi yoktu), çoğu Ermenistan dışında yaşayan, 3000 üyeden oluştuğunu belirtiyor.

den çarpışmalar başladı ve Türk birlikleri, Kars'la Gümrü'yü ele gerçirdiler. Ermenistan'da Türk milliyetçilerle Sovyet Rusya arasında Taşnak hükümetini devirmek için bir danışıklı dövüş olduğu inancı yaygındı.[183] Böyle bir danışıklı dövüş olsaydı, bundan, daha çok Sovyet Rusya yararına sonuçlar beklenebilirdi. Gerçekteyse Türk birliklerinin ilerleyişi devam ediyordu. Ancak daha sonra Kasım ayında, Türkler hemen hemen tam bir zafer kazanmışken ve Ermenistan hükümeti dağılma halindeyken Sovyet birlikleri kuzeydoğudan ilerlediler, beraberlerinde getirdikleri devrimci bir komite, başkenti Erivan olan yeni bir Ermenistan Sosyalist Cumhuriyeti ilan etti.[184] Yeniden kurulan Ermeni hükümet Moskova tarafından hemen tanındı ve 2 Aralık 1920'de Türkiye ile bir barış anlaşması imzalandı.[185] Kuşa çevrilmiş bir Ermenistan bu işten, bağımsız bir Sovyet Cumhuriyeti olarak çıktı. Ancak rejimin yerleşmesi direnişle karşılaştı. 1921 yılı Şubat ortasında halk Erivan'ı ve diğer başlıca şehirleri ele geçirerek yeni yöneticilerine isyan etti. Ermeni bir Bolşevik tarihçiye göre, "kendi güçsüzlüğünü kabul eden" devrimci komite, "Sovyet Rusya'yı yardıma çağırdı ve kendisi küçük bir askeri birliğin koruyuculuğunda kaçarak Ermenistan'ın kurtarılmasını, Kızıl Ordu'ya bıraktı". İsyanın, resmi hububat talebinin ağırlığından kaynaklanmış olduğu belirtilmektedir. Düzenin tam olarak kurulması ancak Nisan başlangıcında, NEP'in ilanından sonra, gerçekleşti.[186] Bu isyanda, ekonomik ve milli hoşnutsuzlukların oynadığı rollerin hangi ağırlıkta olduğu konusunda ancak tahmin yürütülebilir.

Gürcü Menşevik Hükümet varolmakta devam ediyordu ve varlığının son aylarında uluslararası alanda beklenmedik ve dikkate değer çıkışlar yaptı. Eylül 1920'de Kautsky, Vandervelde ve Ramsay MacDonald dahil Batı Avrupa'nın en seçkin işçi ve sosyal demokrat önderlerinden oluşan bir heyeti kabul etti. Komintern'in kışkırtmasıyla, bütün Avrupa'da komünist-

183. B.A.Bor'yan *Armeniya, Mezdunarodnaya Diplomatiya, i SSSR* (1929)'da, Taşnak propagandasından kaynaklandığını söylediği inancın hüküm sürdüğünü iki kez hatırlatıyorsa da (c. II, s.121, 136) kendisi bunu kabul etmiyor. O dönemin anti-Bolşevik yayımları, Transkafkasya cumhuriyetlerini bertaraf etmek amacıyla Türkiye ve Sovyet Rusya arasında gizli bir anlaşma imzalandığı hakkında ayrıntılı bazı yazılar içeriyor: bunların hiçbiri güvenilir belgelere dayanmıyor.

184. "Ermenistan devrimci komitesi Azerbaycan ve Ermenistan sınırında kuruldu ve hiçbir gerçek gücü yoktu. Tek yaptığı şey, bir Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan etmek oldu" (B.A.Bor'yan, *Armeniya, Mezdunarodnaya Diplomatiya, i SSSR* (1929), c. II, 122-3).

185. Kliyuçnikov i Sabanin, *Mezdunarodnaya Politika,* c. III (1928), c. I, s.75.

186. B.A.Bor'yan, *Armeniya, Mezdunarodnaya Diplomatiya, i SSSR* (1929), c. II, s.133-40; 158-9.

lerin sosyalist partileri bölmeye çalıştıkları bir dönemdi bu. Tartışmalar çok sert oldu. Gürcistan gezisinin amacı Bolşevik aleyhtarı propaganda için malzeme toplamaktı; Gürcüler de bu iş için biçilmiş kaftandı.[187] Artık uluslararası politikaya aşina olan Gürcistan, Milletler Cemiyeti'nin Aralık 1920'deki ilk oturumuna kabul edilmeyi çok istediyse de başaramadı, ama ertesi ay, İtilaf Devletleri Yüce Konseyi'nce *de jure* [meşru olarak] tanınmayı sağladı. Sovyet Rusya'nın düşmanlarının gözüne girmeye böylesine can atış pek ihtiyatlı bir şey değildi. Gürcistan'ın Batılı sosyal demokratları kabul ettiği bir sırada Eylül 1920'de yapılan Bakû Doğu Halkları Kongresi'nde Bolşevik konuşmacılardan biri Menşevik cumhuriyetin azınlıklara ve komşularına karşı tutumunu kıyasıya eleştirdi; Osetler'i "imha etmekle", Abbazya'daki "tüm köyleri yakmakla", Azerbaycan ve Ermenistan toprakları üzerinde şoven taleplerde bulunmakla suçladı Gürcistan'ı ve 1918 yılı sonunda "Ermenistan'la, ancak İngiltere'nin müdahalesi sayesinde son bulan bir savaş başlattığını"[188] hatırlattı. Stalin, 20 Ekim 1920'de, Kafkasya gezisinde Sovyet Rusya ile Polonya arasında barış anlaşmasının imzalanmasıyla birlikte, İtilaf Devletleri'nin büyük bir olasılıkla, askeri harekâtı güneye kaydırabileceğini ve "bu takdirde, ona metreslik eden Gürcistan'ın, hizmette kusur etmeyeceğini"[189] belirtti. Kasım 1920'de, Narkomnats'ın resmi gazetesi, Mayıs 1920 Sovyet-Gürcistan anlaşmasından sonra, Gürcistan'da Komünist Parti'nin yasallaşmış olmasına rağmen, komünistlerin hemen hepsi tutuklanmış olduğu için, Tiflis'teki genel merkezde sadece bir kadın görevlinin kalmış olmasından yakınıyordu.[190]

Sovyet basınında, bütün kış boyunca uğursuz saldırılar yer almaya devam etti; Sovyet orduları ise sınır bölgelerinde yığınak yapmıştı. Sovyet Ermenistanı Sovyet ve Gürcü Bolşevik kuvvetleri sınırı geçtiler; iki gün sonra, Türkiye bir ültimatom vererek, Ardahan ve Artvin bölgelerinin iadesini istedi; bu istek yerine getirildi. 25 Şubat 1921'de Tiflis teslim oldu ve galipler bir Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan ettiler.[191] Türkistan'ın çalkantılı bölgelerini temizleme harekâtı hariç, SSCB'ni oluşturacak bölgelerde Kızıl Ordu'nun son harekâtıydı bu ve dış düşmanla savaş tehlikesinin bir kez daha ufukta görüneceği, yaklaşık yirmi yıl sonrasına kadar görüle-

187. Heyetin ziyareti, Kautsky ve Vandervelde'nin kitapları dahil, anti-Bolşevik bir sürü eserin yayımlanmasına yol açacaktı.

188. *Iyi S"ezd Narodov Vostoka* (1920), s.149.

189. Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.379-80.

190. *Jizn' Natsional'nostei*, No.34 (91), 3 Kasım 1920.

191. Kliyuçnikov i Sabanin, *Mezdunarodnaya Politika*, c. III, (1928), c. I, s.86-7, 91.

cek son zorla Sovyetleştirme örneğini oluşturuyordu. Lenin'in bu konudaki olağandışı tedirginliği, Orjonikidze'ye yolladığı 3 Mart 1921 tarihli mektubunda dile geliyordu: Lenin, "Gürcü aydınlara ve küçük tüccarlara karşı bir taviz politikası" önermekle kalmıyor, aynı zamanda, "Jordanya ve diğer Gürcü Menşevikler'le bir koalisyona gidilmesini"[192] de salık veriyordu. Her ne kadar Menşevikler için bir af çıkarıldıysa da koalisyon gerçekleşmedi. Mart ortasında ülkede her türlü direniş sona ermiş ve Gürcistanlı burjuva politikacılarla Menşevikler, Gürcistan Menşevik Cumhuriyeti'nin ilk ve son başbakanının, Tiflis Bolşevikler'in eline geçtiği gün itimatnamesini sunduğu Paris'e kaçmışlardı. 1921'de azınlıkların yaşadığı üç bölgede; Abbazya, Yugo-Osetya ve (Batum limanını içeren) Acaristan'da özerk cumhuriyetler, Gürcistan SSC sınırları içinde de özerk bir bölge oluşturuldu.

(e) *Sibirya*

Eski Rus İmparatorluğu'nun, 1917'den sonra bağımsız hükümetlerin kurulduğu Avrupa, Orta Asya ve Transkafkasya bölgelerinde, henüz daha olgunlaşmamış olmakla birlikte milli hareketler başgöstermişti, öyle ki, iç savaşın ve yabancı istilanın yarattığı şartlardan dolayı hareketlenmiş ya da hızlanmış olmasına rağmen, ayrılıkçı hareket en azından bazı milli temellere dayanıyordu. Demiryolu boyunca uzanan gelişmiş çevredeki halkların, esas itibariyle, Rus kolonlardan oluştuğu ve ilkel yerli aşiretlerin az nüfuslu geniş topraklara dağıldığı Sibirya'da, milli ya da ayrılıkçı hiçbir etkin hareket başgöstermedi. Buryat-Moğolistan 1922'de özerk bölge, bir yıl sonra da özerk cumhuriyet oldu.[193] Sibirya'nın kuzeydoğusundaki geniş topraklarda yer alan Yakut bölgesi 1922'de özerk cumhuriyet olarak tanındı, ancak ülkede 1923 sonuna kadar açık isyanlar sürdü.[194] Fakat bu önemsiz istisnalar

192. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVI, s.187. NEP'in uygulanışının ve Büyük Britanya ile ticaret anlaşmasının arifesinde Lenin'in, Gürcistan'ı pek düşünmediği ve Menşevikler ile uzlaşmak gibi hayret verici bir tavır almasının, uluslararası karışıklıkların yaratacağı tehlikeyi azaltmak istemesinden kaynaklandığı varsayılabilir. Lenin, ömrünün sonuna kadar, Gürcistan'ı Sovyet politikasının hassas bir yarası olarak görmeye devam eti.

193. Bkz. 133. dipnot.

194. Şubat 1921'den Kasım 1923'e kadar devam eden bu isyanın, *Proletarskaya Revolyutsiya*'da yer alan hikâyesi (No.5 (76), 1928, s.66-102), isyanın sebeplerinden çok, olaylar hakkında geniş bilgi içermektedir. Fakat, isyanı Beyaz Subaylar'ın başlattığına ilişkin iddia muhtemelen doğrudur: *Jizn' Natsional'nostei'ye* göre (No.18 (1 16), 16 Eylül 1921), "isyancılar arasında sadece Rus subaylar değil, az sayıda Macar subaylar da bulunmasına rağmen tamamen milliyetçi nitelikte bir isyandı bu".

dışında, zaman zaman boy gösteren bağımsız hükümetler, ya geçici siyasi çare arayışlarının ya da yeniden kurulacak bir Rus İmparatorluğu'nu yönetme özlemi taşıyanların ürünüydü.

Ekim Devrimi'nden sonraki ilk altı ay Sibirya'da bir iktidar boşluğu oldu. Sovyet iktidarı Sibirya'da yer yer kuruluyor ve kalıcı olmuyordu: Moskova ile ve sivil ya da askeri diğer yerel otoritelerle zaman zaman ilişkiye geçen yerel Sovyetler çoğu bölgelerde belli belirsiz bir denetim uyguluyorlardı. Bu belirsiz durum dış ülkelerin askeri harekâtıyla sona erdi. 5 Nisan 1918'de Japon kuvvetleri, Japonlar'ın can ve mal güvenliğini sağlamak bahanesiyle, Vladivostok'a çıkartma yaptı[195] ve sonra da, Trans-Sibirya demiryolu boyunca Baykal gölüne kadar ilerledi. Mayıs 1918'de eski Çek savaş esirlerinden meydana gelen ve Vladivostok'u terketmeleri Sovyet hükümetiyle görüşme sonucu kararlaştırılmış olan Çek alayları Batı Sibirya'da Bolşevikler'le karşılaştılar ve mevzilerini korumak için düzenli bir askeri harekâta giriştiler. İtilaf Devletleri'nden de destek alarak Volga boyunca batıya ilerlediler ve böylece Sibirya'nın tamamını Sovyet iktidarından yalıtıp Doğu Avrupa Rusyası'nın bazı bölgelerini geçici olarak Sibirya'ya ilhak ettiler. Çekler kilit noktası Samara'yı 8 Haziran 1918'de işgal ettiler.

Bu şartlarda, doğu Avrupa ve Asya Rusyası'nda çeşitli Bolşevik aleyhtarı "hükümetler" kurulmaya başladı. Kurucu Meclis'in eski üyelerinden, tümü sosyalist, hemen hepsi Sağ SD olan, ancak birkaç Menşevik de içeren bir grup, Çek alayının himayesinde Samara'da geçici bir hükümet kurdu. Omsk'ta, Temmuz 1918'de burjuva nitelikli bir Sibirya Hükümeti oluşturuldu ve kuruluşunu takip eden dört ay boyunca batı Sibirya'da kısmen bir otorite sağladı.[196] Daha doğuda, Sibirya Kazakları'nın atamanı Semenov, 1917 kışı boyunca Harbin'de bir ordu kurdu ve Mart 1918'de Sibirya'ya yürüdü. Görünüşe göre, başlangıçta Fransız hükümetince desteklenmişti. Fakat, 1918 yazında Japon işgal kuvvetleri gelince hemen onlarla anlaştı ve onların da işbirliği ile, Çita'ya yerleşti. Böylece, Trans-Baykal'ın önemli bir kısmına egemen oluyordu.

Bu ayrı ayrı müdahaleleri tek bir Bolşevik aleyhtarı otorite kurarak takviye etmeyi amaçlayan ilk girişim Eylül 1918'de Ufa konferansında gerçekleşti. Semenov, hiç şüphesiz Japon efendilerinin isteği üzerine, konferansı boykot etti. Fakat Omsk Sibirya hükümetinin, Samara hükümetinin, sözde

195. *Foreign Relations of the United States, 1918: Russia*, c. II (1932), s.100.

196. Bu hükümetin faaliyetlerini üyelerinden biri tüm ayrıntılarıyla anlatmıştır, bkz. G.K.Gins, *Sibir' Soyuzniki i Kolçak* (Pekin, 1921), c. I, s.102-31.

milli Kazak, Türk-Tatar ve Başkırt hükümetlerinin, bazı Kazak askeri hükümetlerinin ve meşruluk dereceleri belirsiz bazı küçük çapta otoritelerin temsilcileri konferansa katılmıştı; konferans 23 Eylül 1918'de "geçici bir tüm Rusya hükümeti" kurulmasını kararlaştırdı. Bir kurucu meclis toplanıncaya kadar hükümet, sağ SD önder Avksentiyev'in başkanlığında beş üyeden oluşan bir direktuar tarafından yönetilecekti.[197] Hükümet merkezi Omsk'tu. Bununla birlikte konferans, iç karartıcı haberlerin geldiği bir ortamda yapılmıştı. Toplantı devam ederken Sovyet Orduları Kazan ve Simbirsk'i Çekler'den geri aldı. Samara ise Ekim başında düştü.[198] Yeni "tüm Rusya" hükümetinin otoritesi kısa zamanda, sadece batı Sibirya ile sınırlandı ve iki aydan az sürdü. 18 Kasım 1918'de Vladivostok'tan henüz gelmiş olan amiral Kolçak İngiltere'nin desteği ve silah zoruyla hükümeti devirerek "yüce komutan" ilan edildi. Bu girişimin sonucu olarak, Samara hükümetinin artakalan üyelerinin çoğu Bolşevikler'le uzlaştı.

Kolçak olayı Kasım 1918'den 1920'nin ilk günlerine kadar devam etti. Sibirya hükümetine boyun eğmeyi reddetmiş olan Semenov, Kolçak'a boyun eğmeyi de reddetti; Aralık 1918'de Kolçak, Semenov'un komutanlıktan azledilmesini emredip onu boyun eğmeye zorlayınca Japon askeri makamları –bir İngiliz ajan olarak kabul ettikleri– Kolçak'ın Baykal Gölü'nün doğusunda bir girişimde bulunmasına göz yummayacaklarını bildirdiler.[199] Daha batıda Kolçak yer yer başarılı oldu, fakat aşırı sağ dışında Rusya'daki bütün kesimler, siyasi düşmanlarına acımasızca davranışından ve zaman zaman patlak veren köylü ayaklanmalarına karşı giriştiği kanlı misilleme hareketlerinden ötürü ona cephe aldılar. Kolçak, İtilaf Devletleri'nce Rusya'nın *de facto* yöneticisi olarak tanındığı ve Semenov dahil, diğer "beyaz" generaller tarafından yüce başkan diye kabul edildiği 1919 yazında mesleğinin doruk noktasına ulaştı. Ama, 1919 sonbaharı boyunca cephe gerisinde durum tehlikeli bir hal aldı: "Köylü isyanları bütün Sibirya'ya bir çığ gibi yayılıyordu".[200] Ekim'de Sovyet birlikleri karşı hücuma geçti ve Kol-

197. Ufa konferansına ilişkin en ayrıntılı tutanaklar G.K.Gins'in, *Sibir' Soyuzniki i Kolçak* (Pekin, 1921), c. I, s.207-55 ve V.G.Boldirev'in *Direktoriya, Kolçak, Interventi* (Novonikolayevsk, 1925, s.35-53) adlı kitaplarında yer almaktadır. Bu karara ilişkin metin Boldirev'in, adı geçen eserinin 493-7. sayfalarındadır (İng. çev., *Foreign Relations of the United States, 1918: Russia*, c. II (1932), s.406-9). Boldirev direktuar kuvvetlerinin komutanıydı, Kolçak darbesinden sonra, Japonya'ya sığındı ve 1920'de Vladivostok'ta, Japon genelkurmayı nezdinde, *persona grata* beyaz Rus olarak tekrar boy gösterdi. 1922'de Bolşevikler'e teslim oldu ve affa uğradı. Yukarda belirtilen anıları bir Sovyet yayınevi tarafından basıldı.

198. *Foreign Relations of the United States, 1918: Russia*, c. II (1932), s.381, 409-10.

199. G.K.Gins, *Sibir', Soyuzniki i Kolçak* (Pekin, 1921), c. II, s.38.

çak'ın karışık kuvvetleri çok geçmeden parçalandı. Omsk 10 Kasım 1919' da boşaltıldı ve birkaç gün sonra Bolşevikler tarafından ele geçirildi.[201] Bu sırada, Çek alayları İtilaf Devletleri'ne bir nota vererek, demiryolu boyunca düzenin sağlanmasında sorumluluk kabul etmeyeceklerini bildirerek buranın derhal boşaltılmasını istediler. Bu talep, Kolçak rejiminin açıkça kınanmasıyla haklı çıkartılıyordu.

Çekoslovak süngülerinin koruyuculuğundaki yerel Rus askeri birlikler tüm medeni dünyayı dehşete düşüren eylemlerde bulunuyorlar. Köylerin yakılması, kendi halindeki Rus vatandaşların askeri birliklerce sopadan geçirilmesi, demokrasi temsilcilerinin, siyasi bakımdan güvenilir olmadıkları gerekçesiyle kurşuna dizilmesi günlük olaylardandır.[202]

Kolçak'ın geçici olarak yerleştiği İrkutsk'ta durum hızla kötüye gitti. 24 Aralık 1919'da meydana gelen bir ayaklanma Kolçak hükümetinin 5 Ocak 1920'de resmen devrilmesiyle ve iktidara SD ağırlıklı yerel bir "politik merkez"in gelmesiyle sona erdi.[203] Ulan-Ude'ye kaçmış olan Kolçak, yüce komutanlığını Denikin'e, Sibirya üzerindeki askeri ve sivil yetkisini ise eski düşmanı Semenov'a devrettiğini bildiren bir belgeyi imzaladı.[204] "Politik merkez"in ciddi bir temelden yoksun olduğu kısa zamanda anlaşıldı ve 22 Ocak 1920'de, iktidarın Bolşevik bir "askeri devrimci komite"ye devredildiğini onaylayan bir kararname yayımlandı. Bu komitenin ilk girişimi bir işçi, asker ve köylü temsilcileri Sovyeti toplamak oldu.[205] Doğu'ya kaçma-

200. *A.g.e.*, c. II, s.397.

201. *A.g.e.*, c. II, s.413 ("Kasım" yerine yanlışlıkla, "Ekim" diye basılmış); *Foreign Relations of the United States, 1919: Russia* , c. II, s.225.

202. Nota metni G.K.Gins, *Sibir', Soyuzniki i Kolçak* (Pekin, 1921) adlı kitabında yer alıyor (s.441-2). Aynı kaynağa göre Çek delegeler, bu aşırılıklara Çek birliklerinin de katıldığını ileri süren Kolçak hükümeti üyelerine şu cevabı verdiler: "Doğrudur, birliklerimiz sizin birliklerinizle temas ettiğinde baştan çıkarıldıkları içindir ki onları hemen geri çekmeye çalışıyoruz" (*A.g.e.*, c. II, s.529).

203. *Sibir', Soyuzniki i Kolçak* (Pekin, 1921), c. II, s.501.

204. G.K.Gins, *A.g.e.*, c. II, s.565-6; yetkilerin Semenov'a devredildiğine ilişkin belgenin sureti Borisov'un, *Dal'niyi Vostok* adlı kitabında yer alıyor (Viyana (1923), s.15-16). Kolçak birliklerinin General Kappel komutasındaki küçük bir bölümü bozgundan kurtuldu ve Yakutskaya'yı ve buz tutmuş Baykal gölünü olağanüstü bir yürüyüşle geçerek (buna sonradan "buz seferi" dendi) Semenov'a katılmayı başardı (G.K.Gins, *A.g.e.*, c. II, s.550-4). "Kappelevtsi"ler birlikte hareket ettiler ve sonraki iki yıl boyunca doğu Sibirya politikasında karışıklık çıkaran bir unsur olarak kaldılar. "Kappelevtsiler", karşılaştıkları Bolşevikler'e son derece zalim davranmakla ün saldılar. Bir kaynağa göre (*Revolyutsiya na Dal'nem Vostoke* (1923), s.100), içlerinde başlangıçta, Ufa'dan devşirdikleri birçok Tatar ve Başkırt vardı.

205. P.S.Parfenov, *Bor'ba za Dal'niyi Vostok* (1928), s.60-1.

ya yeltenen Kolçak, Çekler tarafından tutuklanarak "askeri devrimci komite"ye teslim edildi, 7 Şubat 1920'de yargılanarak kurşuna dizildi.[206]

Kolçak'ın devrilişi, Çek alayının boşaltılmasının sona ermesi, İngiliz ve Fransız heyetlerinin geri çekilmesi, Sibirya'da fiili askeri kuvvet olarak Bolşevikler'le Japonlar'ı karşı karşıya bıraktı. Bundan sonrası, bu beklenmedik çatışmanın her iki tarafça iyi karşılanmadığını ve tarafların doğrudan bir çarpışmadan kaçınmaya çalıştığını gösterdi. Rusya bakımından, Kolçak ve Denikin'e karşı kazanılan zafer, yeni bir güven yaratmış ve askeri kuvvetlerin önemli bir kısmının serbest kalmasını sağlamıştı. Fakat 1920'nin ilk yarısında, iç idari ve ekonomik mekanizmadaki parçalanmanın ciddi bir boyuta ulaşmasından ve Polonya tehdidinin gittikçe artmasından ötürü, Japonya'nın bir müdahalede bulunması ve bir savaş ihtimalinden ayrı olarak, Sovyet Hükümeti'nin Sibirya'da geniş toprakları ele geçirmekten sakınmakta kendince sebepleri vardı. Öte yandan, dış bölgelerin özerkliğinin ya da bağımsızlığının tanınması, Bolşevik öğreti ve uygulamada iyice yer etmişti artık ve bu esasa göre hazırlanmış geçici bir hal çaresi çok olumlu bir yankı uyandırabilirdi. Japonya açısındansa, diğer İtilaf kuvvetleri geri çekildiği bir sırada Sibirya'da göze batacak tek başına bir müdahale, Japonya hükümetinin o dönemde gözettiği ihtiyatlı politikaya ters düşerdi. 1920 başlangıcında durum Japon politikasında Sibirya'nın işgalini sonsuza kadar devam ettirmek isteyen askerler ile, baş ağrıtacak bir yükümlülüğe, belki de deniz kuvvetlerinin desteğine güvenerek, son vermek isteyen siviller arasında yavaş yavaş açılmaya başlayan gediğin genişlemesine sebep oldu. Askerler Rusya'yı bölünmüş durumda tutmanın ve Bolşevizm'i denetlemenin daha iyi olacağı konusunda ayak diriyorlardı; siviller ise, uzayan bir işgalin Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin sürekli düşmanlığına yol açmasından korkuyorlardı. 1920'nin ilk yarısı boyunca siviller ağır bastı.

Doğu Sibirya'da bir "tampon devlet" kurulmasına ilişkin görünüşte zorlama tasarıya bir gerçeklik kazandırmanın arka planıydı bu. Bu tasarı "politik merkez"in İrkutsk'taki kısa ömürlü egemenliği sırasında doğmuştu ve Bolşevizm ile burjuva dünya arasında bir ara bölge yaratmak için yapılmış tipik bir girişimdi. "Politik merkez", artık hızla doğuya doğru ilerlemekte olan Sovyet askeri komutanlığına bu öneriyi sunmak üzere bir heyet yollamaya karar verdi ve ihtiyatlı davranarak, İrkutsk'un Bolşevik yöneticisi Krasnoşçekov'dan heyete katılmasını istedi. Rusyalı bir Yahudi olan Kras-

206. Karar metni için bakınız: *A.g.e.*, s.64-5.

noşçekov yıllarca Şikago'da yaşamış ve Şubat Devrimi'nden sonra Sibirya'ya dönmüştü. 19 Ocak 1920'de Tomsk'ta yapılan görüşmeler tam bir başarı ile sonuçlandı. İrkutsk heyetinin SD yöneticileri, Amerikalı temsilcilerle yaptıkları konuşmalara dayanarak, "yönetimine komünist kuvvetlerden bir temsilcinin katılacağı bir tampon devletin varlığını Amerika'nın tanımaya hazır olduğuna" dair Sovyet delegelerine teminat verdi. Demiryolunu, yabancı askeri birliklerden "diplomatik görüşmeler yoluyla" arındıracak ve Kolçak'ı, kurmay heyeti ve altın rezervleriyle birlikte "Sovyet İktidarı"na teslim edecek olan tampon devletin kurulmasına ilişkin bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma Lenin ve Troçki'nin imzalarıyla 21 Ocak 1920'de Moskova tarafından onaylandı. Krasnoşçekov, "politik merkez" nezdinde Sovyet hükümetinin tam yetkili temsilcisi olarak atandı.[207]

Bu ustaca planı bozan, Krasnoşçekov'un yokluğunda "politik merkez"i deviren, İrkutsk'taki Bolşevik komitenin başarısı oldu. Kızıl Ordu, birkaç hafta içinde İrkutsk'a ulaştı ve Sovyet hükümetinin otoritesi bu noktaya kadar kesin bir şekilde kuruldu. Fakat yılgınlığa kapılmayan Krasnoşçekov, Ulan-Ude'ye gitti ve orada, 6 Nisan 1920'de, "Trans-Baykal bölgesindeki tüm halkları" temsil eden bir "Kurucu Meclis", Uzak Doğu Bağımsız Demokratik Cumhuriyeti'ni ilan etti.[208] Krasnoşçekov, diplomatik görevlerinden ayrılarak, Uzak Doğu hükümetinde başbakan ve içişleri bakanı oldu. Bakanlardan biri, Rusyalı Yahudiler'den tanınmış Amerikalı devrimci önder "Bill" Shatov'du. Yeni cumhuriyet, 14 Mayıs 1920'de Sovyet hükümetince resmen tanındı.[209]

Japonya'nın tepkisi daha ikircikliydi. Sibirya'yı terketme kararının Mart 1920 başında öğrenildiği anlaşılıyor,[210] ileri mevzilerden geri çekilme de aşağı yukarı bu dönemde başladı. Bu sırada durum, Mart 1920 "Nikolayevsk olayı" nedeniyle karıştı: Amur ağzında, Sahalin'in karşısındaki Nikolayevsk limanı, Japon garnizonunu imha ya da zapteden Bolşevik partizan

207. İrkutsk basınında yayımlanan belge dahil, bu olayın en iyi anlatımı için bkz. *A.g.e.*, s.56-7. Ayrıca, bkz. G.K.Gins, *Sibir', Soyuzniki i Kolçak* (Pekin, 1921), c. II, s.545-6. H.K. Norton (*The Far Eastern Republic of Siberia* (1923)), bu olaylara karışmış olanlarla yaptığı kişisel temaslardan kaynaklandığı izlenimini uyandıran ayrıntılı bilgiler veriyor, fakat Krasnoşçekov'u sürekli yücelttiği için, sorunun siyasi içeriğini kavramamış görünüyor.

208. Bildirinin İngilizce çevirisi *A Short Outline History of the Far Eastern Republic* (Washington, 1922), s.40-2'de yer alıyor. H.K.Norton'a göre (*The Far Eastern Republic of Siberia* (1923, s.130)), bildiri, İngilizce'yi kendi anadilinden daha iyi bilen Krasnoşçekov tarafından İngilizce olarak kaleme alınmıştı.

209. Kliyuçnikov i Sabanin, *Mezdunarodnaya Politika*, c. III (1928), c. I, s.24.

210. *Revolyutsiya na Dal'nem Vostoke* (1923), s.102.

önder Triapitsin ordusu tarafından ele geçirildi.[211] Açıkça bu olaya misilleme olsun diye, Japon kuvvetleri 4-6 Nisan 1920'de Vladivostok'a çıkartma yaparak deniz bölgesindeki diğer merkezleri işgal ettiler, ortalığı kasıp kavurdular. Yerel "beyaz" Rus hükümeti, deniz bölgesindeki Japon işgalinin uzatılmasını ve tüm Rus kuvvetlerinin Japon bölgesinden otuz verst uzaklaşmasını öngören onur kırıcı bir anlaşmayı imzalamak zorunda kaldı.[212] Bu olaylar, Japon askeri kuvvetleri için kısmi bir başarı oldu ve Vladivostok'ta, Pasifik kıyısında son iki yıl boyunca güçlü bir şekilde yerleşmeye karar verilmesine yol açtı. Fakat Japonlar ileri mevzilerden geri çekilmeye ilişkin genel politikalarını gene de değiştirmediler. Japon kuvvetleri deniz bölgesi dışında kalan tüm doğu Sibirya'yı yaz boyunca yavaş yavaş terkettiler.

Bu politika, "tampon devlet"i kabul etmek gibi doğal bir sonuç yarattı. Mayıs 1920'de, Uzak Doğu Cumhuriyeti'nin Sovyet hükümetince tanındığı

211. Mart 1920'de Nikolayevsk'te olup bitenleri tam olarak saptamak güç. Şubat 1920 sonunda Triapitsinşehri işgal ederek Japon garnizonu ile bir *modus vivendi* [geçici anlaşma] imzalamayı başardı. Sovyet kaynaklı yorumların büyük çoğunluğuna göre Mart olayları, bu anlaşmayı ihlal eden Japonlar'ın beklenmedik bir hücumuyla başladı: bunun üzerine Triapitsin ordusu, birkaç sivil Japon'u öldürerek garnizonu kuşattı. Olayın bundan sonrasını yadsıyan olmadı. Japonlar'ın deniz yoluyla askeri birlik yolladıkları Mayıs ayına kadar Triapistin şehre hâkim oldu. Kendisine karşı üstün kuvvetlerin gönderildiğini öğrenen Triapitsin, esirler dahil Japonların tümünü öldürdü, şehri yağmaladı ve terketmeden önce şehri tamamen yaktı. Temmuz başında Triapitsin, Kızıl Ordu tarafından ele geçirilerek başlıca yardımcılarıyla birlikte kurşuna dizildi. Bu konudaki tereddütler kısmen Mart olayları ile Mayıs olaylarını birbirine karıştırmaktan; kısmen de Nisan'daki Japon misilleme harekâtını kınamaya kalkışan Sovyet yetkililerin, Triapitsin'in Mart'taki harekâtını Japon provokasyonunu ileri sürerek haklı mı göstereceklerine yoksa, Bolşevikler'in mantıken eylemlerinden sorumlu tutulamayacağı Triapitsin'i "anarşistlik" ve "serüvencilik"le mi suçlayacaklarına karar veremeyişlerinden kaynaklanıyordu. Farklı yazarlarca ileri sürülen bu iki çelişik yorum [herhalde bir dikkatsizlik sonucu, çünkü yayımcı hiçbir not koymamış] *Revolyutsiya na Dal'nem Vostoke*, (1923), s.26-62, 119'da yer almaktadır. P.S.Parfenov'un eserinde (*Bar'ba za Dal'niyi Vostok* (1928), s.95-97, 164-167), Triapitsin'i Bolşevik önder olarak kabul edip sivillerin Mart'ta topluca öldürülmesini küçümseyen ve olayın Japon provokasyonu sonucu meydana geldiğini ileri süren ilk yorum en akla yatkın olanıdır ve genellikle, Parfenov tarafından doğrulanmıştır. Mayıs katliamının ertesi gününe kadar Triapitsin'i reddetmek Bolşevikler'in aklına gelmemişti. Parfenov (*A.g. e.*, s.197-200), askeri mahkemenin Triapitsin ve teğmenleri hakkında Temmuz'da verdiği kararı o dönemin yerel basınından aktarıyor. Basına göre, Triapitsin'in 23 yaşında olduğu, başlıca suç ortağının da 21 yaşında bir kadın olduğu anlaşılıyor. *Proletarskaya Revolyutsiya*, No.5 (28), 1924'deki bir makaleye göre, Triapitsin Nikolayevsk'te kaldığı sürece düzenli bir "komün" kurmuştu. Nikolayevsk olayları ile ilgili belgelerin çevirisi E.Varneck ve H.H.Fisher'ın kitabında yer almaktadır: *The Testimony of Kolchak and other Siberian Material* (Stanford, 1935, s.331-64).

212. Anlaşma metni V.G.Boldirev'in *Direktoriya, Kolçak, Interventi* (Novonikolayevsk, 1925, s.498-500) adlı kitabında yer alıyor. Anlaşma yerel kuvvetler Rus komutanı Boldirev ile Japon kuvvetleri başkomutanı tarafından imzalandı.

bir sırada, Sibirya'daki Japon komutanı bir bildiri yayımladı. Bildiride, Japon kuvvetlerini "Rus Uzak Doğu"dan geri çekmek arzusunu dile getirdikten sonra, Trans-Baykal'da "Japon orduları ile doğuya doğru ilerleyen Bolşevikler arasında, iki taraf ordularının müdahalesinden tamamen arınmış tarafsız bir bölge" yaratılmasını öneriyordu.[213] Bu bildiri, diğer bazı gecikmelerden sonra, Uzak Doğu Cumhuriyeti'ni temsil eden bir heyet ile Japon askeri komutanlığı arasında görüşmelerin başlamasına yol açtı. 17 Temmuz 1920'de "Gongotta anlaşması" nihayet imzalandı (batı Çita'dan 30 verst uzakta, Trans-Sibirya demiryolu üzerinde bulunan ve görüşmelerin yapıldığı istasyonun adıydı Gongotta). Anlaşmada, "huzuru ve düzeni sağlamada en iyi çarenin, tek bir hükümet tarafından yönetilen ve içişlerine diğer devletler silahlı kuvvetlerinin müdahale etmeyeceği bir tampon devlet" kurmak olduğu yolundaki görüş kabul ediliyordu. Öte yandan, şöyle deniyordu:

> Bu tampon devlet, uluslararası ve ekonomik konularda medeni ve sanayice son derece gelişmiş devletlerden tecrit edilmiş olarak yaşayamaz. Rusya'nın Uzak Doğu bölgeleriyle Japonya arasında öylesine sıkı bir çıkar ilişkisi vardır ki, tampon devlet Japonya ile dost olmayı ve çok yakın bir işbirliği kurmayı hiçbir şekilde gözardı edemez.

Ayrıca, yeni cumhuriyet komünist bir cumhuriyet olmayacaktı; "halka dayalı ama geniş ölçüde demokratik bir cumhuriyet" olacaktı. Ruslar, yeni devletin topraklarına Sovyet ordularının girmemesini; Japonya ise, birliklerini Trans-Baykal'dan çekmeyi kabul ediyordu. İki taraf da, Uzak Doğu bölgesinde çatışmaları önleyeceklerini ve "ancak olağanüstü durumlarda" kesin tedbirlere başvuracaklarını taahhüt ediyorlardı.[214]

Bu anlaşmanın ilk etkisi, Kolçak'ın ve onu destekleyen İngiliz efendilerinin hakkından gelinmesinden sonra Japonya'nın gözünde önemini yitiren Semenov'a karşı Uzak Doğu Cumhuriyeti'nin dilediği gibi davranmasını sağlamak oldu. Ekim 1920'de, Japonlar geri çekildikten sonra, Semenov bozguna uğratıldı ve şimdi yeni cumhuriyetin başkenti olan Çita'dan sürüldü. Bunun üzerine Uzak Doğu delegeleri Çita'da hemen bir kongreye çağrıldı ve Kasım 1920 başında kongre, Baykal gölünün doğusundaki eski Rus topraklarını bağımsız bir Uzak Doğu Cumhuriyeti haline getiren 6 Nisan tarihli Ulan-Ude bildirisinin özeti olan bir bildiri yayımladı.[215] Aralık ayın-

213. P.S.Parfenov, *Bor'ba za Dal'niyi Vostok* (1928), s.200.

214. V.G.Boldirev, *Direktoriya, Kolçak, Interventi* (Novonikolayevsk, 1925), s.363-4.

215. *A.g.e.*, s.379-81. İng. çev.: *A Short Outline History of the Far Eastern Republic* (Washington, 1922), s.45-6.

da Sovyet hükümeti ile imzalanan resmi bir anlaşma yeni cumhuriyet ile RSFSC arasında sınırları saptıyordu.[216] Ocak 1921'de yapılan Kurucu Meclis seçimlerinde, komünistlerle bir blok oluşturan "köylü kökenli" bir parti 180 temsilci, komünistler ise 92 temsilci çıkardı. Bu iki grup oyların üçte ikisini alıyordu. SD'ler ve Menşevikler 20 kadar temsilci çıkarmıştı. Kurucu Meclis'te "kendi kaderini tayin hakkı ve tam özerklik" talebiyle boy gösteren Buryat-Moğollar 13 temsilciliği kazanmıştı.[217] Bu meclisin oturumları başlangıçtan itibaren gürültülü geçti. SD'lerle Menşevikler, köylüler ve komünistlerden oluşan hükümeti terör uygulamakla ve Rusya Komünist Partisi'nin Uzak Doğu bürosunun aleti olmakla suçluyorlardı; buna karşılık, kendileri de Japonlar'dan para yardımı almakla suçlanıyordu. 17 Nisan 1921'de kabul edilen anayasa[218] burjuva demokratik görünümünü korumaktaydı. Çoğunluğu köylülerle komünistlerden meydana gelen bir hükümet kuruldu; bakanlar kurulu bu yönetime karşı sorumlu olacaktı[219]; Moskova'ya karşı tam bağımsızlık görünümü korundu. Fakat Kolçak'a karşı Kızıl Ordu'ya komuta etmiş generallerden Bluçer, cumhuriyet ordusunun başkomutanı oldu.[220] Bu göreve, ilerde Sovyetler Birliği'nin gözde generallerinden biri haline gelecek olan Uboreviç getirildi bir süre sonra.[221] Siyasi yöneticilere ve sivil yönetime ilişkin hakikat ne olursa olsun, ordunun başlangıçtan beri, doğrudan doğruya Moskova'nın denetimi altında olduğundan şüphe etmek için hiçbir sebep yoktur.

Japon hükümetinin bu gelişmelere sevinmemesi gerekirdi. Ustaca bir politikayla oyuna getirilmişti Japonya. Moskova'ya ve Bolşevizm'e karşı olacağı ısrarla belirtilen tampon devlet hiç de tampon değildi. Çita ile Vladivostok arasında deniz bölgesinin yeni cumhuriyete katılmasına ilişkin

216. *RSFSR: Sbornik Deistvuyuşçik Dogovorov*, c. II (1921), 78; *A Short Outline History of the Far Eastern Republic* (Washington, 1922), s.47-8.

217. P.S.Parfenov, *Bor'ba za Dal'niyi Vostok* (1928), s.289; H.K.Norton, *The Far Eastern Republic of Siberia* (1923), s.157. Ocak 1922'de RSFSC sınırları içindeki Buryat-Moğollar "özerk bir bölge olarak" kurulmuştu (*Sobranie Uzakonenii*, 1922, No. 6, madde 59); bundan, Uzak Doğu Cumhuriyeti'nin, buna benzer bir tedbir aldığı sonucu çıkarılabilir, çünkü bu cumhuriyet RSFSC'ye katıldıktan sonra her iki cumhuriyetin özerk bölgesindeki Buryat-Moğollar tek bir "Buryat-Moğol Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" kurmak amacıyla 1923 yazında birleştiler (*Sobranie Uzakonenii*, 1922, No.1, madde 10-11).

218. İngilizce çevirisi için bkz: H.K.Norton *The Far Eastern Republic of Siberia* (1923), s.282-307.

219. P.S.Parfenov, *Bor'ba za Dal'niyi Vostok* (1928), s.305-8.

220. V.G.Boldirev, *Direktoriya, Kolçak, Interventi* (Novonikolayevsk, 1925), s.446.

221. M.Pavloviç, *RSFSR v Imperialistiçeskom Okruzhenii: Yaponskii Imperializm na Dal'nem Vostoke* (1922), s.107.

görüşmeler uzun zamandan beri devam etmekteydi ve deniz bölgesi, Uzak Doğu Cumhuriyeti Kurucu Meclis seçimlerine daha önce katılmıştı. Bununla birlikte cumhuriyetin sınırlarının, Kamçatka yarımadasını RSFSC'ye bırakacak şekilde çizilmiş olduğu, ilk kez Nisan 1921'de açıkça ortaya çıkmıştı. Amaç, Kamçatka maden kaynaklarının işletilmesine ilişkin imtiyazı, bir Amerikan şirketi ile görüşmesini RSFSC'ye sağlamaktı. Japonlar açısından bu olgu tampon devletin pek önem taşımadığını itiraf etmek gibi bir izlenim yaratmakla kalmıyor, aynı zamanda, Japonya'nın çıkarlarını doğrudan bir tehdit anlamına da geliyordu. Japon makamlarının cevabı, deniz bölgesinin savunmalarını tahkim etmek oldu. Uzak Doğu Cumhuriyeti'ne katılma eğilimini vaktinden önce açığa vuran güçsüz yerel Vladivostok hükümeti, Nisan 1921'de alaşağı edilerek yerine, Merkulov adında önemsiz birinin başkanlığında sağ eğilimli, daha esnek bir hükümet kuruldu. Semenov ve Kappelevtsi'ler Vladivostok'ta bir kez daha göze batarcasına ortaya çıktılar ve Uzak Doğu Cumhuriyeti daha sonra, gerçekliği su götürür bir belgeyi, Japon makamları ile Beyaz Rus askeri birlikleri arasında, en geç, 1 Temmuz 1921'e kadar cumhuriyete saldırmayı amaçlayan bir anlaşma diye ileri sürdü.[222]

Anglo-Sakson dünyasının Japonya üzerinde gittikçe artan baskısı sonunda tehlike savuşturuldu. 1921 yazında Büyük Devletler'in sonbaharda Washington'da Pasifik sorunlarına ilişkin bir konferans önerdikleri duyuruldu.[223] Bunun dostça mı, düşmanca mı bir öneri olduğunu tahmin etmekte Sovyet Hükümeti ilkin epey güçlük çekti. Sovyet basınından ve Komintern'den gelen ilk tepkiler tamamen düşmancaydı.[224] Sovyet çıkarlarının, Uzak Doğu Cumhuriyeti'ne resmen bir çağrıda bulunmak şeklinde temsil edilmesi sağlanmak istendi. O dönemde Cumhuriyet'i ilgilendiren işlerde hiçbir rol oynamamış olan Şatov ve Krasnoşçekov'un Moskova'ya geri çağrılması, Amerikalı eski bir devrimci ajitatörün bulunduğu bir hükümetin[225] Was-

222. 9 Haziran 1921 tarihli belge, Washington'daki konferansa Uzak-Doğu Cumhuriyeti'nin delegeleri tarafından sunuldu ve M.Pavloviç, *(RSFSR v Imperialistiçeskom Okruzhenii: Yaponskii Imperializm na Dal'nem Vostoke* (1922), s.67-9) adlı kitabında yer aldı. Bu belgenin gerçek olmadığı konusunda başlıca kanıt hiçbir zaman uygulanmamış oluşudur.

223. Amerika'nın ilk önerisi silahların azaltılması için bir konferans düzenlemekle ilgiliydi. Pasifik sorunu, Temmuz 1921'de Büyük Britanya'nın önerisi üzerine eklendi.

224. Bkz. 2 Ağustos 1921'de *İzvestiya*'da ve 10 Ağustos 1921'de *Ekonomiçeskaya Jizn*'de yayımlanan makaleler (L.Pasvolski'nin *Russia in The Far East* (N.Y., 1922, s.124-7) adlı kitabında özetlenmiştir) ve IKKI'nın, 1 Eylül 1921'de *Pravda*'da çıkan tezleri (aynı kitapta özetlenmiştir, s.127-9).

225. P.S.Parfenov, *Bor'ba za Dal'niyi Vostok* (1928), s.327; bu girişime başka bir sebep

hington nezdinde itibar sağlama ihtimalinin pek az olduğunun bilincine varmaktan kaynaklanmış olabilirdi. Ama girişim umulan sonucu vermedi ve Amerika'nın RSFSC ile tüm uzlaşma girişimlerine karşı takındığı düşmanca tavırla başa çıkılamadı. Öte yandan bilindiği gibi, Amerikan Hükümeti, Rusya topraklarının işgaline son vermesi için Japonya'ya baskıda bulunuyordu ve konferans bu baskıyı daha da artırabilirdi.[226] Konferansın kaçınılmaz oluşu, Japonya'nın Uzak Doğu Cumhuriyeti ile kapsamı belirlenmemiş görüşmelere başlanmasına yol açtı. 26 Ağustos 1921'de Dairen'de başlayan görüşmeler bütün kış boyunca ve Washington'daki konferans süresince devam etti.

Dairen konferansı hiçbir sonuç vermedi. Japonya'nın son istekleri on yedi madde ve gizli üç ek madde halinde formüle edildi. İsteklerden en önemlisi şuydu: Uzak Doğu Cumhuriyeti, Pasifik'in hiçbir yerinde silahlanmaya, tahkimata kalkışmayacağını, hiçbir deniz kuvveti bulundurmayacağını, "kendi bölgesinde asla komünist bir rejim oluşturmayacağını, sadece Japon uyruklularla ilişkilerinde değil, aynı zamanda, kendi vatandaşlarıyla ilişkilerinde de özel mülkiyet ilkesine bağlı kalacağını Japon Hükümeti'ne taahhüt edecekti". Buna karşılık Japon Hükümeti, "gerekli gördüğü ve kendince uygun bir zamanda" deniz bölgesini boşaltacağı vaadinden başka hiçbir şey önermiyordu; Kuzey Sahalin'in boşaltılması, sadece Nikolayevsk olayına ilişkin bir anlaşmaya değil, aynı zamanda, adanın 80 yıl süreyle Japonya'ya kiralanmasına da bağlı olacaktı.[227] Her ne kadar Japonya, Dairen konferansının bu sorunu Washington'un yörüngesinden çıkarmaya yarayacağını umuyorduysa da, bu umut gerçekleşmedi. Uzak Doğu Hükümeti Washington'a ve bütün dünyaya protestolar yağdırdı. Birçokları anlayışla karşıladı bu protestoları; Cumhuriyeti temsil eden resmi olmayan bir heyet, Amerikalılar'ın teşvikiyle konferans koridorlarında boy gösterdi. Öte yandan Ruslar'ın, Dairen konferansında ödünler vermenin artık gerekli olmadığına ilişkin hesabı doğru çıktı. Washington'daki Japon delegeler, hem kuzey Sahalin'in hem de deniz bölgesinin yakın bir gelecekte boşaltılacağına dair Amerikan Hükümeti'ne özel olarak teminat verme durumunda kaldılar.[228]

Japon Hükümeti'nin başka konularda olduğu gibi, bu konuda da, Anglo-Sakson devletleriyle her türlü sürtüşmeden kaçınmaya ve bir yatıştırma po-

bulmak mümkün görünmüyor.

226. Washington'daki Japon elçiliğine Dışişleri Bakanlığı'nca 31 Mayıs 1921'de verilen memorandum ve Japonya'nın 8 Temmuz 1921 tarihli kaçamak cevabı *Foreign Relations of the United States*'de (1921, c. II (1936), s.702-5, 707-10) yer alıyor.

227. Belge metni P.S.Parfenov, *Bor'ba za Dal'niyi Vostok*'unda, (1928), s.331-3, yer alıyor.

litikası gütmeye karar vermesine yol açan Dairen'deki önemsiz tartışmalar değil, Washington konferansının baskısı oldu. Dairen görüşmeleri, bir sonuca ulaşmaksızın Nisan 1922'de durduruldu. Fakat üç aya varmadan Japon hükümeti, birliklerini 1 Kasım 1922'ye kadar Rusya'dan geri çekeceğini ve sadece Uzak Doğu Cumhuriyeti ile değil, bizzat RSFSC ile de görüşmeye hazır olduğunu bildirdi.[229] Sovyet Hükümeti'nin en becerikli ve en tecrübeli diplomatı Joffe'yi tam yetkili temsilci olarak ataması buna verdiği önemi gösterir. Joffe, 4 Eylül 1922'de Mançurya'daki Çang-Çun kentinde başlayan konferansta bütün hünerini ve kararlılığını gösterdi. Fakat Sovyetler'in somut tavizler ve diplomatik tanınma koparma umutları suya düştü. Her iki taraf da, kendi isteklerinde ayak diredi ve konferans Kuzey Sahalin sorunlarının, Japonya'nın Rusya sularında avlanma hakkının, Japonlar'ın Vladivostok'taki savaş yığınaklarının dağıtılmasının tartışılmasına dönüştü kısa zamanda. Joffe'nin uzlaşmazlığı, Japonya'nın bir garanti sağlamak için Washington'a başvurmasının artık mümkün olamayacağı inancından kaynaklanıyordu. Konferansın ardından, 14 Eylül 1922'de, Japon dışişleri bakanı kınayıcı bir bildiri yayımladı:

> Çang-Çun konferansının başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, Vladivostok'taki Japon Orduları, Japon Hükümeti'nin daha önceki bildirilerine uygun olarak, Ekim sonundan önce tamamen geri çekilmiş olacaktır. Joffe'nin, Japonlar'ın Sahalin'i ilhak etmek niyetinde olduklarını ileri süren demeçleri karşısında, Japon dışişleri bakanı, Washington konferansında Japonya'nın üstlendiği yükümlülüklere uygun olarak, Japonya'nın Rusya'nın toprak hakkını ihlal etmek gibi bir niyet beslemediğini, Sahalin'i, sadece Nikolayevsk sorununun çözümlenmesinde bir garanti olsun diye işgal ettiğini bildirir. Bu olgular ışığında Japon Hükümeti, Washington Konferansı'na katılan ülkeleri, Japonya'nın niyetlerine ilişkin yanlış bir yoruma karşı uyarır.[230]

Deniz bölgesinin boşaltılması Ekim sonunda gerçekleşti. Mayıs 1921'de kurulmuş olan "beyaz" hükümet derhal devrildi ve doğu Sibirya'da Baykal gölünden Pasifik'e kadar Uzak Doğu Cumhuriyeti egemen oldu. Kuzey Sa-

228. Delegelerin resmi tutanaklarda yer alan demeçleri (*Conference on the Limitation of Armaments* (Washington, 192), s.853-9), şüphesiz görünüşü kurtarmak için daha az belirgindi.

229. Çita'daki Japon konsolosunun Uzak Doğu Cumhuriyeti dışişleri bakanı Yanson'a 19 Temmuz 1922 tarihli notası ve RSFSC adına Karahan'ın, Uzak Doğu Cumhuriyeti adına Yanson'un ortaklaşa imzaladıkları (23 temmuz 1922) cevap *Novyi Vostok*'ta (c. II, (1922), s.40-1) yer alıyor.

230. P.S.Parfenov, *Bor'ba za Dal'niyi Vostok* (1928), s.350-1; Joffe'nin konferansa ilişkin kendi anlattıkları *Novyi Vostok*, c. IV, (1923), s.1-11'de yer alıyor; A.J.Toynbee, *Survey of International Affairs, 1920-1923* (1925) adlı kitabının 442-4. sayfalarında dönemin basınından aktarılmış bazı ayrıntılar eklemiş.

halin'e ilişkin sorunlar ve avlanma hakkı Sovyet-Japon ilişkilerinde bir anlaşmazlık kaynağı olarak kaldı. Fakat Japon birliklerinin geri çekilmesiyle birlikte tampon devletin sembolik bir anlamı bile kalmıyordu. 10 Kasım 1920'de Kurucu Meclis, bir oylamayla, kendi varlığına son vererek RSFSC'ne katıldığını ilan etti.[231] Eski Rus İmparatorluğu'nun dört bir yana dağılmış unsurlarının bir bütün içinde birleşmeleri yolunda yeni bir adımdı bu.

231. 14 Kasım 1922 tarihli resmi bildiri *İzvestiya*'da 21 Kasım 1922'de yayımlandı. Lenin halk önünde yaptığı son konuşmasında bunu sevinçle karşıladığını belirtti (*Soçineniya*, c. XXVII, s.361). VTsIK'nın bunu onayladığına ilişkin kararname *Sobranie Uzakonenii, 1923*, No.1, madde 2'de yer alıyor.

BÖLÜM XII

KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKININ BİLANÇOSU

1920 yılı Sovyetler'in milliyetler politikasında bir dönüm noktası oldu. Bu tarih, iç savaşın sonu ve bir birleştirme, yeniden kurma döneminin de başıydı; ayrıca dikkatlerin batıdan doğuya çevrildiği köklü bir değişikliği temsil ediyordu. Her iki değişiklik, burjuva devrimden proleter devrime geçişin içerdiği milli haklar kavramının evrimini kolaylaştırdı. Lenin'in bir zamanlar kullanmış olduğu "ayrılma hakkı"nın yerini "birleşme hakkı" alıyordu. İlkesel olarak herhangi bir sosyalist milletin, bir sosyalist milletler topluluğundan ayrılmak istemesi düşünülemezdi bile; uygulamada da 1920'nin sonunda Sovyet düzenine amansız düşman olmadıkça, sağlanmış olan birliği dağıtmak istemek düşünülemezdi. Birlik, askeri güvenlik açısından olduğu kadar, tam bir ekonomik gelişme açısından da gerekliydi. İşçilerle köylülerin apaçık çıkarı, mümkün en geniş temel üzerinde yükselen bir birlikti ("Bütün ülkelerin işçileri birleşin" nihai hedefti). İşçilerle köylülerin bunu anlayabilmeleri için gerekli olan şey, milletler arasında geçmişte görülen ve Bolşevikler'e göre, milliyetçiliğin kaynağını, kökenini oluşturan eşitsizlik ve ayrıcalıkların bütün izlerini ortadan kaldırmak, bunların gelecekte bir daha ortaya çıkmamasını sağlamaktı. Böylece, devrim zafere ulaştığı andan itibaren, milletlerin kendi kaderini tayin haklarına ilişkin Bolşevik öğretisinin özü, neredeyse farkına varılmaksızın özgürlük kavramından, kendi başına köklü bir çözüm getirecek gibi görünen eşitlik kavramına yöneliyordu.

Bolşevizm uzun zaman ilk sosyalist düşünürlerin enternasyonalist görüş açısına bağlı kaldı. Milletlerin eşit olduğu inancı, ilk Bolşevik önderlerin öğreti ve tutumuna derinlemesine kök salmıştı, bu önderler hükümette ya da partide önemli bir göreve, örneğin bir Beyaz Rus'u, bir Gürcü'yü ya da bir Ermeni'yi değil de, bir Büyük Rus'u getirmenin yeğ tutulması düşüncesinden dehşete kapılırlardı. Milletler arasında ayrıcalık gütmek parti öğretisinde ve uygulamada açıkça kınanıyordu; parti önderlerinin birçoğunun suçu içtenlikten yoksun olmaları değil, eleştiriden yoksun, hayret verici bir

iyimserlik içinde bulunmalarıydı. İlk ayların ruh halini Narkomnats kurulundan bir üye, komiserliğin resmi gazetesinde dürüstçe dile getiriyordu:

> Zorla Ruslaştırma tehlikesi ortadan kalktı. Artık kimse bir milleti bir başka milletin zararına güçlendirmeye çalışmıyor... Kimse bir başkasına saldırmayı, onu milli haklarından yoksun bırakmayı düşünmüyor.[1]

İnsanlar arasında millet, ırk ya da renk ayrımı gözetmenin kesinlikle reddedilmesi Bolşevik politika ve uygulamada üzerinde önemle durulan değişmez bir ilke olarak kaldı ve bir zamanların bağımlı halklarıyla ilişkilerde sağlam bir temel oluşturdu. Fakat tek başına yeterli olmuyordu bu. Eşitlik politikasının olumlu yanını oluşturan, daha geri milletlere, onları daha ileri milletlerden ayıran mesafeyi kapatabilmelerini sağlayacak bir yardımda bulunmaktı. Bu politika maddi yardımı, tam bir eğitimi, teknik uzmanların, danışmanların sağlanmasını, geri kalmış halkın bireylerinin, geleceğin uzmanları haline getirilecek şekilde eğitilmesini içeriyordu. Sovyet ekonomisi yöneticilerinin baş kaygısı, her şeyden önce Sovyet topraklarında üretimi artırmak olduğu için bu politikayı sınırlandırabilecek tek şey, kaynak eksikliğiydi; ne var ki uygarlık ve kültür düzeylerinde böylesine büyük farklılıkların bulunduğu bir yerde "milletler arasında gerçek eşitsizliğin ortadan kaldırılması" 1921'deki onuncu kongre kararında da belirtildiği gibi, ancak "uzun bir süreçte" gerçekleşebilecekti.[2]

Marksistler'e göre, Sovyet devletini ya da devletler grubunu meydana getiren bütün milletler arasında şekli değil de gerçek bir eşitlik yaratmanın temel unsuru, üretim süreçlerinin bütün ülkeye eşit dağılımıydı. O zamana kadar, uzak sınır bölgeleri yiyecek ve hammadde sağlayan kaynaklar olarak ele alınmış, Rus sanayinin gelişmesi sonucunda en ileri üretim biçimleri, esas itibariyle Avrupa Rusyası'ndaki birkaç merkezde yoğunlaşmıştı; çıkar çevrelerinin koyduğu yasakların ya da rekabet korkusunun, sömürge ve yarı sömürge ülkelerde sınai üretimin gelişmesini yavaşlattığı, hatta engellediği tüm kapitalist dünyadaki genel tablo da böyleydi. Bundan dolayı kapitalizm, milletler arasında eşitsizliği yerleştirmeye yönelmişti. Oysa Sovyet hükümetinin önünde, kendi denetimi altındaki toprakların tümünde sınai üretimin en yüksek biçimlerini geliştirmeyi köstekleyen bu tür engeller yoktu. Üstelik sınai üretimi artırmak arzusu tek etken değildi. Sovyet önderleri ilk yıllarda Sovyet iktidarının temelini sanayi işçisinin oluşturduğu-

1. *Jizn' Natsional'nostei*, No. 8, 29 Aralık 1918.
2. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.386.

na kesinlikle inanıyorlardı, şu anlamda ki, köylünün potansiyel karşı devrimci eğilimleri ve ikircikli sadakati karşısında sanayi işçisinin desteğine güvenmek mümkündü; bu yüzden uzak sınır bölgelerinin hemen hepsinde ağır sanayi kurmak, siyasi bakımdan son derece etkin bir çare olarak göründü. Eğer Türkistan'ın pamuğu salt Petersburg ve Moskova fabrikalarında işleneceği yerde, Türkistan fabrikalarını da besliyorsa, bu yenilik, Bolşevikler'e göre birkaç amaca birden hizmet ediyordu. Yeni bir üretim bölgesi yaratarak, toplam tekstil üretimini artırıyor, Türkistan'ın bir geri kalmışlık belirtisi olan doğal ürünler sağlayıcı "sömürge" statüsünden kurtularak sınai maddeler üreticisi olmak gibi daha özendirici ve daha gelişkin bir statüye erişmesine imkân veriyor ve Türkistan'da, bir gün Sovyet rejiminin ve ideolojisinin güvenilir desteği haline gelecek bir yerli proletaryanın doğmasını sağlıyordu. Milletler arasında, gelişmiş bir sınai üretimin eşit dağılımı demek olan ekonomik bir eşitliğe ulaşılması, Bolşevik görüşte köklü bir şekilde yer etmiş oluyordu böylece. Bolşevikler'in Çarlık düzeninden devraldıkları şartlarda böyle bir perspektif, esas itibariyle hâlâ tarıma dayalı sınır bölgelerini, onlara yeni sınai gelişme içinde fazla pay vererek, eski sanayi çekirdeğinin zararına kayıran bir politika güdülmesi sonucunu yaratıyordu. Sovyetler'in milliyetler politikasının, kapitalist devletlerce izlenen tüm politikadan özünde tamamen farklı olduğunu ve salt şekli bir eşitlik tanımayı değil, eşitliği mümkün ve gerçek kılan ekonomik bir temel yaratılmasını da amaçladığını ileri süren Bolşevik görüşe, işte bu politika güç veriyordu. Milletlerin eşitliğinden dem vurmak, böyle bir eşitliğin önvarsayımları serbestçe kabul edilmedikçe, boş bir iddia olarak kalıyordu. Milletler arasında eşitlik, sanayi toplumlarıyla tarım toplumları arasındaki sınır hattının kaldırılması anlamına geliyordu.

Bununla birlikte, uzun vadeli bir politika söz konusuydu ve eşitleştirme süreci sayısız engellerle karşılaşacaktı. Niyetler samimi, başarılanlar gerçekti, fakat ilerleme yavaş yavaş olabiliyordu ancak. Varolan eşitsizlikler, bu eşitsizliklerin üstesinden gelmek amacıyla sarfedilen her çabaya hep karşı koyma ve varlıklarını sürdürme eğilimi gösteriyordu. Bundan dolayı ilk dönemde, politikanın amaçları ile bu politikayı uygulayacak aygıt arasında sürekli bir çekişme ve mücadele süreci söz konusuydu. Otoritenin ve idari denetimin merkezde yoğunlaşması, ne kadar mantıksız görünürse görünsün, diğer milliyetleri çevresinde kümelendikleri Büyük Rus çekirdeğe tâbi kılmak gibi kaçınılmaz bir sonuç yaratıyordu. Daha küçük milliyetlerin üyelerinin yönetim aygıtında üst görevlere önemleri oranında, hatta bazen daha büyük bir oranda atanmış olmaları yetmiyordu. Bu üst görevlere

atanmış Rus olmayan kişilerin çoğu, sayıca hâkim durumda olan Büyük Ruslar'ın bakış açısını kolayca ve farkına varmaksızın özümsüyordu; bu özümsemeye direnenlerin üst mevkilere yükselme şansı daha azdı. Moskova, idari başkentti, önemli kararların alındığı merkezdi. Yayılmasına Lenin'in karşı çıktığı bürokratik zihniyet, bir Büyük Rus zihniyeti olmaya yöneliyordu kendiliğinden.

> Gerçek odur ki [diyordu Rakovski 1923'te] merkez organlarımız, tüm ülkenin yönetimini, memur zihniyetiyle ele almaktadır. Yirmi cumhuriyeti birden yönetmek elbette kolay değildir, ama sadece bir tek cumhuriyet olsaydı ve ülke tek bir düğmeye basarak yönetilebilseydi bu çok daha uygun olurdu.[3]

Merkezileşme standartlaştırma demekti ve seçilen standartlar da Büyük Rus standartlarıydı doğallıkla. Ukrayna'nın bu eğilime karşı muhalefetin başını çekmesine de şaşmamak gerekir. Ukrayna, ekonomik ve kültürel bakımdan, RSFSC'nin statüsü ve gerçekleştirdikleriyle rekabet edebilecek tek cumhuriyet olmanın yanı sıra, kendi sınai gelişmesi tarihi bir gerçek olduğundan, Büyük Rus olmayan bölgeler arasında sınır bölgelerinin sınai gelişimini sağlama politikasından en az kazançlı çıkacak olanların başında geliyordu. Bundan dolayı Ukraynalı milliyetçiler her iki dünyadan da en kötü parçanın kendilerine düştüğünü düşünebiliyorlardı: Sovyetler'in milliyetler politikasının "geri" bölgelere sağlamak üzere olduğu maddi çıkarların ancak pek azı Ukrayna'nın payına düşüyordu; öte yandan, Moskova'daki bürokratik aygıtın "Büyük Rus şovenizmi", merkezi yönetimde Ukrayna'yı eşit bir ortak olarak tanımaya pek niyetli davranmıyordu.

İdari aygıttaki bu eğilimleri dengelemek için, kısmen başarılı olan, büyük çabalar sarfedildi. Diğer kurumlarda milli alınganlıkları yatıştırmaya daha az özen gösterildi. Bu kurumların başta geleni Kızıl Ordu'ydu. Cumhuriyetlerden hiçbirinin, Sovyet yönetim şeklini kurduktan sonra, kendi bağımsız ordusunu devam ettirmeye istekli olduğu görülmüyor.[4] Başlangıçtan itibaren, hem RSFSC kurucu cumhuriyetlerinden, hem de onun müttefiki bağımsız cumhuriyetlerden Kızıl Ordu'ya asker devşirildi; Çarlık döneminde askerlikten muaf Asya cumhuriyetlerindeki yerli halk da, diğerleriyle birlikte seferber edildi.[5] İç savaş sırasında en büyük bedeli ödeyen, en

3. *Dvenadtsatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* (1923), s.532.

4. *Borot'bisti*'ler (bkz. s.282) ayrı bir Ukrayna ordusu istiyorlardı (N.Popov, *Oçerk Istorii Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov) Ukraini* (5. basım, 1933) s.214-15).

5. 17 Ekim 1920'de *Jizn' Natsional'nostei*, (No.32 (89)) yayımlanan bir makale Türkistanlı

ağır zararlara uğrayan bağımsız cumhuriyetlerin topraklarını savunan ve kurtaran işte bu birleşik Kızıl Ordu'ydu. Aralık 1921'deki dokuzuncu Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde Beyaz Rusya, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Ukrayna Cumhuriyetleri adına konuşan Rakovski, felaketin bir daha tekrarlanmasını önlemek için Kızıl Ordu'nun takviye edilmesini istedi.[6] Böylece Kızıl Ordu, sadece birleştirici bir unsur değil, apaçık bir Büyük Rus simgesi etrafında birleştirici unsur oldu. Ukraynalı Skripnik, onikinci parti kongresinde, Kızıl Ordu "Ukrayna halkını ve bütün Rus olmayan halkları Ruslaştıran bir araçtır ve öyle kalmaktadır" diye yakındı; bunun üzerine kongrenin milli meseleye ilişkin kararına, "Cumhuriyetlerin kendilerini var güçleriyle savunabilmelerini sağlayacak tüm gerekli önlemlerin alınmasının yanı sıra, milli askeri birliklerin oluşturulması için pratik önlemler tavsiye eden"[7] bir madde eklendi. Maddeye konan birinci şart anlamlıydı. Fakat bu tavsiyeleri yerine getirmek için alınmış hiçbir "önlem"e rastlanmıyor: milli savunmanın etkinliği baş zorunluluk olarak öne sürülebiliyordu daima.

Ordu örneği, sendikalarla da pekiştiriliyordu. İşçiler arasında Büyük Rus unsurunun ağır basması, sendikaların başlangıçtan itibaren Büyük Rus temeli üzerinde kurulan güçlü, birleştirici bir faktör olmasına yol açtı. Bu mesele birinci Tüm Rusya Sendikaları Kongresi'nde Riyazanov tarafından ortaya atıldı:

> Rusya'da sosyalizmi kurmak isteyen kimse, bunu ancak içindeki parçaların her birine, hür, özerk gelişme imkânını sağlamanın yanı sıra, bizi birbirimize birleştiren ekonomik ve sosyal bağı da güçlendirdiği takdirde yapabilir; bu olmaksızın, Petrograd işçileri Moskova işçilerinden; Petrograd ve Moskova işçileri Don bölgesi işçilerinden ve Don bölgesi işçileri Sibirya işçilerinden ayrı düşerler.[8]

Nisan 1920'de yapılan üçüncü kongrede Tomski, Ukrayna'nın, Ural'ın ve Sibirya'nın henüz yeni kurtarılmış bölgelerindeki sendika çalışmaları hakkında bir rapor sundu:

> Eğitmenlerimiz Kızıl Ordu örneğini izlediler. "Beyazlar"dan kurtarılmış şehirlerde Kızıl Ordu birliklerinden sonra ilk ortaya çıkan sendika merkez konseylerinin

Müslümanlar'ı Kızıl Ordu'ya almada karşılaşılan güçlükleri anlatıyor, fakat "içlerinden onbinlercesinin" o sırada, Taşkent dışında bir kampta eğitim gördüğünü ekliyor.

6. *Devyatyi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1922), s.208-9.

7. *Dvenadtsatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* (1923), s.523; *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.496.

8. *Pervii Vserossiiskii S"ezd Professional'nik Soyuzov* (1918), s.27.

eğitmenleri, dokuma işçileri, deri işçileri, metal işçileri, demiryolu işçileri sendikaları merkez komitelerinin eğitmenleriydi.

Ukrayna sendikalarının ayrı örgütlenmesi ya da onlara tüm Rusya örgütlenmesi içinde özel bir statü verilmesi için Ukrayna baskı yapıyordu. Bununla birlikte, "Sağ unsurların şiddetli muhalefetine" rağmen, merkez konsey, "birlik ve merkeziyetçilik"ten yana kesin tavır almıştı.[9] Açıkçası, "Bütün ülkelerin işçileri birleşin" sloganı bir şey ifade ediyor idiyse, bu en azından, eski Çarlık Rusyası işçilerinin birleşmesi anlamına gelmeliydi. Sendikal birlik sorunu tartışma götürmezdi. Ama birlik, ağırlıklı olarak Büyük Ruslar'ın denetiminde bir örgütlenme anlamına geliyordu doğallıkla.

Hepsinden önemlisi Rusya Komünist Partisi de, ordu ve sendikalarla aynı birleştirici rolü oynadı. 1903'te Yahudi Bund'un özerk bir statü talebinin, ikinci parti kongresince reddedilmesinden itibaren Lenin, örgütlenme birliğinin parti öğretisinin kilit taşı olduğunu ısrarla vurgulamıştı.[10] Ekim Devrimi'nden sonra, ayrı birer Ukrayna, Letonya, Litvanya ve Beyaz Rusya Sovyet cumhuriyetinin tanınmış olmasının "bir federasyon temeli üzerinde bile", bağımsız komünist partiler örgütlemek için bir baz oluşturmadığı ve "Ukrayna, Letonya ve Litvanya komünistleri merkez komitelerinin, parti bölge komitelerinin haklarından yararlandıkları ve tamamen Rusya Komünist Partisi merkez komitesine tâbi oldukları"[11] 1919'daki sekizinci parti kongresinde alınan bir kararla saptanmıştı. SSCB'nin kuruluşu sırasında, parti adının "Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik)" olarak değiştirilmesi önerisi bile bir engelleme ile karşılaşmıştı; Skripnik 1923'teki onikinci kongrede bu engellemeyi kınayacaktı.[12] Öneri, nihayet 1925 sonunda ondördüncü kongrece yürürlüğe kondu. Fakat beklenen itirazlardı bunlar. Parti bir bütün olarak, Rus adından ve geleneklerinden gurur duyuyordu.

Ordu, sendikalar ve parti gibi kurumların merkezileştirici etkisi, "Büyük Rus şovenizmi" olgusunun ardında yatan bilinçli ve bilinçsiz birçok faktörün belki de en önemlisiydi. 1919'daki sekizinci parti kongresinde parti programı hakkındaki tartışmalar sırasında Lenin, "Birçok komünisti kazırsanız, altından şoven bir Büyük Rus çıkar"[13] demişti. O zamandan itibaren

9. *Tretii Vserossiiskii S"ezd Professional'nik Soyuzov* (1921), c. I, s.29-30.
10. Bkz. s.383.
11. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.304-5. Öte yandan, Letonya ve Litvanya 1920'de bağımsız burjuva cumhuriyetler olarak tanındıkları zaman, bu ülkelerin komünist partileri de bağımsız oldular.
12. *Dvenadtsatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* (1923), s.524.
13. Lenin, *Soçineniya*, c. XXIV, s.155.

bu söz, devrim öncesi bir Rus geleneğini bilinçsiz olarak devralan, ya da milliyetlerin önemini kasten inkâr ettikleri için, Ukraynalılar'ın, Beyaz Ruslar'ın ve eski Çarlık İmparatorluğu'nun Slav olmayan halklarının milli taleplerini küçümseyen komünistlerin tutumunu ifade etmek için kullanıldı. 1921 ve 1923 parti kongrelerinde bir kez daha kınanmıştı Büyük Rus şovenizmi. Bununla birlikte, 1923 parti kongresinde bizzat Stalin bu şovenizmi "cumhuriyetlerimizin birliğini engellemek üzere olan temel güç" diye tanımlayarak, "bunun her gün ve her saat arttığını", "Rus olmayan her şeyden kurtulmaya baktığını, yönetimin tüm işleyişini Rus unsurun çevresinde yoğunlaştırdığını ve Rus olmayan her şeyi dışarıya attığını"[14] belirtmişti. İç savaşın son aşamalarında, Rus vatanseverliği duygusunun Bolşevikler'e coşku vermesi –Rus milliyetçiliği ile komünist enternasyonalizm arasında ilk kez 1920 Sovyet Rusya-Polonya savaşında ortaya çıkan bu itiraf edilmemiş ittifak– ekonomik eşdeğerini NEP'de bulan bir sürece yol açmıştı. Eski imtiyazlı sınıfların mensuplarının, "uzman" ya da devlet memuru sıfatıyla Sovyet kurumlarına doluşmaları Lenin'i 1922'deki onbirinci parti kongresine bir uyarı mektubu yollamak durumunda bırakmıştı. Lenin Bolşevikler'i, fethettiği ülkenin üstün kültürü altında ezilmiş fatihlere benzetiyordu. "Onların kültürü adi ve sefildir, yine de bizim kültürümüzden çok daha büyüktür." Geniş bürokratik aygıtı "yönetmekte olan" sorumlu komünistler değildi; farkında olmaksızın, bizzat kendileri "yönetilmekteydi".[15] Burjuva, hatta aristokrat unsurların bürokrasi içinde erimesi, iki yönlü bir etki yaratıyordu. Bu "eski unsurların" Sovyet rejimi ile uzlaştığını göstermekle kalmıyor, aynı zamanda rejimin "Rus" geçmişinin geleneklerine daha az olumsuz bir tavır almasına da yol açıyordu. Stalin, onikinci parti kongresinde Rakovski ve Skripnik'in yönelttikleri suçlamaları çürütmek şöyle dursun, kendisi bu tehlikeden büyük bir içtenlikle söz etti:

Smenovekovtsi'ler[16] Sovyet devlet memurları arasında geniş bir destek buluyorlarsa, bir tesadüf değildir bu, yoldaşlar. Eğer bu baylar, bu *Smenovekovtsi*'ler, Bolşevik komünistlere övgüler yağdırıyorlarsa bir tesadüf değildir bu; demek istedikleri şudur: dilediğiniz kadar söz edin Bolşevizm'den, enternasyonalist eğilimleriniz hakkında çene çalın dilediğiniz kadar, ama biz biliyoruz ki, Denikin'in gerçekleşti-

14. Stalin, *Soçineniya*, c. V, s.244-5.

15. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVII, s.244-5.

16. *Smena Vek*, ("Bir Sınır Değişikliği") Rus göçmenlerin 1921'de Prag'da yayımladıkları ve Sovyet rejimiyle sınırlı bir uzlaşma savunan makaleler derlemesinin başlığıydı; aynı başlığı taşıyan ve kabul etmelerinin ideolojik temelleri ne olursa olsun, Ekim Devrimi'ni "kabul eden tüm aydınlara" açık olduğunu ilan eden haftalık bir dergi 1921 sonbaharında Paris'te ya-

remediğini siz gerçekleştireceksiniz; siz Bolşevikler'in Büyük Rusya fikrini canlandırdığınızı, ya da en azından onu canlandıracağınızı biliyoruz biz. Bir tesadüf değil bütün bunlar. Bu görüşün parti kurumlarımızdan bazılarına bile sızmış olması da bir tesadüf değildir.[17]

Başlangıçta, bu ahenksiz unsurları iç savaşta bir araya toplamış olan Rus birliği teması, iç savaşın zaferle sonuçlanmasından sonra da siyaset alanında bir rol oynamaya devam etti.

Ne garipti ki "Büyük Rus şovenizmi" Marksist öğretiden –ya da en azından onun o dönemdeki çarpıklıklarından– iki değişik yoldan dolaylı olarak cesaret alıyordu. Bu yollardan ilki, milliyetçiliği ve milli kaderini tayin hakkını, sınıf savaşı ve proletaryanın evrensel dayanışması ile bağdaşmadığı gerekçesiyle reddeden eski Polonya sapmasının yeniden doğuşuydu. Diğer halkların milli özlemler temelinde statükoya karşı yaptıkları her girişimi yasaklayan bu görüşün, egemen milletin ayrıcalıklarını kutsallaştırdığını Lenin birçok kez belirtmişti. Bu görüş, 1917 Nisan konferansı ve 1919' daki sekizinci parti kongresinde reddedilmişti. Fakat hiçbir kınama onun hakkından gelemedi. Narkomnats'taki görevliler arasında bu görüşün revaçta olduğuna daha önce değinmiştik.[18] 1923 kadar ileri bir tarihte, Rakovski onikinci parti kongresine bu tür bir komünistin hayali eleştirisini sunmuştu:

> Milliyeti çoktan aşmış bir ülkeyiz... maddi ve ekonomik kültürün milli kültürle çeliştiği bir ülkeyiz. Milli kültür, karşı cepheden olan geri ülkeler, kapitalist ülkeler içindir; biz ise, komünist bir ülkeyiz.[19]

Belki fazla abartılmış bir tablo bu, ama çok inandırıcı; ve bu tutum milliyetçiliği Marx adına reddetmeye kalkışmasına rağmen, Büyük Rus şovenizminin ekmeğine yağ sürüyordu.

yımlanmaya başladı. Bu girişim temelde, Sovyet-Polonya savaşının körüklediği vatanseverlik duygularından ve Lenin'in dogmatik komünizmin terkedilişi olarak kabul edilen NEP'i başlatmasından kaynaklanıyordu. Bu *Smenovekovtsi*'lerin en seçkinlerinden biri olan Ustriyalov, Büyük Rus şovenizmini en saf biçimiyle dile getiriyordu: "Ancak 'yapıca' güçlü bir devlet büyük bir kültüre sahip olabilir. 'Küçük devletler' zarif, saygın, hatta 'yiğit' bir yaradılışta olabilirler, ama büyük olmalarına organik olarak imkân yoktur. Büyüklük yüce büyük bir üslup, büyük bir azamet, büyük çapta bir düşünceyi ve eylemi –'bir Michelangelo'nun fırçasını'– gerektirir. Alman, Rus ya da İngiliz 'mesihçiliği' mümkündür. Ama, örneğin, bir Sırp, Romen ya da Portekiz mesihciliği kulağa falso bir ses gibi gelir" (*Smena Vek* (Prag, 2. basım, 1922), s.57-8).

17. Stalin, *Soçineniya*, c. V, s.244. 18. Bkz. s.257-8.

19. *Dvenadtsatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* (1923), s.530.

Marksist öğretiden alınan ikinci destek eski Çarlık Rusyası'nın nüfus yapısından ileri geliyordu. Polonya'nın, Finlandiya'nın ve Baltık devletlerinin ayrılmasından sonra, imparatorluktan arta kalan her yerde –özellikle de, Moskova dışında tek ağır sanayi bölgesi olan Ukrayna'da– sanayi proletaryasının büyük bir çoğunluğu Büyük Rus'tu, oysa diğer milliyetler, çoğunlukla ya da tümüyle, köylü kökenliydiler. Sanayi proletaryası ile köylülük arasındaki ilişkiler, şu ya da bu şekilde, Sovyet iç politikasının en çetrefil sorunu olmuştu daima; Marksist öğreti de proletaryanın devrimci üstünlüğünü kabul ettiğine ve köylülüğü ikinci dereceden, bazen de pek güvenilmeyen bir müttefik diye gördüğüne göre, "Büyük Rus şovenizmi"nin Büyük Ruslar'ı tercih etmesi ile, geleneksel Marksizm'in proletaryaya üstünlük tanıması arasında tam bir uygunluk vardı ve bu kolayca Marksist bir kılığa bürünebilirdi. Bu anlamdadır ki onikinci parti kongresi kararı, bazı milli cumhuriyetlerde, "şehir ile köy arasındaki, işçi sınıfı ile köylülük arasındaki ittifakın (*smiçka*), hem Sovyet organlarında hem de parti organlarında bulunan Büyük Rus şovenizminin kalıntılarında engellerin en ciddisiyle karşılaştığını"[20] bildiriyordu. Bununla birlikte, bu kongrede Stalin'in de belirttiği gibi, "proletarya diktatörlüğünün siyasi temelini, köylü ülkelerini temsil eden uzak sınır bölgeleri değil, her şeyden önce ve esas itibariyle, sanayinin yoğunlaştığı merkez bölgeleri oluşturuyordu"; her ne kadar Stalin'in karşı çıkmaya çalıştığı, Buharin'le Rakovski gibi, "köylük bölgeleri proleter bölgeler zararına geliştirmeye kalkışanlar" ise de, o dönemde bunu tam tersine çevirme eğilimi muhtemelen aynı ölçüde güçlüydü.[21] Köylük sınır bölgelerinin taleplerine, Büyük Rusya sanayi merkezinin taleplerinden biraz daha az öncelik tanımak, sadece sağduyulu bir davranış olarak değil, aynı zamanda proletaryanın üstünlüğünü dile getiren Marksist öğretinin ve 1848'de köylü milliyetlerine karşı Marx'la Engels'in kendi tutumlarının yansıması olarak da öne sürülebilirdi.

Büyük Rus önyargıları savunmak için ne bahane öne sürülürse sürülsün bu önyargılar, Sovyet devlet memurlarının sık sık şikâyet edilen kaba davranışlarının başlıca kaynağıydı. 1919'da, Narkomnats'ın resmi gazetesi, "bazı yoldaşlar cumhuriyetleri kurmanın bizim açımızdan hata olduğunu" ileri sürüyorlar dedikten sonra, veryansın ediyordu:

> Ayrılmış bölgelerde çalışanların acemice taktikleri yüzünden çoğu zaman kötü sonuçlar elde edildi. Bu ayrılığın ne kadar yapay olduğu apaçık görünüyordu. Sık

20. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.49. 21. Stalin, *Soçineniya*, c. V, s.265.

sık Büyük Rus zihniyetiyle hareket ediliyordu. İnce bağımsızlık tabakasının altında Moskova'nın hegemonyası görünüyordu.[22]

Diğer komünistler "bu tür milli cumhuriyetlerin, yerel halklarının milliyetçi eğilimlerini çabucak gidermek amacıyla, sadece çok kısa bir dönem için kurulduklarını düşünüyorlardı".[23] 1923'te, onikinci parti kongresinin bir kararında "bir cumhuriyetler birliği, merkez ve yerel organlardaki Sovyet devlet memurlarının birçoğu tarafından, eşit devlet birimlerinin birliği olarak değil, aksine, bu cumhuriyetlerin tasfiyesi yolunda atılmış bir adım olarak algılanıyor"[24] diye belirtiyordu. Fakat belki de daha ciddi olan bir şey varsa o da, hiçbir resmi hoşnutsuzluğun asla tamamen ortadan kaldıramadığı o bürokratik ya da milli üstünlük kokan davranışlardı. Aynı kongrede Rakovski şu olayı anlattı: üst düzeyde bir Ukraynalı, Ukrayna diline hak eşitliğini onaylayan bir karara oy vermek için geldiği kongreyi terkederken, kendisine Ukrayna dilinde yöneltilen bir soruyu sertçe cevaplandırmıştı: "Anlaşılır bir dille konuşunuz benimle!"[25]

Kaçınılması mümkün bu tür hatalar o ilk yılların edebiyatında geniş bir yer tutuyor. Fakat bu belgelere dayanarak yapılan eleştiriler, rejimin başlattığı eşitleştirme işleminin ne büyük bir boyutta olduğunu ve Bolşevikler'ce ilan edilen politikayı uygulamak için aşılması gereken gerçek ve kaçınılmaz engelleri genellikle gözardı ediyorlar. Sovyet sistemini meydana getiren milletler arasında siyasi eşitlik yolunda uzun zaman en büyük güçlük olarak kalan şey, iç savaşın sona ermek üzere olduğu ve siyasetin sağlam bir temel üzerinde geliştirilebileceği bir sırada Stalin tarafından ayrıntılı olarak tartışıldı. Şöyle yazıyordu Stalin Ekim 1920'de:

> Sovyet özerkliğini gerçekleştirme yolunda en büyük engellerden biri, uzak sınır bölgelerinde yerel kökenli aydınların son derece az olmasının yanı sıra, Sovyetler'in ve partinin istisnasız bütün çalışma kollarında eğiticilerin eksikliğidir. Bu eksiklik sınır bölgelerinde yapıcı eğitsel ve devrimci çalışmayı büsbütün kösteklemektedir. İşte tam da bu nedenle, halk kitlelerine belki seve seve hizmet edecek olan ama belki de, kendileri komünist olmadıklarından bir güvensizlik havasıyla çevrildiklerine inandıkları ve baskı altında tutulacaklarından korktukları için, bunu yapamayan çok az sayıdaki yerli aydını bizden uzaklaştırmak akılsızca ve hatta zararlı olacaktır. Bu tür grupları Sovyet çalışmalarına çekme, onları ekonomide, tarımda, gıda maddeleri

22. *Jizn' Natsional'nostei*, No.33 (41), 31 Ağustos 1919.
23. S.Atnagulov, *Başkiriya* (1925), s.71.
24. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.495.
25. *Dvenadtsatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* (1923), s.526.

alanında ve benzeri görevlerde çalıştırarak, yavaş yavaş Sovyetleştirme politikası başarı ile uygulanabilir...

Fakat milli aydınlardan oluşan grupları çalıştırmak, eğiticilere olan ihtiyacı gidermekte gene de yetersiz kalacaktır. Sınır bölgelerinde, yerli halklardan eğitici kadrolar yetiştirebilmek için aynı zamanda her idari dalda seminerler ve okullar ağı kurmalıyız. Çünkü, bu tür kadrolar olmadan, yerel okullar, mahkemeler, idari aygıtlar ve yerel dil kullanan diğer kurumları yaratmanın son derece güç olacağı açıkça görülmektedir.[26]

Geçmişten arta kalan kaçınılmaz bir mirastı bu güçlükler. Çarlık İmparatorluğu'nun Sovyet yörüngesinde kalan uydu milletlerinden pek azının üyeleri yönetime katılmıştı ve bunlar önemli bir aydın sınıfı veya potansiyel bir yönetici sınıf barındırmıyordu. Bu milletlerin birçoğu hiçbir politik tecrübesi olmayan ilkel halklardı. Böyle durumlarda özerkliğin bir hayal olduğu ortaya çıktı ve özerkliğin ilk biçimlerini dışardan empoze etmek gerekti. Fakat bunun sebebi merkezi hükümetin milli grubun gücünü ve etkinliğini sınırlandırmak istemesi değil, daha çok milli grubun kendi kaynaklarının ve tecrübesinin yetersiz oluşuydu. Bu tür uygulamalar, bu milletlerin o an için yararlandıkları gerçek özerkliğin kapsamıyla değil, "geri" halklara yönetimde sorumluluklar yüklenmek üzere ağır da olsa eğitim görme fırsatı sağladıkları için haklı çıkartılabilirdi. Sovyet politikasını eleştirenlerin abarttıkları o bildik anormallikler bu tür şartlardan kaynaklanmaktadır. Rus adların çoğunlukta olduğunu gösteren "milli" hükümet listeleri ortaya atıldığında, bu ad sahiplerinin mutlaka Rus oldukları kesin değildir aslında; Rus adları ve bu adlara benzeyen adlar, gerçekte Rus olmayan milliyetlerin çoğunda da yaygındı.[27] Bununla birlikte, doğruluğundan şüphe duyulamayacak durumlar da vardı; örneğin, Narkomnats kurulunun Yahudi asıllı üyesi Dimanshtein'ın ilk Kazak askeri devrimci komitesine atanması[28] ve Yahudi Bund önderlerinden biri olan Vainshtein'ın Başkırt Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde TsIK'nın ilk başkanı olarak görevlendirilmesi gibi.[29] Şüphesiz parti çalışanlarının, bir alandan bir başka alana aktarılmala-

26. Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.360-1.

27. Bundan dolayı, Castagné, bir isim listesine dayanarak, Dağlılar Cumhuriyeti'nin ilk Sovnarkom'unda 13 üyeden, en az dokuzunun Rus olduğunu ispatlamaya çalışıyor (*Revue du monde musulman*, c. 1-I, (1922), s.93); W.R.Batsell, *Soviet Rule in Russia*'da (N.Y., 1929), Tatar Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hakkında benzer kanıtlar ileri sürüyor.

28. *Novyi Vostok*, c. V (1924), s.225.

29. F.Dan, *Dva Goda Skitanii* (Berlin, 1922), s.69. Bolşevizm'e bağlılığı su götürür eski bir Menşevik örgüt önderinin Moskova'dan uzaklaştırılmak istenmesi bu atamada büyük bir rol oynamış olabilir.

rının sık görüldüğü ilk yıllarda ender örnekler değildi bunlar.[30] Fakat bu tür örnekler, yönetimin her alanında, yetenekli militan kıtlığı çekildiğini göstermektedir sadece.

Stalin'in komünist olmayan "yerel aydınlar"dan yararlanılmasına ilişkin önerisinde de mevcut duruma çare olabilecek bir yan yoktu pek. Sovyet yörüngesinde yer alan ve özerk ya da bağımsız bir millete yöneticiler sağlamaya yetecek sayıda milli aydının bulunduğu ender ülkelerde –Gürcistan' da, Ermenistan'da ve kesin olmamakla birlikte Ukrayna'da– Bolşevikler'in devirdiği burjuva hükümetlerinin çatısını oluşturan anti-Bolşevik aydınlar çoğunluktaydı o dönemde. Beyaz Rusya'da, daha 1923'e kadar, "öğretmenlerin, *narodnik* sapmaya kapıldıkları ve bu öğretmenlere güven duyulmadığı için, tüm eğitim sisteminin başarısız olduğu"[31] bildiriliyordu. Hükümet, işçiler ve köylüler tarafından ya da onlar adına ele geçirilince, yeni rejime bağlı ve yönetim yükünü omuzlayabilecek, deneyimli yerli yönetici kıtlığı çekilmesi kaçınılmazdı; bu boşluk RSFSC'den yöneticiler getirilerek dolduruldu. Ama bu, geçici ve zorlama bir çare olarak kabul edildi daima. Sovyet hükümetinin bu konudaki politikasında eleştirilecek bir yan varsa, o da, milli özerkliğe temel olmak bakımından, ilkel ya da geçerliliğini yarı yarıya yitirmiş ve en azından gelecek birkaç yıl için hayali bir temel olduğu ortaya çıkacak olan dilleri ve kültürleri canlandırmayı özendirmede çok aşırıya kaçılmış olmasıdır; yoksa mevcut şartlarda eşitliği gerçek kılacak mümkün her şeyi yapmaya çalışmadığı söylenemez. Özerk cumhuriyetlerin bir kısmında ve RSFSC'nin bazı bölgelerinde milli grup, nüfusun çoğunluğunu zar zor oluşturuyor, hatta bir azınlıktan ibaret kalıyordu; buralarda Rus olanlar ikincil konuma itilmiş olmaktan haklı olarak yakınabilirlerdi.

Bundan dolayı, sistemin işleyişinde açıkça görülen kusurlar, özerkliği tanınmış milli grupların kaynak ve deneyimlerinin yetersizliğinden ileri geliyordu; merkezi hükümetin onların imkânlarını daraltma yolundaki arzusundan değil. Ancak yüzlerce yıllık bir uğraş sonunda gerçekleştirilebilecek olan eşitleştirme sürecini, tek bir kuşak boyunca gerçekleştirmeye kalkışmanın yol açtığı kusurlardı bunlar. Merkezi hükümet, milli cumhuriyetlerde ya da bölgelerdeki özerk kurumların etkili olamayışından yakınıyor ve eleştiriler yağdırıyordu durmadan. Daha Haziran 1922'de Stalin parti merkez komitesi adına Kazak SSC'ndeki parti organlarını, "edilgenlikle ve kötümser olmakla", aynı cumhuriyetin Sovyet organlarını da "önemsiz kü-

30. Bkz. s.278, dipnot 49.

31. *Dvenadtsatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* (1923), s.565.

çük hizipleşmeler yüzünden durgunluğa yol açmakla" suçluyordu.[32] "Geri" bölgelerde ya da cumhuriyetlerde bu tür kusurlar salgın haline gelmişti. Geçmişten gelen bir mirastı bunlar; herhangi bir tasarlanmış politikanın sonucu olarak görülmeleri doğru değildir. Sovyet sistemi, en azından ilk yıllarda, söz konusu milletlerin gerçekleştirebilecekleri kadar büyük bir yerel özerklik imkânı sunuyor, farklı milletler arasında ayrım gözetmeme ve eşitlik ilkesini, Büyük Rus unsurun ezici ağırlığının elverdiği oranda, yılmadan savunuyordu. Aynı zamanda ekonomi politikası, gelecek için daha gerçek bir eşitliğin şartlarını, sınai gelişmenin daha düzenli yaygınlaşması sayesinde yaratmaya çalışıyordu; ancak somut sonuçları bu ilk aşamada zar zor görülebilen bir tasarıydı bu.

Bolşevikler'in milletlerin kendi kaderini tayin hakkı politikası kendi evrimini tamamlamıştı: burjuva toplumundaki ayrılma hakkından, milletler arasında eşitlik tanımaya ve birçok milletten oluşan bir sosyalist toplumda bir milletin bir başka millet tarafından sömürülüşüne son vermeye varan bir evrimdi bu. Bu milletler arasındaki bağı sağlayan Lenin'in "gönüllü birlik" önermesiydi. Bu olumlu sonuca "gönüllü birlik" yoluyla ulaşılacak ve böylece birlik, milletin kendi kaderini tayin hakkının reddi değil, ifadesi olacaktı. Lenin'in sarsılmaz kişisel inancına dayanan bu önermeye göre, sosyalist toplumda baskı unsuru yönetimden tamamen kalkacak ve bunun yerini, yönetim kurallarını gönüllü kabulleniş alacaktı. Bu önermenin temel felsefi geçerliliği ne olursa olsun, bizim incelediğimiz dönem boyunca, yani baskı ilkeleriyle gönüllü kabulleniş ilkelerinin yönetimin bütün süreçlerinde – diğer dönemlerdeki gibi değişen oranlarda olmak üzere– birlikte varolmakta devam ettiği bu dönem boyunca, gerçekleşmediğini söylemek gerekir. Bolşevikler'in milliyetler politikası lehinde söylenebilecek olan şey, bu politikayı zora başvurmadan uygulamanın mümkün olduğu değildir, görüldüğü kadarıyla bu gerçekleşmemiştir; ancak bu politika belki de Rusya'da düzenin, bir başka önermenin gerektireceğinden daha az doğrudan kuvvete başvurarak sağlanmasına imkân vermiş, bu bakımdan, başka herhangi bir politikaya oranla çok daha fazla gönüllü kabulleniş içermiştir. Onun lehinde söylenebilecek şey, milletlerin kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili burjuva teorinin 1919'da kaçınılmaz bir çıkmaza girdiği; kapitalist düzenin, ileri toplumlar ya da sanayi toplumları ile geri ya da sömürge milletler arasında iş bölümü kisvesine bürünerek, bu milletler arasında gerçek eşitliği ulaşıl-

32. *Jizn' Natsional'nostei*, No.12 (47), 15 Haziran 1922. Bu mektup Stalin'in toplu eserlerine konmamış.

maz kıldığı; oysa sadece şekli olarak değil, gerçekten eşit milletlerin sosyalist bir düzen içinde yeniden bir araya gelmesi düşüncesinin, çıkmazdan kurtulmayı sağlayacak gözüpek ve yaratıcı bir girişim olduğudur. Bu politikanın önemi, sanayi milletleri ile tarım milletleri arasındaki bölünmeyi ortadan kaldırarak eşitliği gerçekleştirecek tedbirleri almasıydı. Milli temelde bir eşitlik ve ayrım gözetmeme ilkesi kabul etmek ve geliştirmek, eşitsizliğin ilan edildiği ve ayrım gözetmenin uygulandığı başka temeller var olduğu için, hiç şüphesiz büsbütün kolaydı. Bizzat Stalin, sınıf bölünmelerine yol açmak için milletler arasındaki bölünmelere son vermekten söz etmişti bir keresinde.[33] Millet içindeki sosyal farklılıklar önem kazanınca, milli farklılıklar daha az önemli oluyordu. Bununla birlikte, Sovyetler'in milliyetler politikasının anlamı ve öneminin, gerek tarihsel ortam, gerek nihai etkisi açısından ne kadar büyük olduğunu gözardı etmek mümkün değildir. Bu politika, başlangıçta Lenin'in o hayret verici başarısının; savaşın, devrimin ve iç savaşın yol açtığı parçalanma ve dağılmadan sonra Çarlık dominyonlarının hemen hepsini bir araya getirişinin canalıcı faktörü olmuştu ve uzun süre dünyanın birçok bölgesinde Sovyet dış politikasının etkin bir unsuru olarak kalacaktı.

33. Stalin, *Soçineniya*, c. II, s.362.

BÖLÜM XIII

İTTİFAKTAN FEDERASYONA

İç savaş 1920'nin sonlarına doğru nihayet sona erince, bağımsızlık ya da özerklik ilkesi, artık üç kategoriye ayrılmış olan eski Rus İmparatorluğu' nun tamamını kapsamıştı. Eski Rusya topraklarından bazıları –Polonya, Finlandiya, bağımsızlığı tanınmış olan üç Baltık devleti, Romanya'nın ele geçirdiği Besarabya ve Brest-Litovsk'ta Türkiye'ye terkedilen bölge– Moskova'nın yörüngesinden çıkmıştı şimdilik. Diğerleri arasında Rusya Sosyalist Federatif Sovyetler Cumhuriyeti, esas itibariyle Müslüman, Rus olmayan halkların yaşadığı yirmi kadar özerk birimi içeren tek bir merkez oluşturuyordu; tek başına RSFSC, yüzölçümünün %92'sini kaplıyor ve daha sonra tümüyle SSCB içine katılacak nüfusun %70'ini meydana getiriyordu. Geri kalanı, Ukrayna ve Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ile Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'nden[1] ve başkenti Çita olan Uzak Doğu Cumhuriyeti ile, Orta Asya'daki Horezm ve Buhara Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'nden oluşan ve itibari bağımsızlıkları değişik oranlarda gerçekleşmiş tam sekiz devlete ayrılmıştı. Bununla birlikte bu dağılmanın dış görünüşü, oldukça ileri bir aşamaya varmış yeniden birleşme hareketini gizlemeye yarıyordu. İç savaşın sona ermesi, 1923 parti kararında geçmişi de kapsamak üzere saptanmış üç dönemin ikincisini oluşturan "askeri ittifaka dayalı işbirliği"nden üçüncüsüne, sonunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği şeklinde tamamlanacak olan "halkların askeri-ekonomik ve siyasi birliği"ne geçişe yol açtı.

Bu üç dönemden, yeniden birleşmenin salt askeri aşamasını simgeleyen ikincisi, doğrudan doğruya iç savaşın sonucuydu ve tehlikenin daha büyük olduğu Batı sınır bölgelerinde başlamıştı. Ocak 1919'da, daha Kiev ele geçirilmeden önce, Ukrayna geçici Sovyet Hükümeti, "dünya devriminin beşiği olan Rusya Federatif Sovyetler Cumhuriyeti ile dayanışmasını" dile getiren bir bildiri yayımladı ve Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti'nin, Sovyet

1. Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Aralık 1920'de, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti de Şubat 1921'de kuruldu.

Rusya ile sosyalist federasyon ilkeleri temelinde birleşeceğini öngörmüş oldu; Şubat 1919'da toplanan birinci Beyaz Rusya Sovyetler Kongresi de aynı özlemi dile getirince[2] Stalin bu belirtilerden şu yüreklendirici sonucu çıkarttı: "Rusya halkları, bağımsız Sovyet cumhuriyetleri aşamasından geçerek, kendi özgür iradeleriyle yeni, kardeşçe bir birlik yaratmak üzeredirler"[3]. Sorunu başlangıçta Ukrayna'daki askeri olaylar dayattı. 18 Mayıs 1919'da, Ukrayna Sovyeti merkez komitesi, "Kiev İşçi Temsilcileri Sovyeti, Kiev Köylü Temsilcileri İlçe Kongresi, Kiev sendikalar ve fabrika komiteleri temsilcileri ile birlikte" (meselenin ne kadar önemli olduğunu gösteren bir otorite yığılmasıydı bu), iki genel ilkeyi içeren bir kararname yayımladı:

(1) Sovyet cumhuriyetlerinin düşmanlarına karşı her silahlı mücadele, mevcut bütün Sovyet cumhuriyetlerinde birlik içinde yürütülmelidir;
(2) Bu mücadelenin yapılması için gerekli tüm maddi kaynaklar, bütün cumhuriyetleri kapsayan ortak bir merkezin çevresinde yoğunlaştırılmalıdır.[4]

1 Haziran 1919'da Moskova'da VTsIK tarafından yayımlanan bir kararname, "Ukrayna, Letonya, Litvanya, Beyaz Rusya ve Kırım emekçi kitlelerinin bağımsızlığını, özgürlüğünü ve kaderlerini tayin hakkını" tanımakla birlikte, 18 Mayıs 1919 tarihli Ukrayna kararını ve "Letonya, Litvanya, Beyaz Rusya hükümetlerinin önerilerini" (içeriği belirtilmiyor) hatırlatarak ve bunlara dayanarak, bu ülkelerin Sovyet sosyalist cumhuriyetleri ile RSFSC arasında bir "askeri birliğin"[5] kaçınılmaz olduğunu ilan ediyordu. Bu birlik "askeri örgütler ve komutanlığın, milli ekonomi, demiryolları idaresi, ekonomik yapı, çalışma halk komiserlikleri konseylerinin" birleştirilmesiyle oluşacaktı. Kararname bu tasarının gerçekleştirilmesini görüşmekle görevli bir komisyon atandığını bildirerek son buluyordu.[6]

Bu kararnamenin yayımlanmasından birkaç hafta sonra, iç savaş dalgası

2. *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii v Dekretak* (1936), s.103-4, 109-10.
3. Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.229.
4. *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii v Dekretak* (1936), s.122.
5. Rusça'da "ittifak" ve "birlik" kelimelerinin yerini tutan *soyuz* kelimesi bu bağlamda ilk kez kullanılıyor olsa gerek. Rusya'da anayasa anlayışındaki belirsizliği gösterme açısından terminoloji karışıklığı anlamlıdır ve bu durumda, bir statüden bir başka statüye geçişi kolaylaştırmaktadır.
6. *Sobranie Uzakonenii, 1919*, No. 21, madde 264. Bu kararnamenin uygulandığı bölgeler belirtilirken, Kırım adı beş yerde değil, üç yerde geçiyor; bu da, Kırım'ın sonradan düşünüldüğü izlenimini uyandırıyor. Kırım adının geçmesi doğal değil, çünkü bu ülke, söz konusu diğer ülkeler gibi, bağımsız bir Sovyet cumhuriyeti statüsünden yararlanmamıştı hiçbir zaman. Kırım'ın, RSFSC'nin özerk bir cumhuriyeti haline gelmesi daha sonradır.

söz konusu bölgelerin büyük bir kısmını kapladı. O dönemin çoğu kararnameleri gibi, 1 Haziran 1919 tarihli kararname de kâğıt üzerinde kaldı; önerilen birliğin şartlarını saptaması gereken komisyonun toplanıp toplanmadığı bilinmiyor. Ama gene de bir yararı olmuştu bunun. 1 Haziran 1919 tarihli kararname, somut bir sonuca ulaşmamasına rağmen, ilerde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni yaratacak olan sürecin bilinçsiz ve hemen hemen rastlantıya dayanan bir taslağıydı. Eski Rus İmparatorluğu'nu meydana getiren parçalar arasında "birlik" ya da "ittifak" kavramını içeriyor, canalıcı önem taşıyan bazı halk komiserlikleri arasında "sıkı bir birlik" ilkesini saptıyor; Moskova'nın, ittifakın diğer birimleri adına, bağlayıcı resmi anayasal kararlar almak hakkına sahip olduğunu varsayıyordu.[7] Askeri zorunluluk, sorunu Bolşevik teoriye uygun ve onu doğrulayan bir biçime soktu. Milletlerin kendi kaderlerini tayin edebilmeleri bütün milletlerin işçileri arasında devrimci mücadelede birlik sağlanmasına dayanıyordu ve bundan dolayı, ona bağımlıydı; eski Rus İmparatorluğu'nun farklı milletlerinin ya da bölgelerinin işçileri arasında birlik kurulamadığı ve karşı devrim zafere ulaştığı takdirde, hepsi için kendi kaderini tayin hakkının sonu demek olacaktı bu. Bu sav, devrimin zaferinin ne tür bir milli kendi kaderini tayin hakkına yol açacağını açıklamıyordu. Fakat güncel askeri ivedilikler bakımından geçerli ve reddedilemez bir savdı. Sosyalist milletler sürekli bir kapitalist saldırı tehdidi[8] altında yaşadıklarından, tartışma mevcut güncel tehlikenin sona ermesiyle de geçerliğini yitirmedi. Birliğe duyulan ihtiyaç sürekliydi ve ifadesini Kızıl Ordu'nun birliğinde buluyordu. Bu bir kez kaçınılmaz bir askeri zorunluluk olarak kabul edilince ve ordu iç savaştaki zaferiyle itibarını perçinleyince, birlik –Rusya temeli üzerinde kurulan bir birlik– uğruna verilen mücadelenin yarıdan fazlası kazanılmış oluyordu.

Ad hoc bir askeri ittifakın "halkların askeri-ekonomik ve siyasi birliği"ne dönüşmesinin yolu açılmış oluyordu böylece. Sürecin üçüncü ve son aşaması bu bölgelerin burjuva hükümetlerinden ya da işgal ordularından kurtarılması ve RSFSC ile olan ilişkilerinin daha kalıcı bir temel üzerinde kurulması ihtiyacının kendini hissettirmesiyle birdenbire, adeta tesadüfen başladı. VTsIK'nın 15 Şubat 1920'de yayımlanan bir kararı, "RSFSC ile

7. Lenin'in kaleme aldığı ve Aralık 1919 parti konferansınca kabul edilen bir karar, Ukrayna'nın 18 Mayıs tarihli kararını ve VTsIK'nın aynı yılın 1 Haziranı'nda yayımladığı kararnameyi, cüretli bir dille RSFSC ile Ukrayna arasında "federal bir bağlantı" olarak tanımlıyordu (Lenin, *Soçineniya*, c. XXIV, s.552; *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.316).

8. 1921'deki onuncu parti kongresinin kararı, kapitalist saldırı tehlikesinin birliği kaçınılmaz kıldığını dile getiriyordu (*A.g.e.*, c. I, s.384).

özerk Sovyet cumhuriyetleri ve genelde, Rus olmayan milliyetler arasında normal ilişkiler kurulmasını", "VTsIK'nın en önemli görevlerinden biri" olarak kabul ediyor ve "RSFSC'nin federal bir yapıya kavuşturulmasına ilişkin sorunları incelemek için"[9] bir komisyon kuruyordu. Başkırt, Tatar, Kazak ve Kalmuk özerk cumhuriyetleri 1920 yazında kuruldu. Polonya ile savaş ve Wrangel'e karşı açılan kampanya nedeniyle gecikmiş olmasına rağmen, merkezden dışa doğru gelişmeler vardı. 30 Eylül 1920'de, RSFSC ile henüz altı ay önce kurulmuş Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasında ek beş anlaşma ile birlikte bir "askeri-ekonomik" ittifak anlaşması imzalandı; ve on gün sonra Stalin, Milliyetler Halk Komiseri sıfatıyla. *Pravda*'da makale şeklinde önemli bir siyasi duyuru yayımladı.[10]

Stalin ilk olarak askeri zorunluluk tespitiyle başlıyordu:

> Rusya'da devrimin ve iç savaşın üç yılı, merkez Rusya'nın ve uzak sınır bölgelerinin karşılıklı dayanışması olmaksızın devrimin zaferle sonuçlanmasının, Rusya'nın emperyalizmin pençesinden kurtulmasının imkânsız olduğunu göstermiştir.

Sadece iki alternatif vardı sınır bölgesi ülkelerin önünde; ya Rusya ile ya da İtilaf Devletleri'yle ittifak yapmak. Alaycı bir dille devam ediyordu Stalin:

> Sözde bağımsız Gürcistan'ın, Ermenistan'ın, Polonya'nın, Finlandiya'nın, vb.'nin sözde bağımsızlığı bu –kelimeyi mazur görün– devletlerin şu ya da bu emperyalist gruba tam bağımlılığını gizleyen aldatıcı bir görüntüdür sadece.

Bu milletlerden herhangi birinde çoğunluk ayrılmayı isteseydi, Rusya, Finlandiya örneğinde olduğu gibi herhalde kabul ederdi bunu. Fakat sorun artık tartışılmaz haklar sorunu değil, halk kitlelerinin çıkarları sorunuydu ; "halk kitlelerinin çıkarları sınır bölgelerinin ayrılma talebinin devrimin bugünkü aşamasında tamamen karşı devrimci bir talep olduğunu gösteriyor"du.

Salt "kültürel-milli özerklik" görüşünü reddeden Stalin, sınır bölgelerinin, hem ekonomik hem de kültürel planda geçerli olacak "*bölgesel* özerkliği"ni savunuyordu. Fakat o sırada asıl ilgi alanı "Sovyet özerkliği" ile "Rusya'nın tamamlanmamış yeni idari düzenlemesi" arasındaki ilişkiydi. Stalin, "Sovyet özerkliği"nin "dar bir idari özerklikten (Volga Almanları, Çuvaşlar, Karelyenler)... geniş bir siyasi özerkliğe (Başkırtlar, Volga Tatarları,

9. *Jizn' Natsional'nostei* (No.6 (61), *yas.* 63), 15 Şubat 1920.

10. Stalin, *Soçineniya*, c. IV, s.351-63. Makale *Jizn' Natsional'nostei*'nin o dönemdeki sayısında da yayımlandı. Bu makalenin SSCB oluşumunun tarihindeki önemi, 20. yıldönümünde, 10 Ekim 1940'ta, Sovyet Bilimler Akademisi Hukuk Enstitüsü'nde düzenlenen konferansta dile getirildi ve *Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo*'da yayımlandı (No. 11, 1940, s.1-10).

Kırgızlar); bu geniş siyasi özerklikten daha da geniş olan biçimine (Ukrayna, Türkistan) ve Ukrayna tipi özerklikten, en yüksek özerklik biçimine, ittifak anlaşmalarıyla saptanmış ilişkilere (Azerbaycan)" kadar uzanan esnekliğini övüyordu. Burada anlamlı olan şey, ilkin Stalin'in gerek RSFSC'nin özerk bölgeleri ve özerk cumhuriyetleri arasında gerekse RSFSC özerk cumhuriyetleri ile Ukrayna, Azerbaycan gibi şeklen bağımsız cumhuriyetler arasında bir içerik farkı değil, sadece bir derece farkı gözetmesi, ikincisi ise, Azerbaycan ile yeni imzalanmış "askeri-ekonomik ittifak" anlaşmasını "özerkliğin en yüksek biçimi" olarak öne çıkarmasıdır. Gelecek iki yılda SSCB'nin yaratılmasına yol açacak olan siyasi çizgi bu bildiride açıkça dile getirilmişti. RSFSC'nin özerk birimleri ile, anlaşmalı cumhuriyetler arasında titizlikle gözetilmiş olan anayasal farklılığa ileride daha büyük bir dikkat gösterilecekti. Fakat genel eğilim Stalin'in Ekim 1920 tarihli makalesinde açıkça belirtilmişti. İlk kategoride yer alan daha küçük halklar RSFSC'nin özerk birimleri olarak örgütlenmeye devam edeceklerdi. Bu makaleyi yazdığı sırada Stalin, Kuzey Kafkasya'daki çeşitli halklara "yeni bir idari düzenleme" uygulamayı amaçlayan bir geziye çıkmak üzereydi.[11] İkinci kategoride, Azerbaycan ve diğer yedi bağımsız cumhuriyet, RSFSC'yle anlaşma ilişkisi temeli üzerinde ve Azerbaycan'la yapılan 30 Eylül 1920 tarihli anlaşma örnek alınarak örgütlenecekti.

Azerbaycan modeli yetersiz fakat yalın bir modeldi. Temel anlaşma iki devlet arasında "sıkı bir askeri ve mali-ekonomik birlik (ya da "ittifak")" ilkesini saptıyor ve (1) askeri örgütlenme ile askeri komutanlığın; (2) milli ekonomiyi ve dış ticareti denetleme organlarının; (3) iaşe örgütlerinin; (4) demiryolları, su ulaştırma ve posta-telgraf idaresinin; (5) maliyenin birleştirilmesini mümkün olan en kısa zamanda gerçekleştirmelerini öngörüyordu. Askeri birlikle ilgili madde muhtemelen yayımlanmamış bir anlaşmada ele alındı. Diğer maddeler esas anlaşma ile birlikte imzalanmış beş ek anlaşmanın kapsamına giriyordu. Bu ek anlaşmaların üçünde (maliye, dış ticaret ve milli ekonomi) RSFSC'nin yetkili organı, "alınacak kararlarda oy hakına sahip" tam yetkili temsilcisini, Azerbaycan Sovnarkomu'nda (ya da milli ekonomi konusunda Sovnarkoz'da) görevlendiriyordu; diğer iki anlaşmada birleştirme biraz farklı maddelerle gerçekleştirilmişti.[12] Fakat ekonomik ve mali politikanın birleştirilmesi üzerinde ısrarla durulduğu apaçık

11. Bkz. s.301.

12. Altı anlaşma, *RSFSR: Sbornik Deistvuyuşçik Dogovorov*, c. I (1921), No. 1-6, s.1-12'de yer alıyor.

görülüyordu. İlk modeldi bu ve Azerbaycan güçsüz, geri bir ülkeydi. Sonradan RSFSC ile diğer bağımsız Sovyet cumhuriyetleri arasında imzalanan anlaşmalar gibi, bu altı anlaşma da, egemen devletler arasındaki anlaşmalar olarak sonuçlandırılmış ve devletler hukukuna uygun olarak tarafların dışişleri komiserlerince imzalanmıştı. Fakat birleşme Azerbaycan'ın RSFSC'ye bağımlılığından başka bir sonuç veremezdi. Anlaşma metninde de bu gerçeği gizlemeye çalışmak pek o kadar gerekli görülmemişti.

Bu dizideki ikinci anlaşma, üç ay sonra Ukrayna SSC ile imzalandı. Bu cumhuriyetin uzun yıllar ardarda yabancı işgali altında yaşamışlığı, Polonyalı istilacıların Temmuz 1920'de yenilgiye uğramasıyla sona ermişti. Azerbaycan (ülkenin milli özlemlerini pek umursamayan kozmopolit Rus şehri Bakû hariç), sekiz cumhuriyetin belki de en yoksulu ve en güçsüzü ise, eşitlik ve resmi bağımsızlık talebinde en fazla ayak direyen ve en güçlüsü Ukrayna idi şüphesiz. 28 Aralık 1920'de Moskova'da, sekizinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi devam ederken imzalanmış ve kongre tarafından resmen onaylanmış olması bakımından, Ukrayna anlaşması anlamlı bir geçerlik kazanmış oldu. Bu anlaşmalar içinde, RSFSC adına bizzat Lenin'in imzaladığı tek anlaşma buydu. O dönemde Ukrayna Sovnarkomu'nun başkanı ve kongrede Ukrayna baş delegesi olan Rakovski askeri birlikten ekonomik birliğe geçişi belirtti:

> Hiç şüphe yok ki gelecekteki politikamız birleşme yolunu izleyecektir; ve özellikle bugün, Sovyet ekonomisinin kuruluş döneminde, bu bütünleşme ve birleşme, askeri savunma dönemindeki kadar gereklidir, belki daha da gereklidir.[13]

Anlaşma metni, Azerbaycan anlaşmasına oranla, daha ayrıntılı yazılmıştı. Giriş bölümü, "büyük proleter devriminin tanımış olduğu milletlerin kendi kaderini tayin hakkı"nı yüceltiyor ve "taraflardan her birinin, gerek ekonomik kalkınmadaki çıkarları, gerekse ülke savunması bakımından güçlerini birleştirmelerinin kaçınılmazlığını" tanımanın yanı sıra, "tarafların bağımsızlık ve egemenliğini de" tanıyordu. Anlaşmanın ortaya koyduğu mekanizma (bu kez her şey tek bir araçla kapsanıyordu) bağımlılığı çağrıştıracak her şeyden dikkatle kaçınıyordu. Ordu ve donanma, milli ekonomi, dış ticaret, maliye, çalışma, ulaştırma, posta ve telgraf her iki cumhuriyetin "birleşik komiserliklerince" yönetilecekti. Bu birleşik komiserlikler, "RSFSC Sovnarkom'u içinde yer alıyorlar ve Ukrayna SSC Sovnarkomu'nda Ukrayna merkez yürütme komitesi ve Sovyetler kongresince onaylanıp denetle-

13. *Vos'moi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1921), s.232.

nen tam yetkili kişilerce temsil ediliyordu". Öte yandan, Ukrayna SSC'nin VTsIK'da ve Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde temsilcileri vardı ve birleşik komiserlikler üzerinde nihai yetki bunların elindeydi. Sekizinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ndeki tartışmalar sonucunda alınan bir karar gereğince, bir tarafın temsilcileri diğer tarafın Sovyetler kongresinde, birleşik olmayan komiserliklerle ilgili sorunlar gündeme geldiğinde oy hakkına sahip olmayacaktı.[14]

1921 yılında sisteme üç cumhuriyet daha katıldı –Beyaz Rusya, Gürcistan ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri. 16 Ocak 1921'de imzalanan Beyaz Rusya anlaşması, şartları bakımından Ukrayna anlaşmasının aynısıydı.[15] Fakat, maliye uzmanlarının yok denecek kadar az olduğu yoksul Beyaz Rusya Cumhuriyeti için, görece gevşek Ukrayna modelinin, en azından maliye konusunda yetersiz kaldığı ortaya çıktı; altı ay sonra, Azerbaycan modelini esas alan bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre, Rusya Maliye Komiserliği'nden bir temsilci Beyaz Rusya Sovnarkomu'nda kesin oy hakkına sahip olarak yer alıyordu ve yeni bir ek maddeye göre, birleşik komiserliklerin bütçeleri, onaylanmak ve sonunda RSFSC bütçesine dahil edilmek üzere, RSFSC Narkomfin'ine ve Sovnarkomu'na sunulacaktı.[16] Bu arada, Gürcistan SSC ile imzalanan 21 Mayıs 1921 tarihli anlaşma da, birkaç değişiklik hariç, Ukrayna modelini izliyordu.[17] Ermenistan SSC ile 30 Eylül 1921'de imzalanan anlaşma sadece mali konulara ayrılmıştı ve Ukrayna modelinin ortaklaşa denetimi ile Azerbaycan ve Beyaz Rusya'nın bağımlı statüsü arasında bir yerde duruyordu.[18] Bu şekli farklılıklar, elbette ki, içerik farklılıklarını da barındırıyordu. Fakat büyük ihtimalle değişiklikler, sağlanan birleşmenin derecesinden değil, müttefik cumhuriyetlerin, birleşik bir sistemi gerçekleştirmedeki katkılarının derecesinden kaynaklandı.

Diğer üç cumhuriyet –Horezm, Buhara ve Uzak Doğu cumhuriyetleri– "Sovyet sosyalist cumhuriyetleri" olmamak gibi anormal bir durum içindeydiler. İlk ikisi Sovyet halk cumhuriyetleri, üçüncüsü ise demokratik bir

14. *RSFSR: Sbornik Deistvuyuşçik Dogovorov*, c. I (1921), No. 8, s.15-16; *Vos'moi Vserossiiskii S"ezd Sovetov* (1921), s.234.

15. *RSFSR: Sbornik Deistvuyuşçik Dogovorov*, c. I (1921), No. 7, s.13-14; W.R.Batsell, *Soviet Rule in Russia* (N.Y., 1929), s.204, *Sbornik*'te tarih metin içinde doğru belirtilmiş olmasına rağmen, başlıkta yer alan bir baskı hatasından dolayı anlaşma tarihi 16 Ocak 1920 diye gösteriliyor.

16. *RSFSR: Sbornik Deistvuyuşçik Dogovorov*, c. II (1921), No. 41, s.7-8.

17. Kliyuçnikov i Sabanin, *Mezdunarodnaya Politika*, c. III, (1928), Kısım I, s.22-23.

18. *RSFSR: Sbornik Deistvuyuşçik Dogovorov*, c. II (1921), No. 40, s.5-6.

cumhuriyetti. Horezm (Hiva) ve Buhara, Çarlık İmparatorluğu'na hiçbir zaman resmen dahil edilmemişti; ve kısmen o zamanki karışık durumlardan, kısmen de sosyal gelişmelerinin geri kalmışlığından dolayı, Moskova, onların "yabancı" statüsüne bir süre ses çıkarmamak eğilimi gösterdi. Horezm ile 13 Eylül 1920'de[19], Buhara ile 4 Mart 1921'de[20] ittifak anlaşmaları ve ekonomik anlaşmalar imzaladı RSFSC. Askeri alanda, ortak bir plan, ortak bir yönetim ve her iki cumhuriyetin özgürlük ve bağımsızlığının savunulması görevlerini yerine getirmeyi sağlayacak hazırlıklar" yapmak üzere "askeri-siyasi" anlaşmalar öngörülmüştü.[21] Tanıdık bir şemaydı bu; ancak Kızıl Ordu'nun 1922 yazı sonlarına kadar Buhara'da Basınacılar'la çarpıştığı göz önünde tutulursa, bu askeri maddelerin derhal uygulamaya konmuş olmasının çok zayıf bir ihtimal olduğu anlaşılacaktır.

Öte yandan, anlaşmaların büyük bir kısmını oluşturan ekonomik sorunlarla ilgili maddeler, sosyalist cumhuriyetlerle imzalanan anlaşmaların maddelerinden çok farklıydı. Kurumların birleştirilmesi söz konusu olamazdı burada. Dış ticaretin tümü özel kişiler aracılığı ile değil, devlet kurumları aracılığı ile yapılacaktı; ve cumhuriyetler, RSFSC'den ya da diğer bir Sovyet cumhuriyetinden başkasına, kendi toprakları üzerinde sınai ya da ticari bir hak tanımayacaktı. Geri kalanına gelince, eski Çarlık Rusyası'nın, devrimden önce Buhara'ya yerleştirilmiş Rus kolonların toprakları da dahil olmak üzere (bu kolonlar, Buhara vatandaşlığını kabul ederek, topraklarının kendilerine kalmasını sağlayabilirlerdi) iki cumhuriyetin toprakları üzerindeki tüm haklarından vazgeçmesi RSFSC'den ısrarla isteniyordu; iki cumhuriyete büyük miktarda para yardımı yapılacağı vadedilmişti: Horezm'e 500 milyon ruble, Buhara'ya ise ilerde yapılacak bir anlaşma ile saptanacak olan miktar. Bu anlaşmalar, Horezm ve Buhara için gerçekte bağımsız Sovyet sosyalist cumhuriyetlerinin ya da özerk cumhuriyetlerin RSFSC'ye bağımlılığına benzer bir bağımlılık, belki de daha fazla bir bağımlılık anlamına gelmiş olabilir. Fakat şekli bağlar bir başka türdendi ve "federal birlik" kavramından çok, "dış ilişkiler" kavramından kaynaklanıyordu. Bu iki cumhuriyetin, birleşik sisteme katılmaya hazır olduklarına karar verilmesi için, birkaç yıl daha gerekecekti.

Bütün bu düzenlemelerin anayasal sonucunu, kolayca tanımlamak

19. *RSFSR: Sbornik Deistvuyuşçik Dogovorov*, c. I (1921), No. 9-10, s.17-26.

20. *A.g.e.*, c. II (1921), No. 42-43, s.7-14.

21. Bu cümle Horezm anlaşmasından aktarılmıştır; Buhara anlaşması, Kasım 1920 tarihli, yayımlanmamış bir askeri anlaşmaya değiniyor sadece. Önerilen yeni anlaşma, imzalanmışsa bile, yayımlanmadı.

mümkün değil; Ukrayna, Beyaz Rusya ve üç Transkafkasya cumhuriyeti ile imzalanan anlaşmalar, biraz ittifak, biraz federasyon, biraz da birleşik bir devlet özelliği taşıyordu.[22] Fakat bu anlaşmalardaki belirsizlik, o dönemdeki Sovyet anayasal belgelerinin tümünün ortak özelliğiydi. Ukrayna ve Beyaz Rusya anlaşmalarında bulunan, Ukrayna ve Beyaz Rusya temsilcilerinin Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ne ve VTsIK'ya katılmalarını öngören maddesinin, Asya'daki ülkelerle imzalanan anlaşmalarda bir eşdeğeri yoktu. Bununla birlikte, Ukrayna ve Beyaz Rusya delegeleri gibi, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan delegeleri de, hiçbir itirazla karşılaşmaksızın Aralık 1921'de dokuzuncu Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ne[23] katılmışlardı; ve kongre, "bağımsız Sovyet cumhuriyetlerinin, cumhuriyetin yüce yasama organında kendi temsilcilerini bulundurma arzusuna bağlı olarak", VTsIK üye sayısının artırılmasına karar vermişti.[24] VTsIK tarafından bütün müttefik cumhuriyetlerin topraklarında, başka formaliteleri gerektirmeksizin, bağlayıcı kabul edilen kararnamelerin yayımlanmasına resmi bir temel oluşturuyordu bu.

Bütün anlaşmalarda ekonomik birlik üzerinde durulması, bir başka önemli yenilikti. Olup bitenleri sonradan gözden geçirirken Stalin'in dediği gibi, "yararlandıkları ekonomik kaynakların yetersizliği", "cumhuriyetleri, bu yetersiz kaynakları daha rasyonel bir şekilde kullanmaya ve başlıca üretim kollarını geliştirmeye zorluyordu".[25] İç savaşın ekonomi alanındaki sonuçları bizzat savaşın askeri zorunluluklarının başlattığı süreci tamamladı. Daha Mart 1920'de, "her şey cephe için" sloganı, yerini "her şey milli ekonomi için" sloganına bıraktı.[26] Hatta, bundan da önce, yedinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, yerel sınırları ekonomik gruplara daha uygun ulaşım yollarına göre yeniden çizmek için bir "bölgesel-yönetim komisyonu" atamıştı.[27] O zamandan sonra bu konu hep göz önünde tutuldu. Avrupa Rusyası'nı oniki, Asya Rusyası'nı da dokuz ekonomik bölgeye ayırmak amacıyla Devlet Planlama Komisyonu'nca hazırlanan bir plan, onikinci parti kongresi tarafından "tecrübelerin ışığında tamamlanması, denenmesi ve geliştiril-

22. Konunun meraklıları, bu statü belirsizliğinde tarihin kendini tekrarladığını farkedebilirler. 1654 Pereyaslavl anlaşmasının Moskova ile Ukrayna arasında özel bir birlik mi oluşturduğu yoksa Ukrayna'nın Moskova İmparatorluğu'na katılmasına mı yol açtığı sorununu tarihçiler yüzyıllar boyunca tartıştılar.

23. Rakovski, bu vesileyle, beş cumhuriyet adına Kızıl Ordu'ya ilişkin söz konusu bildiriyi yayımladı. Bkz. s.337.

24. *S"ezdi Sovetov RSFSR v Postanovleniyak* (1939), s.219.

25. Stalin, *Soçineniya*, c. V, s.146. 26. *A.g.e.*, c. IV, s.295.

27. *S"ezdi Sovetov RSFSR v Postanovleniyak* (1939), s.152.

mesi gereken bir ilk çalışma taslağı" olarak, ihtiyatla onaylandı.[28] Milli sınırlar dahil, tüm siyasi sınırları kapsayan bu bölgelerin yaratılması, Sovyetler'in milliyetler politikasının uzun vadeli amaçları ile kısa vadeli amaçları arasındaki çelişkiyi açıkça ortaya koyuyordu. "Geri" milletlerin ekonomik gelişmesinin ve dolayısıyla, gelecekte ulaşılacak gerçek eşitliğin temel şartı olan ekonomik birlik talepleri o anın milli özlemlerinin yol açtığı bölücü etkilerle çatışıyordu.

Birleşmenin diplomatik aşaması, askeri ve ekonomik aşamaların gerisinde kalıyordu, çünkü birleşmeye yol açacak hiçbir özgül sebep ya da etken yoktu. RSFSC ile diğer Sovyet cumhuriyetleri arasındaki anlaşmaların hiçbiri birleşik komiserlikler listesinde dışişlerini içermiyordu; dışişlerinde birleşik bir denetim, federasyonun geleneksel göstergesi olduğu için, bunun ihmal edilmesi burada kurulmuş olan ilişkinin, bir federasyondan çok, ittifak niteliğine sahip olduğunu gösteriyordu. Gerçekte, Ukrayna kendisini tanıyan[29] diğer devletlerle anlaşmalar imzaladığından ve kısa bir dönem için, Prag, Berlin ve Varşova'da kendi diplomatik temsilcilerini bulundurduğundan, kendi dış ilişkilerini düzenleme imkânına sahip tek cumhuriyetti.

Bununla birlikte, önemli hiçbir yabancı ülke tarafından tanınmayan geri ve yoksul cumhuriyetlerin bağımsız dışişleri bakanlıkları ve diplomatik servisler kurmada karşılaştıkları pratik engellerin yanı sıra, bu cumhuriyetlerle RSFSC arasındaki ilişki de, ayrı bir dış politika gütmek için yapılacak her ciddi girişimi imkânsız kılacak nitelikteydi şüphesiz. Anlaşmalar, öylesine yakın bir resmi bir birlik yaratıyordu ki, dış ülkelere karşı ortak tutum, her önemli meselede, ancak ortak bir otorite tarafından belirlenebilir ve tek bir kanaldan temsil edilebilirdi. Fakat, yöntem birliğine benzer bir şey saptanmış değildi henüz. 18 Mart 1921'de Riga'da, Polonya ile barış anlaşmasını imzalayan Sovyet heyeti, RSFSC ile Ukrayna SSC'nin ortak heyetiydi ve Rusya delegasyonuna, Beyaz Rusya SSC tarafından da tam yetki verilmişti.[30] İki gün önce Moskova'da RSFSC, Türkiye ile üç Transkafkasya

28. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.407; *Jizn' Natsional'nostei*, No.12 (147), 15 Haziran 1922, Çuvaş bölge yürütme komitesi başkanının bir protesto yazısını yayımladı: "Özerk bölgeler ve cumhuriyetler sadece politik haklardan yararlanacaklarsa, onlara özerk milli bölgeler ve cumhuriyetler demek için hiçbir sebep yoktur" deniyordu bu yazıda.

29. Örneğin, bkz. Estonya ile 25 Kasım 1921'de imzalanan ve *League of Nations: Treaty Series*, c. XI (1922), No. 294'te yayımlanan anlaşma. Frunze 1921 sonbaharında Türkiye ile bir anlaşma imzalamak üzere Ukrayna delegesi olarak özel bir heyetle Ankara'ya gitti (M.P. Frunze, *Sobranie Soçinenii*, c. I (1929), s.274).

cumhuriyeti arasındaki sınırı belirleyen, hatta bölgelerle ilgili birçok değişikliği de içeren bir anlaşma imzalamıştı; fakat bu üç cumhuriyet, ne görüşmelere ne de anlaşmanın imzalanmasına, hiçbir şekilde resmen katılmamıştı. Oysa bu nokta ihmal edilmiş değildi. Anlaşmanın sondan bir önceki maddesi şöyle kaleme alınmıştı:

> Türkiye ile Transkafkasya cumhuriyetleri arasında imzalanacak anlaşmalarda, işbu anlaşmanın kendilerini doğrudan doğruya ilgilendiren maddelerinin bu cumhuriyetler tarafından tanınması için, Rusya gerekli tedbirleri almayı üstlenir.[31]

Aynı yılın sonuna doğru Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan cumhuriyetleri, başkası hesabına verilmiş sözden, Kars'ta Türkiye ile bir anlaşma imzalayarak yararlandıklarında, "görüşmeleri RSFSC'nin katılımıyla gerçekleştirdikleri"[32] ve anlaşmayı RSFSC'den bir delegenin de imzaladığı giriş bölümünde özellikle belirtildi.

Ne var ki, bu işlem karmaşası böyle devam edemezdi. 1922 yılı başında, Batılı İtilaf Devletleri, RSFSC'yi Cenova'da yapılacak Avrupa konferansına davet ettiklerinde (diğer Sovyet hükümetlerinin anayasal statüsünü göz önünde tutmayan bir davetti bu), sorun bilfiil çözümlenmiş oldu. 22 Şubat 1922'de sekiz cumhuriyet, Cenova'da yapılacak uluslararası konferansta kendilerinin çıkarlarını "temsil edip savunması" ve sadece orada varılacak bir anlaşmayı değil, aynı zamanda konferansta temsil edilen devletlerle ve diğer devletlerle bu konferansla dolaylı ya da doğrudan ilgili bütün anlaşmaları imzalaması ve bunların gerektirdiği tüm tedbirleri alması"[33] için de RSFSC'ye yetki vermeyi kararlaştırdılar. "Birleşik komiserlikler" listesine dışişlerinin dahil edilmemesinden doğan boşluğu, verilen bu geniş yetki dolduruyordu. Diplomatik görevlerin birleştirilmesine karşı çıkan sadece Ukrayna oldu, çünkü diplomatik bağımsızlıkla davranabilecek kadar güçlü olan tek cumhuriyet oydu. Ukrayna Dışişleri Komiserliği'ni temsil eden Yakovlev'in 1922 yazında verdiği yatıştırıcı demeç, muhalefeti sakinleştirmeyi amaçlıyordu açıkça:

30. *RSFSR: Sbornik Deistvuyuşçik Dogovorov*, c. II (1921), No. 51, s.53.
31. *RSFSR: Sbornik Deistvuyuşçik Dogovorov,* c. II, No. 52, s.72-7.
32. Kliyuçnikov i Sabanin, *Mezdunarodnaya Politika,* c. III (1928), s.139.
33. *RSFSR: Sbornik Deistvuyuşçik Dogovorov,* c. III (1921), No. 1, s.1-3. Ortak bölgesel ekonomik çıkar gücünün, Sovyet cumhuriyetleri çemberinin dışında da faaliyet gösteriyor olması önemlidir; 29-30 Mart 1922'de, RSFSC'nden, Polonya'dan, Estonya'dan ve Letonya'dan delegeler, "kendi temsilcilerinin Cenova konferansındaki faaliyetini eşgüdümlemek" amacıyla Riga'da toplandılar (*Conférence de Moscou sur la limitation des armements* (Moskova, 1923), s.129-41).

Ukrayna'nın dış politikasının, tıpkı kendisi gibi proleter bir devlet olan Rusya ile ortak çıkarlarının dışında başka çıkarları yoktur ve olamaz da. Rusya'nın iç ve dış emperyalistlere karşı Ukrayna ile sıkı bir ittifak içinde, her cephede verdiği kahramanca mücadele, şimdi yerini aynı derecede birleşik bir diplomatik cepheye bırakmıştır. Ukrayna, kendi özgül çıkarları söz konusu olduğunda, dış politikasında bağımsızdır. Fakat bütün Sovyet cumhuriyetlerinin ortak siyasi ve ekonomik çıkarını ilgilendiren sorunlarda hem Ukrayna hem de Rusya Dışişleri Komiserlikleri birleşik bir federal güç olarak hareket ederler.[34]

Ayrı ayrı temsil edilme formalitesi en son, Kasım 1922'de Berlin'de, Ukrayna, Beyaz Rusya, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Uzak Doğu Cumhuriyeti, Rapallo anlaşmasının hükümlerini kendilerine tanıyan bir anlaşmayı Almanya'yla imzaladıklarında gözlemlendi.[35] Aralık 1922'de Moskova'da silahları azaltma konusunda düzenlenen bir Doğu Avrupa Devletleri konferansında Litvinov, "bütün Sovyet cumhuriyetlerinin silahlı kuvvetleri tek bir bütün oluşturduklarına göre, Rusya delegesi, silahların azaltılmasını onlar adına görüşmeye tam yetkilidir"[36] diyordu.

Böylece 1922 yılı sona ermeden önce, birleşme süreci hemen hemen tamamlanmıştı ve gerçekleşmiş olarak kabul edilmeye başlanmıştı. Geriye, ona uygun anayasal bir kılıf bulmak kalıyordu sadece. RSFSC'ye anlaşmalar kanalıyla bağlı bağımsız cumhuriyetlerle RSFSC içinde yer alan özerk cumhuriyetleri birbirinden ayıran çizgi, pek belirgin değildi aslında. Tutulacak mantıklı yol, ya anlaşmalı cumhuriyetleri, genişletilmiş bir RSFSC'nin özerk birimleri haline getirerek, ya da özerk cumhuriyetleri RSFSC'nin vesayetinden kurtarıp, bunları RSFSC'nin ve anlaşmalı cumhuriyetlerin yanında, daha geniş bir birliğin birimlerine dönüştürerek, bu iki cumhuriyet biçimini birbirleriyle kaynaştırmaktı şüphesiz.[37] Fakat mantığa uygun olan şey, siyasi bakımdan uygun olanla pek ender çakışır. İlk çözüm, anlaşmalı cumhuriyetler, özellikle de Ukrayna tarafından, şeklen bağımsız statülerinin ihlali ve "Rusya"ya bağımlılık olarak algılanıp hoşnutsuzluk yaratabilirdi; ikinci çözüm ise, tüm yapının kilit taşı olan RSFSC'yi güçsüz bırakabilir ve şimdiki üstünlüğünün tadını çıkaran çevrelerin düşmanlık duymasına yol açabilirdi. Bundan dolayı, statükodan mümkün olduğunca az ayrılan bir

34. 13 Ağustos 1922 tarihli *İzvestiya*'dan aktarılınıştır: A.L.P.Dennis, *Foreign Policies of Soviet Russia* (1924), s.189.

35. Kliyuçnikov i Sabanin, *Mezdunarodnaya Politika*, c. III (1928), Kısım I, s.206.

36. *Conférence de Moscou sur la limitation des armements* (Moskova, 1923), s.64.

37. İkinci öneri, Nisan 1923'te onikinci parti kongresinin milliyetler bölümünde, Transkafkasya federasyonu cumhuriyetlerinin SSCB'ne ayrı birimler halinde katılmalarını talep eden Gürcü "sapmacı"ların önerisine ek bir madde olarak yapıldı.

uzlaşma sağlamak gerekiyordu. RSFSC, o dönemde, özerk sekiz cumhuriyeti ve onüç özerk bölgeyi kapsayan bir "federasyon" olarak kalıyor[38] ve bağımsız Sovyet sosyalist cumhuriyetleri ile şeklen eşit temeller üzerine kurulmuş bir birim olarak, daha geniş bir federasyonun içine dahil oluyordu.

Bu çözümü mümkün kılmak amacıyla, üç küçük Transkafkasya cumhuriyetinden yerel bir federal birim içinde birleşmeleri istendi; pek makul olmayan bu öneri Ermenistan ile Gürcistan arasında, rakip Gürcü Bolşevik gruplar arasında, bizzat parti merkez komitesi içindeki rakip gruplar arasında ve nihayet, Stalin ile artık gücünü hemen hemen yitirmiş Lenin arasında ciddi sürtüşmelere sebep oldu. Anlaşmazlık, Gürcistan Bolşevikler tarafından işgal edildiği ve Lenin'in, beklenmedik bir şekilde, fakat boşuna Menşevikler'le koalisyona gidilmesine karar verdiği Şubat 1921 olaylarının bir sonucuydu kısmen.[39] Bununla birlikte, bu anlaşmazlık, Gürcü milliyetçiliğin gücünü ve Gürcistan'ı Sovyet iktidarına karşı Ukrayna'dan hiç de aşağı kalmayan, "ayrılıkçı" bir direnme odağı haline getiren yeni Menşevik eğilimleri yansıtıyordu. Sovyetler açısından, Gürcü meselesini, milli kaderini tayin hakkı talebini açıkça dile getiren siyasi bilinçli Gürcü gruplara karşı kuvvet kullanmaksızın halletmek güçtü, bu da parti yöneticileri arasında kararsızlığa ve bölünmeye yol açtı.

Üç Transkafkasya cumhuriyeti Sovyet sürüsüne katıldığı andan itibaren, askeri, ekonomik güçsüzlüğünün ve tecrit edilmişliğinin bilincine varan Ermenistan, aralarında bir tür federasyon ya da birlik oluşturulması için ısrar etmişti[40]; kendi bağımsız geleneğinden güç alan Gürcistan ise, kendisi ile daha yoksul komşuları arasında ekonomik şartları aynı düzeye indirgeyecek ve kendi kalabalık nüfuslu sevilmeyen Ermeni azınlığının nüfuzunu artıracak böyle bir girişime itiraz etmişti. Görüş farklılığı bu iki cumhuriyetin anayasalarına yansımıştı; çünkü Ermenistan SSC anayasası, komşularla ilişkilerini güçlendirmekten söz ettiği halde, Gürcistan SSC anayasası, va-

38. Başkırt, Tatar, Kazak, Türkistan, Dağlılar, Dağıstan, Kırım ve Yakut özerk cumhuriyetleri; Çuvaş, Mari, Kalmuk, Votyak, Komi, Kabarda-Balkar, Buryat-Moğol, Karaçay-Çerkez, Oyrak, Adige, Çeçen, Karelya ve Volga Almanyası (ki "işçi komünü" diye de adlandırılıyordu) özerk bölgeleri. Liste *Pyat' Let Vlasti Sovetov*'da (1922) yer alıyor (bu listeye, Kasım 1922'de kurulan Çeçen bölgesi eklendi). Cumhuriyetlerin ve bölgelerin sayısı sonradan bir hayli arttı. İki özerk cumhuriyet (Abbazya, Acaristan) ve başlangıçta Gürcistan cumhuriyetinin üyesi olan özerk bir bölge (Güney Osetya) Transkafkasya RSFSC'ne dahil edildiler.

39. Bkz. s.319-20.

40. B.A.Bor'yan, *Armeniya, Mezdunarodnaya Diplomatiya, i SSSR* (1929), c. II, s.319, birinci ve ikinci Ermenistan Sovyetleri Kongresi tutanaklarına dayanarak bu yönde tavır alışları belirtiyor.

rolan tüm Sovyet cumhuriyetleri ile dayanışmaya ve "uluslararası tek bir Sovyet sosyalist cumhuriyetine"[41] katılmaya hazır olduğunu belirtiyordu sadece. Bununla birlikte, başka bölgelerde olduğu gibi burada da ekonomik zorunluluklar, ister istemez, birleşmeyi gerektiriyordu. Şubat 1921'de Gürcistan'ın işgalinden birkaç hafta sonra, Transkafkasya cumhuriyetleri ulaşımının can damarı olan Gürcistan demiryolları, anlaşıldığı kadarıyla Gürcü Bolşevikler'in protestolarına rağmen, Sovyet sistemindeki diğer iki cumhuriyetinkilerle birleştirildi ve bu iş için çok sayıda Rus demiryolu işçisi çalıştırıldı.[42] Nisan 1921'den itibaren ekonomik çöküş tehlikesi ile yüzyüze gelen Lenin,"Transkafkasya'nın tamamı için bölgesel bir ekonomik organ"[43] kurulmasını ısrarla tavsiye ediyordu. Birkaç gün sonra, şüphesiz, aklı hep NEP'in başarısında olduğu için, *Pravda Gruzii*'de Transkafkasya ve Kafkas halklarını savaş komünizminin aşırılıklarına karşı uyarınayı amaçlayan bir makale yayımladı. "Taktiklerimizi" ayrıntılarıyla kopya etmek gerekmiyor, önemli olan onu örnek almak ve 1917-1921 yıllarının tecrübelerinden yararlanmaktır, diyordu yazısında. Gerekli olan şey, "küçük burjuvaziye, aydınlara, özellikle de köylülüğe karşı daha esnek, daha ihtiyatlı, daha uzlaşmacı davranmak... sosyalizme daha yavaş, daha ihtiyatlı ve daha sistemli yaklaşmak" idi. Köylülüğün hayat şartlarını düzeltmek, elektriklendirme ve sulama çalışmalarını başlatmak, en ivedi ihtiyaçtı.[44] 1921'de esen NEP havasıydı, merkezi disiplin ve denetimler gevşetilmişti. Yıl sonuna kadar Gürcistan'da pek bir şey yapılmadı. Avrupa Rusyası'nın Volga bölgelerinde kıtlık kol geziyordu; ekim usullerinde yapılan ani değişikliklere karşı bir uyarıydı bu. Daha sonraları Gürcistan'da toprak reformunu başlatacak bir ilk girişimde bile bulunulmamış olmasından yakınılacaktı.[45]

Aralık 1921'de, Parti'nin Gürcistan uzmanı Orjonikidze'nin yaptığı ziyaretin doğrudan etkisiyle yeni bir kampanya açıldı ve Mart 1921 genel affından sonra Gürcistan'da eylemde bulunan Menşevikler'in tutuklanmasıyla olaylarla dolu bir yıl başladı.[46] 12 Mart 1922'de, merkezin sürekli baskısı

41. *A.g.e.*, c. II, s.333.

42. Bu ayrıntılar onikinci parti kongresindeki tek taraflı bir iddiadan kaynaklanıyor, fakat aksi, ciddi bir şekilde iddia edilmiş değil *(Dvenadtsatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* (1923), s.535-6); Enukidze'ye göre (*A.g.e.*, s.540), bu hareket, Gürcistan Bolşevik askeri devrimci komite başkanının onayı ile başlatıldı.

43. Lenin, *Soçineniya*, c. XXVI, s.188.

44. *A.g.e.*, c. XXVII, s.191-2.

45. *Dvenadtsatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* (1923), s.162.

46. Bugün ulaşılabilen belgeler temelinde, Aralık 1921'den Aralık 1922'ye kadarki oniki ay boyunca Gürcistan'da ve Gürcistan konusunda parti içinde olup bitenlerin karmaşık tarihi-

sonucu, üç cumhuriyet Transkafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Federasyonu (FSSRZ) anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşmaya göre, "tam yetkili bir konferans" yüce federal organ oluyor ve "ekonomi politikasının yönetimi" federal denetimin görevlerinden birini oluşturuyordu. Böylece, Lenin'in "bölgesel bir ekonomik organ" kurulmasına ilişkin bir yıl önceki talebi, "yüksek ekonomi konseyi"nin[47] yaratılmasıyla, nihayet gerçekleşmişti. Ancak bu gerçekleşir gerçekleşmez, Moskova'daki parti karargâhından emirler yağmaya başladı: gerekli olan şey, bir cumhuriyetler federasyonu değil, tek bir federal cumhuriyetti. Bu durum, zaten federasyonu istemeye istemeye kabul etmiş yerel komünistleri şaşkına çevirdi ve isyan ettirdi. 1922 yazında merkez komite, Cerjinski, Mitskeviç-Kaptsukas ve Manuilski'den (bir Polonyalı, bir Litvanyalı ve bir Ukraynalı'dan) oluşan özel bir komisyonu, bir karar vermesi ve disiplini sağlaması için Gürcistan'a yolladı. Sonbaharda yerel komünist yöneticiler Midivani ve Maharadze görevlerinden alınarak Moskova'ya çağrıldılar ve yeni bir Gürcü parti komitesi kuruldu. Engeller böylece ortadan kalkınca, Tiflis'te birinci Transkafkasya Sovyet Kongresi toplandı ve 13 Aralık 1922'de RSFSC anayasasına çok benzeyen Transkafkasya Sosyalist Federatif Sovyetler Cumhuriyeti'nin (ZSFSR) anayasasını onayladı.[48] Gürcüler'in milli direnişi yenilgiye uğratılmış ve daha geniş bir birlik oluşturmak üzere uygun bir birim yaratılmıştı.[49]

Bu girişimler sonunda, Sovyet takım yıldızındaki bağımsız sekiz cumhuriyet altıya indirgendi. Uzak Doğu Cumhuriyeti RSFSC'ye yeniden dahil edilerek uygun bir daraltma daha yapıldı. Geri kalan beş bağımsız birimden, Horezm ve Buhara henüz sosyalist olmadıkları için, birliğe katılamı-

ni ayrıntılarıyla ortaya koymak mümkün olmayacaktır. Bununla birlikte, her iki tarafın da düşündüklerini apaçık dile getirdikleri (bir parti kongresinde görülecek açık yürekliliğin son örneğidir bu) Nisan 1923 tarihli onikinci parti kongresindeki uzun tartışmalardan ana hatlar açıkça belirmektedir.

47. Anlaşma metni, *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii v Dekretak* (1936), s.208-10'da yer alıyor. "Yüksek ekonomi konseyi"nin tüzüğü V.R.Batsell'in *Soviet Rule in Russia*'sında (N.Y., 1929, s.403-8), bir başka kaynaktan aktarılmıştır; bununla birlikte, metinde "konsey", "konferans" olmuştur.

48. *Istoriya Sovetskoi Konstitutsii v Dekretak* (1936), s.223-32.

49. Nisan 1923'teki onikinci parti kongresinde Midivani, Maharadze ve Buharin'in kıyasıya eleştirdikleri bu maddeler, Stalin, Orjonikidze ve Enukidze tarafından savunuldu. Durumun nazik bir hal almasına sebep, Lenin'in, ikinci inme gelmeden önce, Midivani'ye destek vadetmiş olduğuna inanılmasıydı; onun, Stalin'le Cerjinski'yi eleştiren, yayımlanmamış bir mektubu delegeler arasında elden ele dolaşıyordu. Bu konuda kongrede söz almayan Troçki, Lenin'in kendisiyle konuştuğunu ve onun görüşüne katıldığını, sonradan açıklamıştı. Bu olay, bu dizinin *İktidar Boşluğu, 1923-1924* adlı dördüncü kitabında tartışılacaktır.

yorlardı ve mütteffik birim statüsünü koruyorlardı. Geri kalan üçünden, Ukrayna SSC ile Transkafkasya SFSC, 13 Aralık 1922'de –Transkafkasya SFSC'nin kurulduğu gün– bir Sovyet sosyalist cumhuriyetler birliği kurulması lehinde aynı anda karar aldılar; üç gün sonra, Beyaz Rusya SSC de bu yönde bir karar aldı.[50] 26 Aralık 1922'de, onuncu Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, Stalin'in bir önergesi üzerine benzer ifadelerin yer aldığı bir kararı onayladı.[51] 30 Aralık 1922'de, RSFSC Ukrayna ve Beyaz Rusya SSC'leri ile Transkafkasya SFSC delegeleri, kendilerini önceden SSCB birinci Sovyetler Kongresi olarak ilan ediyorlardı. Aynı gün yaptığı önemli konuşmasında Stalin'in dediği gibi, bu durum, "Yeni Rusya'nın Eski Rusya'ya, Avrupa'nın Jandarması Rusya'ya, Asya'nın kasabı Rusya'ya karşı kazandığı zaferi"[52] simgeliyordu; daha sonra Stalin "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin oluşturulması"na ilişkin resmi bildiriyi ve anlaşma tasarısını okumaya koyuldu.[53] Bildiri, birliği gerektiren –ekonomik, askeri ve ideolojik olmak üzere– üç etkeni sıralıyordu:

> Savaştan bize miras kalan viran olmuş tarlalar, çalışmayan fabrikalar, bitkin üretici güçler, tükenmiş ekonomik kaynaklar, ayrı ayrı cumhuriyetlerin ekonomiyi yeniden kurmak için ayrı ayrı sarfedecekleri çabaları yetersiz kılmaktadır. Cumhuriyetlerin ayrı ayrı varlık sürdürmelerinin milli ekonominin yeni baştan kurulmasıyla bağdaşmadığı ortaya çıkmıştır.
>
> Öte yandan, uluslararası durumun istikrarsızlığı ve yeni saldırılar tehdidi, kapitalist kuşatma karşısında birleşik bir Sovyet cumhuriyetleri cephesinin kurulmasını kaçınılmaz hale getirmiştir.
>
> Nihayet, sınıfsal özelliğinden ötürü uluslararası olan Sovyet iktidarının kendi yapısı Sovyet cumhuriyetlerinin emekçi kitlelerini tek bir sosyalist aile içinde birleşmeye yöneltiyor.
>
> Bütün bu şartlar, Sovyet cumhuriyetlerinin, dış güvenliği, iç ekonomik ilerlemeyi ve halkların milli gelişme özgürlüğünü sağlayacak tek bir devletler birliği halinde birleşmelerini büyük bir şiddetle gerektirmektedir.

50. Belgeler *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii v Dekretak* (1936), s.233-40'ta yer alıyor. Stalin, 18 Kasım 1922'de *Pravda*'ya verdiği demeçte, bu girişimin, üç ay önce, bizzat bu üç cumhuriyetten geldiğini bildiriyordu (Stalin, *Soçineniya*, c. V, s.138).

51. *Sobranie Uzakonenii, 1923*, No. 28, madde 325; *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii v Dekretak* (1936), s.241-2; Stalin, *Soçineniya*, c. V, s.145-55. Bu karar, "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği" ibaresini kullanıyor ilk kez; birliği oluşturan cumhuriyetler de, özerk cumhuriyetler de, "Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri" idi. Bu değişiklikle ilgili hiçbir açıklamanın yapılmadığı anlaşılıyor.

52. Stalin, *Soçineniya*, c. V, s.158.

53. *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii v Dekretak* (1936), s.244-50; Stalin, *Soçineniya*, c. V, s.393-401.

Bundan sonraki tartışmalar kısa sürdü, usul hakkında konuşmalarla geçti. Müttefik üç cumhuriyet adına konuşan Frunze, anlaşma tasarısını onayladı, fakat "tarafımızdan kabul edilen girişimin, birliğe katılan her devlete ortak dava uğruna azami enerjiyi ve bağımsızlığı sağlayacak ve hiçbir hataya yer vermeyecek yeni, sarsılmaz karşılıklı ilişkiler yaratan bir girişim olduğuna dair ek garantiler"[54] talep etti. Bir gün, sosyalist cumhuriyetler olarak, Birlik'e katılmaya hak kazanacakları umudunu dile getiren Buhara ve Horezm Sovyet cumhuriyetleri delegeleri[55] ve başkan tarafından kongreye, Transkafkasya SFSC proletaryası adına "Bakû'lü bir işçi" olarak takdim edilen Kirov kongreyi selamladılar.[56] Bundan sonra kongre oybirliğiyle anlaşmayı onayladı, merkez yürütme komitesini –SSCB'nin ilk VTsIK'sını– seçerek, onu Birlik için bir anayasa hazırlamakla görevlendirdi. Onaylanan anlaşma, birliğin ana hatlarını saptamıştı zaten.

54. *S"ezd Sovetov Soyuza Sovetskik Sotsialistiçeskik Respublik* (1923), s.11.
55. *A.g.e.*, s.13. Bu umut, 1925'te Özbek ve Türkmen SSC'nin kurulmasıyla gerçekleşti.
56. *A.g.e.*, s.15.

BÖLÜM XIV

SSCB ANAYASASI

10 Ocak 1923'te, birinci Sovyetler Birliği Kongresi'nce seçilen yeni VTsIK prezidyumu, anayasa maddelerini hazırlaması için, onüç üyeli bir komisyon atadı. RSFSC'den ondört, Ukrayna SSC'den beş ve Transkafkasya ile Beyaz Rusya SSC'nin her birinden üç üyenin katılmasıyla[1], komisyonun üye sayısı hızla artarak yirmibeşe yükseldi. RSFSC'nin ondört delegesinden beşi özerk cumhuriyetlerden geldiği için, komisyon üyelerinin sadece dokuzu Büyük Rus demekti –Enukidze'nin VTsIK'ya raporunu sunarken, üzerinde önemle duracağı bir konuydu bu. Gerçekte, sonradan görüldüğü gibi, anayasayla ilgili temel kararları ne bu komisyon ne başka bir devlet organı değil, daha çok Politbüro ya da parti içindeki gayri resmi bir yöneticiler grubu alıyordu.

RSFSC'nin ayrıcalıklı konumuna son vererek, onu artık eşit olmuş diğer cumhuriyetlerle birlikte SSCB'nin ortak merkez otoritesine bağımlı kılan tasarı, diğer cumhuriyetleri, özellikle de, içlerinde en güçlüsü ve alınganı Ukrayna SSC'ni hoşnut etmeye yönelikti. Fakat Frunze, cumhuriyetlerin kaygılarını önceden dile getirmişti; yeni SSCB'nin, gittikçe artan bir itibardan ve daha geniş bir yetkiden yararlanarak, eski RSFSC'nin yerini alacağının anlaşılması büyük bir tepkiye yol açtı. Ukrayna ve Beyaz Rusya merkez yürütme komitelerinin VTsIK hazırlık komisyonuna sundukları ve sonradan yayımlanan karşı-tasarılar, aslında merkezileşmiş bir otorite ilkesinin tümüne bir meydan okumaydı ve daha önce, Aralık'ta kabul edilen birlik ilkesiyle bağdaşması pek mümkün değildi.[2] Narkomnats'a bağlı Milliyetler Konseyi, RSFSC'nin çeşitli milliyetlerinin görüşlerinin ifade edildiği yarı temsili bir örgüt gibi çalıştı. Şubat 1923'te, bu konseyin, diğer federal kuruluşlar örneğine uygun olarak VTsIK'nın bir ikinci dairesine dönüştürülerek, SSCB'nin bir organı haline getirilmesi önerildi hazırlık komisyonunda. Bu

1. *Vtoraya Sessiya Central'nogo Ispolnitel'nogo Komiteta Sovetskik Sotsialistiçeskik Respublik* (1923), s.11-12.

2. Reddedilen taslaklar V.I.Ignatiev'in *Sovetskii Stroy* (1928) adlı kitabındadır, s.123-37.

öneriye Rus delegeler şiddetli bir tepki gösterdiler[3] ve komisyon bir çıkınaza girmiş oldu.

Her karışık durumda yapıldığı gibi, bu kez de meselenin çözümü partiye bırakıldı; anlaşmazlık doruk noktasına ulaştığı bir sırada, Nisan 1923'te toplanan onikinci parti kongresi, cumhuriyetlerden gelen eleştiriye son derece duyarlı davrandı. Gürcistan sorununun halledilmesinde gereksiz yere takındığı uzlaşmaz tutumdan ötürü son sıralarda Lenin tarafından kıyasıya eleştirilen Stalin, bu izlenimi silmeye ve milliyetlerin taleplerinin yerine getirilmesi için elinden geleni yapmaya istekliydi. Kongre, "büyük devlet şovenizmi"nin muhtemel tezahürlerine var gücüyle karşı çıktı. Parti programının, "birliği gerçekleştirmek için geçiş aşamalarından biri" olarak "Sovyet modeline göre örgütlenmiş bir federatif devletler birliği" öneren paragrafını bir an için gözardı eden kongre, şimdi kurulmakta olan SSCB'ne bu gözle bakanları kıyasıya eleştirdi:

> Hem merkezdeki, hem de taşradaki Sovyet görevlilerinin büyük kısmı, cumhuriyetler birliğini, milli cumhuriyetlerin özgürce gelişmesini sağlayacak eşit devlet birimlerinin birliği olarak değil, cumhuriyetleri tasfiyeye doğru bir adım olarak, sözde "tek ve bölünmez" bir cumhuriyetin başlangıcı olarak görmektedir.

Böyle bir tutum "anti-proleter ve gerici" olarak damgalanmıştı ve bunda ayak direyenlerin cezalandırılmaları düşünülmüştü.[4] Kongre, "milliyetleri, eşitlik ilkesine göre temsil eden özel bir organ oluşturması"[5] için bir tasarı önerdi. Fakat "Kimler arasında eşitlik?" sorusunun yanıtı verilmiyordu. Resmi plana göre, Milliyetler Konseyi, federal ya da özerk bütün cumhuriyetlerle özerk bölgelerin temsilcilerinden oluşacaktı. Bir başka plana göre ise, dört federal cumhuriyetin temsilcilerinden meydana gelecekti.[6] Ukrayna delegesi Rakovski, resmi plana göre, RSFSC'nin, diğer üç federal cumhuriyetin toplam temsilcilerinin üç katı temsilci bulundurma hakkına sahip olmasından yakınarak, Alman İmparatorluğu Weimar anayasasından alınmış yeni bir düzeltme önerdi: buna göre, hiçbir "devlet birimi" tek başına toplam temsilcilerin beşte ikisinden fazla temsilciye sahip olmayacaktı. Stalin, yeni organın bir devletler konseyi değil, bir milliyetler konseyi olması gerektiğini ileri sürerek bütün bu tasarıları reddetti.[7] En sonunda üze-

3. Stalin, daha sonra bu vesileyle "Komünizmle bağdaşmayan, enternasyonalizmle hiçbir ilgisi olmayan konuşmaların yapıldığı"nı belirtti (Stalin, *Soçineniya*, c. V, s.244-5).
4. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.505-6. 5. *A.g.e.*, c. I, s.496.
6. *Dvenadtsatyi S"ezd Rossiiskoy Kommunistiçeskoy Partii (Bol'şevikov)* (1923), s.599.
7. Stalin, *Soçineniya*, c. V, s.277-8.

rinde anlaşmaya varılan düzenlemeye göre, Sovyetler Birliği Merkez Yürütme Komitesi (VTsIK) iki meclise ayrılmıştı. Birincisi –Birlik Konseyi– kurucu cumhuriyetlerin temsilcileri arasından, nüfus oranına göre Sovyetler Birliği Kongresi'nce seçilmiş 371 üyeden meydana geliyordu.[8] İkincisi –Milliyetler Konseyi– ise, birliğin her cumhuriyeti ya da her özerk cumhuriyet için beş, her özerk bölge için de bir delege olmak üzere, cumhuriyet ya da bölge yürütme komitesince seçilmiş 131 delegeden oluşuyordu. Milliyetler Konseyi, birliği meydana getiren devletler arasında değil, milliyetler arasında, nüfus oranına bağlı olmayan bir eşitliğin resmen tanınmasını simgeliyordu. Bu iki meclis, RSFSC VTsIK'sının hak ve görevlerinden, gerek teoride gerekse uygulamada esas itibariyle farklı olmayan yeni VTsIK'nın hak ve görevlerini eşitlik ilkesine göre bölüşüyorlardı. VTsIK'nın alacağı her karar, iki meclisin her biri tarafından ayrı ayrı onaylandıktan sonra uygulanacaktı. Aralarındaki görüş ayrılıkları, ortak bir oturumda[9] giderilemediği takdirde olağan ya da olağanüstü Sovyetler Birliği Kongreleri'ne sunulacaktı.

Parti kongresinin kararı, hazırlık komisyonu için, çalışmasını kararlaştırılmış hareket tarzına göre yürütmesini gerektiren bir direktifti. Böylece uyarılan komisyon görevini tamamlayarak Temmuz başında oybirliği ile kabul edilmiş bir tasarıyı, VTsIK'nın onayına sundu. Milliyetler Konseyi'nin ikinci meclis olarak kabul edilmesi gibi bir yenilik dışında, "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği temel yasası (anayasası)"[10] nispeten pek az özgün nitelik içeriyordu. RSFSC anayasasının denenmiş ilkelerinin, yeni birliğin genişlemiş alanına uygulanması amacıyla yapılmış doğrudan bir girişimdi bu. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, birlik üyesi olarak büründüğü ikincil kimliğiyle RSFSC'nin yüce organı durumunda kaldığından, egemen otorite Sovyetler Birliği Kongresi'ne devredilmişti; Sovyetler Birliği Merkez Yürütme Komitesi, Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi'nin görevlerini ve kısaltılmış adını (VTsIK) devraldı, eski VTsIK da bağımlı bir

8. Bunların sayısı, ikinci Sovyetler Birliği Kongresi'nce 414'e çıkarıldı.

9. "Ortak" oturumlarda bile VTsIK meclisleri ayrı ayrı oylama yapıyorlardı ve karar alınması için her birinde çoğunluğun sağlanması gerekiyordu. Görevlilerin seçimi ve usul meselelerini görüşmek için, meclislerin birlikte oylamaya katıldıkları ve toplam çoğunluğun yeterli olduğu "genel kurul" oturumları da öngörülmüştü; fakat bu hüküm ikinci Sovyetler Birliği Kongresi'nce kabul edilen bir karar değişikliği sonucunda iptal edildi.

10. Anayasa metni, 6 Temmuz 1923'te VTsIK tarafından kabul edilmiş son şekliyle, *Istoriya Sovetskoy Konstitutsii v Dekretak* (1936), s.244-50, 255-67'de yer alıyor; İngilizce çevirisi *British and Foreign State Papers*, c. CXX (1924), s.889-902'de yayımlandı.

konuma geçti; RSFSC Sovnarkomu, SSCB Sovnarkomu haline geldi[11] ve tıpkı diğer kurucu cumhuriyetler gibi, RSFSC'nin de, kendisine ait küçük bir Sovnarkomu oldu. Böylece, RSFSC'nin temel kurumları, personel sayısı biraz artmış olarak, fakat pek büyük bir değişikliğe uğramaksızın, SSCB'nin temel kurumları haline geldi. Gerçek süreklilik, eski tertip RSFSC ile yeni tertip bağımlı RSFSC arasında değil, eski tertip RSFSC ile SSCB arasındaydı.

RSFSC anayasasının hazırlanışından bu yana geçen dört yıllık dönem anayasanın yapısında önemli değişikliklere yol açmıştı; özellikle, RSFSC içinde özerk bölgelerin ve özerk cumhuriyetlerin kurulması bu değişikliklerin en başta geleniydi. Anayasa Temmuz 1918'de yürürlüğe girdiğinde, iç savaş, federasyonun özerk birimlerinin yaratılabileceği, çoğunlukla Rus olmayanların yaşadığı bölgelerin büyük bir kısmına yayılmak üzereydi ve kısa sürede bütün dikkatler askeri mücadele üzerine çekildi. Fakat onsekiz ay süren bir savaştan sonra, Kolçak'la Denikin'in yenilgisi, sorunu yeniden gündeme getirdi. "RSFSC'nin federal yapısına ilişkin meseleleri incelemek üzere"[12] Şubat 1920'de VTsIK tarafından bir komisyon atanması sonucunda, standart bir anayasa modeli geliştirildi ve bu model, sonraki iki yıl boyunca, yerel özelliklere göre birtakım değişikliklerle Volga bölgesindeki (Başkırt ve Tatar Cumhuriyetleri), Kafkasya'daki (Dağıstan ve Dağlılar Cumhuriyeti, Abbazya ve Acaristan), Orta Asya'daki (Kazakistan ve Türkistan) ve Kırım'daki özerk cumhuriyetlere uygulandı. Özerk cumhuriyetlerden her birinin kendi Sovyetler kongresinin ve yürütme komitesinin yanı sıra, cumhuriyet Sovnarkomu'nu oluşturan kendi halk komiserlikleri de vardı.[13] Denenmekte olan anayasanın en ilginç yanını, yetkilerin bu komiserliklerle merkez otoriteler arasında bölüşülmesi oluşturuyordu. Üç bölümlü bir sınıflandırma saptandı. Dışişleri ve dış ticaret yalnızca merkez otoritelere bırakıldı; askeri meselelerden ve Tüm Rusya Çekası (sonradan GPU) tarafından, bazı durumlarda yerel otoritelerin görüşleri alınarak yü-

11. Daha önce RSFSC Sovnarkomu'na bağlı olan çeşitli kuruluşlar (ki bunlar arasında en önemlileri Çalışma ve Savunma Konseyi ile Devlet Planlama Komisyonu'ydu) bundan böyle SSCB Sovnarkomu'na bağlandılar. Bunlardan anayasada söz edilmemişti ve kesin gözüyle bakılan transferleri konusunda resmen hiçbir karar verilmedi. Geçiş sürecinin bazı tutarsızlıklarından biriydi bu.

12. Bkz. s.350.

13. "Özerk bölgelerin" bu tür organları yoktu ve anayasanın ilgi alanına girmiyorlardı; anayasaya göre, özerk bölgeler, diğer herhangi bir "bölge" (*oblast*) ile, aynı statüye ve aynı yapıya sahiptiler.

rütülen "karşı devrimcilikle mücadele"den gene merkez otoriteler sorumlu olacaktı. Bunu cumhuriyetler halk komiserliklerinin doğrudan doğruya RSFSC'nin ilgili organlarına karşı sorumlu oldukları görevler izliyordu; bu kategoriye genellikle ülkenin ekonomik hayatını yöneten başlıca komiserlikler giriyordu. Özerk cumhuriyetlerin diğer komiserlikleri açık ya da kapalı olarak VTsIK'nın genel denetimine tâbi bağımsız komiserliklerdi.

RSFSC içindeki bu anayasal düzenlemeler RSFSC ile diğer Sovyet sosyalist cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin saptanmasında daha önce de örnek alınmıştı.[14] Şimdiyse, SSCB'nin yapılandırılmasına temel oluşturmaya yarıyorlardı. 1923 anayasasına göre, SSCB ve cumhuriyetler halk komiserlikleri alışılagelmiş bu üç kategoriye ayrılmıştı. Birinci kategori, Sovyetler Birliği'nin beş komiserliğinden meydana gelmişti, bu komiserliklerin cumhuriyetlerde bir benzeri yoktu, öyle ki bunların ele aldıkları konular – dışişleri, savunma, dış ticaret, ulaştırma, posta ve telgraf– sadece SSCB'nin yetki alanına giriyordu. Burada merkezi otorite, kararların uygulanmasında olduğu kadar hazırlanmasında da kesin bir denetim uyguluyordu. İkinci kategoriyi oluşturan "birleşik komiserlikler" –yeni olan adıydı sadece– Milli Ekonomi Yüksek Konseyi ile Çalışma, İaşe, Maliye, İşçi ve Köylü Denetleme Komiserlikleri'ni[15] içeriyordu. Bu kategoride hem SSCB, hem de cumhuriyetler komiserliklere sahipti; cumhuriyetin komiserlikleri SSCB'de kendilerine tekabül eden komiserliklerin aracısı ve yerel departmanı olarak işlev görüyordu. Cumhuriyet komiserliği, merkez otoritenin aldığı kararların yerel olarak uygulanmasından sorumluydu.[16] Birleşik Devlet Siyasal Yönetimi (OGPU) de aynı kategori içinde yer alıyordu. OGPU, "siyasi ve ekonomik karşı devrim, casusluk ve eşkiyalıkla mücadelede, birlik cumhuriyetlerinin devrimci çabalarını birleştirmek" amacıyla, anayasanın özel kısa bir maddesi gereğince kurulmuştu. RSFSC'deki GPU'nun yerini alan OGPU, "SSCB Sovnarkomu'na bağlanmış", fakat "birlikteki cumhuriyetlerin Sovnarkomu'na bağlı temsilcilerden" oluşmuştu; birleşik

14. Bkz. s.350-51.

15. SSCB anayasası gereğince, birliğin yüce organları "tüm milli ekonominin temellerini atmak ve genel planlanmasını saptamak"la görevliydiler. SSCB anayasasında başta gelen merkezileştirme etkenlerinden biri de ekonomi politikasının artan yoğunlaşmasıydı.

16. Bu iktidar bölünmesinin cumhuriyetlerde endişe yarattığı, Nisan 1923'teki onikinci parti kongresinde alınan bir karardaki ihtiyatlı paragraftan anlaşılmaktadır: "Komiserliklerin birleştirilmesi, Sovyet hükümet aygıtı için bir sınavdır; eğer bu deney uygulamada büyük Rus eğilimlerinin doğmasına yol açarsa, parti böyle bir sapmaya karşı en kesin tedbirleri almak, hatta bazı komiserliklerin birleştirilmesini yeniden gözden geçirmek zorunda kalacaktır" (*VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.505).

bir komiserlik şekline bürünmüştü böylece. Nihayet, İçişleri, Adalet, Eğitim, Sağlık, Sosyal Refah ve Milliyetler komiserlikleri, bu altı komiserlik, üçüncü kategoriyi meydana getiriyordu. Bunlar cumhuriyetlerin organlarıydı, Birlik'te benzerleri yoktu; ancak anayasa, "birlik adalet divanlarının, ceza kanunu ve medeni kanun yasal usullerinin, iş kanunlarının, milli eğitime ilişkin genel tedbirlerin ve halk sağlığına ilişkin genel tedbirlerin" saptanması hakkını birliğe tanımıştı. Birliği meydana getiren her cumhuriyetin, birlikdışı komiserliklerle "birleşik" komiserlikler komiserlerinden oluşan kendi Sovnarkomu vardı; birlik komiserlikleri de, her cumhuriyetin Sovnarkomu'na delege atamak hakkına sahipti. Cumhuriyetlerin Sovnarkomları, gerçekte hukuki varlıklar olarak işlev gördükleri ölçüde, merkez otoritenin yerel yürütme organları olmaya doğru gidiyorlardı böylece. Cumhuriyetlerin merkez yürütme organlarının SSC Sovnarkomu karşısındaki güçleri, aynı derecede azdı. Anayasa gereğince, kararnamelerini ve kararlarını, VTsIK nezdinde protesto edebiliyorlardı; ancak "yürürlüğe girmelerini erteleyemiyorlar"dı.

RSFSC anayasasına oranla bir başka yenilik adli örgütlenme konusunda getirilmişti. SSCB 1923 anayasası, "devrimin meşruiyetini güçlendirmek ve birlik cumhuriyetlerinin karşı devrimle mücadelede gösterdikleri çabaları eşgüdümlemekle yükümlü", "SSCB Merkez Yürütme Kuruluna bağlı" bir Yargıtay kurulmasını öngörüyordu. Fakat, yargı gücü böylece şekli bir bağımsızlık kazanmış oluyorsa da, VTsIK prezidyumu tarafından atanan yargıtay savcısının, yargıtay kararlarına karşı prezidyuma başvurma hakkını öngören madde, yargının yürütme gücünün hizmetine girmesini de sağlama almış oluyordu. Hukukun devlet iktidarının elinde bir araç olduğunu ileri süren Marksist hukuk teorisi böylece geçerliğini korumuş oluyordu. 1918 RSFSC anayasasında, anayasanın adli yorumu konusunda hiçbir madde öngörmemiş olan anlayışla tam bir uyum içindeydi bu yaklaşım. 1923 SSCB anayasası, Yargıtay'a "birlik cumhuriyetlerinin alacakları kararların anayasaya uygunluğu konusunda, SSCB TsIK'sının talebi üzerine, görüş bildirme" hakkı tanıyordu. Oysa birlik organlarından herhangi birinin alacağı kararın yasallığını sınamak için herhangi bir tedbir alınmamıştı ve Birlik ile onu meydana getiren üyeler arasındaki ilişki, "SSCB, birlik cumhuriyetlerinin haklarını korur" diyen bir madde ile belirtilmişti. Asıl yetki, Sovyetler Birliği Kongresi'nin, ya da daha doğrusu, VTsIK'nın elindeydi. Bu organların alacakları kararların hiçbirinin, yetkilerinin dışına İngiltere Parlamentosu'nda olduğundan daha fazla çıkması mümkün değildi.

Anayasayı değiştirmek hakkının birlik cumhuriyetlerine değil, kesinlik-

le merkez otoriteye ait olduğunu açıkça gösteriyordu bu düzenlemeler.[17] 1923 anayasasında, anayasada değişiklik yapabilmeyle ilgili tek madde, otoritenin Sovyetler Birliği Kongresi ile VTsIK arasında bölünmesine ilişkin maddeydi: 2. Madde'ye göre, anayasanın "temel ilkelerini onaylamaya ve değiştirmeye", sadece Sovyetler Birliği Kongresi'nin yetkisi vardı. Bu belirsiz tanımlama "temel ilkelerle" ilgili olmayan sorunlarda anayasada değişiklikler yapmaya VTsIK'nın ya da prezidyumunun yetkili olduğunu zımnen kabul ediyordu ve zamanla, bu yetki açıkça uygulandı. Örneğin, birlik ve cumhuriyetler İaşe Komiserlikleri'ni kaldıran ve "Birleşik" İç Ticaret Komiserlikleri'nin kurulmasını öngören 9 Mayıs 1924 tarihli kararname VTsIK prezidyumu tarafından; Dış ve İç Ticaret Komiserlikleri'nin tek bir Ticaret Komiserliği'ne dönüştürülmesini öngören ve anayasada değişiklik gerektiren 18 Kasım 1925 tarihli kararname ise, VTsIK ve Sovnarkom tarafından birlikte ilan edildi. Öte yandan, anayasanın, toplantıların yılda bir kez yapılmasını öngören 11. maddesini, iki yılda bir yapılması şeklinde değiştirilmesine dördüncü Sovyetler Birliği Kongresi kendi karar vermişti. Bütün bunlardan şu genel sonuç çıkmaktadır: tıpkı normal yasama sürecinde olduğu gibi, anayasa değişikliklerinde izlenen yola da en kestirme yoldan gitme arzusu ve yetki belirsizliği hâkimdi. Anayasal açıdan, ortaya çıkan çelişki, anayasa değişiklikleri dahil bütün kararnamelerin onaylanmak üzere VTsIK tarafından bir sonraki Sovyetler kongresine sunulması zorunluluğu sayesinde giderilmişti. Fakat bu zorunluluk, bunların uygulanmasını durdurmuyor ve salt bir formalite olarak kalıyordu.

Sovyet yapısında 1923 anayasasından kaynaklanan değişiklikleri özetlemek güçtür. Bu konuda araştırma yapanlar, başlangıçtan itibaren garip bir paradoksla karşılaşırlar. RSFSC ibaresinde "Federatif" kelimesi vardı ve bir federasyonun söz konusu olduğunu belirtiyordu. Ne var ki, salt anayasal açıdan ele alındığında, kısmen özerk de olsa, birçok bağımlı birimi içeren birleşik bir devletti RSFSC. SSCB anayasasında ve bu anayasa ile ilgili belgelerde "federatif" ve "federasyon" kelimeleri kullanılmamıştı. Bununla birlikte, temel noktalarda SSCB bir federasyondu. Şeklen eşit derecede egemen devletler arasında imzalanmış bir anlaşma gereğince kurulmuştu ve anayasa, federasyonu oluşturan birimlerin "anayasa tarafından saptanmış sınırlar içinde" egemen olduklarını resmen kabul ediyordu. Anayasa,

17. Bu genel ilkede bir tek istisna kabul ediyordu anayasa: birlik cumhuriyetlerine tanınan ayrılma hakkı onların rızası olmadan geri alınamaz ve bu cumhuriyetlerin sınırları değiştirilemezdi (Madde 6).

gerçek bir federal çizgi izleyerek SSCB otoriteleri ile cumhuriyetler otoriteleri arasında bir yetki ayrılığını; bazı konularda da, ortak yetki kullanımını ("birleşik komiserlikleri") öngörüyordu. Hatta bir federasyonu oluşturan birimlere genellikle tanınmayan bir hakkı, ayrılma hakkını da tanıyor ve tüm cumhuriyetler razı olmadıkça bu hakkın kısıtlanamayacağını ya da geri alınamayacağını bildiriyordu. Çift meclisli sistem, üye devletlerin haklarını korumak için federasyonlarda uygulanan bir sistemdi. Bütün bunlar göz önünde tutulduğunda, SSCB'ni oluşturan Sovyet cumhuriyetlerine, şeklen de olsa, onları bir hayli tatmin edecek imkânlar tanınmıştı.

Bununla birlikte, SSCB ibaresinden "federatif" kelimesinin kaldırılışının bu federal şekillerin kabul edilmesinden çok daha anlamlı olduğu ileri sürülebilir. O dönemle ilgili belgelerde SSCB'nin "tek bir birleşik devlet" olduğu sık sık ve özellikle belirtilmişti. 1923 SSCB anayasası, 1918 RSFSC anayasasına oranla, hem merkez hükümetin sınırsız gücünün bütün sertliğiyle pekişinesi bakımından, hem de onun yetki alanına giren sorunların gittikçe artması bakımından, merkezileşmeye doğru bir adımdı; rejimin ilk günlerinden itibaren, durmaksızın artan yoğunlaşma sürecinde ileri bir adırndı bu. Anayasada cumhuriyetlerin haklarına verilen hiçbir güvence, bu merkezileşme eğilimine direnecek kadar güçlü değildi. Pratikte anayasanın dayattığı tekdüzelik, gerçekte, kolayca abartılabilirdi. SSCB'ni oluşturan birimler, özellikle özerk cumhuriyetler ve bölgeler bunlara dahil edildiğinde, ekonomik, politik ve kültürel gelişmişlik açısından tarih boyunca başka hiçbir federasyonda görülmemiş bir çeşitlilik sergiliyorlardı; sadece bu olgu bile, tekdüze tedbirlerin uygulanmasını güçleştiriyor ya da yetersiz kılıyordu. Kökeni Narkomnats himayesinde gelişmiş bir kuruluşa kadar uzanan Milliyetler Konseyi, Ukrayna milliyetçilerinin özlemlerini gidermekte açıkça başarısızlığa uğramış olmakla birlikte, Bozkır Kazakları'nın ya da Kafkas Dağlıları'nın siyasi bilincinin uyanmasında muazzam bir ilerlemeyi temsil etmişti. Anayasa bakımından, temsili bir çift meclis öngören maddenin, SSCB'nin elverişsiz topraklarında burjuva dünyasının anayasal törelerini ve aygıtlarını yeşertme girişiminden başka bir şey olmadığı ortaya çıktı. Her iki mecliste de, önemli sorunlar hakkında hiçbir tartışma olmadığı gibi, aralarında bir görüş farklılığı çıktığına ilişkin bir kayıt da bulunmamaktadır. Kararnameler VTsIK tarafından onaylanmaya ve onun adına yayımlanmaya devam ediyordu; fakat, ne VTsIK'nın iki meclisi, ne de onun ortak prezidyumu hiçbir önemli karar almadı ya da bir hazırlık komitesinin yetkisinden daha etkili bir anayasal yetkiye sahip olmadı. Kısacası, batı anayasa hukuku açısından eleştirilecek olursa, 1923 anayasasının da,

Sovyet yönetim sistemindeki tüm diğer anayasal biçimler gibi gerçekdışı göründüğü söylenebilir. Bu anayasal biçimler, merkez ve yerel yönetimin sevk ve idaresinde, karar alma ve alınan kararın uygulanmasında bir rol oynuyordu gerçi. Ama önemli siyasi kararlar ve böyle kararlarla ilgili tartışmalar, anayasal çerçevenin dışında kalıyordu.

RSFSC ve SSCB'nin ardarda gelen anayasalarında iktidarın giderek yoğunlaşması, birleşik bir devletin gerçekleşmesinin federal biçim eğilimlerini gölgelemesi, anayasal frenlemelerin etkin olmayışı, sürüp giden milli alarm durumunun gerektirdiği bir tavizdi bir bakıma. Sonucu belirsiz bir varolma mücadelesi, hiç şüphesiz otoritenin merkezi özelliğini yitirmesine ya da zorbalığının azalmasına elverişli bir atmosfer yaratmaz. Üstelik o dönemde, Bolşevikler'in çoğunun aklında, mücadele devam ettiği sürece acımasızca kullanılan, fakat sosyalist düzen uğruna savaş kazanıldığı anda ölmeye mahkûm olan bir devlet kavramı canlılığını koruduğu için, hafifletilmesi gereken her tür tedbir mazur görülüyordu. Kaldı ki, güçlü merkezileşme eğilimleri, sadece Sovyetler Birliği'ne özgü değildi. Gerçekte, Sovyet tecrübesi, federal yönetime ilişkin bir el kitabındaki sözleri doğrulamaktadır:

> Savaş ve ekonomik krizler sık sık tekrarlandığı takdirde, bütün federal hükümetler, hiç şüphesiz, birlik hükümetleri haline gelecektir... Sosyal hizmetlerdeki artış da, pek kesin olmamakla birlikte, aynı sonuca yol açabilir.[18]

İktidarın merkezde yoğunlaşması, herhangi bir ülkenin kurumlarından ziyade dönemin bir özelliğiydi. Sovyetler Birliği'nde bu yoğunlaşmanın kökenleri her şeyden önce ekonomikti. Anayasadaki 1. Madde'nin dikkat çekici bir paragrafı, birliğin yüce organlarını "tüm milli ekonominin genel planlamasının temellerini saptamakla" yükümlü kılıyordu; beş "birleşik" komiserliğin dördü de, ekonomik konularla ilgileniyordu.

Onikinci parti kongresi direktifleri uyarınca, hazırlık komisyonu tarafından kaleme alınmış SSCB anayasası, VTsIK'nın 6 Temmuz 1923 tarihli toplantısında kabul edildi ve derhal uygulamaya kondu. Gene de ikinci Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Kongresi tarafından resmen onaylanması gerekiyordu. Bu onay, 31 Ocak 1924'te, Lenin'in ölümünden on gün sonra verildi.[19]

18. K.C.Wheare, *Federal Government* (1946), s.255.

19. *Vtoroy S"ezd Sovetov Soyuza Sovetskik Sotsialistiçeskik Respublik* (1924), s.129-36. 8. ve 9. notlarda belirtilen iki ufak değişikliğin gerçekleştirildiği kongreydi bu.

NOT B

BOLŞEVİK KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI ÖĞRETİSİ

(a) *19. Yüzyıldaki Arka Planı*

Fransız devrimi, devleti hükümdarın kişisel egemenlik alanı olarak kabul eden görüşe son vermiş ve yerine, milletin ya da halkın egemenliğini koymuştu. Mülkiyet hakkının hükümdara ait olduğunu savunan görüş feodal toprak imtiyazı sisteminden kaynaklanıyordu; sınai ve ticari gelişmenin yarattığı yeni sosyo-ekonomik şartlarla ve feodal olmayan yeni bir aydın zümrenin gelişmesiyle bağdaşmayan bir görüştü bu. Böylece orta sınıflar, monarşinin mirasçıları ve yeni milliyetçilik inancının öncüleri oluyorlardı.

> Aristokrasinin egemen olduğu devletlerde [diyordu Robespierre], "vatan" (*patrie*) kelimesinin, egemenliği ele geçirmiş asil (*patrician*) aileler için bir anlamı vardır sadece. Ancak demokrasi dönemindedir ki devlet, onu oluşturan tüm bireylerin "vatanı"dır gerçekten.[1]

Bununla birlikte, Fransız devriminde yaygınlaştırılıp sistemleştirilen tanım; iktidarın emanetçisi millet ya da halktır tanımı, salt burjuva bir yaklaşım olarak kalıyordu. Babeuf kalabalıkların "toplumu sadece bir düşman gibi gördüğünden ve bir ülkeye sahip olmak imkânını bile yitirdiğinden" yakınıyordu. Weitling ise ülke kavramını mülkiyet kavramına bağlıyordu:

> Ancak mülk sahibi olanın ya da en azından mülk sahibi olmak özgürlüğünden ve imkânlarından yararlananın bir ülkesi olduğu söylenebilir. Bundan yoksun olanın ülkesi yoktur.

Devleti oluşturan "millet" ya da "halk", muzaffer burjuvaziydi. İşçilerin bunda, monarşi dönemindeki kadar kısıtlı bir payları vardı: Modern bir deyişle, "ülkede çıkarları yoktu" henüz.

Marx'ın milli mesele karşısındaki tutumunun arka planı böyleydi işte; *Komünist Manifesto*'daki "İşçilerin vatanı yoktur" özdeyişi de bu geçmişten kaynaklanıyordu. Bazılarının sandığı gibi, bu ünlü söz bir böbürlenme

1. *Discours et Rapports de Robespierre*, der. C. Vellay (1908), s.328.

ya da program değildi. Proletaryanın, milletin tam bir parçası olma hakkından yoksun bırakılmasına karşı bir protestoydu. Bu nedenle "Her ülkenin proletaryasının kendi burjuvazisiyle hesaplaşması gerektiğini" ilk şart olarak saptamıştı *Manifesto.* Bundan dolayı, "proletaryanın burjuvaziye karşı giriştiği mücadele, özü bakımından olmasa bile şeklen, her şeyden önce milli bir mücadeleydi". Öte yandan,

> Proletarya, önce siyasal egemenliği elde etmesi gerektiğinden, milletin yönetici sınıfı olmak için ayaklanması gerektiğinden, yani bizzat *milleti* oluşturması gerektiğinden, kelimenin burjuva anlamında olmamakla birlikte, milli bir nitelik taşır.

Bütün bunlar, burjuvazinin egemenliğine son vermek için gerekli araçları proletaryaya sağlamaya yarayan burjuva demokrasisinin çerçevesi içinde yer alabilirdi.

Fakat uzun vadede farklı güçler etkin olacaktı. Lassalle'in aksine, Marx milli bir sosyalizmle yetinmiyordu. Egemen sınıf ister burjuvazi, ister proletarya olsun, üretimde meydana gelen teknik gelişmelerin milli devleti derinden etkilediğini gözlemlemişti Marx.

> Burjuvazinin, ticaret özgürlüğünün, dünya pazarının, üretim tarzlarındaki tekdüzeliğin ve bunlara tekabül eden hayat şartlarının gelişmesi sayesinde halklar arasındaki milli farklılıklar ve çelişkiler günden güne ortadan kalkmaktadır.
>
> Proletaryanın üstünlük kazanması, bunların ortadan kalkmasını daha da kolaylaştıracaktır. En azından büyük uygar ülkelerin birlikte davranması, proletaryanın kurtuluşunun ilk şartlarından biridir.
>
> İnsanın insan tarafından sömürülmesine son verildiği ölçüde, bir milletin bir başka millet tarafından sömürülmesi de son bulacaktır. Millet içinde sınıflar arasındaki uzlaşmaz çelişki ortadan kalktığı ölçüde, milletler arasındaki düşmanlık da ortadan kalkacaktır.

Proletarya bu süreci hızlandıracaktır. Marx'ın biraz zamanından önce cüretkârca belirttiği gibi, proletarya "milliyetin çoktan öldüğü" sınıftı ve "çağdaş toplumda sınıfların ve milliyetlerin ortadan kalkmasını temsil etmekte"ydi[2]. Şüphesiz bu süreç, burjuvazinin devrilmesinden ve sosyalizme geçildikten sonra tamamlanmış olacaktı. Bununla birlikte, bir yandan her ülkenin proletaryasını kendi burjuvazisinin egemenliğine son vererek kendisini milli sınıf kılmaya teşvik ederken, bir yandan da devrimin nihai amacı olarak, sınıfsız ve milletsiz bir toplumda işçilerin birliğine inanmakta hiçbir tutarsızlık yoktu. Mazzini'den itibaren 19. yüzyıl düşünürlerinin çoğu,

2. *Karl Marx-Friedrich Engels: Historisch-Kritische Gesamtausgabe,* Ier Teil, c. V, s.50, 60.

milliyetçiliği enternasyonalizmin antitezi olarak değil, ona varmanın bir aracı olarak görmüşlerdi.[3] Aynı şekilde devrimin burjuva aşamasındaki milliyetçiliğin, proleter aşamada enternasyonalizm şeklinde gelişeceği de varsayılabilirdi.

Halk egemenliği öğretisi, demokrasinin mantıki ve kaçınılmaz sonucu olarak görünen milletlerin kendi kaderini tayin hakkı öğretisini içeriyordu. Fakat, Fransız devrimince ilan edilmiş şekliyle kendi kaderini tayin hakkı öğretisi esas itibariyle halkların, hanedan ilkesini hiçe sayarak, milli devletler kurma hakkını içeriyordu ve uluslararası olduğu kadar bir iç sorundu da. Fransız devrimi, genel bir ayrılma ve parçalanma süreci tasarlamıyordu elbette. Fransa'da devrim Breton, Normandiya ya da Provans ayrılıkçı hareketinin son geleneksel kalıntılarını ortadan kaldırarak birleştirici bir güç olduğunu göstermişti. Öte yandan sonraki elli yıl boyunca, bu ilkenin çoğu zaman kendi lehlerine ileri sürüldüğü milletler –Polonyalılar, İtalyanlar, Almanlar– kendi soydaşlarıyla birleşip bir araya gelmeye uğraşan dağınık halklardı. Marx'ın milletlerin kendi kaderini tayin hakkı sorununu 1848'den önce incelemeye vakit bulamadığı anlaşılıyor; fakat milli tayin hakkında, üretimdeki modern şartların dayattığını düşündüğü birleşme süreciyle çelişen bir yan görmezdi muhtemelen.

1848 yılı, miliyetçilik ve milli tayin hakkı konusunda bir dönüm noktası oldu. Fransa'da 1789'da yerle bir edilmiş hanedanlık ilkesi, tüm orta Avrupa'da sarsılmıştı; ve milli egemenlik artık her yerde devletin temeli olarak görüldüğü için, yeni milletler seslerini duyurmaya başlıyorlardı. Sadece Almanlar'ın, Polonyalılar'ın ve İtalyanlar'ın milli birlik özlemleri değildi teşvik edilen, Schleswig Danları'nın, Habsburg İmparatorluğu'nun çeşitli halklarının, hatta İrlandalılar'ın milli talepleri de tartışılır oldu. Bu talepler bazı yeni sorunlar yaratıyordu. Almanlar'ın, Polonyalılar'ın, İtalyanlar'ın (ve bu arada, Macarlar'ın) talepleri, hepsi birden Habsburg İmparatorluğu'nun bütünlüğünü tehdit ediyordu. Uğursuz Kutsal-İttifak'ın bel kemiğini oluşturan bu imparatorluk, 1815'ten beri bütün ilerici düşünürlerin nişan tahtası olmuştu ve Alman, Leh, İtalyan ve Macar milli devletlerinin oluşumu yapıcı ve olumlu bir ilerleme olarak gösterilebilirdi kolayca. Ancak şimdi de Alman birliğine Danimarkalılar ve Çekler; Polonya birliğine Ru-

3. 20. yüzyılın başında bu 19. yüzyıl inancı unutulmuştu. Marx'ın "işçilerin vatanı yoktur" özdeyişini doğru yorumlayarak, bunun bir yakınma olduğunu söyleyen Jaurès ve Bernstein, enternasyonal sosyalizme karşı milli sosyalizmi savunurken bu özdeyişi öne sürüyorlardı. Plehanov (*Soçineniya*, c. XIII, s.263-4) ise, Marx'ın cümlesinin doğru yorumunu, tam da bu istenmeyen sonuca götüreceği için reddediyordu.

tenler; Macar birliğine Slovaklar'la Hırvatlar; İtalyan birliğine Slovenler; Britanya birliğine İrlandalılar meydan okuyordu. Milliyetçilik ve milli kaderini tayin hakkı ilk kez yıkıcı, parçalayıcı ve gerici güçler olarak görülmeye başlandı.[4] Marx ve Engels ne o sırada ne de başka bir zaman, bütünlüklü bir milliyetçilik teorisi formüle etmeye kalkışmadılar. 1848 olayları hakkında görüşleri sorulduğunda, milli soruna ilişkin tutumlarını belirleyen, burjuva devriminin bağlamıydı ve o dönemin demokratlarıyla liberallerinin genel tutumundan pek farklı değildi. Bir yerde bir sınır koymak gerektiğini düşünüyordu hepsi de. Milli bağımsızlık talepleri sürgit artmamalıydı. Bütün düşünürler bu konuda aynı görüşteydi. İlginç olan uygulanan ölçütlerdi.

Birincisi, Marx ve Engels, geniş ve güçlü birimler kurmakla sonuçlanacak olan talepleri kabul etmek ve küçük devletler yaratmak amacıyla büyük devletlerin parçalanmasına yol açacak talepleri reddetmek eğilimindeydiler. Bu, hem o dönemin liberal görüşüne[5], hem de *Komünist Manifesto*'da ileri sürülen, çağdaş ekonomik gelişmenin daha büyük birimlerin kurulmasını gerektirdiği yolundaki görüşe uygundu. 1866'da yazdığı bir makalede

4. Demokrasinin bir sonucu olarak tek başına kendi kaderini tayin hakkı görüşünden ("Ruritanyenler hangi devlete ait olacakları konusunda bir seçme yapmak hakkına sahiptirler" önerisinden) bağımsız bir devlet kurmayı milletlerin nesnel hakkı olarak kabul eden milliyet görüşüne ("Ruritanya halkı bağımsız bir devlet kurma hakkına sahiptir" önerisine) geçiş ilk kez 1848'de tasarlandı. Fransız Devrimi'nce tasarlanan insan hakları, milletlerin haklarına dönüştü. Haziran 1848 Slav Kongresi "Avrupa milletlerinin özgürlüğü, eşitliği, kardeşliği adına" başlıklı bir manifesto yayımladı. Rousseau'nun "genel irade"si gündeme gelmişti.

5. 19. yüzyıl ilerici düşünürleri küçük milliyetlerin taleplerine, uygulanabilir bulmadıkları için, sempati beslemiyorlardı genellikle. "Bir Breton için, bir Fransa Navarre'ı Bask'lısı için", diye yazıyordu J.S.Mill, *Considerations on Representative Government*'da, "son derece uygar ve kültürlü bir halkın görüşlerini, duygularını benimsemenin –Fransa'nın koruyuculuğunun, Fransız gücünün itibarı ve saygınlığının sağladığı imkânları paylaşarak, Fransız yurttaşlığının bütün ayrıcalıklarından eşit derecede yararlanan bir Fransız vatandaşı olmanın– bir köşeye çekilmekten, kendi dar zihniyetinin yörüngesinde dönüp durarak, dünyanın genel gidişine katılmaksızın, ilgi duymaksızın, geçmişin yarı vahşi kalıntısıyla avunmaktan daha hayırlı olmadığını hiç kimse düşünemez. Britanya milletinin üyeleri olarak Galliler ya da Kuzey İskoçyalılar için de geçerlidir bu saptama". Birkaç sayfa sonra Mill, İrlanda'da açık görüşlü bir yönetimin, "sadece en yakın komşuları olmakla kalmayan, fakat aynı zamanda dünyanın en zengin, en uygar, en güçlü ve en zarif milletlerinden birini oluşturan insanlarla yabancı olmak yerine yurttaş olmanın, daha az nüfuslu ve daha az zengin bir millete sağlayacağı imkânlara İrlanda halkını daha duyarlı kılacağı" umudunu dile getiriyordu. Lenin, tamamen aynı görüşü benimsiyordu: "Demokratik devlet tam bir ayrılma özgürlüğüne ne kadar yaklaşırsa, ayrılma girişimleri pratikte o kadar azalacak ve gücünü yitirecektir, çünkü ekonomik ilerleme ve kitlelerin çıkarı açısından büyük devletlerin sağlayacağı yararlar tartışılmayacak kadar açıktır (*Soçineniya*, c. XIX, s.39-40).

Engels, milli özlemleri bütün Avrupalı demokratlar tarafından desteklenen "Avrupa'nın büyük ve köklü bu tarihi milletleri" (İtalya, Polonya, Almanya ve Macaristan'ı kastediyordu[6]) ile "tarih sahnesinde az-çok boy gösterdikten sonra, daha güçlü milletlerden herhangi birinin tamamlayıcı parçası haline gelen birçok küçük halk kalıntısı" arasında kesin bir sınır çiziyordu. Bu küçük "milliyetler" ("Sırplar, Hırvatlar, Rutenler, Slovaklar ve Çekler ile Türkiye, Macaristan ve Almanya'daki diğer Slav halkları kalıntıları") Rus Pan-Slavcılığının icadları ya da araçları idiler ve onların talepleri hiçbir şekilde desteklenmeye değemezdi.[7] Küçük milletlerin liberal düşünürlerce idealize edilmesi başlamamıştı henüz ve Marx'la Engels'in böyle bir duyguya kapılmaları için hiçbir sebep yoktu.

İkincisi, Marx ve Engels, gerçekleştiği zaman *Komünist Manifesto*'da açıklanan dünya devrimi şemasını ilerleteceği varsayılan talepleri, yani burjuva gelişmesinin ileri bir noktaya vardığı ülkelerden gelen, dolayısıyla muhtemel proleter eylemlere umut verici bir ortam sağlayacak talepleri desteklemek eğilimindeydiler. *Komünist Manifesto*'da adı geçip de burjuva devrimi sınai olmaktan çok tarımsal bir nitelik taşıyacak olan tek ülke Polonya idi; Polonya'nın talepleri, istisnai olarak bu kategori içinde yer alıyor[8] ve Marx'ın, Frankfurt Meclisi hakkında 1848'de kaleme aldığı makalelerde sürekli destekleniyordu. Diğer köylü milliyetçiliklerinin, doğaları gereği, gerici oldukları düşünülüyordu. Bu anlayışladır ki Engels, Danlar'ın Schleswig'le ilgili taleplerini, "yarı-uygar" bir milletten başka bir şey olmadıkları gerekçesiyle gözardı etmişti; Almanya'nın dukalıklar üzerindeki hakkı "uygarlığın barbarlığa, ilerlemenin durgunluğa karşı hakkıydı".[9] Engels'in, Alman asıllı olmaktan ileri gelen önyargılardan ötürü böyle bir yargıya vardığı söylenir genellikle. Ama, Marx, hiç de İngilizler gibi önyargılı olmadığı halde, o dönemde İrlandalılar'ın taleplerini desteklemek isteme-

6. Genellikle kabul edilen bir sıralamayı izliyordu Engels. Bu dört halkın milli özlemlerine 19. yüzyıl liberal düşünürlerince tanınan önceliğin gecikmiş son yankısı Woodrow Wilson'un *Ondört Noktası*'nda yer almaktadır. Almanlar'la Macarlar düşmandılar artık; İtalyanlar ile Polonyalılar, milli talepleri *Ondört Nokta*'da özellikle tanınmış tek halklardı. Adları belirtilmemiş daha küçük halklar için özerklik yeterli olacaktı.

7. Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. XIII, Kısım I, s.154-7.

8. 1848 devriminin başlangıcı olan 1846 Krakov ayaklanması, Polonya'daki harekete, Marx'ın o dönemde üzerinde ısrarla durduğu, "demokratik" bir nitelik verdi. Bununla birlikte, Marx ve Engels, Polonya'nın devrim şemasındaki yerinden pek hoşnut değillerdi: onların bu konudaki her zaman tutarlı olmayan görüşleri Riyazanov tarafından derlenmiştir: *Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung* (Leipzig), c. VI (1916), s.175-221.

9. *Karl Marx-Friedrich Engels: Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Ier Teil, c. VII, s.353.

di.[10] Polonyalılar'ın talepleri dışında, Habsburg İmparatorluğu Slav milletlerinin talepleri, Engels'in Bakunin'e karşı 1849'da yazdığı, sıklıkla alıntılanan iki makalede aynı küçümsemeyle reddedilmişti.[11] Bu milletlerin hepsi (1848'deki devrimci eylemleri Marx ve Engels tarafından defalarca yüceltilen[12] Çekler hariç) geri köylü milletlerdi. Onların zaferi, "uygar Batı'nın barbar Doğu'ya; kentin köye; ticaret, imalat ve aydın zümrenin, Slav serflerin ilkel tarımına boyun eğmesi" demek olacaktı.

Üçüncüsü, Avrupa'da gericiliğin en güçlü savunucusunun Rusya olduğu, 19. yüzyıl ilerici düşünürlerinin tümü tarafından ileri sürülen bir belitti ve dolayısıyla, Rusya düşmanlığı devrimci içtenliğin mihenk taşını oluşturuyordu. Habsburg monarşisindeki küçük milliyetlerin taleplerinin Marx ve Engels tarafından desteklenmeyişini, Lenin bu temelden hareket ederek açıklıyordu:

> 1848'de, "gerici milletler"le, "devrimci demokratik" milletler arasında bir ayrım yapmanın tarihi ve siyasi sebepleri vardı. Birincileri yerip ikincileri desteklemekte haklıydı Marx. Kendi kaderini tayin hakkı, pek doğaldır ki, demokrasinin genel çıkarlarına bağımlı kılınması gereken demokratik taleplerden biridir. 1848'de ve sonraki yıllarda, bu genel çıkarlar her şeyden önce, Çarlığa karşı mücadeleyi gerektiriyordu.[13]

Bundan dolayı, Polonya'nın Rusya'ya karşı yöneltilebilecek talepleri desteklenmiş, fakat, kendilerine destek sağlamak için Rus gücüne dayanma eğilimindeki küçük Slav halkların talepleri yerilmişti.

Son olarak, Marx ve Engels'in tutumu salt ampirik bir unsuru içeriyordu ve bu tutumun bütün görünüşlerini sistemli düşünülmüş bir teoriye yormak aptallık olurdu. Örneğin, Avusturya'nın Slav köylülerinin büyük bir çoğunluğu Habsburglar'ı daha yabancı efendiler olarak görüyorlar ve dolayısıyla onları, Polonyalı ya da Macar senyörlerden daha az iğrenç buluyorlardı; 1848'de bu köylüler, tam da Marx ve Engels'in, liberallerin çoğuyla birlikte

10. 13 Şubat 1848 tarihli bir manifestoda, ki bunu imzalayan üç kişiden biri de Marx idi, "İrlanda halkı ile Büyük Britanya halkı arasındaki sıkı ittifaktan" ve "İrlanda halkının, İngiltere'nin ezilen sınıfları ile her iki ülkeyi de ezenleri aynı nefret kabında eritmesine yol açan bu önyargının kırılma ihtimalinden" duyulan sevinç dile getiriliyordu (*A.g.e.*, c. VI, s.652).

11. Marx ve Engels, *Soçineniya*, c. VII, s.203-20.

12. Özellikle, 18 Haziran 1848 tarihli makalede. Bununla birlikte, Almanya'nın baskısı yüzünden Çekler'in "Ruslar'dan yana, despotluktan yana ve devrime karşı bir tutum aldıklarını" sözlerine ekliyordu (*Karl Marx-Friedrich Engels: Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Ier Teil, c. VII, s.68-70).

13. Lenin, *Soçineniya*, c. XIX, s.43.

desteklediklerı milli taleplere karşı Habsburglar'ın direnmesine yardım ettiler. Köylü milletlerin gerici nitelikte olduklarını ya da onların Rusya'yı yeğlediklerini ileri süren herhangi bir teori kadar, milli davaya bu sözde "ihanet" de Engels'in uyarılarına yol açtı. Marx ve Engels'in Polonya konusundaki tutumunda Alman ve Polonya taleplerini bağdaştırmadaki pratik güçlüklerin de etkisi vardı. İster milli önyargıdan dolayı, isterse devrimci açıdan ele alındığında Almanya onlara daha ilerici göründüğü ve dolayısıyla, desteklenmeyi Polonya'dan daha çok hakettiği için olsun, Marx ve Engels Almanya'nın Polonya'dan toprak taleplerini daima desteklemeye, aynı zamanda da, Rusya'nın ya da Rusya ile Polonya arasında sıkışmış küçük milliyetlerin zararına Polonya'ya tavizler vermeye yatkın oldular. Bu ampirik tutumlardan teorik sonuçlar çıkarmak tehlikeli olurdu.

O halde, Marx ve Engels, 1850'den önce hiçbir ayırdedici milli tayin hakkı teorisi ileri sürmediler; ya genel demokratik reçetelere uymakla, ya da özel durumlarda, ampirik kararlar almakla yetindiler. Hayatının daha sonraki döneminde Marx, işçi hareketiyle doğrudan temas kurduğu için, milli soruna daha büyük bir ilgi duymaya başladı. 1863 Polonya ayaklanması Britanya ve Fransız işçilerinin bir araya gelmelerine vesile olmuş ve bu buluşmadan 1. Enternasyonal doğmuştu. Ertesi yıl Enternasyonal gerçekten kurulduğunda radikal çevrelerde Polonya'ya duyulan sempati canlılığını sürdürüyordu hâlâ. Bu olaylar yoluyla milletlerin kendi kaderini tayin hakkı Enternasyonal'in programında yer aldı ve Polonya dolayımıyla 27 Eylül 1865'te Genel Konsey'de kabul edildi. "Her millete ait olan kendi kaderini tayin hakkını Polonya'ya sağlayarak ve bu ülkeye bir kez daha sosyal ve demokratik bir temel vererek Avrupa'da Rusya'nın artan nüfuzunu yoketmek gerekli ve ivedidir" deniyordu programın bir maddesinde.

Bununla birlikte, milli tayin hakkı her ne kadar, görünüşte sadece Rusya'yı engellemek amacıyla gündeme getirilmiştiyse de, uygulanışını Polonya ile sınırlandırmak güçtü. Engels, Danlar'ın Schleswig ile ilgili talebine karşı tutumunu yeniden gözden geçirme ihtiyacını duydu,[14] Marx da İrlanda konusunda görüşünü değiştirmeyi kabul etti:

> Vaktiyle, İrlanda'nın İngiltere'den ayrılması bana imkânsız görünüyordu. Şimdiyse, ayrılmanın ardından bir federasyon da gelecek olsa, bunun kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum.

14. *Karl Marx-Friedrich Engels: Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, III[er] Teil, c. III, s.163.

Sonunda, Marx, "İrlanda ile şimdiki bağlarını koparmanın Britanya işçi sınıfının *kesinlikle kendi yararına* olduğu"[15] sonucuna vardı ve bu görüşünü Enternasyonal Genel Konseyi'nde savundu. Anlaşıldığı kadarıyla ilke sorunu tek bir kez gündeme getirildi. Enternasyonal'in Fransız üyelerinin hepsi Proudhoncu'ydu ve milliyetçiliğin taleplerini reddetmekte üstadlarından geri kalmıyorlardı. Haziran 1866'da Avusturya-Prusya savaşı patlak verdiğinde "Proudhoncu klik" Marx'ın Engels'e yazdığı gibi, barış havarisi kesildi, çünkü "savaşın modası geçmişti ve milliyetlerin anlamı kalmamıştı".[16] Bu görüşe katılan Lafargue, birkaç hafta sonra Genel Konsey'de milliyetleri "modası geçmiş hurafeler" olarak tanımlayınca, Marx ona kıyasıya hücum ederek "milliyetleri reddetmekle, farkında olmaksızın, onların örnek bir Fransız milleti içinde yok olup gitmelerini kastettiğini"[17] gösteriyordu. Milli tayin hakkını reddederken, zımnen kendi milli üstünlüklerini ileri süren Avusturya ve Polonya sosyalistleri ile "Büyük-Rus şovenleri"ne karşı, Lenin'in ilerde kullanacağı bir savdı bu.

II. Enternasyonal 1889'daki kuruluşundan 1914'e kadar, milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı öğretisine, I. Enternasyonal'den de az ilgi duymuştu. Bu meseleye ilgi 1870'ten sonra azalmıştı. Ne Polonya'da ne de bir başka yerde, milli tayin hakkını Avrupa kıtasında güncelleştirecek yeni olaylar patlak vermediği gibi, diğer kıtalardaki ezilmiş halkların sesleri de dünyada yeni yeni duyulmaya başlıyordu. Bu konuda en kapsamlı beyan, II. Enternasyonal'in 1896 Londra Kongresi'nde kabul edilen bir kararda dile getirildi:

> Tüm milliyetlerin tam özerkliğinden yana olan kongre, bugün askeri, milli ya da başka tür despotlukların sultasında yaşayan bütün ülkelerin işçilerine duyduğu yakınlığı dile getirmekte; ve bu ülkelerin işçilerini, uluslararası kapitalizmi devirmek ve dünya sosyal demokrasisini kurmak için, dünyanın sınıf bilincine sahip işçileriyle omuz omuza mücadeleye çağırmaktadır.[18]

15. *Karl Marx-Friedrich Engels: Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, III[er] Teil, c. III, s.422; c. IV, s.258. Daha sonra Lenin şöyle yazıyordu: "Marx ve Engels'in İrlanda meselesine ilişkin politikası, baskıcı ülkeler proletaryasının, milli hareketler konusunda takınacakları tutumun, *pratikteki* tüm önemini bugün de koruyan, ilk büyük örneği oldu" (*Soçineniya*, c. XVII, s.464).

16. *A.g.e.*, III[er] Teil, c. III, s.336. 17. *A.g.e.*, III[er] Teil, c. III, s.341.

18. *International Socialist Workers and Trade Union Congress, Londra, 1896* (tarihsiz), s.31; Almancası'nda (*Verhandlungen und Beschlüsse des Internationalen Arbeiter-und Gewerkschafts-Kongresses zu London* (1897), s.18) "özerklik" (*autonomy*) kelimesi *Selbstbestimmungsrecht* diye çevrilmiş ve bu bakımdan, Rusça metindeki anlamına bağlı kalınmıştır (Lenin, *Soçineniya*, c. XVII, s.455).

Böylece, kararın ilk yarısında, burjuva milli özerklik ya da kendi kaderini tayin öğretisinin proletaryaya yararı üzerinde duruluyor; ikinci yarısında da dünya proletaryasının nihai dayanışmasına beslenen güven dile getiriliyordu. Fakat bu ilgi formalite gereği gösteriliyordu. 1914'e kadar, Enternasyonal'in sonraki kongrelerinde bu konuya tekrar değinmek için hiçbir çaba sarfedilmedi.[19]

(b) *1917'den Önce Bolşevik Öğreti*

Milletlerin kendi kaderini tayin hakkı, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin 1898'deki kuruluş kongresinde açıklanan ilk manifestosunda ilan edilmişti. 1903'te, ikinci parti kongresince kabul edilen parti programı, "Devleti oluşturan bütün milletlere kaderlerini tayin hakkı" tanıyordu. Bu maddenin Rusya'nın iç politikası ile ilgili diğer maddeler arasında yer alması ve kullanılan dil, Rusya devletine dahil milliyetlerin söz konusu olduğunu gösteriyordu.[20] Bu yalın ifadenin uluslararası alandaki uygulamada ne anlama geldiği 1914'e kadar hiç söz konusu edilmedi. Fakat milli ve parti içi anlamı bütün bu dönem boyunca tartışıldı. 1905 Devrimi'nden sonra bu tartışmalar daha sertleşti; Lenin'in milli meseleye verdiği önem de, 1912 yazında Avusturya Polonyası'na gitmesiyle, onun gözünde artmış olabilir. Ertesi yıl, "milli meselenin Rus sosyal hayatı ile ilgili bütün sorunlar arasında şimdi son derece önemli bir yeri olduğunu"[21] belirtiyordu. Devrimden önce, Bolşevikler'in bu soruna ilişkin başlıca bildirileri bu döneme aittir.

O dönemde parti politikasına meydan okuyan iki temel sapmadan ilki Avusturya kökenliydi. Aşağı yukarı 20. yüzyılın başlarında Avusturyalı Marksist yöneticiler, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun köhne yapısını tehdit eden bir milliyetçiliğin yıkıcı etkilerine karşı koyma kaygısıyla, sosyal demokrat öğretide kabul edilmiş bir hak olan milli tayin hakkı yerine, toprak ve siyaset bütünlüğü tahrip edilmeksizin tüm imparatorlukta milli grupların yararlanabilecekleri, toprağa bağlı olmayan kültür özerkliği

19. Finlandiya'nın Rusya'dan şikâyetlerinin, ki 1905'ten sonra bütün dünyaca bilinir olmuştu, soyut bir kaderini tayin hakkı temeli üzerinde değil, Rus İmparatorluğu'nun anayasal temeli üzerinde tartışılmış olması dikkate değer bir nokta.

20. Lenin'in programın bu bölümü ile ilgili olarak hazırladığı taslağı yorumlarken Plehanov, sözcüğü sadece Çarlık rejimine uygulanabilir kılmak ve ilerde kurulacak bir burjuva ya da sosyalist cumhuriyeti, Rusya'nın parçalanması anlamına gelebilecek bir politikaya bağlamaktan sakınmak için, "devlet" yerine "imparatorluk" denmesini öneriyordu (*Leninskii Sbornik*, c. II (1924), s.144).

21. Lenin, *Soçineniya*, c. XVII, s.133.

öneren bir tasarı sundular.[22] Bu tasarı ilk ve en açık olarak partiye uygulandı. 1897 kongresinde Avusturya Sosyal Demokrat Partisi, altı özerk milli partiden –Alman, Çek, Leh, Rutenyalı, İtalyan ve Yugoslav– oluşan bir federasyon halinde yeniden örgütlenmeye karar veriyordu. 1899'da Brünn'de yapılan bir sonraki parti kongresi, Avusturya'nın bir "milliyetler federasyonu" şeklinde yeniden örgütlenmesi lehinde müphem bir dille kaleme alınmış bir kararı kabul etti. Bunu, kişisel bir milli kültür özerkliği sistemi lehinde Otto Bauer ve Karl Renner (ki Rudolf Springer takma adıyla yazıyordu) tarafından yönetilen bir kampanya izledi; gayet zekice tasarlanmış bu sisteme göre, farklı milliyetlerin bireyleri, kendi eğitim ve kültür işlerini yönetmek için, ikamet bölgelerine bağlı kalmaksızın, milli konseyler halinde örgütlenecekler, böylece monarşinin siyasi ve ekonomik birliğiyle yönetimi olduğu gibi kalacaktı.

Devletin örgütlenmesiyle olduğu kadar partinin örgütlenmesiyle de ilgili bu görüşler Rusya'da, genellikle Bund denen Tüm Rusya ve Polonya Yahudi İşçiler Genel Birliği'nce coşkuyla karşılandı. Rusya'da en eski sosyal demokrat örgüt olan Bund, Rusya Sosyal Demokrat Partisi'nin 1898'deki kuruluş kongresine, "sadece doğrudan Yahudi proletaryayı ilgilendiren sorunlarda bağımsız, özerk bir örgüt"[23] olarak kabul edildi. 1903'teki ikinci kongrede Bund delegeleri, "Rusya'nın neresinde yaşıyor ve hangi dili konuşuyor olursa olsun, Yahudi proletaryasının biricik temsilcileri" olmak ayrıcalığını korumak için mücadele ettiler.[24] Oylamada ağır bir yenilgiye uğradıklarından, kongreyi ve partiyi terkettilerse de, 1906'daki dördüncü kongrede, hiçbir şeyi halletmeyen anlaşılmaz bir formül gereğince, tekrar kabul edildiler.[25] Fakat o dönemde, Letonya ve Kafkasya sosyal demokrat partileri de, Bund'un taleplerinin aynını ileri sürüyorlardı. Milli seksiyonların özerklik politikası sadece Lenin ve birkaç eski-Bolşevik tarafından eleştiriliyordu ve milli meselenin gitgide daha vahim bir hal almasıyla birlikte parti içi anlaşmazlık büsbütün şiddetlendi.

Bu anlaşmazlık sürüp giderken, öyle görünüyor ki, parti içinde milli

22. Almanlar Avrupa'da geniş bir alana yayılmış olduklarından, milliyet anlayışlarını toprak esasına göre değil, daha çok kişisel bir temele dayandırmak eğilimindeydiler. 1848'de Frankfurt Meclisi'ndeki delegeler, bölgeleri değil, Alman toplulukları temsil ediyorlardı (bu topluluklardan bazıları, üzerinde yaşadıkları topraklarda azınlıkları oluşturuyorlardı). Paris'teki Alman topluluğundan delegeler kabul edilmesi bile önerildiyse de, bu öneri reddedildi.

23. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.5.

24. *Vtoroy S"ezd RSDRP* (1932), s.323-5; bkz. s.39-40.

25. *VKP(B) v Rezolyutsiyak* (1941), c.I, s.81-2.

özerklik ile devlet içinde milliyetlere kültür özerkliğinin, birlikte kabul edilecek ya da reddedilecek, birbirini tamamlayan iki ilke olduğu taraflarca kabul edilmişti.[26] Partiyi milliyet esasına göre bölmenin partiyi zayıflatacağına inanan Lenin, aynı şeyin devlet için de geçerli olduğunu düşünüyordu; mücadelesini parti içinde olduğu kadar devlet konusunda da sürdürdü. 1903 başlangıcında, ikinci kongreden önce, tüm Rusya için bir "*federal* cumhuriyet" ve Kafkasya milliyetleri için "kültür özerkliği" talep eden bir Ermeni sosyal demokrat grubu kıyasıya eleştirmişti. Proletarya, "milli özerklik"le ilgilenmez diyordu Lenin. Gerçekte, onun ilgilendiği iki şey vardır sadece: bir yanda, "siyasi özgürlük, kişi özgürlüğü ve tam bir hak eşitliği", öte yanda, (ayrılma hakkı demek olan) "her milliyete kendi kaderini tayin hakkı".[27] Böylece Lenin, milli tayin hakkı konusunda "ya hep, ya hiç" denebilecek uzlaşmaz bir tutum takındı kısa zamanda; ilk bakışta göründüğünden daha az çelişkili bir tutumdu bu. Bir milletin ayrılma hakkı vardı; bu hakkı kullanmamayı seçtiği takdirde, her ne kadar üyelerinin her biri, İsviçre gibi bir burjuva demokrasisinde bile varolan haklardan, dile, eğitime ve kültüre ilişkin haklardan, diğer vatandaşlarla eşitlik içinde yararlanabiliyor da olsa, millet olarak, başka hiçbir hak talep edemezdi.[28]

Demek ki, Lenin'in tutumu daha 1903 başında belirlenmişti. On yıl sonra, milli mesele daha vahim bir hal aldığında, o sırada kendisini Galiçya'da görmeye gelen genç Gürcü Bolşevik Stalin'i Avusturya Marksistleri'nin tezini çürütmekle görevlendirdi. Stalin'in *Milli Mesele ve Sosyal Demokrasi* adlı denemesi 1913 ilkbaharında bir parti dergisinde yayımlandı.[29] İç ve dış

26. Stalin, bu konuyu, sonradan uzun uzadıya tartışacaktı: "Örgütlenme tarzı... işçilerin düşünce hayatında silinmez bir iz bırakır... İşçiler kendi milliyetlerine göre örgütlendiklerinde, milli kabukları içine çekilirler, örgütsel bölmelerle birbirlerinden ayrılırlar. İşçileri *birleştiren* şey üzerinde değil, onları birbirinden ayıran şey üzerinde durulur... Örgüt konusunda milli bir federasyon modeli işçilere dar bir milli zihniyet aşılar" (Stalin, *Soçineniya*, c. II, s.365).

27. Lenin, *Soçineniya*, c. V, s.242-3. Stalin, Ermenistan sosyal demokratlarını da aynı gerekçeyle eleştirdi (*Soçineniya*, c. I, s.37).

28. Lenin'in açıkladığı ilke 1919 Versailles barış anlaşmasında kabul edildi. Milli tayin hakkı, bir milli grubun, mevcut bir devletten ayrılarak başka bir devlete katılması ya da bizzat kendi devletini kurma hakkını içeriyordu. Bununla birlikte, herhangi bir sebepten dolayı bir milli grup, ayrılma hakkını kullanmadığı takdirde, üyelerinden herbirine, kişi özgürlüğü, siyasi özgürlük ve hak eşitliği "azınlık anlaşmaları gereğince" sağlanmış olsa da, artık grup olarak tanınmayı talep edemezdi.

29. Stalin, *Soçineniya*, c. II, s.290-367, *Marxism and the National Question* adıyla yer alıyor; İngilizce çevirisi Stalin'in, *Marxism and the National and Colonial Question*'ındadır (2. basım, 1936), s.3-61.

kanıtlar bu denemenin Lenin'in görüşlerinden esinlenerek yazıldığını gösteriyor. Bu konuda parti yayınları arasında örnek bir çalışma olarak kalacaktı Stalin'in denemesi.

Bu denemenin giriş bölümünde "yükselen milliyetçilik dalgası" kınanıyor ve sosyal demokratlar, "milliyetçiliğin karşısına, enternasyonalizmin denenmiş silahını, sınıf mücadelesinin birliği ve bölünmezliğini getirerek kitleleri bu 'genel salgın'dan korumaya" çağrılıyordu. Bundan sonra Stalin, milleti, "bir kültür birliğinde kendini gösteren dil, ekonomik hayat ve psikolojik yapı birliğinin oluşturduğu ve tarih boyunca evrimleşerek istikrara ulaşmış bir topluluk" olarak tanımlıyordu. Avusturya Marksistleri'nin milleti, "artık toprağa bağlı olmayan bir kültür topluluğu" (Springer) ya da "bir kader birliği temeli üzerinde meydana gelen belli niteliklere sahip bir topluluk" (Otto Bauer) olduğu şeklindeki tanımı Stalin tarafından milliyetin objektif niteliğini ve onu yaratan değişken tarihi ve ekonomik şartları gözardı ettiği için yerilmişti. Aslında, "millet, sadece bir tarihi kategori değil, aynı zamanda belirli bir döneme, kapitalizmin yükseliş dönemine ait bir tarihi kategori"ydi. Burjuvazi, milletin yaratılmasında "başrol oynamıştır" ve "burjuvazinin kendi milliyetçiliğini öğrendiği ilk okul pazardır". Bundan dolayı, "milli mücadele burjuvaların kendi aralarında bir mücadeledir". Bir milli hareket, "*esas itibariyle* bir burjuva mücadelesidir, özellikle burjuvaziye uygun, ona yarayan bir mücadeledir daima".[30] Genel görünüm, feodal otoritenin uzun süre devam etmesi yüzünden milli devletlerden ziyade çok milletli devletlerin yaratılmış olduğu doğu Avrupa ile, batı Avrupa arasında değişiyordu. Ancak, milletlerin doğuşuna ilişkin bu yaygın genellemeler her yer için geçerliydi. Böylece yaratılmış milleti, objektif ve bağımsız bir varlık olarak görmek gerekiyordu. "Milletler egemendir, bütün milletler eşittir."

Milletlerin tam kendi kaderlerini tayin hakkını ve ayrılma hakkını içeren bu görüş, Avusturya tezine iki açıdan hücum ediyordu. Avusturya tezi bir yandan hem kendi kaderini tayin hakkını hiçe sayarak çok-milletli devleti devam ettirmek istediği, hem de siyasi egemenlik hakları yerine kültürel haklar ölçütünü koymaya kalkıştığı için, milletlerin haklarını sınırlıyordu. Öte yandan, sadece milli önyargıların sürmesine yol açtığı için değil,[31] aynı

30. Lenin o dönemde bu görüşe tamamen katılıyordu: ona göre, "ticari üretimin tam zaferi için, burjuvazinin iç pazarı ele geçirilmek zorunda oluşu", milli hareketlerin "ekonomik temelini" oluşturuyordu ve milli devlet, "tüm uygar dünyada kapitalist dönem için *tipik* ve normal"di (*Soçineniya*, c. XVII, s.428.)

31. Lenin, kültür özerkliğinin gerici sonuçlarına örnek olarak, "Amerika'da, güneyin eski

zamanda, milleti değişmez ve sürekli bir kategori olarak ele aldığı için, milliyetçiliği körüklüyordu. Bu teze göre, geleceğin sosyalist düzeni bile "insanlığı, milliyetlerine göre sınırlandırılmış topluluklara bölecekti". Bu çifte sapmanın aksine, Stalin, Bolşevik inançta yer alan ikili millet anlayışını öneriyordu. Bir yanda, millet, burjuva devrimi döneminde tarihsel olarak öne sürülmüş devlet örgütü şekliydi ve bundan dolayı, çok-milletli bir devletten ayrılma şeklinde gerçekleşen geri alınamaz bir kendi kaderini tayin hakkından yararlanıyordu. Öte yandan, sosyalizmin nihai amacı, dünyanın "milliyetlere göre sınırlandırılmış topluluklara" bölünmesi yerine, "dünya işçileri arasında enternasyonal bir dayanışma ilkesini" yerleştirmekti. Burjuva devriminin milliyetçiliği ile, burada sadece birazcık değindiğimiz proleter devriminin enternasyonalizmi arasındaki ayrım, ancak sonradan ortaya çıkacak olan önemli sonuçlara yol açacaktı.

Bolşevik öğretinin karşı çıktığı ikinci sapma, o dönemde esas itibariyle Polonya sosyal demokrasisinden kaynaklanıyordu.[32] 1890'lı yılların başında, Polonya sosyal demokrasisinin iki grubu arasında, milli meseleye ilişkin bir bölünme oldu. Bu gruplardan birinden, Pilsudski'nin "yurtsever" Polonya Sosyalist Partisi doğacaktı. Rosa Luxemburg'un görüşlerini kabul eden diğer akım, "Polonya devletinin yeniden kurulması talebini" bir "ütopya" diye kınıyordu; sonunda Rus Partisi'nin bir seksiyonu haline geldi.[33] Anlaşmazlık, Rosa Luxemburg'un *Neue Zeit* gazetesinde yayımlanan zehir zemberek bir makalesinde ortaya kondu.[34] Rosa, milli bağımsızlığın bir burjuva meselesi olduğunu ve proletaryanın esas itibariyle enternasyonalizmi simgelediğinden, bunda bir çıkarı olmadığını ileri sürüyordu bu makalesinde. Rosa Luxemburg'un görüşü aynı derginin sonraki sayılarında Kautsky tarafından reddedildi. Kautsky, "*Finis Poloniae?*" başlıklı bir makalede, ilerde Bolşevikler'in benimseyecekleri bir tutumu savunuyordu.[35] Polonyalı toprak sahipleri ve tüccarlar, Polonya köylülüğünün ya da proletaryasının devrimci eylemlerinden korktukları için Rus taydaşlarına bel

köleci eyaletlerinde zenci çocuklar ayrı okullarda okutulurken, kuzeyde, beyaz çocuklarla zenci çocukların birlikte eğitim gördüklerini" belirtiyordu.

32. Pestel'den Çernişevski'ye kadar Rusya'nın ilk radikallerinin ve devrimcilerinin de aynı görüşte olduklarını eklemek gerekir. Bunların hemen hepsi milli taleplere karşı düşman ya da kayıtsızdılar.

33. Lehçe kaynaklara erişemeyenler için, bu tartışmayı Polonyalılar açısından aktaran en iyi kaynak, *Proletarskaya Revolyutsiya*'da yer alan bir makaledir: No. 2-3 (61-2), 1927, s.148-208.

34. *Neue Zeit* (Viyana), c. XIV (1895-1896), c. II, s.176-81, 206-16.

35. *A.g.e.*, c. XIV, Kısım II, s.484-91, 513-25.

bağlarken, Polonya yönetici sınıfına karşı koyamayacak kadar güçsüz bir Polonya bağımsız devrimci partisi fikrinin Polonyalı devrimciler tarafından reddedilmesi, 1914'ten önce Rus Polonyası'nda halkın bütün kesimlerinde Rusya'ya duyulan bağımlılığın ilginç bir belirtisidir. Rosa Luxemburg'un, 1907-1908'de bir Polonya dergisinde yayımlanan uzun bir yazısı, Lenin'e, Polonya tezini tüm ayrıntılarıyla çürüteceği bir makale yazma imkânı verdi.[36]

Bolşevikler'in Polonya tezine cevabı üç noktada yoğunlaşıyordu. Birincisi, "milli bağımsız devletlerin oluşumu bütün burjuva demokratik devrimlerde görülen bir eğilimdir",[37] öyle ki bu aşamada ayrılma hakkının tanınması, burjuva devrimin proletarya tarafından desteklenmesi öğretisinin bir sonucudur. Proletarya, burjuva ilke ve uygulama gereğince verilmiş bile olsa, bir kendi kaderini tayin hakkını bu aşamada reddedemez ya da sınırlayamazdı: Lenin, burjuva kendi kaderini tayin hakkı yaklaşımının çarpıcı bir kanıtı olarak sıklıkla 1905'te Norveç'in İsveç'ten ayrılması örneğini ileri sürüyordu.[38] İkincisi, yönetici bir milletin diğer milletlere kendi kaderini tayin hakkını tanımayı reddetmesi, milletlerin eşitliği ilkesini hiçe saymaktı. Yönetici bir milletin proletaryası böyle bir reddedişe asla suç ortaklığı edemezdi. Tıpkı Marx'ın, İngiliz işçileri İrlanda'nın bağımsızlığını desteklemeye teşvik etmesi ve Lafargue'ı, milliyeti reddederken, aslında Fransız milletinin üstünlüğünü ileri sürdüğü için kınaması gibi, Lenin de, milli tayin hakkının Rus sosyal demokratlar tarafından reddedilmesinin, "toprak kölesi sahiplerinin çıkarlarına ve yönetici milletlerin en berbat önyargılarına tâbi olmak"[39] anlamına geldiğini söylüyordu. Polonyalı bir demokratın, Polonya için ayrılma politikasını reddetmesi meşruydu, ama bu, partinin tümünün, özellikle de Rus üyelerin, Polonya'nın ayrılma hakkını ilan etmelerinin gerekliliğini hiç de azaltmıyordu. Bu tartışma, Lenin'in önemle üstün-

36. Lenin'in Rosa Luxemburg'a karşı kaleme aldığı *Milletlerin Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı* (*Soçineniya*, c. XVII, s.427-74) başlıklı makale 1914 baharından önce yayımlanmadı. Bu makalede ileri sürdüğü savlardan bazıları 1913'ün son yarısında yazdığı makalelerinde yer alıyordu: *Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Milli Programı Hakkında* (*A.g.e.*, c. XVII, s.116-21) ve *Milli Mesele Hakkında Eleştirel Notlar* (*A.g.e.*, c. XVII, s.133-59). O dönemde Lenin, düşüncesini milli mesele üzerinde yoğunlaştırmıştı.

37. *A.g.e.*, c. XVII, s.471. 38. *A.g.e.*, c. XVII, s.327, 441, 449-54.

39. Aynı cümle bu görüşün defalarca yer aldığı Lenin'in o dönemdeki makalelerinde iki kez geçiyor (*A.g.e.*, c. XVII, s.169, 446). Troçki bu görüşü, daha sonra şöyle dile getirecekti: "Yönetici bir milletin statükoyu devam ettirme arzusu, 'milliyetçiliğe' oranla üstünlük kisvesine bürünür, tıpkı muzaffer bir milletin, ele geçirdiği ganimeti muhafaza etmek arzusunun kolayca pasifizme dönüşmesi gibi" (*Istoriya Russkoy Revolyutsii*, c. II (Berlin, 1933), Kısım II, s.50).

de durduğu üçüncü noktayı getiriyordu: (ayrılma hakkı dahil) kendi kaderini tayin hakkıyla, ayrılma kararı arasındaki ayrım. Lenin'e göre, ayrılma hakkını savunmak, özgül bir durumda ayrılmadan yana olmayı gerektirmiyordu.[40] Kendilerine ayrılma hakkı tanınmış olanlar, ayrılmayı isteyip istemediklerine karar vermeliydiler. Sonraki bir aşamada bu ayrım son derece önemli oldu.

Milliyetçilik konusunda partinin ilk kapsamlı tavrı, Galiçya'da (Lenin o tarihte burada yaşıyordu), 1913 sonbaharında, merkez komitenin toplantısında kabul edilen bir kararda görülmektedir. Beş bölümden oluşan kararın ilk üç bölümü Avusturya sapmasına, diğer ikisi Polonya sapmasına ayrılmıştı. Ana noktalar şunlardı:

(1) Kapitalist şartlarda, başlıca talepler bütün milletler ve diller için hak eşitliği, zorunlu devlet dilinin olmaması, okullarda yerel dilde eğitim yapılması, geniş bir bölgesel özerklik ve yerel bir yönetimdir.
(2) Belli bir devlet içinde milli kültür özerkliği ve ayrı bir milli öğrenim ilkesi, genelde demokrasiye ve özelde de sınıf mücadelesi çıkarlarına aykırı olduğundan, reddedilmiştir.
(3) İşçi sınıfının çıkarları, bir devletin tüm işçilerinin, milli esaslara göre bölünmemiş proleter örgütler halinde birleşmesini gerektirir.
(4) Parti, "Çarlık monarşisinin ezilen milletlerinin kendi kaderini tayin hakkını, yani ayrılma ve bağımsız bir devlet kurma hakkını" destekler.
(5) Parti, bu hakkın herhangi bir özel durumda uygulanmasının gerekli olup olmadığına, "proletaryanın sosyalizm uğruna sınıf mücadelesinin çıkarları ve tüm sosyal gelişme açısından" bakarak karar verir.[41]

Anlaşmazlık 1913'te alınan kararla son bulmuş olmuyordu. Milli tayin hakkıyla ilgili tartışma, savaşın etkisiyle her yerde, özellikle de, sosyal demokrat çevrelerde ivme kazanmıştı. Eylül 1915'te savaş aleyhtarı partilerin Zimmerwald konferansında yayımlanan bildiride, bilinen bir ifadeyle, "milletlerin kendi kaderini tayin hakkının tanındığı" belirtiliyordu; bildiri Polonyalı sosyal demokrat Radek'in şiddetli tepkisine yol açtı, Radek, bir İsviçre gazetesinde yayımlanan yazısında "var olmayan bir kendi kaderini tayin hakkı için mücadeleyi", "aldatıcı"[42] bulduğunu söylüyordu. Bir sonraki ilkbaharda, anlaşmazlık, Zimmerwald Solu'nun çıkardığı *Vorbote* gazetesinin sütunlarına taştı. Gazete, Nisan 1916'da, kendi kaderini tayin hakkının lehinde ve aleyhinde olmak üzere başlıca iki tez yayımladı. Tezlerden

40. Lenin, *Soçineniya*, c. XVII, s.119.
41. *VKP (B) v Rezolyutsiyak* (1941), c. I, s.210-11.
42. Lenin, *Soçineniya*, c. XVIII, s.323.

ilki Lenin'in, diğeri de Radek'indi. Radek, sosyal demokrasinin "hiçbir durumda, Avrupa'da yeni sınır-karakolları kurulmasından, ya da emperyalizmin ortadan kaldırdığı sınırların yeniden kurulmasından" yana olamayacağını; milli tayin hakkını kabul etmenin, kesinlikle "sosyal-vatanseverlik"e yol açacağını ve sosyal demokratlar için kabul edilebilecek biricik sloganın, "sınırlar kaldırılsın!"[43] sloganı olduğunu ileri sürüyordu. Birkaç gün sonra, bir başka dergide Radek Dublin'deki 1916 Paskalya ayaklanmasını bir "komplo"[44] diye yeriyordu. Lenin, *Kendi Kaderini Tayin Hakkı Tartışmalarının Sonuçları* başlıklı uzun makalesinde meseleyi özetliyordu. Radek bile "ilhaklara" karşı çıkmıştı; oysa kendi kaderini tayin hakkının reddedilmesi ilhakları desteklemek demekti. Almanya Belçika'yı ilhak ettiği takdirde, Belçika, kendi kaderini tayin adına bağımsızlık talep ederse haklı olmayacak mıydı? Bağımsız bir Polonya'nın yok oluşu, "ilhakın" ta kendisi değil miydi? Milli kaderini tayin hakkının tanınması, milli baskıya göz yumrnayı önleyecek biricik alternatifti.[45]

1913'te kabul edilen karar, özellikle burjuva dönemin "kapitalist şartlarına" ilişkindi ve tartışmaların tümü bu bağlamda yürütülüyordu. Bundan dolayıdır ki Bolşevik öğretinin açık-seçik anlaşılması için gerekli olan bir konu üzerinde fazla durulmuyordu. Lenin sosyalizme yaklaştıkça "milli farklılıklar ve uzlaşmaz çelişkiler"in "gitgide ortadan kalkacağını" söyleyen Marksist anlayıştan hiçbir zaman vazgeçmemişti. Bu nedenle bu uzlaşmazlıklara sürekli, ya da mutlak bir geçerlilik tanımıyordu. Daha 1903'te Lenin sosyal demokratların tanıdığı şartlı milli kaderini tayin hakkıyla, burjuva demokrasisinin tanıdığı kayıtsız şartsız milli kaderini tayin hakkını karşı karşıya koymuştu:

> Burjuva demokratı –ve onun izinden giden çağdaş sosyalist oportünist– demokrasinin sınıf mücadelesini ortadan kaldırdığını hayal ediyor ve bundan dolayı, tüm siyasi taleplerini, "tüm halkın" çıkarları açısından, hatta mutlak bir ebedi ahlak ilkesi açısından, soyut olarak, "kayıtsız şartsız" ileri sürüyor. Sosyal demokrat ise, ister soyut idealist bir felsefe şeklinde sunulsun ister milli bağımsızlık için kayıtsız şartsız bir talep olarak ortaya çıksın bu burjuva aldatmacasını her zaman ve her yerde acımasızca teşhir ediyor.[46]

Ve on yıl sonra, Poronin'de alınan kararın ilan edildiği yıl, Lenin milli mesele konusunda Marksist tavrın, devrimin iki aşamasına tekabül eden iki aşamasını, daha açık bir şekilde birbirinden ayırdediyordu:

43. Lenin, *Soçineniya*, c. XIX, s.37-48, 438-40.
44. *A.g.e.*, c. XIX, s.268.
45. *A.g.e.*, c. XIX, s.241-72.
46. *A.g.e.*, c. V, s.338-9.

Gelişme halindeki kapitalizm, milli mesele konusunda iki eğilim tanıyor. Birinci eğilim, milli hayatın ve milli hareketlerin uyanışıdır, milli baskının her türlüsüyle mücadeledir, milli devletlerin yaratılmasıdır. İkincisi ise, milletler arasında her türlü ilişkinin gelişmesi, gittikçe sıklaşması, milli sınırların kaldırılması, uluslararası sermaye birliğinin ve genelde ekonomik hayat, siyaset, bilim ve benzerlerinde birliğin kurulmasıdır.

Bu iki eğilim kapitalizmin evrensel kanunudur. Birincisi, gelişmesinin başlangıcında egemendir; ikincisi, sosyalist bir topluma dönüşmeye yüz tutmuş gelişmiş kapitalizmin niteliğidir. Marksistler'in milli programı, ilk durumda milletlerin ve dillerin eşitlik hakkını, hangi türden olursa olsun ayrıcalıkların kabul edilemeyeceğini ve milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkını; ikinci durumda ise, enternasyonalizm ilkesini savunarak, her iki eğilimi de dikkate alır.[47]

Burada yapılan ayrım, burjuvazinin feodal düzene karşı henüz kendi hakları için mücadele ettiği dönem ile, burjuva devriminin gerçekleşmesinden sonraki dönem arasındaki ayrımdır. İlk dönem boyunca, milli mücadele, özellikle, burjuva nitelikte bir mücadeleydi ve millet-devletin yaratılmasını amaçlıyordu. İşçilerin bunda hiçbir çıkarı olmadığı ya da bunu desteklememeleri gerektiği anlamına gelmiyordu bu: "hareket özgürlüğünün kısıtlanması, oy verme hakkından yoksun bırakma, azınlık dillerinin yasaklanması, eğitimin kısıtlanması ve diğer baskı şekilleri, daha çok değilse bile, en az burjuvaziyi olduğu kadar işçileri de etkilemektedir".[48] Bununla birlikte işçiler, milletlerin kendi kaderlerini tayin taleplerini mutlak kabul etmiyorlardı. Bu talep, uluslararası sosyalizmin talepleri ile asla çatışmamalıydı:

"Kendi" milletinin burjuvazisiyle siyasi birliği, bütün milletlerin proletaryası ile topyekûn birlikten üstün tutan işçi, kendi çıkarına aykırı hareket etmiş, sosyalizmin ve demokrasinin çıkarlarına aykırı hareket etmiş olur.[49]

Ayrıca

Marksizm, en "adili", en "arınmışı", en incesi, en uygarı bile söz konusu olsa, milliyetçilikle bağdaşmaz. Marksizm, bütün milliyetçilik şekillerinin yerine, tüm milletlerin daha yüce bir birlik içinde kaynaşmasını ifade eden enternasyonalizmi koyar.[50]

Sosyalist bir politikanın hedefi, diyordu Stalin ünlü denemesinde, milli engelleri ortadan kaldırmak ve halkları "farklı türde bir bölünmeye, sınıflara göre bölünmeye yol açacak şekilde"[51] birleştirmektir. Milli mesele araya

47. *A.g.e.*, c. XVII, s.139-40. 48. Stalin, *Soçineniya*, c. II, s.308.
49. Lenin, *Soçineniya*, c. XVI, s.509. 50. *A.g.e.*, c. XVII, s.145.
51. Stalin, *Soçineniya*, c. II, s.362.

girdikçe, "nüfusun en alt tabakalarının dikkati"ni sınıf mücadelesinden, kendilerini ve burjuvaziyi ilgilendiren geçici "ortak" sorunlara yöneltiyordu.[52] O halde milli kaderini tayin hakkı ilkesinin, göreceli, şartlı ve geçici geçerliliğinin tam bilincine vararak ve nihai enternasyonal hedefini daima göz önünde tutarak kabul edilmesi gerekirdi.

Fakat, devrimin iki aşamasına ilişkin öğreti, Bolşevik kendi kaderini tayin hakkı teorisine daima temellik ettiği halde, o zamana kadar milli mesele, özellikle ilk aşamayı, burjuva aşamayı ilgilendiren bir sorun olarak ele alınmıştı pratik nedenlerle; çünkü ikinci aşama, henüz uzak bir geleceğe bağlı görünüyordu. 1914 savaşı, Lenin'i yavaş yavaş şu görüşe getirdi: kapitalizm kendi çelişkilerinden dolayı neredeyse çökme noktasına gelmişti ve ikinci aşamanın, devrimin sosyalist aşamasının başlaması yakındı; bu durumda kendi kaderini tayin teorisinde bir ayarlama gerektiriyordu. Ne var ki savaşın etkilediği dünya şartlarının incelenmesi, yeni bir karışıklığı ortaya koydu. Devrimin aşamaları zaman içinde ardarda geliyordu. Fakat, kapitalizmin eşitsiz gelişmesinden dolayı, aynı anda dünyanın farklı yerlerinde farklı aşamalara varılabiliyordu ve bunlar birbirlerini karşılıklı etkiliyordu. Bu iki özellik, Lenin'in Nisan 1916'da kaleme aldığı *Sosyalist Devrim* ve *Milletlerin Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı* başlıklı tezlerinde açıklandı.[53] Bu tezlerin ilkinde, açıkça "Sosyalizmin gerçekleşmesi için gerekli tüm objektif şartların bir araya geldiği" ileri sürülüyordu. "Muzaffer sosyalizmin" ilk görevi demokrasiyi tamamlamak olduğuna göre, "ezilen milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkını, yani siyasi ayrılmaya özgürce karar verme hakkını" da gerçekleştirmek durumunda kalacaktı. Tezlerin içinde en büyük yeniliği getiren, dünyayı "başlıca üç tür ülkeye" bölmeye ilişkin olan tezdi. İlki, "batı Avrupa'nın önde gelen kapitalist ülkeleri ile Amerika Birleşik Devletleri'ni" kapsıyordu: bu ülkelerde "burjuva ilerici milli hareketler çoktan tamamlanmıştı". İkinci grup, doğu Avrupa'yı ve "özellikle, Rusya"yı kapsıyordu: burada, "20. yüzyıl, burjuva demokratik milli hareketleri özellikle geliştirmiş ve milli mücadeleyi şiddetlendirmişti". Üçüncü kategoride "Çin, İran, Türkiye gibi yarı sömürge ülkelerle sömürgeler" yer alıyordu; bu ülkelerde "burjuva demokratik hareketler ya henüz başlamaktaydı ya da tamamlanmış olmaktan uzaktı".

Böylece Lenin, milli kaderini tayin mücadelesinin burjuva aşamasından sosyalist aşamasına geçiş yolunu ararken mücadelenin burjuva aşamasının tahliline de yeni bir incelik getiriyordu. İlk kez *Emperyalizm, Kapitalizmin*

52. Stalin, *Soçineniya*, c. II, s.309. 53. Lenin, *Soçineniya*, c. XIX, s.37-48.

En Yüksek Aşaması adlı ünlü kitabında[54] açıkladığı görüşlerinin doğrudan sonucuydu bu. Lenin bu kitabında 19. yüzyıl rekabetçi burjuva kapitalizminin, 20. yüzyılın sömürücü burjuva emperyalizmine dönüştüğünü sergiliyordu. Milli kurtuluş mücadelesi, esas itibariyle, burjuva demokratik bir mücadeleydi. 19. yüzyıldaki tipik şekliyle bu mücadele, feodalizmin ve otokrasinin kalıntılarına karşı bir mücadele olmuştu; ve bu şekliyle ikinci kategorideki ülkelerde, yani doğu Avrupa'da ve "özellikle Rusya"da tamamlanmamıştı henüz. 20. yüzyıldaki tipik şekliyle, üçüncü kategorideki sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin mücadelesi, artık köhne feodalizme ve otokrasiye karşı değil, burjuva emperyalizmine karşı bir mücadeleydi. Böylece, ikinci ve üçüncü kategoride yer alan ülkelerin milli hareketleri arasında, 19. yüzyılın köhne otokrasisinin kurbanlarıyla, 20. yüzyılın yeni emperyalizminin kurbanları arasında, doğu Avrupa ile Asya arasında gerçek bir ittifakın temelleri atılmıştı. 1916'da şöyle yazıyordu Lenin:

> Sömürgelerde ve Avrupa'da küçük milletlerin isyanı olmaksızın, tüm önyargılarına rağmen küçük burjuvazinin devrimci patlaması olmaksızın, bilinçsiz proleter kitlelerle yarı-proleterlerin soyluluğun, kiliselerin, monarşilerin ve yabancı milletlerin baskısına karşı başkaldırması olmaksızın, bir sosyal devrimin *düşünülebilir* olduğunu varsaymak, *sosyal devrimi inkâr etmek* demektir.[55]

Bununla birlikte, bu incelikler, gene Lenin tarafından 1916 Nisan Tezleri'nde yapılan açıklamanın; milletlerin kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin burjuva uygulama aşamasından sosyalist uygulama aşamasına geçişinin yaklaştığına ilişkin açıklamanın ışığında kavranabilirdi.[56] Bu konuda da Rusya merkezi ve canalıcı bir konuma sahipti. Burjuva devriminden sosyalist devrime geçiş döneminde milli mücadelelerdeki gelişmenin burjuva ve sosyalist aşamaları arasındaki sınır çizgisi de belli belirsiz bir hal almıştı, özellikle de, iki aşama arasında bulunan Rusya için geçerliydi bu. Fakat Lenin milli kaderini tayin hakkı öğretisinin burjuva ve sosyalist aşamalarının

54. *A.g.e.*, c. XIX, s.78-175. 55. *A.g.e.*, c. XIX, s.269.

56. Stalin, aradan uzun bir zaman geçtikten sonra şöyle yazıyordu: Ekim 1916 tarihli *Kendi Kaderini Tayin Hakkı Tartışmalarının Sonuçları* makalesinde Lenin, "milli meselenin kendi kaderini tayin hakkına ilişkin canalıcı noktasının, genel demokratik hareketin tamamlayıcı bir parçası olmaktan çıktığını ve genel proleter, sosyalist devrimi oluşturan bir parça haline geldiğini" bildiriyordu (Stalin, *Soçineniya*, c. VII, s.223). Stalin'in, bu satırların yer aldığı makalesi, ilk kez 30 Haziran 1925 tarihli *Bolşevik*'te (sayı 11-12) yer aldı, *Voprosi Leninizma*'nın sonraki basımlarına konmadı ve *Toplu Eserler*'de yeniden yayımlandı. Doğrudan metinden yapılmış bir alıntı değildir bu. Stalin'in Lenin'in makalesini geriye dönük olarak yorumlayışını temsil ediyor, ancak Lenin'in söylediklerini aslından daha kesin bir dil kullanarak aktarıyor.

her birine uyguladığı bir ölçüt kullanıyordu:

> Bu sorun hakkında kafa yormamış olanlar, ezen milletlerin sosyal demokratlarının "*ayrılma* özgürlüğü" üzerinde durmalarının, ezilen milletlerin sosyal demokratlarının ise "*birleşme* özgürlüğü" üzerinde ısrar etmelerinin bir "çelişki" olduğuna hükmediyorlar. Fakat birazcık düşünülecek olursa, milletlerin birbirleriyle kaynaşmalarına, enternasyonalizme giden, *şimdiki durumdan hareketle* bu hedefe giden, *başka* bir yol olmadığı, olamayacağı görülecektir.[57]

Ekim Devrimi, milletlerin kendi kaderini tayin hakkı gibi acil bir soruna ilişkin teorisini ve pratiğini bu biraz belirsiz temel üzerine inşa etmek durumunda kalacaktı.

57. Lenin, *Soçineniya*, c. XIX, s.262.

KISALTMALAR

Çeka	Çrezvjçainaya Komissiya (Tüm Rusya Olağanüstü Komisyonu)
Komintern	Kommunistiçeskii Internatsional (Komünist Enternasyonal)
GPU	Gosudarstvennoe Politiçeskoe Upravlenie (Devlet Siyasal Yönetimi)
IKKI	Ispolnitel'niyi Komitet Kommunistiçeskogo Internatsionala (Komintern Yürütme Komitesi)
Narkomfin	Narodniyi Komissariat Finansov (Maliye Halk Komiserliği)
Narkomindel	Narodniyi Komissariat Inostrannik Del (Dışişleri Halk Komiserliği)
Narkomnats	Narodniyi Komissariat po Delam Natsional'nostei (Milliyetler Halk Komiserliği)
NEP	Novaya Ekonomiçeskaya Politika (Yeni Ekonomi Politikası)
OGPU	Ob"edinennoe Gosudarstvennoe Politiçeskoe Upravlenie (Birleşik Devlet Siyasal Yönetimi)
Rabkrin, RKI	Raboçaya i Krest'yanskaya Inspektsiya (İşçi ve Köylü Denetleme Halk Komiserliği)
RSFSR	(RSFSC) Rossiiskaya Sotsialistiçeskaya Federativnaya Sovetskaya Respublika (Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti)
Sovnarhoz	Sovet Narodnogo Hozyaistva (Milli Ekonomi Konseyi)
Sovnarkom	Sovet Narodnik Komissarov (Halk Komiserleri Konseyi)
SD	(SR) Sotsial Revolyutsioner (Sosyalist Devrimciler)
STO	Sovet Truda i Oboroni (Çalışma ve Savunma Konseyi)
TsIK	Tsentral'niyi Ispolnitel'niyi Komitet (Merkez Yürütme Komitesi)
Uchraspred	Uchet i Raspredelenie (Sayım ve Dağıtım Seksiyonu)
Vesenka	Vissii Sovet Narodnogo Kosyaistva (Milli Ekonomi Yüksek Konseyi)
Vikjel	Vserossiiskii Ispolnitel'niyi Komitet Soyuza Jeleznodorojnikov (Tüm Rusya Demiryolu İşçileri Yürütme Komitesi)
VKP (B)	Vsesoyuznaya Kommunistiçeskaya Partiya (Bol'şevikov) (Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik)).
VTsIK	Vserossiiskii (Vsesoyuzniyi) Tsentral'niyi Ispolnitel'niyi Komitet (Tüm Rusya (Sovyetler Birliği) Merkez Yürütme Komitesi)

DİZİN

Abbazya 319-20, 359 d., 367.
Acaristan 320, 359 d., 367.
Adige 359 d.
Akimov, V. 36, 38, 40.
Akselrod, P. 16-8, 25, 39, 42, 53, 60.
Alman Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi (USPD) 167.
Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) 42-3, 48, 174, 207 d., 222.
Almanya, RSFSC ile ilişkiler. Bkz. RSFSC.
Amerika Birleşik Devletleri, RSFSC ile ilişkiler. Bkz. RSFSC; Washington konferansı.
Anarşistler 19, 132, 154, 174, 220-4, 247 d., 268.
Anayasa, - RSFSC Anayasası: kökenleri 107, 121, 134; hazırlık komisyonu 123; hazırlıkları 123-4; ve devlet iktidarı 124-7; ve proletarya diktatörlüğü 127, 136-7, 140; ve merkezileşme 129-30; ve yerel Sovyetler 127-8; federal niteliği 131-6; ve kişi özgürlükleri 137-8; ve hak eşitliği 137-8; ve ayırdedici oy hakkı 138-9, 306 d.; ve erklerin ayrılığı 140-2; ve bürokrasi 143; onaylanması 144, 158; düzeltilmesi 201; ve milletlerin kendi kaderini tayin hakkı 244; - SSCB Anayasası: kökeni 361-3, taslak komisyonu 362, 366; ve parti 364-5; ve milliyetler 364-6, 370-1; Stalin ve anayasa 365-6; hazırlıkları 366-8; onaylanması 366 d.; ve Halk Komiserlikleri 368-9; ve yargının örgütlenmesi 369; değiştirme yetkisi 370; ve ayrılma hakkı 370 d.; federal niteliği 370; ve merkezileşme 370-2; önemi 369-72.
Artem (Sergiev, F.) 191 d., 278 d.
Avksentiyev, N. 114, 322.
Avusturya Sosyal Demokrat Partisi 382.
Ayrılma hakkı 238, 243 d., 244-5, 248-52.
Azerbaycan: 311-20, 337, 347, 351-3, 355, 357-8.
Babeuf, G. 373.
Bakunin, M. 19, 42, 220-1, 378.
Bakû'deki Sovyet hükümeti 315-7, 352.
Bakû Kongresi. Bkz. Doğu Halkları Kongresi.
Basmacılar 300 d., 304, 310, 354.
Başkırdistan, Başkırtlar 247, 249, 258, 261, 289-98, 299 d., 300 d., 322, 344, 350, 359 d., 261, 289, 344, 350. Tatar-Başkırt Cumhuriyeti'ne de bkz.
Bauer, O. 382, 384.
Bebel, A. 43.
Berdyayev, N. 21.
Bernstein, E. 21, 221, 375 d.
Besarabya 347.
Beyaz Rusya: 283-5, 337-8, 344, 348, 354-5, 358, 362, 364.
Birlik Konseyi 366.
Bluçer, V. 328.
Bogdanov, A. 53, 57, 83.
Boki 307 d.
Boldirev, V. 322 d., 327 d.
Bolşevizm, Bolşevikler: kökenleri 39-42; ve Menşevikler 42-52; ve 1905 devrimi 53-4, 60-1; ve partinin yeniden birleşmesi 56-8; ayrı bir parti olarak kuruluşu 70; ve 1914-1918 savaşı 72-3, 78-9; ve Şubat Devrimi 76-85; ve Geçici Hükümet 79-80. ve birinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi 92-3; iktidarı ele geçirmeleri 97-101; ve Kurucu Meclis 105, 108-19; ve koalisyon hükümeti 109; ve Sol Sosyalist Devrimciler 110-11; ve devlet teorisi 124-5; ve federalizm 132-3; ve devrimci terör 149-51; ve muhalefet 160-3, 165-9, 172-3; ve azınlık partileri 160-3; ve kıtlık yardımı 168; ve Sovyetler 205; ve milletlerin kendi kaderini tayin hakkı 241-54; Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik), Menşevizm ve Menşevikler'e de bkz.
Brest-Litovsk anlaşması, 3 Mart 1918, 122, 141, 153-5, 157, 161, 168, 177-9, 182, 186, 205, 235, 246, 265 d., 272, 274-5, 283, 293, 312-4.
Broido, G. 303, 304 d., 306, 309 d.
Bubnov, A. 70, 96-8, 100, 178 d., 278, 282.
Buhara 291, 302-10, 347, 353-4, 362-3.
Buharin, N. 33, 72, 94, 116, 123, 172, 178, 191 d., 228-9, 247-8, 341, 361 d.
Bulgakov, S. 21.
Bund (Rusya ve Polonya Yahudi İşçiler Genel Birliği) 15, 36, 39, 44, 132.
Buryat-Moğolistan, Buryatlar 320, 328, 359 d.
Bürokrasi 143, 209-11, 226-31.
Cengiz Han 291, 302.
Cenova Konferansı 357.
Cerjinski 96, 98, 100, 151, 153, 154 d., 157, 159, 177, 184, 191 d., 196, 361.
Credo 21.
Curzon, Viscont 316.
Çalışma ve Savunma Konseyi (STO) [önceki İşçi ve Köylü Savunma Konseyi] 202, 367 d.
Çeçen özerk bölgesi 292, 359 d.
Çeka (Ve-Çe-Ka) 151-62, 165-6, 170-1, 198.
Çekenkeli, A. 313 d.
Çekidze, N. 69, 76, 82, 313 d.
Çekoslovak lejyonları 135, 157, 321-4.

Çereteli, I. 92, 117, 313 d.
Çernov, V. 116-8, 164, 166-7.
Çiçerin, G. 277, 314 d.
Çin, RSFSC ile ilişkiler. RSFSC'ye bkz.
Çin Türkistanı. Bkz Sinkiang
Çuvaş Özerk Cumhuriyeti, Çuvaşlar 257, 259 d., 260, 292, 294-5, 299, 350.
D'Anselm, General 276.
Dağıstan 296, 299 d., 300-1, 359 d., 365.
Dağlılar özerk cumhuriyeti 301-2, 359 d.
Dan, F. 48 d., 57, 154, 165-6.
Denikin 193, 239, 259, 278-9, 281, 296-8, 307, 316-7, 323-4, 371 d.
Devlet Denetleme Halk Komiserliği. Bkz. İşçi ve Köylü Denetleme Halk Komiserliği (Rabkrin)
Devrim: Rusya, 1905, 53, 68; Rusya, Şubat 1917, 75-81; ve Geçici Hükümet 75-81; ve "ikili iktidar" 75, 85-6, 114; Rusya, Ekim 1917, 99-102, 145-7; Amerikan devrimi ve federalizm 131; Fransız devrimi ve federalizm 131; "Sürekli Devrim"e de bkz.
Devrimci Sosyal Demokrat Birlik 40.
Dış siyaset. Bkz. RSFSC.
Diktatörlük. Bkz. proletarya diktatörlüğü, parti diktatörlüğü.
Dimanshtein, S. 343.
Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi, 260, 303d.
Doğu Halkları Kongresi (Bakû Kongresi) 296 d., 298, 309, 319.
Dunsterville, L. C. 315.
Dutov, A. 271 d., 296, 303.
Eichhorn, General 276.
Ekonomizm 19-27, 49.
Eliava, Sh. 307 d.
Emeğin Kurtuluşu 16-8, 25.
Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi 107, 115, 121, 134, 137, 244.
Engels, F.: ve federalizm 132-4; ve devrimci terör 149; ve devlet 218-20; ve Rusya 289; ve milli sorun 341, 376-80.
Enternasyonaller: - Birinci (Uluslararası Emekçiler Birliği): ve Marx 29; ve milletlerin kendi kaderini tayin hakkı 380. - İkinci (Sosyalist ya da Sosyal Demokrat): ve savaş 71-2, 222; ve ölüm cezası 148 d.; ve milletlerin kendi kaderini tayin hakkı 380. - Üçüncü (Komünist, Komintern): ve Rusya Komünist Partisi ile anlaşmazlık 195.
Enukidze, A. 208 d., 364.
Enver Paşa 310.
Eremeev 78.
Ermenistan 311-20, 337, 344, 347, 350, 353-4, 357-9.
Estonya 286-9.
Fabianlar 30, 222.
Fin Sosyal Demokrat Partisi 264 d., 265.
Finlandiya 264-9, 341, 347, 350.
Fourier, F. 217.
"Fraksiyonculuk" 188 d., 188-9.
Frunze, M. 191 d., 280 d., 307-8, 363-6.
Galiçya, Doğu 276.
Geçici Hükümet 75-87, 90-3, 98, 100, 105, 109, 111, 264-7, 270, 290.
Gegeçkori, E. 312.
Godwin, W. 216-7.
Goldenberg, I. 83.
Goloşçekin, F. 300 d., 307 d.,
Gorki, M. 32, 169, 237 d.
Gotsinski 292, 300.
GPU, Bkz OGPU
Gurviç, G. 123 d.
Güney Osetya (Yugo Osetya) 320, 359 d.
Gürcistan 331-20, 337, 344, 347, 350, 353-4, 357-61, 365.
Haase, H. 207 d.
Halk Komiserleri Konseyi (Sovnarkom) 100, 105, 114, 123-4, 141-3, 151, 155, 161, 183, 200-11, 246, 260-2, 266, 294, 307, 367.
Halk Komiserleri Sovyeti (Sovnarkom). Bkz. Halk Komiserleri Konseyi.
Halk Komiserlikleri, Bkz. SSCB Anayasası; Halk Komiserleri Konseyi.
Herzen, A. 25 d.
Hess, M. 217.
Hiva. Bkz. Horezm
Hocayev, F. 308.
Hoffman, Max 283 d.
Hoover, H. 169.
Horezm (Hiva) 302-8, 353-4, 363, 347, 362.
Hruşevski, M. 269, 274 d., 275, 282.
İgnatov, E. 184.
Iskra (Kıvılcım) 17, 18, 26-30, 36, 41.
İçişleri Halk Komiserliği 170-1.
İşçi Temsilcileri Sovyeti: Petersburg (1905) 54-5, 75, 88; Petrograd (1917) 75, 97-8, 100-1.
İşçi Muhalefeti 185-8, 194.
İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği 16-7.
İşçi ve Köylü Denetleme Halk Komiserliği (Rabkrin) [önceki Devlet Denetleme Halk Komiserliği] 209-13.
İşçi ve Köylü Savunma Konseyi. Bkz. Çalışma ve Savunma Konseyi.
İtilaf Devletleri'nin müdahalesi 153-4, 238, 252, 319-34.
İzvestiya 55, 77, 83, 114, 116, 123.
Japonya, RSFSC ile ilişkiler. Bkz. RSFSC.
Jaurès, J. 375 d.
Jefferson, T. 148 d.
Jelezniyakov, V. 117.
Jilunoviç 284 d.
Joffe, A. 151 d., 331.
Jordanya, N. 312, 315.

Kabarda-Balkar özerk bölgesi 259 d.
Kadetler 109, 111-4, 150, 161, 295.
Kaledin, A. 245, 271-2.
Kalinin, M. 70, 77, 191 d., 201.
Kalmukya, Kalmuklar 297-9, 359 d., 350.
Kamçatka 329.
Kamenev, L. B. 53, 57, 73, 78-81, 84, 86, 93, 96-100, 108-9, 150, 169, 176-7, 191 d., 207.
Kamenski, A. 261.
Kappel, General 323 d., 329.
Karaçay-Çerkez özerk bölgesi 359 d.
Karahan, L. 331 d.
Karelya 359 d.
Kautsky 27, 43, 58, 149 d., 222-3, 318, 385.
Kazaklar (Cossacks) 271-2.
Kazakistan, Kazaklar 290-305, 310, 322, 344, 350, 359 d., 367, 371.
Kefali, T. 166 d.
Kemal, M. (Atatürk) 317.
Kendi kaderini tayin hakkı (Milletlerin): burjuva öğretisi 240-1, 252, 345-6, 373-6, 388-9; Bolşevik öğreti 241-54, 333-6, 242-6, 373-92; ve "Polonya sapması" 242, 247 d., 258, 340, 385-7; ve RSFSC anayasası 244; ve federalizm 244; Avusturya tezi 246 d., 253, 381-5, 387; "işçiler için" 246-9, 294; ve Polonya 264-5; ve Finlandiya 264-7; ve Ukrayna 267-82, 336-8; ve Beyaz Rusya 282-6. ve Estonya 286-8; ve Letonya 286-8; ve Litvanya 388-8; ve doğu halkları 289-302; ve Orta Asya 302-10; ve Transkafkasya 310-20; ve Sibirya 320-32; ve yeniden birleşme 333-8, 347-63; ve eşitlik 333-6, 342-6; ve ekonomik birlik 355-6; ve diplomatik birlik 356-7; ve Gürcistan 359-60; ve Birinci ve İkinci Enternasyonaller 379-80; ve kültürel özerklik 381-3; Milliyetçilik; Milliyetler'e de bkz.
Kerenski, A. 90, 93, 95, 146, 172, 269, 272.
Kırgızistan, Kırgızlar 261, 297, 302, 351.
Kırım 295, 302, 348, 367.
Kıtlık, 1921, 167-9, 360.
Kızıl Ordu 336-7, 349-54.
Kienthal konferansı 74.
Kiliseve Devlet 123, 137, 146 d.
Kirov, S. 316, 363.
Kişkin, N. 169.
Kmelnitski, Bohdan 267.
Kolçak, A. 164, 238-9, 259, 296, 298, 307, 316, 322-8, 367.
Kollontay, A. 82-3, 94, 96, 185, 196, 243 d.
Komi özerk bölgesi 359 d.
Komintern. Enternasyonaller, Üçüncü'ye bkz.
Komünist Manifesto 16, 23, 25, 29, 37, 46, 218, 251, 373-4, 376-7.
Komünist Parti. Sovyetler Birliği, Almanya vb. Komünist Partisi'ne bkz.
Komünist Birlik 23, 29.
Kornilov, L. 97, 271.
Kosior, S. 178 d.
Köylülüğün devrimci rolü 61-3, 120.
Krasin, L.B. 53, 169.
Krasnoşçekov, A. 324-5, 329.
Krasnov, P. 146.
Krestinski, N. 183, 191.
Krilenko, N. 72, 156, 203-4.
Krjijanovski, G. 17.
Kronştadt ayaklanması 167, 186.
Krupskaya, N. 17, 32, 43 d.
Krustalev-Nossar, 55.
Kuybişev, V. 178 d., 198-9, 307 d.
Kurucu Meclis 105, 109-19, 134, 142, 144, 164, 246, 255, 268, 270, 312, 321, 328-9, 332.
Kuskova, E. 22 d., 49 d., 168 d., 169 d.
Kutuzov, I. 191 d.
Kuznetsov, N. 196.
Kühlmann, R. von 274 d.
Kviring, E. 278.
Lafargue, P. 380, 386.
Larin, Y. 177 d.
Lassalle, F. 221, 374.
Legal Marksizm 19-23, 48.
Lenin, Vladimir İlyiç (Ulyanov): doğumu ve eğitimi 16-7; Plehanov'un etkisi 17; Sibirya'da sürgün 17; *Iskra* ve *Zarya*'nın yayımlanması 17-8; "Lenin" adını ilk kullanışı 18; *Ne Yapmalı?* 18, 22, 30, 37 d., 38, 41, 44; ve *narodnikler* 19-20, 38, 41, 44; ve proletaryanın rolü 20, 25-6, 61-3; ve "Legal Marksistler" 20-1; ve "Ekonomistler" 21-6, 30; teori ve pratik üzerine 26-7, 34, 47; parti örgütlenmesi üzerine 26-31, 38, 44-5; kişiliği 32-5; üstüne Troçki 33-4; ikinci parti kongresinde 37-8; *Iskra* yayım kurulundan çıkışı 41; Bonapartizm ve Jakobencillikle suçlanması 42-3; Menşevikler'le çatışması 44-5, 47-8; *Bir Adım İleri, İki Adım Geri* 44; ve "demokratik merkeziyetçilik" 44-5; ve Bolşevik merkez örgütü 45; *Vperyod*'u kuruşu 45; ve burjuva demokratik devrim 60-1, 119; ve 1905 devrimi 54-5, 60-1; *Sotsial Demokrat*'ın yayımlanması 57; *Materyalizm ve Ampiriyo-Kritisizm* 57; *Sosyal Demokrasinin İki Taktiği* 61-2; ve köylülüğün rolü 62-7, 119-20; devrimin aşamaları üzerine 62-7, 119-20; ve "sürekli devrim" 64, 120; Troçki ile anlaşmazlığı 66-9; Bolşevik merkez komitesinin üyesi olarak 69; ve 1914-18 savaşı 71-4; ve ikinci Enternasyonal 71; ve Zimmerwald konferansı 72; ve Kienthal konferansı 74; *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* 73; Rusya'ya dönüşü 74, 81-2; "Nisan Tezleri" 83-4; ve Sovyetler 87-9, 128, 143, 226; iktidarın ele geçirilmesini planlayışı 95-100; Kamenev ve Zinovyev'in muhalefeti 97-100; ilk Politbüro'ya seçilişi 97; ve Ekim Devrimi 100-1,

119-20; ve sosyalizm 105-7, 119; ve koalisyon hükümeti 108-11; *Kurucu Meclis Üzerine Tezler* 112-4; ve RSFSC anayasası 122-3, 139-40; ve devlet teorisi 125, 220-31; ve proletarya diktatörlüğü 125, 137, 214-5; ve federalizm 132-4; kuvvetlerin ayrılması 140, ve bürokrasi 143, 209-12, 220, 226-7, 230-1; ve devrimci terör 146, 148 d., 149-50, 152, 156 d., 158, 161; Lenin'e suikast girişimi 159; ve anarşistler 161 d., 220-3; ve Menşeviklerle uzlaşma 163; GPU'yu eleştirmesi 171; ve SD'lerin yargılanması 172; ve Sol komünistler 177-8; ve "işçi muhalefeti" 186-7; ve eleştiri özgürlüğü 187-90; "sapma" üzerine 188 d.; ve parti tasfiyesi 192; ve Miyasnikov muhalefeti 194; ve NEP'e muhalefet 194, 196-7; hastalığı 199, 202, 212; ve Sovnarkom 205, 207-8; parti ve devlet üzerine 208, 214; Rabkrin üzerine 211-2; "parti diktatörlüğü" üzerine 214-5, 225 d.; *Devlet ve Devrim* 223-32; ve milletlerin kendi kaderini tayin hakkı 238, 240, 242-4, 247 d., 253-4, 264, 267, 281-2, 298, 340, 345, 376 d., 378, 380-3, 384 d., 385-92; ve ayrılma hakkı 243, 249, 386-7; ve "işçilerin kendi kaderini tayin hakkı" 248-9; ve Gürcistan'da verilen taviz 320, 339; Stalin ile anlaşmazlığı 359, 361 d., 365; ve Transkafkasya 360, 361 d.
Leroux, G. 217.
Letonya 286-9.
Litvanya 288-9.
Litvinov, M. 53, 358.
Lomov, A. 96, 176.
Lossow, General von 314 d.
Lunaçarski 53, 92, 169.
Luxemburg, Rosa 43, 149, 243 d., 385.
Lvov, G. 90, 93.
MacDonald, R. 318.
Maharadze, F. 361.
Mahno, N. 153 d., 161, 278-80.
Manuilski, D. 282, 361.
Mari özerk bölgesi 292, 294, 359 d.
Marksizm: Rusya'da 20; ve devrimin aşamaları 50-1; "Legal Marksizm"e de bkz.
Martinov, A. 36, 37 d., 40, 60.
Martov, Y. 17, 22, 38, 40, 43, 53, 57, 66, 72, 74, 92, 119, 154, 156 d., 165, 167, 246.
Marx, Karl: Rusya'daki etkisi 20; ve Alman devrimi 23-4; "sürekli devrim" üzerine 24, 63; ve devlet 125, 217-20; ve federalizm 132-3 ve kuvvetlerin ayrılması 140; ve proletarya diktatörlüğü 145 d., 218; ve devrimci terör 148; ve milli sorun 373-80;
Mayski, I. 155 d.
Mazzini, G. 374.
Medvedev, S. 196.
Mejlauk, V. 278 d.,
Menşevizm, Menşevikler: kökenleri 39, 46; ve Bolşevikler 41-4; ve Cenevre konferansı 46, 54; ve 1905 devrimi 56-60; ve partinin yeniden birleşmesi 54-8; ve partide son bölünme 69-70; ve Şubat Devrimi 76, 95-6; ve Kurucu Meclis 109, 112; ve devrimci terör 149, 156; kendi içlerinde anlaşmazlık 154; Sovyetler'den dışlanma 155; Brest-Litovsk'a muhalefet 161; Bolşeviklerle uzlaşma 163-5 Sovyetler'de tekrar yer alışları 163 örgütlü muhalefetlerinin sona erişi 166-7; Berlin'de örgütlenme 168; Gürcistan'da 315, 360; Sovyetler Birliği KP (Bolşevik), Bolşevizm'e de bkz.
Merkulov, S. 329.
Mejrayonka 91, 94.
Midivani. B. 361.
Mihailov, L. 191.
Mikoyan, A. 316.
Milli Ekonomi Yüksek Konseyi (Vesenka): ve desantralizasyon 203; ve SSCB anayasası 368.
Milliyetçilik: Rus milliyetçiliğinin yeniden canlanması 238, 339; ve sosyal reform 239; Ukrayna 243 d., 267-80, 336-7; ve enternasyonalizm 250-1; Bolşevik öğretide 253-4, 333-40, 381-92; Beyaz Rusya 283-6; Estonya 286; Letonya 286; doğu halkları 289-302; Orta Asya 302-10; Transkafkasya 310-20; Sibirya 320-32; Gürcistan 259; orta sınıflar 373; proletarya 373-6.
Milliyetler: sayıları 236; 1917'den önce 236; üstünde birleştirici etkiler 236-8; ile ilgili Sovyet politikası 239-40, 243, 247-8, 250-2, 261, 263, 333-40; ile ilgili işlerin yönetimi 254-63; ve "Büyük Rus Şovenizmi" 338-46; ve ekonomik birlik 354-6.
Milliyetler Halk Komiserliği (Narkomnats) 254-63.
Milliyetler Konseyi 259, 261-3, 364-6, 371.
Milyukov, P. 86, 90, 167, 265.
Milyutin, V. 100, 109, 177 d.
Mirbach, W. von 144, 157, 172, 276.
Mitin, M. 198.
Mitskeviç-Kaptsukas 361.
Miyasnikov, A.N. 284.
Miyasnikov, G.I. 194, 196, 284 d.
Molotov (Skiriabin) 73, 77-8, 83, 191, 193, 196.
Moskova, başkent oluşu 122.
Muranov, M. 78, 80, 184.
Müslümanlar: arasında milli hareketler 290-302; dine karşı Sovyet tutumu 297-8.
Narodnikler 16, 18-20, 48, 268.
NEP (Yeni Ekonomik Politika): ilan edilişi 187, 206; ve parti tartışmaları 194-7.
Nogin, V. 94, 109, 177 d., 192.
Nüfusun yer değiştirmesi 301.
Obolenski, V. Bkz. Osinski, N.
OGPU (Önceki GPU) 171-2, 198, 212, 368

Oryak özerk bölgesi 359 d.
Olminski, M. 78.
Orjonikidze, S. 70, 191d., 316, 320, 360, 361d.
Osinski, N. (Obolenski, V.) 178, 182.
Owen, R. 217.
Ölüm cezası 147-8, 150, 155-6.
Özbekistan, Özbekler 236, 302, 363 d.
Pan-Turancılık 300 d, 304, 310.
Parti diktatörlüğü 214-5.
Parvus, (Gelfand, A.L.) 64 d., 67 d.
Pestkovski, S. 257-8.
Petersburg, adının Petrograd olarak değiştirilmesi 78 d.
Petliyura, S. 269-70, 275-81.
Petrograd (Petersburg) İşçi Temsilcileri Sovyeti. Bkz. İşçi Temsilcileri Sovyeti.
Petrovski, G. 191 d.
Piyatakov, Y. 72, 178 d., 242-3, 248, 272 d., 276-8.
Pilsudski, J. 385.
Plehanov, G. 16-8, 22, 36-7, 39, 41, 45, 49, 53, 66, 72, 223, 375 d., 381 d.
Podvoyski, N. 97, 278 d.
Politbüro. Bkz. Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik).
Polonya: ve Rusya Geçici Hükümeti 264-5; ve RSFSC. Bkz RSFSC.
Polonya Sosyalist Partisi 385.
Potressov, A. 17, 33, 39, 53, 144.
Pravda 71, 77.
Preobrajenski, E. 178 d., 183-4, 191-3, 199, 211, 246.
Prokopoviç, S. 169.
Proletarya diktatörlüğü, 37, 125, 127, 137-8, 140, 145, 214-5, 218-25.
Proudhon, P.J. 132, 217.
Rada, Ukrayna, Bkz. Ukrayna.
Radek, K. 49, 74, 172, 179 d., 191 d., 273, 387-8.
Rakovski, K. 191 d., 277-9, 281, 336-7, 339-42, 352, 365.
Rapallo anlaşması 358.
Raskolnikov, F. 117.
Reisner, M. 124-6, 140.
Renner, K. 382, 384.
RSFSC. Bkz. Rusya Sosyalist Federatif Sovyetler Cumhuriyeti
Riyazanov, D. 177 d., 179 d., 191, 337.
Rikov, A. 96, 108-9, 169, 177 d., 191 d.
Robespierre, M. 147, 373.
Rousseau, J.-J. 216, 376 d.,
Rudzutak, Y. 191 d., 307 d., 310 d.
Rusya Sosyalist Federatif Sovyetler Cumhuriyeti (RSFSC): sınırlarının belirsizliği 136, 235-6; SSCB'nin kurucu birimi olarak 349-59; özerk cumhuriyetleri ve bölgeleri 358-9; anayasası, bkz. Anayasa. - RSFSC'nin ilişkileri: İttifak Devletleri, Bkz. Brest Litovsk. Estonya 287-8; Japonya 324-32; Polonya 264-5, 279-89; Türkiye 312-8; Amerika Birleşik Devletleri 169. Cenova konferansı; enternasyonaller; Washington konferansına da bkz. - anlaşmalar: Ermenistan, 30 Eylül 1921 353; Azerbaycan, 30 Eylül 1920 350-1; Buhara, 4 Mart 1921, 354; İttifak Devletleri, 3 Mart 1918. Bkz. Brest-Litovsk. Estonya, 2 Şubat 1920, 287-8; Uzak Doğu Cumhuriyeti, 15-30 Aralık 1920, 327-8; Gürcistan, 7 Mayıs 1920, 316-9, 21 Mayıs 1921, 353; Horezm, 13 Eylül 1920, 354; Letonya, 11 Ağustos 1920, 287-8; Litvanya, 12 Temmuz 1920 288; Polonya, 18 Mart 1921, 285; Türkiye, 16 Mart 1921, 356-7; Ukrayna, 28 Aralık 1920, 352; Beyaz Rusya, 16 Ocak 1921, 353
Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi 105, 244.
Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) Bkz. Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik).
Safarov, G. 74, 178 d., 308-9.
Sahalin 325, 330-1.
Saint-Simon, H. 217, 219 d.,
"Sapma" 187-8 d.
Sapronov, T. 178 d., 184, 203.
Savinkov, B. 157.
Semenov, G. 271 d., 321-9, 327, 329.
Sendikalar: ve Rabkrin 210-1; parti ile ilişkisi 214; merkezileştirme etkisi 337-8.
Sendikalistler 221.
Serebriyakov, L. 183, 191.
Sibirya: 320-32.
Sinkiang 310.
Skoropadski, P. 275-8, 295.
Skripnik, N. 337-9.
Slavcılar 19.
Smena Vek 339 d.
Smirnov, V.M. 170-1, 178.
Sokolnikov, G. 74, 96-7, 99.
Sol Komünistler 177-8, 183.
Solts, A. 196.
Sorel, G. 221 d.
Sosyal Demokrat Parti. Bkz. Alman, Polonya vb. Sosyal Demokrat Partisi
Sosyalist Devrimciler (SD'ler): ve Şubat Devrimi 76, 90-2, 95; aralarındaki ilk bölünme 110; ve Kurucu Meclis 111-2; iktidarın ele geçirilmesi girişimi 157; ve siyasi suikast 159; Sovyetler'e yeniden girişleri 164-5; aralarındaki daha ileri bölünme 164; yargılanmaları 171-3.
Sosyalist Devrimciler (SD'ler), Sağ: Bolşevikler'in devrilmesini savunmaları 154; Sovyetler'den dışlanmaları 155.
Sosyalist Devrimciler (SD'ler), Sol: Bolşevikler'le koalisyon 111, 205 d.; ve Brest-Litovsk 153; Sovnarkom'dan çıkışları 153; ve ölüm cezası 155-6; ve Mirbach'ın suikastle öldürül-

mesi 157.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB): oluşumundaki aşamalar 347-63; ilk kez "Birlik" kelimesinin kullanılması 348 d.; kararı 261-3; adı 362; kuruluşu, bkz. SSCB Anayasası
Sovyetler: iktidar organları olarak 105; örgütlenme ve işlevleri 200-1, 203; ve demokratik merkeziyetçilik 203; ve "ikili bağımlılık" 203-4; ve parti 205-6; ve bürokrasi 209-10; Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi; Sovyetler Birliği Sovyet Kongresi; Lenin; Devrim, Rusya'ya da bkz.
Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) [önceki Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) ve daha önceki Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi]: kuruluşu 15; birinci kongre, 1898, 15-6; ikinci kongre, 1903, 36-41; ilk program ve tüzük 36-40; Bolşevik-Menşevik bölünmesi 41-52; ve 1905 devrimi 53-6, 58-60; üçüncü kongre, 1905, 53-4; Bolşevik-Menşevik yeniden birleşme 56-8; dördüncü (birlik) kongresi, 1906 56-7; beşinci kongre, 1907 57; Paris konferansı, 1908 57-8; Prag konferansı, 1912 69; Bern konferansı, 1915 72; "Nisan konferansı", 1917 90-1; altıncı kongre, 1917 94, 176; ilk Politbüro'nun oluşturulması 97; programı 122, 139, 143; ve RSFSC'nin anayasası, 1918 142-4; parti içinde iktidarın merkezileşmesi, 174-5, 180-5; ve devlet kurumları 175-6, 204-7; siyasi tekelciliği 175-6; parti içinde kişisel önderlik 175-181; parti disiplini 175-7, 179-80; parti içinde muhalefet 176-8, 178-80; ve Sol komünistler 177-8, 183; yedinci kongre 177, 179; Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) haline gelişi 179; örgütlenmesi 181-2; parti kongresi 181-2, 206-7; merkez komitesi 182, 184, 205-6, 214-5; Politbürosu 183, 191, 206, 213; Orgbürosu 183, 191; sekreteryası 183-4, 191-2, 199, 215; sekizinci kongre, 1919 182, 190, 204, 210; dokuzuncu kongre, 1920 184; ve "askeri muhalefet" 184; ve "işçi muhalefeti" 185-7, 195; denetleme komisyonu 185, 188, 212-3; ve sendikalar 185-6; onuncu kongre, 1921, 185-94; ve "sapma" 187; ve "fraksiyonculuk" 188-9; parti içinde ilk tasfiye 191-4; büyümesi ve üyelik 192; merkez soruşturma komitesi 193-4; onbirinci kongre, 1922 193, 196-7; ve Miyasnikov muhalefeti 194; ve NEP 194-7; ve "22'lerin bildirgesi" 195-6; ve GPU 198; tüzüğü 207; ve devlet denetimi 209-10; onikinci parti kongresi 1923, 212, 214, 364-6; ve milletlerin kendi kaderini tayin hakkı 242-3, 273, 381-92; ve Ukrayna 267, 272-5; ve Türkistan 305-6, 308-9; birleştirici rolü 339; adının Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) olarak değiştirilmesi 338; ve "Büyük Rus şovenizmi" 338-9; ve SSCB anayasası, 1923, 364-6. Bolşevizm, Bolşevikler, Menşevizm, Menşevikler'e de bkz.
Sovyetler Birliği Merkez Yürütme Komitesi (VTsIK): iki daireye bölünmesi 364-5; ve anayasa 367; yetkileri 369-70. Milliyetler Konseyi ve Birlik Konseyi'ne de bkz.
Sovyetler Birliği Sovyetler Kongresi 262, 266.
Sömürge sorunu. Enternasyonal, Üçüncü; Lenin; Milliyetler'e bkz.
Spiridonova, M. 110, 116, 157.
Springer, R. Bkz. Renner, K.
Stalin, Josef Vissoriyonoviç (Cugaşvili): ve "Ekonomistler" 26 d.; Lenin'le ilk karşılaşması 56; Bolşevik merkez komitesinin üyesi olarak 70; Petrograd'a gelişi, Mart 1917, 78; ve Şubat Devrimi 78-81, 86, 94-6; ilk Politbüro'ya seçilişi 97; ve iktidarın ele geçirilişi 98; Troçki ile ilk çatışması 99-100; ve üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi 121; ve RSFSC anayasası 123, 126-7, 129, 133-6; Politbüro ve Orgbüro üyesi olarak 183; ve "7. madde" 189 d.; ve parti atamaları 191; ve "22'ler bildirisi" 195; Genel Sekreter atanması 198; İşçi ve Köylü Denetleme Halk Komiseri olarak 210-3; parti örgütlenmesi üzerine 212-3; genişleyen otoritesi 213; parti ve devlet üzerine 215; ve ayrılma hakkı 239, 244-5; ve milletlerin kendi kaderini tayin hakkı 242, 244-7, 248, 253-4, 383-5, 389-90, 391 d.; ve "işçilerin kendi kaderini tayin hakkı" 246-7; Milliyetler Halk Komiseri olarak 255, 258, 262-3; ve Ukrayna 271 d., 276 d.; ve Finlandiya 266; ve Beyaz Rusya SSC 278 d., 285-6; ve Estonya 286-7; ve doğu halkları 294; ve Dağıstan 301; ve Terek bölgesi 301; ve Türkistan 309 d., 319; ve Gürcistan 311; ve Transkafkasya 313; ve "Büyük Rus şovenizmi" 338-43; ve milli eşitlik 342-6; ve Sovyet cumhuriyetlerinin birleşmesi 348, 355; ve "Sovyet özerkliği" 301, 350-1; ve SSCB'nin oluşumu 361-3; ve SSCB anayasası 365-6.
Steinberg, I. 107 d., 117.
Steklov, Y. 83, 123, 139, 144.
Stolipin, P. 57.
Struve, P. 15, 20.
Suhanov, N. 82, 115.
Sulkeviç, General 295.
"Sürekli devrim" 24, 62-3, 67 d., 120.
Sverdlov, Y. 73, 94-100, 116, 119, 125, 161, 182, 191, 201.
Shatov, "Bill" 325, 329.
Şaumiyan, S. 313.
Şevçenko, T. 268.
Şçastni, A. 155, 156 d.
Şliyapnikov, A. 73, 77, 79, 82, 185, 191 d., 193, 195-7.
Tabouis, General 273, 276.

Tacikistan, Tacikler 302.
Tarım politikası. Bkz. Köylülük
Tasfiye. 192 d. Sovyetler Birligi Komünist Partisi'ne de (Bolşevik) bkz.
Tatar-Başkırt özerk cumhuriyeti 292-3, 359 d.
Tatarlar 290-8, 359 d.
Terek bölgesi 301.
Tikhon, V. 146 d.
Tomski, M. 184, 191 d., 310 d., 337.
Trans-Baykal 321, 327.
Transkafkasya 310-20; - anlaşınalar: Almanya-Gürcistan, 28 Mayıs 1918 31<.; Türkiye-Gürcistan, 4 Haziran 1918 314; Uzak Doğu Cumhuri,'eti-Japonya, 17 Temmuz 1920 327; Türkiye-Ermenistan, 2 Aralık 1920 318. RSFSC tarafından onaylanan anlaşmalar için RSFSC'ye bkz. Brest-Litovsk anlaşması; Rapallo anlaşmasına da bkz.
Triapitsin, 326.
Troçki, L.D.: Lenin üzerine 3-4; ikinci parti kongresinde 39; Lenin'i Jakobencilikle suçlaması 42 ve 1905 devrimi 55, 67-9; ve "sürekli devrim" 64-5, 67 d.; Lenin ile anlaşmazlığı 68-9; Petrograd'a gelişi, Mayıs 1917 91; ve Şubat Devrimi'nin sonuçları 91-4 Bolşeviklere katılışı 92; Petrograd Sovyeti'nin başkanı olarak 96; ilk Politbüro'ya seçilişi 97; ve Ekim Devrimi 97-101; ve koalisyon hükümeti 108; ve devrimci terör 150; ve Brest-Litovsk 157, 186; ve sendikacılık 177 d. ve "askeri muhalefet" 184; merkez komitesinin rolü üzerine 190-1; Rabkrin'e saldırışı 211, 274 d.; ve Ukrayna 269; ve Koçaklar 271 d.; ve Transkafkasya 361 d.
Troyanovski, A. 246 d.
Trutovski, 126.
Tugan-Baranovski, M. 21.
Tuntal 191 d.
Tüm Rusya Köylü Temsilcileri Kongresi 110, 114, 139, 150.
Tüm Rusya Açlara Yardım Komitesi 169.
Tüm Rusya Müslüman Komünist Örgütler Kongresi 291, 293.
Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi: - Birinci; ve milletlerin kendi kaderini tayin hakkı 243; bileşimi 92; -İkinci: ve Ekim Devrimi 100, 106; ve ölüm cezasının kaldırılması 147, 150, 156; - Üçüncü: ve Kurucu Meclis 114-5, 119; ve yerel Sovyetler 130; ve RSFSC Anayasası 135-7, 144; -Beşinci: ve RSFSC Anayasası 126, 144, 158; örgütlenme ve işlev 126-7, 131, 141-3; bileşimi ve çalışmaları 156-7; -Altıncı: ve genel siyasi af 162; ve devrimci yasallık 162; -Yedinci: ve Menşevikler 165-6; ve VTsIK 201; -Sekizinci: ve muhalefet grupları 116-7; ve VTsIK prezidyumu 201; -Dokuzuncu: ve Çeka'nın kaldırılması 170-1; ve yıllık toplantılar 200 d.; -Onuncu: SSCB'nin oluşması 362-3.
Tüm Rusya Sovyetleri Merkez Yürütme Komitesi (VTsIK): bileşimi 93; üyelikte değişmeler 110; ve kurucu Meclis 114-5, 118; ve RSFSC Anayasası 123-4, 129-30; yetkileri 141-3, 200-3; prezidyumu 201-2, 206 d. ve Sovnarkom 201-2.
Türkistan 359 d.
Türkistan, Çin. Bkz. Sinkiang
Türkiye: ve Gürcistan 311-5; ve Azerbaycan 313; ve Ermenistan 313, 317-8; ve RSFSC, bkz. RSFSC
Türkmenistan, Türkmenler 302-3, 363 d.
Uboreviç, I. 328.
Ukrayna 267-82, 336-8, 347-8, 349 d., 352-3, 356, 361-2.
Uluslararası Emekçiler Birliği. Bkz. Enternasyonal, Birinci
Unşlikt, I. 178 d.;
Uritski, M. 96, 98, 109, 151 d., 159, 178 d.
Ustriyalov, N. 340 d.
Uzak Doğu Cumhuriyeti 325-31.
Vainshtein 343.
Validov, Z. 293, 296, 299, 300 d.
Vandervelde, E. 172, 318.
Vesenka. Bkz. Milli Ekonomi Yüksek Konseyi.
Vinaver, M. 296 d.
Vinniçenko, V. 269-77, 280.
Volga Alman özerk bölgesi 295, 359 d.
Volodarski, V. 159.
Voroşilov, K. 191 d., 278 d.
Votyaklar, Votyak özerk bölgesi 292, 359 d.
VTsIK. Bkz. Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi; Sovyetler Birliği Merkez Yürütme Komitesi
Washington Konferansı 329-31.
Wilson, Woodrow 377 d.
Witte, S. 20.
Wrangel, P. 239, 278 d., 280 d., 300-2, 350.
Yakovlev 357.
Yakut özerk cumhuriyeti, Yakutlar 320, 359 d.
Yanson, Y. 331 d.
Yargıtay, SSCB 369.
Yaroslavski 178 d., 191.
Yudeniç, N. 165, 193, 239, 287, 296 d.
Yurt Dışındaki Rus Sosyal Demokratlar Birliği 38, 40.
Zalutski, P. 73, 77, 193.
Zarya (Şafak) 17, 18
Zasuliç, Vera 16-8, 39, 42.
Zeligowski 288.
Zimmerwald hareketi 72, 357, 387.
Zinovyev, G. 57, 70, 72, 74, 96-9, 108-9, 114, 176, 264, 195-6; 205 d, 206 d., 214-5, 278 d.

SOVYET RUSYA TARİHİ

BOLŞEVİK DEVRİMİ 1

E.H.Carr 1917-1923

İngiliz tarihçi E. H. Carr'ın **Bolşevik Devrimi** tarih yazımında gerçekleştirilmiş en büyük yapıtlardan biri olma özelliğini sürdürüyor. Konusunda bir klasik haline gelen bu başyapıt, Sovyet tarihi üstüne yapılan başka birçok araştırmaya da esin ve başvuru kaynağı olmuştur. **Bolşevik Devrimi**'nin bu ilk cildi, Bolşevizm'in doğuşunu ve gelişmesini, 1905 ve 1917 devrimlerini ve Sovyet iktidarını içeriyor. Kitabın Türkçe literatüre yapacağı daha önemli katkı ise , parti, Sovyet ve iktidar aygıtları arasındaki ilişkilere, iktidarda ve Sovyet yönetimindeki merkezileşmeye, milletlerin kendi kaderini tayin hakkı uygulamalarına ilişkin çok zengin bir kaynak oluşturmasıdır.

Metis Sosyalizm: Teori ve Tarih
Tk. No. ISBN-13: 978-975-7650-19-5
Cilt No. ISBN-13: 978-975-342-299-4

Metis Yayınları
www.metiskitap.com